

Ὁ Σπυρίδων Μαρινᾶτος στοὺς τύμβους τοῦ Βρανᾶ.

ΤΣΕΠΙ ΜΑΡΑΘΩΝΟΣ

ΤΟ ΠΡΩΤΟΕΛΛΑΔΙΚΟ ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΟ

ΜΑΡΙΑΣ ΠΑΝΤΕΛΙΔΟΥ ΓΚΟΦΑ

ΤΣΕΠΙ ΜΑΡΑΘΩΝΟΣ
ΤΟ ΠΡΩΤΟΕΛΛΑΔΙΚΟ ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΟ

ATHNAI 2005

© Ἡ ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία
Πανεπιστημίου 22, Ἀθήναι 10672
Fax 2103644996, τηλ. 2103625531
archetai@otenet.gr - www.archetai.gr

ISSN 1105-7785

ISBN 960-8145-45-7

Ἐπιμέλεια κειμένου: Μαρία Γαβρίλη

Ἐκδοτικὴ καὶ καλλιτεχνικὴ ἐπιμέλεια: Λούση Μπρατζιώτη

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ		11
ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΤΗΣ ΑΝΑΣΚΑΦΗΣ		15
ΟΙ ΤΑΦΟΙ ΚΑΙ ΤΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ		21
Τάφος 1	σελ. 23	180
Τάφος 2	26	183
Τάφος 3	32	186
Τάφος 4	42	189
Τάφος 5	49	190
Τάφος 5α	56	202
Τάφος 6	57	204
Τάφος 7	63	206
Τάφος 8	69	220
Τάφος 9	71	222
Τάφος 10	76	223
Τάφος 11	84	224
Τάφος 12	91	226
Τάφος 13	98	228
Τάφος 14	105	230
Τάφος 15	110	232
Τάφος 16	112	234
Τάφος 17	119	236
Τάφος 18	123	238
Τάφος 19	127	240
Τάφος 20	142	242
Τάφος 21	147	244
Τάφος 22	152	247
Τάφος 23	158	249
Τάφος 24	162	252
Τάφος 25	166	254
Τάφος 26	171	256
Τάφος 27	176	258
Τάφος 28	177	260
Τάφος 29		180
Τάφος 30		183
Τάφος 31		186
Τάφος 32		189
Τάφος 33		190
Τάφος 34		202
Τάφος 35		204
Τάφος 36		206
Τάφος 37		220
Μάρτυρας 38		222
Άποθέτης 39		223
Τάφος 40		224
Τάφος 41		226
Τάφος 42		228
Τάφος 43		230
Τάφος 44		232
Τάφος 45		234
Τάφος 46		236
Τάφος 47		238
Τάφος 48		240
Τάφος 49		242
Τάφος 50		244
Θέση 51		247
Τάφος 52		249
Τάφος 53		252
Τάφος 54		254
Τάφος 55		256
Τάφος 56		258
Τάφος 57		260

Τάφος 58	σελ. 263	Τάφος 64	273
Τάφος 59	265	Τάφος 65	274
Τάφος 60	267	Λιθοσωρός 66	279
Τάφος 61	268	Τάφος 67	282
Τάφος 62	270	Τάφος 68	283
Τάφος 63	272		

ΓΕΝΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	285
ΟΙ ΤΑΦΟΙ	287
Σχήμα καὶ χαρακτηριστικά	287
Οικοδομικά	297
Η ΚΕΡΑΜΕΙΚΗ	300
Ἀμφορίσκοι	300
Πιθόσχημα με λαμό	303
Πρόχοι	305
Προχοῖσκες	305
Πυξίδες	306
Πυξιδόσχημα	308
Ἀρυβαλλοειδή	308
Σκύφοι	309
Λεκάνες	310
Τηγανόσχημα	310
«Καλύμματα»	314
Πινάκια	316
Τεχνικὲς παρατηρήσεις	316
Χρήση τῶν ἀγγείων	318
ΤΑ ΔΙΑΦΟΡΑ ΚΤΕΡΙΣΜΑΤΑ	319
Κοσμήματα	319
Χρωματοτρίπτες	320
Ὀψιανοὶ	321
Λιθάργυρος	323
Εἰδώλια	323
ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ	324
ΤΑΦΙΚΑ ΕΘΙΜΑ	328
Παιδικοὶ τάφοι	334
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	336

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ: ΟΡΥΚΤΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΛΙΘΑΡΓΥΡΟΥ	345
SUMMARY AND CONCLUSIONS	351
ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	363
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ	371
ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ ΕΙΚΟΝΩΝ	376
ΠΙΝΑΚΕΣ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ	377
Γενικό τοπογραφικό σχέδιο	

Τσέλι 1970. Άποψη της ανασκαφής Μαρινάτου.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στή δυτική παρυφή της πεδιάδας του Μαραθώνος περί τὰ 2.5 χλμ. από τη θάλασσα, ἀρχίζει νὰ ὑψώνεται ὁ λόφος Κοτρώνι. Βραχώδης καὶ ἄγονος, γυμνὸς ἀπὸ δένδρα, καλύπτεται ὅλος ἀπὸ χαμηλὴ θαμνώδη βλάστηση. Τὸ ἀνατολικό του τμήμα εἰσχωρεῖ στὴν πεδινὴ περιοχὴ καὶ τὴ χωρίζει στὴν κοιλάδα τοῦ Βρανᾶ νότια, ἕως τὸν Αὐλῶνα, καὶ βόρεια στὴν ἐσοχὴ ποῦ φθάνει στὸ σημερινὸ χωριὸ Μαραθῶνα (εἰκ. 1).

Ἡ πεδιάδα ἀπλώνεται στὴ ρίζα τοῦ ὄρεινου ὄγκου ποῦ τὴν προστατεύει ἀπὸ τοὺς βόρειους καὶ δυτικούς ἀνέμους. Στραμμένη στὴν Ἀνατολή, καταλήγει στὴ θάλασσα καὶ ἀντικρίζει τὸν εὐρὺ κόλπο τοῦ Μαραθώνος μὲ τὴ βατὴ ἀμώδη παραλία. Ὅλη ἡ περιοχή χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὸ εὐχάριστο καὶ ἥπιο κλίμα καὶ στὰ χωράφια της, σχηματισμένα σὲ ἔδαφος παχὺ καὶ εὐφορο, καλλιεργοῦνται ἐντατικὰ μέχρι σήμερα ἄνθη, κη-
πευτικά, ἐλιές καὶ εὐαίσθητα ὀπωροφόρα.

Ἡ μικρὴ ἔκταση καὶ ἡ γεωλογικὴ σύσταση τῆς λεκάνης ἀπορροῇ δὲν εὐνοεῖ τὸν σχηματισμὸ μόνιμης ροῆς. Τὸ μεγαλύτερο ὑδατόρευμα τῆς περιοχῆς, ὁ Χάραδρος, σχηματίζεται στοὺς πρόποδες τῆς Πάρνηθος καὶ εἰσρέει στὴν πεδιάδα, μεταξὺ τῶν λόφων Κοτρώνι καὶ Σταυροκοράκι. Ἡ κοίτη του εἶναι βαθιὰ καὶ εὐρεία καὶ ἀποτελεῖται σὲ ὅλη της τὴν ἔκταση ἀπὸ κροκάλες καὶ χαλίκια.

Ἀμέσως νοτιότερα, στὴν κοιλάδα τοῦ Βρανᾶ, δὲν ὑπάρχει διαμορφωμένη κοίτη καὶ τὰ νερὰ τῶν βροχῶν χύνονται ἐλεύθερα στοὺς ἀγρούς. Στὶς καταιγίδες, ἡ διέξοδος πρὸς τὴ θάλασσα συχνὰ μετατοπίζεται ἀνάλογα μὲ τὶς διαβρώσεις, καὶ οἱ ἀγρότες ποῦ βλέπουν ἀναπάντεχα νὰ πλημμυρίζουν τὰ χωράφια τους ἔδωσαν στὴν ἀσταθὴ κοίτη τὸ ὄνομα Σκόρπιο Ποτάμι.

Ἡ θέση Τσέπι βρίσκεται στὰ ἀνατολικά τοῦ λόφου Κοτρώνι καὶ ἡ μικρὴ ἔκτασή της, σχετικὰ ἀκαθόριστη, περιορίζεται σὲ λίγους ἀγρούς. Τὸ τοπωνύμιο σημαίνει στὴν ἄλβανικὴ γλῶσσα ράμφος καὶ προήλθε προφανῶς ἀπὸ παρομοίωση τῆς ἐπιμήκους προβολῆς τοῦ λόφου μέσα στὴν πεδιάδα μὲ τὸ ράμφος πτηνοῦ.

Τὸ νεκροταφεῖο τῆς Πρωτοχαλκῆς ἐποχῆς σχηματίσθηκε στὴ ρίζα τοῦ λόφου, σὲ ὁμαλὴ ἰσόπεδη ἐπιφάνεια δυτικὰ τῆς κεντρικῆς λεωφόρου, ποῦ ὀδηγεῖ στὸ σημερινὸ χωριὸ τοῦ Μαραθώνος. Σὲ παλαιὰ ἐποχὴ, πολὺ πρὶν ἀπὸ τὴ δημιουργία τοῦ νεκροταφείου, τὸ Σκόρπιο Ποτάμι εἶχε περάσει ἀπὸ ἐδῶ, ἀποθέτοντας στὸ πέρασμά του κροκάλες σκεπασμένες μὲ ἄμμο.

Ἀργότερα, διαδοχικὲς πλημμύρες κάλυψαν τὴν ἔρημη κοίτη μὲ καθαρὸ χῶμα, ποῦ δὲν φαίνεται νὰ περιέχει ὅστρακα. Μέσα σ' αὐτὴν τὴν ἐπίχωση, μαλακὴ στὴ σύστασή της, ἡ ἀνόρυξη τῶν λάκκων ἦταν σχετικὰ εὐκόλη καὶ οἱ πέτρες τοῦ ποταμοῦ γιὰ τὴν κτιστὴ ἐπένδυση τῶν πλευρῶν τους ἄφθονες, σπαρμένες μέσα στὸν χῶρο. Ἀντίθετα, ἐπιπονη ἐργασία πρέπει νὰ ἦταν ἡ λατόμηση καὶ μεταφορὰ πλακῶν γιὰ τὴν κάλυψη τῶν λάκκων, ἀκόμα καὶ ἂν θεωρήσουμε ὅτι οἱ ἀσβεστολιθικὲς πλάκες προέρχονται ἀπὸ τὸν λόφο Κοτρώνι. Δύσκολη ἀσφαλῶς ἦταν ἡ μεταφορὰ τῶν μονόλιθων σχιστολιθικῶν πλακῶν ἀπὸ τὸν ἀπέναντι λόφο Ἀγριελίκι, ἀλλὰ πιθανῶς ἡ χρῆση τοῦ συγκεκριμένου λίθου νὰ εἶχε ἐπιβληθεῖ ἀπὸ ἐθιμικοὺς λόγους.

Μεγαλύτερη σημασία σήμερα θα είχε ή αποκάλυψη του οικισμού. Συστηματικές έρευνες για τον έντοπισμό του δεν έχουν γίνει ακόμα και οι λίγες τομές που ανοίχθηκαν σε χαμηλά σημεία του λόφου Κοτρώνι, την περίοδο της πρώτης ανασκαφής, δεν έδωσαν θετικά αποτελέσματα¹. Ο παράλιος οικισμός του Πλάσι βρίσκεται περί τα 2.5 χλμ. ανατολικότερα και τη σύνδεσή του με το νεκροταφείο είχε εξ αρχής απορρίψει ο Μαρινάτος².

Κατά καιρούς ή βαθιά άρωση στα χωράφια προκαλεί σύντομες, σωστικές ανασκαφές. Από αυτές μόνο μία πρόσφατη έρευνα κατά τη διάνοιξη της Μαραθώνιας Διαδρομής ανατολικά της λεωφόρου παρουσίασε εγκατάσταση με απροσδιόριστη χρήση σε απόσταση 500 μ. περίπου από το νεκροταφείο³.

Η δημοσίευση παλαιάς ανασκαφής έχει πάντα να αντιμετωπίσει δυσκολίες και να λύσει προβλήματα που προκαλούνται ή μεγεθύνονται από την έλλειψη προσωπικών εντυπώσεων του συγγραφέα κατά την αποκάλυψη των αρχαιοτήτων. Επί πλέον, στις ήμιτελείς ανασκαφές, οι πληροφορίες και τα στοιχεία προέρχονται από μέρος μόνον των καταλοίπων και είναι πιθανόν μελλοντική διερεύνηση σημείων που παραμένουν άσκαφα, όπως έδω οι τάφοι του βορείου τμήματος ή άλλοι εκτός του στεγασμένου χώρου, να μεταβάλουν μερικές από τις σημερινές διαπιστώσεις. Παρά ταύτα, το άφθονο και ενδιαφέρον υλικό, κατά μέγα μέρος πρωτότυπο, που έχει ήδη αποδώσει το Τσέπι, επιτρέπει τη σημερινή παρουσίαση του νεκροταφείου.

Η δημοσίευση των τάφων έχει βασισθεί στις πληροφορίες των ήμερολογίων, που κατά περίπτωση έμπλουτίστηκαν ή έγιναν σαφέστερες με τις ανασκαφικές φωτογραφίες και τα παλαιά σχέδια. Επί πλέον, ή τυπική επανάληψη του σχήματός τους και του τρόπου ταφής, συμβάλλουν κάποτε στη συμπλήρωση συντόμων περιγραφών και στην ανασύσταση της ανασκαφικής εικόνας. Κατά τη σχεδίαση των τάφων διατηρήθηκε ή ίδια ύψομετρική αφετηρία (ύψόμετρο 0.00 μ.) της παλαιάς ανασκαφής. Το απόλυτο ύψόμετρο από την επιφάνεια της θάλασσας είναι 14.12 μ.

Τα περισσότερα κτερίσματα, και κυρίως ή κεραμική, καταγράφηκαν στον Κατάλογο του Μουσείου Μαραθώνος με αριθμούς K33-K75 κατά τη διάρκεια της ανασκαφής, μεταξύ των ετών 1970-1971, και ή συγκεκριμένη προέλευσή τους συμπίπτει με τη μνεία τους στα ήμερολόγια ανασκαφής. Τα άγγεϊα αυτά φέρουν και δεύτερο αριθμό (από 9259 μέχρι 9334 και 9746, 9747), που έλαβαν στο Έθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, εκεί όπου αρχικά φυλάχθηκαν και συντηρήθηκαν πριν ανεγερθεί το τοπικό Μουσείο. Άλλα, με αριθμούς μεταξύ K646 και K832 καταγράφηκαν λίγο αργότερα και σε μερικά απ' αυτά, όπως μπορεί να ελεγχθεί από τα ήμερολόγια, υπάρχει κάποια σύγχυση προελεύσεως.

Έξ άλλου, στα ήμερολόγια αναφέρονται εύρηματα που δεν κατέστη δυνατόν να έντοπισθούν ή να ταυτισθούν ασφαλώς με όσα φυλάσσονται σε κιβώτια του Μουσείου. Αυτά μνημονεύονται κατά την απαρίθμηση του περιεχομένου των λάκκων, αλλά απουσιάζουν από τον κατάλογο των εύρημάτων που ακολουθεί. Αντίθετα, λίγα όστρακα ή μικρά αντικείμενα, φυλαγμένα σε σακκούλες με σαφείς ένδειξεις καταγράφηκαν πρόσφατα με αριθμό K1769-K1779 και Δ628-Δ632 και περιελήφθηκαν στα κτερίσματα των

1. Το υλικό, που υπάρχει στο Μουσείο Μαραθώνος από την έρευνα αυτή, ανάγεται στους Ίστορικούς χρόνους.

2. Μαστροκώστας 1970, 17. Marinatos 1970e, 349.

3. Βλ. και άλλη έρευνα, Παντελίδου Γκόφα 1997α, 129: Άνσκαφη Μαζαράκη.

τάφων, γιατί είναι προφανές ότι η παράλειψη της μνείας τους στο ημερολόγιο οφείλεται στην αρχική κακή κατάστασή τους και την έλλιπή διατήρηση. Τέλος, όσα εύρηματα δεν συνοδεύονται από ακριβή στοιχεία μένουν εκτός περιγραφής και ασχολίαστα, για να μη θιγεί η έγκυρότητα του κλειστού εύρηματος. Για τους ίδιους λόγους δεν έπιχειρήθηκε η απόδοση του σκελετικού ύλικού σε συγκεκριμένες ταφές.

Οί ανασκαφικές εκθέσεις και τὰ σύντομα άρθρα του Μαρινάτου, καθώς και τὰ σχέδια του Τραυλοῦ⁴, έχουν προβάλει τὴν ὁμοιομορφία και τὴν κανονικότητα στὸν τρόπο κατασκευῆς τῶν τάφων και ἔχουν καταστήσει τὰ βασικά χαρακτηριστικά οἰκεία. Ὁ τετράπλευρος περίβολος, τὸ πρόθυρο σκεπασμένο με πέτρες σὲ σωρὸ και πλαισιωμένο ἀπὸ δύο ὀρθιες πλάκες σὰν στήλες, ἡ εἴσοδος στὸν λάκκο κλεισμένη με ὀρθια πλάκα, ἡ ἐπένδυση τῶν λάκκων και οἱ πελώριες καλυπτήριες πλάκες ἔχουν περάσει στὴ διεθνή βιβλιογραφία και ἔχουν μερικῶς σχολιασθεῖ. Πέρα ὅμως ἀπὸ τὴν τυπική εἰκόνα, ἡ ἐκτενὴς περιγραφή κάθε τάφου χωριστὰ ἀποκαλύπτει λεπτομέρειες και ἰδιαιτερότητες ποὺ πρέπει νὰ ἐπισημανθοῦν και νὰ σχολιασθοῦν. Ἡ ἀναζήτηση και ὁ ἐντοπισμὸς νεοτέρων ἐπεμβάσεων στὴν πρώτη κατασκευή και ἡ ἀποκατάσταση τῆς ἀρχικῆς μορφῆς μπορεῖ νὰ μαρτυρήσει τὴν καταγωγή τους ἢ νὰ παρουσιάσει τὴ συμβολὴ τῶν τοπικῶν στοιχείων τοῦ Τσέπι στὴ διαμόρφωση νεότερων τύπων.

Ὁ σχολιασμὸς τῆς κεραμεικῆς και τῶν μικρῶν ἀντικειμένων βασίζεται κυρίως στὶς ὁμοιότητες ποὺ διακρίνονται σὲ γνωστὰ και δημοσιευμένα εύρηματα ἄλλων περιοχῶν, ἐνῶ κατὰ περίπτωσιν ἀναφέρονται τὰ κοινὰ σημεῖα, ποὺ ἐντοπίζονται στὸ πρόσφατο ἀδημοσίευτο ὑλικὸ ἀπὸ τὸν Ἀποθέτη 39 τοῦ νεκροταφείου. Με τὴ σύνδεσιν αὐτή, τὰ λίγα ἀγγεῖα τῶν τάφων θὰ ἔχουν ἀπὸ τώρα συσχετισθεῖ με τοὺς τύπους ποὺ ἀρχίζουν νὰ διακρίνονται μέσα στὴν ἀφθονὴ κεραμεικὴ τοῦ μεγάλου λάκκου, αὐτὴ ποὺ ἀποτελεῖ τὸ νέο κλειστὸ εύρημα τοῦ ἴδιου νεκροταφείου⁵.

Με τὴν ὁλοκλήρωση τῆς συγγραφῆς τοῦ βιβλίου ἐπιθυμῶ νὰ εὐχαριστήσω ὅσους με βοήθησαν στὰ κρίσιμα στάδια τῆς ἐργασίας μου και συνέβαλαν οὐσιαστικά στὴν τεκμηριωμένη παρουσίασιν τῆς παλαιᾶς ἀνασκαφῆς. Τὴν πρώτη ἄδεια μελέτης ἔλαβα ἀπὸ τὸ Ὑπουργεῖο Πολιτισμοῦ και Ἐπιστημῶν μετὰ ἀπὸ εἰσήγησιν τοῦ τότε Ἐφόρου Ἀρχαιοτήτων Ἀττικῆς Βασιλείου Πετράκου. Τὸ 1997 ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία ἀνανέωσε τὴν ἐντολὴ της, μοῦ ἀνέθεσε τὴ διεύθυνσιν τῆς ἀνασκαφῆς και κάλυψε τὴ δαπάνη τῶν ἐργασιῶν. Με προφανὴ διάθεσιν νὰ διευκολύνει τὴ δημοσίευσιν τῶν τάφων, ἡ χήρα τοῦ ἀνασκαφέα Αἰμιλία Μαρινάτου μοῦ παραχώρησε στὶς ἀρχὲς τοῦ 1977 ἀντίγραφα τοῦ ἀτομικοῦ ἡμερολογίου του και τῆς ἀρχαιολόγου Ἑλένης Φωκᾶ, καθώς και τὰ ἀρνητικά ἀνασκαφικῶν φωτογραφιῶν ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τοῦ συζύγου της.

Κατὰ τὴ διάρκειαν τῆς μελέτης τῶν εύρημάτων στὸ Μουσεῖο Μαραθῶνος και τὶς συμπληρωματικὲς ἀνασκαφικὲς ἐργασίες εἶχα τὴ θετικὴ συνδρομὴ τοῦ προϊσταμένου τῆς Β' ΕΠΚΑ Γεωργίου Σταϊνχάουερ και τῶν ἀρχαιολόγων τῆς Ἐφορείας Κλαίρης Εὐστρατίου και Μαρίας Οἰκονομάκου.

Τὸ προσωπικὸ τοῦ Μουσείου, με προϊστάμενον τὸν Ἰωάννη Κλεφτάκη, ἦταν πάντα

4. Μαρινᾶτος 1970β, 1971, 1972. Marinatos 1970c-e. Travlos 1988, εἰκ. 273-4.

5. Πετράκος 1999, 27-28. 2000. 2001, 20-22. 2002. 2003. Παντελίδου Γκόφα 1999, 38-41. 2000, 33-36. 2001, 19.

έτοιμο νά έξυπηρετήσει τς απαιτήσεις τής έρευνας, ένω ό Γεώργιος Μπουκουβάλας παρείχε αϋθόρμητα, σέ κάθε περίπτωση, τήν πολύτιμη έξυπνρήτηση τοϋ καλοϋ γείτονος.

Στήν άνασκαφή τών τάφων καί στή διερεύνηση δηλωτικών σημείων, ιδιαίτερα άποδοτική ήταν ή έμπειρία καί ή δεξιοτεχνία τοϋ άρχιτεχνίτου Δημήτρη Άλλαγιάννη.

Μιά όμάδα ειδικών εργάστηκε με άφοσίωση για τήν άπεικόνιση τών εύρημάτων. Τους λίγους τάφους, πού άνέσκαψα ή συμπληρωματικά έρεύνησα, άποτύπωσαν καί σχεδίασαν πιστά καί παραστατικά, κατá τήν παρουσία τους στήν άνασκαφή, οί άρχιτέκτονες τής Β' ΕΠΚΑ Ίωάννης Γιαρμενίτης καί Άλέξανδρος Γούναρης. Παράλληλα καί επί πολλούς μήνες ό σχεδιαστής Νικόλαος Καλλιοντζής έσκυβε επάνω από τά έρείπια για νά άποτυπώσει πέτρα πρós πέτρα όλο τó νεκροταφείο.

Ό άρχαιολόγος Klaus Valtin Eickstedt κατόρθωσε νά ύπερνικήσει τς σοβαρές τεχνικές δυσκολίες πού δημιουργεί ή άνωμαλία τοϋ έδάφους για νά φωτογραφήσει με γνώση καί εύαισθησία τους τάφους στή σημερινή τους κατάσταση. Άνάμεσα στίς ποικίλες άνασκαφικές φωτογραφίες ξεχωρίζει ή άψογη εργασία τοϋ Σπύρου Μελετζή.

Πά τή συντήρηση τών προσφάτων εύρημάτων καί τόν καθαρισμό τοϋ πηλίνου περιβλήματος στήν κορυφή τοϋ τάφου 52 εργάστηκε με περισσή έπιμέλεια ή καλλιτέχνης συντηρήτρια Άναστασία Βουτσινά. Οί άνθρωποι όμως πού συνέβαλαν στή συντήρηση τών κτερισμάτων τής παλαιάς άνασκαφής μοϋ μένουν άγνωστοι καί λυπάμαι πού δέν μπορώ νά τους εύχαριστήσω ξεχωριστά.

Η προσφορά τεχνικής βοήθειας από τó Ίνστιτούτο Μελέτης Προϊστορικοϋ Αιγαίου, τοϋ γνωστοϋ INSTAP, για τή δημοσίευση τοϋ Προϊστορικοϋ νεκροταφείου, επτάχυνε τήν έπεξεργασία τοϋ ύλικοϋ καί συνέβαλε στήν άρτια παρουσίαση τών εύρημάτων. Με άπόλυτη έμπιστοσύνη στήν εργασία μας ό διευθυντής τοϋ Κέντρου Άνατολικής Κρήτης Dr Thomas Brogan παραχώρησε στελέχη τής Όμάδας Δημοσίευσης: Ό προικισμένος καλλιτέχνης Douglas Faulmann ίχνογράφησε με πιστότητα καί σαφήνεια όλα τά κτερίσματα καί με μάτι όξϋ καί γνώση τής θεματογραφίας συμπλήρωσε, όπου χρειαζόταν, τή φθαρμένη ή χαμένη διακόσμηση καί ή φωτογράφος Έριέττα Άττάλη άπεικόνισε ένα μέρος από τά μικρά εύρήματα. Τά άγγεία είχε φωτογραφήσει παλαιά ό Ήλίας Ήλιάδης, ένω τά πρόσφατα εύρήματα ό Klaus Valtin Eickstedt. Με τς γνώσεις τους καί τήν έπιμονή τους πέτυχαν καί οί τρείς τó καλύτερο άποτέλεσμα.

Τό τεμάχιο λιθαργύρου T.7,3 άνέλαβε προθύμως νά έξετάσει ό γεωλόγος Εϋστάθιος Χιώτης σέ συνεργασία με τόν δρ Γ. Οικονόμου καί νά συγγράψουν ειδική έκθεση.

Μετά από είσήγηση τοϋ Γενικοϋ Γραμματέα Βασιλείου Πετράκου, τó Διοικητικό Συμβούλιο τής Άρχαιολογικής Έταιρείας δέχθηκε νά έντάξει τó βιβλίο μου στή σειρά τών δημοσιευμάτων της. Τήν όρθή παρουσίαση τοϋ κειμένου έπιμελήθηκε με έπιστημονική γνώση ή Μαρία Γαβρίλη, τήν καλλιτεχνική έπιμέλεια καί έκτύπωση τοϋ βιβλίου επωμίσθηκε με τή μεγάλη πείρα της ή Λούση Μπρατζιώτη καί τς πολύτιμες συμβουλές της προσέφερε ή προϊσταμένη τοϋ ειδικοϋ τμήματος τής Άρχαιολογικής Έταιρείας Ήλέκτρα Άνδρεάδη. Τήν περίληψη στήν Άγγλική απέδωσε με πολλή προσοχή ή φιλόλογος Βρισίς Άθανασούλια καί τó τελικό κείμενο διάβασε ή φίλη άρχαιολόγος Anastasia Dinsmoor.

Θερμή ύποστήριξη είχα σέ όλα τά βήματα από τόν άνδρα μου Θεοφάνη Γκόφα, στόν όποιο όφείλω τήν τελική πραγματοποίηση αϋτοϋ τοϋ έργου.

Πά τήν οϋσιαστική καί άμέριστη βοήθεια πού μοϋ προσέφεραν κατá τó διάστημα τής εργασίας μου εύχαριστώ όλους θερμά.

ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΤΗΣ ΑΝΑΣΚΑΦΗΣ

Μια χειμωνιάτικη ημέρα, τὸν Νοέμβριο τοῦ 1969, ὁ ἰδιοκτῆτης σπιτιοῦ τῆς περιοχῆς Τσέπι Μαραθῶνος ἄρχισε νὰ ἀνοίγει ἓνα πηγάδι στὸν κῆπο του. Μέχρι τὸ πρῶτο μέτρο ἡ ἐργασία προχωροῦσε ἀπλὰ καὶ εὐκόλα, χωρὶς ἐμπόδια, μέσα σὲ χώματα καθαρὰ. Ἀμέσως μετὰ οἱ συνθήκες ἄλλαξαν. Μία μεγάλη πλάκα σὰν βράχος ἔφραζε τὸ μισὸ ὄρυγμα. Μὲ πολὺ κόπο ἡ πλάκα ἔσπασε, ἀλλὰ τότε ξεπρόβαλαν ἀνθρώπινα κρανία, ὅστὰ καὶ ἓνα-δύο πῆλινα ἀγγεῖα.

Ἡ κατάσταση ἦταν σοβαρή. Οἱ ἐργασίες διακόπηκαν, τὸ γεγονός ἀναφέρθηκε στὴν Ἀστυνομία, ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία ἔστειλε γιὰ τὶς πρῶτες τομὲς τοὺς ἀρχαιολόγους ποὺ ἔσκαβαν τότε στὸ γειτονικὸ Πλάσι, ἐπὶ τόπου ἔφθασε ὁ Σπυρίδων Μαρινᾶτος καὶ ἔτσι ἀνακαλύφθηκε τὸ Πρωτοελλαδικὸ νεκροταφεῖο στῇ θέσῃ Τσέπι Μαραθῶνος.

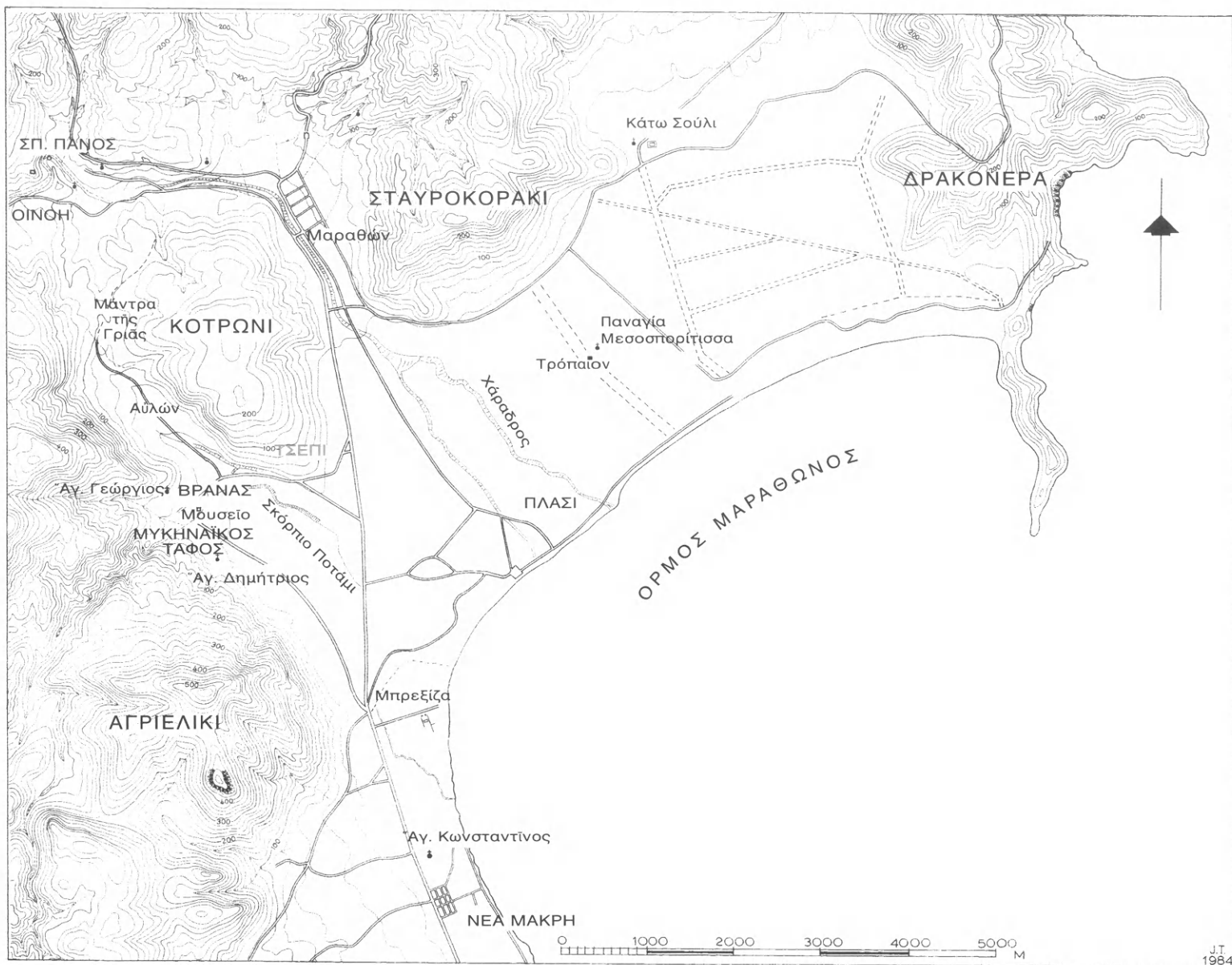
Ὁ ἐνθουσιασμὸς τοῦ Μαρινάτου, ὅπως θυμᾶμαι, ἦταν μεγάλος καὶ τοῦτο φαίνεται ἀπὸ τὴ σπουδὴ του νὰ ἀνακοινώσῃ ἀμέσως τὸ εὑρημα σὲ Συνεδρία τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν (14.5.1970) λίγο μετὰ τὴν ἐναρξὴ τῆς ἀνασκαφῆς. Κατὰ τοὺς πρῶτους μῆνες παρακολουθοῦσε προσωπικὰ τὶς ἐργασίες μὲ συχνὲς μεταβάσεις ἐπὶ τόπου. Σύντομα ἐντόπισε τὰ οὐσιώδη στοιχεῖα καὶ διέγνωσε τὸν χαρακτήρα τῶν εὑρημάτων. Μέσα στὴν πρώτη περίοδο μέχρι τὶς 10.10.1970 εἶχε ἀνασκάψῃ 14 τάφους (εἰκ. 2). Παράλληλα ὅμως τὸν περιέμεναν καὶ ἄλλες ἀσχολίες, πολλὲς ὑπηρεσιακὲς καὶ κυρίως ἡ μεγάλη ἀνασκαφὴ τῆς Προϊστορικῆς Θήρας, ποὺ εἶχε ἀρχίσει μετὰ ἀπὸ 30 χρόνια μελέτης του καὶ ἀποτελοῦσε τὴ σημαντικότερη ἀνακάλυψη τῆς ζωῆς του.

Ἔτσι, τὴν ἀνασκαφὴ στὸ Τσέπι καὶ τὴν τήρηση ἡμερολογίου ἀνέθεσε διαδοχικῶς στοὺς τότε ἐπιμελητὲς τῆς Ὑπηρεσίας Πέτρο Θέμελη (10.8.70-15.9.70) καὶ Ἰωάννη Παπαχριστοδούλου (16.9.70-10.10.70). Τὶς ἐργασίες διηύθυνε πάντα ὁ ἴδιος μὲ ἐπισκέψεις του στὸν χώρο. Ἀρχιεργάτης ὁρίσθηκε ὁ ἱκανότατος Γιάννης Καραμῆτρος μὲ ἰσάξιο βοηθὸ τὸν παλαίμαχο Μιλτιάδη Σιώτη. Στὴν ὁμάδα προστέθηκε ὁ πρωτόπειρος ἀλλὰ ἐνθουσιώδης γιὸς τοῦ ἰδιοκτῆτη Γεώργιος Μπουκουβάλας, ὁ μετέπειτα φύλακας ἀρχαιοτήτων στὸ Μουσεῖο Μαραθῶνος.

Μετὰ τὰ πρῶτα ἀρχαιολογικὰ συμπεράσματα, τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Μαρινάτου στράφηκε στὸ σκελετικὸ ὕλικὸ καὶ στίς ποικίλες πληροφορίες ποὺ μπορούσε νὰ ἀποδώσῃ ἡ συστηματικὴ ἐπιστημονικὴ μελέτη τῶν ὁστών.

Ὁ ἀκαδημαϊκὸς καὶ καθηγητὴς τῆς ἀνθρωπολογίας στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Βιέννης Emil Breitinger, καλεσμένος ἀπὸ τὸν Μαρινᾶτο, ἐγκαταστάθηκε στὸν Μαραθῶνα καὶ ἀπὸ τὶς 10.8.70 ἔλαβε ἐνεργὸ μέρος στὴν ἀνασκαφὴ. «Ἡ ἔρευνα εἰς τοῦ Τσέπι καταντᾷ νὰ εἶναι καθαρῶς ἀνθρωπολογικὴ, διεξάγει δὲ ταύτην ἰδιοχείρως μετὰ συγκινητικῆς ἀφοσιώσεως ὁ κ. Breitinger» γράφει ὁ Μαρινᾶτος στὰ *Πρακτικὰ* τοῦ 1971.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἡ σημασία καὶ ἡ ἔκταση τοῦ νεκροταφείου εἶχε σὲ γενικὲς γραμμὲς διαπιστωθεῖ. Τὸ εὑρημα εἶχε προκαλέσει ζωηρὸ ἐνδιαφέρον στὴν Ἑλλάδα καὶ τὸ ἐξωτερικόν. Ὁ ὁμογενὴς Εὐγένιος Παναγόπουλος ἀνέλαβε εὐχαρίστως νὰ συμβάλῃ στῇ δαπάνῃ ἀπαλλοτριώσεως τοῦ χώρου, νὰ οἰκοδομήσῃ τοπικὸ Μουσεῖο καὶ νὰ

1. Χάρτης τῆς περιοχῆς τοῦ Μαραθῶνος.

κατασκευάσει μόνιμο στέγαστρο, ώστε να περιφραχθεί ή ανασκαφή και να παραμείνουν όρατά τὰ ἀρχαῖα⁶.

Ἀπὸ τὸ ἐπόμενο ἔτος, ἀπὸ τὶς 7.3.1971, τὸ ἡμερολόγιο ἀνασκαφῆς τηρεῖται ἀπὸ τὴν ἐπιστημονικὴ βοήθὸν Ἑλένη Φωκᾶ καί, ὅπως πάλι διευκρινίζει ὁ Μαρινᾶτος, «πᾶσαι αἱ ἔρευναι διεξήχθησαν ὑπὸ τὴν ψιλὴν μόνον ἐποπτείαν μου»⁷. Οἱ ἐργασίες διακόπηκαν μετὰ δύο μῆνες, στίς 2.5.71, καὶ ἄρχισαν πάλι στίς 8.9.71 γιὰ νὰ τερματισθοῦν μετὰ ἓνα μῆνα, στίς 8.10.71. Κατὰ τὸ διάστημα αὐτὸ ἀνοίχθηκαν δοκιμαστικὲς τομὲς γιὰ νὰ καθορισθεῖ ἡ ἔκταση τοῦ νεκροταφείου καὶ ἀνασκάφηκαν οἱ ἤδη ἀποκαλυμμένοι τάφοι 5, 11, 13, 14 καὶ 16. Ἀκόμα, κατὰ τὴ διάνοιξη τῆς τάφρου γιὰ τὴ θεμελίωση τοῦ μεταλλικοῦ στεγάστρου ἐντοπίσθηκε στὴ ΝΑ. γωνία ὁ τάφος 17. Μετὰ τὶς πρῶτες μετρήσεις τάφρων, ποὺ εἶχαν γίνει ἀπὸ τὸν Νικόλαο Σκαρῆ, ἡ ἀποτύπωση τῶν εὗρημάτων ἀνατέθηκε στὴ σχεδιάστρια Ἀγγελικὴ Παπασπυροπούλου.

Κατὰ τὴν ἐπόμενη περίοδο ἀπὸ 5.8.72 μέχρι 6.10.72 ἀνασκάφηκε ἡ ΝΑ. σειρὰ τῶν τάφων 18 ἕως 21 (καὶ μερικῶς ὁ 22) καὶ τὸ τρίτο ἔτος ἀπὸ 29.7.73 μέχρι 1.10.73 οἱ τάφοι 22 ἕως 28 καθὼς καὶ ὁ παιδικὸς 15. Ὅλο αὐτὸ τὸ διάστημα στίς ἐργασίες συμμετεῖχε ἐνεργᾶ ὁ Emil Breitinger βοηθούμενος κατὰ καιροὺς ἀπὸ τὸν Dr Egon Reuer, τὴν Dr Hauser, τὴν Marie Nikola καὶ τὸν Νικόλαο Ξηροτύρη. Ἡ διαρκὴς παρουσία τοῦ Breitinger στὴν ἀνασκαφὴ ὑπῆρξε πολλαπλὰ ἐποικοδομητικὴ. Μέλῃμά του ἦταν ἡ συλλογὴ τῶν ὀστέων καὶ ἡ συντήρηση ὀρισμένων σκελετῶν ἐπὶ τόπου, αὐτῶν ποὺ ἀργότερα διαφυλάχθηκαν κάτω ἀπὸ κρυστάλλινο σκέπασμα. Συγχρόνως προέβαινε κατὰ περίπτωσιν σὲ πρῶτες ἀναγνωρίσεις ἢ διαπιστώσεις, ποὺ καταγράφηκαν στὸ ἡμερολόγιο καὶ παρατίθενται στὸ κείμενο τῶν περιγραφῶν ὡς ἀνθρωπολογικὲς παρατηρήσεις.

Σὲ τρεῖς μῆνες τὸ ἡμερολόγιο ἀνοίγει καὶ πάλι, ἀλλὰ γιὰ τὴν περιγραφή μιᾶς μόνο ἡμέρας, 9.1.74, ποὺ ἀναφέρεται στὴν ἔρευνα τοῦ Ἀποθέτη Α. Ἡ ἡμέρα αὕτη ἐμελλε νὰ σημάνει τὸ τέλος τῆς «ἀνασκαφῆς Μαρινάτου» στὸ Πρωτοελλαδικὸ νεκροταφεῖο τοῦ Τσέπι. Τὸν ἴδιο χρόνον, τὴν 1 Ὀκτωβρίου 1974, ὁ Μαρινᾶτος ἄφηνε τὴν τελευταία του πνοὴ μέσα στὴν ἀνασκαφὴ του, τὴν Προϊστορικὴ Θήρα.

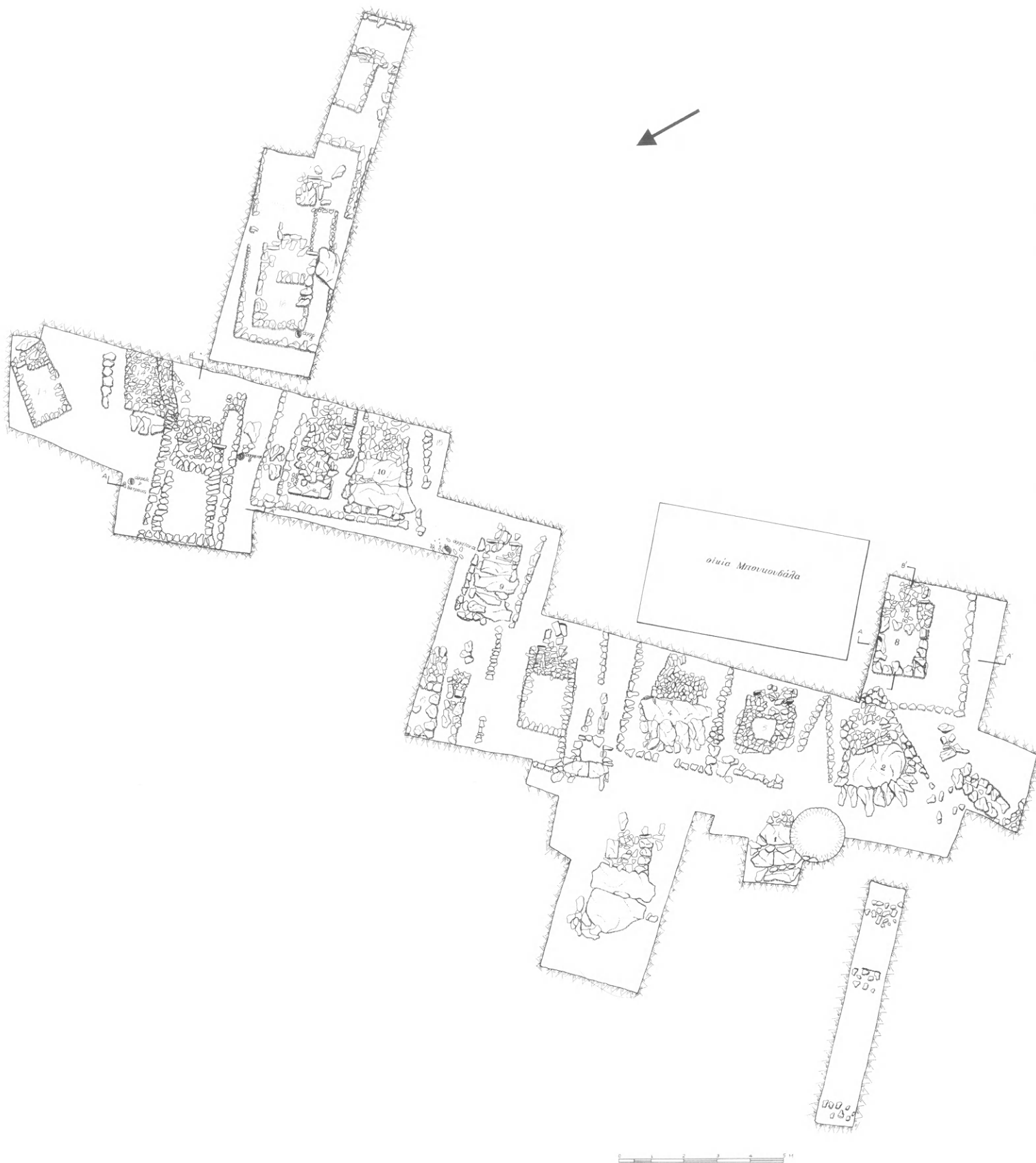
Τὸ πρόγραμμα τοῦ Μαρινάτου, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸ ἔργο ποὺ ἄφησε πίσω του, ἦταν ἡ μερικὴ ἀνασκαφὴ τοῦ νεκροταφείου, ἡ διατήρηση τῶν χαρακτηριστικῶν στοιχείων ἐπὶ τόπου, ἡ διαφύλαξί τους μέσα σὲ κλειστὸ στέγαστρο (εἶκ. 3) καὶ ἡ ἀνάδειξη τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου.

Πλήρως ἀνεσκαμμένοι τάφοι εἶναι ἐλάχιστοι, οἱ 4 καὶ 14, καθὼς καὶ οἱ παιδικοὶ 5α, 15 καὶ 27. Πολλοὶ ἔχουν ἐρευνηθεῖ μέχρι τὸν πυθμένα τοῦ λάκκου, ἐνῶ τὸ πρόθυρο, ποὺ πίστευε ὅτι ὀδηγοῦσε σὲ «ψευδόθυρα»⁸ παρέμεινε φραγμένον μὲ πέτρες. Μερικοὶ ποὺ εἶχαν διατηρήσει τὸν σκελετὸ τοῦ τελευταίου νεκροῦ ἀλώβητο, σφραγίσθηκαν μὲ κινητὸ κρυστάλλινον κάλυμμα γιὰ νὰ εἶναι ὁρατοὶ στοὺς ἐπισκέπτες καὶ προσιτοὶ στὸν εἰδικὸ μελετητὴ. Στὸν τάφο 21 διαφυλάχθηκαν ἐπὶ πλέον τὰ ὁστά παλαιότερων νεκρῶν, σπρωγμένα καὶ συσσωρευμένα στὸ πίσω μέρος τοῦ λάκκου. Ὅλες

6. Μαρινᾶτος 1970β, 27-28.

7. Μαρινᾶτος 1971, 5.

8. Αὐτόθι.

2. Τσέλι. Τοπογραφικό σχέδιο τοῦ 1970.

3. Γενική άποψη της ανασκαφής από τη ΝΔ. γωνία του στεγάστρου. Έμπρός, ο τάφος I.

οί καλυπτήριες πλάκες διατηρήθηκαν ανασηκωμένες επάνω από τὸ δυτικὸ χεῖλος κάθε λάκκου, γιὰ νὰ συμπληρώνουν τὴν εἰκόνα τοῦ εὐρήματος. Οἱ τάφοι ὅμως εἶναι πολλοὶ καὶ ἀρκετοὶ ἀπ' αὐτοὺς ἀποκαλύφθηκαν μόνο κατὰ τὸ ὑπέργειο, ὁρατὸ στὴν ἀρχαιότητα τμήμα τους, ἐνῶ ἄλλων ἡ θέση διακρίνεται ἀπὸ τὶς καλυπτήριες πλάκες ἢ λίγες πέτρες.

Τὴν «ἄδεια μελέτης καὶ δημοσιεύσεως τῶν εὐρημάτων τοῦ νεκροταφείου Τσέπι» Μαραθῶνος ἔλαβα τὴν 29 Δεκεμβρίου 1976 ἀπὸ τὸ Ὑπουργεῖο Πολιτισμοῦ καὶ Ἐπιστημῶν.

Ἀμέσως ἄρχισα τὴ συλλογὴ καὶ μελέτῃ τοῦ ὕλικου, ἀλλὰ σύντομα παρουσιάσθηκαν νέα εὐρήματα στὴν περιοχὴ. Ἡ ἀνάγκη ἀποκαλύψεως τῶν ἐρειπίων τοῦ Νεολιθικοῦ οἰκισμοῦ τῆς Νέας Μάκρης ἦταν πιεστικὴ. Ἐγινε ἡ ἀνασκαφὴ καὶ ἀκολούθησε μακρὰ ἔρευνα πὺ κατέληξε στὴ δημοσίευση μὲ τὰ ποικίλα νέα στοιχεῖα γιὰ τοὺς πρῶτους κατοίκους τῆς ἀνατολικῆς Ἀττικῆς⁹.

Στὴ μελέτῃ τοῦ νεκροταφείου σὸ Τσέπι ἐπανῆλθα τὸ 1997, μετὰ ἀπὸ νέα ἄδεια τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας πὺ μοῦ ἀνέθεσε τὴν ἀνασκαφὴ καὶ δημοσίευση τοῦ νεκροταφείου. Τὰ κτερίσματα ἦταν βεβαίως ἐκτεθειμένα ἀπὸ ἐποχῆς Μαρινάτου σὸ Μουσεῖο Μαραθῶνος, ἀλλ' ἡ δημοσίευσή τους ἀποτελοῦσε ἀποκλειστικὰ προσωπικὴ

9. Παντελίδου Γκόφα 1991. Παντελίδου Γκόφα 1995.

μου ευθύνη. Ὁ ἐκτενὴς σχολιασμὸς καὶ διαπραγμάτευσή τους ἀπὸ ἄλλους μελετητὲς ἦταν ἐθιμικὰ ἀνέφικτος, ἐφ' ὅσον ἀντιβαίνει στοὺς κανόνες τῆς δεοντολογίας. Ἡ σύντομη ἀναφορὰ μὲ φωτογραφίες καὶ σχέδια ποὺ ἔγινε ἀπὸ τὸν Ἰωάννη Τραυλὸ¹⁰ εἶχε τὴν πρόθυμη συγκατάθεσή μου. Οἱ τάφοι ἀποτυπώθηκαν σχηματικὰ καὶ κατὰ τὴν ἐπίσκεψή μας στὸν χώρο μοῦ εἶχε ἐπιδείξει τὰ στοιχεῖα ποὺ τὸν ὀδηγοῦσαν σὲ πρώτη προσέγγιση στὴν τυπικὴ μορφή τῶν τάφων. Σήμερα, μὲ τὶς νέες ἔρευνες, ἡ εἰκόνα εἶναι κάπως διαφορετικὴ.

Ἡ κατανόηση, διευκρίνιση ἢ ἀποκάλυψη τοῦ τυπικοῦ τῆς ταφῆς καὶ τῆς λειτουργίας τοῦ νεκροταφείου, ἀλλὰ καὶ τῆς «ἱστορίας» τοῦ χώρου καὶ τῶν κατοίκων τοῦ Μαραθῶνος ἐπέβαλε πολλὰ συμπληρωματικὲς ἔρευνες, ἀπὸ τὴν ἀνασκαφὴ κλειστῶν τάφων ἕως τὸν καθαρισμὸ λεπτομερειακῶν σημείων.

Παρόμοια σοβαρὰ ἐρωτήματα μᾶς ἔφεραν στὴν περιοχὴ ποὺ δὲν εἶχε ἀνασκαφεῖ, ἂν καὶ εἶχε ἔξ ἀρχῆς χαρακτηρισθεῖ ὡς Ἀποθέτης Α. Ἡ ἔρευνα τοῦ σημείου, ποὺ ἄρχισε ὡς ἀπλὸς καθαρισμὸς, ἀποκάλυψε εὔρημα μοναδικὸ ποὺ περιεῖχε ἐπίσης μοναδικὴ ποσότητα κεραμεικῆς. Ἀπὸ τώρα εἶναι φανερὸ ὅτι γιὰ τὴν ἀποκατάσταση καὶ μελέτη τῆς θὰ ἀπαιτηθεῖ ἐργασία ἐτῶν. Τὸ πρόγραμμα ἀνατράπηκε, ἀλλ' ἡ δημοσίευση τῆς ἀνασκαφῆς Μαρινάτου δὲν μπορεῖ νὰ ἀνασταλεῖ ἐπ' ἀόριστον.

Ἐμπρὸς σὲ τόσο σημαντικὸ εὔρημα, ἀποφάσισα νὰ παρουσιάσω ἀμέσως τὸ παλαιὸ καὶ πρόσφατο ὕλικό, τάφους καὶ κτερίσματα σχολιασμένα, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ περιεχόμενο τοῦ Ἀποθέτη Α, καὶ νὰ περιγράψω τὸν χώρο ποὺ παρέλαβα μετὰ τὸ τέλος τῆς ἀνασκαφῆς 1970-1973. Φυσικά, οἱ παρατηρήσεις καὶ τὰ συμπεράσματα προκύπτουν μόνον ἀπὸ τὰ μέχρι σήμερα γνωστὰ εὑρήματα. Σὲ ὅλα αὐτὰ ἡ μελέτη τῶν εὑρημάτων ἀπὸ τὸν ἀνεσκαμμένο Ἀποθέτη περιμένουμε νὰ προσθέσει πολλά.

10. Travlos 1988, 216-217, εἰκ. 273-280.

ΟΙ ΤΑΦΟΙ
ΚΑΙ ΤΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ

ΤΑΦΟΣ 1

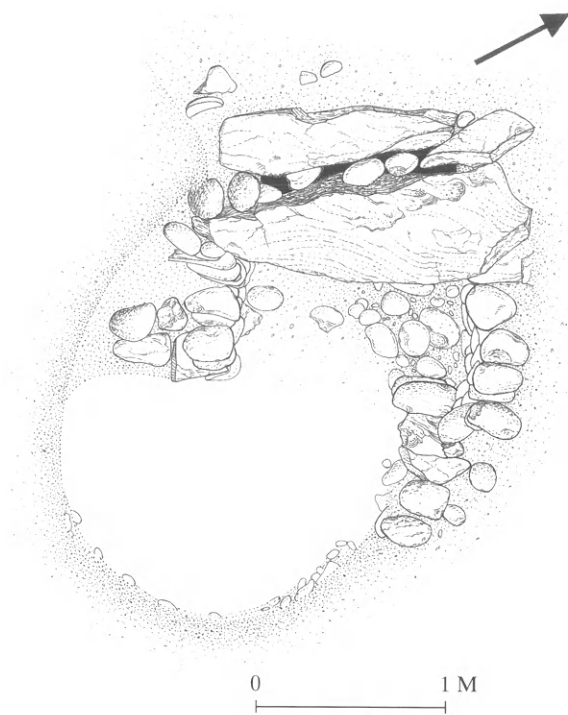
Ο τάφος ανασκάφηκε πλήρως τὸ 1970. Κατὰ τὴν ἀνόρυξη φρέατος ἀπὸ τὸν ἰδιοκτήτη τοῦ οἰκοπέδου καταστράφηκε τμήμα τῆς νότιας καὶ ἀνατολικῆς πλευρᾶς. Ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τοῦ ἀρχαίου δαπέδου ἔχει τελείως ἔξαφανισθεῖ ὁ λίθινος περίβολος (εἰκ. 4).

Ο λάκκος τοῦ τάφου εἶναι τραπεζιόσχημος, διευρυνόμενος πρὸς τὴν Ἀνατολή (μῆκ. βόρ. πλευρᾶς στὸ δάπεδο 1.10 μ., δυτ. 0.85 μ., σωζ. νότ. 1.00 μ. καὶ ἀνοίγματος ἀνατολικά 1.20 μ.), (εἰκ. 5). Τὰ τοιχώματα φέρουν κτιστὴ ἐπένδυση μὲ κροκάλες μετρίου μεγέθους (μῆκ. 0.20-0.30 μ.) χωρὶς συνδετικὴ ὕλη, σὲ ἐννέα ἐπάλληλες στρώσεις βόρεια (μέγ. ὕψ. 1.25 μ.) καὶ χαμηλότερα νότια, μὲ ὀκτὼ στρώσεις σὲ πάχος δύο λίθων, τουλάχιστον στὸ ΝΑ. ἄκρο του. Ἀπὸ τὴν ἀνατολικὴ πλευρὰ σώζονται μόνον δύο ἐπάλληλες πέτρες ΒΑ., ἐνῶ στὴ φωτογραφία τῆς ἀνασκαφῆς διακρίνεται τοῖχος ἕως τὸ χεῖλος τοῦ λάκκου. Ἐπὶ πλέον, ὁ Μαρινᾶτος σημειώνει στὸ ἡμερολόγιο ὅτι «ἡ θύρα εὕρισκετο εἰς τὸ ἀνατολικὸν τοίχωμα, φρασσομένη διὰ λεπτῶν πλακῶν, ὧν μία διετηρήθη».

Τὸ δάπεδο καλύπτεται ἀπὸ πυκνὲς κροκάλες, σὲ περισσότερες ὥπως φαίνεται τῆς μιᾶς στρώσεις καὶ σφικτὰ συναρμοσμένες, πού δηλώνουν ὅτι ἀποτελοῦσαν φυσικὸ σχηματισμὸ κοίτης ποταμοῦ (εἰκ. 6).

4. Τὰ ὑπολείμματα τοῦ τάφου 1, ἀπὸ νότια. Πίσω, ἡ ἀρχικὴ ἐπιφάνεια τοῦ οἰκοπέδου.

5. Κάτοψη τοῦ τάφου I. Ἐμπρός, τὸ καμπύλο τοίχωμα τοῦ σύγχρονου φρέατος.

6. Ὁ λάκκος τοῦ τάφου I μὲ κτιστὴ ἐπένδυση καὶ κροκάλες στὸ δάπεδο.

ΤΑΦΟΣ 2

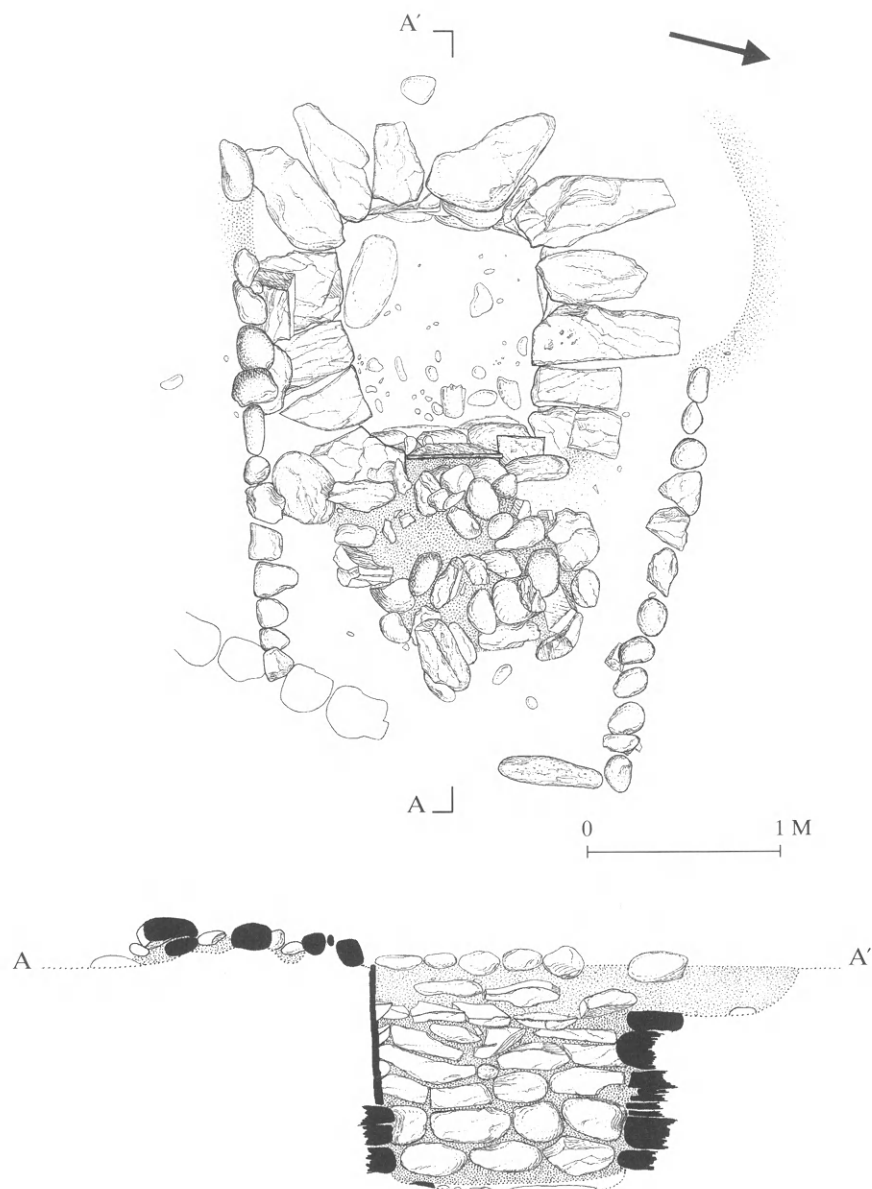
Λακκοειδής τραπεζιόσχημος με κτιστά τοιχώματα, πλευρικό άνοιγμα και πρόθυρο. Ανασκάφηκε τὸ 1970 ἔκτος ἀπὸ τὸ πρόθυρο¹¹. Φέρεται λοξὰ πρὸς τοὺς γειτονικοὺς Τ.3 καὶ Τ.7, με πραγματικὴ κατεύθυνση ἀπὸ Ἀ.-Δ. (εἰκ. 7-8).

Ἡ περιοχή τοῦ τάφου ὁρίζεται ἀπὸ εὐθύγραμμο τραπεζιόσχημο περίβολο, ποὺ σχηματίζεται ἀπὸ μία σειρά μικρὲς ποτάμιες πέτρες καὶ λίγες τραχιές, με πρόσωπο πρὸς τὰ ἔξω. Ἡ δυτικὴ καὶ μέρος τῆς βόρειας πλευρᾶς ἔχουν τελείως καταστραφεῖ,

7. Ὁ τάφος 2. Πίσω, στὸ ἔδαφος, ἡ καλυπτήρια πλάκα καὶ δεξιὰ τῆς τμῆμα τοῦ τάφου 1.

11. Μαρινᾶτος 1970β, 8, πίν. 2. Marinatos 1970e, 350, εἰκ. 3.

8. Κάτοψη και τομή A-A' του τάφου 2.

πιθανότατα πριν από τον έντοπισμό του νεκροταφείου, κατά τις εργασίες ανορύξεως του φρέατος από τον ιδιοκτήτη του κτήματος. Η σωζόμενη βόρεια πλευρά τερματίζει ανατολικά σε μία ἐγκάρσια τοποθετημένη ἐπιμήκη πέτρα. Ἀκέραιο, χωρίς κενά, διατηρεῖται τὸ νότιο τμήμα τοῦ περιβόλου¹² καὶ ἡ τελευταία πέτρα του πατάει στὸν περὶβολο τοῦ γειτονικοῦ τάφου 7. Ὑπέργειο, ἀνυψωμένο ἐπίπεδο δὲν μαρτυρεῖται καὶ εἶναι ἀμφίβολο ἂν ἀρχικὰ κατασκευάσθηκε. Ἐπάνω ἀπὸ τὴ θέση τοῦ προθύρου, στὸ

12. Στὸ τοπογραφικὸ σχέδιο τῆς παλαιᾶς ἀνασκαφῆς (εἰκ. 2) εἰκονίζεται ἐπὶ πλέον τὸ τέρμα του, καθὼς καὶ ἡ στροφή του ἀνατολικά.

ἀρχαῖο δάπεδο καὶ ὑψηλότερα ἀπὸ αὐτό, ὑπάρχουν ἀκόμα λίγες σκορπισμένες πέτρες σὲ ἔκταση 1.30 μ. περίπου, πὺν μποροῦν νὰ ἐρμηνευθοῦν ὡς τὰ τελευταῖα κατὰλοιπα παρόμοιας κατασκευῆς. Ἐπειδὴ μάλιστα πρόκειται οὐσιαστικά γιὰ τὸν πρῶτο τάφο πὺν ἀνασκάφηκε συστηματικά, εἶναι πολὺ φυσικὸ τὸ συμπαγὲς ἀνυψωμένο ἐπίπεδο νὰ μὴν ἔγινε ἐξ ἀρχῆς ἀντιληπτὸ ὡς τμῆμα τοῦ τάφου. Παράλληλα, ὅμως, πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι τὸ ἀνυψωμένο ἐπίπεδο παραλείπεται συχνὰ σὲ τάφους τοῦ βορείου τμήματος τοῦ νεκροταφείου, μὲ καλυπτῆριες πὺν φθάνουν ἕως τὴν ἐπιφάνεια τοῦ δαπέδου (βλ. κατωτέρω).

Ὁ λάκκος τοῦ τάφου (διαστ. στὸ δάπεδο, βόρ. 0.97 μ., δυτ. 1.26 μ., νότ. 1.10 μ., ἀνατ. 1.05 μ. καὶ βάθ. 0.90 μ.) φέρει στῖς τρεῖς παρειὰς κτιστὴ ἐπένδυση ἀπὸ πολὺ μεγάλες ἀκατέργαστες πέτρες (μῆκ. 0.30-0.40 μ.) καὶ λίγες ποτάμιες σὲ ἕξι στρώσεις, ἐνῶ μερικὲς, πολὺ μικρότερες, φράσσουν τὰ κενὰ στοὺς μεγάλους ἄρμους. Ἀπὸ τὴν ὁρατὴ διάσταση τῶν λίθων συνάγεται ὅτι οἱ περισσότεροι ἔχουν κτισθεῖ δρομικά.

Τὴν ἀνώτατη σειρὰ ἀποτελοῦν λεπτὲς πλάκες τοποθετημένες μὲ τὴ μικρὴ διάσταση στὴν ὄψη σὲ βάθος περίπου 0.20-0.25 μ. κάτω ἀπὸ τὴ στάθμη τοῦ ἀρχαίου δαπέδου. Δύο μάλιστα ἀπ' αὐτὲς στὸ βόρειο χεῖλος ἔχουν μῆκος πὺν φθάνει τὰ 0.80 μ. Στὴ ΒΔ. γωνία, καὶ μόνον στῖς τρεῖς ἀνώτατες σειρὰς, οἱ πέτρες γεφυρώνουν τῖς δύο γειτονι-

9. Ἡ εἴσοδος τοῦ τάφου 2 μὲ τὴν πλάκα εἰσόδου ἐπανατοποθετημένη μετὰ ἀπὸ τὴν ἀνασκαφή.

10. Ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ λάκκου τοῦ τάφου 2, κατὰ τὴν ἀνασκαφή, μὲ φραγμένη εἴσοδο.

κές πλευρές, στρωμένες λοξά προς τη φορά των τοιχωμάτων και ἀμβλύνουν τὴ γωνία. Οἱ παρειές, καὶ ἰδιαίτερα ἡ δυτικὴ, εἶναι κατακόρυφες, ἀλλὰ στὴ βόρεια καὶ νότια πλευρὰ ἡ ἀνώτατη, ἕκτη σειρὰ τῶν πλακῶν, εἰσέχει κατὰ 0.05-0.10 μ., μειώνει τὶς διαστάσεις σὲ 1.07 μ. δυτικὰ ἕως 0.82 μ. ἀνατολικὰ καὶ διαγράφει στὸ χεῖλος τὸ σχῆμα τραπέζιου. Ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ εἶναι κτισμένη στοὺς τρεῖς χαμηλότερους δόμους ἐνιαῖα, ὅμοια μὲ τὶς ἄλλες πλευρές, μὲ ἐπιμήκεις λίθους. Ἀπὸ τὸν τέταρτο καὶ ἄνω σχηματίζεται στὸ μέσον ἄνοιγμα εἰσόδου, πλάτ. 0.45 μ. περίπου. Τὰ τοιχώματα (μῆκ. 0.20-0.25 μ.) δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ κτίζονται ἕως ἐπάνω μὲ λίθους στρωμένους ὀριζόντια καὶ μὲ χῶμα ἀνάμεσά τους (εἰκ. 9-10). Στὸ πρὸς Βορρᾶν τμήμα οἱ πέτρες εἰσχωροῦν στὴν ἐπένδυση τῆς βόρειας πλευρᾶς καὶ συνδέονται μὲ αὐτὴν ὀργανικά. Ἀντίθετα, στὸ νότιο οἱ πέτρες εἶναι ἀνεξάρτητες ἀπὸ τὸν τοῖχο δίπλα τους καὶ παραμένουν ἀσύνδετες.

Τὸ ἄνοιγμα τῆς εἰσόδου φράσσεται ἀπὸ μία τετράπλευρη σχιστολιθικὴ πλάκα (ὑψ. 0.70 μ. καὶ πλάτ. 0.40-0.50 μ.) ἀκουμπισμένη κατακόρυφα ἐπάνω στὸν τρίτο δόμο σήμερα, ἐνῶ ἡ κορυφὴ τῆς ἐξέχει ἀπὸ τὸ χεῖλος τοῦ λάκκου κατὰ 0.24 μ. ἀλλ' ὄχι ἀπὸ τὸν λιθοσωρό. Οἱ δύο μακρὲς πλευρές τῆς διατηροῦν στίς ἀκμές τους πλατιά σημάδια κυττημάτων, ποὺ δείχνουν τὴν ἀποκοπὴ τους ἀπὸ τὸ λατομεῖο, ἐνῶ στὴ στενὴ πλευρὰ τῆς κορυφῆς τὰ κυττήματα ἦταν πυκνά καὶ στενά¹³. Στὰ πλάγια τοῦ λάκκου, περὶ τὰ 0.10 μ. ὑψηλότερα ἀπὸ τὸ χεῖλος του καὶ σὲ ἀπόσταση 0.30 μ. περίπου ἀπὸ αὐτό, δηλαδὴ πίσω ἀπὸ τὴν τοιχοποιία τῶν παρειῶν, σώζονται τρεῖς μεγάλες πέτρες νότια καὶ μία ἀκόμα βόρεια, ἀκουμπισμένες στὸ χῶμα χωρὶς καμία σύνδεση μὲ τὴν ἐπένδυση (εἰκ. 7 καὶ 8).

Ὁλόκληρος ὁ λάκκος βρέθηκε καλυμμένος στὴ στάθμη τοῦ ἀρχαίου δαπέδου ἀπὸ μία μεγάλη σχιστολιθικὴ πλάκα (μέγ. διαστ. 1.70×1.66 μ.), ἀκανόνιστου σχήματος,

11. Ὁ τάφος 2 καλυμμένος μὲ μία πλάκα, ἀπὸ ΝΔ.

13. Ἡ πλάκα εἶχε μετακινηθεῖ κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ καὶ ἐπανατοποθετήθηκε μᾶλλον χαμηλότερα, διότι ἡ θέσις τῶν λίθων, ὅπου πατοῦσε, ἔχει μεταβληθεῖ πρὸβ. εἰκ. 9 καὶ εἰκ. 10.

12. Τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ λάκκου τοῦ τάφου 2 μὲ κρανία κατὰ μῆκος τῆς νότιας παρειᾶς καὶ ὀστά συγκεντρωμένα δυτικά.

13. Κάτοψη ἀνασκαφικοῦ στρώματος τοῦ λάκκου μὲ κρανία καὶ μακρὰ ὀστά. Ἀριστερά, ἡ εἴσοδος.

μέ το ένα άκρο άδρά πελεκημένο για να γίνει κάπως καμπύλο. Οί διαστάσεις της ύπερ-καλύπτουν τόν λάκκο και είναι προφανές ότι οί δύο πλευρές της θα είχαν πατήσει επάνω στίς λίγες πέτρες πού βρέθηκαν νότια και βόρεια, πίσω από την τοιχοποιία. Τό τελείωμα τής πλάκας παρακολουθείται από διάφορες πέτρες στή σειρά. Στο βόρειο και δυτικό τμήμα ήταν ιδιαίτερα μεγάλες, πλακωτές (μήκ. μέχρι 0.70 μ.), άκτινωτά τοποθετημένες, όπως και ή σωζόμενη σειρά στο χείλος του λάκκου, και μερικές επικάλυπταν τό καμπύλο περίγραμμα τής καλυπτήριας. Ανατολικά, επάνω από την είσοδο, είναι μικρές ποτάμιες και νότια υποκαθίστανται από τίς πέτρες του έξωτερικού περιβόλου (είκ. 11).

Ο λάκκος βρέθηκε γεμάτος έως επάνω με όστά, από όλα τά μέρη του σώματος, διαταραγμένα και μετατοπισμένα, σπρωγμένα κυρίως προς τά δυτικά. Μικρό τμήμα εμπρός από την είσοδο ήταν σχετικά καθαρό μέχρι του δαπέδου και άμέσως μετά, εγκαρσία προς την είσοδο, φάνηκε όλόκληρος σχεδόν σκελετός με τά πόδια λυγισμένα, τά χέρια στή ΝΑ. γωνία διπλωμένα, τά πλευρά λίγο διαταραγμένα, αλλά χωρίς κρανίο. Ο σκελετός είχε τοποθετηθεί στο ύψος του κατωφλίου ή του δευτέρου έως τρίτου δόμου και στο ίδιο επίπεδο κατά μήκος τής νότιας παρειάς ήταν τοποθετημένα τακτικά, σε μία ως δύο σειρές, δώδεκα κρανία (είκ. 12-13). Άλλα τρία αναφέρεται ότι υπήρχαν κάτω από αυτά. Άνάμεσα στα όστά, μοναδικό κτέρισμα πού βρέθηκε ήταν ένας οστέινος χρωματοτρίπτης (2,1). Τό δάπεδο του λάκκου ήταν καλυμμένο με μικρές και μεγάλες κροκάλες, πού σχημάτιζαν κάποτε τόν πυθμένα τής κοίτης ποταμού.

Νεκροί δεκαπέντε.

Εύρημα

2,1 (Δ461.9260) Όστέινος χρωματοτρίπτης, συγγκολλημένος, σχεδόν άκέραιος (πίν. 2). Έπιφάνεια υπόλευκη έως λευκή, λεία, σήμερα σώζει όξείδωση. Διατομή ήμικυκλική, άκρα μακρών πλευρών λειασμένα, ή μία στενή πλευ-

ρά κομμένη ευθεία, ή άλλη λεπτύνεται προς την άκμή.

Μήκ. 0.115 μ., διάμ. 0.045 μ.

(Σχεδιάζεται από τόν Μαρινάτο στο ήμερολόγιο 27.5.70 κομμένος σε δύο τεμάχια).

ΤΑΦΟΣ 3

Μικρός κιβωτιόσχημος με πλευρική είσοδο και πρόθυρο. Ὁ λάκκος ἀνασκάφηκε πλήρως τὸ 1970 (εἰκ. 14-15) καὶ τὸ πρόθυρο τὸ 1999¹⁴.

Ἡ περιοχὴ τοῦ τάφου ὀρίζεται στὸ ἐπίπεδο τοῦ ἀρχαίου δαπέδου ἀπὸ ἓνα ὀρθογώνιο περίβολο, ποὺ ἀποτελεῖται ἀπὸ ποτάμιες πέτρες στὴ σειρὰ (εἰκ. 15). Κάθε πλευρὰ του παρουσιάζεται διαφορετικὴ. Ἡ νότια (μῆκ. 3.50 μ.) φαίνεται ὁλόκληρη μὲ πέτρες μικροῦ μεγέθους (0.20-0.25 μ.) ποὺ ἔχουν πρόσωπο πρὸς τὰ ἔξω. Ὅμοια τοποθετήθηκαν καὶ στὴ δυτικὴ (μῆκ. 2.40 μ.) ἀλλ' οἱ πέτρες εἶναι ἀρκετὰ μεγαλύτερες, μέσου μῆκ. 0.30 μ. Ἐπὶ πλέον, στὸ βόρειο τέρμα της προσκολλᾶται ἐκτὸς περιβόλου ὀρθογώνια ἀσβεστολιθικὴ πλάκα (διαστ. 0.30-0.40x0.40 μ.).

Ἡ βόρεια πλευρὰ εἶναι βέβαιο ὅτι ἀφαιρέθηκε καὶ ὑποκαταστάθηκε ἀπὸ τὸν μεταγενέστερο περίβολο τοῦ τάφου 4. Ἡ ἀντικατάσταση εἶναι προφανής, ἐπεὶ οἱ πέτρες ἔχουν πρόσωπο πρὸς τὴν πλευρὰ τοῦ τάφου 3, δηλαδὴ τὴν ἐξωτερικὴ τοῦ γειτονικοῦ τάφου 4 (Γενικὸ τοπογραφικὸ σχέδιο) καὶ κυρίως ἐπεὶ τὸ ἀνατολικὸ ἄκρο τοῦ παλαιοῦ βόρειου περιβόλου σώζεται στὴν ἀρχικὴ του θέση χαμηλότερα. Στὴν ἀνατολικὴ πλευρὰ τὸ κέντρο μένει ἀνοικτὸ καὶ ὁ περίβολος συμπληρώνεται στὰ ἄκρα μὲ δύο τμήματα ποὺ βρίσκονται σὲ διαφορετικὴ εὐθεία. Τὸ πρὸς Βορρᾶν (μῆκ. 0.70 μ.) ἀπέχει 1.90 μ. περίπου ἀπὸ τὸν λάκκο καὶ ἐνώνεται στὴ γωνία μὲ τὸν παλαιὸ βόρειο περίβολο. Τὸ πρὸς Νότον τμῆμα βρίσκεται 0.45 μ. πλησιέστερα πρὸς τὸν λάκκο, σὲ ἀπόσταση 1.40-1.50 μ. ἀπὸ αὐτόν, ἐνῶ στὴν ἴδια γραμμὴ μὲ τὰ ἀνατολικά τμήματα τοῦ περιβόλου σώζονται ἀπὸ δύο πέτρες ποὺ φαίνονται ὡς ὑπολείμματα παλαιότερης κατασκευῆς.

Τὸ πρόθυρο (πλάτ. 0.60-0.70 μ. καὶ μῆκ. 0.82 μ.) ἀρχίζει ἀμέσως μετὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰ τοῦ περιβόλου. Στὸ ἐπίπεδο τοῦ ἐξωτερικοῦ δαπέδου ἢ ἔκτασή του εἶχε σκεπασθεῖ μὲ πέτρες ποτάμιες καὶ τραχιές (εἰκ. 14). Τὸ ὑψηλότερο ὑπέργειο τμῆμα του εἶχε ἀνασκαφεῖ τὸ 1970 καὶ φαίνεται στὸ σχέδιο ἀνασκαφῆς μὲ τοὺς τάφους 1-16 (εἰκ. 2). Κάτω ἀπὸ τὶς πέτρες, τὸ πρόθυρο παρουσίασε πλευρὲς κατακόρυφες, σκαμμένες μέσα σὲ καθαρὰ χώματα σὲ μέγιστο βάθος 0.65 μ. Περὶ τὰ μέσα τοῦ μήκους του (0.50 μ. καὶ 0.65 μ. ἀπὸ τὸ τοίχωμα τοῦ λάκκου) ἡ θέση του σημαδεύεται ἐξωτερικὰ ἀπὸ δύο ὀρθιες σχιστολιθικὲς πλάκες (πλάτ. 0.23 μ. καὶ ὄρατοῦ ὕψ. 0.40 μ.) μὲ ὀριζόντιο τελείωμα ποὺ βλέπουν ἀνατολικά καὶ εἶναι χωμένες κατὰ τὰ δύο τρίτα περίπου μέσα στὴ γῆ¹⁵. Πέρα ἀπὸ τὸ σημεῖο αὐτὸ οἱ παρειὲς τοῦ προθύρου καλύπτονται μὲ λίγες πέτρες, ποὺ ἦταν οἱ περισσότερες κολλημένες κατακόρυφα στὸ τοίχωμα (εἰκ. 16, 18-19). Οὐσιαστικά, μόνον δύο μεγάλες τραχιές ἦταν τοποθετημένες ὀριζόντια στὴν κορυφὴ τῶν παρειῶν, ἀμέσως μετὰ ἀπὸ τὶς σχιστολιθικὲς στηλές, καὶ προστάτευαν τὶς δύο πλευρὲς τοῦ προθύρου ἀπὸ φθορὰ.

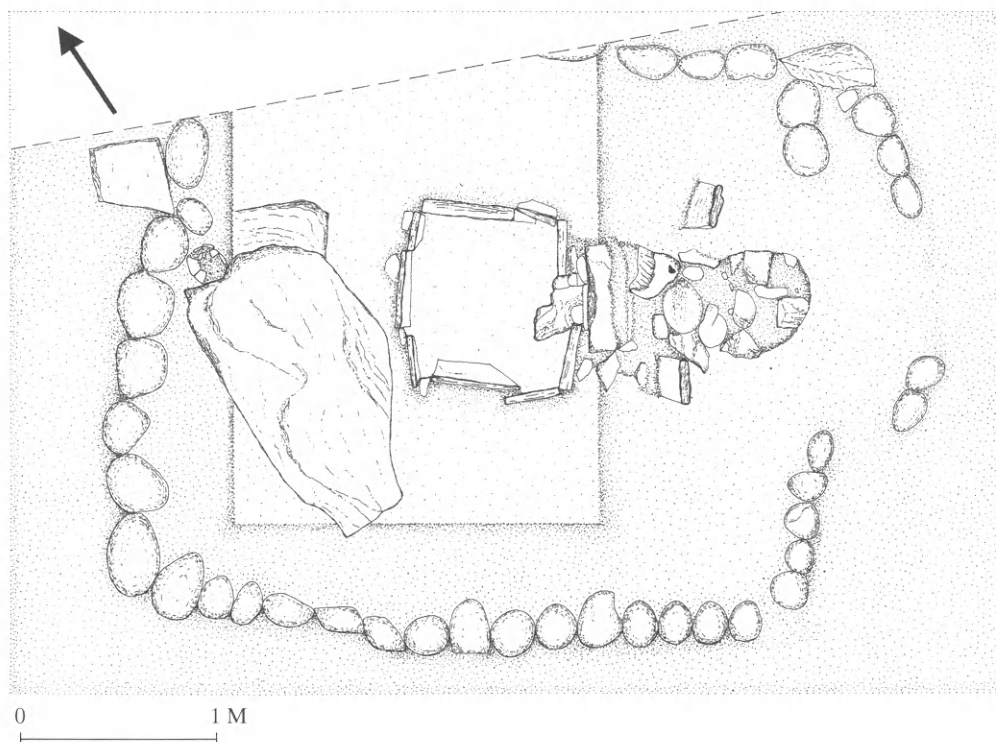
Ἡ εἴσοδος τοῦ τάφου εἶχε κλεισθεῖ ὄχι μὲ μία, ἀλλὰ κατὰ ἰδιότυπο τρόπο μὲ τρεῖς-τέσσερις παράλληλες ὀρθιες πλάκες, ποὺ πατοῦσαν περὶ τὰ 0.05 μ. ὑψηλότερα ἀπὸ τὸν πυθμένα τοῦ προθύρου. Ἐξωτερικά, ἀνατολικά, ἦταν μία σχετικὰ μικρὴ ὀρθογώνια καὶ ἀριστερά, πλαί της, ἄλλες δύο ποτάμιες. Αὐτὲς ἀκουμποῦσαν σὲ μία

14. Μαρινᾶτος 1970β, 8, πίν. 3. Marinatos 1970d, 154, εἰκ. 5-6. Παντελίδου Γκόφα 1999, 33-35.

15. Πρόσφατη πλημμύρα ἀποξήλωσε τὶς πλάκες.

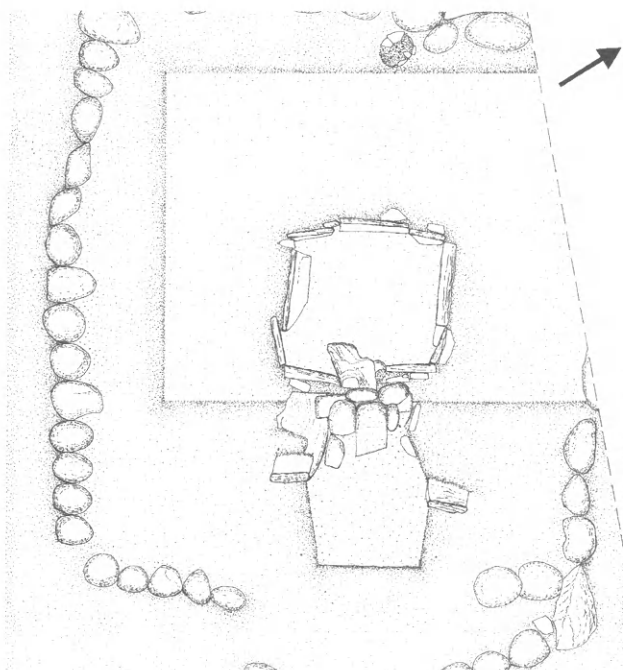
14. Ο λάκκος του τάφου 3, από ΝΔ. Προόθυρο καλυμμένο με πέτρες και δύο ὄρθιες πλάκες στὰ ἄκρα.

15. Κάτοψη του τάφου 3 με ἄσκαφο προόθυρο.

16. Τὸ πρόθυρο τοῦ τάφου 3, ἀπὸ ἀνατολικά. Ἡ εἴσοδος φραγμένη μὲ μικρὴ ὀρθογώνια πλάκα, γύρω ἄλλες πέτρες καὶ ἀνώφλιο.

17. Κάτοψη τοῦ τάφου 3. Ἀνεσκαμμένος ὁ λάκκος καὶ τὸ πρόθυρο. Ἡ εἴσοδος φραγμένη μὲ πέτρες.

18. Ἡ εἴσοδος τοῦ τάφου 3, ἀπὸ ἀνατολικά, φραγμένη μὲ πλάκα γωνιώδους κορυφῆς.

19. Ἡ εἴσοδος τοῦ τάφου 3, ἀπὸ ἀνατολικά, φραγμένη μὲ τρίτη κατὰ σειρὰ ὀρθία πλάκα.

20. Ἡ εἴσοδος τοῦ τάφου 3, ἀπὸ ἀνατολικά, φραγμένη με τραχιὰ πέτρα.

μεγαλύτερη σχιστολιθική με γωνιώδη κορυφή (ὑψ. 0.58 μ.), πού εἶχε καὶ αὐτὴ στὸ ἀριστερὸ τμήμα της, κολλημένες ἐπάνω της δύο μικρὲς τετράπλευρες (εἰκ. 18). Ἡ τρίτη κατακόρυφη, ἐπίσης σχιστολιθική, φαινόταν νὰ συγκρατεῖται ἀπὸ μία ποτάμια, σχισμένη κατὰ τὸ μῆκος της, τοποθετημένη ὀρθία ἐμπρὸς της (εἰκ. 19). Ἐπάνω στὶς κορυφές τῶν τριῶν διαδοχικῶν παραλλήλων πλακῶν καὶ ἐγκάρσια πρὸς τὸ πρόθυρο, εἶχε τοποθετηθεῖ με κλίση ἀπὸ Δ. πρὸς Ἀ. μία πλάκα ἀσβεστολιθική (μῆκ. 0.55 μ.), πού ἦταν λίγο βραχύτερη ἀπὸ τὸ πλάτος τοῦ προθύρου στὸ σημεῖο αὐτό (εἰκ. 16). Ἐκ πρώτης ὄψεως μοιάζει με ἀνώφλι, ἀλλὰ μόνον τὸ νότιο ἄκρο της πατάει σὲ πέτρα παρειᾶς τοῦ προθύρου, ἐνῶ τὸ ἄλλο στηρίζεται ἀπλῶς στὶς ὀρθιες πλάκες τῆς εἰσόδου. Τέλος, μετὰ τὴν ἀφαίρεση καὶ τῆς τρίτης πλάκας, φάνηκε ἡ εἴσοδος, πλαισιωμένη ἐξωτερικὰ ἀπὸ μία μεγάλη ποτάμια καὶ μία πλακωτὴ πέτρα (εἰκ. 20).

Τὸ ἄνοιγμα ἦταν φραγμένο με μία τραχιὰ καὶ ἀνώμαλη χονδρὴ πέτρα, πού εἶχε γείρει σημαντικὰ πρὸς τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ λάκκου, ἀλλὰ καὶ πρὸς Νότον, θραύοντας τὴν ἀκμὴ τῆς γειτονικῆς πλάκας ἐπενδύσεως τοῦ κιβωτίσχημου τάφου (εἰκ. 14 καὶ 20).

Τὸ τελευταῖο διατηρούμενο στοιχεῖο τῆς εἰσόδου εἶναι τὸ κατώφλι, πού ἀποτελεῖται ἀπὸ μία λεπτή (πάχ. 0.03-0.04 μ.) σχιστολιθική πλάκα (μῆκ. 0.30×0.20 μ. καὶ πλέον), ἐλάχιστα βραχύτερη ἀπὸ τὸ πλάτος τοῦ ανοίγματος. Ἐπάνω σ' αὐτὴν εἶχε στρωθεῖ τραχιὰ ἀσβεστολιθική, πού ἀφαιρέθηκε κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ τοῦ 1970 ἀλλὰ φαίνεται στὴ φωτογραφία (εἰκ. 22). Τὸ ἐπίπεδο τοῦ κατωφλίου βρίσκεται 0.25 μ. ὑψηλότερα ἀπὸ τὸν πυθμένα τοῦ λάκκου.

Ὁ λάγκκος εἶναι περίπου τετράγωνος με ἐπένδυση ὀρθίων πλακῶν (εἰκ. 21) καὶ δάπεδο καλυμμένο με χονδρὸ χαλίκι (διαστ. ἀνατ. 0.83 μ., δυτ. 0.86 μ., νότ. 0.73 μ., βόρ. 0.70 μ., βάθ. 0.80 μ.). Ἡ θέση καὶ τὸ μέγεθος τῶν πλακῶν παρουσιάζουν σχετική κανονικότητα: ἀνὰ δύο, μία πλατιά καὶ μία στενότερη, ἀντικριστὰ στὴ βόρεια καὶ νότια πλευρά, τρεῖς στὴ δυτική, δηλαδή μία πλατιά στὸ μέσον καὶ δύο στενότερες στὰ ἄκρα, καὶ στὴν ἀνατολική δύο στενὲς ποὺ πλαισιώνουν τὸ ἄνοιγμα τῆς εἰσόδου. Ὅλες οἱ πλάκες εἶναι ἀπὸ σχιστόλιθο λεπτές, πάχους 0.03-0.05 μ., πλάτους 0.50-0.25 μ. καὶ ὕψους περὶ τὰ 0.80-0.85 μ. ὅσο τὸ βάθος τοῦ λάγκκου. Γενικά ἦταν τοποθετημένες κατακόρυφα, ἢ μία δίπλα στὴν ἄλλη, ἔτσι ὥστε τὰ ἄκρα τους νὰ ἐφάπτονται ἢ νὰ ἐπικαλύπτονται χωρὶς ἐνδιάμεσα κενά. Σήμερα μετὰ τὴν ἀνασκαφή καὶ τὴν ἀφαίρεση τῶν χωμάτων οἱ ἐνώσεις ἔχουν ἀνοίξει καὶ μετατοπισθεῖ.

Στὴν ἀνατολική πλευρά, ἢ πρὸς Βορρᾶν πλάκα στέκει κατακόρυφη καὶ σχηματίζει ὀρθή γωνία με τὴ διπλανή της τῆς βόρειας παρειᾶς. Ἀντίθετα ἢ πρὸς Νότον σχηματίζει ἀμβλεία γωνία με τὴ διπλανή της στὴ νότια παρειά, ἐνῶ ἡ ἄλλη ἀκμή της ἀποκλίνει τῆς κατακορύφου καὶ γέρνει πρὸς τὸ ἄνοιγμα τῆς εἰσόδου, μειώνοντας τὸ ἄνοιγμα ἀπὸ 0.35 μ. κάτω σὲ 0.28 μ. ἄνω. Γενικά ἡ ΝΑ. πλάκα φαίνεται μετακινημένη, ὅπως καὶ ἡ διπλανή της στὴ νότια παρειά, ποὺ ἔχει ἀπομακρυνθεῖ ἀπὸ τὴν ἐπόμενη, τὴ μεγαλύτερη τῆς πλευρᾶς. Ἡ κατάσταση αὐτὴ διαπιστώνεται ἀπὸ τὶς ἀνασκαφικὲς φωτογραφίες, πρὶν ἀδειάσει ὁ λάγκκος ἀπὸ τὰ χώματα.

Ἐξωτερικά, ὅπως ἀναφέρεται στὸ ἡμερολόγιο, πέρα ἀπὸ τὸν λάγκκο, στὴ βόρεια καὶ δυτικὴ πλευρὰ ἦταν στρωμένες μερικὲς πλακοειδεῖς πέτρες. Ἐπάνω τους εἶχαν ἀκουμπήσει τὰ ἄκρα μεγάλης ἀκανονίστου σχήματος καλυπτήριας πλάκας ἀπὸ σχιστόλιθο (διαστ. 1.55x1.07 μ., μέσου πάχ. 0.12 μ.), με τὴ μεγάλη διάσταση ἐγκάρσια ὡς πρὸς τὴν εἴσοδο (εἰκ. 24). Ὑψηλότερα ἀπὸ αὐτὲς στὴν ἀνασκαφικὴ φωτογραφία (εἰκ. 23) φαίνονται στίς ἴδιες πλευρὲς τραχιὲς πέτρες στὴ σειρὰ, με ἐλεύθερα τὰ ἄκρα τους, στρωμένες πιθανὸν ἐπάνω ἀπὸ ἄλλες καὶ ἐπάνω ἀπὸ τὰ ἄκρα τῆς καλυπτήριας.

21. Ὁ τελευταῖος νεκρὸς τοῦ τάφου 3 κατὰ τὴν ἀνασκαφή, ἀπὸ δυτικά. Ἐμπρός, ἀνάστροφο, τὸ ἀγγεῖο T.3, I.

Τὴν πλάκα σκέπαζε παχιά ἐπίχωση καὶ ἐπάνω σ' αὐτὴν εἶχε σχηματισθεῖ συμπαγὲς ὀρθογώνιο μέσα σὲ κτιστὸ πλαίσιο, ποὺ καθόριζε τὰ ὅρια τοῦ λάκκου (εἰκ. 23). Οἱ πέτρες ἦταν ὅλες ποτάμιες, μὲ πρόσωπο πρὸς τὰ ἔξω, σὲ δύο σειρὲς καὶ δύο στρώσεις, καὶ σὲ ὕψος περίπου 0.30-0.35 μ. ἐπάνω ἀπὸ τὴν πλάκα. Ὅλο τὸ γέμισμα ἕως τὴν καλυπτήρια ἔχει ἀφαιρεθεῖ, ἀλλ' εἰκάζεται ὅτι θὰ ἦταν καθαρὸ χῶμα. Ἀνατολικά, 1.30 μ. κατ' ἐπέκταση τῆς εἰσόδου, ριχτὲς πέτρες διέγραφαν ἀκανόνιστο ἡμικύκλιο. Οἱ ἐπάνω στρώσεις, ὁρατὲς μόνον στὴ φωτογραφία, εἶναι ποτάμιες καὶ φαίνεται νὰ ἀποτελοῦν συνέχεια τοῦ λίθινου πλαισίου, ἐνῶ οἱ χαμηλότερες, αὐτὲς ποὺ σώζονταν ἀκόμα κατὰ χώραν, ἦταν ἀνώμαλες, ἀδρὲς καὶ ταιριάζουν μὲ τὸ ὑλικὸ τῆς πλάκας ποὺ ἔφραζε τὴν εἴσοδο (εἰκ. 14).

Ὁ τάφος περιεῖχε συνολικὰ ἑξὶ κρανία, τὰ δύο στὴ ΝΔ. γωνία, πολλὰ ὅσὰ δυτικὰ καθὼς καὶ δύο ὑπερκείμενους σκελετοὺς κατὰ χώραν, συνεσταλμένους, κείμενους ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ πλευροῦ¹⁶. Οἱ νεκροί, νεαρὰ ἄτομα ἢ γυναῖκες κατὰ τὸ ἡμερολόγιο, ἦταν θαμμένοι ἐμπρὸς ἀπὸ τὴν εἴσοδο μὲ τὴν κεφαλὴ στὴ ΝΑ. γωνία καὶ τὰ πόδια πρὸς τὴ ΒΑ. (εἰκ. 21). Ἡ κεφαλὴ τοῦ ἀνώτερου νεκροῦ λείπει καὶ κατὰ τὸ ἡμερολόγιο θὰ ἀπεκλύσθῃ μετὰ τὴ διάλυση τῶν σαρκῶν. Στὴ θέση αὐτῇ, δηλαδὴ ἀρχικὰ κάτω ἀπὸ τὴν κεφαλὴ ἦταν τὸ δεξιὸ χέρι του καὶ στὰ δάκτυλά του βρέθηκε μικρὸ ὅστουν ποὺ ἴσως εἶναι ἡ σφύρα τοῦ αὐτιοῦ. Ὅταν ἐτάφη ὁ τελευταῖος νεκρός, ὁ λάκκος εἶχε γεμίσει ἀπὸ ὅσὰ μέχρι τὴ μέση περίπου τοῦ ὕψους του καὶ τὸ σῶμα ἔφρασε ἐγκαρσίως τὴν εἴσοδο. Ἀπὸ τὸν δεῦτερο σκελετὸ ἐντυπωσιάζει ἡ ἀριστη διατήρηση τῆς ἀριστερῆς παλάμης ἐμπρὸς ἀπὸ τὸ πρόσωπο. Κάτω ἀπὸ αὐτὴν μία σιαγόνα εἶχε διατηρηθεῖ στὴ θέση της, ἀλλὰ τὸ κρανίον ἔλειπε (εἰκ. 22). Στὴν ἴδια θέση, ἀκόμη χαμηλότερα ἐπάνω στὰ χαλίγια τοῦ δαπέδου ὑπῆρχαν τὰ ὅσὰ τρίτου νεκροῦ μετακινημένα.

Κατὰ παρατήρηση τοῦ Μαρινάτου, περὶ τὸ μέσον τῆς δυτικῆς πλευρᾶς, ὁ λάκκος «περιέχει πλησίον (μεμονωμένου) κρανίου, μικρὸν εὐρύστομον ἄγγειον, προφανῶς ἰδιοκτησίαν ἑνὸς τῶν παλαιοτέρων νεκρῶν». Τὸ ἄγγειο φαίνεται λίγο χαμηλότερα ἀπὸ τὸ κρανίον καὶ πάντως σαφῶς βαθύτερα ἀπὸ τὸν τελευταῖον νεκρὸ (εἰκ. 21). Ἐπὶ πλέον πολὺ ἀργότερα¹⁷ κατὰ τὸν ἐργαστηριακὸ καθαρισμὸ τῶν ὀστέων τοῦ τάφου ἀπὸ τὸν Νικόλαο Ξηροτύρη, τὴν Marie Nikola καὶ τὴν Ἑλένη Φωκᾶ, διακρίθηκαν κομμάτια ἀπὸ δύο τουλάχιστον χρωματοτρίπτες.

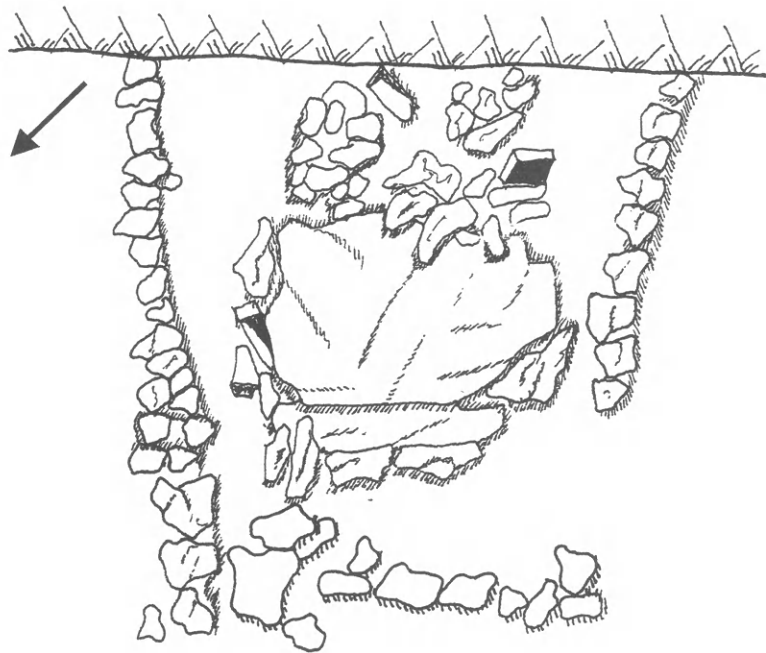
22. Ὁ κατώτερος τῶν δύο σκελετῶν μέσα στὸν λάκκο τοῦ τάφου 3, ἀπὸ δυτικά.

16. Οἱ Cavanagh - Mee 1998, 18 σημειώνουν ὅτι τὰ διαλυμένα ὅσὰ ἀνήκαν στοὺς τελευταίους νεκροὺς.

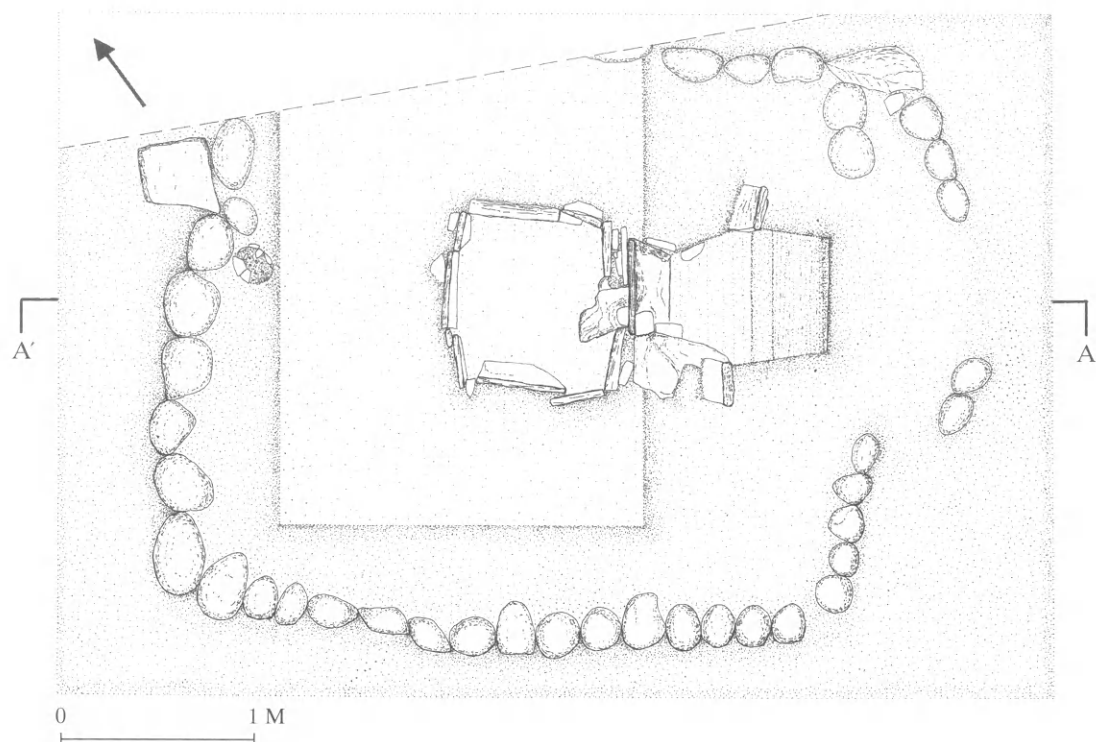
17. Ἡμερολόγιο 25.8.73.

23. Τὸ κτιστὸ ὑπέργειο τμήμα τοῦ τάφου 3, ἀπὸ δυτικά. Στὸ βάθος, πέτρες ἐπάνω ἀπὸ τὸ πρόθυρο.

24. Κάτοψη τοῦ τάφου 3 μετὰ ἀπὸ τὴν ἀφαίρεση τοῦ ὑπέργειου τμήματος. Εἰκονίζεται καλυμμένος μὲ πλάκα ἄνω, τὸ ὄριο τῆς τάφρου.

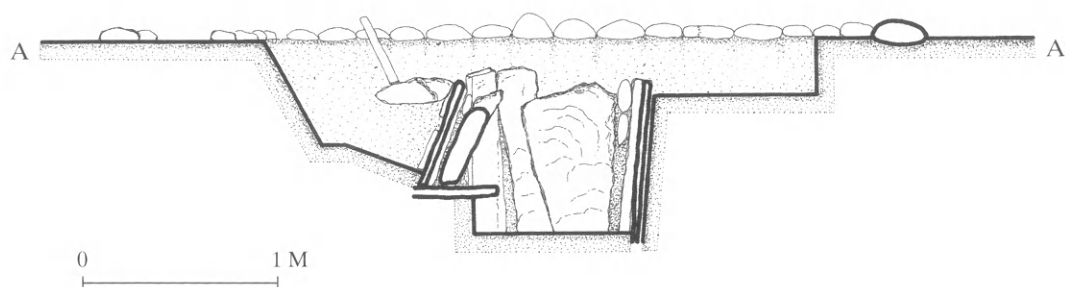

25. Κάτοψη τοῦ τάφου 3 μετὰ ἀπὸ τὴν ἀνασκαφὴ τοῦ προθύρου. Ἡ εἴσοδος κλειστὴ μὲ τὴν τραχιὰ πλάκα.

Ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ λάκκου καὶ ἰδίως τοῦ προθύρου ἀποκάλυψε ἰδιαιτερότητες ποὺ πρέπει νὰ ἐρμηνευθοῦν (εἰκ. 25-26). Ὁ τάφος 3 παρουσιάζει δύο ποιότητες ὑλικῶν καὶ δύο τύπους κατασκευῆς. Ὁ λάκκος, τὸ βασικὸ σημεῖο τοῦ τάφου, εἶναι μικρὸς, ἀνοιγμένος ἀρκετὰ βαθύτερα ἀπὸ τὴ στάθμη τοῦ ἀρχαίου δαπέδου καὶ φέρει ἐπιμελημένη ἐπένδυση σχιστολιθικῶν πλακῶν. Ἀντίθετα, στὸ κλείσιμο τῆς εἰσόδου καὶ τὴν ἐπένδυση τοῦ προθύρου χρησιμοποιήθηκαν κάθε μορφῆς πέτρες, τραχιῆς ἢ ἐπίπεδες, κροκάλεις ἀκέραιες ἢ τεμαχισμένες, πλάκες λεπτές ἢ παχιές. Ἰδιαίτερα σημειώνεται ἡ ἄμορφη τραχιὰ πέτρα στὴ θέση τοῦ ἀνοίγματος καὶ κυρίως οἱ ἐλεύθερες πλευρὲς τῶν δύο πλακῶν πρὸς τὴν εἴσοδο, ποὺ δὲν συνδέονται μὲ ὅποιαδήποτε κατασκευὴ στομίου ἢ μὲ τὴν ἐπένδυση τῆς εἰσόδου.

Κατ' ἀρχὴν ἡ πρόχειρη τοποθέτηση διαδοχικῶν πλακῶν καὶ πετρῶν, ἐμπρὸς ἀπὸ τὴν εἴσοδο, θὰ μποροῦσε νὰ θεωρηθεῖ ὅτι ὀφείλεται στὴ μακρὰ καὶ ἐπανειλημμένη χρῆση τοῦ τάφου. Ὅμως, ἡ ἐπένδυση τοῦ προθύρου καὶ ἡ ὀριζόντια πλάκα ἐπάνω ἀπὸ τὸ ἄνοιγμα δὲν φαίνεται νὰ εἶχαν ὅποιαδήποτε χρησιμότητα. Οἱ ἀσύντακτα κολλημένες πέτρες δὲν παρέχουν οὐσιαστικὴ σταθερότητα στὰ τοιχώματα τοῦ προθύρου καὶ ἡ ὀριζόντια πέτρα δὲν πατάει στὰ δύο ἄκρα, οὔτε γεφυρώνει τελείως τὸ ἄνοιγμα καὶ συνεπῶς δὲν μπορεῖ νὰ λειτουργεῖ ὡς ἀνώφλι. Ὅλη αὐτὴ ἡ κατασκευὴ μαρτυρεῖ προχειρότητα, ἔλλειψη ἐνιαίου σχεδιασμοῦ καὶ δεύτερη φάση κατασκευῆς, ποὺ ἀπέβλεπε στὴ μίμηση ὀρισμένου προτύπου.

Ἀπὸ τὴν ἀνάλυση τῶν ἐπὶ μέρους στοιχείων γίνεται φανερὸ ὅτι ὁ τάφος κατασκευάσθηκε ἀρχικὰ ὡς κιβωτιόσχημος σκεπασμένος μὲ μία πλάκα, προφανῶς τὴν

26. Τομή του τάφου 3 με άνεσκαμμένο πρόθυρο και την είσοδο κλειστή.

Ίδια που διατήρησε μέχρι τέλους. Αργότερα, όταν καθιερώθηκε ο ένταφιασμός από πλευρική είσοδο, σκάφηκε το βαθύ πρόθυρο και τοποθετήθηκαν πρόχειρα μερικές πέτρες στις παρειές του κατά μίμηση των κτιστών τοίχων (βλ. T.33, T.36 κ.ά.).

Η πλευρική είσοδος ανοίχθηκε εύκολα με την αφαίρεση της μεσαίας πλάκας από την ανατολική επένδυση του λάκκου. Οί δύο άκραιες έμειναν στη θέση τους, άθικτες, χωρίς ιδιαίτερη ενίσχυση και τη θέση του ανωφλίου υποκατέστησε μία μικρή πλάκα ακουμπισμένη οριζόντια επάνω σε άλλες. Έπάνω από τη θέση του λάκκου προστέθηκε το υπέργειο ορθογώνιο επίπεδο, στις πλευρές του προθύρου ορθώθηκαν οί δύο πλάκες ως στηλές, και έτσι ή όψη του τάφου έναρμονίσθηκε έξωτερικά και λειτουργικά με τον τύπο του νεκροταφείου.

Νεκροί έξι.

Εύρηματα

3,1 (K34.9261) Άμφορίσκος, συγκολλημένος, φέρει μικρή συμπλήρωση (πίν. 3).

Πηλός καθαρός με μαρμαρυγία, ώχροκάστανος, επιφάνεια λεία, έρυθρή. Όπτηση καλή. Λαμμός κωνικός, οριζόντια έγχάραξη γύρω από τη ρίζα του, κοιλιά άμφικωνική, βάση μόλις διακρινόμενη δακτυλιοειδής. Δύο ζεύγη κυλινδρικών αποφύσεων, τρυπημένες κατακόρυφα, κολλημένες στο ευρύτερο σημείο της κοιλιάς.

Ύψ. 0.073-0.076 μ., διάμ. στομ. 0.045 μ., διάμ. κοιλ. μετά λαβών 0.095 μ., διάμ. βάσης 0.022 μ. (Μαρινάτος 1970β, πίν. 6α).

3,2 (Δ291) Τρία τεμάχια όστέινου χρωματοτρίπτη, τὰ δύο συγκολλημένα (πίν. 3).

Έπιφάνεια ώχροκίτρινη, διατηρεί όξειδωση. Σχήμα επίμηκες, έλαφρά κοίλο, άκρα πλευρών λειασμένα, γωνίες στρογγυλεμένες. Έσωτερικά στο άκρο σώζει άμυδρο ίχνος έρυθρού χρώματος.

Σωζ. μήκ. 0.062 μ., πλάτ. 0.033 μ., πάχ. 0.005 μ.

3,3 (Δ293) Τμήμα όστέινου χρωματοτρίπτη, συγκολλημένο (πίν. 3).

Έπιφάνεια ώχροκίτρινη, διατηρεί όξειδωση. Σχήμα επίμηκες, κοίλης διατομής, άκρο σωζόμενης μακράς πλευράς λειασμένο, στενής πλευράς κομμένο κατακόρυφο.

Σωζ. μήκ. 0.075 μ., σωζ. πλάτ. 0.036 μ., πάχ. 0.004 μ.

ΤΑΦΟΣ 4

Κιβωτιόσχημος με πλευρική είσοδο και πρόθυρο, ανασκάφηκε πλήρως τὸ 1970¹⁸ (εἰκ. 27-29).

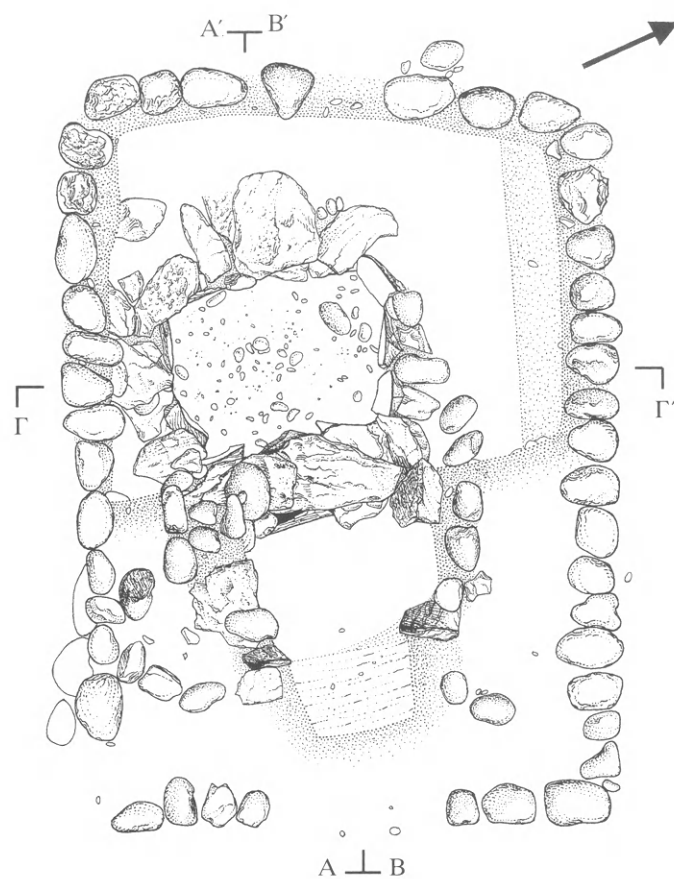
Ὁ τάφος περικλείεται μέσα σὲ ὀρθογώνιο περίβολο (διαστ. βόρ. 3.80 μ., δυτ. 2.80 μ., νότ. σωζ. 3.60 μ., ἀνατ. 2.65 μ.) με μακρὲς πλευρὲς ἀπολύτως εὐθύγραμμες ποὺ κάμπτονται ἀνατολικά με ὀρθὲς γωνίες. Οἱ πλευρὲς σχηματίζονται ἀπὸ ποτάμιες πέτρες (μέσου μήκ. 0.25-0.30 μ.), τοποθετημένες ἐπάνω στὸ ἀρχαῖο δάπεδο σὲ μία σειρὰ καὶ χωρὶς μεταξύ τους σύνδεση. Οἱ πέτρες ἔχουν πρόσωπο κυρίως ἐξωτερικὰ καὶ ἡ νότια πλευρὰ ἔχει ὑποκαταστήσει τὴ βόρεια τοῦ γειτονικοῦ τάφου 3. Ἀνατολικά ἀφήνεται στὸ κέντρο δίοδος (πλάτ. 0.95 μ.).

Δυτικὰ τῆς διόδου, σὲ ἀπόσταση 1.00 μ. περίπου, ὀρθώνονται δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ δύο ἐγκάρσια τοποθετημένες πλάκες (διαστ. 0.50×0.30 μ. ἢ βόρεια, 0.40×0.20 μ.

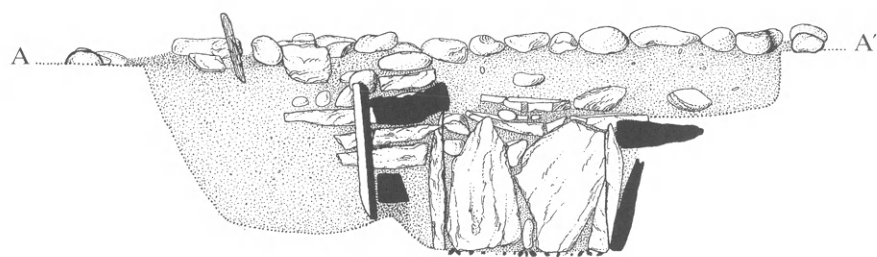

27. Ὁ τάφος 4, ἀπὸ ΒΔ. μετὰ ἀπὸ τὴν ἀνασκαφὴν του. Πίσω, στὴ σειρὰ, οἱ τάφοι 3 καὶ 2.

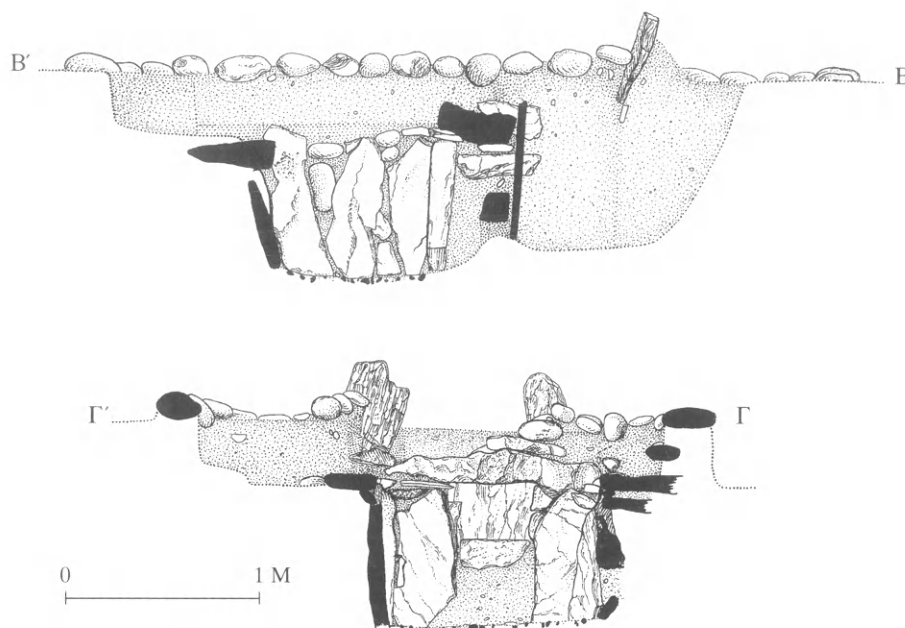
18. Μαρινάτος 1970β, 8-9, πίν. 4 καὶ 5α.

0 1 M

28. Κάτοψη και τομή A-A' του τάφου 4.

29. Τομή Β'-Β και τομή Γ'-Γ με ὄψη τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ τάφου 4.

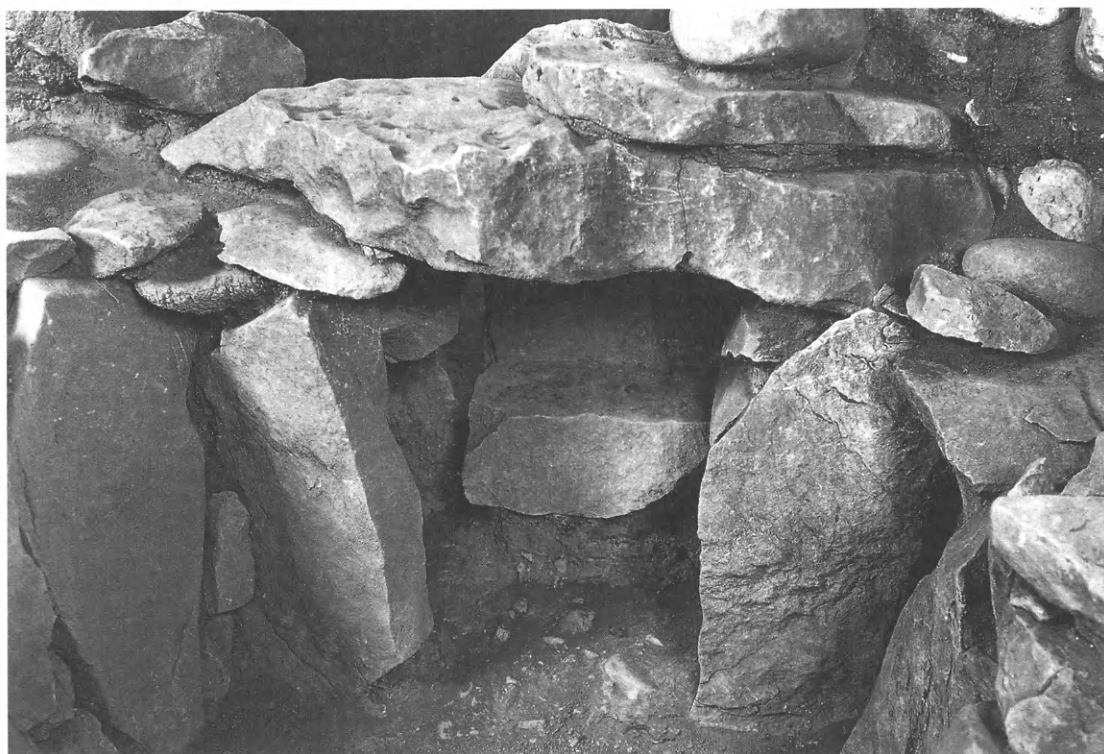
ἡ νότια) ὡς στήλες τοῦ τάφου. Τὸ τελείωμά τους εἶναι σήμερα φθαρμένο, ἀλλὰ φαίνεται ὅτι ἀρχικὰ ἦταν γωνιώδεις με κορυφή στο μέσον. Λίγο μετὰ τὸ ἀνοίγμα τοῦ περιβόλου ἀρχίζει τὸ ὄρυγμα ποὺ σχηματίζει τετράπλευρο πρόθυρο, μήκους 1.15 μ. καὶ πλάτους ἀπὸ 0.60 μ. στὴν ἀρχὴ μέχρι 1.05 μ. ἔμπρὸς ἀπὸ τὴν εἴσοδο. Τὸ ἀνατολικό του τοίχωμα κλίνει ἔντονα πρὸς τὸν πυθμένα σὲ βάθος 0.90 μ., ἐνῶ οἱ πλευρὲς εἶναι κατακόρυφες. Οἱ πλευρὲς αὐτὲς στέφονται στὴν ἐπιφάνεια τοῦ ἐξωτερικοῦ χώρου ἀπὸ μία σειρὰ πέτρες, ἐνῶ ὁ ἐνδιάμεσος χώρος ἐπάνω ἀπὸ τὸ πρόθυρο εἶχε καλυφθεῖ με πολλὲς ριχτὲς ποτάμιες πέτρες σὲ μία ἕως δύο στρώσεις. Βαθύτερα, κατ' ἀναλογία τοῦ προθύρου τοῦ τάφου 3 καὶ ὅσων ἀνασκάφηκαν, εἰκάζεται ὅτι ἦταν γεμάτο καθαρὰ χρώματα.

Στὸ τέρμα τοῦ προθύρου ἡ εἴσοδος βρέθηκε φραγμένη με μία λεπτὴ σχιστολιθικὴ πλάκα (ὑψ. 0.75 μ., πλάτ. 0.40 μ., πάχ. 0.05 μ.) με ἀνώμαλο τελείωμα, τοποθετημένη κατακόρυφα ἐξωτερικὰ τοῦ ἀνοίγματος, διαμορφωμένου πλησιέστερα πρὸς τὴ νότια πλευρά (εἰκ. 30). Μετὰ τὴν πλάκα δημιουργεῖται βραχὺ στόμιο, ἐπενδυμένο με παχιὲς ἀσβεστολιθικὲς πέτρες ὀριζόντια τοποθετημένες, δύο νότια (μήκ. 0.35 μ.), καὶ μία βόρεια (μήκ. 0.40 μ.). Στὸ δάπεδό του παρόμοια πέτρα (διαστ. 0.38x0.18x0.18 μ.) σχηματίζει τὸ κατώφλι, 0.37 μ. ὑψηλότερα ἀπὸ τὸν πυθμένα τοῦ λάκκου (εἰκ. 31).

Τὸ στόμιο γεφυρώνεται καὶ καλύπτεται ἀπὸ ἀνώμαλη ἀσβεστολιθικὴ πλάκα (διαστ. 1.20x0.40x0.20 μ.), ποὺ ἔχει μορφή ἀνωφλίου καὶ πατάει στερεὰ σὲ μεγάλες καὶ μικρὲς πέτρες σφηνωμένες στὶς πλευρὲς. Στὴν ἄκρη τοῦ στομίου, τὸ ἀνοίγμα ποὺ ἀποτελεῖ τὴν εἴσοδο ἔχει πλάτος κάτω 0.40 μ., ἐπάνω διευρύνεται σὲ 0.55 μ. λόγω τοῦ σχήματος τῶν πλακῶν, ἐνῶ τὸ ὕψος του εἶναι μόλις 0.28 μ.

30. Τὸ πρόθυρο τοῦ τάφου 4 μὲ φραγμένη τὴν εἵσοδο στὸν λάκκο.

31. Τὸ στόμιο τοῦ τάφου 4, ἀπὸ τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ λάκκου.

32. Ὁ τάφος 4 πρὶν ἀνοιχθεῖ ὁ λάκκος, ἀπὸ Βορρά.

Ὁ λάκκος τοῦ τάφου εἶναι ὀρθογώνιος (0.90×1.20 μ.) μὲ μακρὲς πλευρὲς τὴν ἀνατολικὴ καὶ δυτικὴ καὶ ἔχει βάθος 0.70 μ. Φέρει ἐπένδυση ἀπὸ ὀρθιες ἀσβεστολιθινὲς πλάκες, μὲ σχετικὰ ἐπίπεδὴ τὴν ὁρατὴ ἐπιφάνεια (εἰκ. 27 καὶ 33). Ἡ πλατύτερη ἀπὸ τὶς στενὲς πλευρὲς τοὺς πατάει στὸν πυθμένα, ἐνῶ ἡ πρὸς τὰ ἄνω ἀπόληξιν εἶναι συχρὰ ὀξυκόρυφη ἢ ἀπλῶς στενή¹⁹.

Ἡ ἐπένδυση παρουσιάζει συμμετρικὴ κατασκευή, μὲ δύο πλάκες (πλάτ. 0.35-0.40 μ.) νότια καὶ βόρεια, τέσσερις δυτικά, ἀκόμα μία λοξὰ στὴ ΝΔ. γωνία καὶ ἀπὸ μία δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τῆς εἰσόδου. Ἀπὸ αὐτὲς ἡ ΝΑ., ἀριστερὰ στὸν εἰσερχόμενον, εἶναι κατακόρυφη καὶ σχηματίζει ὀρθὴ γωνία μὲ τὴ γειτονικὴ τῆς στὸν Νότο, ἐνῶ ἡ ΒΑ. στὰ δεξιὰ, στέκει λίγο λοξὰ καὶ σχηματίζει ὀξεία γωνία μὲ τὴ βόρεια πλευρά (εἰκ. 31). Γενικὰ οἱ πλάκες τοῦ λάκκου ἐφάπτονται στὶς κατακόρυφες πλευρὲς τοὺς, ἀλλ' ὅπου δημιουργοῦνται κενά, αὐτὰ κλείνονται μὲ μικρὲς ἐμβόλιμες πέτρες. Στὸ χεῖλος τοῦ λάκκου, ἐπάνω στὶς ὀξυκόρυφες ἀπολήξεις τῆς ἐπενδύσεως, εἶναι στρωμένες περιμετρικὰ πλακωτὲς πέτρες, εὐθύγραμμα στὶς πλευρὲς καὶ λοξὰ στὶς γωνίες.

Τὸν λάκκο κάλυπταν πέντε μεγάλες ἀνώμαλες πλάκες ἀσβεστολίθου, ποὺ πατοῦσαν στὶς ὀριζόντιες πλακωτὲς πέτρες τοῦ χείλους (εἰκ. 32). Ἐμπρὸς ἦταν ἡ μεγαλύτερη ὅλων (1.90×0.85-0.50×0.20 μ.), παράλληλη πρὸς τὸ ἀνώφλι καὶ ἀπέληγε πολὺ πέρα ἀπὸ τὶς πλευρὲς. Δύο ἐγκάρσιες ἐγκοπὲς στὴ μία μακρὰ πλευρὰ δὲν ἀποκλείε-

19. Βλ. καὶ Παντελίδου Γκόφα 1997β, 42-43, πίν. 12α.

ται νά προήλθαν από τή λατόμηση ἢ νά βοήθησαν κατὰ τή μεταφορά της μέχρι τὸν τάφο. Οἱ ἄλλες τέσσερις, ἀρκετὰ μικρότερες (0.95×0.35 μ., 0.85×0.40 μ., 0.75×0.50 μ., 0.58×0.35 μ. καὶ πάχους ποικίλου) παράλληλες ὡς πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς εἰσόδου, πατοῦσαν μὲ τὸ ἓνα ἄκρο τους ἐπάνω στὴ μεγάλη πλάκα καὶ μὲ τὸ ἄλλο στὸ δυτικὸ χεῖλος τοῦ λάκκου. Ἐκεῖ ἄλλες, ἀκόμα μικρότερες, ἀκουμπισμένες ἐπάνω τους ἢ μόνον στὸ χεῖλος, σχηματίζουν εἶδος περιθωρίου.

Τὸ γνωστὸ ὑπέργειο ὀρθογώνιο ἐπίπεδο μὲ κτιστὲς πλευρὲς ἐπάνω ἀπὸ τὶς πλάκες δὲν μαρτυρεῖται, οὔτε φαίνεται σὲ ἀνασκαφικὲς φωτογραφίες. Ἡ ὑπαρξὴ του ὅμως πρέπει νά θεωρηθεῖ βέβαιη, ἐφ' ὅσον κατὰ σημείωση τοῦ ἡμερολογίου, οἱ καλυπτῆριες πλάκες ἦταν $0.30-0.40$ μ. βαθύτερα ἀπὸ τὴ στάθμη τοῦ ἐξωτερικοῦ περιβόλου καὶ στὶς φωτογραφίες παρουσιάζεται ὁ λιθοσωρὸς, καθαρισμένος ἤδη ἀπὸ τὰ χώματα, νά βρίσκεται ὑψηλότερα ἀπὸ τὶς πλάκες τῆς ὀροφῆς (εἰκ. 32).

Μέσα στὸν λάκκο, στὸ μέσον περίπου τοῦ ὕψους του, βρέθηκαν πολλὰ ὀστά καὶ τουλάχιστον τέσσερα κρανία (εἰκ. 33-34), τοποθετημένα στὴ σειρὰ, κατὰ μῆκος τῆς

33. Ὁ λάκκος τοῦ τάφου 4 κατὰ τὴν ἀνασκαφή, ἀπὸ ΝΑ. Στὸ δυτικὸ τμήμα, συγκεντρωμένα ὀστά.

34. Κρανία, ὀστά καὶ κτερίσματα στὸν λάκκο τοῦ τάφου 4, ἀπὸ ΝΑ.

νότιας πλευρᾶς του. Τὰ ὀστά, κυρίως μακρὰ ἀπὸ χέρια καὶ πόδια, καθὼς καὶ τμήματα ἀπὸ λεκάνες, ἦταν παραμερισμένα καὶ σπρωγμένα στὸ βάθος, πρὸς τὴ δυτικὴ πλευρά. Ἐμπρὸς τους, περὶ τὸ κέντρον τοῦ τάφου καὶ σὲ κάποια ἀπόσταση μεταξύ τους, βρέθηκαν δύο σκύφοι (4,1)²⁰ καὶ ἓνας ὀστέινος χρωματοτρίπτης.

Νεκροὶ τρεῖς ἕως τέσσερις.

Εὐρήματα

4,1 (K62.9318) Κωνικὸς σκύφος, συγκολλημένος, σχεδὸν ἀκέραιος (πίν. 4).

Πηλὸς καθαρὸς μελανός, ἐπιφάνειες ὁμοιες, ἀνώμαλες ἀλλὰ ἔντριπτες. Σῶμα ἀσύμμετρο κωνικὸ ἕως ἐλαφρῶς καμπύλο, χεῖλη κακοσχηματισμένα κυματιστά, βάση ἐπίπεδη.

Ύψ. 0.044-0.052 μ., διάμ. στομ. 0.09-0.08 μ., διάμ. πυθμ. 0.035 μ.

4,2 (Δ292) Ὀστέινος χρωματοτρίπτης, συγκολλημένος, μὲ φθορές (πίν. 4).

Ἐπιφάνεια ὠχρή, διατηρεῖ ὀξειδωση, σχῆμα ἐπίμηκες, διατομὴ ἡμικυλινδρική, ἡ ἀπόληξη τῶν ἄκρων λεπτύνεται.

Μήκ. 0.095 μ., πλάτ. 0.034 μ., πάχ. 0.004 μ.

(Ἐκ παραδρομῆς στὸν Κατάλογο τοῦ Μουσείου γράφηκε τόπος εὐρέσεως ὁ τάφος 24).

20. Ἄλλος σκύφος δὲν σώζει ἔνδειξη τάφου 4.

ΤΑΦΟΣ 5

Λακκοειδής κυκλικός με κτιστά τοιχώματα, πλευρική είσοδο και πρόθυρο. Τò 1970-71 ανασκάφηκε όλόκληρος, εκτός από τò πρόθυρο.

Ο τάφος περικλείεται μέσα σέ ὀρθογώνιο περίβολο (μέσων διαστ. 4.80x3.50 μ.) πού παρουσιάζει ἐλάχιστες φθορές (εἰκ. 35-38). Ἡ βόρεια πλευρά εἶναι λίγο κατεστραμμένη καί στò μεσαῖο τμήμα της οἱ πέτρες δὲν πατοῦν ὀριζόντια στò χῶμα, ἀλλὰ λοξὰ ἢ μία σέ τμήμα τῆς ἄλλης κατὰ τρόπο πού θυμίζει τò ΠΕ σύστημα τοιχοποιίας τῆς ἰχθυόκανθας²¹. Ἡ ΒΑ. γωνία του καλύπτεται κάτω ἀπὸ τὴ ΝΔ. γωνία τοῦ περιβόλου τοῦ τάφου 9. Ἀπὸ τὴ δυτικὴ πλευρὰ σώζεται περίπου τὸ μισὸ τμήμα, ἐνῶ ἡ ΝΔ. γωνία του διακόπτεται ἢ καλύπτεται ἀπὸ πλάκες τοῦ παιδικοῦ ὀρθογωνίου τάφου 5α. Ἀκέραιη εἶναι μόνον ἡ νότια πλευρά, σχηματισμένη ἀπὸ μικρὲς πέτρες καί φαίνεται νὰ ἀποκλίνει ἐλαφρὰ ἀπὸ τὸν γειτονικὸ περίβολο τοῦ τάφου 4. Στὴ μέση τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς ὑπάρχει ἄνοιγμα 0.95 μ. Τὸ πρὸς Νότον τμήμα της σχηματίζεται μὲ διπλὴ σειρὰ πέτρες. Ἡ ἐξωτερικὴ (ἀνατολικότερη) βρίσκεται ἐλάχιστα ὑψηλότερα ἀπὸ τὴν ἄλλη καί πιθανὸν νὰ ἀποτελεῖ μεταγενέστερη διόρθωση γιὰ νὰ εὐθυγραμμισθεῖ μὲ τὸ πρὸς Βορρᾶν τμήμα, πού εἶχε μόνον μία.

Ἀμέσως μετὰ τὸ ἄνοιγμα τοῦ περιβόλου, φαίνεται νὰ ἀρχίζει ὁ σχηματισμὸς τοῦ προθύρου, διότι στὸ ἐπίπεδο τοῦ ἀρχαίου δαπέδου καί σέ ἔκταση μῆκ. 1.20 μ. περίπου ὁ χῶρος εἶναι γεμάτος ποτάμιες πέτρες, ἀνακατεμένες μὲ λίγες τραχιές.

Ἡ θέση τῆς εἰσόδου ἔχει ἀνασκαφεῖ ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ λάκκου καί τὸ ἄνοιγμα παραμένει κλειστὸ μὲ μία τετράπλευρη σχιστόπλακα (0.60x0.40 μ.), πού εἶναι λοξὰ κομμένη στὴν κορυφὴ καί ἐξέχει ἀπὸ τὸ χεῖλος τοῦ λάκκου ἀλλ' ὄχι ἀπὸ τὸν λιθοσωρό (εἰκ. 36 καί 39). Γενικὰ φαίνεται μετακινημένη, γιατί πατάει σέ χώματα, περὶ τὰ 0.15 μ. ὑψηλότερα ἀπὸ τὸ κατώφλι, καί εἶναι τοποθετημένη λοξὰ ὡς πρὸς τὴν κατεύθυνση τοῦ στομίου. Ἀπὸ τὴν κατασκευὴ τῆς εἰσόδου σώζεται τὸ χαμηλότερο μέρος τοῦ σφηνοειδοῦς στομίου, πού στενεύει πρὸς τὴν πλευρὰ τοῦ λάκκου, πλάτους κάτω 0.37 μ., ἄνω 0.30 μ. καί μήκους ἴσου πρὸς τὸ πάχος τῆς κτιστῆς ἐπενδύσεως τοῦ λάκκου. Ἡ βάση του καλύπτεται ὀλόκληρη ἀπὸ μία πέτρα (μῆκ. 0.25 μ.), πού χρησιμεύει γιὰ κατώφλι καί βρίσκεται ἐπάνω ἀπὸ τὸν πυθμένα τοῦ λάκκου, στὸ ὕψος τοῦ τρίτου δόμου. Τὸ ἀνώτερο μέρος τοῦ στομίου παρουσιάζει εἰκόνα συγκεχυμένη καί ἔχει μερικῶς ἀφαιρεθεῖ. Μόνον στὴν ἐπιφάνεια τοῦ ἐξωτερικοῦ χώρου σώζονται, ὡς ἐπίστεψη τῶν παρειῶν τοῦ προθύρου, δύο ἐπ'ἀλλήλες ἀσβεστολιθικὲς πλάκες στρωμένες νότια (μέγ. διαστ. 1.05x0.30 μ.) καί μία βόρεια (εἰκ. 35, 37, 39), πού ἀκολουθοῦν τὴ γραμμὴ τῆς σφηνοειδοῦς χαράξεως τοῦ στομίου.

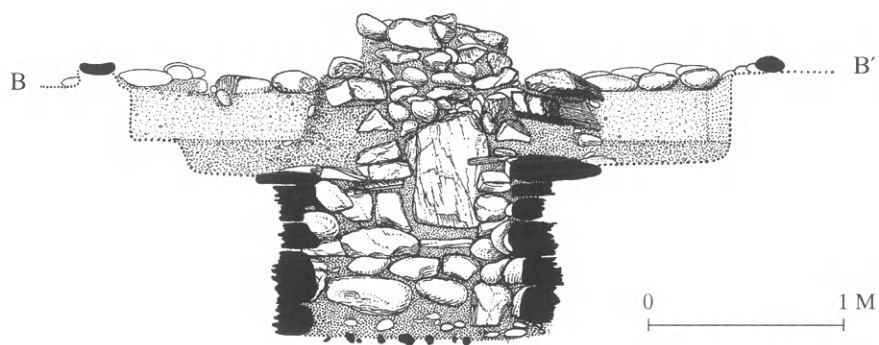
Ο λάκκος εἶναι κυκλικός (διαμ. 1.00-1.10 μ., βάθ. 0.90 μ.) μὲ δάπεδο λιθόστρωτο καί κτιστά τοιχώματα. Πὰ ὕλικὸ χρησιμοποιήθηκαν ποτάμιες καί τραχιές πέτρες, ὁμοίου περίπου μεγέθους σέ ὅλους τοὺς δόμους, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν ἀνώτατο, στὴν ἐπιφάνεια τοῦ χείλους, ὅπου στρώθηκαν πέτρες λεπτότερες, κατὰ τὸ δυνατόν ἐπίπεδες. Μία ἀπὸ αὐτὲς ἔχει μῆκος 0.85 μ.

Παρὰ τὸ κυκλικὸ του σχῆμα, ὁ λάκκος ἦταν καλυμμένος μὲ τρεῖς ἐπιμήκεις καί ἀνώμαλες ἀσβεστολιθικὲς πλάκες, στρωμένες μὲ τὴ μεγάλη τους διάσταση ἐγκάρσια

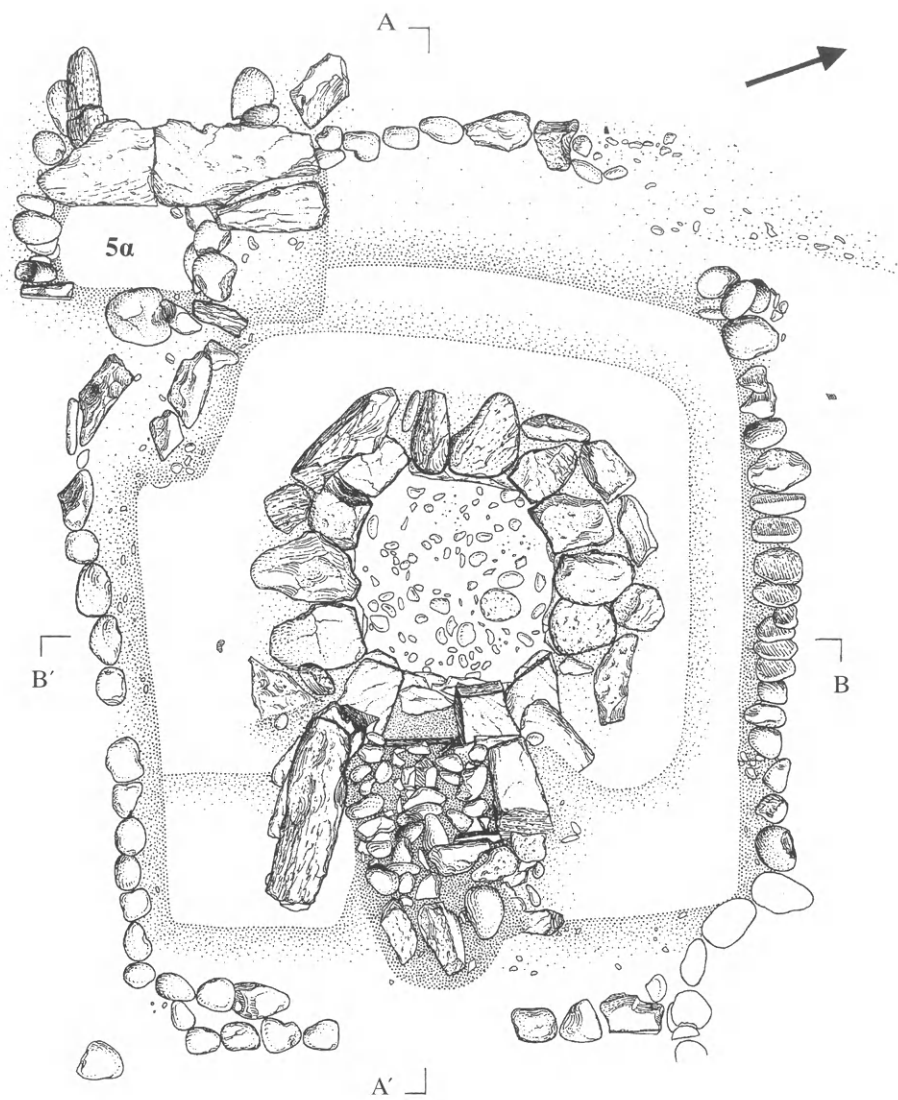
21. Βλ. καί Παντελίδου Γκόφα 1997β, 46, πίν. 18.

35. Ὁ τάφος 5 ἀνεσκαμμένος, ἀπὸ ἀνατολικά.

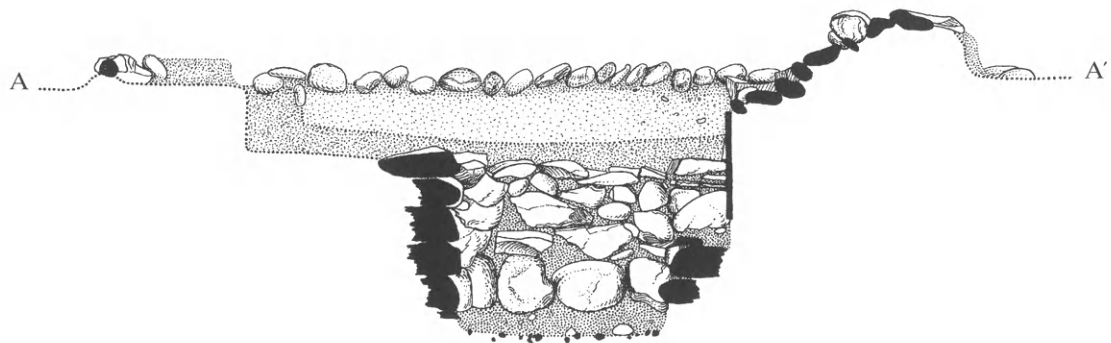

36. Ὁ λάκκος τοῦ τάφου 5. Ἐγκάρσια τομὴ B-B' μετὰ ὀψιν τῆς ἀνατολικῆς παρειᾶς.

37. Κάτοψη τῶν τάφων 5 καὶ 5α.

0 1 M

38. Τομὴ Α-Α' τοῦ τάφου 5.

39. Ὁ λάκκος τοῦ τάφου 5 μετὸν λιθοσωρὸ τοῦ προθύρου, ἀπὸ δυτικά.

πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς εἰσόδου (διαστ. πλακῶν: 1.30×0.75×0.28 μ., 1.10×0.50 μ., 1.60×0.50 μ.). Οἱ καλυπτήριες εἶχαν τοποθετηθεῖ σὲ βάθος 0.50 μ. ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τοῦ ἐδάφους καὶ ἐπάνω τους εἶχε προστεθεῖ χῶμα ἕως ἐπάνω (εἰκ. 40). Ἐξω ἀπὸ τὸν τάφο, στὴ ΝΑ. γωνία, μεταξὺ τῆς πρώτης καλυπτήριας πλάκας καὶ τῆς πλάκας εἰσόδου βρέθηκε τὸ δίωτο πιθόσχημο μετὰ λαμὸ 5,2.

Ἐξωτερικά, ἐπάνω ἀπὸ τὴ θέση τοῦ λάκκου, ποτάμιες πέτρες σχηματίζουν ὀρθογώνιο πλαίσιο, μετὰ μία στρώση στὶς τρεῖς πλευρὲς καὶ δύο στὴ νότια. (Στὸ σχέδιο τῆς παλαιᾶς ἀνασκαφῆς, εἰκ. 2, οἱ ἐξωτερικὲς του διαστάσεις εἶναι περίπου 1.50×2.00 μ.)

Μέσα στὸν λάκκο, ὅπως ἀναφέρεται στὸ ἡμερολόγιο, τὰ ὅσα ἦταν πολλὰ καὶ τὰ κρανία δεκατρία. Τὸ ὑψηλότερο στρώμα μετὰ ὅσα ἀπὸ κνήμες, σπονδύλους, δάκτυλα καὶ σιαγόνες φάνηκε σὲ βάθος 0.40 μ. κάτω ἀπὸ τὸ χεῖλος καὶ σὲ ὅλα περίπου τὰ σημεῖα τοῦ λάκκου. Ἀπὸ τὸ βάθος αὐτὸ ἄρχισε νὰ ξεχωρίζει σκελετὸς ὀκλάζοντος ἀνδρὸς κατὰ χώραν, μετὰ τὰ δύο χέρια λυγισμένα ἐμπρὸς ἀπὸ τὸ πρόσωπο καὶ τοὺς πήχεις ἀκουμπισμένους σὲ μία πλάκα (εἰκ. 41). Τὸ κεφάλι, στραμμένο πρὸς Ἀνατολὰς, ἦταν πολὺ κοντὰ στὸ νότιο τοίχωμα. Στὸ κρανίον καὶ τὸν σκελετὸ ἀκουμποῦσαν τὰ ὑπολείμματα παιδικοῦ κρανίου καὶ σκελετοῦ, ἐνῶ στὴ βόρεια πλευρὰ τοῦ τάφου, μαζὶ μετὰ ἄλλα ὅσα βρέθηκαν τμήματα πέντε ἀκόμα κρανίων.

40. Ο τάφος 5. Τò ὀρθογώνιο πλαίσιο ἐπάνω ἀπὸ τὴ θέση τοῦ λάκκου, ὁ λιθοσωρὸς καὶ στὸ κέντρον οἱ καλυπτήριες πλάκες.

Σὲ χαμηλότερα στρώματα ὑπῆρχαν διάφορα ὁστὰ παραμερισμένα νότια, βόρεια καὶ δυτικά, ἐνῶ τὸ τμήμα ἐμπρὸς ἀπὸ τὸ ἄνοιγμα ἦταν γενικὰ καθαρὸ. Μεταξὺ αὐτῶν σημειώνεται κρανίον νηπίου δύο μηνῶν, σιαγόνα παιδιοῦ ἑξὶ ἐτῶν καὶ δύο συμπιεσμένα κρανία ποὺ ἀνῆκαν σὲ ἰσχυροὺς ἄνδρες, ὁ ἓνας νέος, ὁ ἄλλος ἡλικιωμένος²². Κάτω ἀπὸ ἄλλο, σχεδὸν ἀκέραιο, κρανίον βρέθηκε σὲ βάθος 0.70 μ. περίπου τὸ τμήμα πυξιδόσχημον ἀγγείου 5,1 ποὺ περιεῖχε καὶ αὐτὸ τμήμα κρανίου, δόντια καὶ μικρὰ ὁστά (εἰκ. 42). Τέλος, στὸ χαμηλότερο στρώμα μεταξὺ τῶν ὁστῶν βρέθηκαν διάφορα μεμονωμένα κτερίσματα: χάλκινο ἔλασμα (5,3), τρεῖς λεπίδες, τρία ἀπολεπίσματα καὶ μία φολίδα ὀψιανοῦ (5,7 ἕως 5,11), ὠσειδῆς μαρμάρινος τριπτῆρας (5,6), τμήμα ὀστίνου χρωματοτρίπτη²³, λίθινος ὑπερος (5,4) καὶ χάνδρα σταγονόσχημη ἀπὸ ὀρεῖα κρύσταλλο (5,5).

Κρανία δεκατρία.

22. Οἱ διαπιστώσεις ἔγιναν ἀπὸ τὸν E. Breitingner.

23. Δὲν ἐντοπίσθηκε στὸ Μουσεῖο.

41. Σκελετός στη μέση τοῦ λάγκου τοῦ τάφου 5, μετὰ τὰ χέρια ἀκονμισμένα σὲ πλάκα. Πίσω του, παιδικὸ κρανίον.

42. Τὸ ἀγγεῖο 1 τοῦ τάφου 5 μεταξὺ παραμερισμένων ὀστέων.

Ευρήματα

5,1 (K56.9292) Πυξιδόσχημο άκέραιο, έλλι-
πές κατά μία άπόφυση (πίν. 5).

Πηλός καθαρός καστανέρυθρος, έπιφάνεια
άδρη ώχροκάστανη, έσωτερικά άδρότερη.
Ώπτηση καλή. Σώμα σφαιρικό πιεσμένο,
λαμός πολν χαμηλός κυλινδρικός, στη ρίζα
του πολν ρηχή αϋλάκωση, βάση όριζόντια με
άνωμαλίες. Στην κοιλιά τέσσερα διαμετρικά
άντίθετα κωνικά έπιθήματα.

Ύψ. 0.077 μ., διάμ. στομ. 0.07 μ., διάμ. κοιλ.
0.096 μ., διάμ. βάσης 0.04 μ.

5,2 (K48.9276) Δίωτο πιθόσχημο με λαμό, συγ-
κολλημένο και λίγο συμπληρωμένο (πίν. 5).
Πηλός καθαρός σπογγώτος, καστανέρυθρος,
βαφή όμοια έξωτερικά και περι τó στόμιο
έσωτερικά, έντριπτη. Λαμός κυλινδρικός έως
χωνοειδής, χείλος καμπύλο, σώμα πιεσμένο
σφαιρικό, βάση έπίπεδη. Δύο όριζόντιες ται-
νωτές λαβές άνυψωμένες.

Ύψ. 0.097 μ., διάμ. χείλ. 0.082 μ., διάμ. κοιλ.
0.116 μ., διάμ. βάσης 0.056 μ.

5,3 (Δ29) Χάλκινο έλασμα, άποκομμένο στο
ένα άκρο (πίν. 5).

Περίγραμμα έπίμηκες καλυκόσχημο. Ή κο-
ρυφή σχηματίζεται από δύο συνεχόμενες καμ-
πύλες (ή μία άποκομμένη), που περιέκλειαν
από μία όπη άναρτήσεως. Ή βάση διευρύνε-
ται και άπολήγει εϋθύγραμμη.

Μήκ. 0.046 μ., μέγ. πλάτ. 0.031 μ., πάχ. 0.001 μ.

5,4 (Δ32) Λίθινος ύπερος, άκέραιος (πίν. 5).
Λίθος έλαφρύς, πορώδης, λευκωπός, έπιφά-
νεια καστανή από την όξειδωση, στην κορυ-
φή καστανόφαιη. Διατομή ασύμμετρα έλλει-
ψοειδής, τó ένα άκρο κομμένο εϋθύγραμμο
και λειασμένο, τó άλλο λεπτύνεται προς καμ-
πύλη κορυφή.

Μήκ. 0.035 μ., μέγ. διάμ. 0.016 μ.

5,5 (Δ33) Σταγονόσχημη χάνδρα από όρεία
κρύσταλλο (πίν. 5).

Ή έπιφάνεια σώζει έπιμήκη σημεία κατεργα-
σίας. Στο πλατν άκρο φέρει όπη άναρτήσεως,
άνοιγμένη από τις δύο όψεις.

Μήκ. 0.024 μ., πάχ. 0.006 μ.

5,6 (Δ31) Μαριάρινος τριπτήρας, άκέραιος
(πίν. 5).

Μάρμαρο λευκωπό με λευκές φλεβώσεις,
σχήμα ώσοειδές, ή μία έπιφάνεια έπίπεδη, ή
άλλη προς την κορυφή έξογκωμένη, λεπτύνε-
ται και πλαταίνει προς τó τέρμα.

Μήκ. 0.07 μ., μέγ. πλάτ. 0.035 μ., μέγ. πάχ.
0.027 μ.

5,7 (Δ28α) Λεπίδα όψιανού (πίν. 5).

Βολβικό τμήμα άπλης λεπίδας, τριγωνικής
διατομής, πλευρές εϋθύγραμμες.

Μήκ. 0.02 μ., πλάτ. 0.006 μ., πάχ. 0.002 μ.

5,8 (Δ28β) Λεπίδα όψιανού (πίν. 5).

Βολβικό τμήμα άπλης λεπίδας, τραπεζιόσχη-
μης διατομής, φτέρνα πολύπλευρη, πλευρές
εϋθύγραμμες.

Μήκ. 0.025 μ., πλάτ. 0.013 μ., πάχ. 0.003 μ.

5,9 (Δ30α) Λεπίδα όψιανού (πίν. 5).

Μεσαίο τμήμα άπλης λεπίδας, τραπεζιόσχη-
μης διατομής, πλευρές παράλληλες.

Μήκ. 0.024 μ., πλάτ. 0.008 μ., πάχ. 0.0023 μ.

5,10 (Δ30β) Φολίδα όψιανού (πίν. 5).

Τετράπλευρη φολίδα. Τó βολβικό άκρο της
έχει διαμορφωθεί σε μέτωπο ξέστρου με εϋ-
θείες και άντίστροφες άπολεπίσεις.

Μήκ. 0.023 μ., πλάτ. 0.025 μ., πάχ. 0.007 μ.

5,11 (Δ30γ-ε) Τρεις φολίδες όψιανού (πίν. 5).

Άμορφα τεμάχια, μήκ. 0.02-0.018 μ., πλάτ.
0.012-0.014 μ., πάχ. 0.004-0.008 μ.²⁴

24. Τά λοιπά σκεύη, που άποδίδει ό Rambach II, 2000, 258-259 στον τάφο 5, έχουν άλλη προέλευση.

43. Ὁ παιδικὸς τάφος 5α, ἀπὸ νότια.

ΤΑΦΟΣ 5α

Λακκοειδὴς παιδικός. Ἀνασκάφηκε τὸ 1970-71 (εἰκ. 37 καὶ 43).

Τάφος σχηματισμένος στὴ θέση τῆς ΝΔ. γωνίας τοῦ περιβόλου τοῦ τάφου 5 (εἰκ. 37)²⁵. Ὁ λάκκος, βάθους 0.20 μ. ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τοῦ ἀρχαίου δαπέδου, εἶναι ὀρθογώνιος (διαστ. 0.66 μ. ἀπὸ Β.-Ν. καὶ 0.48 μ. ἀπὸ Ἀ.-Δ.). Οἱ πλευρές του βόρεια καὶ νότια φέρουν κτιστὴ ἐπένδυση ἀπὸ κροκάλες σὲ δύο-τρεῖς στρώσεις, ἐνῶ ἀνατολικά καὶ δυτικὰ παρέμειναν ἀκάλυπτες. Στὴ μία ἀπὸ αὐτές, τὴ δυτική, τὸ χεῖλος καλύπτεται ἀπὸ μία μεγάλη καὶ πλατιά ἐπίπεδη πλάκα, χωρισμένη στὴ μέση (μήκ. 1.45 μ., μέγ. πλάτ. 0.44 μ.), ποὺ προεκτείνεται πολὺ πέρα τῶν ὁρίων τοῦ λάκκου, ὑποκαθιστώντας μάλιστα καὶ τέσσερις-πέντε πέτρες τοῦ περιβόλου τοῦ τάφου 5. Μετὰ τὴν πλάκα, δυτικότερα, ἀκολουθώντας περίπου τὴ χάραξη τῶν πλευρῶν τοῦ μικροῦ λάκκου, εἶναι στρωμένες στὸ δάπεδο τοῦ ἐξωτερικοῦ χώρου ἀπὸ μία ἐπιμήκης πέτρα. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, ἀνατολικά, ἔμπρὸς ἀπὸ τὰ τέρματα τῆς βόρειας καὶ νότιας κτιστῆς ἐπενδύσεως, εἶναι στημένες ὀρθιες ἀπὸ μία ἀσβεστολιθικὴ πλάκα, ἥ πρὸς Νότον μὲ ἀνώμαλο τελείωμα καὶ ἡ ἄλλη μὲ μία πλευρὰ λοξή. Τὸ μεταξὺ τους διάστημα φράσσεται ἀπὸ μία ὀγκώδη πέτρα (μήκ. 0.33 μ.) καὶ μία παρὰπλευρη, ἐνῶ τὸ ἄλλο ἄκρο πρὸς Νότον (πλάτ. 0.17 μ.) εἶναι κενό. Γιὰ τὴν κάλυψη τοῦ τάφου δὲν ὑπάρχουν πληροφορίες.

25. Βλ. καὶ Παντελίδου Γκόφα 1997β, 44, πίν. 16β.

ΤΑΦΟΣ 6

Λακκοειδής με λίθινη επένδυση, πλευρική είσοδο και πρόθυρο. Ανασκάφηκε τὸ 1970, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ πρόθυρο (εἰκ. 44-46).

Ἀπὸ τὸν περίβολο τοῦ τάφου δὲν σώθηκε τὸ ἐλάχιστο ἔχνος, οὔτε ὑπάρχει σχετική μνεία στὸ ἡμερολόγιο ἀνασκαφῆς²⁶. Ἄν πράγματι ὑπῆρχε, θὰ ἦταν σὲ ὑψηλότερο στρώμα, ἴσως στὴν ἴδια στάθμη μὲ τοὺς περιβόλους τῶν τάφων 3, 4 καὶ 5.

44. Ὁ τάφος 6 πρὶν ἀπὸ τὴν ἀνασκαφή του, ἀπὸ δυτικά. Ἀριστερὰ ἀπὸ τὶς πέτρες τοῦ προθύρου, μία ὀρθογώνια πλάκα τοποθετημένη ὀριζόντια.

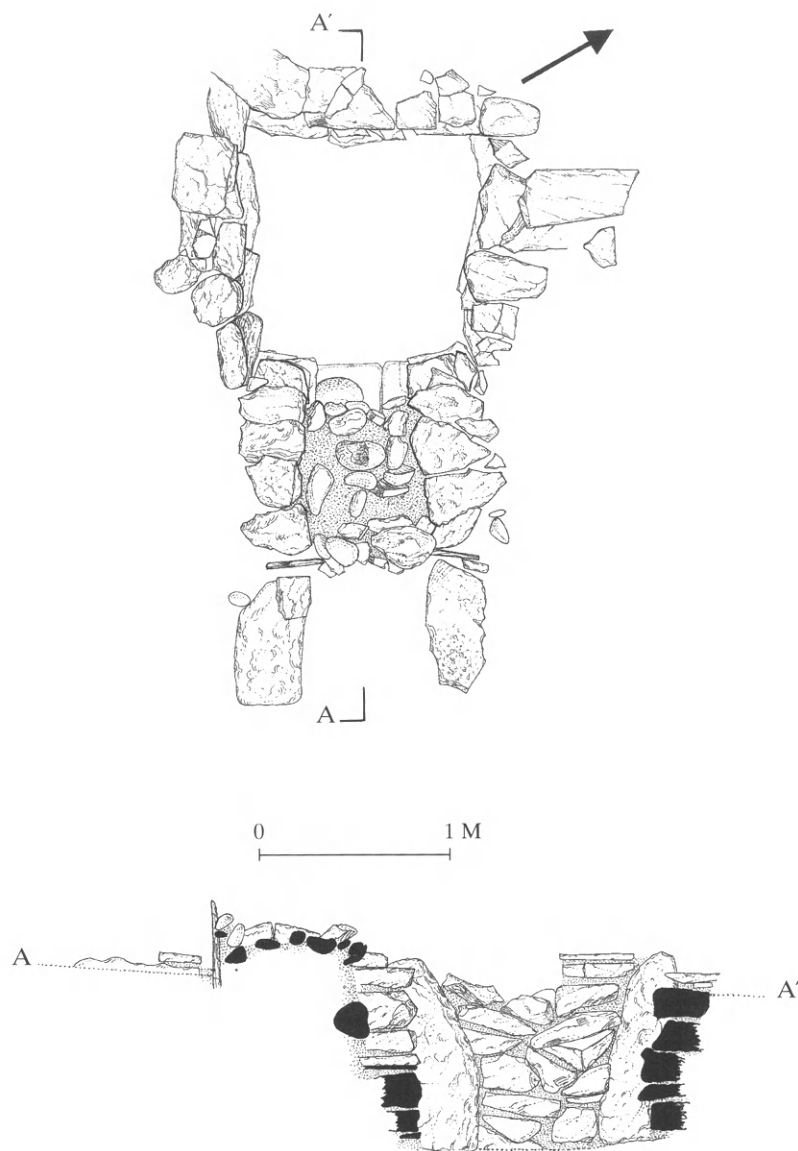
26. Στὸ ἡμερολόγιο 29.9.72-4.10.72 ἀναφέρεται ἀποκάλυψη τμήματος περιβόλου τοῦ τάφου 6, ἀλλὰ, ὅπως πιστοποιεῖται ἀπὸ παλαιότερο σχέδιο τοῦ ἡμερολογίου, τὸν ἀρ. 6 εἶχε λάβει ὁ κατωτέρω περιγραφόμενος τάφος 8. Ἐξ ἄλλου στὸ σχέδιο τῆς παλαιᾶς ἀνασκαφῆς (εἰκ. 2) ἔχει τὸν ἀριθμὸ 7.

Κατὰ τὸ διάστημα πού μεσολάβησε ἀπὸ τὴν ἀνασκαφὴ τοῦ 1970 μέχρι τὸ 2000 ὁ λάκκος ὑπέστη σημαντικὲς ζημιές. Ἡ τοιχοδομία τῆς δυτικῆς παρεϊᾶς ἔχει χαλαρώσει. Μεγαλύτερη βλάβη ἔχουν ὑποστῇ οἱ τοῖχοι τῆς βόρειας καὶ νότιας παρεϊᾶς ἀπὸ τὰ νερὰ πού εἰσρέουν μέσω τῶν χαλαρῶν χωμάτων ἀπὸ τὸν ἐξωτερικὸν χώρον, ἐνῶ εἰδικὰ ἡ νότια φαίνεται νὰ ἔχει πρόχειρα ἐπιδιορθωθεῖ ἀπὸ τὸν φύλακα. Ἀλώβητη διατηρήθηκε ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ μετὰ τὴν εἴσοδο (εἰκ. 47).

Ὁ λάκκος τοῦ τάφου εἶναι περίπου τετράγωνος (διαστ. νότ. καὶ δυτ. 1.30 μ., βόρ. 1.20 μ., ἀνατ. 1.17 μ., βάθ. 1.00 μ.) καὶ φέρει ἐπένδυση ἀπὸ λίθους καὶ πλάκες. Ὁ πυθμένος καλύπτεται μετὰ χῶμα ἀμμώδες. Οἱ παρεῖες τοῦ εἶναι κτισμένες μετὰ ἀκατέργαστες πέτρες τοποθετημένους μπατικά καὶ δρομικά μετὰ τὴν ὁμαλότερη ἐπιφάνεια στὴν ὄψη. Στὴ βόρεια καὶ νότια παρεῖα ἡ τοιχοποιία διακόπτεται λίγο πρὶν ἀπὸ τὶς γωνίες καὶ ἀντικαθίσταται ἀπὸ ὄρθιες πλάκες. Ὅλες βρίσκονται στὴν ἴδια εὐθεία μετὰ τὴν κτιστὴ ἐπένδυση, ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὴν πού τοποθετήθηκε λίγο λοξὰ στὴ ΒΔ. γωνία. Οἱ πλάκες (ὑψ. 0.85 μ. ἕως 1.05 μ. καὶ πλάτ. ἀπὸ 0.40 μ. ἕως ἐλάχιστα ἑκατοστὰ στὴν κορυφὴ) εἶναι στημένες μετὰ τὴν πλατύτερη τῶν στενῶν πλευρῶν κάτω καὶ τὴν ὀξύτερη ἄνω.

45. Ὁ τάφος 6 ἀνεσκαμμένος, ἀπὸ ἀνατολικά.

46. Κάτοψη και τομή A-A' του τάφου 6.

Στήν ανατολική πλευρά οί τρεῖς κατώτατοι δόμοι εἶναι κτισμένοι συνεχεῖς, ἐνῶ στό μέσον τοῦ τρίτου σέ ὕψος 0.40 μ. ὑπάρχουν δύο σχιστολιθικές πλάκες ἐνωμένες, συνολικοῦ μήκους 0.68 μ. (εἰκ. 47). Στή συνέχεια σχηματίζεται ἡ εἴσοδος, πού πλαισιώνεται ἀπό τοιχάρια κτισμένα μέ ἐπάλληλες πλακωτές πέτρες. Οἱ πέτρες ἔχουν πρόσωπο πρὸς τὸ στόμιο, ἐνῶ ἀπὸ τὴν ἄλλη τους πλευρά, πού βλέπει στὸν λάκκο, δὲν φθάνουν ἕως τὰ ἄκρα καὶ ἀφήνουν στὶς γωνίες μεγάλα κενά.

Τὸ ἄνοιγμα στό μέσον τῆς πλευρᾶς (πλάτ. 0.40 μ. κάτω καὶ 0.50 μ. ἄνω) βρέθηκε κλεισμένο καὶ κτισμένο μέ πέτρες²⁷. Ἡ τοίχιση τοῦ ανοίγματος ἀφαιρέθηκε κατὰ τὴν

27. Ἡ τοίχιση σώζεται σὲ ἀνασκαφικὴ φωτογραφία πολὺ σκοτεινὴ.

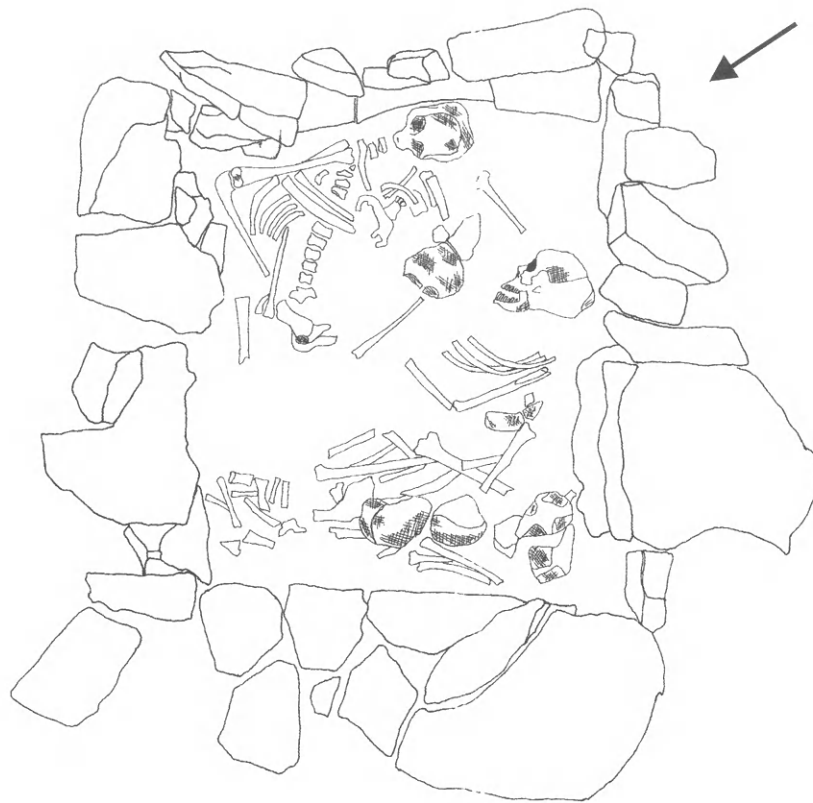
47. Ἡ ἀνατολική πλευρὰ τοῦ λάκκου τοῦ τάφου 6.

48. Πλάκα ἐπάνω στὸν πυθμένα τοῦ λάκκου τοῦ τάφου 6.

ἀνασκαφή, καὶ μέσα στὸ στόμιο βρέθηκαν κυλισμένες σὲ θέση λοξή μία μεγάλη καὶ μία μικρότερη πέτρα.

Πέρα ἀπὸ τὴν εἴσοδο, τὸ πρόθυρο τοῦ τάφου παραμένει ἄσκαφο καὶ ὁ χῶρος του ἔχει καλυφθεῖ μὲ ριχτὲς πέτρες, πλαισιωμένες βόρεια καὶ νότια σὲ μῆκος 1.10 μ. ἀπὸ πλακωτὲς πέτρες στὴ σειρὰ (εἰκ. 45-47). Μία ἀπ' αὐτὲς φαίνεται λαξευμένη καὶ εἶναι περίπου ὀρθογώνια (εἰκ. 44). Στὸ τέρμα τους στέκει ὄρθια ἀπὸ μία σχιστολιθικὴ πλάκα ποὺ προβάλλει 0.30 μ. ἐπάνω ἀπὸ τὸ ἔδαφος στὸν Νότο, μὲ τελείωμα φθαρμένο, ἐνῶ ἡ βόρεια ἔχει κοπεῖ στὸ ὕψος τοῦ δαπέδου. Ἐπὶ πλέον, ἐμπρὸς ἀπὸ τὶς ὀρθιες

49. Κάτοψη τοῦ λάκκου τοῦ τάφου 6 με' ὅστ'α καὶ κρανία κατὰ χώραν. Ὁ τελευταῖος νεκρὸς ἐμπρὸς ἀπὸ τὴν εἵσοδο.

σχιστολιθικὲς καὶ κατ' ἐπέκταση τοῦ βορείου καὶ νοτίου πλαισίου τοῦ ὑποτιθέμενου προθύρου, εἶναι στρωμένη ἀπὸ μία ἐπιμήκης πλάκα (διαστ. περίπου 0.65x0.30 μ.).

Ὁ τάφος εἶχε καλυφθεῖ ἀπὸ δύο ὀγκώδεις πλάκες (πιθανὸν σχιστολίθου) καὶ στὴν περίμετρό τους, κατὰ τὴ ΒΔ. γωνία, ἦταν συγκεντρωμένες μερικὲς ἀκατέργαστες πέτρες.

Μέσα στὸν λάκκο ὑπῆρχαν πολλὰ ὅστ'α καὶ δώδεκα συνολικὰ κρανία, ἀκέραια ἢ φθαρμένα, σὲ διάφορα ὕψη. Τὸ στρώμα τῶν ὀστέων ἄρχιζε σὲ βάθος 0.50-0.60 μ. ἀπὸ τὸ χεῖλος (εἰκ. 49). Στὸ ἐπίπεδο αὐτὸ εἶχε ταφεῖ ὁ τελευταῖος νεκρὸς σὲ θέση συνεσταλμένη, ἀκριβῶς ἐμπρὸς ἀπὸ τὴν εἵσοδο καὶ ἐγκάρσια πρὸς αὐτήν, με' τὸ κεφάλι στὴν Ἀνατολή. Δίπλα στὸν σκελετὸ βρέθηκαν τρία δόντια ζώου, τὸ ἓνα προβάτου, καὶ ἐπάνω στὸ στήθος τοῦ νεκροῦ ὑπῆρχαν τὰ ὑπολείμματα ἄλλου κρανίου. Ἀκόμα ἓνα κρανίον, συμπιεσμένο, ἦταν στὸ μέσον τῆς νότιας παρεῖας, ἐνῶ τὰ περισσότερα κρανία καὶ ὅστ'α βρέθηκαν παραμερισμένα στὸ δυτικὸ τμήμα. Μεταξὺ αὐτῶν ὑπῆρχε ὁμάδα ἀγγείων πού περιλαμβάνει ἀκέραιη προχοῖσκη σὲ πλάγια θέση (6,1) καθὼς καὶ ἓνα μελανὸ ὄρθιο (ἴσως κάποιον ὄστρακο, ἀλλὰ ἀγγεῖο δὲν ὑπάρχει), τὸ ἀγγεῖο 6,3 καὶ τὸ ἐγγάριατο «κάλυμμα» πυξίδας 6,2. Τὰ ὅστ'α ἔφθαναν ἕως τὸ δάπεδο καὶ ἀνάμεσά τους, περὶ τὸ κέντρον τοῦ λάκκου, βρέθηκε ἀνεστραμμένος ὁ κωνικὸς σκύφος 6,4, τὸ τμήμα ἀρυβαλλοειδοῦς 6,5 καὶ δόντι μεγάλου ζώου, ἴσως λέοντος, καθὼς καὶ κομμά-

τια ὀστέινου χρωματοτρίπτη (6,6). Τέλος, στὸν πυθμένα, στὴ ΒΑ. γωνία ὑπῆρχε σὲ θέση ὀριζόντια μία, περίπου τετράγωνη, σχιστολιθικὴ πλάκα (διαστ. $0.43 \times 0.40 \times 0.12 \mu.$), πολὺ παχιά γιὰ νὰ θεωρηθεῖ ὅτι εἶχε κάποτε χρησιμοποιηθεῖ γιὰ τὸ κλείσιμο τῆς εἰσόδου καὶ μοιάζει πολὺ μὲ τὴν ὀριζόντια πλάκα τοῦ προθύρου (εἰκ. 48). Δὲν ἀποκλείεται νὰ ὑπῆρχαν κάποτε ἐπάνω τῆς κτερίσματα ἢ νὰ εἶχαν ἀκουμπήσει ἐκεῖ τὰ χέρια νεκροῦ, ὅπως ἀκριβῶς στὸν τάφο 5.

Κρανία δώδεκα.

Εὐρήματα

6,1 (K46.9273) Προχοῖσκη, συγκολλημένη, σχεδὸν ἀκέραιη (πίν. 5).

Πηλὸς καθαρὸς καστανός, ἐπιφάνεια ὀλόβαφη, καστανέρυθρη, ἐλαφρὰ στιλπνή, σήμερα πολὺ διαβρωμένη. Λαιμὸς κυλινδρικός, σῶμα σφαιρικό πιεσμένο, βάση ἐλαφρὰ κοίλη. Λαβὴ ἐλλειψοειδοῦς διατομῆς, ἀπὸ τὸ χεῖλος μέχρι τὴν κοιλιά.

Ύψ. $0.066 \mu.$, διάμ. στομ. $0.055 \mu.$, διάμ. κοιλ. $0.07 \mu.$, διάμ. βάσης $0.032 \mu.$

6,2 (K39.9267) «Κάλυμμα», ἀκέραιο (πίν. 6). Πηλὸς καθαρὸς καστανός, ἐξωτερικὰ καστανόφαιος, ἐσωτερικὰ καστανός ἕως φαιός, ἐπιφάνειες λεῖες. Κυκλικὴ ἐπιφάνεια σκεύους ἐλαφρὰ κυρτή, κάμπτεται ἔντονα κατὰ τὴν περιφέρεια σὲ κυλινδρικό τοίχωμα.

Διακόσμηση ἐγγάρια καὶ στικτή, ἐργασία ἐπιμελημένη. Ἡ διακόσμηση καλύπτει ὅλη τὴν κυκλικὴ ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια. Στὴν περιφέρεια μία γραμμὴ πλαισιώνεται ἀπὸ δύο σειρὲς στιγμῶν καὶ περικλείει τὸ κυρίως θέμα: ρόμβος μὲ κοῖλες πλευρὲς σχηματίζεται ἀπὸ διπλὴ ἐγγάρια γραμμὴ πλαισιωμένη ἀπὸ δύο σειρὲς στιγμῶν. Στὸ κέντρον ὅμοιος μικρὸς ρόμβος ἐγγεγραμμένος σὲ κύκλο ποὺ περιβάλλεται καὶ γεμίζεται μὲ στιγμές.

Ύψ. $0.04-0.045 \mu.$, μέγ. πλάτ. τοιχωμ. $0.008 \mu.$, διάμ. στομ. $0.173 \mu.$

(Marinatos 1970e, εἰκ. 32, Πετράκος 1995, εἰκ. 61).

6,3 (K47.9275) Πιθόσχημο μὲ λαιμό, συμπληρωμένο σὲ τμήμα τοῦ χείλους, σχεδὸν ἀκέραιο (πίν. 7).

Πηλὸς καθαρὸς καστανός, ἐπιφάνεια ἐξωτερικὰ καὶ στὸν λαιμὸ ἐσωτερικὰ λεῖα, ἔντριπτη μὲ καστανέρυθρη βαφή. Λαιμὸς ἐλαφρὰ κω-

νικὸς μὲ χεῖλος καμπτόμενο πρὸς τὰ ἔξω. Σῶμα περίπου ἀμφικωνικό καμπύλο στὸν ὦμο, βάση ἐπίπεδη. Στὴν κοιλιά δύο ὀριζόντιες ἀποφύσεις τρυπημένες κατακόρυφα ἀπὸ ζευγὸς ὀπῶν. Στὴ ρίζα τοῦ λαιμοῦ πυκνὴ σειρὰ στιγμῶν γεμισμένη μὲ λευκό.

Ύψ. περίπου $0.145 \mu.$, διάμ. χείλ. $0.085 \mu.$, διάμ. κοιλ. $0.15 \mu.$, διάμ. βάσης $0.065 \mu.$ (Marinatos 1970β, πίν. 5β δεξιὰ).

6,4 (K52.9280) Κωνικὸς σκύφος, ἀκέραιος (πίν. 7).

Πηλὸς καθαρὸς καστανέρυθρος, ἐπιφάνειες ὀλόβαφες καστανέρυθρες, ἢ ἐξωτερικὴ πολὺ διαβρωμένη. Σῶμα κωνικό, λίγο ἀσύμμετρο, χεῖλη καμπύλα, βάση ἀνώμαλη.

Ύψ. $0.04-0.05 \mu.$, διάμ. στομ. $0.113 \mu.$, διάμ. βάσης $0.04 \mu.$

6,5 (K53.9281) Ἀρυβαλλοειδές, συμπληρωμένο στὸ μεγαλύτερο τμήμα, ἐλλιπὲς στὴ βάση (πίν. 7).

Πηλὸς πολὺ καθαρὸς καστανός, ἐπιφάνεια καστανόφαιη, λεῖα. Λαιμὸς ὑψηλὸς κωνικός, σῶμα σφαιρικό πιεσμένο.

Διακόσμηση ἐγγάρια καὶ στικτή. Γύρω στὴ ρίζα τοῦ λαιμοῦ στιγμὲς στὴ σειρὰ, στὴν κοιλιά δύο παράπλευρες μεμονωμένες σπεῖρες χαραγμένες μὲ διπλὴ γραμμὴ.

Σωζ. ὕψ. $0.025 \mu.$, διάμ. στομ. $0.017 \mu.$

6,6 (Δ21.9282) Τμήμα ὀστέινου χρωματοτρίπτη, συγκολλημένο, ἐλλιπὲς (πίν. 7).

Ἐπιφάνεια λευκόφαιη μὲ ἴχνη μελανῆς ὀξειδώσεως. Σχήμα ἐπίμηκες, κοῖλο, τὰ ἄκρα τῶν μακρῶν καὶ μιᾶς σωζομένης στενῆς πλευρᾶς καμπύλα (εἰκονίζεται τὸ μισό).

Σωζ. μήκ. $0.10 \mu.$, πλάτ. $0.045 \mu.$

ΤΑΦΟΣ 7

Λακκοειδής με κτιστά τοιχώματα, πλευρικό άνοιγμα και πρόθυρο. Άνασκάφηκε τὸ 1970, ἔκτος ἀπὸ τὸ πρόθυρο²⁸ (εἰκ. 50-52). Μετὰ τὴν ἀποκάλυψή του ὑπέστη φθορὲς ἀπὸ τὰ νερὰ ποὺ εἰσχωροῦν στὰ νότια κάτω ἀπὸ τὴ βάση τοῦ στεγάστρου καὶ λιμνάζουν μέσα στὸν λάκκο, ἀκόμα καὶ τὸ καλοκαίρι.

Γύρω ἀπὸ τὸν τάφο, στὴ στάθμη τοῦ δαπέδου σχηματίζεται περίβολος, ἀπὸ μία σειρὰ ποτάμιες πέτρες στὴ σειρὰ. Τμῆμα τῆς βόρειας πλευρᾶς ἔχει καταστραφεῖ. Ἀπὸ παλαιὰ σχέδια συνάγεται ὅτι ἡ πλευρὰ αὐτὴ συνέπιπτε μετὰ τὸ ὄριο παλαιᾶς οἰκίας καὶ πιθανὸν νὰ καταστράφηκε στὴ θεμελίωσή της, ἐνῶ στὴ δυτικὴ, πρὸς τὸ μέρος τῆς ΒΔ. γωνίας, ὑπερκαλύπτεται ἀπὸ τὸ λοξὰ διερχόμενο ἄκρο τοῦ περιβόλου τοῦ τάφου 2 (εἰκ. 54).

Ὁ λάκκος τοῦ τάφου 7 εἶναι περίπου τετράγωνος, μετὰ κτιστὰ τὰ τοιχώματα (διαστ. δυτ. 1.10 μ., ἀνατ. 1.20 μ., βόρ. καὶ νότ. 1.40 μ., βάθ. 0.90 μ.). Δάπεδό του ἀποτελεῖ πυκνὴ στρώση ἀπὸ ποτάμιες πέτρες μετὰ κλίση ἀπὸ Βορρᾶ πρὸς Νότον καὶ ἄμμο, πάχους μέχρι 0.04 μ., ποὺ φανερῶνει ἐπιφάνεια παλαιᾶς κοίτης ποταμοῦ (εἰκ. 51)²⁹.

Οἱ πέτρες τῶν τοιχωμάτων εἶναι ποτάμιες, περίπου ὅμοιες σὲ ὅλους τοὺς δόμους, μέσου μήκ. 0.20 μ., καὶ μόνον κατὰ τόπους παρεμβάλλονται μερικὲς μεγάλες. Στὴν ἀνατολικὴ πλευρὰ οἱ δύο κατώτατοι δόμοι κτίσθηκαν συνεχεῖς καὶ ὁ δεῦτερος φέρει στὸ μέσον, ὡς κατώφλι, ἐπιμήκη ποτάμιο λίθο, διπλασίου μεγέθους ἀπὸ τοὺς ἄλλους. Ἀπὸ τὸ σημεῖο αὐτὸ ἔως ἐπάνω δημιουργεῖται τὸ ἄνοιγμα τῆς εἰσόδου μεταξὺ δύο κτιστῶν πλευρῶν (εἰκ. 53). Ἡ πρὸς Βορρᾶν (πλάτ. 0.30 μ.) φέρει ἔως ἐπάνω ἐπ'ἀλλήλους δόμους, ἐνῶ ἡ πρὸς Νότον (πλάτ. 0.35 μ.) παρουσιάζει μεγάλα κενὰ γεμισμένα μετὰ χῶμα. Γενικὰ ὅμως, οἱ ζημιές, ποὺ ἔχει ὑποστῇ πρόσφατα ὁ λάκκος καθὼς καὶ ἡ ἔλλειψη σχετικῆς ἀνασκαφικῆς φωτογραφίας ἀπὸ τὰ δυτικά, δημιουργοῦν ὀρισμένες ἀμφιβολίες γιὰ τὸν ἀρχικὸ τρόπο κατασκευῆς του.

Ἡ εἴσοδος (πλάτ. 0.45 μ.) κλείνεται στὸ ἐξωτερικὸ ἄκρο τοῦ στομίου (μήκ. βόρ. 0.35 μ., νότ. 0.25 μ.) μετὰ παχιά ἀσβεστολιθικὴ πλάκα (ὄρατὲς διαστ. ὕψ. 0.40×0.40 μ.) ποὺ πατάει στὸ χῶμα, ἀρκετὰ πίσω ἀπὸ τὴν πέτρα τοῦ κατωφλίου.

Ὁ λάκκος εἶχε καλυφθεῖ μετὰ δύο ὀγκῶδεις σχιστολιθικὲς πλάκες (δυτ. 2.30×1.50 μ., ἀνατ. 2.60×1.30 μ.), τοποθετημένες ἐγκάρσια ὡς πρὸς τὴν εἴσοδο τοῦ τάφου, ποὺ ὑπερκαλύπταν κατὰ πολὺ τὶς παρειές του. Κατὰ τὸ ἡμερολόγιο, ἡ βαρύτερη ἀνατολικὴ ἦταν ἀδύνατον νὰ ἀνασηκωθεῖ ἀπὸ τοὺς ἐργάτες τῆς ἀνασκαφῆς καὶ ἀναγκαστικὰ τεμαχίσθηκε. Γύρω ἀπὸ τὴ δυτικὴ πλάκα, ὅπως προκύπτει ἀπὸ σχέδιο τῆς ἀνασκαφῆς, πέτρες στὴ σειρὰ σχηματίζαν στεφάνη, ποὺ κατέληγε στὰ ὄρια τῆς δεύτερης μεγάλης πλάκας (εἰκ. 54).

Οἱ πλάκες εἶχαν σκεπασθεῖ μετὰ χῶμα (πάχ. 0.30 μ.), μέχρι δηλαδὴ τῆς στάθμης τοῦ ἐξωτερικοῦ χώρου. Στὸ ἐπιπέδο αὐτό, καὶ σὲ ἔκταση εὐρύτερη ἀπὸ τὸ περίγραμμα τοῦ λάκκου, μία σειρὰ πέτρες σὲ δύο ἐπ'ἀλλήλες στρώσεις, σχηματίζαν ὀρθογώνιο

28. Μαρινᾶτος 1971, 5-6, πίν. 1α.

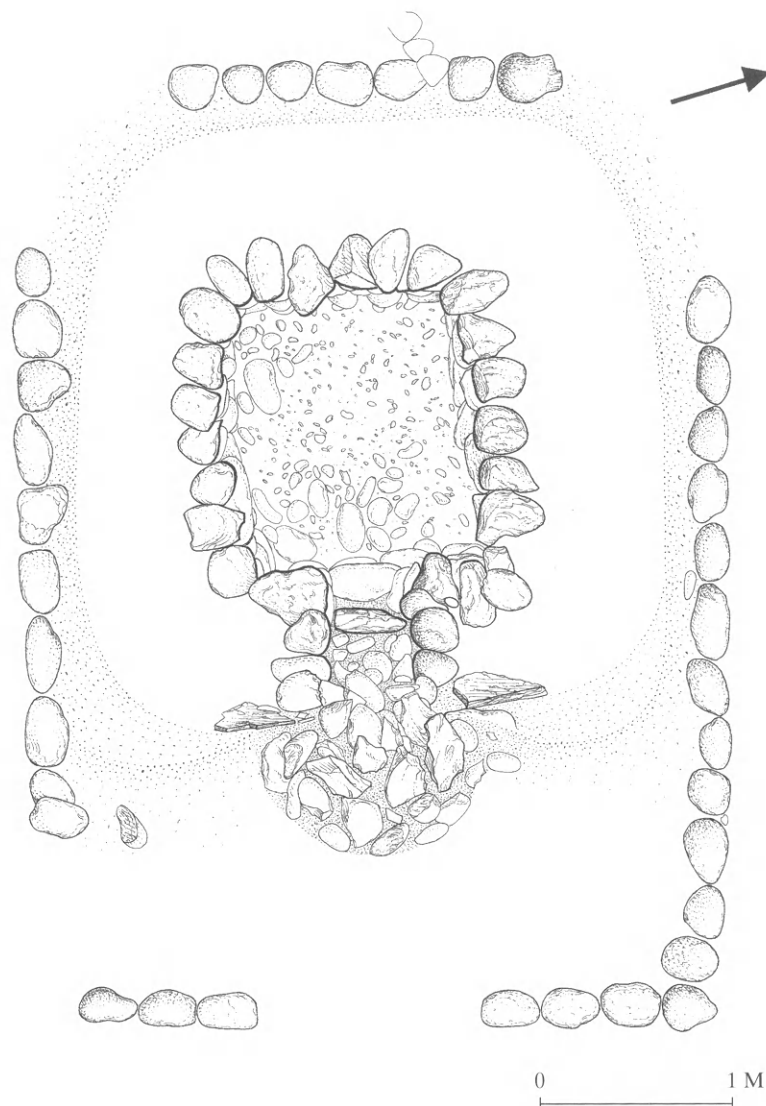
29. Οἱ πέτρες σήμερὰ ἔχουν καλυφθεῖ ἀπὸ τοιμεντοκονία ποὺ εἰσχώρησε κατὰ τὶς ἐργασίες ἀπομακρύνσεως τῶν ὀμβρίων ὑδάτων.

50. Τὸ ὑπέργειο τμήμα τοῦ τάφου 7, ἀπὸ νότια, πρὶν ἀπὸ τὴν ἀνασκαφὴ τοῦ λάκκου.

51. Ὁ τάφος 7 ἀνεσκαμμένος, ἀπὸ βορρᾶ.

52. Κάτοψη του τάφου 7.

πλαίσιο (διαστ. 1.60×2.50 μ.), (είκ. 50). Ἡ κατασκευὴ ἐπεκτείνεται ἀνατολικά, 0.70 μ. πέρα ἀπὸ τὴν πλάκα τῆς εἰσόδου, μὲ ριχτὲς πέτρες στὸν χώρο τοῦ ὑποτιθέμενου προθύρου ποὺ ἀπλώνονται ἐπάνω στὸ δάπεδο. Στὸ τέρμα τους, δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ ἀπὸ τὸ πρόθυρο, εἶναι τοποθετημένες κατακόρυφα δύο σχιστολιθικὲς πλάκες, κομμένες λοξὰ στὴν κορυφή τους. Ἡ μία μόλις ἐξέχει τοῦ δαπέδου, ἐνῶ ἡ νότια ἔσπασε κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ καὶ τοποθετήθηκε ἐκ νέου ἀνεστραμμένη, μὲ τὴν ἀνατολικὴ ὄψη τῆς στὴ Δύση (είκ. 53).

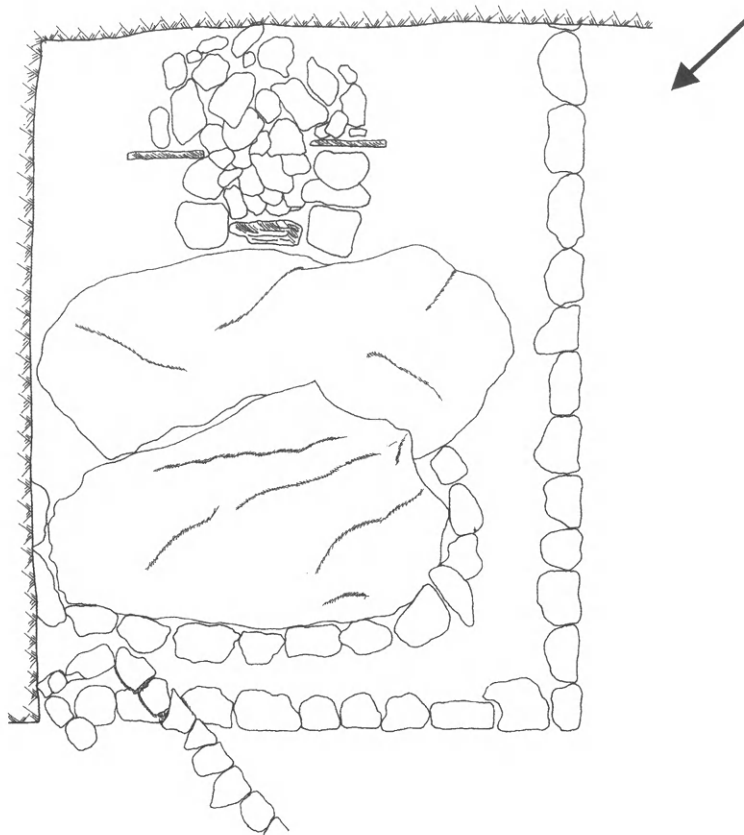
Μέσα στὸν λάκκο τὰ ὅσα ἄρχισαν νὰ φαίνονται σὲ βάθος 0.50 μ. περίπου καὶ τὰ περισσότερα ἦταν σκορπισμένα στὸ δυτικὸ τμήμα. Τὸ ἀνατολικὸ ἦταν ἀρκετὰ καθαρό, καὶ σὲ βάθος 0.70 μ. ἀπὸ τὸ χεῖλος βρέθηκε κατὰ χώραν ὁ τελευταῖος νεκρός, τοποθετημένος ἔμπρὸς ἀπὸ τὴν εἴσοδο, ἐγκάρσια πρὸς τὸ μῆκος τοῦ λάκκου, σὲ στάση συνεσταλμένη (μῆκ. ταφῆς 1.08 μ.), (είκ. 55). Ὁ δεξιὸς βραχίονας, λυγισμένος,

53. Τὸ ἀνατολικὸ τμήμα τοῦ τάφου 7, ἀπὸ δυτικά.

ἔφθανε μέχρι τῆς σιαγόνας, τὰ πόδια εἶχαν πέσει δεξιά, πρὸς τὴν εἴσοδο, καὶ τὸ κρανίον εἶχε γείρει πρὸς τὸν ἀριστερὸ ὦμο. Κατὰ τὸν καθαρισμὸ του βρέθηκαν δύο τεμάχια ὀψιανοῦ στὸ ἄνω μέρος τοῦ δεξιοῦ μηροῦ, τμήμα θαλασσίου ὀστρέου καί, στὸν θώρακα, ἓνα παιδικὸ δόντι ἀπὸ τὴν πρώτη ὀδοντοφυΐα. Ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸν νεκρὸ, ἔμπρὸς ἀπὸ τὴν εἴσοδο, μαζί με λίγα ἀδιάφορα καὶ χονδρὰ κομμάτια, ἦταν τὸ ὄστρακο 7,2 καὶ ὁ λιθάργυρος 7,3.

Στὸ ἴδιο βάθος, κατὰ τὸ δυτικὸ τμήμα τοῦ λάκκου ὑπῆρχαν στὴ θέση τους ὅλα σχεδὸν τὰ ὀστά δεύτερου σκελετοῦ (μήκ. περ. 1.00 μ.) ἀπὸ τὸν ὁποῖο ἔλειπαν τὰ χέρια. Ὅπως ἐξακριβώθηκε, ἀνῆκε σὲ ἰσχυρὸ μεσήλικα ἄνδρα, πού εἶχε χάσει ἐν ζωῇ μερικὰ δόντια του. Παρὰ τὴν καλὴ του διατήρηση, μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ τελευταίου εἶχαν μεσολαβήσει ἄλλες ταφές με ὀστά διασκορπισμένα ἐπάνω στὸν νεκρὸ 2 (εἰκ. 56). Στὸν ἴδιο χώρο, μεταξὺ τῶν δύο σκελετῶν, δίπλα ἀκριβῶς στὸ κρανίον τοῦ νεκροῦ 1, ὑπῆρχε τὸ κρανίον 3, πιθανῶς γυναικεῖο καὶ πιὸ πέρα μία σιαγόνα. Ἐξ ἄλλου, μία μεγάλη πέτρα ἐπάνω στὸν ἀριστερὸ του ὦμο δὲν πρέπει νὰ βρέθηκε ἐκεῖ τυχαῖα (εἰκ. 55).

54. Κάτοψη τοῦ τάφου 7 καλυμμένου με δύο πλάκες. Ἐμπρὸς ἀριστερά, τμήμα περιβόλου τοῦ τάφου 2.

55. Ἡ τελευταία ταφή στὸν λάκκο τοῦ τάφου 7, ἀπὸ ἀνατολικά.

56. Οί νεκροί 1 και 2 μέσα στον λάκκο του τάφου 7, από Borroā.

Τμήμα τετάρτου κρανίου ήταν στη ΝΔ. γωνία. Σε άλλο σημείο, στην περιοχή των ποδιών, βρέθηκαν το άγγείο 7,1 και τμήμα οστέινου χρωματοτρίπτη (7,4). Βαθύτερα και μέχρι του δαπέδου, ή επίχωση περιελάμβανε διάφορα άλλα όστα και τεμάχια κρανίων, που ανεβάζουν τον συνολικό αριθμό των νεκρών τουλάχιστον σε οκτώ.

Νεκροί οκτώ.

Εύρηματα

7,1 (K57.9299) Άμφορίσκος, συμπληρωμένος σε τμήμα του λαμιού (πίν. 8).

Πηλός καθαρός καστανός, επιφάνεια φαή έλαφρά έντριπτη. Λαμὸς πολὺ ὑψηλὸς κυλινδρικός, γύρω στη ρίζα του ἐγχάραξη, σῶμα κωνικό, στη βάση κοιλότητα. Στὸν ὤμο δύο ἀπόλυτα ἐνοποιημένες μετὸ σῶμα ἀποφύσεις, τρυπημένες κατακόρυφα ἀπὸ ζευγὸς ὀπῶν. Ὑψ. 0.046 μ., διάμ. στομ. 0.025 μ., διάμ. κοιλ. (χωρὶς ἀποφύσεις) 0.042 μ., διάμ. βάσης 0.01 μ.

7,2 (K1769) Ὅστρακο στομίου φιάλης (πίν. 8). Πηλός καθαρός καστανός, ἐπιφάνειες ὁμοιες, θαμπές, ὁμαλές. Χεῖλος διογκωμένο ἐσωτερικά, ἐξωτερικά εὐθύ, περίγραμμα στομίου κωνικό. Σωζ. ὕψ. 0.04 μ., διάμ. 0.22 μ.

7,3 (Δ632) Τεμάχιο λιθαργύρου ἀπὸ κυπέλωση μολύβδου (πίν. 8).

Ἐπιφάνεια λευκόφαιη, ἐξωτερικὴ ἐξομαλυσμένη, ἐσωτερικὴ ἀνώμαλη. Πυθμένας παχύς, ἐξωτερικά ἐπίπεδος, κατὰ τὴν περιφέρεια κάμπτεται καὶ σχηματίζει ὀρχὴ πλευρικοῦ τοιχώματος.

Σωζ. ὕψ. 0.018 μ., μέγ. διαστ. 0.055 μ., μέγ. πᾶχ. 0.013 μ., διάμ. 0.11 μ.

7,4 (Δ34) Τμήμα οστέινου χρωματοτρίπτη (πίν. 8).

Χρῶμα λευκωπό, ἡ ἐπιφάνεια διατηρεῖ καστανόμαυρη ὀξειδωση, ἄκρα πλευρῶν καμπύλα, διατομὴ ἐλαφρὰ κοίλη.

Σωζ. μῆκ. 0.055 μ., πλάτ. 0.045 μ.

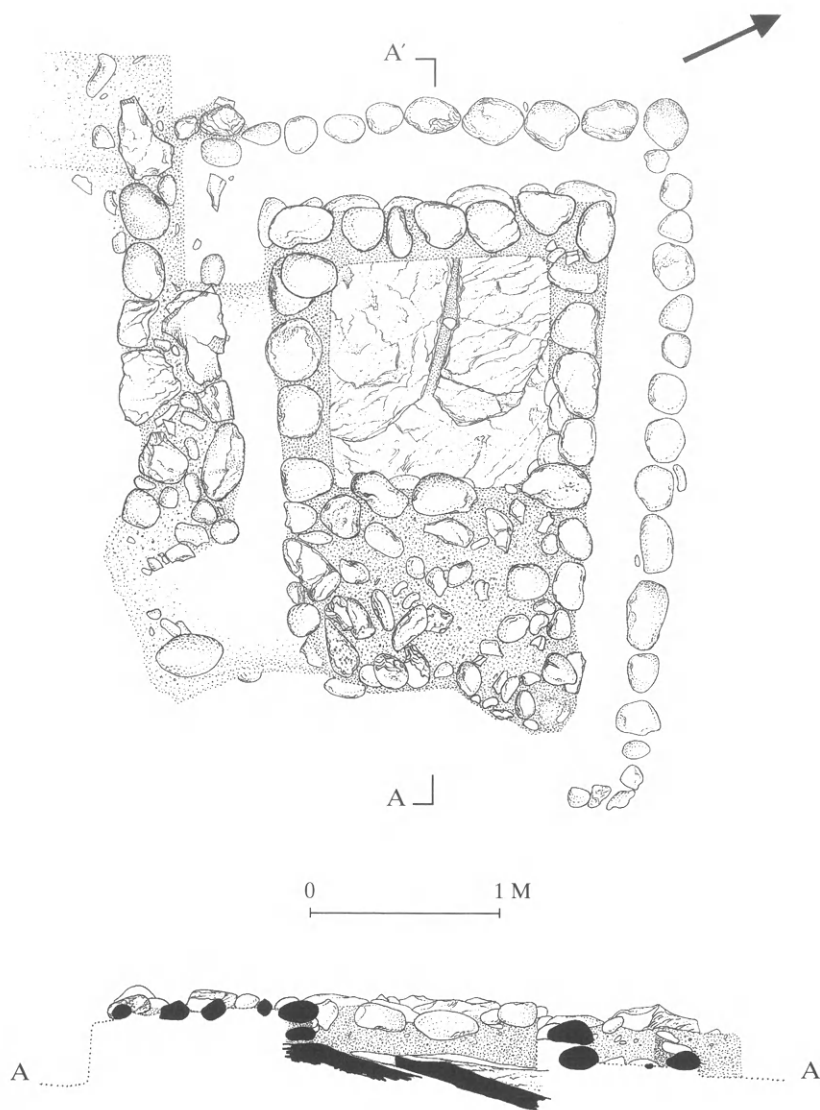
ΤΑΦΟΣ 8

Ο τάφος ανασκάφηκε τὸ 1971 ἐπιφανειακά, μέχρι τὶς καλυπτήριες πλάκες. Στὸ γενικὸ σχέδιο τῆς παλαιᾶς ἀνασκαφῆς (εἰκ. 2) ἔχει ἀποτυπωθεῖ τὸ ΝΑ. τμήμα του.

Ο περίβολος (πλευρᾶς βόρ. 3.75 μ., δυτ. 2.50 μ.), περίπου ὀρθογώνιος (εἰκ. 57-58), σχηματίζεται ἀπὸ μία σειρά μικρὲς ποτάμιες πέτρες (μέσου μήκ. 0.20 μ.). Στὸ ἀκραῖο τμήμα τῆς δυτικῆς πλευρᾶς πρὸς Βορρᾶν, οἱ πέτρες εἶναι μεγαλύτερες, ὅμοιες μὲ αὐτὲς τοῦ πλαισίου, ἐνῶ τὸ τμήμα τῆς διαδρομῆς του νότια καὶ ὅλη ἡ ἀνατολικὴ ἔμεινε ἄσκαφη. Στὴ νότια πλευρά, τὸ πρὸς Δυσμᾶς τμήμα σχηματίζεται ἐπὶ μήκους 0.70 μ. ἀπὸ μικρὲς ποτάμιες πέτρες, τοποθετημένες στὸ ἐπίπεδο τοῦ ἐξωτερικοῦ χώρου (τὸ ἴδιο ἢ ἐλάχιστα χαμηλότερο τοῦ περιβόλου τοῦ τάφου 5). Ἡ συνέχειά του δὲν ἀποκαλύφθηκε γιατί τὰ χώματα, πὺν τὸν καλύπτουν μέχρι τοῦ ὕψους τοῦ λίθινου πλαισίου, στηρίζουν ἄλλη, διπλὴ σειρά (μήκ. 1.60 μ.) μὲ μεγάλες τραχιὲς πέτρες (μέγ. μήκ. 0.40 μ.), (εἰκ. 58).

57. Ο τάφος 8, ἀπὸ ἀνατολικά.

58. Κάτοψη και τομή A-A' του τάφου 8.

Ὁ λάκκος παραμένει ἄσκαφος σκεπασμένος μὲ τρεῖς πλάκες (διαστ. 0.93×0.50 μ., 0.85×0.60 μ., 1.03×0.40 μ.)³⁰. Ἡ μεγαλύτερη ἄσβεστολιθική ἔχει τοποθετηθεῖ κατὰ μῆκος τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς ἐμπρὸς ἀπὸ τὴν εἴσοδο. Οἱ ἄλλες δύο σχιστολιθικὲς καὶ παχιὲς φέρονται ἐγκάρσια πρὸς αὐτήν, κατὰ τὸ μῆκος τοῦ τάφου καὶ πατοῦν ἐπάνω στὴν πρώτη (εἰκ. 58). Τὶς πλάκες κάλυπτε, ὡς φαίνεται, ἐπίχωση 0.20 μ., πὺν στηρίζε τὸ λίθινο πλαίσιο, αὐτὸ πὺν ὑποθέτουμε ὅτι ἀκολουθεῖ τὰ ὅρια τῶν παρειῶν τοῦ λάκκου. Τὸ ὀρθογώνιό του (1.17×1.06 μ.) σχηματίζεται ἀπὸ μεγάλες ποτάμιες πέτρες (μῆκ. $0.30-0.35$ μ.), τοποθετημένες σὲ μία σειρὰ, μὲ πρόσωπο πρὸς τὰ ἔξω καὶ σὲ δύο ἐπ'ἀλλήλες στρώσεις.

Ἀνατολικά, πέρα ἀπὸ τὴν ὑποτιθέμενη θέση τῆς εἰσόδου καὶ μέχρι σχεδὸν τοῦ περιβόλου, ριχτὲς πέτρες καλύπτουν ἑκτασὴ 1.30×1.55 μ., πὺν ὁρίζεται στὰ ἄκρα ἀπὸ τακτικότερα τοποθετημένες πέτρες στὴ σειρὰ.

30. Παντελίδου Γκόφα 1997β, πίν. 14β.

ΤΑΦΟΣ 9

Λακκοειδής ὀρθογώνιος με κτιστά τοιχώματα, πλευρική εἴσοδο καὶ πρόθυρο. Ὁ λάκκος ἀνασκάφηκε τὸ 1970, τὸ πρόθυρο παραμένει ἄσκαφο (εἰκ. 59-60).

Γύρω ἀπὸ τὸν λάκκο, στὴ στάθμη τοῦ δαπέδου, σχηματίζεται ὁ περίβολος (διαστ. βόρ. σωζόμ. 2.80 μ., νότ. 3.00 μ. καὶ δυτ. 0.80 μ.) ἀπὸ μία σειρά ποτάμιες πέτρες διαφόρων μεγεθῶν. Ἀνατολικά στρέφει με μία-δύο πέτρες σὲ κάθε ἄκρο, περὶ τὰ 0.60 μ. μετὰ τὸν λιθοσωρό, καὶ στὸ μέσον ἀφήνεται ἄνοιγμα 0.50 μ. ὡς εἴσοδος.

Ὁ λάκκος ἔχει διαστάσεις στὸν πυθμένα 1.05×0.90 μ. καὶ βάθος 0.95-1.00 μ. (εἰκ. 60-63). Στὶς τρεῖς πλευρὲς καὶ στὶς τέσσερις κατώτατες στρώσεις τὰ τοιχώματα εἶναι κτισμένα ἐπιμελῶς με μεγάλες ποτάμιες πέτρες (μῆκ. 0.30-0.40 μ.), στὴν πέμπτη οἱ πέτρες εἶναι ἀρκετὰ μικρότερες καὶ ἡ ἀνώτατη, στὸ χεῖλος τοῦ λάκκου, σχηματίζεται ἀπὸ μεγάλες πλακωτές. Κάτω, στὴ βάση, ἡ βόρεια καὶ ἡ δυτική πλευρὰ εἶναι εὐθύγραμμες, ἐνῶ ἡ νότια σχηματίζει ἐλαφρὰ καμπύλη, κυρτὴ πρὸς τὰ ἔσω. Τὸ δάπεδο τοῦ λάκκου εἶναι στρωμένο με μικρὲς ποτάμιες πέτρες.

Στὴν ἀνατολικὴ πλευρὰ τῆς εἰσόδου οἱ πέτρες πατοῦν σὲ στρῶμα ἱλύος καὶ οἱ δύο κατώτατοι δόμοι εἶναι κτισμένοι συνεχεῖς με μία μεγάλη πλακωτὴ πέτρα στὸ κέντρον, πού φαίνεται νὰ ἀποτελοῦσε ἀρχικὰ τὸ κατώφλι. Ἐπάνω τῆς ὑπάρχει ἄλλη λίγο βραχύτερη καὶ σ' αὐτὴν πατάει ἡ πλάκα πού φράσσει τὴν εἴσοδο (εἰκ. 64)³¹. Δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τὰ κτιστὰ τμήματα τῆς ἀνατολικῆς παρειᾶς εἶναι μεταξὺ τους ἄνισα. Τὸ πρὸς Βορρᾶν (μῆκ. 0.25 μ.) ἀποτελεῖται ἀπὸ μεγάλες σχετικὰ πέτρες, ὅμοιες περίπου με τὶς πέτρες τῶν ἄλλων παρειῶν, κτισμένες ἢ μία ἐπὶ τῆς ἄλλης. Τὸ ἄλλο τμήμα πρὸς Ν. (μῆκ. 0.10 μ., τὸ πολὺ 0.15 μ.) εἶναι ὑποτυπῶδες καὶ οἱ πέτρες του μικρὲς, με πρόσωπο πρὸς τὸ ἄνοιγμα καὶ ὄχι πρὸς τὸν λάκκο.

Ἡ σχιστολιθικὴ πλάκα τῆς εἰσόδου (0.48×0.54 μ.) πατάει λοξὰ κατὰ τὶς δύο ἔννοιες, ὡς πρὸς τὴν κατακόρυφη καὶ ὡς πρὸς τὴν ὀριζόντια. Με τὴ λοξὴ θέση τῆς φράσσει τὸ κατὰ τι μικρότερο ἄνοιγμα καὶ σφηνώνεται στὶς παρειές του. Τὸ τελείωμά της εἶναι εὐθύγραμμο ἕως ἀνώμαλο. Τὸ κάτω ἄκρο, ὅμως, αὐτὸ πού πατάει λοξὰ στὸ κατώφλι, εἶναι γωνιῶδες με κορυφὴ στὸ μέσον. Τοῦτο φαίνεται νὰ σημαίνει ὅτι μετὰ τὴν τελευταία ταφὴ τοποθέτησαν τὴν πλάκα ἀνάστροφα.

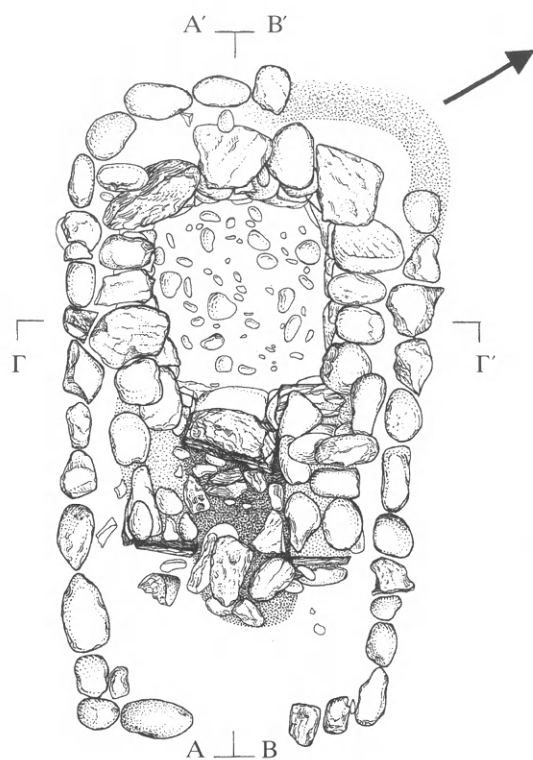
Τὸ χεῖλος τοῦ λάκκου φθάνει μέχρι τῆς στάθμης τοῦ ἀρχαίου δαπέδου καὶ οἱ πέτρες του ἐφάπτονται στὶς μακρὲς πλευρὲς τοῦ περιβόλου (εἰκ. 60). Στὸ ὕψος αὐτὸ εἶχε καλυφθεῖ με τρεῖς μεγάλες πλάκες, δύο σχιστολιθικὲς καὶ μία ἀσβεστολιθικὴ, τοποθετημένες ἐγκάρσια ὡς πρὸς τὴν εἴσοδο (διαστ. 1.18×0.36×0.16 μ. ἢ ἀσβεστολιθικὴ). Τὰ ἄκρα τους ἔφθαναν μέχρι τοῦ τέρματος τῶν ξηροτοίχων τῆς ἐπενδύσεως, ἐνῶ κατὰ τὸ πλάτος τὸ ἀνώμαλο σχῆμα τους ἀφῆνε κενὰ πού καλύφθηκαν με πέτρες.

Ἐξωτερικά, στὴ στάθμη τοῦ δαπέδου, μεγάλες καὶ ἀκατάστατα τοποθετημένες πέτρες, σὲ ὅλο τὸ πλάτος τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς καὶ μέχρις ἀποστάσεως 0.85 μ. ἀπὸ τὴν πλάκα τῆς εἰσόδου, σχηματίζουν ἡμικύκλιο γεμισμένο με ἄλλες μικρότερες. Στὸ τέλος τοῦ λιθοσωροῦ ἐξέχει δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τὸ ὀριζόντιο τελείωμα δύο σχιστολιθικῶν πλακῶν (ὄρατὲς διαστ. βόρ. ὕψ. 0.32×0.26 μ. πλάτ., νότ. ὕψ. 0.30×0.31 μ. πλάτ.),

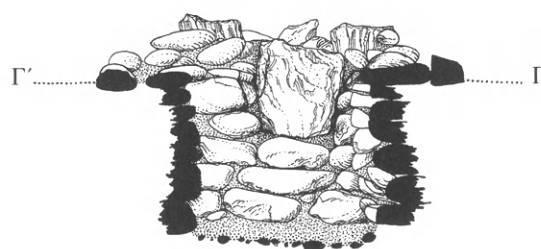
31. Βλ. καὶ Παντελίδου Γκόφα 1997β, 42-43, πίν. 11α.

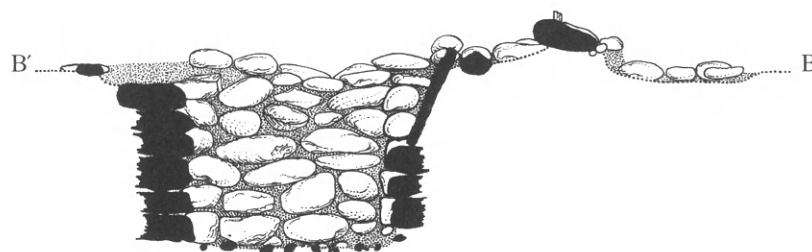
59. Ὁ τάφος 9 μὲ ἀνοιχτὸ λάκκο, ἀπὸ ἀνατολικά.

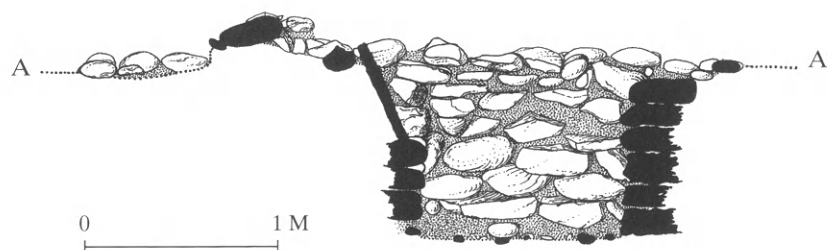
60. Κάτοψη του τάφου 9.

61. Τομή Γ-Γ του τάφου 9 και όψη της ανατολικής πλευράς με την είσοδο στο μέσον.

62. Κατά μήκος τομή B'-B του τάφου 9.

63. Κατά μήκος τομή A-A' του τάφου 9.

64. Ὁ λάκκος τοῦ τάφου 9, ἀπὸ δυτικά.

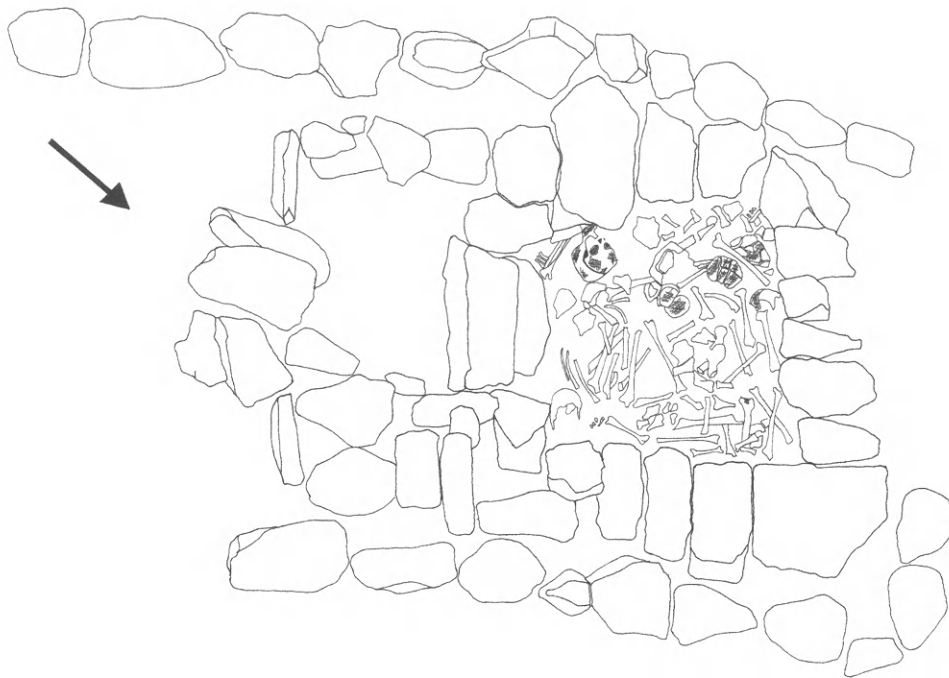
τοποθετημένων ἐγκάρσια πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς εἰσόδου, καὶ στὴν ἴδια μεταξύ τους εὐθεία, σὲ ἀπόσταση 0.52 μ. ἢ μία ἀπὸ τὴν ἄλλη.

Ὁ λάκκος στὸ ἀνώτατο τμήμα του (πάχ. 0.20-0.25 μ.) εἶχε γεμίσει μὲ λεπτὸ ἀμμῶδες χῶμα, παρασυρμένο μέσα μὲ τὰ νερά, καὶ περιεῖχε λίγα ὄστρακα καὶ τρεῖς λεπίδες ὀψιανοῦ. Ἀπὸ τὰ πρῶτα εὐρήματα ἦταν ἑπτὰ κρανία, ἀκέραια ἢ φθαρμένα, τὰ τρία ἀνατολικά, τὰ ἄλλα τέσσερα στὴ νότια καὶ ΝΔ. πλευρά. Ἀπὸ ἐπάνω μέχρι κάτω ἡ ἐπίχωση ἦταν γεμάτη ὀστά, προερχόμενα ἀπ' ὅλα τὰ σημεῖα τοῦ σώματος, σπρωγμένα στὸ δυτικὸ κυρίως τμήμα, χωρὶς νὰ βρεθεῖ ἀκέραιος σκελετός. Μεταξὺ αὐτῶν ὑπῆρχαν ἀκόμα δέκα κρανία, ὀρισμένα ὁλόκληρα, ποὺ ἀνεβάζουν τὸν συνολικὸ ἀριθμὸ τους σὲ δεκαεπτὰ (εἰκ. 65).

Τὰ ἐλάχιστα κινητὰ εὐρήματα περιλαμβάνουν τὴν ἐρυθρὴ πρόχου 9,2 κάτω ἀπὸ κρανίῳ τῆς ΝΔ. γωνίας, λεπίδες ὀψιανοῦ³², μικρότατο τεμάχιο χαλκοῦ (9,3) καὶ κυρίως τὸ τηγανόσχημο 9,1 στὴ ΒΔ. γωνία τοῦ λάκκου. Ἡ θέση του ἦταν ἐπάνω στὸ δάπεδο, κάτω ἀπ' ὅλα τὰ ὀστά, μὲ τὴ διακοσμημένη ἐπιφάνεια πρὸς τὰ ἄνω. Ἀπὸ τὸ σχέδιο τοῦ ἡμερολογίου συνάγεται ὅτι τὸ πρὸ τῆς εἰσόδου τμήμα στὸ κατώτερο στρώμα ἦταν καθαρὸ, χωρὶς ὀστά καὶ ταφές.

Νεκροὶ δεκαεπτὰ.

32. Ὑπάρχει μόνον μία.

65. Κάτοψη τοῦ λάκκου τοῦ τάφου 9 με ὀστά καὶ κρανία.

Εὐρήματα

9,1 (K58.9302) Τηγανόσχημο σκεῦος, ἀκέραιο (πίν. 9).

Πηλὸς καθαρὸς καστανός, ἐπιφάνεια ἐσωτερικὴ μελανόφαιη λεία, ἐξωτερικὴ μελανὴ ἔντυπτη. Διακόσμηση ἔντυπη. Δισκοειδὴς ἐπιφάνεια ἐπίπεδη κάμπτεται γωνιωδῶς πρὸς τὸ πλευρικὸ τοίχωμα, ἀμφικοίλου περιγράμματος. Λαβὴ ὀριζόντια σχήματος Π με ἐξέχουσες κεραῖες.

Διακόσμηση: στὸν δίσκο, σὲ ὁμόκεντρη διάταξη ἀπὸ τὴν περιφέρεια πρὸς τὸ κέντρον ζῶνες με ἔντυπες παράπλευρες βραχεῖες γραμμές, ἄλλη με πυκνὰ ρομβοειδῆ ἔντυπώματα, δεύτερη ζώνη με βραχεῖες γραμμές καὶ τέλος παχὺς ἐγχάρακτος κύκλος ποὺ περικλείει τὸ κύριο θέμα, ἀστέρα με δεκαπέντε τριγωνικὲς ἀκτίνες καὶ σπείρα στὸ κέντρον. Στὸ πλευρικὸ τοίχωμα δύο ἐπάλληλες ζῶνες με πυκνὲς παράπλευρες γραμμές, ὅμοιες με τίς ζῶνες τοῦ δίσκου.

Ύψ. 0.035 μ., διάμ. δίσκου 0.17 μ.

(Marinatos 1970e, εἰκ. 4. Πετράκος 1995, εἰκ. 59).

9,2 (K59.9303) Εὐρύστομη πρόχους, ἀκέραη, ἔλλιπής κατὰ τὴ λαβὴ (πίν. 10).

Πηλὸς καθαρὸς σπογγωτός, ἐρυθρός, ἐπιφάνεια ἐξωτερικὴ καὶ στὸν λαμὸ ἐσωτερικὰ ὁλόβαφη ἐρυθρὴ, σχετικὰ φθαρμένη. Ὁ λαμὸς με ἀμφίκουλο περιγράμμα, χεῖλη καμπύλα, φέρει στὴ ρίζα ἐγχάρακτη γραμμὴ. Σῶμα σφαιρικό, βάση ἐπίπεδη.

Ύψ. 0.15 μ., διάμ. στομ. 0.093 μ., διάμ. κοιλ. 0.14 μ., διάμ. βάσης 0.05 μ.

9,3 (Δ36) Μικρότατο τμήμα χαλκοῦ σύρματος (πίν. 10).

Σχήμα ἡμικυκλικό. Προέρχεται πιθανῶς ἀπὸ τὸ κέντρο σπείρας.

Μέγ. διάμ. 0.008 μ., πάχ. 0.0035 μ.

9,4 (Δ36a) Τμήμα λεπίδας ὀψιανοῦ (πίν. 10).

Λεπίδα λεπτὴ καὶ στενὴ, διατηρεῖ τὸ βολβικὸ ἄκρο, τομὴ τριγωνικὴ, πλευρὲς παράλληλες.

Σωζ. μῆκ. 0.03 μ., μέγ. πλάτ. 0.007 μ., μέγ. πάχ. 0.002 μ.

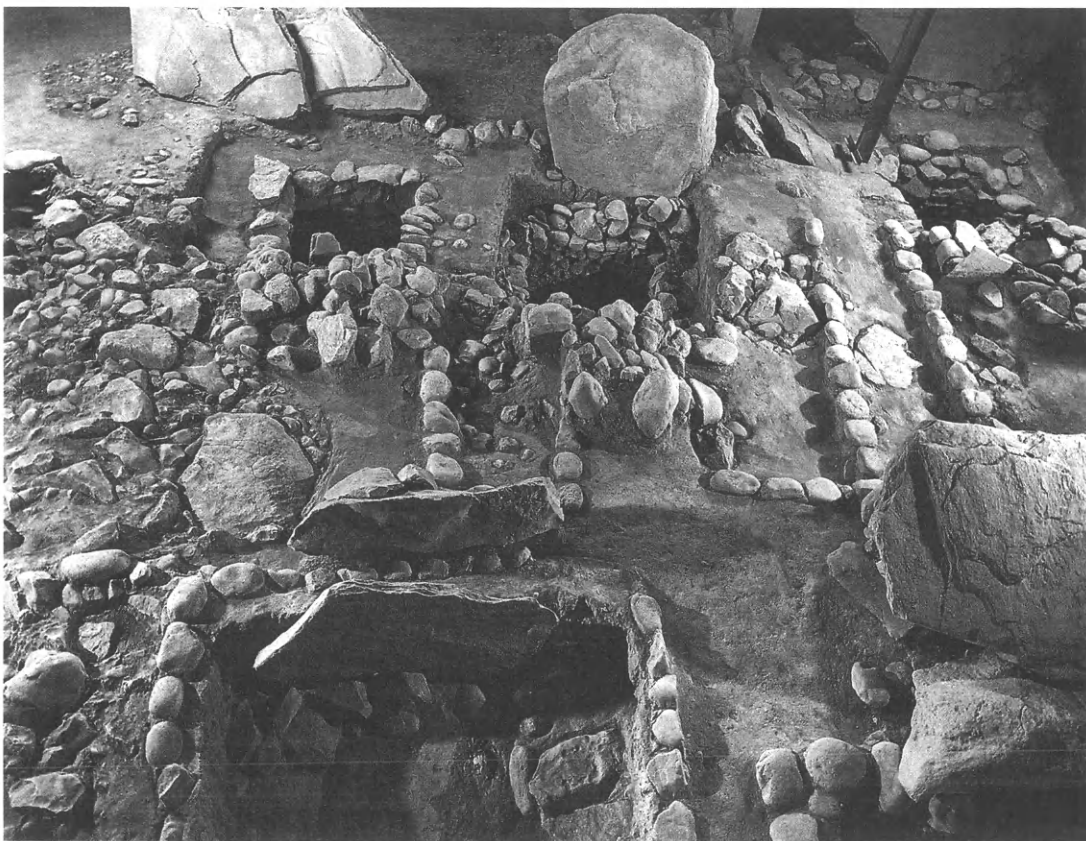
ΤΑΦΟΣ 10

Λακκοειδής με κτιστά τοιχώματα, πλευρική είσοδο και πρόθυρο. Τò 1970 ανασκάφηκαν όλα τὰ τμήματα ἐκτὸς ἀπὸ τὸ πρόθυρο.

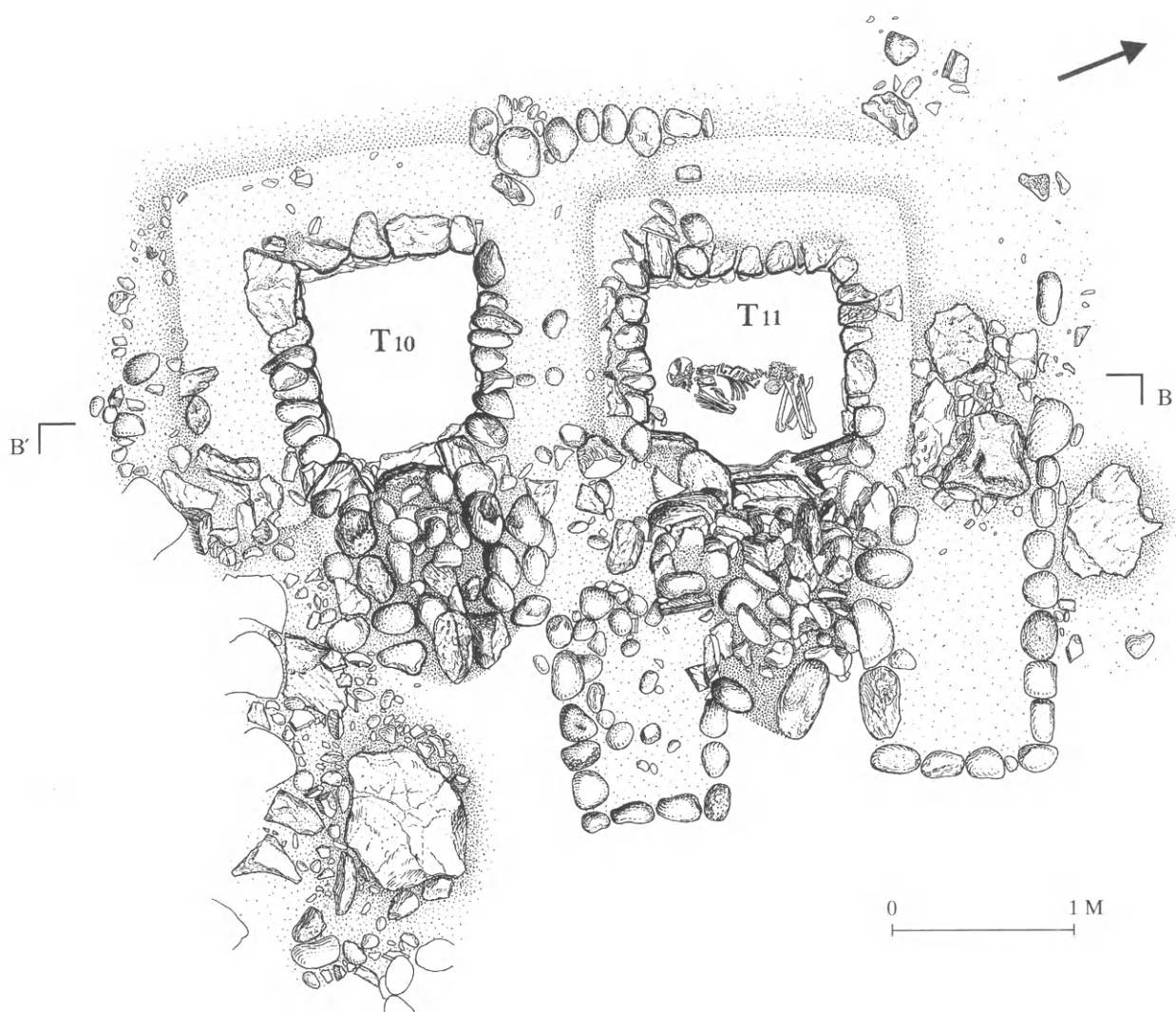
Ὁ ἐξωτερικὸς περίβολος ὁρίζει ἐνιαῖο χῶρο πὺν περιλαμβάνει τοὺς τάφους 10 καὶ 11, χωρὶς ἐνδιάμεση διαχωριστικὴ γραμμὴ (εἰκ. 66-67). Στὸ σχέδιο τῆς παλαιᾶς ἀνασκαφῆς (εἰκ. 2) ἡ θέση τοῦ εἶναι ἀπολύτως σαφῆς, ἐνῶ σήμερα τὸ μεγαλύτερο τμῆμα τοῦ πίσω ἀπὸ τὴ δυτικὴ πλευρὰ τοῦ τάφου 10 ἔχει ἀφαιρεθεῖ. Ἐπίσης στὰ ΝΑ. τὴ θέση τῶν λίθων τοῦ περιβόλου ἔχουν καταλάβει, σὲ ἐλάχιστα ὑψηλότερο στρώμα, μεγάλες καὶ μικρὲς τραχιὲς πέτρες πὺν ἀνήκουν στὴν κατασκευὴ τοῦ γειτονικοῦ ἄσκαφου τάφου 29.

Στὴν ἴδια περιοχὴ, στὰ ΝΑ., βρίσκεται κατὰ χῶραν μικρὴ τετράπλευρη ἀσβεστολιθικὴ πλάκα (διαστ. Ἀ.-Δ. 0.78 μ. × Β.-Ν. 0.70 μ.), πὺν πιθανὸν νὰ κρύβει ἄσκαφο παιδικὸ τάφο (εἰκ. 66-67). Δίπλα στὴν πλάκα, ἀνατολικά της, σώζονται ἀκόμα δύο πέτρες στὴ σειρὰ, ἴσως τὰ τελευταῖα ὑπολείμματα τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ ἐξωτερικοῦ περιβόλου.

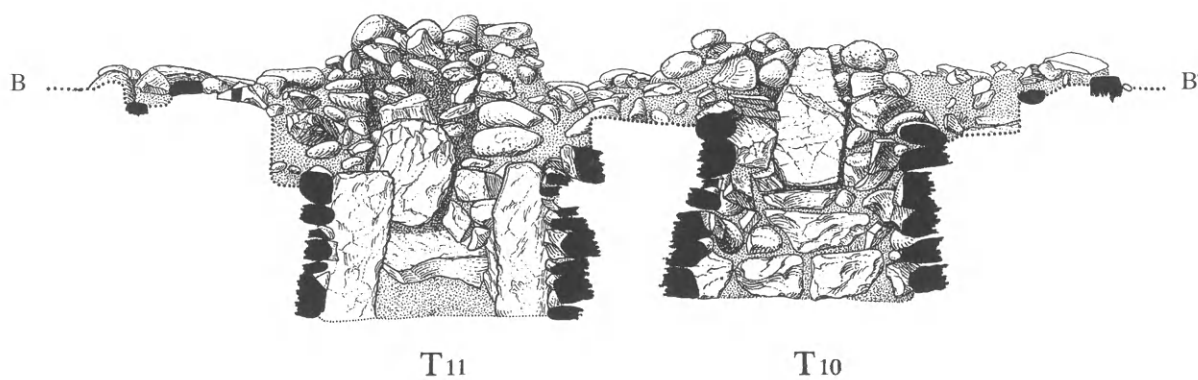
Στὴν ἐπιφάνεια τοῦ ἐδάφους, τὸν χῶρο τοῦ ἄσκαφου προθύρου καλύπτουν, σὲ πλάτος 1.10-1.20 μ. καὶ μῆκος 1.00 μ., μικρὲς ἕως μεγάλες ποτάμιες ριχτὲς πέτρες. Ἐπάνω ἀπὸ τὴ θέση τοῦ λάκκου εἶχε σωθεῖ ἐλλιπῶς τὸ ὀρθογώνιο λίθινο πλαίσιο

66. Οἱ παράπλευροι τάφοι 10 καὶ 11, μέσα σὲ ἐνιαῖο περίβολο, καὶ μεγάλη πλάκα ἀριστερά, ἀπὸ ἀνατολικά.

67. Κάτοψη τῶν παραπλεύρων τάφων 10 καὶ 11.

68. Τομή B-B' τῶν τάφων 11 ἀριστερά, 10 δεξιὰ καὶ ὄψεις τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τους.

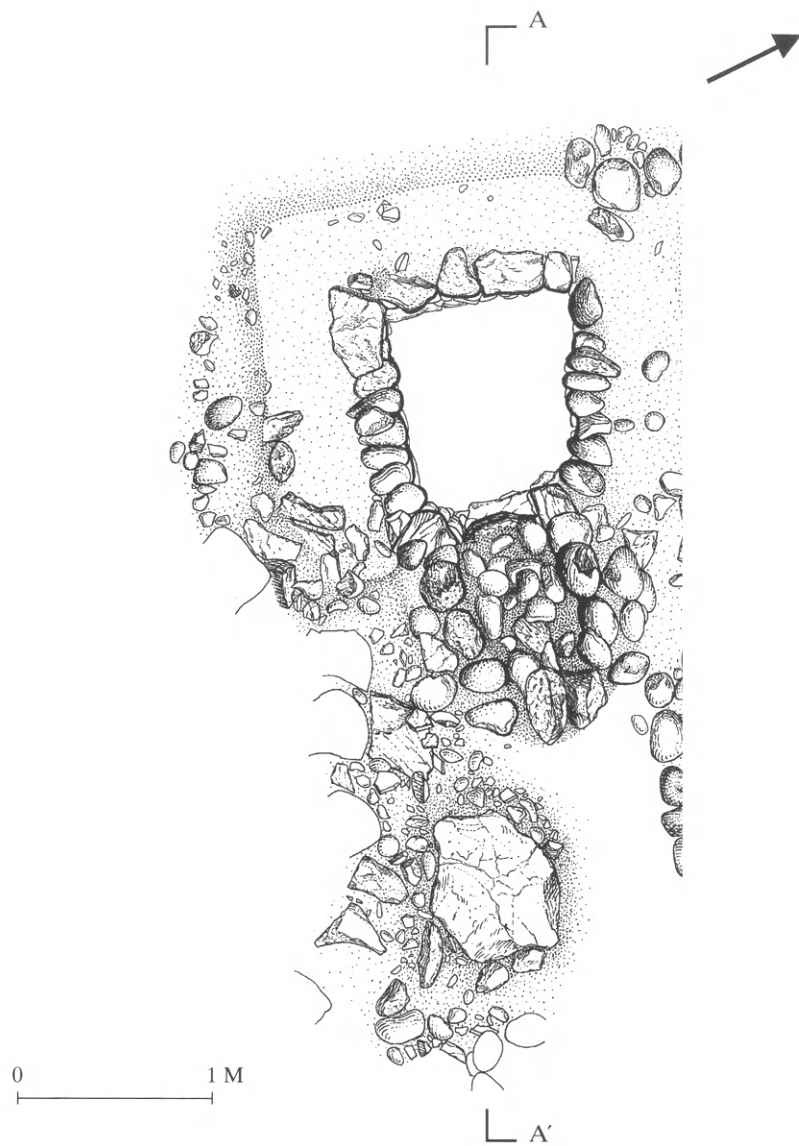
ἀπὸ πέτρες ποτάμιες καὶ τραχίς, πὺν πατοῦσαν ἐν μέρει ἐπάνω στὶς καλυπτήριες (εἰκ. 69).

Ἀπὸ κάτω, δύο ὀγκώδεις σχιστολιθικὲς καλυπτήριες πλάκες ($1.60 \times 0.85 \times 0.15$ μ. καὶ $2.10 \times 0.90 \times 0.12$ μ.) εἶχαν στρωθεῖ στὴ στάθμη τοῦ ἐξωτερικοῦ χώρου καὶ ἐγκάρσια πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς εἰσόδου.

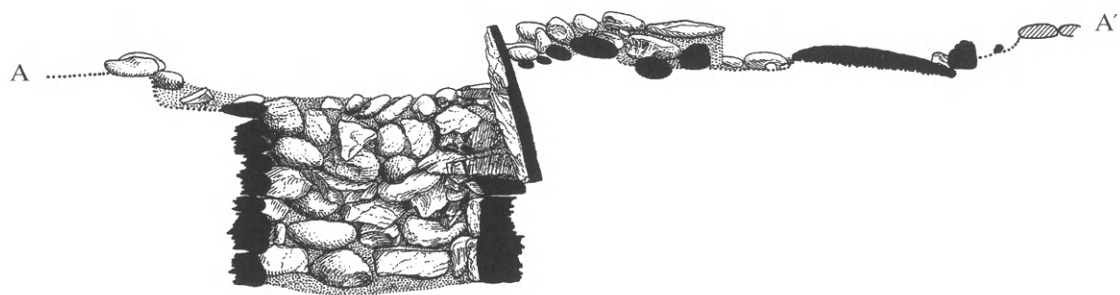
Ὁ λάκκος τοῦ τάφου εἶναι στὸν πυθμένα τετράγωνος (1.10×1.10 μ.), καὶ στὸ χεῖλος τραπεζιόσχημος (διαστ. ἀνατ. 0.80 μ., βόρ. 0.90 μ., δυτ. 1.00 μ., νότ. 1.15 μ.). Ἡ τοιχοδομία τῶν παρειῶν παρουσιάζει σημαντικὴ ποικιλία. Στὸ μεγαλύτερο μέρος χρησιμοποιήθηκαν ἀκατέργαστες πέτρες μετρίου μεγέθους, ἐνῶ στὸν κατώτατο δόμο τοποθετήθηκαν ἰδιαίτερα μεγάλες. Ὑψηλότερα, στὴ δυτικὴ καὶ νότια παρειὰ ὁλόκληρος σχεδὸν ὁ ἔκτος δόμος, καθὼς καὶ ὁ ἑβδομος τῆς βόρειας, ἔχουν κτισθεῖ μὲ πέτρες τοποθετημένες ὄχι ὀριζόντια ἀλλὰ λοξά, κατὰ τὸ σύστημα τῆς ἰχθυόσανθας (εἰκ. 70, 71, 73).

69. Ὁ τάφος 10 πρὶν ἀπὸ τὴν ἀνασκαφή του, ἀπὸ δυτικά.

70. Κάτοψη τοῦ τάφου 10. Ἐμπρός, μεγάλη πλάκα κατὰ χώραν.

71. Τομή A-A' τοῦ τάφου 10.

72. Ο λάκκος και η είσοδος του τάφου 10, από ΒΔ.

Στή συνέχεια η δυτική παρειά τερματίζει με έβδομο δόμο κτισμένο όριζόντια με πέτρες πλακωτές. Τò δάπεδο, στρωμένο με σκέτο χῶμα ή άμμο, βρίσκεται σέ βάθος 0.95 μ. από τò χεῖλος. Γενικά πάντως, ή έργασία παρουσιάζεται έπιμελημένη και τὰ τοιχώματα φαίνονται στερεά, αν και κυρίως βόρεια και λιγότερο νότια οί παρειές συγκλίνουν πρὸς τὰ άνω, πιθανῶς ήθελημένα.

Στήν ανατολική πλευρά οί τρεῖς κατώτατοι δόμοι, συνολικοῦ ύψους 0.60 μ., είναι συνεχεῖς με έπιμήκεις πέτρες στο κέντρον, από τις όποῖες ή άνώτατη είναι λεπτή και άποτελεῖ τò κατώφλι (εικ. 68, 72)³³. Από τò σημείο αυτό έως επάνω αφήνεται άνοιγμα (πλάτ. 0.50 μ.), πού πλαισιώνεται από κτιστά τμήματα (πλάτ. βόρ. 0.30 μ. και νότ.

33. Βλ. και Παντελίδου Γκόφα 1997β, 42-43, πίν. 12β.

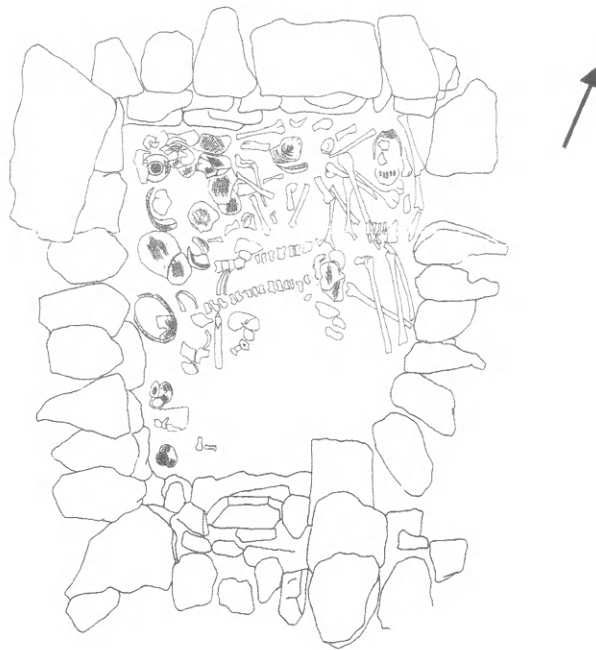

73. Η ἐπένδυση τοῦ λάκκου τοῦ τάφου 10, ἀπὸ ΒΑ. Ἐμπρός, στὸ χεῖλος, πέτρες τοποθετημένες λοξά.

ἀπὸ 0.10 μ. ἕως μηδέν). Σ' αὐτὰ τὰ τμήματα οἱ πρώτες πέτρες ποὺ πατοῦν στὸ κατώφλι εἶναι κτισμένες στερεὰ καὶ μὲ πρόσωπο πρὸς τὸ ἄνοιγμα. Στὴ συνέχεια, ὅμως, οἱ ἄλλες πρὸς τὰ ἐπάνω φαίνονται τοποθετημένες ἄτεχνα, πρόχειρα, εἶναι ἀσταθεῖς καὶ λοξές. Πιθανὸν οἱ δύο πλευρὲς νὰ ξανακτίσθηκαν πρόχειρα, ὅταν ἔγινε ἡ ἀνύψωση τοῦ τοιχώματος τοῦ λάκκου. Ἴσως τὸ κατώφλι προστέθηκε κατὰ τὴν ἀνύψωση τοῦ λάκκου, γι' αὐτὸ ἔξέχει τόσο ἡ πλάκα τῆς «θύρας» (πρβ. τὸ ὕψος τῆς μὲ αὐτὴν τοῦ T.11).

Τὸ ἄνοιγμα τῆς εἰσόδου κλείνεται μὲ σχιστολιθικὴ πλάκα (πλάτ. 0.43 μ., μέγ. ὕψ. 0.77 μ.), ποὺ ἔχει σχῆμα χαρακτηριστικό. Στὸ κατώτερο τμήμα εἶναι ὀρθογώνια, μετὰ τὸ μέσον οἱ πλευρὲς στενεύουν συμμετρικὰ πρὸς τὰ ἐπάνω καὶ ἀπολήγουν σὲ ὀριζόντιο τελείωμα. Τὸ κάτω ἄκρο τῆς πατάει κάπως λοξά, 0.30 μ. πέρα ἀπὸ τὸ κατώφλι, ἐνῶ ἡ στενούμενη ἀπόληξη προβάλλει καὶ ἔξέχει ἀπὸ τοὺς λίθους τῆς εἰσόδου, ἀλλ' ὄχι ἀπὸ τὸν λιθοσωρό.

Ἡ ἐπίχωση τοῦ λάκκου μέχρι βάθους 0.35 μ. ἦταν γενικὰ καθαρὴ μὲ λίγα ὄστρακα καὶ μία λεπίδα ὀψιανοῦ. Ἀπὸ τὸ ἐπίπεδο αὐτὸ καὶ κάτω μέχρι τοῦ πυθμένα ὑπῆρχε πλῆθος ὀστέων. Τὰ κρανία ἦταν συνολικὰ εἴκοσι δύο, τὰ περισσότερα συγκεντρωμένα στὰ ἄκρα, κοντὰ στὶς παρειάς, ἰδίως στὰ δυτικά. Στὸ ὑψηλότερο στρώμα βρέθηκαν κατὰ μῆκος τῆς νότιας παρειᾶς δύο ἀκέραια κρανία καὶ τέσσερα ἀγγεῖα (10,1-10,4). Ὁ τελευταῖος νεκρὸς εἶχε τεθεῖ περὶ τὸ μέσον τοῦ τάφου ἐγκάρσια πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς εἰσόδου, ἀκουμπισμένος στὸ δεξιὸ πλευρὸ μὲ τὸ κεφάλι στὸν Νότο καὶ τὰ πόδια στὸν Βορρᾶ. Τὸ κρανίον ἦταν θραυσμένο σὲ πολλὰ σημεῖα, ἡ σπονδυλικὴ στήλη ἦταν λεπτὴ καὶ σαθρὴ, ἡ λεκάνη μικρὴ καὶ κατὰ τοὺς εἰδικούς ὁ νεκρὸς πρέπει νὰ ἦταν νέος. Παραπλεύρως αὐτοῦ, μὲ τὴν ἴδια θέση, ἄλλος σκελετὸς ἡλικιωμένου ἀτόμου ἦταν παραμερισμένος, σπρωγμένος πρὸς τὸ βάθος, ὥστε νὰ δημιουργηθεῖ χώρος γιὰ τὴν τελευταία ταφή (εἰκ. 74).

74. Κάτοψη του τάφου 10 με όστά και κρανία στο δυτικό τμήμα του.

Κάτω από τον τελευταίο νεκρό βρέθηκε στρώμα όλόκληρο με όστά, κρανία θραυσμένα, ένα ακέραιο δεξιά όπου τα πόδια του νεκρού, καθώς και δύο ακέραια άγγεϊα στη ΝΔ. γωνία (10,5 και 10,6). Άκόμα, κάτω από τον σκελετό βρέθηκαν δύο βρεφικά κρανία και όστά, που ανήκαν πιθανώς σε δίδυμα. Στο κατώτατο στρώμα, το προς την είσοδο τμήμα του λάκκου ήταν σχεδόν καθαρό χωρίς όστά και βρέθηκε μια λεπίδα όψιανού (10,11). Περὶ τὸ μέσον τῆς δυτικῆς πλευρᾶς ὑπῆρχε ἡ πυξίδα 10,7, ἡ χάνδρα στεατίτου (10,10) καὶ ἓνας όστείνος χρωματοτρίπτης (10,9).

Τέλος, στη ΝΔ. γωνία ήταν συγκεντρωμένα ἑξὶ κρανία τὸ ἓνα ἐπάνω στὸ ἄλλο καὶ σὲ κακὴ κατάσταση. Δίπλα στὸ ἓνα ἀπὸ αὐτὰ ἐπάνω στὸ δάπεδο ὑπῆρχε τεμαχισμένο καὶ ἑλλιπὲς τὸ μαρμάρινο εἰδώλιο (10,8).

Κρανία εἴκοσι δύο.

Εὑρήματα

10,1 (K41.9269) Μικκύλο πιθόσχημο, συμπληρωμένο σὲ τμήμα τοῦ στομίου (πίν. 10).

Πηλὸς καθαρὸς καστανός, ἐπιφάνεια ὁμοία, τραχιὰ καὶ ἀνώμαλη. Ἔργασία ἀμελὴς. Στόμιο εὐρὺ κωνικό, ὡσάν λαϊμός, περιβάλλεται στὴ ρίζα του ἀπὸ ὀριζόντια ἐγκοπὴ, σῶμα σφαιρικό, βάση ἐπίπεδη φέρει κοιλότητα αἰσθητὴ μόνον διὰ τῆς ἀφῆς.

ῴψ. περ. 0.06 μ., διάμ. στομ. 0.044 μ., διάμ. κοιλ. 0.065 μ., διάμ. βάσης 0.035 μ.

10,2 (K42.9270) Προχοΐσκη, συμπληρωμένη στὴ λαβὴ καὶ στὸν πυθμένα (πίν. 10).

Πηλὸς καθαρὸς καστανός, ἐπιφάνεια ὁμοία ἕως ἐρυθρὴ, ἀνώμαλη καὶ λίγο διαβρωμένη, τοιχώματα παχιὰ. Ἔργασία μέτρια. Στόμιο εὐρὺ κωνικό, ἀνυψώνεται ἐλαφρὰ ἀπέναντι ἀπὸ τὴ λαβή, βάση ἐπίπεδη, ὅλη συμπληρωμένη. Λαβὴ ταινιωτὴ, ὑπερυψωμένη, ἀπὸ τὸ χεῖλος μέχρι τὸ σῶμα χαμηλά.

ῴψ. περ. 0.047 μ., διάμ. στομ. 0.041 μ., διάμ.

κοιλ. 0.049 μ., διάμ. βάσης συμπληρ. 0.04 μ.

10,3 (K43.9271) Πρόχους, συγκολλημένη και λίγο συμπληρωμένη (πίν. 10).

Πηλός καθαρός, καστανός, επιφάνεια λεία, δλόβαφη και περι τὸν λαμὸ ἐσωτερικὰ φαιή ἕως μελανή. Ὑψηλή καλή. Ἀμφίκτοιο περιγραμμία λαμοῦ μὲ χεῖλος ποὺ κάμπτεται ἄνισα πρὸς τὰ ἔξω, σῶμα κωνικό, βάση ἐπίπεδη. Στὸν ὦμο ρίζα σπασμένης λαβῆς καὶ ἀπέναντι κωνικὸ ἐπίθημα.

Ὑψ. 0.08 μ., διάμ. στομ. 0.057-0.06 μ., διάμ. κοιλ. χωρὶς τὸ ἐπίθημα 0.087 μ., διάμ. βάσης 0.035 μ.

(Marinatos 1970e, εἰκ. 31 δεξιὰ. Schachermeyr 1976, πίν. 26b).

10,4 (K44.9272) Ἀμφορίσκος, συγκολλημένος, συμπληρωμένος στὸ χεῖλος (πίν. 11).

Πηλός καθαρὸς καστανός, δλόβαφος μελανόφαιος, ἐπιφάνεια ἔντριπτη καὶ στιλπνή. Ὑψηλή καλή. Λαμὸς κωνικός, γύρω στὴ ρίζα τοῦ ρηχῆ ἐγχάραξη, σῶμα κωνικό, βάση ἐπίπεδη. Στὸν ὦμο δύο πλατιεὲς ὀριζόντιες ἀποφύσεις, τρυπημένες κατακόρυφα ἀπὸ ζευγὸς ὀπῶν.

Ὑψ. (μὲ συμπλήρωση) 0.097 μ., διάμ. στομ. 0.055 μ., διάμ. κοιλ. χωρὶς ἀποφύσεις 0.09 μ., διάμ. βάσης 0.046 μ.

(Marinatos 1970e, εἰκ. 31 ἀριστερά. Schachermeyr 1976, πίν. 26b).

10,5 (K49.9277) Σκύφος κωνικός, σχεδὸν ἀκέραιος (πίν. 11).

Πηλός καθαρὸς καστανός, δλόβαφος καστανέρυθρος, ἐλαφρὰ ἔντριπτος. Σῶμα κωνικό, κάτω ἀπὸ τὸ χεῖλος μία κάθετη κυλινδρική ἀπόφυση μὲ κοιλότητες στὰ ἄκρα τῆς ἀλλὰ ἄτρητη, βάση ἐπίπεδη. Ἐπάνω στὸ χεῖλος πυκνὲς ἐγκάρσιες ἐγχάρακτες γραμμές.

Ὑψ. 0.055-0.065 μ., διάμ. στομ. 0.143 μ., διάμ. βάσης 0.055-0.06 μ.

10,6 (K50.9278) Σκύφος καμπύλος, ἀκέραιος (πίν. 11).

Πηλός καθαρὸς καστανός, δλόβαφος ἐρυθρὸς μέχρι μελανὸς ἔντριπτος. Σῶμα ἡμισφαιρικό, χεῖλη εὐθύγραμμα, στὴ βάση κοιλότητα αἰσθητὴ μόνον μὲ τὴν ἀφή.

Ὑψ. 0.06 μ., διάμ. στομ. 0.093 μ., διάμ. βάσης 0.035 μ.

10,7 (K51.9279) Πυξίδα, συγκολλημένη, συμπληρωμένη σὲ ὅλο τὸν λαμὸ (πίν. 11).

Πηλὸς τραχύς, σπογγωτός, καστανός, ἐπιφάνεια ὅμοια ἕως ἐρυθρὴ, διαβρωμένη. Λαμὸς συμπληρωμένος χαμηλός, κωνικός, σῶμα σφαιρικό πιεσμένο, βάση ἐπίπεδη. Στὸν ὦμο δύο κατακόρυφες κυλινδρικές ἀποφύσεις.

Ὑψ. (μὲ συμπληρ. λαμὸ) 0.061 μ., διάμ. κοιλ. 0.078 μ., διάμ. βάσης 0.03 μ.

10,8 (Δ23.9284) Μαρμάρινο ἐπίμηκες, ἄμορφο εἰδῶλιο, σπασμένο σὲ δύο μὴ συγκολλούμενα τεμάχια (πίν. 12).

Μάρμαρο λευκωπό, διατηρεῖ καστανὴ ὀξείδωση, ἐπιφάνεια λεία, μακρὲς πλευρὲς στρογγυλεμένες. Σχῆμα ἐπίμηκες διευρυνόμενο ὁμαλὰ πρὸς εὐθύγραμμο ἄκρο, τὸ μόνον ἀλώβητο.

Μήκος τεμαχίων 0.047 μ., καὶ 0.05 μ., μέγ. πλάτ. 0.018 μ., μέγ. πάχ. 0.0055 μ.

10,9 (Δ22.9283) Ὁστέινος χρωματοτρίπτης, ἀκέραιος μὲ μικρὸ σπάσιμο στὴν πλευρά (πίν. 12).

Ἐπιφάνεια ὑπόλευκη, τώρα λευκόφαιη μὲ μαῦρα στίγματα, λεία, κατεργασμένη. Σχῆμα περίπου ὀρθογώνιο, μακρὲς πλευρὲς ἐλαφρὰ συγκλίνουσες πρὸς τὸ ἓνα ἄκρο, διατομὴ ἐλαφρὰ κοίλη.

Μήκ. 0.081 μ., μέγ. πλάτ. 0.041 μ.

10,10 (Δ27) Χάνδρα τραπεζιόσχημη (πίν. 12). Λίθος μαλακὸς κιτρινωπός, ἐπιφάνειες ἐπίπεδες, γωνίες τῶν πλευρῶν στρογγυλεμένες, καθέτως διάτρητη, ἔκκεντρη ὀπή.

Μήκ. πλευρῶν 0.0075-0.009 μ., πάχ. 0.004 μ.

10,11 (Δ626) Ἀπλὴ λεπίδα ὀψιανοῦ (πίν. 12). Μεσαῖο τμήμα ἀπλῆς λεπίδας τραπεζιόσχημης τομῆς.

Σωζ. μήκ. 0.028 μ., πλάτ. 0.008, πάχ. 0.002 μ.

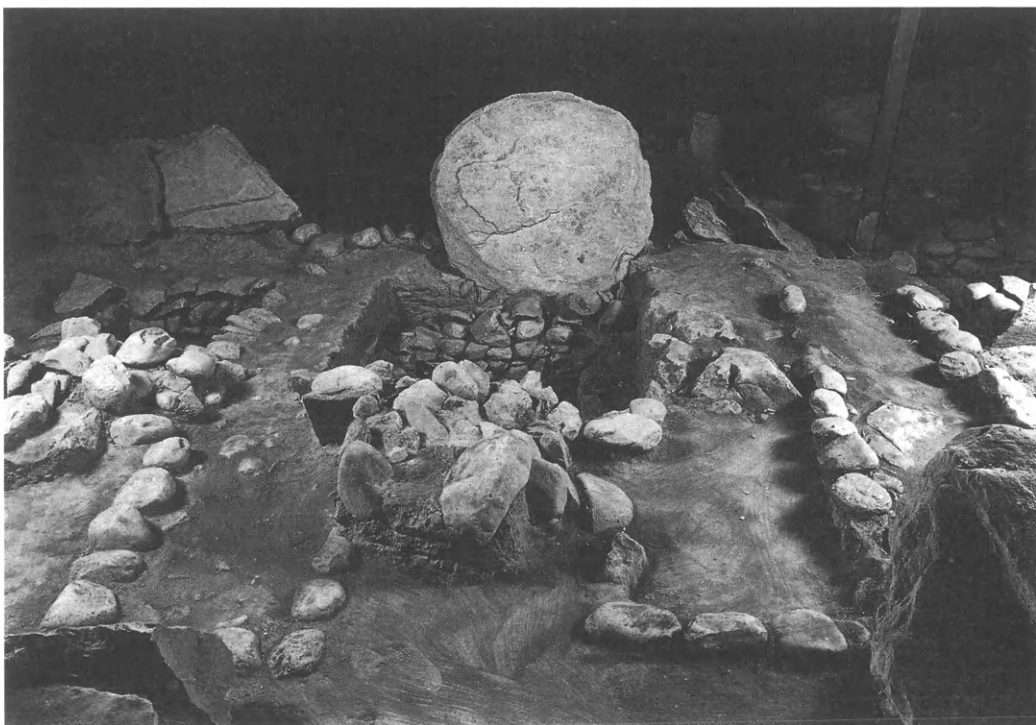
10,12 (Δ627) Ἀπολέπισμα ὀψιανοῦ (πίν. 12). Στὴ ραχιαία ἐπιφάνεια φέρει δύο ἀνώμαλες ἀποκλίνουσες νευρώσεις.

Σωζ. μήκ. 0.016 μ., πλάτ. 0.011 μ., πάχ. 0.003 μ.

ΤΑΦΟΣ 11

Λακκοειδής με κτιστά τοιχώματα, πλευρική είσοδο και πρόθυρο. Τò 1971 ἀνασκάφηκαν ὅλα τὰ τμήματα ἐκτὸς ἀπὸ τὸ πρόθυρο.

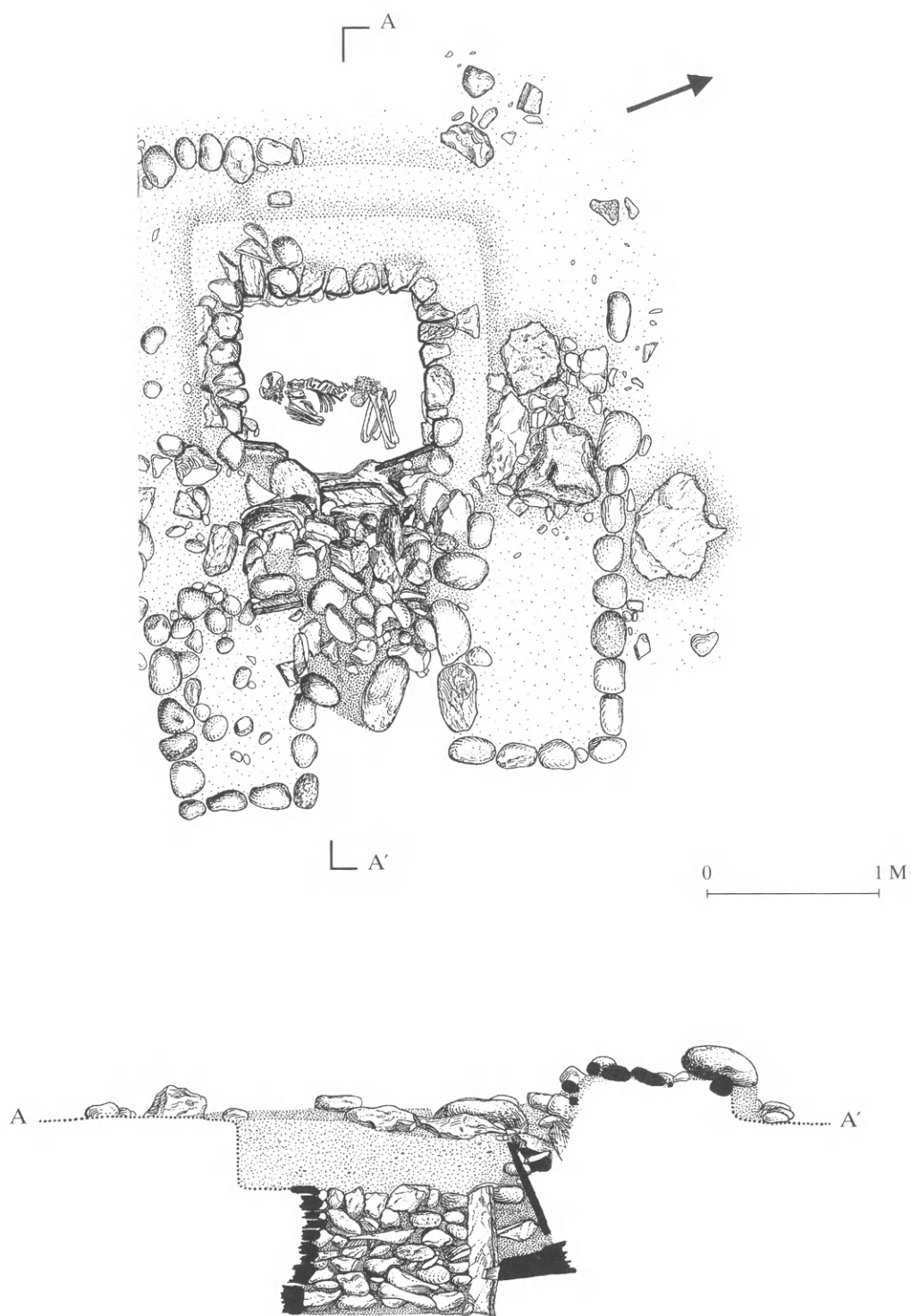
Ὁ περίβολος τοῦ τάφου ὀρθογώνιος, κατὰ τόπους κατεστραμμένος, διατηρεῖ μεγάλα τμήματα στὶς τρεῖς πλευρὲς καὶ ὁλόκληρη τὴν ἀνατολική. Νότια σώζεται σὲ μῆκος 1.20 μ., ἀπὸ τὰ 3.90 μ. ἀρχικά, καὶ βόρεια 3.30 μ. Δυτικὰ διατηρεῖ μικρὸ σχετικὰ τμήμα (μῆκ. 1.40 μ.), πὺν εἶναι ὅμως ἀρκετὸ γιὰ νὰ φανερώσει ὅτι ἡ πλευρὰ αὐτὴ ἦταν ἐνιαία γιὰ τοὺς δύο τάφους 11 καὶ 10³⁴ (εἰκ. 75-76). Σχηματίζεται ἀπὸ μικρὲς ποτάμιες πέτρες στὴ σειρὰ ἐπάνω στὸ δάπεδο τοῦ ἐξωτερικοῦ χώρου. Ἀνατολικά τὰ δύο ἀκραῖα τμήματα τῶν μακρῶν πλευρῶν στρέφουν πρὸς τὰ πίσω κατ' ὀρθή γωνία καὶ σχηματίζουν Π³⁵. Τὸ πρὸς Νότον σκέλος διατηρεῖται καλύτερα καὶ τερματίζει σὲ ὀρθία σχιστολιθικὴ πλάκα, στερεωμένη μέσα στὸν λιθοσωρὸ μὲ μία ἐγκάρσια πέτρα πίσω, στὴ βάση της. Στὸ βόρειο ὑπάρχει ἡ μεγάλη πέτρα, ἀλλὰ ὄχι ἡ πλάκα. Στὴν ἴδια πλευρὰ, περὶ τὸ μέσον τοῦ περιβόλου, ἔχουν ἀπομείνει ἀκουμπισμένες στὴν ἐπιφάνεια τοῦ ἐδάφους τρεῖς μεγάλες πέτρες. Σὲ ἀντίστοιχο περίπου σημεῖο νότια καὶ χαμηλότερα τοῦ ἐξωτερικοῦ δαπέδου, ἡ τομὴ τῶν χωμάτων ἀποκαλύπτει πέτρες στὴ σειρὰ πὺν μοιάζουν μὲ παλαιότερο ἐπιχωσμένο περίβολο (εἰκ. 78), ἴσως τὸν ἀρχικὸ τοῦ τάφου 10.

75. Ὁ τάφος 11, ἀπὸ ἀνατολικά. Πίσω, ἀνασηκωμένη ἡ καλυπτῆρια πλάκα.

34. Ἀκέραιος παρουσιάζεται στὸ σχέδιο τῆς παλαιᾶς ἀνασκαφῆς (εἰκ. 2).

35. Βλ. καὶ Παντελίδου Γκόφα 1997β, 43-44, πίν. 16α.

76. Κάτοψη καὶ τομὴ Α-Α' τοῦ τάφου ΙΙ.

Τὸ ὑπέργειο τμήμα τοῦ τάφου ἔκλεινε μέσα σὲ ὀρθογώνιο πλαίσιο κτισμένο μὲ δύο σειρὲς πέτρες, ποτάμιες καὶ ἄλλες τραχιές. Ὁ σχηματισμός του ἄρχιζε ἀπὸ τὴ στάθμη τοῦ ἀρχαίου δαπέδου καὶ περιέκλειε, ὅπως τουλάχιστον φαίνεται στὴ φωτογραφία (εἰκ. 77) καὶ στὸ σχέδιο (εἰκ. 2), στρώση μὲ πέτρες, ἐνῶ χαμηλότερα ἕως τὴν καλυπτήρια πιθανὸν νὰ ὑπῆρχε μόνον χῶμα. Τὸ ὑπέργειο τμήμα τοῦ τάφου ἀνατολικά συνεχίζει μὲ μικρὲς ριχτὲς κροκάλες (μῆκ. 0.10-0.15 μ.) καὶ μερικὲς μεγάλες (μῆκ. 0.35 μ.), ποὺ σχηματίζουν λιθοσωρὸ ἐπάνω ἀπὸ τὴ θέση τοῦ ὑποτιθέμενου προθύρου σὲ ὕψος 0.70-0.80 μ. ἀπὸ τὸ χεῖλος τοῦ τάφου.

Ὁ λάκκος βρέθηκε σκεπασμένος μὲ μία μόνο σχιστολιθικὴ πλάκα, περίπου κυκλική (διαστ. 1.50×1.40 μ.), (εἰκ. 75). Σὲ δύο πλευρὲς, ἐκ διαμέτρου ἀντίθετες, οἱ ἄκμεις τῆς εἶναι ἐκ φύσεως καμπύλες καὶ λεπτύνονται μέχρι πάχους 0.12 μ. Στὸ ὑπόλοιπο τμήμα εἶναι εὐθύγραμμες καὶ στὴ μία ἀπ' αὐτὲς φαίνονται τὰ σημάδια τοῦ πελεκήματος γιὰ τὴν ἀποκοπὴ τῆς ἀπὸ τὸ λατομεῖο (εἰκ. 79).

Ὁ λάκκος τοῦ τάφου εἶναι σχεδὸν ὀρθογώνιος (διαστ. βόρ. 0.95 μ., δυτ. 1.10 μ., νότ. 0.85 μ., ἀνατ. 1.13 μ., βάθ. 0.90 μ.). Οἱ τρεῖς παρειές του εἶναι κτιστὲς σὲ ἐπτά-ὀκτὼ στρώσεις μὲ μικρὲς ἀκατέργαστες πέτρες (μέσου μῆκ. 0.10-0.15 μ.), μικρότερες τῶν ἄλλων τάφων. Τὸ κτίσιμο εἶναι συμπαγές, στερεό, μὲ πέτρες ποὺ συμπλέκονται μεταξύ τους, ὥστε νὰ μὴ διακρίνονται πάντα σαφῶς οἱ στρώσεις (εἰκ. 76). Ἡ ἀνώτατη εἶχε σχηματισθεῖ ἀπὸ κάπως μεγαλύτερες πέτρες, ἀλλὰ πάντως μικρές. Μεταξὺ αὐτῶν στὰ δυτικὰ ὑπάρχει σπασμένη ἐπίπεδη πέτρα ἀπὸ ἀχρηστευμένο κυκλικὸ οἰκιακὸ σκεῦος (μυλόπετρα;). Ἡ ἀνατολικὴ παρειὰ ἐπενδύθηκε κατ' ἐξαίρεση μὲ δύο

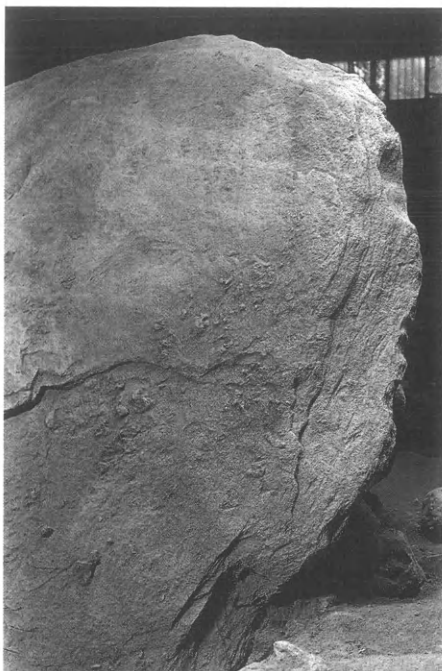

77. Ἡ ἐπιφανειακὴ κάλυψη τοῦ τάφου 11, ἀπὸ νότια. Μέσα στὸ ὀρθογώνιο πλαίσιο πολλὲς πέτρες.

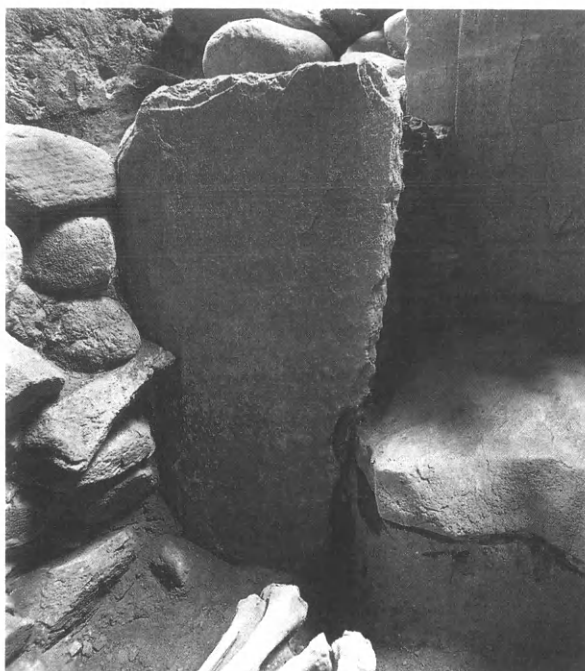

78. Ὁ λάκκος τοῦ τάφου II μὲ τὸν τελευταῖο νεκρὸ κατὰ χώραν. Ἐπάνω ἀπὸ τὸ χεῖλος προβάλλουν ἀπὸ τὴν ἐπίχωση τρεῖς πλακοειδεῖς πέτρες.

ὄρθιες σχιστολιθικὲς πλάκες, ἀριστερὰ καὶ δεξιὰ τοῦ ἀνοίγματος (εἰκ. 82). Ἡ πρὸς Βορρᾶν (διαστ. 0.38×0.70 μ.) στέκει κατακόρυφη καὶ ἡ ἀκμὴ της εἰσχωρεῖ κατὰ λίγα ἑκατοστὰ στὸ πάχος τοῦ τέρματος τῆς βόρειας πλευρᾶς. Ἡ σύνδεση αὐτὴ εἶναι περισσότερο ἐμφανὴς στὸν τέταρτο καὶ πέμπτο δόμο, πού προεξέχουν τῆς κατακορύφου παρειᾶς καὶ μαγκώνουν τὴν πλάκα στὴ θέση της. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ἡ πλάκα κτίσθηκε μαζὶ μὲ τὸ βόρειο τοίχωμα καὶ δὲν μετακινήθηκε ποτέ. Πίσω ἀπὸ τὴν πλάκα αὐτὴν τὰ χώματα εἶχαν σταθεροποιηθεῖ μὲ λίγες σκόρπιες κολυμπητὲς πέτρες, μετὰξὺ τους ἀσύνδετες, πού δὲν σχηματίζουν τοῖχο. Ἀντίθετα, ἡ πλάκα, πού ἐπενδύει τὸ πρὸς Νότον τμήμα τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς (διαστ. 0.82×0.30 μ.), ἐφάπτεται στὶς πέτρες τῆς ἐπενδύσεως τῆς νότιας παρειᾶς καὶ δὲν εἰσχωρεῖ στὸ πάχος τοῦ τοιχώματος οὔτε συγκρατεῖται ἀπὸ αὐτό. Ἡ θέση της δὲν εἶναι κατακόρυφη καὶ γέρνει πρὸς τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ λάκκου. Πίσω της τὰ χώματα ἔχουν συγκρατηθεῖ μὲ δύο-τρεῖς πέτρες μεγάλες, κτιστές, ἢ μία ἐπὶ τῆς ἄλλης καὶ μὲ πρόσωπο πρὸς τὸ ἄνοιγμα, δηλαδὴ πρὸς Βορρᾶν, σὰν νὰ ἀποτελοῦν παρειᾶς τῆς εἰσόδου. Χαμηλότερα, μικρὲς σφηνω-

79. Λεπτομέρεια της καλυπτήριας πλάκας τοῦ τάφου 11 με ἐμφανή ἵχνη πελεκήματος.

80. Ἡ ΒΑ. πλάκα ἐπενδύσεως τοῦ λάκκου τοῦ τάφου 11 με πυκνά σημάδια λαξεύσεως.

81. Στρωῶμα ὀστέων στὸν λάκκο τοῦ τάφου 11. Περὶ τὸ κέντρον τῆς εἰκόνας, τὸ ἀγγεῖο 11,2.

82. Ὁ λάκκος καὶ ἡ εἵσοδος τοῦ τάφου 11, ἀπὸ δυτικά.

μένες πέτρες ἢ σκυῖρα, φανερῶνουν ὅτι ἡ λοξὴ θέσις τῆς πλάκας ἀνάγεται στὴν ἐποχὴ χρήσεως τοῦ λάκκου καὶ δὲν ὀφείλεται σὲ μεταγενέστερη πίεσις χωμάτων. Τὴν ὥθησι φαίνεται νὰ ἔχει ἀσκήσει ὁ λιθοσωρὸς, ποὺ γέρνει ὅλος πρὸς τὰ δυτικά καὶ μετακίνησε ὁμοίως τὴν πλάκα τῆς θύρας. Τέλος σημειώνεται ὅτι καὶ οἱ δύο ἀντικριστὲς ἀκμὲς τῶν πλακῶν εἶναι προιονωτὲς καὶ φανερῶνουν τὴν ἀποκοπὴν τους ἀπὸ τὸ λατομεῖο (εἰκ. 80, 82).

Στὸ μεταξὺ τῶν ὀρθίων πλακῶν ἄνοιγμα (πλάτ. κάτω 0.44 μ. καὶ ἄνω 0.36 μ.), ὑπάρχει μία παχιά ἀσβεστολιθικὴ πέτρα (μῆκ. 0.45 μ.), μὲ ἐπίπεδη ἐπιφάνεια σὲ ὕψος 0.32 μ. ἀπὸ τὸ δάπεδο, ποὺ χρησίμευε ὡς κατώφλι. Τὸ πάχος τῆς ποικίλλει ἀπὸ 0.10-0.18 μ. καὶ πατάει σὲ στρῶμα χώματος, ὕψους μέχρι 0.20 μ. Πρὸς τὴν πλευρὰ τοῦ λάκκου σχηματίζει πρόσωπο μὲ τὴν κατακόρυφην πλάκα τῆς ἐπενδύσεως καὶ εἰσέχει αἰσθητὰ τῆς κεκλιμένης. Ἐπάνω τῆς, περὶ τὰ 0.30 μ. μακρύτερα τῆς ἀνατολικῆς παρεῖας τοῦ τάφου, στηρίζεται λοξὰ τοποθετημένη καὶ μὲ κλίση πρὸς τὴν πλευρὰ τοῦ λάκκου λεπτὴ σχιστολιθικὴ πλάκα (0.60×0.45 μ.), ποὺ φράσσει τὴν εἵσοδο καὶ ὑπερέχει τοῦ χείλους τοῦ λάκκου καὶ τῆς καλυπτῆριος ἀλλ' ὄχι τοῦ λιθοσωροῦ (εἰκ. 76).

Μέσα στὸν λάκκο τὰ ὁστά, κυρίως μακρά, ἄρχισαν νὰ παρουσιάζονται σὲ βάθος 0.35 μ. ἀπὸ τὸ χεῖλος. Λίγο χαμηλότερα, στὴ νότια πλευρὰ βρέθηκαν δύο ἀκέραια κρανία, ἓνα παιδιοῦ καὶ ἓνα ἐνήλικα, καθὼς καὶ τμῆμα ἄλλου. Ἰχνη παιδικοῦ διαλυμένου σκελετοῦ βρέθηκαν ἀνατολικότερα. Βαθύτερα, στὴ ΝΔ. γωνία, παρουσιάσθηκε σχεδὸν ἀκέραιον τὸ ἀγγεῖο 11,1 καὶ νότια, δίπλα στὴν παρεῖα, τὸ ἀγγεῖο 11,2 μὲ μία σιαγὸνα σφηνωμένη μέσα στὸ στόμιό του (εἰκ. 81). Στὸ δυτικὸν τμῆμα τοῦ λάκκου τὰ ὁστά συνέχιζαν μέχρι κάτω καὶ σὲ βάθος 0.60 μ. μεταξὺ δύο ἀκόμα κρανίων εἶχε

ἐγκλωβισθεῖ τὸ μικρὸ ἄγγειο 11,3. Ἀπὸ τὸ ἴδιο περίπου ἐπίπεδο προέρχονταν τὸ μικρὸ σφαιρικό 11,5, τὰ ὅστρακα τοῦ τηγανόσχημου 11,4 καὶ δύο λεπίδες ὀψιανοῦ (11,6 καὶ 11,7). Στὸ ἀνατολικὸ τμήμα, πὺν ἦταν ἀρκετὰ καθαρὸ ἀπὸ ἄλλα ὅστὰ, βρέθηκε ἐπάνω στὸ δάπεδο σὲ ἄριστη διατήρηση, ὁ τελευταῖος νεκρὸς (εἰκ. 82). Εἶναι τοποθετημένος ἐμπρὸς ἀπὸ τὴν εἴσοδο, ἐγκάρσια πρὸς αὐτήν, μὲ τὴν κεφαλὴ στὸν Νότο καὶ τὰ πόδια στὸν Βορρᾶ. Τὸ πρόσωπο εἶναι στραμμένο πρὸς τὴν εἴσοδο καὶ ἡ δεξιὰ παρειὰ του στηρίζεται σὲ μία ἐπιμήκη πέτρα καὶ στὶς παλάμες τῶν διπλωμένων χειρῶν του.

Νεκροὶ ἑπτὰ.

Εὐρήματα

11,1 (K69.9326) Πυξίδα σφαιρική, ἐγχάρακτη, ἀκέραη (πίν. 12).

Πηλὸς πορώδης ὠχροκάστανος, ἐπιφάνεια χωρὶς ἐπάλειψη, ὁμαλή, λεία. Ὕπτηση καλή. Στόμιο κυλινδρικό, σῶμα σφαιρικό, βάσις ἐπίπεδη ἐλαφρὰ κοίλη, αἰσθητὴ μὲ τὴν ἀφή. Στὴν κοιλία ἀνά μία κυλινδρική κατακόρυφη ἀπόφυση.

Διακόσμηση ἐγχάρακτη: στὴ ρίζα τοῦ στομίου πυκνὲς κάθετες γραμμὲς, στὸ σῶμα διπλὰ ἀψιδώματα, δύο-τρία σὲ κάθε ὄψη.

Ὕψ. 0.078 μ., διάμ. στομ. 0.052 μ., διάμ. κοιλ. 0.093 μ., διάμ. βάσις περίπου 0.04 μ.

(Μαρινᾶτος 1970β, πίν. 6β. Schachermeyr 1976, πίν. 27 ἄνω).

11,2 (K70.9327) Πρόχους, λίγο συμπληρωμένη, λείπει ἡ λαβὴ (εἰκ. 12).

Πηλὸς καθαρὸς ἐρυθρὸς, ἐπιφάνεια καστανή, διατηρεῖ τὴν ὀξειδωση. Λαμὸς μὲ ἀμφικοῖλο περίγραμμα, στὴ ρίζα ρηχὴ ἀυλάκωση, κοιλία σφαιρική, βάσις ἐπίπεδη.

Ὕψ. 0.087-0.093 μ., διάμ. στομ. 0.052 μ., διάμ. κοιλ. 0.09 μ., διάμ. βάσις 0.03 μ.

11,3 (K71.9328) Ἀρυβαλλοειδὲς, ἐγχάρακτο. Συγκολλημένο καὶ συμπληρωμένο (πίν. 13).

Πηλὸς πολὺ καθαρὸς καστανόφαιος, ἐπιφάνεια ἀνοικτόφαιη ἔντριπτη, πολὺ λεία. Ὕπτηση πολὺ καλή. Στόμιο χαμηλὸ χωνοειδὲς, σῶμα σφαιρικό ἔντονα πιεσμένο, βάσις μὲ κοιλότητα.

Διακόσμηση: γύρω στὴ ρίζα τοῦ λαμοῦ μία ὀριζόντια καὶ μία συνεχὴς τεθλασμένη, στὸ σῶμα μεγάλα διαγραμμισμένα τρίγωνα στὴ σειρὰ.

Ὕψ. 0.034 μ., διάμ. στομ. 0.021 μ., διάμ. κοιλ. 0.042 μ., διάμ. βάσις 0.007 μ.

(Μαρινᾶτος 1971, πίν. 3α).

11,4 (K75.9334) Ἐπίπεδο τεμάχιο σκεύους, ἐγχάρακτο, συγκολλημένο (πίν. 13).

Πηλὸς καθαρὸς καστανὸς σκοτεινός, ἐπιφάνεια ἐξωτερικὴ κατανόφαιη ἔντριπτη, ἐσωτερικὴ καστανή. Ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια ἐπίπεδη, ἐσωτερικὰ σὲ δύο σημεῖα σώζεται μὲ ἀρχὴ κάμψης πρὸς πλευρικὸ τοίχωμα.

Διακόσμηση ἐγχάρακτη: δύο ὁμόκεντροι κύκλοι περικλείουν ῥόμβο μὲ κοῖλες πλευρὲς κοσμημένες ἐξωτερικὰ μὲ κροσσώτες ἐγγαράξεις. Στὸν ἐξωτερικὸ κύκλο ἀπολήγουν λοξὲς γραμμὲς ποὺ στὸ καλύτερα σωζόμενο τμήμα ἀποτελοῦν διαγράμμιση τριγώνου.

Μέγ. διάστ. 0.13 μ., πᾶχ. τοιχώμ. 0.007 μ.

(Μαρινᾶτος 1971, πίν. 3β).

11,5 (K1770) Τμήμα σώματος κλειστοῦ ἀγγείου (πίν. 14).

Πηλὸς καθαρὸς μὲ μαρμαρυγία πορτοκαλλόχρωμος, ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια ὁμαλὴ σπογγωτή, ἐσωτερικὴ ὁμαλὴ, σχεδὸν λεία. Σῶμα σφαιρικό, βάσις ἐπίπεδη.

Σωζ. ὕψ. 0.085 μ., διάμ. βάσις 0.04 μ., πᾶχ. τοιχώμ. 0.01 μ.

11,6 (Δ628) Ἀπλὴ λεπίδα ὀψιανοῦ (πίν. 14).

Βολβικὸ ἄκρο ἀπλῆς λεπίδας τραπεζιόσχημης τομῆς. Φτέρινα νηματοειδῆς, βολβὸς σαφῶς διακρινόμενος, ἀπολεπισμένος.

Σωζ. μῆκ. 0.027 μ., πλάτ. 0.007 μ., πᾶχ. 0.0015 μ.

11,7 (Δ629) Λεπιδόμορφο ἀπολέπισμα ὀψιανοῦ (πίν. 14).

Τεμάχιο τραπεζιόσχημης τομῆς.

Μῆκ. 0.036 μ., πλάτ. 0.008-0.011 μ., πᾶχ. 0.004 μ.

ΤΑΦΟΣ 12

Λακκοειδής με κτιστά τοιχώματα, πλευρική είσοδο και πρόθυρο. Τò 1970 ανασκάφηκαν όλα τὰ τμήματα εκτός από τò πρόθυρο.

Ο περίβολος, σχηματισμένος στο επίπεδο του δαπέδου με πέτρες του ποταμού σε μία σειρά, έχει υποστεί μικρή φθορά από την τοποθέτηση στύλου του στεγάστρου (εικ. 85). Οί φωτογραφίες³⁶ και τò σχέδιο της ανασκαφής παρουσιάζουν σαφέστατα τò προς Νότον ανατολικò άκρο του σε σχήμα Π και μάλιστα με αρκετά επιμήκη κεραία, που καταλήγει σε εγκάρσια στημένη σχιστολιθική πλάκα (εικ. 84). Τò συνολικό μήκος της νότιας πλευράς ήταν περίπου 5.00 μ., της δυτικής 2.60 μ. σε μία ή δύο παράλληλες σειρές, ενώ στον Βορρά σωζόταν σε μήκος 3.60 μ. Η κατασκευή του είναι σαφώς μεταγενέστερη του περιβόλου του τάφου 14, διότι η ΝΔ. γωνία του τελευταίου καλύπτεται κάτω από τή βόρεια πλευρά του περιβόλου του τάφου 12.

Μέσα στον περίβολο, τò ορθογώνιο υπέργειο επίπεδο είχε κτισθεί 0.50-0.55 μ. υψηλότερα από τò γύρω δάπεδο, με πέτρες ποτάμιας σε μία έως δύο στρώσεις (εικ. 83)³⁷. Έμπρός του, ανατολικά, επάνω από τόν υποτιθέμενο χώρο του προθύρου είχαν συσσωρευθεί μεγάλες και μικρές ποτάμιας πέτρες, στο ίδιο ύψος με τò ορθογώνιο πλαίσιο. Οί πλευρές του προθύρου φαίνεται να σηματοδύονται εξωτερικά από δύο επιμήκεις πέτρες στρωμένες κατ' επέκταση των μακρών πλευρών του υπερυψωμένου τμήματος (εικ. 85). Στο τέρμα τους, 0.75-0.85 μ. από τόν λάκκο, στέκει κατακόρυφα από μία λεπτή σχιστολιθική πλάκα με λοξò τελείωμα (όρατων διαστ. 0.40x0.35 μ.). Και στίς δύο ή υψηλότερη πλευρά βλέπει προς τόν περίβολο (εικ. 86).

Ο λάκκος βρέθηκε καλυμμένος με ασβεστολιθικές πλάκες, τέσσερις-πέντε μεγάλες, και λίγες μικρότερες. Η μεγαλύτερη γεφύρωνε τò πλάτος εμπρός από τò άνοιγμα, ενώ οί άλλες, κατά την κατεύθυνση της εισόδου, πατοῦσαν εν μέρει επάνω στη μεγάλη, βυθισμένες ελαφρά στο έσωτερικό του τάφου και είχαν καλυφθεί με χώμα έως τή στάθμη του αρχαίου δαπέδου.

Ο λάκκος του τάφου είναι σχεδόν ορθογώνιος (διαστ. ανατ. 0.98 μ., βόρ. 1.48 μ., δυτ. 1.07 μ., νότ. 1.38 μ.). Οί παρειές του φέρουν κτιστή επένδυση, σε έξι-έπτά δόμους. Στην πρώτη στρώση έχουν τοποθετηθεί μεγάλες τραχιές πέτρες (μήκ. 0.30-0.35 μ.), ενώ σε όλες τις άλλες στρώσεις ποτάμιας πέτρες μέσου μεγέθους (μήκ. 0.25 μ.) και κατά τόπους μερικά σκῦρα μέσα στους μεγάλους άρμούς. Η νότια και δυτική παρεία είναι κατακόρυφες, ή ανατολική παρουσιάζει ελαφρά κλίση στους υψηλότερους δόμους, ενώ ή βόρεια έχει χαλαρώσει περί τò μέσον του ύψους της και οί πέτρες προβάλλουν έντονα έσωτερικά (εικ. 85). Τò δάπεδο του λάκκου σχηματίζεται σε βάθος 0.80 μ. και αποτελείται από σκέτο χώμα (σήμερα παραβιασμένο κατά 0.10 μ.).

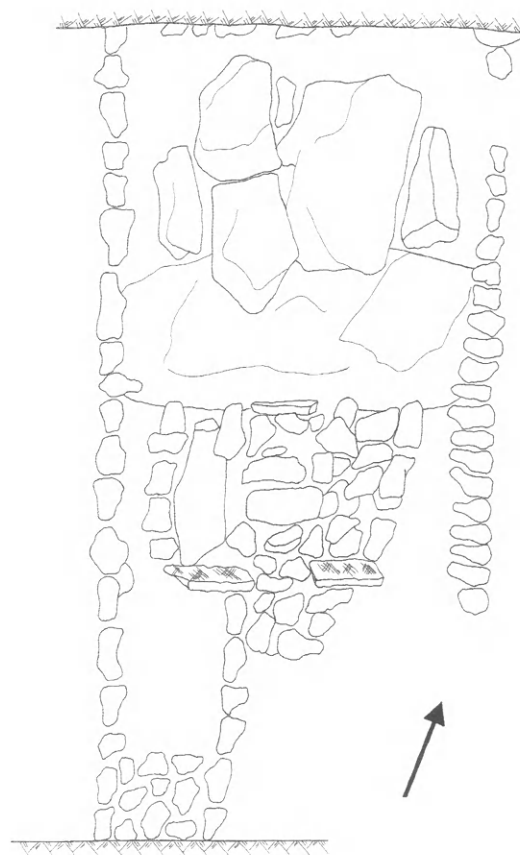
Η πλευρά της εισόδου φέρει χαμηλά τέσσερις συνεχείς δόμους, τόν κατώτατο με τις μεγάλες επιμήκεις πέτρες και τούς άλλους με μικρότερες (εικ. 86). Στòν τέταρτο δόμο, οί δύο μεσαίες, τοποθετημένες μπατικά σε ύψος 0.45 μ. από τόν πυθμένα του

36. Η ανασκαφική φωτογραφία Φ5/44 του Μαρινάτου εικονίζει πλήρως τò ΝΑ. άκρο του περιβόλου, αλλά είναι γενικά σκοτεινή.

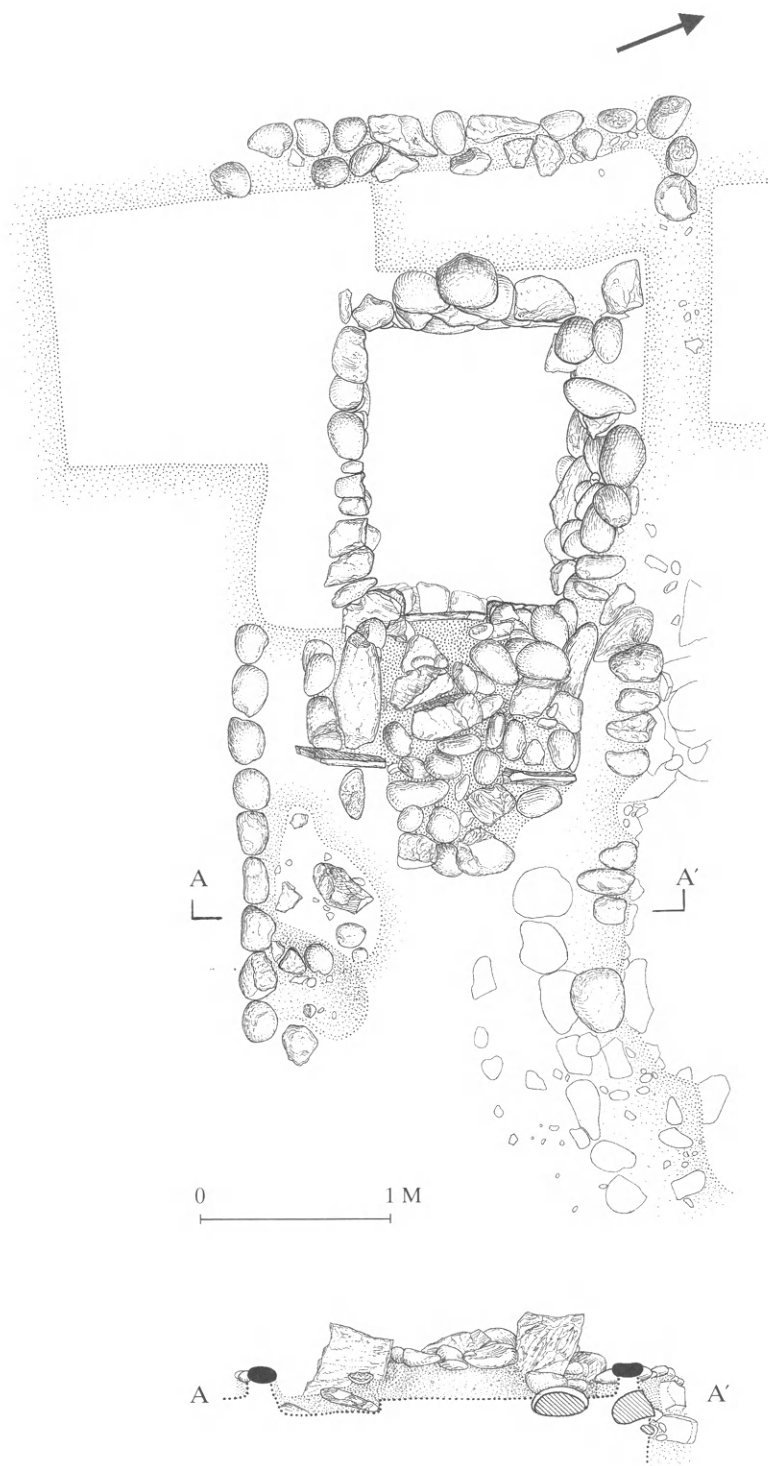
37. Οί άκριβείς διαστάσεις δέν σημειώθηκαν, αλλά σε ανασκαφική φωτογραφία σώζεται άκέραιο ορθογώνιο, με τις κοκάλες στη θέση τους.

83. Τὸ ὑπέργειο τμήμα τοῦ τάφου 12 μὲ ὁρατὰς τὶς καλυπτήριες πλάκες.

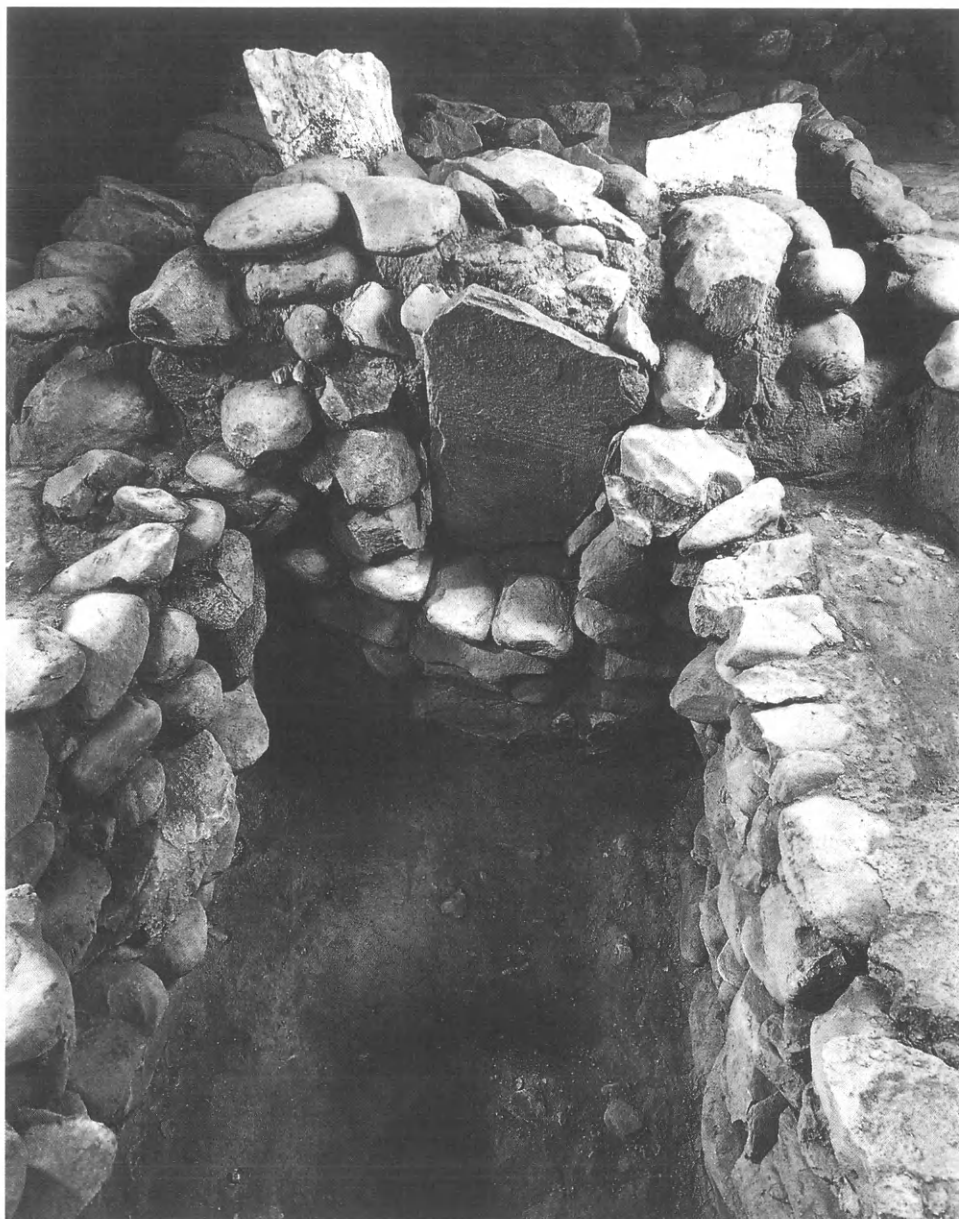

84. Κάτοψη τοῦ τάφου 12 πρὶν ἀπὸ τὴν ἀνασκαφὴ τοῦ λάκκου.

85. Κάτοψη και τομή A-A' τοῦ τάφου 12.

λάγκου, σχηματίζουν κατώφλι. Ἀπὸ τὸ σημεῖο αὐτὸ ἕως τὸ χεῖλος, δηλαδή σὲ δύο-τρεῖς ἀκόμα δόμους, συνολικοῦ ὕψους 0.43 μ., τὸ κτίσιμο δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τοῦ ἀνοίγματος εἶναι χαλαρὸ καὶ ἐνοποιεῖται μὲ τὶς ριχτὲς πέτρες ἔξω ἀπὸ τὴν εἴσοδο. Ἀπὸ τὶς δύο

86. Ὁ λάκκος τοῦ τάφου 12 καὶ τὸ ἀνατολικὸ τμήμα του, ἀπὸ δυτικά.

πλευρὲς τακτικότερη κατασκευὴ παρουσιάζει ἡ βορειότερη (μήκ. 0.35 μ.), μὲ πέτρες ποὺ σχηματίζουν πρόσωπο πρὸς τὸ μέρος τοῦ στομίου. Ἡ ἄλλη πλευρὰ πρὸς τὸν Νότο (μέγ. μήκ. 0.28 μ.) δείχνει προχειρότητα, μὲ πέτρες τοποθετημένες λοξὰ ἢ τυχαῖα καὶ μὲ μεγάλα κενά. Τὸ ἄνοιγμα (πλάτ. 0.37 μ. κάτω ἕως 0.45 μ. ἄνω) κλείνει μία πεντάπλευρη σχιστολιθικὴ πλάκα (μέγ. διαστ. 0.45x0.73 μ.), μὲ γωνιώδη κορυφή. Τοποθετημένη στὴ σημερινή θέση της καὶ στερεωμένη μὲ λίθινες σφῆνες ἀπὸ τοὺς ἐργάτες τῆς ἀνασκαφῆς, πατάει ὅπως παλαιὰ ἐπάνω στὸ κατώφλι, 0.30 μ. πέρα ἀπὸ τὸ πρόσωπο τῆς ἀνατολικῆς παρειᾶς, καὶ ἐξέχει αἰσθητὰ ἐπάνω ἀπὸ τὸ χεῖλος τοῦ λάκκου ἀλλ' ὄχι ἀπὸ τὸν λιθοσωρό.

87. Στρώμα οστών και κρανίων στον λάκκο τοῦ τάφου 12, ἀπὸ Βορρᾶ. Ἀριστερά, μόλις διακρίνεται νεκρὸς καὶ ἐπάνω του πέτρες.

88. Ὁ τάφος 12. Κάτοψη ἀνασκαφικοῦ στρώματος τοῦ λάκκου. Ἀριστερά, ἡ εἴσοδος.

Ὁ λάκκος βρέθηκε γεμάτος ἕως ἐπάνω μὲ χῶμα. Τὰ πρῶτα ὁστὰ μαζί μὲ τμήμα κρανίου ἄρχισαν νὰ φαίνονται στὴ ΒΑ. γωνία, σὲ βάθος 0.30 μ. Τὰ ὑψηλότερα στρώματα καὶ κυρίως τὸ δυτικὸ τμήμα ἦταν καλυμμένο τελείως μὲ ὁστὰ, μεγάλα καὶ μικρά, ἐνῶ κατὰ μῆκος τῆς νότιας καὶ δυτικῆς πλευρᾶς ὑπῆρχαν ἑξὶ κρανία, τὰ δύο ἀκέραια. Τελευταῖα κτερίσματα ἦταν ἑξὶ ἀργυρὲς λεπτὲς ταινίες, ἀκέραιες ἢ σπασμένες (12,6-8). Λίγο χαμηλότερα, σὲ βάθος 0.50 μ. περίπου, καὶ ἐνῶ τὰ ὁστὰ ἦταν πάντα πολλά, διακρίθηκε στὴν ἴδια νότια καὶ δυτικὴ περιοχὴ, δεύτερο στρώμα μὲ ἄλλα κρανία, ὅλα θρυμματισμένα. Μαζὶ ἦταν δύο ἀγγεῖα (12,1 καὶ 12,2) καὶ σὲ ἄλλα σημεῖα τοῦ λάκκου ἓνα ὄστρεο τρίτωνος (12,15), μία ἐρυθρὴ χάνδρα (12,5) καὶ δίπλα τῆς τεμάχια ἀργύρου, καθὼς καὶ τμήματα μερικῶν κρανίων (εἰκ. 87-88). Ἀκόμα βαθύτερα, ἀπὸ 0.60 μ. ἕως τὸν πυθμένα, τὰ ὁστὰ καὶ τὰ σπασμένα κρανία συνέχιζαν, ἐνῶ στὴ ΝΔ. γωνία ἦταν πάλι συγκεντρωμένα τρία κρανία καὶ ἓνας ὀστέινος χρωματοτρίπτης (12,9). Τὸ ἓνα ἀπὸ αὐτά, πιθανότατα γυναικας, ἔφερε μία ὀπὴ ποὺ ἀποδίδεται σὲ τραῦμα. Κάτω ἀπὸ τὸ γυναικεῖο ὑπῆρχε ἓνα παιδικὸ καθὼς καὶ ἓνα μεμονωμένο παιδικὸ δόντι. Στὸ ἴδιο στρώμα τὰ λίγα διάσπαρτα κτερίσματα ἦταν μία χάνδρα σὲ σχῆμα πηνίου (12,4), τμήμα ὀστέινου χρωματοτρίπτη (12,10), τεμάχια ὀψιανοῦ καὶ ἔμπρὸς ἀπὸ τὸ κατώφλι ἡ 12,3 πρασινωπὴ χάνδρα. Στὸ ἀνατολικὸ τμήμα τοῦ λάκκου οἱ ἐπιχώσεις ἦταν ἀρκετὰ καθαρὲς καὶ σὲ βάθος 0.60 μ. βρέθηκε ταφὴ κατὰ χώραν. Ὁ νεκρὸς εἶχε τοποθετηθεῖ ἔμπρὸς ἀπὸ τὴν εἴσοδο, ἐγκάρσια πρὸς τὴν κατεύθυνσίν της σὲ στάση συνεσταλμένη. Τὸ κεφάλι του ἦταν στὸν Νότο, τὸ πρόσωπο στραμμένο πρὸς τὴν Ἀνατολὴ καὶ τὰ πόδια στὸν Βορρᾶ. Ἐπάνω στὸν σκελετὸ βρέθηκαν δύο-τρεῖς πέτρες, ἡ μία ὅπως φαίνεται στὴ φωτογραφία (εἰκ. 87) στὴν περιοχὴ τῆς λεκάνης, καὶ τέλος, κάτω ἀπὸ τὸ κρανίον του ὑπῆρχε ἄλλο κρανίον. Ἀκόμα, σύμφωνα μὲ τὶς ἐνδείξεις, μέσα στὸν λάκκο βρέθηκαν τὰ κτερίσματα 12,11-12,14. Συνολικὰ μέσα στὸν τάφο ἐπισημάνθηκαν εἴκοσι ἑπτὰ κρανία, τὰ ἐννέα μόνον ἀκέραια καὶ τὰ ἄλλα θρυμματισμένα.

Κρανία εἴκοσι ἑπτὰ.

Εὐρήματα

12,1 (K60.9306) Ἀμφορίσκος, συγκολλημένος καὶ συμπληρωμένος (πίν. 14).

Πηλὸς καθαρὸς καστανός, ἐπιφάνεια καστανὴ ἕως φαιοκάστανη, ἔντριπτη, ἀρκετὰ διαβρωμένη. Ὁπτιση μέτρια. Λαιμὸς ὑψηλὸς κυλινδρικός, σῶμα πιεσμένο σφαιρικό, βάση ἐπίπεδη. Στὸν ὦμο δύο ζεύγη κυλινδρικών ἀποφύσεων τρυπημένων κατακόρυφα.

Ύψ. 0.106-0.11 μ., διάμ. στομ. συμπληρ. 0.06 μ., διάμ. κοιλ. 0.113 μ., διάμ. βάσης 0.047-0.051 μ.

12,2 (K33.9259) Μικκύλο πιθόσχημο, ἀκέραιο, φθαρμένο στὴν ἐπιφάνεια τοῦ χεῖλους (πίν. 14).

Πηλὸς καθαρὸς ἐρυθρός, ἐπιφάνεια καστανόφαιη, ἐξομαλυσμένη. Ὁπτιση καλή. Λαιμὸς ὑψηλός, κυλινδρικός, χεῖλη εὐθύγραμμα, σῶμα σφαιρικό, βάση ἐπίπεδη.

Ύψ. 0.038 μ., διάμ. στομ. 0.022 μ., διάμ. κοιλ. 0.036 μ., διάμ. βάσης 0.015 μ.

12,3 (Δ25.9286) Χάνδρα λίθινη, κυλινδρική, ἀκέραιη (πίν. 14).

Λίθος πρασινωπὸς μὲ λευκὰ στίγματα. Σχῆμα βραχὺ κυλινδρικό μὲ στογγυλεμένα ἄκρα, διαμπερὴς ὀπή.

Μῆκ. 0.012 μ., μέγ. διάμ. 0.01 μ.

12,4 (Δ38.9308) Χάνδρα πηνιόσχημη, ἀκέραιη (πίν. 14).

Λίθος πρασινόφαιος. Σχῆμα ἐπίμηκες μὲ πλατύτερα ἄκρα, κατὰ μῆκος διάτρητος.

Μῆκ. 0.018 μ., μέγ. διάμ. ἄκρων 0.01 μ., διάμ. κυλίνδρου 0.007 μ.

12,5 (M37.9307) Χάνδρα λίθινη κυλινδρική, ἀκέραιη (πίν. 14).

Λίθος ἐρυθρὸς ἀμαυρὸς μὲ φλεβώσεις μελανές. Σχήμα ἐπίμηκες, κεντρικὸ αὐλάκι σὲ μεγάλο τμήμα τῆς χάνδρας, στὸ ἓνα ἄκρο διαμπερὴς ὀπῇ, στὸ ἄλλο τέρμα ἀβαθὴς κοιλότητα στὸ πάχος τοῦ λίθου.

Μῆκ. 0.02 μ., πλάτ. 0.0055 μ.

12,6 (Δ24.9285) Τέσσερα ἐλάσματα ἀργύρου, ὅλα συγκολλημένα καὶ κολοβά, τουλάχιστον κατὰ τὸ ἓνα ἄκρο (πίν. 15).

Σχήμα ταινιωτό, διακόσμηση κατὰ μῆκος τῶν μακρῶν πλευρῶν στικτή, κατὰ τὴν τεχνικὴ geroussé. Στὰ σωζόμενα ἄκρα ὑπάρχουν μία ἢ τρεῖς ὀπές στὴ σειρὰ, δύο μικρὲς καὶ μία μεγαλύτερη στὴ μέση.

Μέγ. σωζ. μῆκ. 0.071 μ., πλάτ. γενικὸ 0.015 μ.

12,7 (Δ42.9312) Ἐλασμα ἀργύρου, λυγισμένο καὶ ἀναδιπλωμένο στὸ ἓνα ἄκρο (πίν. 15).

Μῆκ. 0.03 μ., πλάτ. 0.015 μ.

12,8 (Δ43.9313) Ἐλασμα ἀργύρου (πίν. 15). Φέρει μία ὀπὴ στὸ ἄκρο καὶ ἄλλη, μεγαλύτερη ἐλλειψοειδῆ, πλησίον τοῦ ἄλλου ἄκρου.

Μῆκ. 0.05 μ., πλάτ. 0.015 μ.

12,9 (Δ40.9311) Ὁστέινος χρωματοτρίπτης, συγκολλημένος, μὲ μικρὲς φθορὲς στὰ ἄκρα (πίν. 15).

Ἐπιφάνεια λευκόφαιη, διατηρεῖ ὀξειδωσὴ. Σχήμα ὀρθογώνιο, ἐλαφρὰ κοῖλο, ἄκρα μακρῶν πλευρῶν λειασμένα. Στὶς τέσσερις γωνίες σώζονται ἴχνη ἰσάριθμων ὀπῶν.

Μῆκ. 0.147 μ., μέγ. πλάτ. 0.048 μ., πάχ. 0.004 μ.

12,10 (Δ447.9309) Ὁστέινος κοῖλος χρωματοτρίπτης, συγκολλημένος, κολοβός (πίν. 15).

Ἡ κοίλη ἐπιφάνεια σώζει κάτω ἀπὸ τὴν ὀξείδωσιν σαφὴ ἴχνη ἐρυθροῦ χρώματος. Σχήμα ἐπίμηκες κοίλης διατομῆς.

Σωζ. μῆκ. 0.053 μ., πλάτ. 0.041 μ.

12,11 (Δ39) Χρυσὴ χάνδρα σὲ σχῆμα κόκκου σίτου, φθαρμένη λίγο στὰ ἄκρα, σχεδὸν ἀκέραιη (πίν. 15).

Σχηματίζεται ἀπὸ κυκλικὴ περιέλιξη φύλλου

λευκωποῦ χρυσοῦ μὲ ἐνωμένα ἄκρα. Ὅριζοντίως διάτρητη. Περὶ τὰ δύο τέρματα ἔχει ἐπικολληθεῖ ἀπὸ ἓνα μικρὸ φύλλο, τὸ ἓνα γιὰ νὰ ἐπισκευασθεῖ φθορὰ καὶ αὐτὸ φέρει δύο παράπλευρες ὀπές. Στὸ ἄλλο τέρμα τὸ φύλλο χρυσοῦ εἶναι κομμένο σὲ σχῆμα Π.

Μῆκ. 0.036 μ., μέγ. διάμ. 0.008 μ.

12,12 (Δ44.9314) Τεμάχια χρυσῆς κοσμημένης ταινίας (πίν. 15).

Σχηματίζεται ἀπὸ δύο ἐπάλληλα ἐπιμήκη φύλλα χρυσοῦ, τὸ ἓνα μόνον κοσμημένο. Ἐνωμένα μὲ ἀναδίπλωση τῶν ἄκρων τῆς μιᾶς κατὰ τι πλατύτερης κοσμημένης ταινίας ἐπάνω ἀπὸ τὴν ἀκόσμητη.

Τεχνικὴ στικτή, ἐργασμένη μὲ λεπτὴ βελόνα ἀπὸ τὴν ἀθέατη, σφραγισμένη πλευρὰ πρὸς τὰ ἔξω, ὥστε νὰ σχηματίζονται ἔκτυπες στιγμές. Θέμα: παράπλευροι ρόμβοι καὶ τρίγωνα ἀναπτύσσονται σὲ δύο ἐπάλληλες σειρὲς διαχωρισμένες καὶ πλαισιωμένες στὰ ἄκρα ἀπὸ ὀριζόντιες στικτὲς γραμμές.

Μέγ. σωζ. μῆκ. 0.026 μ., πλάτ. 0.019 μ.

12,13 (Δ630) Λίθινος ὑπερος (πίν. 15).

Λίθος λευκόφαιος, μαλακός, μὲ πολὺ μαρμαρυγία, σχετικὰ εὐθρυπτος. Σχήμα ἀσύμμετρα κυλινδρικό μὲ μία ἐπιφάνεια ἐπίπεδη. Τὸ ἓνα ἄκρο του καμπύλο, τὸ ἄλλο ἐπίπεδο κομμένο λοξά.

Μῆκ. 0.052 μ., μέγ. διάμ. 0.034 μ.

12,14 (Δ631) Λίθινος ὑπερος (πίν. 15).

Λίθος λευκωπός, διατηρεῖ ὀξείδωσιν χώματος. Σχήμα περίπου κυλινδρικό ἐλαφρὰ κυρτό, ἓνα ἄκρο καμπύλο, τὸ ἄλλο ἐπίπεδο, διατομὴ τριπλευρῇ.

Μῆκ. 0.032 μ., μέγ. πάχ. 0.018 μ.

12,15 (Δ45) Ὁστρεο κογχυλίου *tonna galea*, ἀκέραιο (πίν. 15).

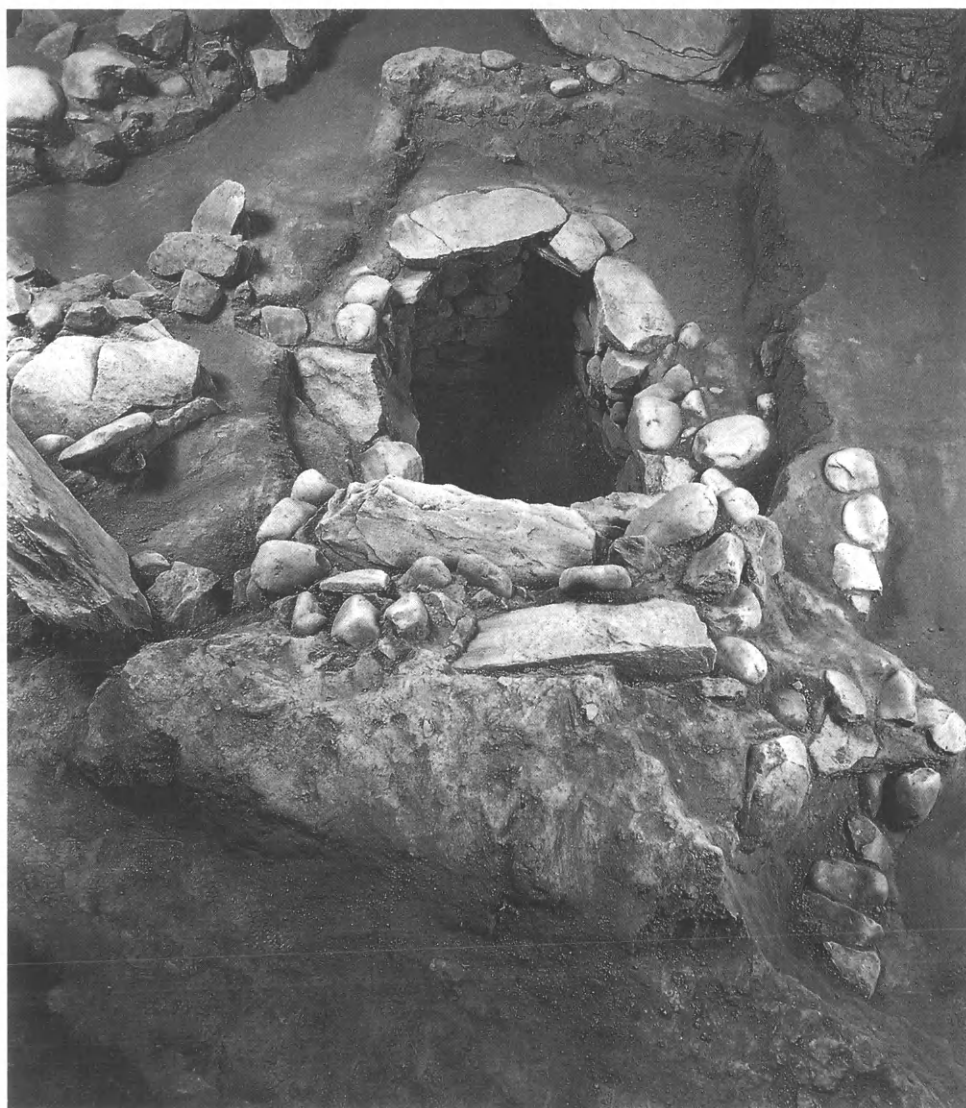
Ἐπιφάνεια λευκωπὴ, διατηρεῖ ὀξείδωσιν, φέρει μία μεγάλη καὶ μία μικρότατη ὀπὴ στὴν κορυφή.

Μῆκ. 0.098 μ., μέγ. πάχ. 0.08 μ., διάμ. ὀπῆς 0.004 μ.

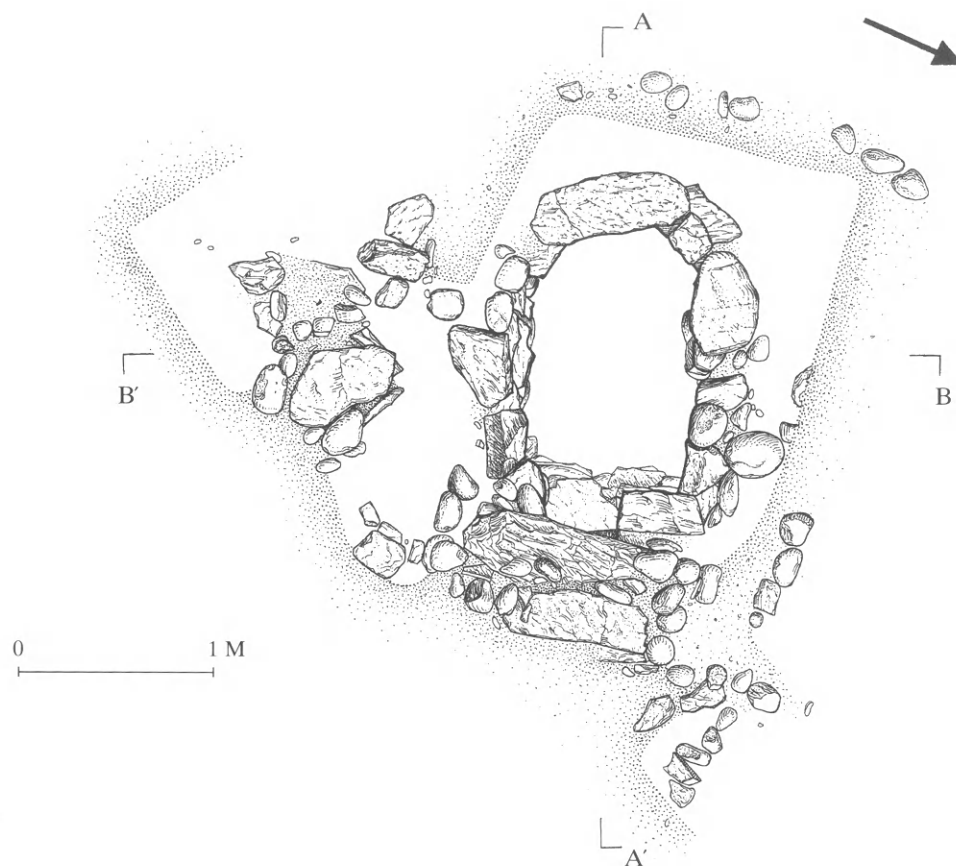
ΤΑΦΟΣ 13

Λακκοειδής με κτιστά τοιχώματα, πλευρική είσοδο και πρόθυρο. Άνασκάφηκε τὸ 1970-71, ἔκτος ἀπὸ τὸ πρόθυρο (εἰκ. 89-92). Προσανατολισμὸς λοξὸς σὲ σχέση μετὸν παράπλευρο τάφο 14.

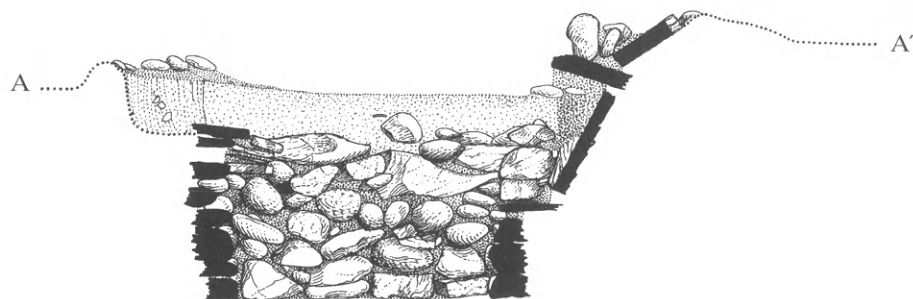
Ὁ τάφος περικλείεται σὲ ὀρθογώνιο περίβολο πὺν βρίσκεται στὴ στάθμη τοῦ δαπέδου, 0.40-0.45 μ. ὑψηλότερα ἀπὸ τὸ χεῖλος τοῦ λάκκου, καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ μικρὲς ποτάμιες πέτρες, μέσου μήκους 0.20 μ., σὲ μία σειρά. Σήμερα εἶναι ἀρκετὰ κατεστραμμένος, ἀλλὰ στὸ σχέδιο τῆς ἀνασκαφῆς οἱ τρεῖς πλευρὲς παρουσιάζονται σχεδὸν ἀκέραιες (εἰκ. 99). Ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ κατάσταση διατηροῦνται λίγες πέτρες δυτικὰ, συνολικοῦ μήκους 2.00 μ., βόρεια σώζεται τμῆμα 0.63 μ. καὶ νότια ἔχει ἀπολύτως ἔξαφανισθεῖ.

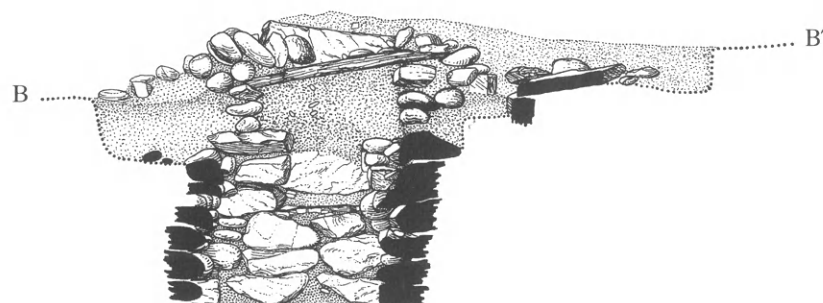
89. Ὁ τάφος 13, ἀπὸ ἀνατολικά.

90. Κάτοψη του τάφου 13. Άριστερά, μεγάλες πέτρες με άγνωστη χρήση.

91. Τομή A-A' του τάφου 13.

92. Τομή B-B' και όψη της ανατολικής πλευράς του τάφου 13.

Τέλος, όλο τó ανατολικό τμήμα έχει μείνει άσκαφο κάτω άπό επιχώσεις πού συνορεύουν με τόν μεγάλο Λιθοσωρό 66 τού κέντρου. Όπως φαίνεται στο σχέδιο τής ανασκαφής (είκ. 99), ή χάραξη τής διαδρομής του βαίνει παράλληλα πρós τó περίγραμμα τής ύπέργειας κατασκευής αλλά δέν παρακολουθεϊ τó περίγραμμα τού λάκκου. Στα ΒΔ. άπομακρύνονται 1.15 μ. άπό τήν αντίστοιχη γωνία τού λάκκου, ένώ στα ΒΑ. πλησιάζει μέχρι 0.60 μ. τó χεϊλος του (είκ. 90).

Τó ύπέργειο τμήμα είχε κτισθεϊ άπό τó επίπεδο τού δαπέδου και επάνω και σχημάτιζε όρθογώνιο λίθινο πλαίσιο, γεμισμένο με χώμα. Τó όρθογώνιο συνδεόταν ανατολικά με άτακτα ριγμένες πέτρες, μαζί με μερικές σχιστολιθικές πλάκες, άσχετες με τή συνήθη σύνθεση τών λιθοσωρών και προφανώς έδω σέ δεύτερη χρήση.

Ό λάκκος είχε καλυφθεϊ με δύο μεγάλες και τρεϊς μικρότερες σχιστολιθικές πλάκες, άπό τīs όποϊες ή μία ήταν τόσο μεγάλη, ώστε κατέληγε πέρα τής γραμμής τού έξωτερικού περιβόλου³⁸. Γύρω άπό τήν κάλυψη μία σειρά κροκάλες εφάρμοζαν στα άκρα τών πλακών.

Ό λάκκος τού τάφου είναι όρθογώνιος (διαστ. ανατ. 0.75-0.80 μ., βόρ. 1.40 μ., δυτ. 0.90 μ., νότ. 1.30 μ., βάθ. 0.85 μ.) και φέρει στīs παρειές κτιστή επένδυση σέ έξι στρώσεις άπό ποτάμιες πέτρες, πολύ μεγάλες στήν πρώτη ή δεύτερη και μικρότερες στīs άλλες (είκ. 93). Βόρεια, στο χεϊλος, στρώθηκε έβδομη σειρά με λεπτές σχιστολιθικές, ένώ δυτικά τοποθετήθηκε σέ όλη τήν επιφάνεια μία επιμήκης, ή όποία μάλιστα εξέχει κατά 0.10 μ. άπό τόν χαμηλότερο δόμο. Αυτή με δύο γειτονικές τής, λοξά τοποθε-

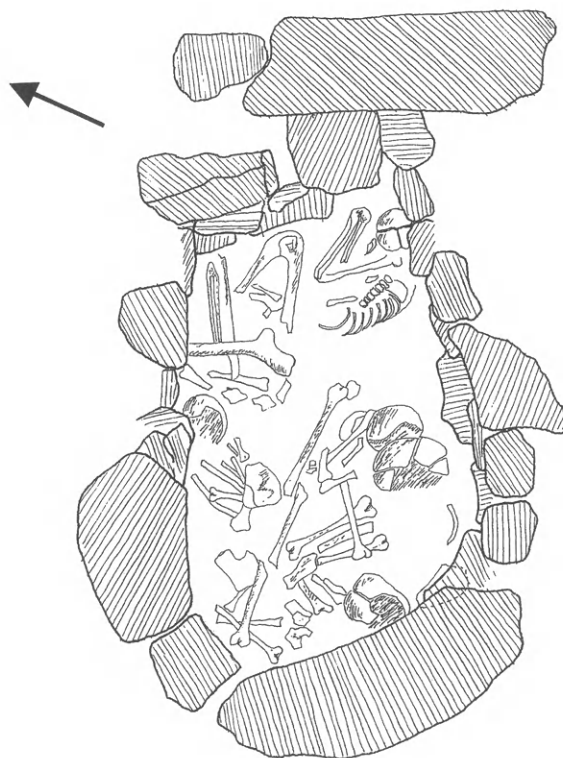

93. Ό λάκκος τού τάφου 13 και ή είσοδός του, άπό δυτικά.

38. Άν και δέν αναφέρεται ρητώς, είναι προφανές ότι ή νότια πλευρά τού περιβόλου καταστράφηκε κατά τήν προσπάθεια άφαιρέσεως τής πλάκας.

94. Ἡ εἴσοδος τοῦ λάκκου τοῦ τάφου 13 μὲ τὸν τελευταῖο νεκρὸ κατὰ χώραν.

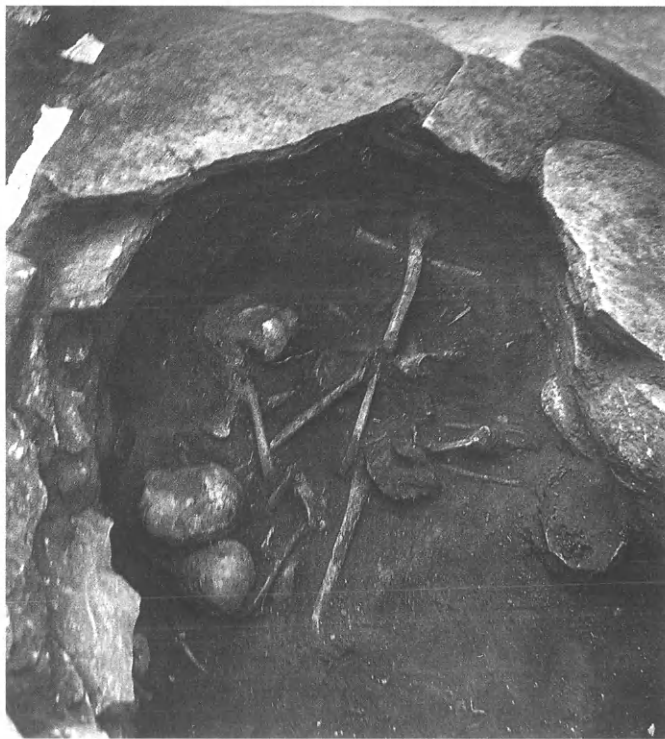

95. Κάτοψη τοῦ ἀνασκαφικοῦ στρώματος τοῦ λάκκου τοῦ τάφου 13 μὲ ὅσα καὶ τὸν τελευταῖο νεκρὸ κατὰ χώραν.

τημένες, δίνουν στην επιφάνεια του χείλους σχήμα πετάλου. Οί παρειές του λάκκου κτίσθηκαν γενικά κατακόρυφες, αλλά στις δύο μακρές το τοίχωμα έχει ελαφρά χαλαρώσει, ιδίως το βόρειο, και οί πέτρες εισέχουν προς τόν λάκκο.

Ἡ ἀνατολική πλευρά ἀρχίζει χαμηλά με δύο συνεχεῖς δόμους ἀπό πολὺ μεγάλες πέτρες (μῆκ. 0.35 μ., πᾶχ. 0.17-0.20 μ.) καὶ στή συνέχεια διακόπτεται ἀπὸ τὸ ἀνοιγμα τῆς εἰσόδου. Στὸ σημεῖο τοῦ ἀνοίγματος, ἐπάνω στὶς πέτρες, ἔχει τοποθετηθεῖ ὡς κατώφλι λεπτή σχιστολιθική πλάκα, μῆκ. 0.38 μ. Δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ ἀπὸ τὸ ἀνοιγμα, τὰ τμήματα τοίχου εἶναι ἄνισα καὶ διαφορετικὰ στήν κατασκευή: τὸ πρὸς Βορρᾶν (μῆκ. 0.30-0.32 μ.) εἶναι κτισμένο ἐπιμελῶς, με τρεῖς ἐπάλληλες ἐπιμήκεις πέτρες, συνολικοῦ ὕψους 0.40 μ., πὺν ἔχουν πρόσωπο πρὸς τὸν λάκκο καὶ ἀκόμα πιὸ ἐπιμελημένο πρὸς τὴν εἴσοδο. Τὸ ἄλλο τμῆμα πρὸς Νότον εἶναι σχεδὸν ἀνύπαρκτο (εἰκ. 94). Τὸ μῆκος του, τὸ πολὺ 0.10 μ., σχηματίζεται ἀπὸ μικρὲς καὶ μεγάλες πέτρες, ἔχει κενὰ γεμισμένα με λάσπη καὶ εἶναι κτισμένο κατὰ τρόπο πρόχειρο καὶ ἀμελή.

Ἡ εἴσοδος (πλάτ. 0.40 μ. κάτω καὶ 0.34 μ. ἄνω, βάθ. 0.28 μ.) φράσσεται μερικῶς στὸ τέρμα τοῦ στομίου ἀπὸ μία πλάκα, ἀποκαλυμμένη μόνον στὸ κατώτερο μέρος τῆς (πλάτ. 0.37 μ., ὕψ. 0.25 μ.). Τὸ ἀνώτερο τμῆμα τῆς βρίσκεται ἀκόμα μέσα σὲ ἄσκαφα χώματα, πὺν γέμιζαν τὸ πρόθυρο μέχρι τῆς στάθμης τοῦ ἐξωτερικοῦ περιβόλου ἢ καὶ ὑψηλότερα. Τὸ πρόθυρο, ὅπως φαίνεται σήμερα, γεφυρώνεται ἀπὸ μία σχιστολιθική πλάκα (μῆκ. 1.00 μ.), ἀκουμπισμένη λοξὰ στὰ ἄκρα τῆς ἐπάνω στὸ κτιστὸ περιθώριο τοῦ ὑπέργειου ἐπιπέδου. Ἡ διαμόρφωση εἶναι ἰδιότυπη καὶ φαίνεται νὰ ἔχει προέλθει ἀπὸ τὰ ἐπανειλημμένα ἀνοίγματα τῆς εἰσόδου, πὺν φθάνει σήμερα σὲ ὕψος 0.70-0.72 μ.

96. Στρῶμα με ὅσὰ καὶ κρανία στὸ δυτικὸ τμῆμα τοῦ λάκκου τοῦ τάφου 13.

97. Τὸ τηγανόσχημο 13,1 κατὰ χώραν.

98. Τὸ δάπεδο τοῦ νεκροταφείου μεταξὺ τῶν τάφων 13 καὶ 14.

Ὁ λάκκος βρέθηκε γεμάτος χώματα ἕως ἐπάνω. Τὰ πρῶτα μεγάλα ὀστά παρουσιάσθηκαν στὴ ΒΔ. γωνία, σὲ βάθος 0.30 μ. ἀπὸ τὸ χεῖλος, καὶ στὸ ἴδιο περίπου ἐπίπεδο ἓνα τμήμα κρανίου. Ἀπέναντι, παρὰ τὴ νότια παρεῖα καὶ χαμηλότερα, σὲ βάθος 0.50 μ., ἦταν δύο κρανία ἀκέραια, τὸ ἓνα παιδικό, τμήματα ἄλλων καὶ διάσπαρτα ὀστά, κυρίως μεγάλα, μία λεπίδα ὀψιανοῦ καὶ ὄστρακα (εἰκ. 96).

Στὸ ἴδιο βάθος, ἀλλὰ στὴ ΒΔ. γωνία, κάτω ἀπὸ διάφορα ὀστά ἀποκαλύφθηκε τὸ τηγανόσχημο σκεῦος (13,1) ἀκουμπισμένο ὀριζόντια, μὲ τὴ διακοσμημένη ἐπιφάνεια πρὸς τὰ ἄνω (εἰκ. 97). Στὴν ἴδια περιοχὴ χαμηλότερα, σχεδὸν ἐπάνω στὸ δάπεδο, σὲ βάθος 0.85 μ., ὑπῆρχε τὸ ἀγγεῖο 13,2 ἀνάποδα τοποθετημένο, γεμάτο χώματα καὶ κομμάτια ὀστέων.

Στὴν ἐπιφάνεια τοῦ δαπέδου, ἐμπρὸς ἀπὸ τὴν εἴσοδο, βρέθηκε ἓνας νεκρὸς σὲ στάση συνεσταλμένη (εἰκ. 94-95). Ἡ σπονδυλικὴ στήλη διέγραφε καμπύλη, τὸ κρανίον ἦταν στὴ ΝΑ. γωνία, ἀκριβῶς δίπλα στὸ τοίχωμα, ἐνῶ τὰ χεῖρα ἐνωμένα καὶ λυγισμένα πλησίαζαν τὸ πρόσωπο ποὺ εἶχε πέσει πρὸς τὸ δάπεδο. Τὰ πόδια, ἔντονα λυγισμένα ἀκουμποῦσαν μὲ τὰ γόνατα στὴν ἀνατολικὴ παρεῖα κοντὰ στὴ γωνία τῆς εἰσόδου καὶ ὅλος ὁ σκελετὸς καταλάμβανε χῶρο μῆκ. 0.60 μ.

Τέλος, ἔξω ἀπὸ τὸν τάφο, τὸ δάπεδο μεταξὺ τοῦ περιβόλου αὐτοῦ καὶ τοῦ τάφου 12 ἦταν γεμάτο χαλίκια καὶ ἀνάμεσά τους ξεπρόβαλλαν τὰ ἀγγεῖα 13,3 καὶ 13,4, τὰ ὄστρακα τῶν 13,5 καὶ 13,6, καθὼς καὶ ἓνα ὄστρεο τρίτωνος (εἰκ. 98). Ἡ συγκεκριμένη θέση καὶ ἡ διασπορὰ τῶν εὗρημάτων ἐπάνω στὸ δάπεδο, μαζί μὲ τὰ χαλίκια, ἐμφανίζει πολλὰς ὁμοιότητες μὲ τὴν ἄνω ἐπιφάνεια τοῦ Ἀποθέτη 39, ἀλλ' ἡ ἀπόδοση αὐτῶν σὲ ὑπερχείλισή του δὲν μπορεῖ ἀκόμη νὰ ἀποδειχθεῖ.

Νεκροὶ περισσότεροι τῶν τεσσάρων.

Ευρήματα

13,1 (K74.9333) Τηγανόσχημο σκεῦος, συγκολλημένο, ελάχιστα συμπληρωμένο, σχεδόν ἀκέραιο (πίν. 16).

Πηλὸς καθαρὸς καστανόφαιος, ἐπιφάνεια ἐξωτερικὴ μελανὴ ἔντριπτη, ἐσωτερικὴ ὅμοια μέχρι καστανόφαιη. Δισκοειδὴς ἐπιφάνεια ἐπίπεδη, κάμπτεται στὴν περιφέρεια σὲ κυλινδρικό τοίχωμα. Λαβὴ ὀριζόντια, σχήματος Π μὲ ἐξέχουσες κεραῖες.

Διακόσμηση ἐγγάρακτη: στὴν περιφέρεια τοῦ δίσκου μία ζώνη μὲ ἐντυπες βραχεῖες γραμμὲς περιβάλλει ἐννέα πενταπλοῦς ὁμόκεντρος κύκλους μὲ στιγμὴ στοῦ κέντρου, ποὺ συνδέονται μὲ λοξὲς ἐφαπτόμενες. Ἀκολουθεῖ ἓνας κύκλος, μία ζώνη μὲ ρομβοειδὴ ἐντυπώματα, ἄλλος κύκλος, ζώνη μὲ ἐγγάρακτες βραχεῖες γραμμὲς καὶ στοῦ κέντρου πέντε ὁμόκεντροι κύκλοι. Στὸ πλευρικό τοίχωμα δύο ἐπάλληλες ζῶνες μὲ πυκνὲς παράπλευρες γραμμὲς, ὅμοιες μὲ τὴν ἐξωτερικὴ ζώνη τοῦ δίσκου.

Ύψ. 0.042 μ., διάμ. χεῖλ. 0.185 μ., διάμ. δίσκου 0.185 μ.

(Μαρινᾶτος 1971, πίν. 2. Schachermeyr 1976, πίν. 27b. Travlos 1988, εἰκ. 277. Πετράκος 1995, εἰκ. 60).

13,2 (K72.9329) Πιθόσχημο μὲ λαμό, σχεδόν ἀκέραιο (πίν. 17).

Πηλὸς καθαρὸς καστανόφαιος, ἐπιφάνεια μελανή, λεία, στιλπνή. Ὅπτηση πολὺ καλή. Λαίμους χαμηλὸς κωνικός, χεῖλος ἐπίπεδο προέχον, σῶμα σφαιρικό πιεσμένο, βάση ἐπίπεδη. Ὑψω στὴ ρίζα τοῦ λαμοῦ βαθιὰ ἐγγάραξη. Στὴν κοιλία καὶ σὲ κάποια μεταξύ τους ἀπόσταση δύο ζεύγη ὀριζοντίων ἀποφύσεων μὲ κατακόρυφη ὀπή.

Ύψ. 0.083 μ., διάμ. χεῖλ. 0.085 μ., διάμ. κοιλ. 0.11 μ., διάμ. βάσης 0.045 μ.

Ἀγγεῖα ἐκτὸς τάφου ἐπὶ τοῦ ἀρχαίου δαπέδου

13,3 (K36.9264) Ἀμφορίσκος, συμπληρωμένος στοῦ μεγαλύτερου τμήμα τοῦ λαμοῦ καὶ σὲ ὕψος μεγαλύτερο τοῦ σωζομένου (πίν. 17).

Πηλὸς καθαρὸς καστανέρυθρος, ἐπιφάνεια ὅμοια ἀρχικῶς λεία, σήμερα διαβρωμένη. Ἐργασία μέτρια. Λαίμους κωνικός, ὀριζόντια ἐγγάραξη στὴ ρίζα του, σῶμα κωνικό, βάση ἐπίπεδη. Στὸν ὦμο καὶ σὲ κάποια μεταξύ τους ἀπόσταση δύο ζεύγη κατακόρυφων κυλινδρικών ἀποφύσεων.

Ύψ. μὲ τὴ συμπλήρωση 0.09 μ., διάμ. κοιλ. μετὰ τῶν λαβῶν 0.104 μ., διάμ. βάσης 0.038 μ.

Ύψ. 0.06 μ., διάμ. στομ. συμπληρ. 0.04 μ., διάμ. κοιλ. 0.062 μ., διάμ. βάσης 0.03 μ.

13,5 (K35.9263) Πυξιδόσχημο, σχεδόν ἀκέραιο μὲ μικρὴ συγκόλληση καὶ συμπλήρωση (πίν. 17). Πηλὸς καθαρὸς, ἐπάλειψη ἐρυθρὴ μερικῶς φθαρμένη, ὅπτηση καλή. Στόμιο διευρυνόμενο, συνεχόμενο μὲ τὸν ὦμο, σῶμα σφαιρικό, λίγο ἀσύμμετρο, πυθμένας ἐπίπεδος. Στὴν κοιλία, σὲ ἴσες ἀποστάσεις, τρία δισκοειδὴ ἐπιθήματα.

Ύψ. 0.105 μ., διάμ. στομ. 0.092-0.096 μ., διάμ. κοιλ. 0.12 μ., διάμ. βάσης 0.04 μ.

13,4 (K38.9266) Μικκύλο πιθόσχημο, συμπληρωμένο στοῦ μεγαλύτερου τμήμα τοῦ στομίου (πίν. 17).

Πηλὸς καθαρὸς καστανός, ἐπιφάνεια ὅμοια, ἀνώμαλη, χωρὶς ἀλείφωμα, στὰ τοιχώματα ρωγμές. Ὅπτηση μέτρια. Κακότεχνο. Στόμιο κωνικό, ὀριζόντια ἀνισοῦψῆς ἐγγάραξη περὶ τὸ ἀμφικωνικό σῶμα ὑποκαθιστᾷ ρίζα λαμοῦ, βάση ἐπίπεδη.

13,6 (K45.9274) Βαθὺς ἄωτος σκύφος, συγκολλημένος καὶ λίγο συμπληρωμένος (πίν. 18).

Πηλὸς καθαρὸς καστανός, ἐπιφάνειες καστανέρυθρες, κατὰ τόπους μελανωπές, ἀρχικὰ λείες, κατὰ τόπους στιλπνές, τοιχώματα παχιά μὲ ρωγμές. Σῶμα καμπύλο, βάση ἐπίπεδη. Ύψ. 0.10-0.105 μ., διάμ. στομ. 0.15-0.155 μ., διάμ. βάσης 0.057 μ., πᾶχ. τοιχώμ. 0.008 μ.

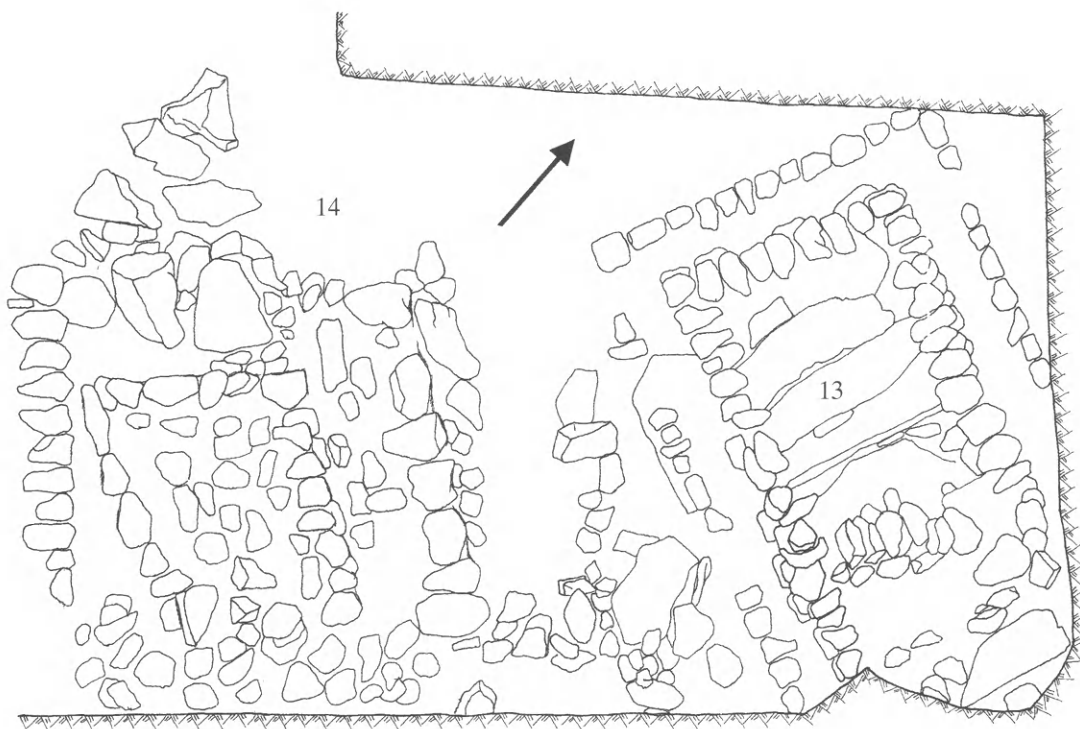
ΤΑΦΟΣ 14

Λακκοειδής, άκανόνιστα κυκλικός με πλευρική είσοδο και πρόθυρο. Άνασκάφηκε πλήρως τὸ 1971 (εἰκ. 99-101).

Ὁ περίβολος τοῦ τάφου διατηρήθηκε στὶς τρεῖς πλευρές, ἐνῶ στὴν ἀνατολική ἴσως βρίσκεται σκεπασμένος κάτω ἀπὸ ἄσκαφα χώματα. Οἱ πέτρες του, σὲ μία σειρά, εἶναι κυρίως μεγάλες κροκάλες, ἀλλὰ καὶ τραχιές, μέσου μήκους 0.35 μ., πὺν εἰδικὰ στὴ βόρεια πλευρὰ εἶναι τοποθετημένες ἐγκάρσια πρὸς τὸ μήκος τοῦ περιβόλου. Στὰ δυτικά πατοῦν σὲ ἄλλη, χαμηλότερη σειρά, στρωμένη κάτω ἀπὸ τὸ δάπεδο. Παρόμοιες πέτρες ἦταν ἄτακτα ριγμένες πέρα ἀπὸ τὸν περίβολο, ἐνῶ ἡ ΝΔ. γωνία του εἶχε καλυφθεῖ καὶ σημαντικὰ καταστραφεῖ ἀπὸ τὴ διέλευση τμήματος τοῦ περιβόλου τοῦ τάφου 12.

Κάτω ἀπὸ τὸν περίβολο, νότια, μέσα στὴν τομὴ τῆς ἐπιχώσεως προβάλλουν μικρὲς πέτρες στὴ σειρά, πὺν πιθανὸν νὰ ἀνῆκαν σὲ προγενέστερο σχηματισμὸ χαμηλότερου δαπέδου. Τέλος, κάτω ἀπὸ τὴ βόρεια σειρά, πρὸς τὰ δυτικά, ὑπάρχουν μέσα στὴν ἐπίχωση δύο-τρεῖς μεγάλες πέτρες σὲ θέση λοξή ἔως κατακόρυφη, ἢ μία τουλάχιστον καταφανῶς κυλισμένη.

Μέσα στὸν περίβολο καὶ σὲ μικρὴ ἔως ἐλάχιστη ἀπόσταση ἀπὸ αὐτόν (0.10-0.45 μ.) εἶχε κτισθεῖ ὀρθογώνιο πλαίσιο (διαστ. περίπου 1.50×1.20 μ.), λίγο ὑψηλότερο ἀπὸ τὴ στάθμη τοῦ δαπέδου, πὺν περιέκλειε ἐπιφάνεια γεμάτη μὲ σκόρπιες πέτρες, ὅπως εἰκονίζονται στὸ σχέδιο τῆς ἀνασκαφῆς (εἰκ. 99). Οἱ πέτρες συνέχιζαν ἀνατολικά,

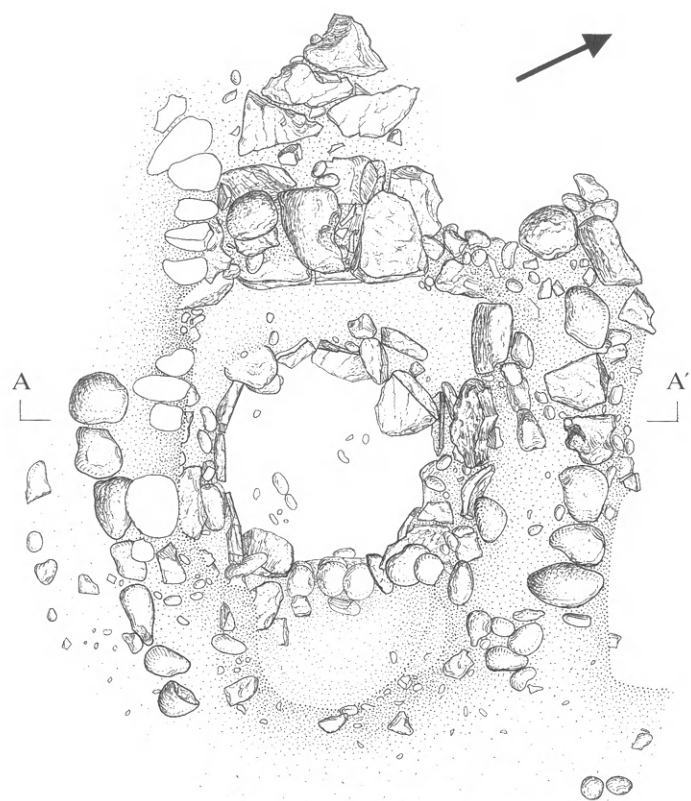

99. Κάτοψη τῶν τάφων 14 καὶ 13 (ἀνασκαφὴ 1971).

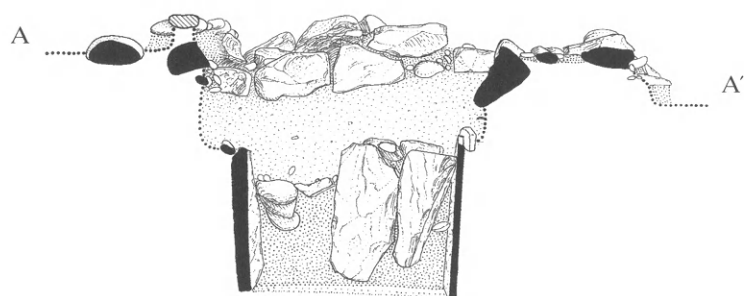

100. Ὁ τάφος 14, ἀπὸ ἀνατολικά. Δεξιά, μέσα στὸν λάκκο, τριγωνικὴ πλάκα ἐπενδύσεως κεκλιμένη.

πέρα ἀπὸ τὸ πλαίσιο, καὶ σχημάτιζαν σωρὸ πὺν περιλάμβανε δύο σκόρπια τμήματα σχιστολιθικῶν πλακῶν. Κάτω ἀπὸ τὸν σωρὸ ἀνασκάφηκε τὸ πρόθυρο σὲ σχῆμα ἡμικυκλικοῦ ὀρύγματος (0.80x0.97 μ.). Στὸν περιορισμένο χώρο τοῦ δαπέδου τοῦ ἀποκαλύφθηκε σκελετὸς πὺν δίνει τὴν ἐντύπωση κατὰ χώραν ταφῆς (εἰκ. 102). Τὸ κεφάλι βρισκόταν στὸν Νότο, τὰ πόδια ἦταν διπλωμένα ψηλὰ πρὸς τὸν Βορρᾶ καὶ μία σχιστολιθικὴ πλάκα, πεσμένη ἢ τοποθετημένη λοξά, εἶχε καταπλακώσει τὸ στῆθος. Στὸν ἴδιο χώρο ὑπῆρχαν ἀκόμα ἀρκετὰ ὀστά, καθὼς καὶ κρανία, συνολικὰ πέντε.

0 1 M

101. Κάτοψη καὶ τομὴ Α-Α' τοῦ τάφου 14.

102. Ταφή μέσα στο πρόθυρο τοῦ τάφου 14, ἀπὸ δυτικά.

103. Ὁ λάκκος καὶ τὸ πρόθυρο τοῦ τάφου 14, ἀπὸ δυτικά. Δεξιὰ, διακρίνεται πλατὺς ᾠμὸς μεταξὺ δύο πλακῶν.

Κάτω από τη θέση τοῦ ὑπέργειου ὀρθογωνίου πλαισίου καὶ 0.50 μ. χαμηλότερα ἀπὸ τὴ στάθμη τοῦ δαπέδου, βρέθηκε ἡ καλυπτήρια πλάκα τοῦ λάκκου, μεγάλη ἀσβεστολιθική, σπασμένη στὰ δύο καὶ βυθισμένη ἐν μέρει μέσα στὸν τάφο.

Ὁ λάκκος εἶναι καμπυλόγραμμος (διαμ. 1.08-1.16 μ.) μὲ σχετικά εὐθύγραμμη τὴ νότια πλευρὰ (μῆκ. 0.80-0.85 μ.) καὶ εἴσοδο στὴν Ἀνατολή. Τὰ τοιχώματα εἶναι ἐπενδυμένα μὲ ὄρθιες παράπλευρες πλάκες, κυρίως σχιστολιθικές (πλάτ. 0.20-0.35 μ. περίπου), ἐνῶ σὲ δύο-τρία σημεῖα ὑπάρχουν κενά, ὡσὰν πλατεῖς ἄρμοι, κάτω στενοί, ἐπάνω πλατύτεροι κτισμένοι μὲ ποτάμιες πέτρες (εἰκ. 103). Τὸ δάπεδο ἦταν στρωμένο ἀπλῶς μὲ χῶμα καὶ βρίσκεται σὲ βάθος 0.90 μ. ἀπὸ τὸ χεῖλος.

Στὰ ΒΔ. τοῦ λάκκου μία πλάκα ἔχει τοποθετηθεῖ μὲ κλίση ἐμπρὸς ἀπὸ ἄλλη κατακόρυφη καὶ τὴν ἐπικαλύπτει κατὰ τὸ μεγαλύτερο τμήμα (εἰκ. 100). Στὴ συνέχεια, τὴν ἐπένδυση σχηματίζουν, σὲ πλάτος 0.30-0.40 μ., δύο-τρεῖς ἀσύνδετες πέτρες καὶ χῶμα. Τὸ σημεῖο αὐτὸ ἀντιστοιχεῖ, ἐκτὸς λάκκου, μὲ τὶς λίγες μεγάλες τραχιές πέτρες, ποὺ ἤδη σημειώθηκαν, κάτω ἀπὸ τὴ βόρεια σειρὰ τοῦ περιβόλου. Ἀπὸ τὶς ἀνωμαλίες αὐτὲς συνάγεται ὅτι στὸ συγκεκριμένο σημεῖο πίσω ἀπὸ τὴν ἐπένδυση συνέβη κάποια χαλάρωση τῶν χωμάτων, ποὺ πέταξε ἀπὸ τὴ θέση τῆς τὴν πλάκα. Ὅταν κατὰ τὴ διάρκεια μιᾶς ταφῆς ἡ φθορὰ ἐγίνε ἀντιληπτή, ἔστησαν τὴν πεσμένη πλάκα ἐμπρὸς ἀπὸ τὴ διπλανή τῆς καὶ γέμισαν πρόχειρα τὸ κενὸ μὲ λίγες τυχαῖες πέτρες, γιὰ νὰ ἀποφύγουν συνέχιση τῆς φθορᾶς. Στὸ χεῖλος τοῦ λάκκου, κυρίως δυτικά, ἡ ἐπιφάνεια ἐξομαλύνεται μὲ μικρὲς ἐπιμήκεις πέτρες τοποθετημένες ἐγκάρσια, γιὰ νὰ γεμίσουν τὰ κενὰ στὶς κορυφές τῶν πλακῶν.

Ἡ ἀνατολική πλευρὰ, χαμηλά, εἶναι κτισμένη μὲ μικρὲς πέτρες σὲ τέσσερις δόμους καὶ ὁ ἀνώτατος σχηματίζει τὸ κατώφλι, σὲ ὕψος 0.40-0.45 μ. ἀπὸ τὸν πυθμένα. Στὴ συνέχεια δημιουργεῖται ἄνοιγμα εἰσόδου (πλάτ. 0.47 μ.), ποὺ πλαισιώνεται δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ ἀπὸ τὶς ὄρθιες πλάκες τῆς ἐπενδύσεως. Ἡ πρὸς Νότον, κατὰ 0.15 μ. χαμηλότερη ἀπὸ τὴν ἀντίστοιχη στὸν Βορρᾶ, εἶναι τοποθετημένη λοξὰ καὶ ἐπικαλύπτει γιὰ λίγα ἑκατοστὰ τὴ βάση τῆς ἐπόμενης στὴ νότια παρειά. Ἡ θέση τῆς αὐτῆ δείχνει ὅτι ἦταν λίγο κουνημένη καὶ ἐλαφρὰ μετατοπισμένη, χωρὶς ὅμως ποτὲ νὰ ἔχει ἀφαιρεθεῖ τελείως καὶ νὰ ἐπανατοποθετηθεῖ (εἰκ. 103). Ἡ εἴσοδος βρέθηκε ἄφρακτη, χωρὶς ὄρθια πλάκα ἢ τοίχιση.

Μέσα στὸν λάκκο μετὰ τὰ πρῶτα χῶματα παρουσιάθηκαν στὴ ΒΔ. γωνία, σὲ βάθος 0.20 μ. ἀπὸ τὸ χεῖλος, ἓνα σχεδὸν ἀκέραιο κρανίον, καθὼς καὶ ὀστά ἀπὸ μῆρους, κνήμες καὶ σπονδυλικὴ στήλη, παραμερισμένα στὴ Β. καὶ Δ. πλευρὰ. Στὴν ἴδια περιοχὴ ἦταν διασκορπισμένα δόντια ἀπὸ ἄτομα διαφόρου ἡλικίας. Χαμηλότερα, σὲ βάθος 0.40 μ., βόρεια καὶ κοντὰ στὴν εἴσοδο, ὑπῆρχε ἄλλο κρανίον, σκόρπια δόντια μικροῦ παιδιοῦ καὶ τμήματα σκελετῶν ποὺ ἀνῆκαν σὲ δύο παιδιά. Τὰ ὀστά στὴν περιοχὴ αὐτὴ συνεχίζουν μέχρι τοῦ δαπέδου, σὲ βάθος 0.90 μ., ἐνῶ στὴν πλευρὰ τῆς εἰσόδου ὑπῆρχαν μόνον ἴχνη καὶ μικρὸ τμήμα κρανίου στὸν πυθμένα τοῦ λάκκου.

Εὐρήματα δὲν ἀναφέρονται, καὶ ἡ ὑπάρχουσα κεραμεικὴ κατὰ τὶς ἐνδείξεις τῆς προέρχεται ἀπὸ τὸν ἐξωτερικὸ καθαρισμὸ τοῦ τάφου.

Νεκροὶ τουλάχιστον ἐννέα.

ΤΑΦΟΣ 15

Κιβωτιόσχημος παιδικός. Άνασκάφηκε τὸ 1973, ἔκτος ἀπὸ τὴν εἴσοδο (εἰκ. 104).

Ὁ τάφος φαίνεται νὰ εἶχε ἰδιαίτερο περίβολο, διότι ἕξι-ἑπτὰ μικρὲς πέτρες ἐπάνω στὸ δάπεδο, καὶ σὲ ἀπόσταση 0.30-0.40 μ. ἀπὸ τὴ νότια παρειά του, διέγραφαν μίαν σειρὰ, ποὺ χάνεται κάτω ἀπὸ τὴν ΝΑ. κεραία τοῦ περιβόλου τοῦ τάφου 16. Ἐπίσης, ἀνατολικά, ἔμπρὸς ἀπὸ τὴν εἴσοδο, ἀσύνδετες ποτάμιες πέτρες σὲ μίαν γραμμὴ, σχημάτιζαν ἡμικύκλιο (εἰκ. 106).

Ὁ λάκκος βρέθηκε καλυμμένος μὲ μίαν ἀσβεστολιθικὴ πλάκα (0.70×0.60×0.10 μ.). Ἐπάνω στὸ ἀνατολικὸ ἄκρο τῆς πλάκας, ὅπως φαίνεται καλύπτεται ἀπὸ τὸ σχέδιο τῆς παλαιᾶς ἀνασκαφῆς (εἰκ. 2), εἶχαν τοποθετηθεῖ πέτρες στὴ σειρὰ (εἰκ. 105). Ὁ λάκκος εἶχε σχῆμα πετάλου μὲ εὐθεία τὴ βόρεια πλευρὰ καὶ εἴσοδο στὴν Ἀνατολή (διαστ. 0.70×0.45 μ., βάθ. 0.47 μ.). Τὰ τοιχώματα εἶναι ἐπενδυμένα μὲ κατακόρυφες ἀσβεστολιθικὲς πλάκες καὶ δύο σχιστολιθικὲς (πλάτ. 0.18-0.25 μ.). Τὸ ΒΔ. τμήμα εἶναι γυμνόν, ἐνῶ στὰ νότια ἡ μίαν πλάκα δὲν φθάνει μέχρι τοῦ πυθμένα.

Ἡ εἴσοδος, χωρὶς κατώφλι, ἔχει πλάτος 0.26 μ. καὶ φράσσεται ἀπὸ μίαν ἐπιμήκη ποτάμια πέτρα. Στὴν ἴδια εὐθεία, πρὸς Βορρᾶν, μίαν κατακόρυφην ἀσβεστολιθικὴν πλάκα καλύπτει τὴν πλευρὰ, ἐνῶ ἡ ἀντίστοιχη πρὸς Νότον εἶναι τοποθετημένη λοξὰ στὰ ΝΑ. Ἐμπρὸς ἀπὸ τὴ φραγμένη εἴσοδο, σὲ ἀπόσταση 0.25 μ., λεπτὴ σχιστολιθικὴ πλάκα (διαστ. 0.20×0.35 μ.) πατοῦσε μὲ τὴ μεγάλη διάσταση λίγο χαμηλότερα ἀπὸ τὸ χεῖλος τοῦ τάφου καὶ ἐξεῖχε ἐπάνω ἀπὸ τὴν κάλυψή του. Στὸν πυθμένα εἶναι τὸ φυσικὸ καστανὸ χῶμα, ἀρκετὰ πατημένο. Ὁ λάκκος βρέθηκε γεμάτος χῶματα ἕως ἐπάνω καὶ περιεῖχε τὰ ὀστὰ παιδιοῦ ποῦ, ὅπως φάνηκε ἀπὸ τὴ μελέτη τῶν σιαγόνων καὶ ὀστέων, ἦταν ἡλικίας δύο ἕως τριῶν ἐτῶν. Μοναδικὸ εὑρημα ἓνα θαλάσσιο κοχύλι.

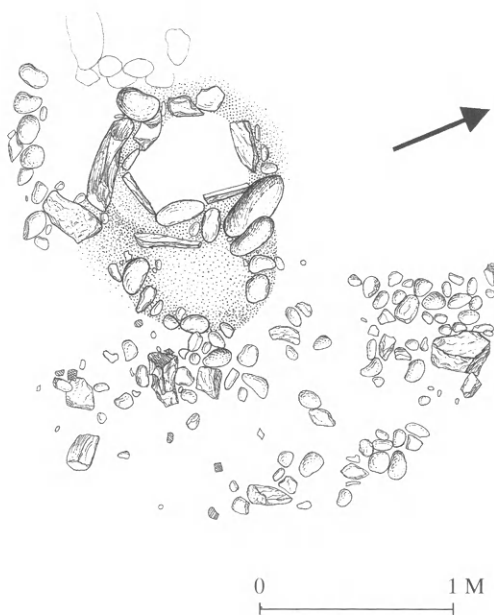
Νεκρὸς ἓνας.

104. Ὁ παιδικὸς τάφος 15. Ἐμπρὸς, τὸ ΝΑ. τμήμα τοῦ περιβόλου τοῦ τάφου 16.

105. Ὁ τάφος 15 πρὶν ἀπὸ τὴν ἀνασκαφή του, ἀπὸ ἀνατολικά. Ἀριστερά, ὁ περιβόλος τοῦ τάφου 24.

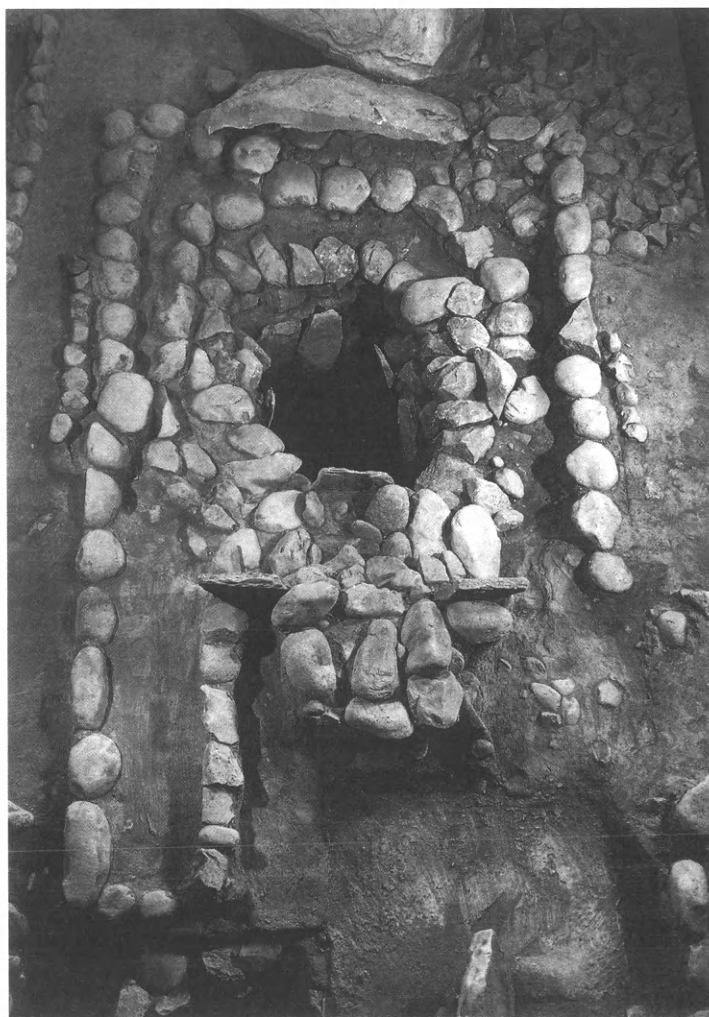
106. Κάτοψη τοῦ τάφου 15.

ΤΑΦΟΣ 16

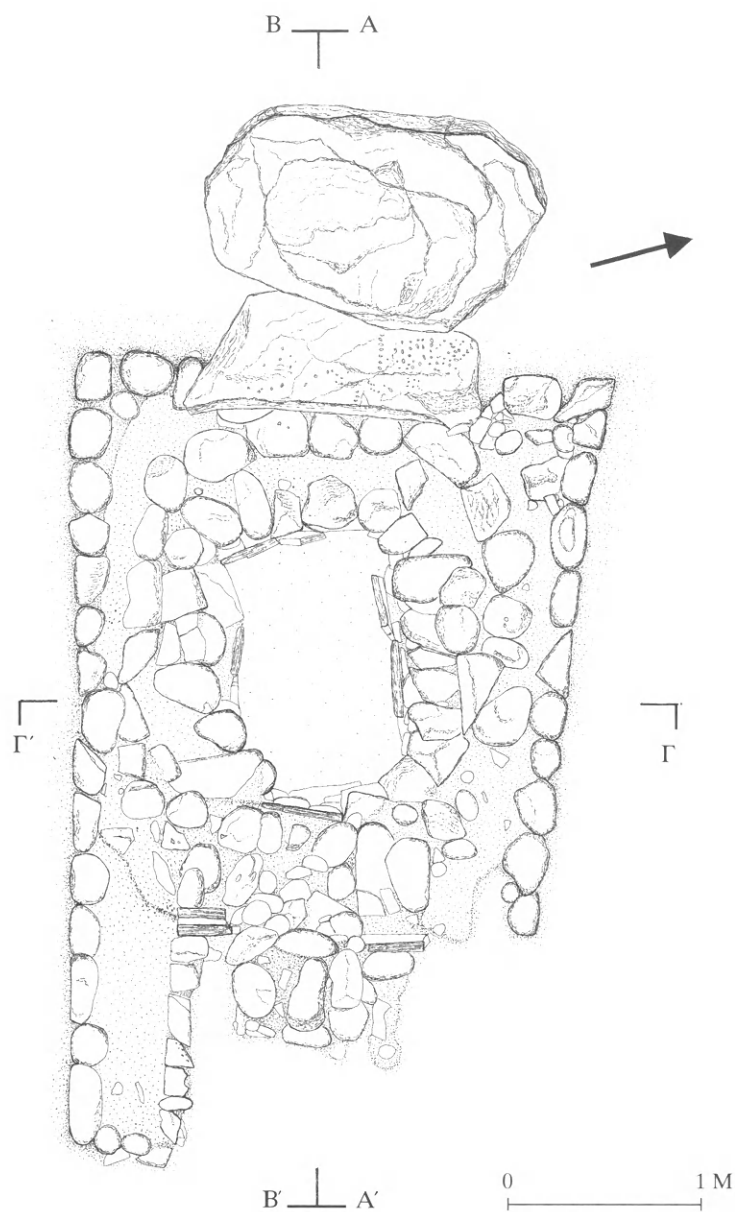
Λακκοειδής με λίθινη ἐπένδυση, πλευρική εἴσοδο καὶ πρόθυρο. Ὁ λάκκος ἀνασκάφηκε τὸ 1970-71, τὸ πρόθυρο παραμένει ἄσκαφο (εἰκ. 107-111).

Ὁ περίβολος τοῦ τάφου σχηματίσθηκε ὀρθογώνιος, ἐπάνω στὸ ἀρχαῖο δάπεδο, με πέτρες στρωμένες στὴ σειρὰ (διαστ. νότ. 4.17 μ., δυτ. 2.85 μ., σωζόμ. βόρ. 2.85 μ.). Ἡ νότια πλευρὰ του στρέφει ἀνατολικά καὶ σχηματίζει ἀπόληξη σὲ σχῆμα Π, ἐνῶ τὸ ἀντίστοιχο τμήμα τῆς βόρειας πλευρᾶς ἦταν ἤδη κατεστραμμένο κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς ἀνασκαφῆς, πρὶν ἀπὸ τὴν τοποθέτηση ἐκεῖ τοῦ μεταλλικοῦ στύλου τοῦ στεγάστρου. Ἐπὶ πλέον, ἔξω ἀκριβῶς ἀπὸ τὶς μακρὲς πλευρὲς ὑπάρχει ἀπὸ μία ἀκόμα παράλληλη καὶ ἐφαπτόμενη σ' αὐτὲς σειρὰ, με πολὺ μικρότερες πέτρες (μέσου μήκους 0.05 μ.) καὶ με βραχύτερη διαδρομὴ χωρὶς προφανή προορισμό (εἰκ. 107).

Μέσα στὸν περίβολο καὶ σὲ ἐλάχιστη ἀπ' αὐτὸν ἀπόσταση, ὑπῆρχε ὀρθογώνιο

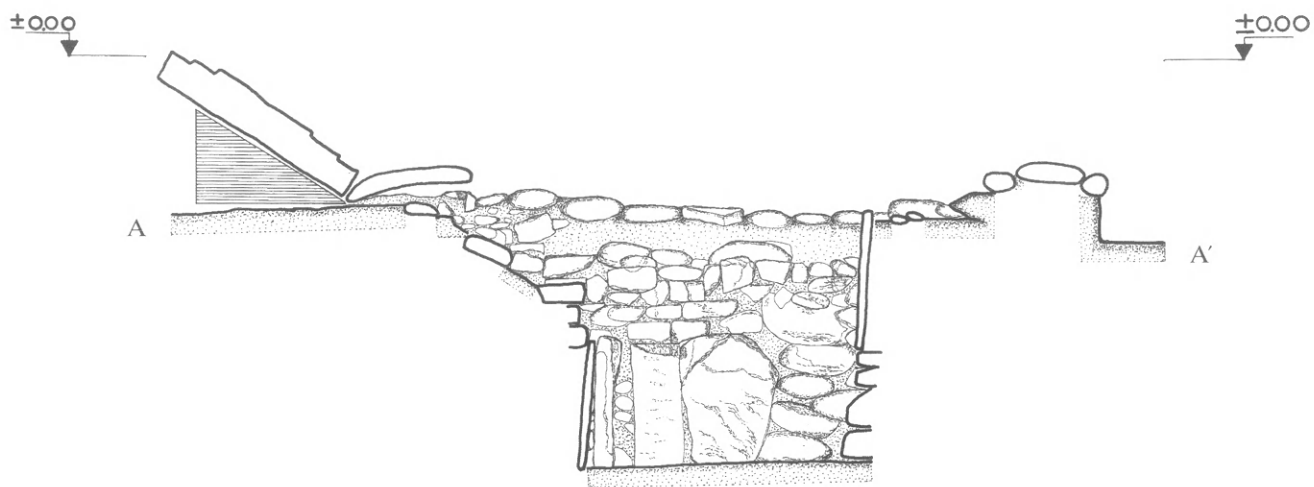
107. Ὁ τάφος 16, ἀπὸ ἀνατολικά.

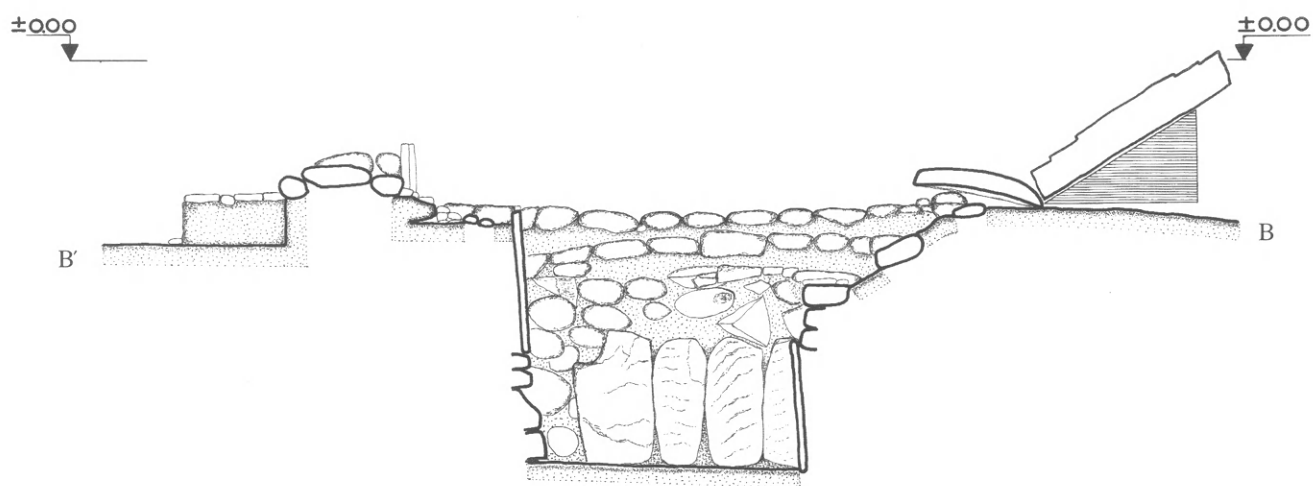
108. Κάτοψη τοῦ τάφου 16.

πλαίσιο κτισμένο στὰ ὄρια περίπου τοῦ λάκκου. Οἱ πέτρες του πατοῦσαν σὲ ἐπίχωση σχετικοῦ ὕψους, ὁρατὴ σὲ ἀνασκαφικὴ φωτογραφία (εἰκ. 112).

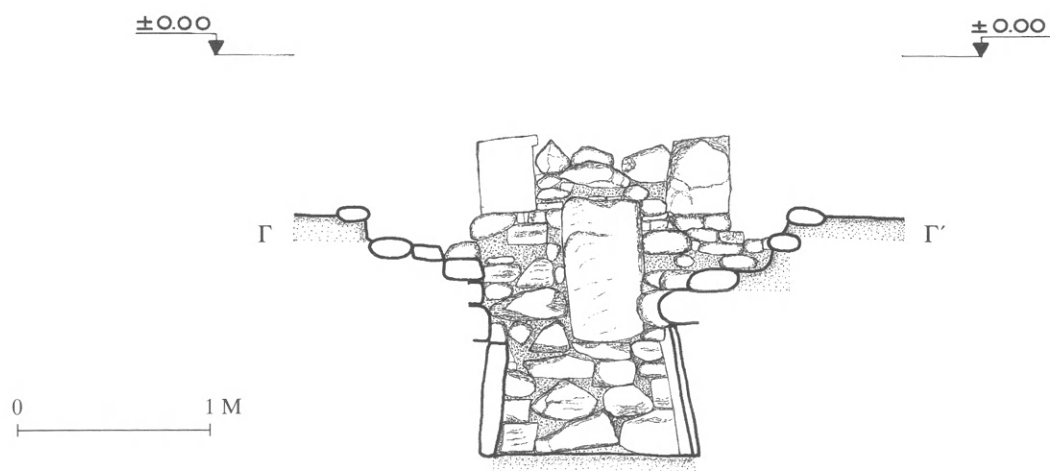
Ἡ θέση τῆς εἰσόδου δηλώνεται ἐξωτερικὰ ἀπὸ δύο ὀρθιες σχιστολιθικὲς πλάκες ἢ «στήλες» (ὁρατῶν διαστ. 0.35×0.43 μ. βόρ., 0.33×0.47 μ. νότ.) μὲ ὀριζόντιο τελείωμα, πού ἀπέχουν μεταξύ τους 0.67 μ. καὶ ἀπὸ τὴν πλάκα τοῦ ἀνοίγματος 0.60 μ. Ὅλη αὕτὴ ἡ περιοχὴ εἶναι καλυμμένη ἀπὸ ριχτὲς πέτρες, μᾶλλον μικρές. Ἀνατολικότερα πέρα ἀπὸ τὶς δύο «στήλες» ὑπῆρχαν ἀκόμα λίγες, αἰσθητὰ μεγαλύτερες, ἄλλες ποτάμιες καὶ ἄλλες τραχιές, πού ἔφθαναν στὸ ὕψος τοῦ ἐπιπέδου τοῦ κτιστοῦ ὀρθογώνιου πλαισίου, ἐπάνω ἀπὸ τὸν λάκκο (εἰκ. 107, 112).

109. Τομή Α-Α' του τάφου 16.

110. Τομή Β'-Β του τάφου 16.

111. Τομή Γ-Γ' και ὄψη τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ τάφου 16.

112. Τὸ ὑπέργειο τμήμα τοῦ τάφου 16, ἀπὸ ἀνατολικά.

113. Ὁ τάφος 16 καλυμμένος μὲ δύο πλάκες, ἀπὸ ΒΔ.

Ὁ λάκκος βρέθηκε σκεπασμένος μὲ δύο παχιὲς πλάκες, μία μεγάλη σχιστολιθική (1.80×1.30 μ.) καὶ μία μικρὴ ἀσβεστολιθική (1.55×0.70 μ.). Κατὰ τὶς τρεῖς πλευρὲς τοῦ περιβαλλόταν ἀπὸ μία σειρὰ πέτρες σὲ σχῆμα πετάλου, καὶ ἔξω ἀπ' αὐτὴν διέρχεται σχεδὸν ἐφαπτόμενος, καὶ στὸ ἴδιο περίπου ὕψος μὲ τὶς πλάκες, ὁ περίβολος (εἰκ. 113).

Ὁ λάκκος τοῦ τάφου εἶναι περίπου ὀρθογώνιος (διαστ. στὸ χεῖλος 1.40 μ. ἀπὸ Ἀ.-Δ. × 1.00 μ. Β.-Ν., βάθ. 0.85-0.90 μ.). Χαμηλὰ στὶς πλευρὲς βόρεια, δυτικὰ καὶ νότια φέρει ἐπένδυση ὀρθίων σχιστολιθικῶν πλακῶν (διαστ. 0.60×0.35-0.30 μ.), τρεῖς σὲ κάθε πλευρά, ποὺ καλύπτουν περίπου τὰ δύο τρίτα τοῦ ὕψους τοῦ (εἰκ. 109, 110, 114, 115). Ἰδιαίτερα, στὴ μέση τῆς βόρειας πλευρᾶς ὑπάρχει μία ἀσβεστολιθική, ἐνῶ δίπλα τῆς μέχρι τὴ γωνία, τὴν πλάκα ἀντικατέστησαν πέτρες. Ὑψηλότερα, τὰ τοιχώματα εἶναι κτιστὰ μὲ κροκάλες, μέτριες ἕως μεγάλες, καθὼς καὶ μὲ τραχιὲς πέτρες σὲ τρεῖς ἐπάλληλους δόμους.

Ἡ ἰδιόμορφη κάλυψη τῶν τοιχωμάτων ἐρευνήθηκε μὲ μικρὴ ἐπὶ τόπου ἐπέμβαση κατὰ τὸ θέρος τοῦ 2000: Ἀφαιρέθηκε ἡ μεσαία δυτικὴ πλάκα, σκάφηκε τὸ τοίχωμα πίσω τῆς σὲ πάχος 0.20 μ. καὶ διαπιστώθηκε ὅτι τὸ χῶμα ἦταν καθαρὸ καὶ στέρεο, χωρὶς νὰ ἔχει ὑποστῇ ὁποιαδήποτε ἀνθρώπινη ἐπέμβαση. Ἡ κατάσταση αὕτη βεβαιώνει ὅτι τὸ κτίσιμο μὲ πέτρες δὲν ἀρχίζει ἀπὸ τὸν πυθμένα τοῦ λάκκου, ὡς ἐπὶ πλέον προστασία πίσω ἀπὸ τὶς ὀρθιες πλάκες, ἀλλ' ὅτι ἀποτελεῖ ἐπέκταση τῆς χαμηλῆς καλύψεως πρὸς τὰ ἄνω. Ἡ ἀνατολικὴ παρειὰ εἶναι κτισμένη μόνον μὲ πέτρες (εἰκ. 111, 116). Χαμηλὰ οἱ τέσσερις πρῶτοι δόμοι εἶναι συνεχεῖς καὶ ὕστερα ἀνοίγεται στὴ μέση ἡ εἴσοδος. Δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τοῦ ἀνοίγματος, οἱ πλευρὲς (πρὸς Β. μῆκ. 0.46 μ., πρὸς Ν. μῆκ. 0.18 μ.) φαίνονται ἄτεχνα καὶ πρόχειρα κατασκευασμένες μὲ πέτρες μεγάλες καὶ μικρὲς καὶ μεγάλα ἐνδιάμεσα κενά, ποὺ κάνουν τὶς πέτρες νὰ φαίνονται

114. Ἡ ἐπέκδοση τῆς βόρειας παρειᾶς τοῦ λάγκου τοῦ τάφου 16, ἀπὸ νότια.

115. Ἡ ἐπέκδοση τῆς νότιας παρειᾶς τοῦ λάγκου τοῦ τάφου 16, ἀπὸ βόρεια.

116. Τὸ ἀνατολικὸ τμήμα τοῦ τάφου 16 μὲ κλειστὴ εἴσοδο καὶ τὸ πρόθυρο.

σὰν νὰ στηρίζονται στὸν ἀέρα. Ἡ πέτρα στὴ ΝΑ. γωνία εἶναι κυλισμένη πρὸς τὰ μέσα καὶ ἔχει φύγει ἀπὸ τὴ θέση της.

Ἡ σχιστολιθικὴ πλάκα ποὺ φράσσει τὴν εἴσοδο (διαστ. 0.70x0.40 μ.) πατάει λίγο λοξὰ ἐπάνω στὸν ἀνώτερο κτιστὸ δόμο καὶ φέρεται ἐπίσης λοξὰ πρὸς τὴν εὐθύγραμμὴ χάραξη τοῦ χαμηλότερου τμήματος. Ἡ κορυφή της ἔξέχει 0.45-0.50 μ. ἀπὸ τὸ χεῖλος τοῦ λάκκου, ἀλλ' ὄχι ἀπὸ τὸν λιθοσωρό. Τὸ πλάτος της εἶναι ὅσο ἀκριβῶς καὶ τὸ ἄνοιγμα.

Ὁ λάκκος βρέθηκε γεμάτος χώματα. Τὰ πρῶτα ὅσα μαζί μὲ ἓνα κρανίον παρουσιάσθηκαν 0.20 μ. κάτω ἀπὸ τὸ χεῖλος του καὶ ἦταν συγκεντρωμένα ἀνατολικά, δίπλα στὴν εἴσοδο. Τὰ πολλά, ἀπὸ διάφορα μέρη τῶν σκελετῶν ἀλλὰ χωρὶς κρανία, ἦταν ὡς συνήθως σπρωγμένα δυτικὰ καὶ ἄρχιζαν περίπου ἀπὸ τὸ ἐπίπεδο τοῦ πρώτου κτιστοῦ δόμου τῆς ἐπενδύσεως, ὑψηλότερα ἀπὸ τὶς κορυφές τῶν πλακῶν. Σὲ αὐτὸ τὸ ἐπίπεδο, μαζί μὲ τὰ ὅσα ὑπῆρχε ἓνας χρωματοτρίπτης. Πολὺ χαμηλότερα, κοντὰ στὴ βόρεια παρειά, σὲ βάθος 0.80 μ., σχεδὸν ἐπάνω στὸν πυθμένα, βρέθηκε τὸ ἐγγάριακτο

«κάλυμμα» (16,1), τοποθετημένο με την κυρτή διακοσμημένη πλευρά προς τα κάτω, και την κοίλη ακόσμητη προς τα επάνω. Το σημείο εύρέσεως του ἀμφορίσκου 16,2 δὲν σημειώνεται στο ἡμερολόγιο, λόγω πολὺ κακῆς διατηρήσεως τῶν ὀστράκων του. Ἀντίθετα, ἐμπρὸς ἀπὸ τὴν εἴσοδο, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ πρῶτα εὐρήματα στὰ ὑψηλὰ στρώματα, τὰ χῶματα χαμηλότερα, μέχρι κάτω, ἦταν καθαρά.

Τουλάχιστον ἓνας νεκρός.

Εὐρήματα

16,1 (Κ73.9331) «Κάλυμμα», σχεδὸν ἀκέραιο (πίν. 18).

Πηλὸς καθαρὸς ὠχροκάστανος, ἐπιφάνειες καστανόφαιες ἕως μελανές, ἡ ἐξωτερικὴ λεία καὶ ἐλαφρὰ στιλπνὴ. Σκεῦος ἐπίπεδο, κυκλικό, κάμπτεται στὴν περιφέρεια σὲ καμπύλο τοίχωμα με καμπύλο χεῖλος.

Διακόσμηση ἐγγάρακτη: ὅλη ἡ ἐπίπεδη ἐπιφάνεια καλύπτεται ἀπὸ τετράκτινο ἀστέρα διπλῆς γραμμῆς καὶ ἀτελοῦς σχηματισμοῦ τῶν κορυφῶν του ποὺ ἐπεκτείνονται ἐπάνω στὸ καμπύλο τοίχωμα. Στὸ κέντρον μικρὸς κύκλος περιβαλλόμενος ἀπὸ ἀκτίνες.

Ύψ. 0.026 μ., διάμ. χεῖλ. 0.145-0.15 μ.

(Travlos 1988, εἰκ. 278. Πετράκος 1995, εἰκ. 62).

16,2 (Κ37.9265) Σῶμα ἀμφορίσκου, ἐγγάρακτο, συγκολλημένο καὶ συμπληρωμένο (πίν. 19).

Πηλὸς καθαρὸς σκοτεινὸς καστανός, ἐπιφάνεια ὅμοια. Σῶμα σφαιρικό πιεσμένο, στόμιο κυκλικὸ ὁλόκληρο συμπληρωμένο, βάση ἐπίπεδη συμπληρωμένη ἐξωτερικά, στὴν κοιλία ἀνωμαλίες δηλώνουν ὑπαρξὴ ἀποφύσεων.

Διακόσμηση ἐγγάρακτη: ὁλόκληρη ἡ ἐπιφάνεια καλύπτεται ἀπὸ ὁμάδες 4-5 κατακορύ-

φων ἐγχαράξεων, ποὺ πλαισιώνουν ὅμοιες ὁμάδες λοξῶν γραμμῶν μεταξύ τους ἀντίρροπες, ἀφήνοντας ἐνδιάμεσα τριγωνικὲς ἀκόσμητες ἐπιφάνειες.

Ύψ. σωζ. 0.072 μ., διάμ. κοιλ. 0.128 μ., διάμ. βάσης (συμπληρωμένης) 0.045-0.05 μ.

(Μαρινάτος 1970β, πίν. 5β ἀριστερά).

16,3 (Δ48.9330) Τμήμα ὀστίνου χρωματοτρίπτη (πίν. 19).

Χρῶμα λευκόφαιο, ἐπιφάνεια διαβρωμένη ὥσάν σπογγωτή, διατηρεῖ καστανὴ ὀξειδωση. Σχῆμα ἐπίμηκες, διατομὴ κοίλη, ἀπόληξη πλευρῶν καμπύλη, σπασμένο στὸ ἄκρο. Ἐσωτερικά, στὸ ἄλλο ἄκρο, μόλις διακρίνονται ἱχνὴ ἐρυθρῆς βαφῆς.

Σωζ. μῆκ. 0.105 μ., πλάτ. 0.032 μ., πάχ. 0.004 μ.

16,4 (Δ49.9332) Λίθινος ὑπερος, ἀκέραιος (πίν. 19).

Λίθος λευκωπός, ἐπιφάνεια καστανόλευκη με ὀξειδωση καὶ μελανὰ στίγματα, διαβρωμένη, σπογγωτή. Σχῆμα ἐπίμηκες, κυκλικῆς διατομῆς, τὸ ἓνα ἄκρο ἐπίπεδο, τὸ ἄλλο κυρτό.

Μῆκ. 0.046 μ., μέγ. πάχ. 0.018 μ.

ΤΑΦΟΣ 17

Λακκοειδής με κτιστά τοιχώματα, πλευρική είσοδο και πρόθυρο. Ανασκάφηκε μερικῶς τὸ 1971-72 καὶ σήμερα βρίσκεται κάτω ἀπὸ τὴ ΝΑ. γωνία τῆς βάσης τοῦ μεταλλικοῦ στεγάστρου. Τὸ πρόθυρο παραμένει ἄσκαφο (εἰκ. 117, 118, 121).

Ὁ ἐξωτερικὸς περίβολος, στρωμένος στὸ ἐπίπεδο τοῦ δαπέδου, φαίνεται μόνον ἀπὸ πέντε ποτάμιες πέτρες στὴ σειρὰ σὲ μῆκος 1.20 μ. Οἱ ἄλλες πλευρές του παρέμειναν ἄσκαφες.

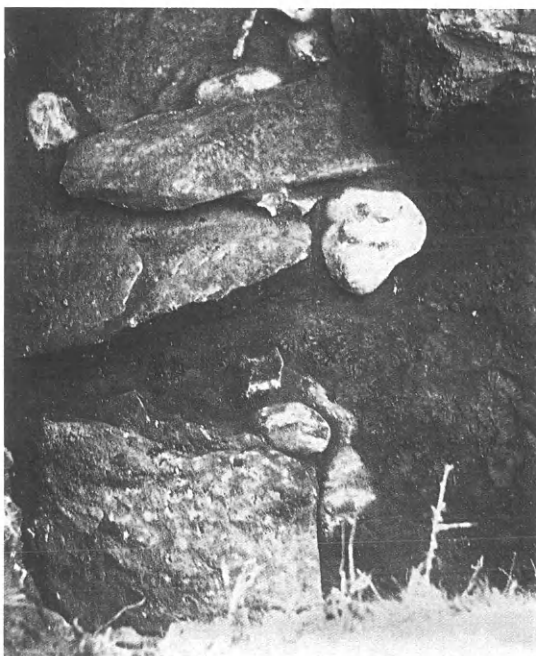
Τὸ ὑπέργειο τμήμα τοῦ τάφου σώζεται στὸ νότιο μέρος καὶ εἶναι σκεπασμένο κάτω ἀπὸ τὴ βάση ἐκ σκυροδέματος τοῦ μεταλλικοῦ στεγάστρου. Ἀπὸ τὸ κτιστὸ ὀρθογώνιο πλαίσιο φαίνεται ἡ τομὴ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς, μετέσσερις ἐπάλληλες στρώσεις, συνολικοῦ ὕψους 0.50 μ. (εἰκ. 117, 121). Τὸ ἴδιο ὕψος ἔχει στὴ συνέχειά του ὁ λιθοσωρός, ἐπάνω ἀπὸ τὸ ὑποτιθέμενο πρόθυρο, ποὺ ἀπλώνεται στὰ πλάγια 0.25 μ. περιίπου ἔξω ἀπὸ τὰ ὅρια τῶν μακρῶν πλευρῶν τοῦ λάκκου (εἰκ. 117). Ἡ ἐπίχωση τοῦ ὑπέργειου τμήματος μέσα στὸ λίθινο πλαίσιο ἔχει ἐπίσης διατηρηθεῖ καί, ὅπως φαίνεται στὴν τομὴ της, ἀποτελεῖται ἀπὸ καθαρά χώματα, χωρὶς πέτρες. Κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίχωση ὁ λάκκος βρέθηκε καλυμμένος μετέσσερις σχιστολιθικὲς πλάκες, καὶ ἀπὸ αὐτὲς σώζεται τώρα κατὰ χώραν μόνον τὸ νότιο ἥμισυ τῶν τριῶν. Τὸ ὑπόλοιπο κόπηκε γιὰ νὰ διευκολυνθεῖ ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ λάκκου κάτω ἀπὸ τὸ θεμέλιο τοῦ στεγάστρου. Στὸ σχέδιο τοῦ ἡμερολογίου, ποὺ φαίνεται νὰ εἶναι ἀρκετὰ πιστό, καὶ στὴ φωτογραφία (εἰκ. 119), οἱ πλάκες παρουσιάζονται στενότερες τοῦ λάκκου καὶ δὲν ἔφθαναν νὰ γεφυρώσουν τὸ ἄνοιγμα (διαστ. κατὰ σειρὰ ἀπὸ Δ.-Α. α:0.64×0.40 μ., β:0.85×0.25 μ.,

117. Τὸ ἀνεσκαμμένο τμήμα τοῦ τάφου 17, ἀπὸ Βορρᾶ. Διακρίνονται κομμένες κατὰ μῆκος οἱ καλυπτήριες πλάκες, ἐπάνω τους τὸ ὑπέργειο τμήμα καὶ ἀριστερὰ ὁ λιθοσωρός.

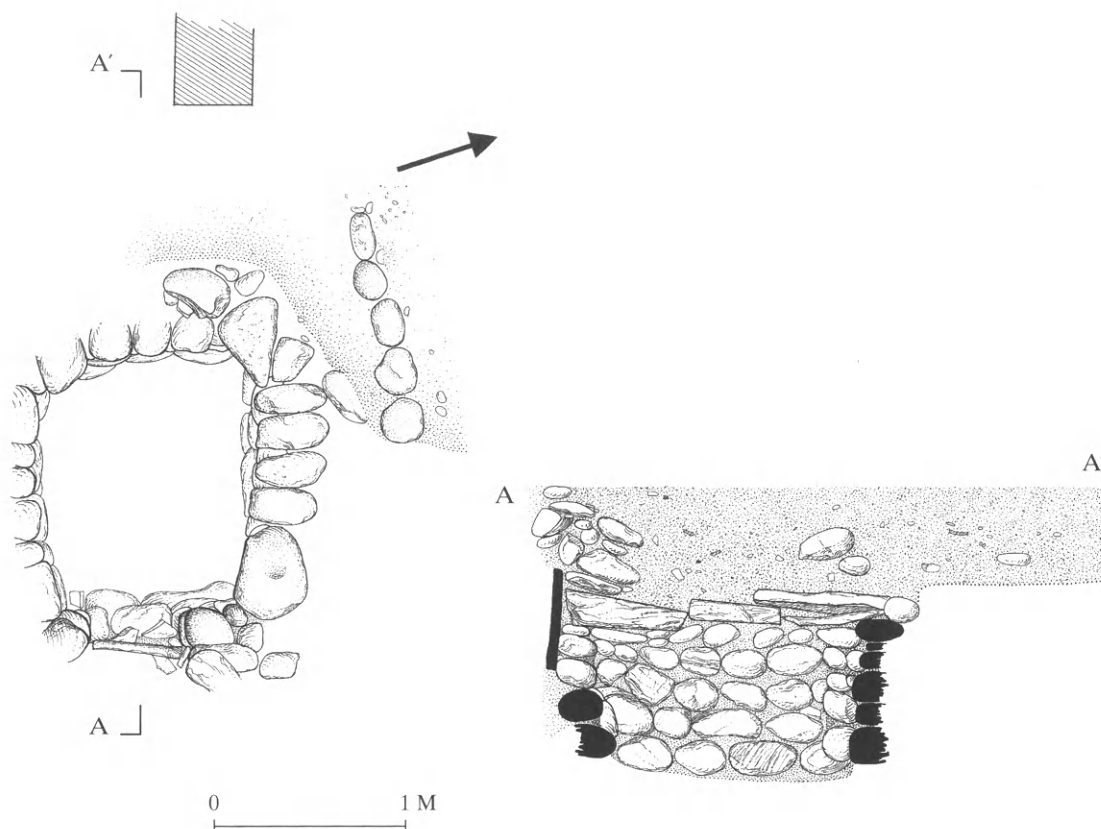
118. Ὁ λάκκος τοῦ τάφου 17, ἀπὸ δυτικά. Τμῆμα τῆς καλυπτήριας πλάκας σώζεται δεξιὰ.

119. Οἱ καλυπτήριες πλάκες τοῦ τάφου 17, ὅπως βρέθηκαν στὴν ἀνασκαφή.

120. Κρανία καὶ ὀστά συγκεντρωμένα κατὰ μῆκος τῆς βόρειας πλευρᾶς τοῦ λάκκου τοῦ τάφου 17, ἀπὸ δυτικά.

121. Κάτοψη και τομή τοῦ ἀνεσκαμμένου τμήματος τοῦ τάφου 17.

γ:0,80×0,35 μ., δ:0,70×0,60 μ.). Ἀπὸ τὶς ἀπεικονίσεις αὐτὲς καὶ τὶς διαστάσεις, εἶναι προφανὲς ὅτι οἱ πλάκες ἀκουμποῦσαν στὸ χεῖλος μόνον κατὰ τὸ ἓνα ἄκρο, ἄλλη στὸ νότιο, ἄλλη στὸ βόρειο, ἐνῶ τὸ δεύτερο ἄκρο τοὺς ἦταν ἐλεύθερο. Στὴν οὐσία οἱ πλάκες στηρίζονταν ἢ μία ἐπάνω στὴν ἀκμὴ τῆς μακρᾶς πλευρᾶς τῆς ἄλλης κατὰ τὸ τμήμα ποὺ συνέπιπταν ἐπάνω ἀπὸ τὸν λάκκο. Μερικὲς ἀκόμα πέτρες, σκόρπιες ἀνάμεσα στὰ κενὰ τῶν πλακῶν, δὲν κατόρθωσαν νὰ συμπληρώσουν τὴν κάλυψη τοῦ λάκκου, ἰδίως ἀνατολικά, ὅπου βρέθηκε σκεπασμένος μόνον μὲ χῶμα.

Ὁ λάκκος εἶναι οὐσιαστικὰ ὀρθογώνιος (μῆκ. 1,40-1,30 μ., πλάτ. 1,00-1,10 μ. καὶ βάθ. 0,80 μ.) μὲ τὴ βόρεια καὶ τὴ δυτικὴ πλευρὰ, ἴσως καὶ τὴ νότια, ἐλαφρὰ καμπύλες, κοῖλες πρὸς τὸ ἐσωτερικόν. Οἱ δύο μακρὲς πλευρὲς καὶ ἡ στενὴ δυτικὴ ἔχουν τοιχώματα κτιστὰ σὲ πέντε δόμους, μὲ πέτρες ποτάμιες μεγάλου μεγέθους (μέσου μῆκ. 0,30 μ.) ἰδίως στὴ χαμηλότερη στρώση (εἰκ. 117, 121). Στὴν ἀνατολικὴ οἱ δύο κατώτατες εἶναι συνεχεῖς, μὲ ἐπίσης μεγάλες πέτρες, καὶ ὕστερα διακόπτονται ἀπὸ τὸ ἄνοιγμα τῆς εἰσόδου ποὺ πλαισιώνεται ἀπὸ τὰ πλευρικὰ τμήματα, ὡς παραστάδες.

Τὰ δύο τμήματα εἶναι τακτικὰ κτισμένα, ὅπως καὶ οἱ ἄλλες πλευρὲς τοῦ λάκκου καὶ διαφέρουν μεταξύ τους μόνον κατὰ τὶς διαστάσεις. Τὸ πρὸς Βορρᾶν (μῆκ. 0,26 μ.), σχηματίζεται ἀπὸ μία ἕως δύο πέτρες τοποθετημένες κατὰ στρώσεις μπαδικὰ καὶ δρομικά, ἐνῶ τὸ νότιο εἶναι στενότερο καὶ ἔχει τὸ μῆκος μιᾶς πέτρας. Τὸ ἄνοιγμα τῆς εἰσόδου (πλάτ. 0,50 μ.) κλείνεται μὲ μία κάθετη σχιστολιθικὴ πλάκα (πλάτ. 0,45 μ.,

ύψ. 0.50 μ. περίπου), που πατάει σε δύο-τρεις πλακωτές πέτρες, μερικώς ορατές (εἰκ. 118). Πιθανόν να σχηματίζουν το κατώφλι, αλλά από το σημείο αυτό και πέρα ή υπερκείμενη κτιστή βάση του στεγαστρου εμποδίζει την ανασκαφή. Το χείλος του λάκκου, ορατό και ανεσκαμμένο κυρίως βόρεια, σχηματίζεται με ἑξι μεγάλες πέτρες και οί τέσσερις του κέντρου είναι τοποθετημένες ἐγκάρσια (μπατικά).

Ὁ λάκκος ἦταν γεμάτος χώματα ἕως ἐπάνω και τὰ πρῶτα ὅσα φάνηκαν μόλις 0.10 μ. μετὰ τὸ χεῖλος. Οὐσιαστικά ὅμως τὰ εὐρήματα ἄρχιζαν σὲ βάθος 0.25 μ. και μέχρι 0.40 μ. ἀποκαλύφθηκαν πέντε κρανία, τὰ τέσσερα συγκεντρωμένα κατὰ μήκος τῆς βόρειας πλευρᾶς (εἰκ. 120), πολλὰ ὅσα ἀπὸ τὰ χέρια, πόδια, λεκάνες, σπονδυλική στήλη καθώς και τὸ κλειστὸ ἄγγειο 17,2. Στὸ ἴδιο βάθος 0.40 μ., πρὸ τῆς εἰσόδου ἦταν ἀνάποδα τοποθετημένος ὁ κωνικὸς σκύφος 17,1 και στὸ κέντρον τοῦ λάκκου σὲ βάθος 0.50 μ. ἡ τετράγωνη χάλκινη χάνδρα 17,5. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ τῆς εἰσόδου, ΝΑ., σὲ βάθος 0.75 μ. βρέθηκε ὁ ὀστέινος χρωματοτρίπτης 17,3, δύο μαρμαρίνες σπάτουλες 17,4, μία χάλκινη κυλινδρική χάνδρα 17,6 και μία λίθινη φαιοπράσινη. Ἰδιαιτερες πληροφορίες γιὰ τὸν ἀριθμὸ και τὴν κατάσταση τῶν ὀστῶν δὲν ἀναφέρονται στὸ ἡμερολόγιο, προφανῶς λόγω δυσμενῶν συνθηκῶν τῆς ἀνασκαφῆς, ἀλλὰ τὰ ἀκέραια και θραυσμένα κρανία ὑπολογίσθηκε ὅτι προέρχονται ἀπὸ εἴκοσι νεκροῦς, διαφόρου φύλου και ἡλικίας, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ δύο παιδιά.

Νεκροὶ εἴκοσι.

Εὐρήματα

17,1 (K824.9746) Κωνικὸς σκύφος, ἀκέραιος (πίν. 19).

Πηλὸς καθαρὸς καστανός, ἐπιφάνειες ὅμοιες με μικρὲς ἀνωμαλίες. Σῶμα κωνικόν, λίγο ἀσύμμετρο, χεῖλη εὐθέα, βάση δισκοειδῆς, ἀνώμαλη. Ὑψ. 0.033-0.036 μ., διάμ. στομ. 0.063 μ., διάμ. βάσης 0.025 μ.

17,2 (K825.9747) Πιθόσχημο με λαμό, συγκολλημένο και συμπληρωμένο (πίν. 19).

Πηλὸς καθαρὸς καστανός, ἐπιφάνεια μελανόφαιη, ἔντριπτη, σήμερα φθαρμένη. Λαμὸς κυλινδρικός, χεῖλη καμπτόμενα πρὸς τὰ ἔξω, σῶμα σφαιρικὸ πιεσμένο, βάση ἐλαφρὰ κοίλη (πολὺ συμπληρωμένη).

Ὑψ. 0.07 μ., διάμ. χεῖλ. 0.057 μ., διάμ. κοιλ. 0.081 μ., διάμ. βάσης 0.04 μ.

17,3 (Δ450.9744) Ὀστέινος χρωματοτρίπτης, ἀκέραιος (πίν. 19).

Χρῶμα ὑπόλευκο, διατηρεῖ ὀξειδωση. Τέσσερις πλευρὲς κατεργασμένες, οἱ μακρὲς καμπύλες, οἱ δύο στενές, ἐσωτερικὰ λεπυνόμενες. Διατομή κοίλη.

Μήκ. 0.11 μ., πλάτ. 0.037 μ., πάχ. 0.003 μ.

17,4 (Δ451.9745) Δύο ὅμοιες μαρμαρίνες σπά-

τουλες, μία ἀκέραιη και μία κολοβή (πίν. 20). Μάρμαρο λευκὸ με ἐπιφάνεια ὀξειδωμένη, καστανόλευκη. Σχῆμα ἐπίμηκες ἱσοπαχὲς σὲ ὅλο τὸ μήκος, με καμπύλο τελεῖωμα στίς μακρὲς και τὴ μία στενὴ πλευρά. Ἡ ἄλλη λεπτύνεται πρὸς τὴν ἀκμή. Διατομή ἐλλειψοειδῆς. Μήκ. 0.061 μ. και 0.048 μ., πλάτ. 0.011 μ. και 0.009 μ., μέγ. πάχ. 0.004 μ. και 0.003 μ.

17,5 (Δ47) Χάλκινη κυλινδρική χάνδρα, ἀκέραιη (πίν. 20).

Σχηματισμένη ἀπὸ κυκλικὴ περιέλιξη ἐλάσματος χαλκοῦ με ἐνωμένα ἄκρα. Μεγάλη σχετικὰ ὀπὴ διαμπερῆς.

Μήκ. 0.01 μ., διάμ. 0.013 μ., πάχ. ἐλάσματος 0.003 μ.

17,6 (Δ449.9743) Μικρὴ χάλκινη κυβόσχημη χάνδρα, ἀκέραιη (πίν. 20).

Ὁ κύβος σχηματίζεται ἀπὸ περιέλιξη ἐλάσματος με ἄκρα που ἐνώθηκαν σὲ μία ἀκμή. Φέρει ὀπὴ διαμπερῆ, τετραγώνου διατομῆς.

Μήκ. πλευρᾶς 0.006 μ., πάχ. ἐλάσματος 0.0015 μ.

Παρατήρηση: Ἡ λίθινη φαιοπράσινη χάνδρα δὲν ἐντοπίσθηκε μέσα στὰ φυλασσόμενα στὸ Μουσεῖο εὐρήματα.

ΤΑΦΟΣ 18

Λακκοειδής με κτιστά τοιχώματα, πλευρική είσοδο και πρόθυρο. Άνασκάφηκε μερικώς το 1972 όσο επέτρεπε η όριζόντια εκ σκυροδέματος δοκός του στεγάστρου που διέρχεται επάνω από την ανατολική πλευρά του. Σήμερα είναι σκεπασμένος με κρύσταλλο (εικ. 122-124).

Ο έξωτερικός περίβολος σχηματίστηκε στη στάθμη του δαπέδου με ποτάμιες πέτρες μικρές (μήκ. 0.20-0.25 μ.), σε μία σειρά. Ο χώρος του φαίνεται ότι ήταν αρκετά ευρύς, αν και από τις πλευρές του μόνον η δυτική διατηρήθηκε ολόκληρη, ενώ η βόρεια και η νότια σώθηκαν σε μήκος 1.60 και 1.00 μ. αντίστοιχα³⁹.

Το υπέργειο τμήμα του τάφου, περιορισμένο μέσα σε κτιστό λίθινο πλαίσιο, δεν αποκαλύφθηκε ολόκληρο. Το σχηματίζεται από μία έως δύο επάλληλες σειρές ποτάμιες πέτρες μέσου μεγέθους (μήκ. 0.25-0.30 μ.), αρκετά μεγαλύτερες από αυτές που χρησιμοποιήθηκαν στα τοιχώματα. Το μήκος των πλευρών, μετά τη διάνοιξη της τάφρου θεμελιώσεως, ήταν κατά το ημερολόγιο 1.45 μ. δυτ., 1.10 μ. σωζ. νότ. και 0.65 μ. σωζ. βόρ. Όλη η ανατολική συνέχεια, ο λιθοσωρός και το πρόθυρο, έμειναν σκεπασμένα κάτω από τη βάση εκ σκυροδέματος. Από αυτά, στην ανατολική παρειά της εκσκαφής για τη διάνοιξη της τάφρου, φαίνονται, κατ' επέκταση της εισόδου, λίγες σωρευμένες πέτρες, προφανώς του λιθοσωρού, ενώ προς Νότον αυτών στέκει ὄρθια μία μεγάλη τετράπλευρη πλάκα, που πρέπει να ήταν η ΝΑ. «στήλη» στα ὅρια του προθύρου (εικ. 123-124). Έχει διαστάσεις 0.75×0.35 μ. και άνω λοξό τελείωμα, με κορυφή προς την είσοδο του λάκκου.

Κάτω από το λίθινο πλαίσιο, ο λάκκος βρέθηκε καλυμμένος με μία μεγάλη (1.45×1.25 μ.) σχιστολιθική πλάκα. Η μία πλευρά της είναι καμπύλη και οι άλλες ακανόνιστες. Ένα αποκομμένο τμήμα (1.15×0.20 μ.), που πρέπει να κολλάει, φαίνεται ως δεύτερη πλάκα. Επίσης, ακουμπισμένες σήμερα στη μεγάλη καλυπτήρια, διατηρούνται εκτός τάφου μία πλακωτή πέτρα (0.50×0.40 μ.) με λοξό τελείωμα, που πρέπει να ήταν η άλλη «στήλη», και μία ὀρθογώνια λεπτή σχιστολιθική (0.35×0.59 μ.), που αν ήταν η «θύρα» του τάφου είχε αφαιρεθεί ήδη στην αρχαιότητα (εικ. 122).

Ο λάκκος είναι τραπεζιόσχημος (διαστ. στο χεῖλος 1.10×0.70-0.85 μ.) κτιστός, με ποτάμιες πέτρες μικρές, μέσου μήκους 0.20-0.25 μ. Από την επένδυση του λάκκου έχουν αποκαλυφθεί μόνον οι τρεις ανώτατοι δόμοι, ενώ στην είσοδο η ανασκαφή ἔφθασε έως ένα δόμο χαμηλότερα από το κατώφλι. Το χεῖλος του λάκκου κρύβεται κάτω από το μεταλλικό πλαίσιο του κρυστάλλινου καλύμματος αλλά, ὅπως φαίνεται στις ανασκαφικές φωτογραφίες, σχηματίζεται από πέτρες ποτάμιες, τοποθετημένες ὅλες με τη στενή πλευρά προς τὸν λάκκο. Δυτικά, ὅλο τὸ πλάτος γεφυρώνεται από μία ἄσβεστολιθική πλάκα, που πρέπει να είναι η μικρή ἐπιμήκης καλυπτήρια. Ανατολικά, η ανασκαφή ἔφθασε οὐσιαστικά μέχρι τὸ κατώφλι, που σχηματίζεται από τη μεσαία πλακωτή πέτρα, της τρίτης, ὡς φαίνεται, σειράς (εικ. 123). Τὸ ἄνοιγμα τῆς εισόδου (πλάτ. 0.35 μ.) βρέθηκε ἄφρακτο χωρὶς ὁποιοδήποτε κλείσιμο πλάκας ἢ τοίχου. Δεξιά και ἄριστερά πλαισιώνεται από κτιστές πέτρες με πρόσωπο προς τὸ ἄνοιγμα. Στὸ

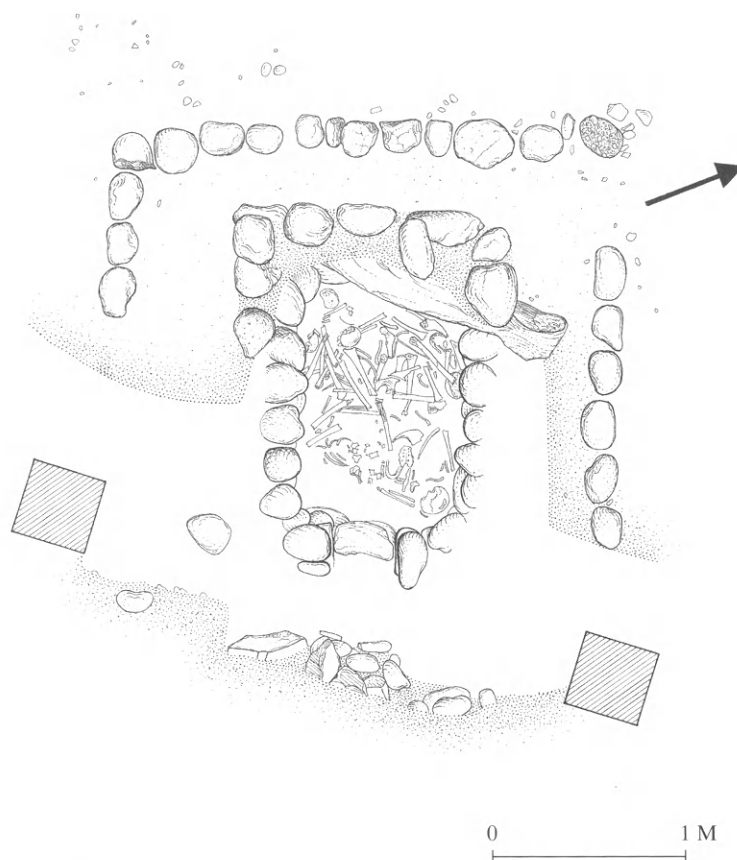
39. Η συνέχεια τους αφαιρέθηκε κατά τη διάνοιξη της τάφρου θεμελιώσεως της ὀριζοντίας δοκού του στεγάστρου καὶ κατά τὸ ημερολόγιο ἀποτυπώθηκε, ἀλλὰ τὸ σχέδιο δὲν βρέθηκε.

122. Ὁ τάφος 18, ἀπὸ δυτικά. Πίσω ἡ καλυπτήρια ἀκουμπισμένη σὲ δοκὸ τοῦ στεγάστρου καὶ ἐπάνω της δύο μικρὲς πλάκες.

123. Ἡ ΝΑ. πλευρὰ τοῦ λάγκου τοῦ τάφου 18. Στὸ χεῖλος του, τὸ μεταλλικὸ πλαίσιο τοῦ καλύμματος. Πίσω, πέτρες τοῦ λιθοσωροῦ καὶ δεξιὰ ὄρθια πλάκα.

124. Κάτοψη του τάφου 18.

πρὸς Βορρᾶν τμήμα οἱ πέτρες εἶναι τοποθετημένες τακτικά σὲ τέσσερις σειρὲς ἢ μία ἐπάνω στὴν ἄλλη, ἐνῶ στὸ νότιο εἶναι ἐπίσης τέσσερις ἀλλὰ κτισμένες πρόχειρα, χωρὶς προφανὴ σταθερότητα.

Ὁ λάκκος βρέθηκε γεμάτος μὲ χώματα ἕως ἐπάνω. Τὰ πρῶτα ὅσῳ, ὅπως καὶ τμήμα κρανίου νεαροῦ ἀτόμου, ἀποκαλύφθηκαν στὴ ΒΔ. γωνία, σὲ βάθος 0.35 μ. ἀπὸ τὸ χεῖλος μὲ τὸ πρόσωπο στραμμένο πρὸς τὴν εἴσοδο. Στὸ ἴδιο περίπου στρώμα ὑπῆρχαν ὑπολείμματα ἄλλων τεσσάρων κρανίων, δόντια καὶ πολλὰ ὅσῳ ἀπὸ διάφορα τμήματα ἄνω καὶ κάτω ἄκρων, σπονδυλικῆς στήλης, λεκάνης κλπ. Μέσα στὴν ἐπίχωση τὰ ὅσῳ ἦταν ἀνακατεμένα καὶ τὸ ἐπίπεδο παρουσίαζε σαφὴ κλίση ἀπὸ Δ. πρὸς Ἀ., δηλαδή ἀπὸ τὸ τέρμα τοῦ λάκκου πρὸς τὴν εἴσοδο. Ἀκόμα, μέσα στὰ χώματα ὑπῆρχαν λίγα ὄστρακα καὶ στὴ ΝΑ. γωνία ὁ σκύφος 18,1. Στὸ ἀνατολικὸ τμήμα τοῦ λάκκου καὶ σὲ χαμηλότερο ἐπίπεδο, λόγω τῆς κλίσης, βρέθηκαν συνολικὰ ἀκέραια ἢ σὲ θραύσματα ἀκόμα τέσσερα κρανία, ὅσῳ κλπ. Τὸ ἓνα ἀπ' αὐτὰ στὴ ΒΑ. γωνία ἀνῆκε σὲ σκελετὸ ποῦ εἶχε διατηρηθεῖ μόνον κατὰ τὸ ἄνω τμήμα μέχρι τῆς λεκάνης (εἰκ. 125). Τὰ χέρια ἦταν λυγισμένα καὶ ὁ καρπὸς τοῦ ἀριστεροῦ κάτω ἀπὸ τὸ κεφάλι, ποῦ ἔκλινε ἐλαφρὰ πρὸς τὸν ἀριστερὸ ὦμο. Στὴ θέση τους, μὲ κατεύθυνση πρὸς ΝΔ., σωζόταν ἡ σπονδυλικὴ στήλη καὶ ἡ λεκάνη, ἐνῶ οἱ μηροὶ καὶ οἱ κνήμες ἔλειπαν τελείως. Ἀπέναντι, στὰ ΝΑ., λίγο χαμηλότερα καὶ κάθετα πρὸς τὸ μῆκος τοῦ λάκκου, βρέθηκε ὁλόκληρος θώρακας χωρὶς τὸ κεφάλι καὶ τὰ πόδια. Κάτω ἀκριβῶς ἀπὸ τὰ

125. Ὁ λάκκος τοῦ τάφου 18 γεμάτος ὁστά. Ἀριστερά, στή ΒΑ. γωνία σκελετὸς διατηρημένος μέχρι τῆς λεκάνης.

τρία κρανία, στή ΝΑ. γωνία, τὰ χέρια εἶχαν μείνει στή θέση τους, σὲ χαρακτηριστικὴ θέση. Οἱ φάλαγγες τοῦ ἀριστεροῦ χεριοῦ, ἐνωμένες μὲ τὸν καρπὸ, κρατοῦσαν τὸν δεξιὸ βραχίονα. Στὴ φωτογραφία δὲν φαίνεται ὁ πήχυς, ἀλλὰ ὁ ἀγκῶνας τοῦ βραχίονα εἶναι ἐπιμελῶς ἀκουμπισμένος ἐπάνω σὲ πλακωτὴ πέτρα.

Κρανία ἑννέα.

Εὔρημα

18,1 (K661) Σκύφος ἡμισφαιρικός, συγκολλημένος, μερικῶς ἐλλειπής (πίν. 20).

Πηλὸς καστανός, ἐπιφάνειες ὅμοιες, πολὺ φθορμένες. Χεῖλη στρέφουν ἐσωτερικά, σῶ-

μα καμπύλο, βάση στενὴ δακτυλιόσχημη.

Ύψ. 0.07 μ., διάμ. στομ. 0.10 μ., διάμ. βάσης 0.027 μ.

ΤΑΦΟΣ 19

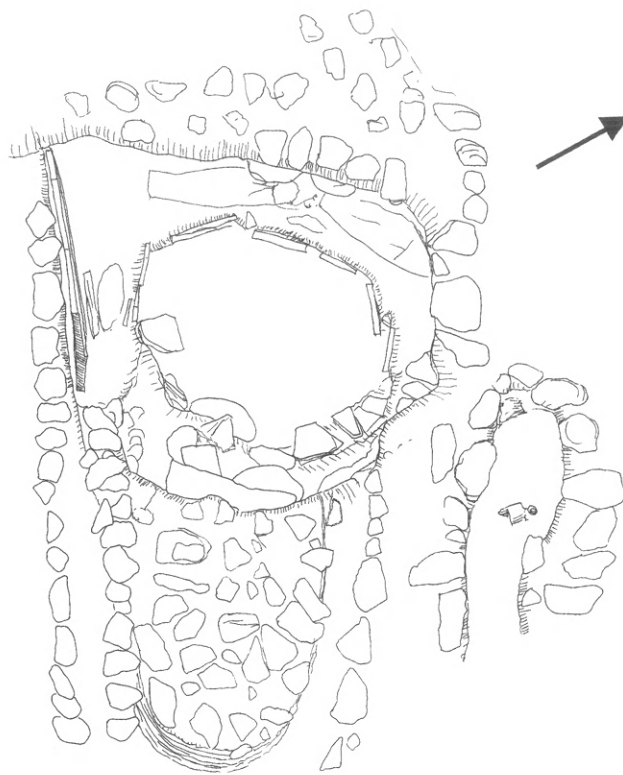
Λακκοειδής με ἐπένδυση ὀρθίων πλακῶν, πλευρική εἴσοδο καὶ πρόθυρο. Ὁ λάκκος ἀνασκάφηκε πλήρως τὸ 1972 καὶ τὸ πρόθυρο τὸ 1998⁴⁰ (εἰκ. 126-130).

Ἡ περιοχή τοῦ τάφου ὀρίζεται μέσα σὲ περίβολο, σχηματισμένο ἐπάνω στὸ ἔδαφος μὲ κροκάλες σὲ μία σειρά, πὺν ἔχουν οἱ περισσότερες πρὸς τὰ ἔξω. Ὁ περίβολος, περίπου ὀρθογώνιος (νότ. 2.83 μ., δυτ. 2.00 μ., βόρ. 3.00 μ.) εἶχε διατηρηθεῖ ἀκέραιος ἕως τὴν ἀνασκαφὴ τοῦ τάφου τὸ 1972 καὶ σὲ ὅλες τὶς πλευρὲς του παρουσίαζε ἰδιαίτερα χαρακτηριστικά. Ἡ νότια πλευρὰ στρέφει ἀνατολικά πρὸς τὰ πίσω, μέχρι τῶν ὀρίων τοῦ λάκκου, σχηματίζοντας ἄκρο, ὅπως τὸ Π. Ἡ βόρεια εἶναι στρωμένη σὲ λίγο ὑψηλότερη στάθμη δαπέδου ἀπ' ὅ,τι ἡ νότια, ἐνῶ τόσο ἡ βόρεια ὅσο καὶ ἡ δυτικὴ παρακολουθοῦνται σὲ μικρὴ ἀπόσταση, ἐξωτερικά, ἀπὸ δεύτερη παράλληλη σειρά ἀτελέστερης κατασκευῆς. Ἐπὶ πλέον, σὲ σημεῖο ἀντίστοιχο πρὸς τὴν εἴσοδο τοῦ τάφου, μερικὲς πέτρες σὲ καμπύλῃ σειρά, ποτάμιες μαζὶ καὶ ἀδρές, προσκολλῶνται στὴ βόρεια ἐξωτερικὴ πλευρὰ καί, ἐνωμένες μὲ τὸν περίβολο, σχηματίζουν ἔλλειψη (μέγ. πλάτ. 0.45×1.00 μ.), ἀνοικτὴ ἀνατολικά, πὺν χαρακτηρίζεται ὡς λάκκος 19α (εἰκ. 140). Τέλος, ἐπάνω στὴ ΒΔ. γωνία τοῦ περιβόλου πατάει λοξὰ τμῆμα ἄλλου περιβόλου, τοῦ γειτονικοῦ τάφου 23.

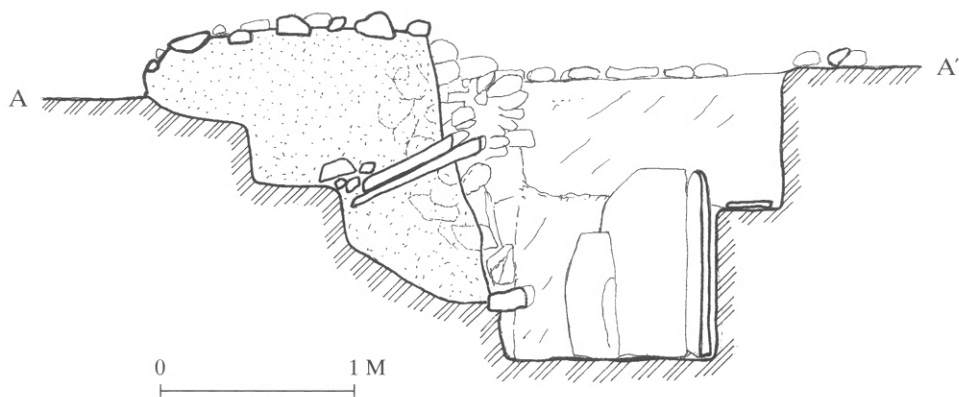

126. Ὁ τάφος 19 πρὶν ἀπὸ τὴν ἀνασκαφὴ τοῦ λάκκου, ἀπὸ ἀνατολικά.

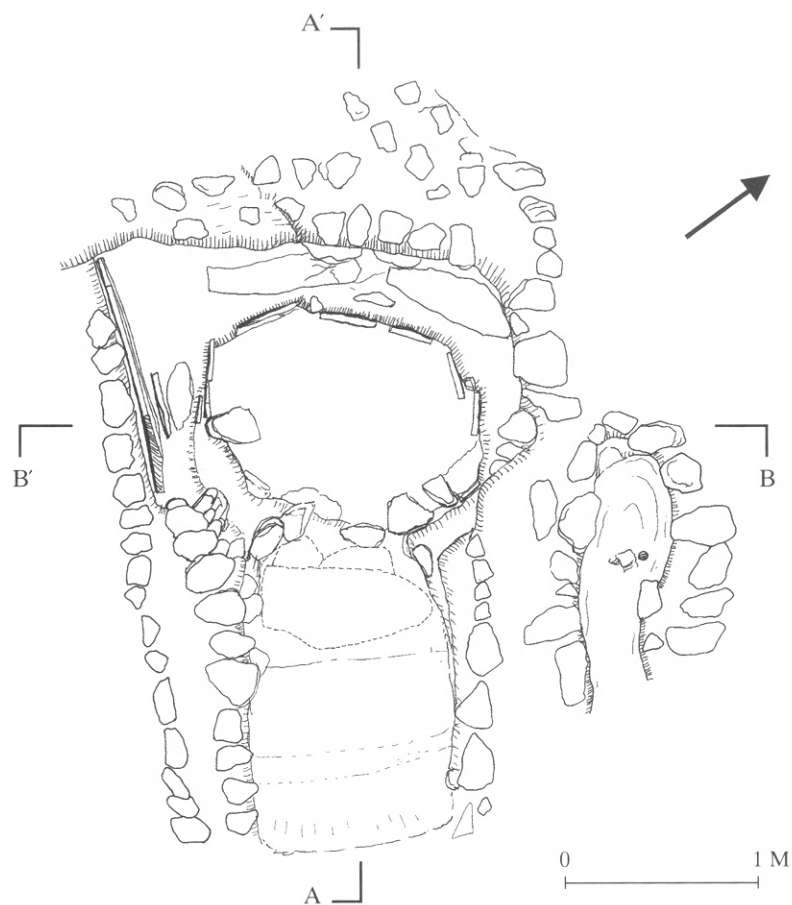
40. Παντελίδου Γκόφα 1998, 42-46.

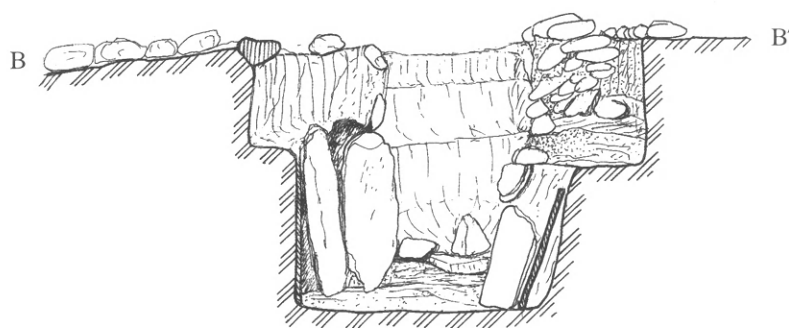
127. Κάτοψη τοῦ τάφου 19 πρὶν ἀπὸ τὴν ἀνασκαφὴ τοῦ προθύρου. Δεξιὰ, ὁ λάκκος 19α.

128. Κατὰ μῆκος τομὴ τοῦ ἀνεσκαμμένου προθύρου καὶ τοῦ λάκκου τοῦ τάφου 19.

129. Κάτοψη τοῦ τάφου 19 καὶ τοῦ λάγκκου 19α μετὰ τὴν πλήρη ἀνασκαφὴ τους.

130. Τομὴ B-B' τοῦ τάφου 19.

Ὁλόκληρος περίπου ὁ καθορισμένος χώρος εἶχε καταληφθεῖ ἀπὸ ἓνα κτιστὸ ὑπέργειο ἐπίπεδο (ὑψ. 0.25 μ.) οὐσιαστικὰ ὀρθογώνιο, στὸ ὁποῖο προσκολλᾶται ἀνατολικά ἡμικύκλιο. Κατασκευαστικὰ ἐπίσης μπορεῖ νὰ διακριθεῖ σὲ δύο τμήματα. Τὸ δυτικὸ ἔχει κατὰ τὶς τρεῖς πλευρὲς του (ὅλες μῆκ. 1.45 μ.) κτιστὸ πλαίσιο ἀπὸ κροκάλες τοποθετημένες πυκνὰ ἢ μία δίπλα στὴν ἄλλη καὶ μπατικά, μὲ τὴν ὁμαλὴ ὄψη πρὸς τὰ ἔξω. Τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ πλαισίου εἶχε γεμίσει ἐπιφανειακὰ μὲ χῶμα, ἀλλὰ λίγο χαμηλότερα ἦταν στρωμένο, σὲ πάχος 0.30-0.40 μ. περίπου, μὲ μικρὲς πέτρες καὶ χαλίκια, ποὺ ἔφθαναν ἕως τὴν καλυπτήρια πλάκα τοῦ λάκκου (εἰκ. 131). Ἀπὸ τὸ βάθος αὐτὸ προῆλθαν ἐλάχιστα ἀδιάφορα ὄστρακα καὶ τὸ τεμάχιο «καλύμματος» 19,6. Στὸ ἀνατολικὸ ἡμικυκλικὸ τμήμα, οἱ πέτρες στὴν περίμετρο, ὅπως καὶ στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ὑπέργειου ἐπιπέδου, ἦταν πιὸ ἀραιὲς καὶ σὲ σχετικὴ ἀταξία.

Ἀπὸ τὸ σημεῖο αὐτὸ καὶ κάτω, ὁλόκληρος ὁ χώρος μεταξὺ τῶν πλευρῶν τοῦ περιβόλου, σὲ πλάτος 1.00-0.80 μ., εἶχε σκαφεῖ καὶ σχημάτιζε πρόθυρο μὲ δάπεδο κεκλιμένο καὶ βαθμιδωτό (εἰκ. 128-130, 135). Στὴν ἀρχὴ ὑψηλά, μετὰ τὴν πρώτη βαθμίδα οἱ ριχτὲς πέτρες συνέχιζαν πυκνότερες ὡς γέμισμα, διατηρώντας τὸ καμπύλο περίγραμμα ἀνατολικά καὶ κατέληγαν σὲ βάθος 0.40-0.55 μ. ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τοῦ ἐξωτερικοῦ χώρου (εἰκ. 132). Ἐκεῖ στὸ βάθος αὐτὸ καὶ σὲ θέση περίπου ἀντίστοιχη πρὸς τὸ ἄνοιγμα τῆς εἰσόδου εἶχε τοποθετηθεῖ μία ἀσβεστολιθικὴ πλάκα (0.87×0.30-0.40 μ.) ἐγκάρσια πρὸς τὸν δρόμο καὶ μὲ κλίση ἀπὸ Δ.-Ἀ. (εἰκ. 133). Στὴ βάση της καὶ στὶς πλευρὲς ἦταν σφηνωμένες οἱ τελευταῖες ριχτὲς πέτρες, ἐνῶ τὸ ὑπόλοιπο γέμισμα τοῦ προθύρου εἶχε σχηματισθεῖ ἀπὸ καθαρὰ καστανὰ χῶματα μὲ ἐλάχιστα ὄστρακα. Κάτω ἀπὸ τὴν πλάκα καὶ σὲ ἄμεση ἐπαφή, ξεπροβάλλαν οἱ κορυφὲς δύο λεπτῶν σχιστολιθικῶν πλακῶν ποὺ ἦταν τοποθετημένες παράπλευρα κατὰ τὸ μῆκος τοῦ δρόμου, μὲ μικρὴ ἐπικάλυψη τῆς νότιας (διαστ. 0.75×0.34 μ.) ἀπὸ τὴ βόρεια (διαστ. 0.70×0.40 μ.) καὶ μὲ ἔντονη κλίση ἀπὸ Δ.-Ἀ. Ἡ βάση τους ἔφθανε στὸ ἄκρο τῆς δεύτερης βαθμίδας

131. Τὸ δυτικὸ ὑπέργειο τμήμα τοῦ τάφου 19 γεμισμένο μὲ χαλίκια, ἀπὸ ἀνατολικά.

132. Οί ριχτὲς πέτρες στὸ ὕψος τῆς πρώτης βαθμίδας τοῦ προθύρου, ἀπὸ ἀνατολικά.

133. Πλάκα τοποθετημένη κατὰ τὸ πλάτος τοῦ προθύρου τοῦ τάφου 19, κάτω ἀπὸ τὶς ριχτὲς πέτρες, ἀπὸ ἀνατολικά.

134. Δύο πλάκες τοποθετημένες παράπλευρα μέσα στὸ πρόθυρο τοῦ τάφου 19, ἀπὸ ἀνατολικά.

τοῦ προθύρου (σὲ βάθ. 0.63 μ. ἀπὸ τῆ στάθμη τοῦ δαπέδου) καὶ γύρω τους ἦταν ἀκουμπισμένες, ἀλλ' ὄχι σφηνωμένες, μικρὲς τραχιὲς πέτρες καὶ κροκάλες (εἰκ. 134). Οἱ τρεῖς πλευρὲς τῶν πλακῶν φαίνονται ἐλεύθερες, χωρὶς στήριξη σὲ σταθερὰ σημεῖα, ἂν καὶ ἡ ἀπόστασή τους ἀπὸ τῆ λίθινη ἐπένδυση τῶν παρειῶν εἶναι ἐλάχιστη. Ἐπὶ πλέον, ἡ νότια πλάκα ἔχει πάρει κλίση πρὸς τὰ κάτω καὶ ἔχει ἀποκολληθεῖ ἀπὸ τὴ γειτονική της, παρουσιάζοντας σαφὴ μετατόπιση, λόγω ὑποχωρήσεως τοῦ τυχόν στηρίγματος ἢ τῆς ὑποδομῆς της.

Ἀπὸ κάτω, καὶ σὲ ὁλόκληρο τὸ ὑπόλοιπο τμῆμα τοῦ προθύρου μέχρι τὴν εἴσοδο, τὰ χώματα ἦταν ἀκόμα πιὸ καθαρά, ὅπως τὰ σουρώματα, αὐτὰ ποὺ περνοῦν μέσα μὲ τὰ νερὰ τῆς βροχῆς. Οἱ παρειῆς τοῦ προθύρου ἦταν κατὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος ἀκάλυπτες. Ἐπένδυση ὑπάρχει μόνον στὸ τέρμα τους πρὸς τὴν εἴσοδο. Ἡ νότια σώζεται κτισμένη ἄτεχνα, μὲ κροκάλες καὶ χαλίκια καὶ μὲ λίγες στρώσεις στὴ θέση τους, ἐνῶ οἱ χαμηλότερες εἶχαν ὑποχωρήσει καὶ ἔκλιναν πρὸς τὰ κάτω (εἰκ. 135-136). Ἀπὸ αὐτὴν τὴ σειρὰ προεξέχουν χαμηλὰ δύο ἐνωμένες κροκάλες, μὲ ἀκόμα ἐντονότερη κλίση, καὶ βρίσκονται πίσω ἀπὸ μία τραχιὰ τριγωνικὴ πλάκα, ποὺ στέκει ὀρθία, προφανῶς μετατοπισμένη, ἐπάνω στὸ κατώφλι. Τὸ ἀπέναντι τμῆμα τῆς βόρειας παρειᾶς σώζει ἀκόμα λιγότερες, ἀλλὰ μία-δύο ἀπ' αὐτὲς στὸ τέρμα τοῦ προθύρου, ἐπάνω ἀπὸ τὸν λάκκο, βρίσκονται κάτω ἀπὸ τὸ ἄκρο τῆς βόρειας λοξῆς πλάκας.

Τὸ πρόθυρο καταλήγει σὲ ἄνοιγμα τοῦ λάκκου ἀνατολικά, μὲ κατώφλι ποὺ σχηματίζεται ἀπὸ δύο μεγάλες κροκάλες, συνολικοῦ μήκους 0.50 καὶ πλάτους 0.10 μ. Οἱ πέτρες πατοῦν ἀπ' εὐθείας στὸ χῶμα, χωρὶς κτιστὸ ὑπόβαθρο, καὶ παρουσιάζουν

135. Ὁ λάκκος καὶ τὸ πρόθυρο τοῦ τάφου 19, ἀπὸ δυτικά.

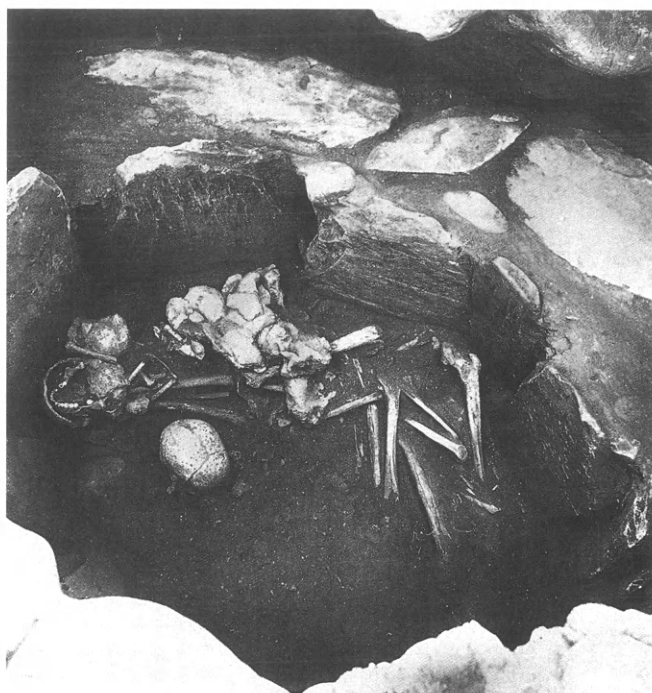
άνώμαλη επιφάνεια περί τὰ 0.10-0.15 μ. ὑψηλότερα ἀπὸ τὸ δάπεδο τοῦ λάκκου. Μέσα στὴν ἀπόλυτα καθαρή ἐπίχωση, πὺν γεμίζει ὁλόκληρο τὸ ὕψος ἀπὸ τὸ κατώφλι μέχρι ὑψηλὰ τὶς δύο σχιστολιθικὲς πλάκες τοῦ προθύρου, εἶχαν παραμείνει ὀριζόντια λίγα ὀστά, μεταφερμένα ἐκεῖ μὲ τὰ νερὰ πὺν γέμισαν κάποτε τὸν λάκκο. Τοῦτο σημαίνει καὶ πάλι ὅτι τὸ τέρμα τοῦ προθύρου, σὲ ὕψος λίγο χαμηλότερο ἀπὸ τὴν ὀροφή τοῦ λάκκου, ἦταν κενὸ καὶ ἐπικοινωνοῦσε μὲ τὸν λάκκο.

Ὁ λάκκος, ἀνεσκαμμένος ὁλόκληρος τὸ 1972, εἶναι περίπου ἐλλειπτικός (μέγ. διάστ. 1.35 μ. ἀπὸ Β.-Ν. καὶ 1.10 μ. ἀπὸ Ἀ.-Δ., βάθ. 0.80 μ.) (εἰκ. 127, 129). Γενικά, ὁ πυθμένος του φθάνει, σὲ ἓνα ἀπὸ τὰ χαμηλότερα σημεία τοῦ νεκροταφείου, μέχρι βάθους 1.53 μ. ἀπὸ τὸν ἐξωτερικὸ χῶρο. Τὸ δάπεδο ἦταν στρωμένο μὲ πέτρες, χαλίκια καὶ ἄμμο, πὺν ἀφαιρέθηκαν κατὰ τὴν ἀνασκαφή καὶ ἔτσι σήμερα παρουσιάζεται ὁ πυθμένος βαθύτερος.

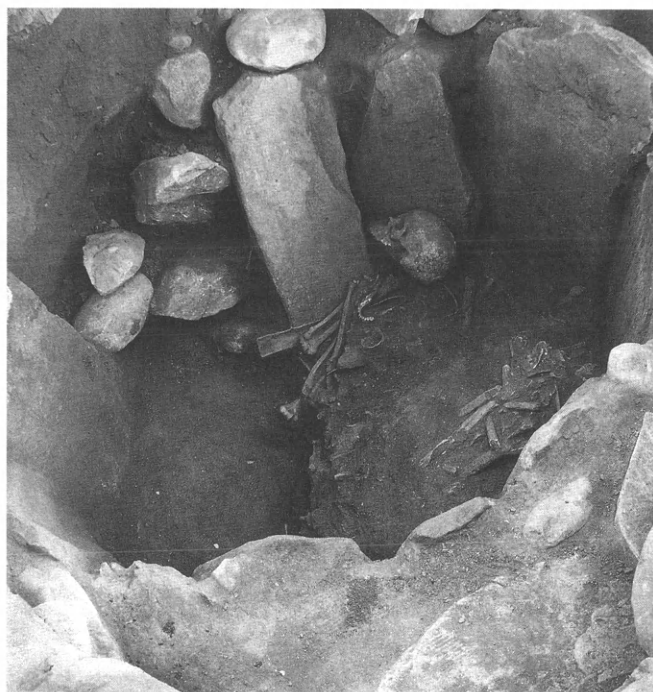
Τὰ τοιχώματα εἶναι ἐπενδυμένα μὲ ὀκτὼ ὀρθιες σχιστολιθικὲς πλάκες (ὕψ. 0.80-0.85 μ. καὶ μέσου πλάτ. 0.35 μ., ποικίλλει ἀπὸ 0.50-0.20 μ.). Μία στὰ ΝΑ. εἶναι τόσο

136. Ἡ νότια παρεΐα τοῦ προθύρου ἐπάνω ἀπὸ τὸν λάκκο τοῦ τάφου 19, ἀπὸ ΒΔ.

137. Όστα καὶ κρανία σὲ βάθος 0.50 μ. στὸν λάκκο τοῦ τάφου 19, ἀπὸ ΝΑ. Ἐξω ἀπὸ τὸν λάκκο τρεῖς ὀριζόντιες πλάκες.

138. Ὁ λάκκος τοῦ τάφου 19 μὲ ὅστα καὶ κρανίο καὶ τὸν χρωματοτόπιτη 19,10, ἀπὸ ΒΔ. Ἀριστερά, οἱ δύο κατώτατες πέτρες ἀποτελοῦν τὸ κατώφλι τῆς εἰσόδου.

139. Ὁ λάκκος τοῦ τάφου 19 μὲ ἀνασηκωμένη τὴν καλυπτήρια πλάκα, πρὶν ἀπὸ τὴν ἀνασκαφὴ τοῦ προθύρου, ἀπὸ Βορρᾶ.

ὕψηλὴ ὥστε ἐξεῖχε τῆς καλυπτήριας. Γενικὰ εἶναι τοποθετημένες παράπλευρα καὶ ἐφάπτονται μεταξύ τους, ἐνῶ μία στὰ ΒΔ. ἐπικαλύπτει μέρος τῆς διπλανῆς της. Ὅλες ἔχουν θέση κατακόρυφη, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν πρώτη μετὰ τὴν εἴσοδο, στὰ ΝΑ., πὺν εἶχε πάρει κλίση, σὰν νὰ εἶχε προχωρήσει ἡ βάση της πρὸς τὸ κέντρον (εἰκ. 138).

Ὁ λάκκος ἦταν καλυμμένος μὲ μία μεγάλη σχιστολιθικὴ πλάκα καὶ μὲ πέντε-ἕξι μικρότερες (εἰκ. 139). Ἡ μεγάλη (διαστ. 1.10×1.20 μ.) ἐξεῖχε πολὺν πέρα ἀπὸ τὴ βόρεια περίμετρο τοῦ λάκκου καὶ κατέληγε νότια λίγο μετὰ τὴ μέση του. Ἀπὸ τὸ περιορισμένο πλάτος της, συνάγεται ὅτι δυτικὰ καὶ ἀνατολικά μετὰ βίας θὰ ἀκουμποῦσε στὶς κορυφές τῆς ἐπενδύσεως τοῦ λάκκου. Τὸ ὑπόλοιπο τμῆμα εἶχε καλυφθεῖ ἀπὸ τρεῖς-τέσσερις μικρότερες (μέσων διαστ. 0.80×0.30 μ.), τοποθετημένες ἄτακτα, ὅπως σημειώνεται στὸ ἡμερολόγιο, σὲ διάφορα ἐπίπεδα μέχρι 0.20 μ. ὑψηλότερα τῆς μεγάλης. Ἀκόμα, ἀπὸ τὸ σχέδιο τοῦ ἡμερολογίου καὶ ἀπὸ κακὴ φωτογραφία τῆς ἀνασκαφῆς προκύπτει ὅτι δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τῆς εἰσόδου τὴν κάλυψη συμπλήρωναν μικρὲς πλάκες, στηριγμένες ἐπάνω στὶς κορυφές τῆς ἐπενδύσεως, ἐνῶ δυτικὰ ἔξω ἀπὸ τὸ χεῖλος τοῦ λάκκου εἶναι στρωμένες ὀριζόντια δύο-τρεῖς μικρὲς σχιστολιθικὲς (εἰκ. 137).

Ὁ λάκκος βρέθηκε γεμάτος ἕως ἐπάνω μὲ χώματα. Τὰ πρῶτα ὁστὰ ἄρχισαν νὰ φαίνονται σὲ βάθος 0.30 μ. κυρίως στὸ νότιο τμῆμα, ἀριστερὰ ἀπὸ τὴν εἴσοδο. Ἐκεῖ ὑπῆρχαν τέσσερα κρανία, ἀρκετὰ μακρὰ ὁστὰ ἀπὸ κνήμες καὶ βραχίονες, ὅλα σὲ πολὺ καλὴ κατάσταση διατηρήσεως, δύο λεπίδες ὀψιανοῦ καὶ μερικὰ ὄστρακα. Ἄλλο ἓνα τμῆμα κρανίου καὶ ὁστὰ εἶχαν ἀπομονωθεῖ ἐμπρὸς ἀπὸ τὴν εἴσοδο, στὴν ἀρχὴ τοῦ προθύρου, ἐνῶ χαμηλότερα στὴν περιοχὴ αὐτὴ ἡ ἐπίχωση ἦταν περίπου καθαρή.

Στὸ ἐπόμενο στρώμα, νότια καὶ δυτικά, ὑπῆρχαν ἀκόμα πέντε κρανία, ὅστ' ἀσπονδυλικῆς στήλης καὶ πλευρῶν. Ἐνα ἀπὸ τὰ κρανία, ὅπως διαπιστώθηκε ἀπὸ τὶς ἀνοικτὲς ραφές του, ἀνῆκε σὲ νεαρὸ ἄτομο καὶ ἓνα ἄλλο σὲ ἡλικιωμένο, ἐνῶ ἓνα ἀκέραιο μῆριαϊο ὅστουν (μῆκ. 0.45 μ.) προέρχεται κατὰ τὸν Breitinger ἀπὸ ἄτομο ὕψους 1.60 μ. περίπου. Σὲ βάθος 0.50 μ. (ἀπὸ τὴν κορυφὴ τῆς ὑψηλότερης πλάκας) τμῆμα ἀνεστραμμένου κρανίου, ὅμοιο μὲ σκύφο, περιεῖχε μία σιαγὸνα ποὺ διατηροῦσε ὅλα σχεδὸν τὰ δόντια. Δίπλα τους, πεσμένο πλάγια, τὸ ἐγχάρακτο ἄγγεϊο 19,1 ἦταν καὶ αὐτὸ μέσα σὲ θραυσμένο κρανίον (εἰκ. 137). Χαμηλότερα, σὲ βάθος 0.60-0.65 μ., νέο στρώμα ὁστῶν καὶ κρανίων, μερικὰ πολὺ νεαρῶν ἀτόμων καὶ ἓνα ἄριστα διατηρημένο. Μεταξὺ τοῦ σωροῦ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς στεκόταν λοξὰ τὸ πῆλινο πινάκιο 19,2 καὶ δίπλα του ἓνας ὀστέινος χρωματοτρίπτης (19,9), ἐνῶ τμῆμα ἄλλου (19,10) βρέθηκε κοντὰ στὴν εἴσοδο (εἰκ. 138). Λίγο χαμηλότερα εἶχε διατηρηθεῖ ὁλόκληρος ὁ κορμὸς νεκροῦ, χωρὶς τὸ κρανίον καὶ τὰ κάτω ἄκρα, καὶ περὶ τὸ κέντρον τοῦ λάκκου ἦταν μικρὸ σπασμένο ἄγγεϊο (19,4) καὶ λίγα ὀστρακα. Σὲ βάθος 0.75 μ. στὴ δυτικὴ πλευρὰ καὶ στὸ κέντρον βρέθηκαν ἄλλα δύο ἄγγεϊα (19,3 καὶ 19,5), καὶ μέσα στὸ δεύτερον ὑπῆρχε τμῆμα μεταλλικοῦ ἀντικειμένου. Τὸ σημαντικότερον εὑρημα, ἀκουμπισμένο ἐκεῖ κοντὰ σὲ πλάκα τῆς νότιας πλευρᾶς, ἦταν ἓνα μεγάλο σανιδόμορφο μαρμάρινον κυκλαδικὸ εἰδῶλιον (19,11).

Ἐπάνω στὸ δάπεδο, σὲ βάθος 0.85 μ. κάτω ἀπὸ μία σιαγὸνα, παρουσιάσθηκε μεταλλικὸς δακτύλιος (19,7) καὶ «δύο θραύσματα μετάλλου», καθὼς καὶ ἓνας σπασμένος χρωματοτρίπτης. Συνολικὰ οἱ νεκροὶ ὑπολογίσθηκαν ἀπὸ τὰ κρανία σὲ δεκατρεῖς, ἀλλὰ ἀκέραιος σκελετὸς δὲν ὑπῆρχε μέσα στὸν τάφο.

140. Ὁ λάκκος 19α προσκολλημένος στὸν περίβολο τοῦ τάφου 19, ἀπὸ ἀνατολικά.

Ἐξω, στήν ἐπιφάνεια τοῦ δαπέδου τὸ ἐλλειπτικὸ περίγραμμα τοῦ λάκκου 19α σχηματίζεται ἀπὸ κροκάλες στὴ σειρά, ἐξωτερικὰ τοῦ βορείου περιβόλου. Τὸ ὄρυγμα εἶναι μικρὸ (μέγ. βάθ. 0.25 μ.) καὶ μειώνεται ἀνατολικά μέχρι ἐξαφανίσεως (εἰκ. 140). Τὰ χρώματά του, ἀρκετὰ σκληρὰ καὶ πατημένα, περιεῖχαν μερικὰ ὄστρακα προερχόμενα ἀπὸ ἕξι ἀγγεῖα, ἀλλὰ ὄχι ὁστά. Ἰδιαίτερα μάλιστα ἓνα τμήμα βάσης μεγάλης λεκάνης (19α,1) ἦταν σφηνωμένο στὰ ὅρια τοῦ ὄρυγματος, σὲ σημεῖο πὺν ὑπερκαλύπτετο μερικῶς ἀπὸ πέτρες τοῦ περιβόλου. Περί τὸ μέσον τοῦ ὄρυγματος, δίπλα σὲ μία πέτρα, εἶχε σχηματισθεῖ κατακόρυφη κυλινδρική ὀπή (διαμ. 0.045 μ.), περιβλημένη μὲ παχὺ στρώμα ἄψητου πηλοῦ, πὺν ἔμοιαζε μὲ στόμιο ἀγγείου. Ἡ χρῆση της εἶναι ἄγνωστη, ἀλλὰ τὸ βάθος της 0.30 μ. διαπερνοῦσε κατὰ 0.05 μ. τὸν πυθμένα τοῦ ὄρυγματος.

Ὁ τάφος 19 ἂν καὶ εἶναι ἐξωτερικὰ ὁμοῖος μὲ τοὺς γειτονικοὺς του, παρουσιάζει ἀρκετὲς ἰδιομορφίες. Πρῶτο στοιχεῖο εἶναι ἡ διπλὴ σειρά τοῦ περιβόλου στὴ Δύση καὶ τὸν Βορρᾶ⁴¹. Τὸ φαινόμενο δὲν εἶναι μοναδικὸ καὶ συνήθως ὀφείλεται στὴ φθορὰ τῆς ἀρχικῆς χαράξεως μετὰ ἀπὸ μακρὰ χρῆση ἢ στὴν ἀνύψωση τῆς στάθμης τοῦ δαπέδου. Ἡ νότια πλευρὰ στὸ ἐπίπεδο τῆς παλαιᾶς χαράξεως εἶναι μονὴ καὶ ἀπέχει ἐλάχιστα ἀπὸ τὴ βάση τοῦ στεγαστροῦ. Ἡ ἐκ σκυροδέματος κατασκευὴ πιθανὸν νὰ κατέστρεψε τὴ δεύτερη, ὑψηλότερη σειρά τοῦ περιβόλου, ἂν καὶ στὸ ἡμερολόγιο δὲν ὑπάρχει σχετικὴ μνηία. Μποροῦμε ὅμως ἐπίσης νὰ δεχθοῦμε ὅτι ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ τοῦ λίθινου βάρθρου ἡ ὑψομετρικὴ διαφορὰ ἦταν μικρότερη καὶ ὅτι ἡ σειρά αὐτὴ τοῦ περιβόλου εἶχε διατηρηθεῖ σὲ ἄριστη κατάσταση ὥστε δὲν ὑπῆρχε ἀνάγκη νὰ ἐπαναπροσδιορισθεῖ.

Τὴν ἴδια ἐποχὴ μπορεῖ νὰ καλύφθηκε καὶ ὁ ἐλλειπτικὸς περίβολος τοῦ ρηχοῦ ὄρυγματος, λάκκος 19α, στὰ βόρεια. Οἱ πέτρες του πάντως πρέπει νὰ προστέθηκαν μετὰ τὴν κατάχωσή του, ἐφ' ὅσον τὸ τμήμα τῆς μεγάλης λεκάνης ἦταν κάτω ἀπὸ μία πέτρα του.

Τὸ ὑπέργειο ἐπίπεδο, ἐπάνω ἀπὸ τὶς καλυπτήριες πλάκες, σπάνια ἐμφανίζεται γεμισμένο μὲ χαλίκια καὶ κροκάλες. Εἶναι γεγονὸς ὅτι κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ τοῦ 1970-72 ἀφαιρέθηκε ἀπὸ ὅλα τὰ ἀνάλογα τμήματα τὸ ἐσωτερικὸ γέμισμα καὶ σήμερα διατηροῦνται στὴ θέση τους μόνο τὰ λίθινα πλαίσια. Ὅμως ἡ ἰδιαίτερη μνηία τῆς περιπτώσεως στὸ ἡμερολόγιο καὶ ἡ φωτογράφιση τῆς λεπτομέρειας ἀπὸ τοὺς ἀνασκαφεῖς πρέπει νὰ ἀποτελοῦν τεκμήριο μιᾶς ἀσυνήθους καταστάσεως.

Τὸ πρόθυρο τοῦ τάφου (μήκ. 2.00 μ.) εἶναι σχετικὰ μακρότερο τοῦ συνήθους καὶ ἀρκετὰ πῶ πλατὺ. Ἰδιαίτερο χαρακτηριστικὸ ἀποτελοῦν οἱ τρεῖς πλάκες μέσα στὸ γέμισμα στερεωμένες στὴ βάση τους μὲ κροκάλες, ἀλλὰ φαινομενικὰ αἰωρούμενες ἐπάνω ἀπὸ τὴν εἴσοδο. Παρὰ τὰ φαινόμενα, οἱ μακρὲς πλευρὲς τους μπορεῖ νὰ ἦταν ἀρχικὰ στηριγμένες στὴ σαθρὴ καὶ ἄτεχνη ἐπένδυση τῶν τοιχωμάτων τοῦ προθύρου. Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς λίγες καὶ μικρὲς πέτρες κάτω ἀπὸ τὴ βόρεια λοξὴ πλάκα, μπορεῖ νὰ ὑπῆρχαν ἀκόμα μερικὲς πὺν ἀπομακρύνθηκαν κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ, μαζὶ μὲ τὶς ὑπερκειμένες τοῦ λάκκου ἐπιχώσεις. Περισσότερα ἴχνη ἀπὸ τὴ στήριξη τῆς νότιας σχιστολιθικῆς πλάκας διατηροῦνται ἀπέναντι. Ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴν κλίση τῶν λίθων,

41. Δὲν σημειώνονται στὴν ἀτοψη.

ή διαταραχή της σαθρής επενδύσεως προήλθε από τη συμπίεση των μαλακών χωμάτων στα χαμηλότερα στρώματα ή από κάποια άλλη επέμβαση. Συγχρόνως, οι προεξέχουσες δύο κροκάλες έγειραν ένωμένες προς τα κάτω, ενώ ή τραχιά τριγωνική πλάκα, που φαίνεται να είχε κτισθεί επάνω τους στερεωμένη με τη μύτη μέσα στον παχύ άρμό, αποκολλήθηκε και σφήνωσε εμπρός τους μέσα στα μαλακά χώματα, επάνω από το κατώφλι (είκ. 135-136). Σε αυτήν όμως την πλάκα, που τοποθετείται σύμφωνα με όλα τα στοιχεία στη θέση του άρμου, πατούσε ή νότια σχιστολιθική του προθύρου. Η μία πλευρά της έγειρε, αλλά τελικά τα γύρω χώματα, οι πέτρες και ή κατάσταση που είχε επί τόπου σχηματισθεί, την συγκράτησαν στη θέση της.

Οι δύο λοξές σχιστολιθικές πλάκες με την τρίτη εγκάρσια στη βάση τους, αν και φαινομενικά μετέωρες, πρέπει να έφρασαν την είσοδο. Στον γειτονικό τάφο 20 σώζονται στη θέση τους, με την ίδια διάταξη, δύο πλάκες στηριγμένες στα πλάγια επάνω στις πέτρες της εισόδου (είκ. 145). Η είσοδος είναι και εκεί άφρακτη, χωρίς λίθινη «θύρα» εμπρός της, και το άνοιγμα πιθανόν να έκλεινε από επάνω, με τις λοξές πλάκες που σχημάτιζαν συγχρόνως ανώφλι και «θύρα». Ένδεικτική άνωμαλία παρατηρείται επίσης στη διαμόρφωση της εισόδου. Οι άκάλυπτες και άδιαμόρφωτες πλευρές του ανοίγματος, σε συνδυασμό με τη σαθρή και κακότεχνη επένδυση της άνω ζώνης του προθύρου εμπρός από την είσοδο, προδίδουν τυχαία και εκ των ενόντων κατασκευή, για την κάλυψη νέων αναγκών. Οι δύο πλάκες του λάκκου, δεξιά και αριστερά του ανοίγματος, είναι ουσιαστικά αστήρικτες, και ή μία πλευρά τους απολήγει ελεύθερη, χωρίς σύνδεση με οποιαδήποτε κτιστή κατασκευή του προθύρου (είκ. 138). Τουτό σημαίνει ότι το άνοιγμα της εισόδου, διαστάσεων ίσων με το πλάτος δύο πλακών μαζί, σχηματίσθηκε μετά από παραβίαση της αρχικής συνέχειας της επενδύσεως. Άρα ή αφαίρεση δύο πλακών από τον λάκκο συνδυάζεται κατασκευαστικά και συμπίπτει χρονικά με την ανόρυξη και προσθήκη του προθύρου, έφ' όσον ή λειτουργία πλάγιας εισόδου και προσβάσεως σε αυτόν είναι αλληλένδετες, αλλά και το ένα στοιχείο άχρηστο χωρίς την ύπαρξη του άλλου.

Η κάλυψη του λάκκου γεννά επίσης όρισμένα έρωτήματα. Η μεγάλη πλάκα δεν ανταποκρίνεται στις διαστάσεις του λάκκου. Τοποθετημένη εγκάρσια, θα μπορούσε μόλις να γεφυρώσει το μέγιστο πλάτος του λάκκου από Δ.-Α., πατώντας λίγα εκατοστά πέρα από τα όριά του αλλά, σύμφωνα με τις ένδείξεις (σχέδιο ήμερολογίου και σημερινή ανορθωμένη θέση της) είχε κατεύθυνση κατά τον μεγαλύτερο άξονα της ελλείψεως. Ούτως ή άλλως ήταν βραχύτερη του συνολικού μήκους του λάκκου, και ή συμπληρωματική στέγαση στο νότιο τμήμα έγινε με μικρά κομμάτια του ίδιου υλικού. Δεν αποκλείεται μάλιστα, ή μεγάλη καλυπτήρια να ανήκε στον παλαιότερο, τον λακκοειδή τάφο, και ένα τμήμα της να αποκόπηκε κατά τις μετακινήσεις της στις παλαιότερες επανειλημμένες ταφές. Μπορεί ακόμα να υποτεθεί ότι στις όριζόντιες πλάκες κατά μήκος της μακράς, δυτικής πλευράς, έξω από το χείλος του λάκκου, πατούσε το υπομόχλιο των λοστών που ανασήκωναν την καλυπτήρια (είκ. 137). Πάντως, ή χρήση περισσοτέρων της μιας πλακών δεν αποτελεί πρόβλημα, ούτε δημιουργεί κανένα εμπόδιο. Έξ άλλου, τα συσσωρευμένα όσά που βρέθηκαν από κάτω βεβαιώνουν άλλη μία φορά ότι ή ταφή κατά τη δεύτερη περίοδο του τάφου δεν γινόταν εκ των άνω, διότι στην περίπτωση αυτή θα ύπηρχε εκεί, αν όχι σκελετός, πάντως κάποια τάξη και όμαλή επιφάνεια.

Οί συμπληρωματικές όριζόντιες πλάκες, δεξιά και αριστερά της εισόδου, βρίσκονται ακριβώς κάτω από την τοιχοποιία επενδύσεως των πλευρών του προθύρου. Ἡ προσθήκη τους στο σημείο αυτό θα έγινε μάλλον κατά τη φάση της μετατροπής, για να μην πέσει όλο το βάρος της υπερκατασκευής στη μόλις εφραπτόμενη στο χεῖλος του λάκκου μεγάλη καλυπτήρια.

Τὸ σημαντικότερο ἐρώτημα γεννᾶται ἀπὸ τὴν ἀπουσία τῆς τελευταίας κατὰ χώραν ταφῆς. Ἡ καθαρισμένη περιοχή τοῦ λάκκου ἐμπρὸς ἀπὸ τὴν εἴσοδο σημαίνει ὅτι εἶχε γίνει ἡ σχετική προετοιμασία καὶ εἶχαν μετακινηθεῖ τὰ ὅσα τοῦ προηγούμενου νεκροῦ. Συνεπῶς, ἀφοῦ ἀποχωματώθηκε τὸ πρόθυρο καὶ καθαρίσθηκε τὸ δάπεδο, κάποιο σοβαρὸ κώλυμα ματαίωσε τὸν ἐνταφιασμό. Ἡ ὑποχώρηση τῆς κτιστῆς κατασκευῆς τοῦ προθύρου πρέπει νὰ ἀπορριφθεῖ ὡς αἰτία, γιατί τὰ ἀνασκαφικὰ στοιχεῖα δηλώνουν ὅτι ὁ χώρος τῆς εἰσόδου, μετὰ τὴν ἐγκατάλειψη τοῦ τάφου, ἦταν γιὰ μεγάλο διάστημα κενὸς καὶ οἱ πλάκες τοῦ «ὑπέρθυρου» βρέθηκαν οὐσιαστικὰ στὴ θέση τους. Τὸ φαινόμενο πρέπει νὰ ἐξετασθεῖ σὲ συνδυασμὸ μὲ τὶς λίγες ἀκόμα παρόμοιες περιπτώσεις καὶ πιθανὸν νὰ ἀποδοθεῖ σὲ τυπικὴ καθιερωμένη διαδικασία⁴².

Ἀπὸ τὴν ἀνασκαφὴ καὶ τὴ λεπτομερὴ ἐξέταση ὅλων τῶν στοιχείων, ἀποκαλύπτονται τὰ στάδια κατασκευῆς καὶ χρήσεως τοῦ τάφου. Τὸ κυριότερο συμπέρασμα φανερώνει ὅτι ὁ τάφος κατασκευάσθηκε ἀρχικὰ ὡς λακκοειδὴς μὲ ἐπένδυση ὀρθίων πλακῶν, χωρὶς πλευρικὴ εἴσοδο. Μετὰ ἀπὸ κάποιο διάστημα, ὅταν ἔπρεπε νὰ εἶναι ὁρατὸς ἐξωτερικὰ, μετασκευάσθηκε κατὰ τὸ πρότυπο ποὺ εἶχε πιά ἐπικρατήσῃ στὸ νεκροταφεῖο. Τότε ἀφαιρέθηκαν δύο πλάκες τῶν τοιχωμάτων, δημιουργήθηκε πλατὺ πρόθυρο, διαμορφώθηκε ἡ εἴσοδος μὲ ὑποτυπῶδες κατώφλι, στερεώθηκαν πρόχειρα μὲ πέτρες τὰ τοιχώματα τοῦ προθύρου καὶ ὁ κενὸς χώρος τῆς εἰσόδου κλείσθηκε ὑψηλὰ μὲ πλάκες, ποὺ ὑποκατέστησαν συγχρόνως τὴ λίθινη «θύρα» καὶ τὸ ἀνώφλι. Μέσα στὸν λάκκο παρέμειναν προφανῶς τὰ ὅσα καὶ τὰ ἀκέραια κτερίσματα.

Στὴ συνέχεια κτίσθηκε ὑψηλὰ, ἐπάνω ἀπὸ τὸν λάκκο, λίθινο πλαίσιο καὶ γεμίσθηκε στὸ ἐσωτερικὸ του μὲ χαλίκια, ἐνῶ τὸ ἀνατολικὸ του τμῆμα, ποὺ σκέπαζε τὴ θέση τοῦ προθύρου καὶ ἀνοίγε συχνὰ σὲ κάθε ταφὴ, κτίσθηκε πρόχειρα. Μὲ αὐτὴν τὴ νεότερη μορφή ὁ τάφος χρησιμοποιήθηκε ἀρκετὲς φορές, δέχθηκε συνολικὰ δεκατρεῖς νεκροὺς καὶ στὸ διάστημα αὐτὸ οἱ φθαρμένες πλευρὲς τοῦ περιβόλου ἀντικαταστάθηκαν, τοποθετημένες στὸ ἐλάχιστο ἀνυψωμένο πλέον δάπεδο τοῦ ἐξωτερικοῦ χώρου.

Ὁ λάκκος 19α θὰ μπορούσε νὰ ὑποτεθεῖ ὅτι ἀνοίχθηκε γιὰ νὰ φυλαχθοῦν ἐκεῖ δίπλα τὰ κατεστραμμένα ἀγγεῖα, ποὺ βρέθηκαν κατὰ τὴ μετασκευὴ τοῦ τάφου 19⁴³. Ὅμως, μεγάλες λεκάνες καὶ κωνικοὶ σκύφοι, ὅπως οἱ 19α,1-3, ἔχουν βρεθεῖ μέχρι σήμερα μόνον στὸν Ἀποθέτη 39 καὶ ποτὲ σὲ τάφο. Δὲν ἀποκλείεται λοιπὸν παρόμοιας φύσεως προσφορὲς νὰ προσκομίσθηκαν κάποτε στοὺς νεκροὺς τοῦ τάφου 19 καὶ τὰ σκευὴ ποὺ χρησιμοποιήθηκαν νὰ χώθηκαν σπασμένα δίπλα στὸν τάφο. Ἴσως, μάλιστα, ἡ κυκλικὴ ὁπὴ νὰ σχηματίσθηκε εἰδικὰ γιὰ νὰ δεχθεῖ τὶς χοές. Κατασκευές, ὅπως ὁ περιβόλος τοῦ λάκκου 19α, διακρίνονται σὲ διάφορα σημεία τοῦ νεκροταφείου χωρὶς νὰ γνωρίζουμε ἀκόμα περὶ τίνος πρόκειται.

42. Βλ. Παντελίδου Γκόφα 1999, 38, Τ.33.

43. Παντελίδου Γκόφα 1998, 46.

Εύρηματα

19,1 (K647) Πιθόσχημο με λαιμό, συγκολλημένο, σχεδόν άκραιο (πίν. 20).

Πηλός καθαρός φαιός, επιφάνεια μελανή, έντριπτη. Λαίμος κωνικός με έντονη κάμψη σέ χείλος γωνιώδες, σῶμα άμφικωνικό, βάση με έλαφρά κοιλότητα.

Διακόσμηση έγχάρακτη: γύρω στη ρίζα του λαίμου σειρά λοξών γραμμίδων. Περί τη μέση του σώματος δύο συνεχείς τεθλασμένες, μία άραιή, ή άλλη πυκνή.

Ύψ. 0.09 μ., διάμ. χείλ. 0.067 μ., διάμ. κοιλ. 0.112 μ., διάμ. βάσης 0.03 μ.

19,2 (K831) Πινάκιο, συγκολλημένο και συμπληρωμένο (πίν. 20).

Πηλός καθαρός καστανός, επιφάνεια όμοια, πολύ διαβρωμένη, έσωτερικά έντριπτη. Όπτηση μέτρια. Χείλος επίπεδο κυματιστό, πυθμένας επίπεδος, κάμπτεται στην περιφέρεια σέ καμπύλο τοίχωμα.

Ύψ. 0.013-0.017 μ., διάμ. στομ. 0.115 μ.

19,3 (K828) Μικκύλος άμφορίσκος, πολύ συμπληρωμένος (πίν. 20).

Πηλός καθαρός καστανός, επιφάνεια καστανόφαιη πολύ λεία (σήμερα διαβρωμένη), έντριπτη. Λαίμος ύψηλός κυλινδρικός, διευρυνόμενος προς τη ρίζα, όπου κυκλική έγχάραξη, σῶμα κωνικό, βάση φθαρμένη.

Ύψ. 0.035 μ., διάμ. χείλ. 0.024 μ., διάμ. κοιλ. 0.04 μ., διάμ. βάσης 0.018 μ.

19,4 (K829) Πιθόσχημο με λαιμό, συγκολλημένο και συμπληρωμένο (πίν. 20).

Πηλός καθαρός ώχροκάστανος, επιφάνεια όμοια, πολύ διαβρωμένη. Λαίμος χωνοειδής, σῶμα έντονα πιεσμένο έως άμφικωνικό, βάση συμπληρωμένη επίπεδη.

Ύψ. 0.045 μ., διάμ. χείλ. 0.04 μ., διάμ. κοιλ. 0.061 μ., διάμ. βάσης συμπληρωμένης 0.02 μ.

19,5 (K830) Πυξίδα σφαιρική, έγχάρακτη, έλαφρά συμπληρωμένη (πίν. 21).

Πηλός λίγο τραχύς καστανός, επιφάνεια καστανόφαιη έως μελανή, όμαλή. Στόμιο κυλινδρικό, σῶμα σφαιρικό, βάση φθαρμένη. Στην κοιλιά δύο κυλινδρικές άποφύσεις τρυπημένες κατακόρυφα.

Διακόσμηση έγχάρακτη: όμάδες τεσσάρων-πέντε καθέτων γραμμών από τον όμο ως τη βάση.

Ύψ. 0.05 μ., διάμ. στομ. 0.03 μ., διάμ. κοιλ. 0.062 μ.

19,6 (K1771) Τμήμα «καλύμματος», συγκολλημένο (πίν. 21).

Πηλός τραχύς με μαρμαρυγία, μελανός, επιφάνειες όμοιόχρωμες, έξωτερική λεία, έσωτερική όμαλή. Σχήμα δισκοειδές, έλαφρά κυρτό έξωτερικά, όριζόντιο έσωτερικά, κάμπτεται κατά την περιφέρεια έξωτερικά σέ όξεία γωνία και σχηματίζει λεπυνόμενο χείλος.

Μέγ. διαστ. 0.085 μ., μέγ. διάμ. 0.18 μ., ύψ. 0.026 μ., πάχ. τοίχου. 0.012 μ.

19,7 (Δ452) Άργυρός δακτύλιος με έλασμα άναρτήσεως, άκραιο (πίν. 21).

Στεφάνη λεπτή επίπεδη, χρώματος φαιοϋλώδους, φέρει καθέτως επικολημένο έλασμα που καταλήγει άναδιπλούμενο, μόνον στο άκρο, σέ όπή άναρτήσεως.

Διάμ. 0.015 μ., μήκος καθέτου έλάσματος 0.012 μ.

19,8 (Δ455) Όστέινος χρωματοτρίπτης, συγκολλημένος, σχεδόν άκραιο (πίν. 21).

Έπιφάνεια λευκωπή, κατά τόπους καστανή με όξείδωση, πολύ λεία. Σχήμα ήμικυλινδρικό, πλευρές λεπτύνονται όμαλώς προς τα άκρα. Μήκ. 0.19 μ., πλάτ. 0.04 μ., πάχ. 0.004-0.003 μ.

19,9 (Δ457) Όστέινος χρωματοτρίπτης, άκραιο (πίν. 21).

Έπιφάνεια έξωτερική λευκόφαιη, έσωτερική σκοτεινότερη και καστανή, με όξείδωση λίγο τραχιά, φέρουν και οί δύο έπιμήκεις γραμμές από την κατεργασία. Σχήμα σχεδόν ήμικυλινδρικό με πλάτος μειωνόμενο περί τó μέσον του μήκους. Τά άκρα των μακρών πλευρών στρογγυλευμένα, ή μία στενή κομμένη καθέτως, ή άλλη σαφώς κατεργασμένη, πολύ λεπτή στο μέσον και φέρει από μία όπή στίς δύο γωνίες της.

Μήκ. 0.153 μ., πλάτ. 0.04-0.048 μ.

19,10 (Δ456) Τμήμα όστέινου χρωματοτρί-

πτη, συγκολλημένο, μερικῶς συμπληρωμένο (πίν. 22).

Ἐπιφάνεια πολὺ διαβρωμένη, λευκόφαιη, διατηρεῖ ὀξειδωση. Διατομὴ ἐλαφρῶς καμπύλη. Ἡ βραχεία πλευρὰ κομμένη κατακόρυφα, οἱ μακρὲς λεπτύνονται στὰ ἄκρα.

Σωζ. μῆκ. 0.095 μ., πλάτ. 0.038 μ., πάχ. 0.004 μ.⁴⁴

19,11 (Δ453) Μαρμάρينو σανιδόμορφο εἰδῶλιο, ἀκέραιο (πίν. 22).

Μάρμαρο λευκόφαιο, ἐπιφάνεια λεία, τώρα διαβρωμένη μὲ ὀξειδωση. Λαμὸς ἐπιμήκης ἐλλειπτικῆς διατομῆς ἀπολήγει σὲ κορυφὴ καμπύλη. Σῶμα ἐπίπεδο τραπεζιόσχημο μὲ καμπύλα ἄκρα καὶ γωνιώδεις ὠμούς. Κατατομὴ εὐθύγραμμη λεπτυνόμενη στὴν κορυφή.

Ύψ. 0.113 μ., μέγ. πλάτ. 0.043 μ., μέγ. πάχ. σώματος 0.09 μ.

Εὐρήματα λάκκου 19α

19α,1 (K1772) Τμῆμα βάσης λεκάνης (πίν. 22). Πηλὸς καθαρὸς καστανός, ἐπιφάνειες καστανέρυθρες μὲ ἀλείφωμα, τοίχωμα παχὺ καὶ σαθρὸ μὲ πολλὰ ρωγμές. Βάση ἐπίπεδη, περιγράμμα σώματος κωνικό.

Σωζ. ὕψ. 0.085 μ., διάμ. βάσης 0.296 μ., πάχ. τοιχώμ. 0.018 μ.

19α,2 (K1773) Τμῆμα βάσης λεκάνης (πίν. 22). Πηλὸς τραχὺς καστανός, ἐπιφάνειες ὅμοιες, τοίχωμα παχὺ, ὀπτησι καλή. Βάση ἐπίπεδη, περιγράμμα σώματος κωνικό.

Σωζ. ὕψ. 0.062 μ., διάμ. βάσης 0.12 μ., πάχ. τοιχώμ. 0.007 μ.

19α,3 (K1774) Τμῆμα βάσης λεκάνης (πίν. 22). Πηλὸς καθαρὸς καστανόμαυρος, ἐπιφάνειες καστανὲς μὲ πολλὰ ρωγμές. Βάση ἐλαφρὰ κοίλη, περιγράμμα σώματος κωνικό.

Σωζ. ὕψ. 0.038 μ., διάμ. βάσης 0.128 μ., πάχ. τοιχώμ. 0.008 μ.

19α,4 (K1775) Ὅστρακο στομίου σκύφου, συγκολλημένο (πίν. 22).

Πηλὸς καθαρὸς καστανόμαυρος, ἐπιφάνειες λείες, ἐξωτερικὴ καστανόμαυρη, ἐσωτερικὴ καστανέρυθη. Περιγράμμα κυρτό, χεῖλος λεπτυνόμενο ἐξωτερικά.

Σωζ. ὕψ. 0.05 μ., διάμ. στομ. 0.165 μ., πάχ. τοιχώμ. 0.009 μ.

19α,5 (K1776) Ὅστρακο μὲ τμῆμα ἀποφύσεως, συγκολλημένο (πίν. 22).

Πηλὸς καθαρὸς καστανόμαυρος, ἐπιφάνειες ὁμαλές, καστανές. Ἀπόφυση κυλινδρική ὀριζόντια.

Μέγ. διάστ. 0.062 μ., πλάτ. ἀπόφ. 0.028 μ., πάχ. τοιχώμ. 0.009 μ.

19α,6 (K1777) Μικρὸ ὄστρακο στομίου σκύφου (πίν. 22).

Πηλὸς καθαρὸς καστανόμαυρος, ἐπιφάνειες καστανὲς λείες. Περιγράμμα στομίου κωνικό, χεῖλος λεπτυνόμενο.

Σωζ. ὕψ. 0.028 μ., διάμ. στομ. 0.105 μ., πάχ. τοιχώμ. 0.005 μ.

44. Στὸ ἡμερολόγιο ἀναφέρεται καὶ σχεδιάζεται τεμάχιο χρωματοτρίπτη, διαστ. 0.036×0.036 μ., μὲ δύο ὀπές στὶς γωνίες τοῦ σωζόμενου ἄκρου, ἀλλὰ αὐτό, ὅπως καὶ τὰ θραύσματα μετάλλου, δὲν ἐντοπίσθηκαν στὴν ἀποθήκη τοῦ Μουσείου Μαθαθῶνος.

ΤΑΦΟΣ 20

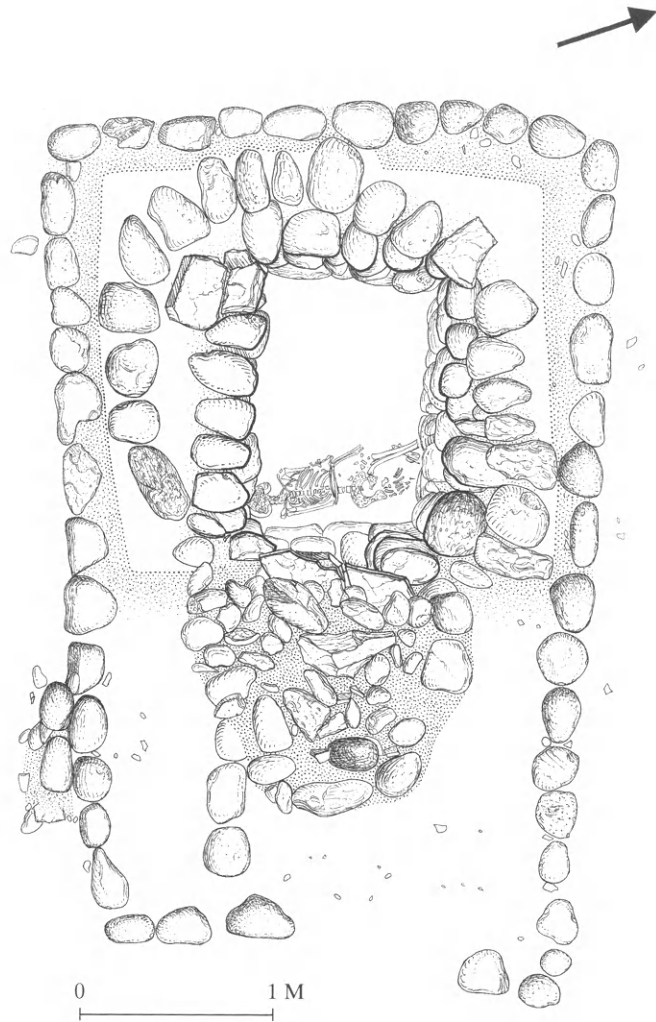
Λακκοειδής με κτιστά τοιχώματα, πλευρική είσοδο και πρόθυρο. Ὁ λάκκος ἀνασκάφηκε τὸ 1972, τὸ πρόθυρο παραμένει ἄσκαφο. Σήμερα εἶναι σκεπασμένος με κρύσταλλο (εἰκ. 141, 142).

Ὁ περίβολος τοῦ τάφου σχηματίσθηκε στὴν ἐπιφάνεια τοῦ δαπέδου ἀπὸ μέτριες ποτάμιες πέτρες σὲ μία σειρὰ, πὺν ἔχουν πρόσωπο πρὸς τὰ ἔξω. Εἶναι περίπου ὀρθογώνιος με στενότερη πλευρὰ τὴν ἀνατολική (μῆκ. 2.40 μ.). Οἱ ἄλλες μετροῦν βόρ. 4.55 μ., δυτ. 3.00 μ. καὶ νότ. 4.30 μ. Ἀνατολικά, τὸ πρὸς Νότον τμήμα του κάμπτεται πρὸς τὰ πίσω καὶ διαγράφει κεραία σχήματος Π, ὁρατοῦ μήκους 1.12 μ., πὺν καταλήγει κάτω ἀπὸ τὸν λιθοσωρό. Τὸ ἀντίστοιχο τμήμα πρὸς Βορρᾶν εἶναι κατεστραμμένο.

Τὸ ὑπέργειο ἐπίπεδο τοῦ τάφου, τοποθετημένο, ὡς φαίνεται ἀπὸ περιγραφή τοῦ ἡμερολογίου, σὲ συμμετρικὴ ἀπόσταση 0.50 μ. ἀπὸ τὸν περίβολο, εἶχε κτιστὸ ὀρθογώνιο πλαίσιο σὲ τρεῖς ἐπάλληλες στρώσεις. Οἱ πλευρές του, ἐπίσης κατὰ τὸ ἡμερολόγιο, εἶχαν μῆκος 2.55 μ. βόρ., 1.70 μ. δυτ., 1.80 μ. νότ. καὶ τὸ ὕψος του ἔφθανε σὲ 0.25 μ. Ἀνατολικά συνεχίζει ὡς λιθοσωρὸς ἀπὸ μικρὲς καὶ μεγάλες ποτάμιες πέτρες, με περίγραμμα ἡμιελλειπτικὸ (μῆκ. 1.20 μ. καὶ μέγ. πλάτ. 1.48 μ.). Στὸ ἀνατολικότερο σημεῖο, στὴν κορυφὴ τῆς ἐλλείψεως, μία μεγάλη κροκάλα ἔχει στηθεῖ ὀρθία καὶ τὸ τριγωνικὸ τμήμα τῆς ἔξέχει ἐπάνω ἀπὸ τὸν λιθοσωρό, ὡς σῆμα. Ἀκόμα ἀνατολικότερα, ἀκριβῶς ἔξω ἀπὸ τὸν περίβολο, βρίσκονται πολλὲς πέτρες, ἄσχετες με τὸν τάφο, ριγμένες σὲ

141. Ὁ τάφος 20, ἀπὸ δυτικά. Στὸ χεῖλος μεταλλικὸ πλαίσιο ὑποδοχῆς τοῦ καλύμματος. Δεξιὰ, ὁ λάκκος 19α.

142. Κάτοψη τοῦ τάφου 20.

143. Ὁ τάφος 20 πρὶν ἀπὸ τὴν ἀνασκαφή του, ἀπὸ ἀνατολικά. Πίσω, μετὰ ἀπὸ τὸν περίβολο, πολλὲς πέτρες.

144. Οί τάφοι 20, 21 και 22, από Νότου. Έμπρός ό περίβολος του λάκκου 19α.

επίπεδο κατά τι ύψηλότερο του αρχαίου δαπέδου. Έξ άλλου, στο ίδιο σημείο, αρκετά βαθύτερα, κάτω από την εκ σκυροδέματος βάση του στεγάστρου, τρεις-τέσσερις μεγάλες και τραχιές πέτρες στη σειρά βαίνουν προς άλλη κατασκευή, τελείως άγνωστη (βλ. Γενικό τοπογραφικό σχέδιο).

Ο λάκκος βρέθηκε καλυμμένος με τρεις ασβεστολιθικές πλάκες. Η ανατολική (1.15x0.69 μ. και πάχ. 0.35 μ.) πατοῦσε στα ὄρια λίθων της επενδύσεως, ενώ ή μεσαία (1.28x0.85 μ.) ἔφθανε πέρα από αυτά (εἰκ. 143). Η τρίτη σαφῶς μικρότερη και ιδίως στενότερη (1.00x0.30 μ.) κάλυπτε τὸ δυτικό τμήμα. Τὰ κενά ἔφρασσαν μικρές ἀδρές πέτρες. Η ἄνω ἐπιφάνεια τῆς ανατολικῆς πλάκας ἔφθανε σχεδόν ἕως τὴ στάθμη τοῦ αρχαίου δαπέδου, ἦταν αἰσθητὰ ὑψηλότερη ἀπὸ τὴ μεσαία καὶ ἐπικάλυπτε τὴ μακρὰ πλευρά της. Γύρω τους εἶχαν στρωθεῖ ποτάμιες πέτρες σὲ μία σειρά, πού σώζονται ἀκόμα, ἔχουν πρόσωπο τὴ στενὴ πλευρά καὶ διαγράφουν καμπύλη σὲ σχῆμα πετάλου (εἰκ. 141, 142, 144).

Ο λάκκος σχηματίζει κανονικὸ ὀρθογώνιο (διαστ. στὸ χεῖλος βόρ. 1.45 μ., δυτ. 0.95 μ., νότ. 1.42 μ., ἀνατ. 0.92 μ.). Τὰ τοιχώματά του φέρουν κτιστὴ ἐπένδυση σὲ

145. Ὁ λάκκος καὶ ἡ εἵσοδος τοῦ τάφου 20 κατὰ τὴν ἀνασκαφή, ἀπὸ δυτικά. Στὸ μέσον, δύο χέρια σταυρωμένα στοὺς καρπούς.

146. Ὅσα σὲ διάφορα βάθη μέσα στὸν λάκκο τοῦ τάφου 20, ἀπὸ ἀνατολικά.

πέντε δόμους καὶ τὸ δάπεδο εἶναι στρωμένο μὲ χαλίκι (εἰκ. 144)⁴⁵. Ἡ κατώτατη σειρὰ ὅλων τῶν πλευρῶν ἀποτελεῖται ἀπὸ πολὺ μεγάλες πέτρες (μῆκ. 0.30-0.35 μ.). Στὴν ἀνατολική πλευρὰ ὁ κατώτατος δόμος ἀποτελεῖται ἐπίσης ἀπὸ δύο πολὺ μεγάλες πέτρες καὶ ὁ δεύτερος ἀπὸ μικρότερες, ὅλες ποτάμιες, πὺν σχηματίζουν ἀνώμαλο κατώφλι (εἰκ. 145). Τὸ ἄνοιγμα τῆς εἰσόδου ἀρχίζει μὲ πλάτος 0.50 μ. καὶ ὁρίζεται βόρεια ἀπὸ τέσσερις ἐπάλληλες πέτρες, μία σὲ κάθε στρώση, πὺν μοιάζουν μὲ παρα-

45. Σήμερα ὑπάρχει ἄλλη μία περὶ τὸ χεῖλος, πὺν τοποθετήθηκε κατὰ τὴν κάλυψη τοῦ τάφου μὲ κρύσταλλο.

στάδα. Τὸ μῆκος τῶν λίθων τῆς μειώνεται συνεχῶς πρὸς τὰ ἄνω διευρύνοντας ἀντίστοιχα τὸ πλάτος τῆς εἰσόδου. Ἡ πρὸς Νότον ἀνατολική παρειὰ εἶναι ἰδιαίτερα βραχεία καὶ σχηματίζεται οὐσιαστικά ἀπὸ δύο μεγάλες πέτρες πού εἰσχωροῦν καὶ συνδέονται μὲ τὸ τέρμα τοῦ νότιου τοιχώματος.

Στὸ ὕψος τοῦ χεῖλους τὸ ἀνοιγμα καλύπτεται ἀπὸ δύο ἐπιμήκεις ἀσβεστολιθικές πλάκες, κεκλιμένες μὲ φορὰ ἀπὸ τὴν εἴσοδο πρὸς τὸ πρόθυρο, πού φαίνονται ὡς ἀνώφλιο χωρισμένο στὴ μέση (εἰκ. 145). Ἐπάνω σ' αὐτὲς καὶ μὲ τὴν ἴδια κλίση στηρίζονται δύο λεπτὲς σχιστολιθικές, ὅμοιες, ὅσο φαίνονται, σὲ σχῆμα καὶ μέγεθος μὲ τὶς πλάκες πού στέκουν συνήθως ὀρθιες δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τῆς εἰσόδου. Οἱ κορυφές τους ἐξέχουν περὶ τὰ 0.15-0.20 μ. ἀπὸ τὸ χεῖλος τοῦ λάκκου, ἀλλὰ δὲν ἦταν ὁρατὲς ἐξωτερικά, γιατί τὶς σκέπαζε ἡ μεγάλη καλυπτῆρια πλάκα.

Ὁ λάκκος βρέθηκε γεμάτος ἕως ἐπάνω μὲ σκοῦρα καστανὰ χρώματα. Τὰ ὅσα ἐφθάναν σὲ βάθος 0.35 μ. κάτω ἀπὸ τὸ χεῖλος καὶ ἦταν συγκεντρωμένα κατὰ μεγέθη, τὰ μεγάλα μαζὶ καὶ ἀπὸ κάτω τὰ ψιλά, στὸ δυτικὸ κυρίως τμῆμα (εἰκ. 146). Στὰ ὑψηλότερα στρώματα (μέχρι 0.45 μ. ἀπὸ τὸ χεῖλος) ἦταν συνολικά ἑξὶ κρανία, ἓνα σὲ καλὴ κατάσταση περὶ τὴν ΝΑ. γωνία, τὰ ἄλλα στὸ κέντρο καὶ νότια φθαρμένα, ἐνῶ τὸ ἓνα ἀπὸ αὐτὰ ἦταν παιδικό. Ἀπὸ κάτω, σὲ βάθος 0.70 μ., ἄλλη στρώση ὁστῶν μὲ δύο ἀκόμα κρανία δυτικὰ καὶ βόρεια, τὸ τμῆμα μεγάλου κυάθου (20,2), τὸ μικκύλο πιθόσχημο (20,1) καὶ δύο λεπίδες ὀψιανοῦ⁴⁶. Στὴ ΝΑ. γωνία ἦταν δύο ἀκόμα κρανία καὶ ἔμπρὸς ἀπὸ τὸ κατώφλι τὰ ὅσα δύο χεριῶν, ἀπὸ τοὺς ὠμούς ἕως τοὺς καρπούς καὶ ἀπὸ κάτω, ἄριστα διατηρημένες δύο παλάμες σταυρωμένες στοὺς καρπούς (εἰκ. 145).

Κάτω ἀπὸ τὰ χέρια, ἓνας ἀκέραιος σκελετὸς βρέθηκε ἐπάνω στὸ δάπεδο, ἔμπρὸς ἀκριβῶς ἀπὸ τὴν εἴσοδο. Τὸ κρανίον εἶναι στὴ ΝΑ. γωνία καὶ βλέπει στὰ δυτικὰ ἐνῶ τὸ σῶμα συνεσταλμένο μὲ κατεύθυνση πρὸς Βορρᾶν καταλαμβάνει ὅλο τὸ μῆκος τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς. Κατὰ τὸν Breitingen ὁ σκελετὸς ἀνῆκε σὲ νεαρὴ γυναίκα. Παρὰ τὴ συγκεκριμένη θέση καὶ τὴν ἄριστη διατήρηση, ὁ σκελετὸς δὲν φαίνεται νὰ προέρχεται ἀπὸ τὸν τελευταῖο ἐνταφιασμό. Ἐπάνω στὰ πόδια του εἶχαν ἀκουμπήσει τὰ κάτω ἄκρα ἄλλου σκελετοῦ, ἓνα μηριαῖο ὁστοῦν ἦταν κολλημένο στὴν πλάτη του, ἐνῶ τὰ δύο σταυρωμένα χέρια ἔμπρὸς ἀπὸ τὸ κατώφλι δηλώνουν μεταγενέστερη ἐπέμβαση πού ἐγείρει ἐρωτήματα.

Σύνολο νεκρῶν ἑνδεκα.

Εὐρήματα

20,1 (K832) Μικκύλο πιθόσχημο μὲ λαμό, ἀκέραιο (πίν. 23).

Πηλὸς καθαρὸς καστανόφαιος, ἐπιφάνεια ὅμοια, λίγο τραχιὰ καὶ λίγο διαβρωμένη. Ὅπτησι καλή. Λαμός κυλινδρικός, σῶμα ὠοειδές, βάση ἐπίπεδη. Ἐσωτερικά, περίγραμμα κυλινδρικό. Στὴ ρίζα τοῦ λαμοῦ ὀριζόντια ἐγκοπὴ.

Ύψ. 0.035 μ., διάμ. στομ. 0.02 μ., διάμ. κοιλ. 0.033 μ., διάμ. βάσης 0.014 μ.

20,2 (K1778) Τμῆμα μεγάλου κυάθου μὲ λαβὴ (πίν. 23).

Πηλὸς καστανόμαυρος καθαρὸς, ἐπιφάνειες ὅμοιες λεῖες. Περίγραμμα γωνιώδες, στὸ στόμιο κυλινδρικό, χεῖλος εὐθύ. Λαβὴ λίγο ἀνυψωμένη, ταινιωτή, πλατιά καὶ βραχεία.

Σωζ. ὕψ. 0.07 μ., διάμ. στομ. 0.30 μ., πλάτ. λαβῆς 0.037 μ., πάχ. τοιχώμ. 0.007 μ.

46. Δὲν κατέστη δυνατόν νὰ ταυτισθοῦν.

ΤΑΦΟΣ 21

Λακκοειδής με κτιστή ἐπένδυση, πλευρική εἴσοδο καὶ πρόθυρο. Ἀνασκάφηκε τὸ 1972, τὸ πρόθυρο παραμένει ἄσκαφο. Σήμερα εἶναι καλυμμένος με κρύσταλλο (εἰκ. 148, 149).

Ὁ περίβολος τοῦ τάφου, στρωμένος με μία σειρά πέτρες στὴ στάθμη τοῦ δαπέδου, σώζεται κατὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος καὶ εἶχε σχηματισθεῖ κυρίως ἀπὸ μικρὲς καὶ ἀπὸ λίγες μεγαλύτερες ποτάμιες πέτρες, με πρόσωπο πρὸς τὰ ἔξω. Οἱ μακρὲς πλευρὲς του μετὰ τὴ μέση τῆς διαδρομῆς τους συγκλίνουν ἀνατολικά, ἀλλὰ στὰ ἄκρα τους εἶναι φθαρμένες. Ἡ νότια πλευρὰ μάλιστα στὸ σωζόμενο τελειώμα της καὶ περὶ τὸ μέσον τοῦ μήκους της εἶχε, ὡς φαίνεται, ἐπισκευασθεῖ με πέτρες πού πατοῦν λοξὰ καὶ ἐν μέρει ἢ μία ἐπὶ τῆς ἄλλης κατὰ τὸν τύπο τῆς ἰχθυόκανθας (σωζ. διαστ.: βόρ. 3.30 μ., δυτ. 2.90 μ. (ἄκραιο), νότ. 3.50 μ.). Ἀνατολικά, σὲ ἀπόσταση 1.00-1.40 μ. ἀπὸ τὸ σημερινὸ τέρμα τῶν μακρῶν πλευρῶν του, μερικὲς κάπως ἄτακτα στρωμένες πέτρες διαγράφουν μία σειρά (μήκ. 2.50 μ.), καὶ φαίνονται περισσότερο σὰν ξηλωμένες, παρὰ σὰν τὸ ἀρχικὸ ἀνατολικὸ ὄριο τοῦ περιβόλου.

Τὸ ὑπέργειο τμήμα τοῦ τάφου σχημάτιζε ὀρθογώνιο με περίγραμμα ἀδέξια κτισμένο ἀπὸ μία σειρά μικρὲς πέτρες σὲ μία στρώση (εἰκ. 147). Κάτω ἀπὸ αὐτὲς διετη-

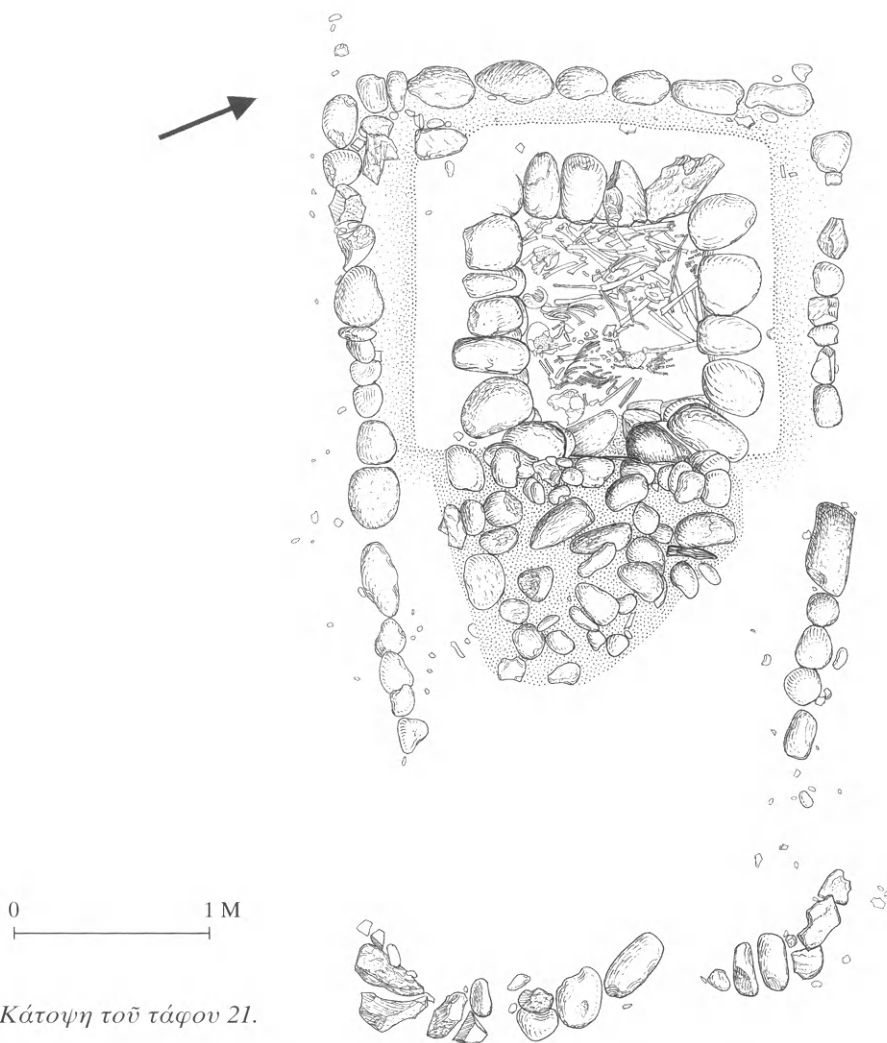
147. Ὁ τάφος 21 πρὶν ἀπὸ τὴν ἀνασκαφὴ τοῦ λάκκου, ἀπὸ ἀνατολικά.

148. Ὁ τάφος 21 ἀνεσκαμμένος, ἀπὸ ἀνατολικά.

ροῦντο κατὰ τόπους καὶ ἄλλες πέτρες ποὺ φανερώνουν ὅτι στὸ ἴδιο σημεῖο εἶχε κατὰ καιροὺς κτισθεῖ σὲ δύο καὶ τρεῖς ἐπάλληλες στρώσεις.

Στὴ συνέχειά του ὁ λιθοσωρὸς κατέληγε στὸ ἴδιο ὕψος μὲ τὸ πλαίσιο, καὶ, ὅπως φάνηκε, ἦταν πλατύτερος ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ λάκκου. Τὸ περίγραμμα τοῦ λιθοσωροῦ σχημάτιζε ἡμικύκλιο ἢ μᾶλλον μισὴ ἔλλειψη καὶ ἔφθανε σὲ ἀπόσταση 1.20 μ. ἀπὸ τὴν εἴσοδο. Ἀνάμεσα στὶς ἄτακτα ριγμένες πέτρες, στὸ κέντρο τοῦ λιθοσωροῦ ξεχωρίζουν δύο ὑψηλότερες ἀπὸ τὶς ἄλλες, στημένες ὀρθιες. Λίγο μακρύτερα, στὸ βόρειο ἄκρο τοῦ λιθοσωροῦ, διακρίνονται μία ἐγκάρσια τοποθετημένη σχιστολιθικὴ πλάκα, ποὺ σὲ αὐτὴ τὴν κατάσταση εἶναι χαμηλότερη ἀπὸ τὶς δύο ὀρθιες κροκάλες τοῦ κέντρου. Ἀντίστοιχη πλάκα νότια δὲν ὑπάρχει.

149. Κάτοψη τοῦ τάφου 21.

Ὁ λάκκος βρέθηκε καλυμμένος μὲ δύο μεγάλες ἀσβεστολιθικὲς πλάκες καὶ πέντε μικρότερες, ἀπὸ τίς ὁποῖες ἡ μία ἦταν σχιστολιθική (εἰκ. 150). Ἡ μεγαλύτερη (διαστ. 1.50×0.70 μ. καὶ πάχ. 0.20 μ. περίπου) γεφύρωνε τὸ μετὰ τὴν εἵσοδο διάστημα, ἡ ἄλλη μεγάλη ἦταν στὰ δυτικὰ καὶ οἱ μικρότερες ἐνδιάμεσα. Ἐπάνω στὶς πλάκες εἶχε σωρευθεῖ χῶμα (πάχ. 0.20-0.35 μ.), μέχρι τῆς στάθμης τοῦ δαπέδου, ἀπ' ὅπου ἄρχιζε τὸ κτίσιμο τοῦ ὑπέργειου τμήματος.

Ὁ λάκκος φέρει ἐπένδυση κτιστὴ ἀπὸ ποτάμιες πέτρες σὲ τέσσερις δόμους καὶ τοιχώματα θεωρητικῶς κατακόρυφα (εἰκ. 151). Ἡ κατώτατη σειρὰ ἀποτελεῖται ἀπὸ πέτρες μεγάλες (μῆκ. 0.30 μ. περίπου) καὶ οἱ ἄλλες ἀπὸ μικρότερες. Ὁ χῶρος εἶναι ἀπολύτως ὀρθογώνιος (διαστ. στὸ χεῖλος 1.05 μ. βόρ. καὶ νότ., 0.85 μ. ἀνατ. καὶ δυτ., τὸ βάθος παραμένει ἄγνωστο).

Ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ ἀρχίζει χαμηλὰ μὲ μεγάλες ποτάμιες πέτρες καὶ στὴ δεύτερη στρώση ἢ μεσαία, ποὺ εἶναι σχετικὰ ἐπίπεδη, σχηματίζει τὸ κατώφλι (εἰκ. 152). Στὴ συνέχεια δημιουργεῖται τὸ ἄνοιγμα τῆς εἰσόδου. Δεξιὰ τῆς, πρὸς Βορρᾶν, ἡ ἐπένδυση συνεχίζει μὲ τρεῖς ἀκόμα δόμους, ἀπὸ δύο λίθους σὲ κάθε στρώση (πλάτ. 0.40 μ. περίπου). Τὸ πρὸς Νότον τμήμα εἶναι στενότερο (πλάτ. 0.17-0.20 μ.) καὶ ἔχει τρεῖς ὑπερκειμένους δόμους, ἀπὸ ἓνα λίθο ὁ καθένας. Τὸ ἄνοιγμα τῆς εἰσόδου (πλάτ. 0.30-0.35 μ. καὶ ὕψ. 0.60 μ.) φράσσεται μὲ μία σχιστολιθικὴ πλάκα, ποὺ δὲν πατάει στὸ κατώφλι,

150. Ὁ τάφος 21 καλυμμένος μὲ πλάκες, ἀπὸ δυτικά.

151. Ὁ λάκκος τοῦ τάφου 21, ἀπὸ ἀνατολικά. Στὸ χεῖλος, τὸ μεταλλικὸ πλαίσιο ὑποδοχῆς τοῦ καλύμματος.

152. Τὸ ἀνατολικὸ τμήμα τοῦ λάκκου 21, μετὸν τελευταῖο νεκρὸ κατὰ χώραν.

ἀλλὰ ὑψηλότερα, καὶ ἐξέχει τοῦ χείλους τοῦ λάκκου 0.25 μ. Φαίνεται σπασμένη, χωρισμένη κάθετα, ἔχει τελείωμα ὀριζόντιο καὶ ὑπερέχει τοῦ χείλους τοῦ λάκκου, ἀλλ' ὄχι τοῦ λιθοσωροῦ.

Μέσα στὸν λάκκο τὰ ὀστά, μεγάλα καὶ μικρὰ ἀπὸ ἄνω καὶ κάτω ἄκρα, σπονδυλικές στήλες καὶ λεκάνες, ἦταν συγκεντρωμένα στὸ δυτικὸ τμήμα. Ἐπάνω τους δίπλα στὸ τοίχωμα ὑπῆρχε μία πέτρα, ποὺ πιθανότατα εἶχε συγκρατήσει τὰ ἀνορθωμένα μέλη νεκροῦ, ὅπως στὸν T.36. Τὸ στρώμα τῶν ὀστῶν ἔχει κλίση ἀπὸ Δ.-'Α. καὶ πολλὰ ἀπ' αὐτὰ παρέμειναν μέσα στὸν λάκκο καὶ καλύπτουν τὸ δάπεδό του. Μοναδικὸ κτέρισμα ἀναφέρεται μία λεπίδα ὀψιανοῦ.

Σὲ βάθος 0.65 μ. εἶχε ταφεῖ ὁ τελευταῖος νεκρὸς, ποὺ διατηρήθηκε μετ' ἀκέραιο σκελετό (εἰκ. 152). Ἀντίθετα ἀπὸ τίς ἄλλες ταφές, ὁ νεκρὸς τοῦ τάφου 21 βρέθηκε σὲ ὕπτια στάση, τοποθετημένος διαγώνια πρὸς τὸν λάκκο. Ἡ κεφαλὴ του ἦταν στὴ ΝΑ. γωνία, τὸ δεξιὸ πόδι ἐλαφρὰ λυγισμένο, ἐνῶ τὸ δεξιὸ χερὶ, ἐπίσης λυγισμένο, ἀκουμποῦσε στὴν ἀνατολικὴ παρειὰ τοῦ τάφου. Τὸ ἀριστερὸ περνοῦσε λοξὰ ἐπάνω ἀπὸ τὸ σῶμα καὶ ἡ παλάμη του κατέληγε μετ' ἀδάκτυλα τεντωμένα δίπλα στὴ λεκάνη, χαμηλότερα ἀπὸ τὸν ἀγκῶνα τοῦ δεξιοῦ χεριοῦ. Στὸ ἴδιο βάθος, πολὺ κοντά, σὲ ἐπαφὴ μετ' τὴ νότια παρειὰ, ὑπῆρχε ἄλλο ἓνα κρανίον. Ὁ νεκρὸς μετ' τὸ δεύτερο κρανίον δίπλα του καὶ τὰ παραμερισμένα ὀστά διατηροῦνται στὸν λάκκο, ὁρατὰ μέσα ἀπὸ τὸ κρυστάλλινο σκέπασμα.

Ἐξω ἀπὸ τὸν λάκκο, ἀλλὰ μέσα στὸν περίβολο, μεταξὺ τῆς νότιας πλευρᾶς του καὶ τοῦ λιθοσωροῦ, σὲ σημεῖο ἀντίστοιχο μετ' τὴν ΝΑ. γωνία τοῦ λάκκου, ἰδιαίτερο εὑρημα ἀποτελέσαν τὰ ὀστρακα μελανωποῦ ἀμφορίσκου ποὺ ἐγίνε θρύψαλα.

Νεκροὶ δύο.

ΤΑΦΟΣ 22

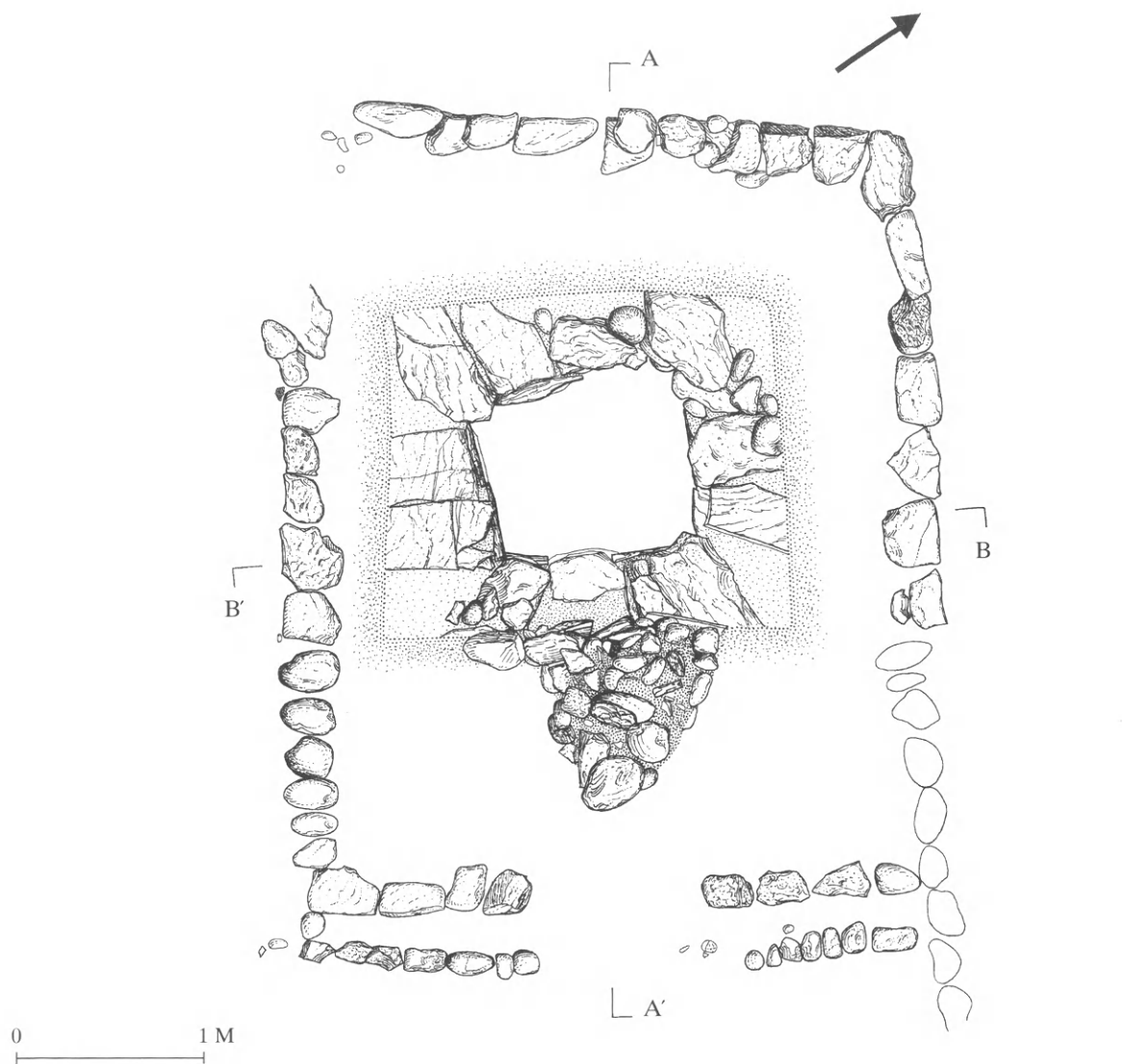
Κιβωτιόσχημος με πλευρική είσοδο και πρόθυρο. Άνασκάφηκε τὸ 1972-73, τὸ πρόθυρο παραμένει ἄσκαφο (εἰκ. 153-155).

Ὁ περίβολος σχηματίσθηκε στὴ στάθμη τοῦ ἐξωτερικοῦ χώρου ἀπὸ πέτρες ἄδρες (μῆκ. 0.20-0.30 μ.), με πρόσωπο πρὸς τὰ ἔξω. Ἡ βόρεια πλευρὰ ἔχει ὄρατὸ μῆκος 2.65 μ. καὶ στὴ συνέχεια μέχρι τὴ ΒΑ. γωνία κρύβεται κάτω ἀπὸ ἄσκαφο χῶμα, ἡ δυτικὴ 3.50 μ., ἡ νότια 3.60 μ. καὶ ἡ ΝΔ. γωνία του καλύπτεται ἀπὸ τὸν περίβολο τοῦ τάφου 24. Ἀνατολικά ἀντὶ γὰ κεραῖες σὲ σχῆμα Π ἔχει ἐγκάρσια πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς εἰσόδου πέτρες σὲ δύο σειρὲς με ἐνδιάμεσο μεταξύ τους κενὸ 0.15-0.20 μ. πὺν ἀφήνουν στὸ μέσον ἄνοιγμα 0.90 μ. Τὸ ΝΑ. τμήμα ἔχει μῆκος 1.20 μ., τὸ ΒΑ. ὄρατὸ 1.20 μ. καὶ εἶναι κρυμμένο στὴ γωνία κάτω ἀπὸ τὰ ἄσκαφα χῶματα, πὺν καλύπτουν τὴ βόρεια πλευρὰ τοῦ περιβόλου καὶ στηρίζουν ὑπερκείμενο περίβολο τοῦ νεότερου τάφου 64.

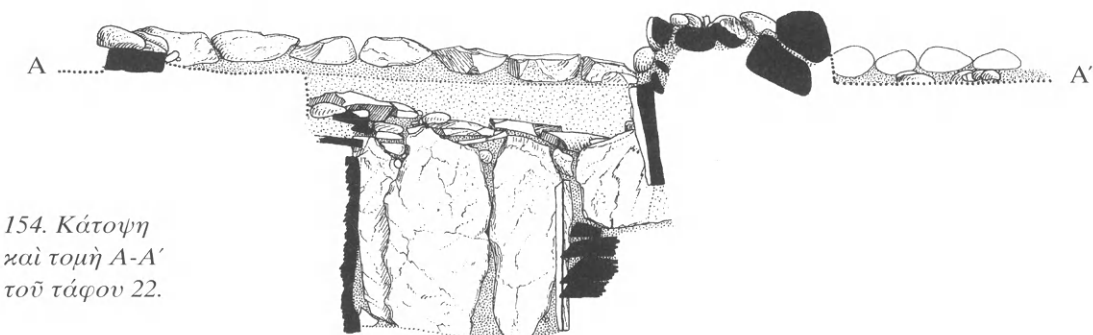
Τὸ ὑπέργειο τμήμα τοῦ τάφου σχημάτιζε πλαίσιο ἀπὸ ποτάμιες πέτρες, στὰ ὅρια περίπου τοῦ λάκκου πὺν σκέπαζε, περὶ τὰ 0.80 μ. ἀπὸ τὶς πλευρὲς τοῦ περιβόλου. Τὸ πλαίσιο αὐτὸ σὲ πολλὰ σημεία ἔχει δύο ἐπάλληλες στρώσεις καὶ ἀνατολικά πρὸς τὴν εἴσοδο ἐνοποιεῖται με τὸν λιθοσωρό. Ὁ σωρὸς, σχετικὰ περιορισμένος, φθάνει σὲ ὕψος 0.60 μ. περίπου ἐπάνω ἀπὸ τὸ χεῖλος τοῦ λάκκου, καταλαμβάνει ἑκταση τριγωνικὴ (πλάτ. 1.00 μ. πρὸ τῆς εἰσόδου, μῆκ. 0.90 μ.) καὶ ἀπολήγει ἐμπρὸς σὲ μίαν ὀγκώδη πέτρα.

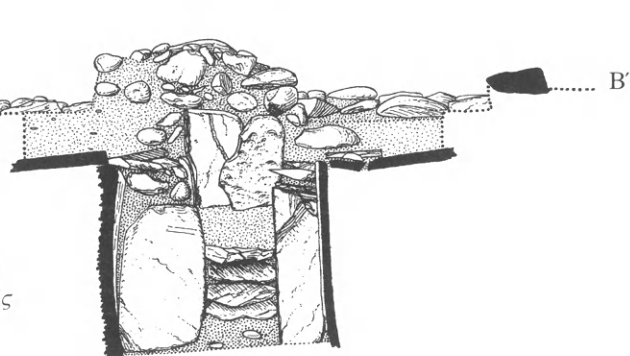
153. Ὁ τάφος 22 ἀνεσκαμμένος, ἀπὸ ἀνατολικά. Πίσω, ἀνασηκωμένη ἡ μίᾱ καλυπτήρια. Ἐμπρὸς δεξιᾱ, τμήμα περιβόλου τοῦ τάφου 64.

154. Κάτοψη
καὶ τομὴ A-A'
τοῦ τάφου 22.

155. Τομὴ B-B' καὶ ὄψη
τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς
τοῦ τάφου 22.

156. Ὁ τάφος 22 μὲ τὸ ὑπέργειο τμήμα του καὶ τὶς καλυπτήριες πλάκες, ἀπὸ δυτικά.

Ὁ λάκκος βρέθηκε καλυμμένος μὲ δύο ἀσβεστολιθικὲς πλάκες (εἰκ. 156). Ἡ μία (διαστ. $1.80 \times 1.10 \times 0.10-0.30$ μ.) γεφύρωνε τὸ μεγαλύτερο τμήμα τοῦ κενοῦ καὶ πατοῦσε στὴν ἐπίστρωση τοῦ χεῖλους. Ἐπὶ πλέον, στὴ ΒΔ. γωνία του, ποὺ συνέπιπτε μὲ τὸ λεπτότερο τμήμα τῆς καλυπτήριας, εἶχαν προστεθεῖ ἐπάνω στὸ χεῖλος δύο-τρεῖς πέτρες, γιὰ νὰ συμπληρώσουν προφανῶς τὸ μειωμένο πάχος. Τελικά, οἱ πέτρες ἦταν παχύτερες, ἢ καλυπτήρια ἀνυψώθηκε στὴ γωνία καὶ ἡ ἐπιφάνειά της ἀπέκτησε κλίση πρὸς τὸν Νότο. Ἡ ἄλλη, ἀρκετὰ μικρότερη (διαστ. $1.10 \times 0.60 \times 0.10-0.12$ μ.), γεφύρωνε κυρίως τὸ πλάτος τοῦ στομίου, εἶχε οὐσιαστικὰ θέση ἀνωφλίου καὶ ἡ μία μακρὰ πλευρὰ της ἐπικάλυπτε τὸ ἄκρο τῆς γειτονικῆς της. Ἐπὶ πλέον, συμπτωματικὰ ἢ ἡθελημένα, ἐπάνω στὴν πλάκα, κατὰ τὴν κατεύθυνση τῆς εἰσόδου, εἶχαν προστεθεῖ μία μεγάλη καὶ λίγες μικρότερες πέτρες τοῦ ποταμοῦ. Ὅλες οἱ πλάκες σκεπάσθηκαν μὲ χῶμα, πάχους 0.20 μ. καὶ πλέον, μέχρι τῆς στάθμης τοῦ ἀρχαίου πλαισίου.

Ὁ λάκκος εἶναι περίπου τετράγωνος (διαστ. στὸ χεῖλος βόρ. 1.06 μ., δυτ. 1.07 μ., νότ. 0.90 μ., ἀνατ. 1.04 μ.) ἐπενδυμένος μὲ ὄρθιες σχιστολιθικὲς πλάκες (ῥ. περ. 1.00 μ.), ὅσο καὶ τὸ συνολικὸ βάθος του. Εἰδικότερα, στὴ νότια καὶ στὴ δυτικὴ πλευρὰ εἶναι ἀπὸ δύο (εἰκ. 157), στὴ βόρεια τρεῖς, ἐπειδὴ στὴ ΒΔ. γωνία μία πολὺ στενὴ εἶναι τοποθετημένη λίγο λοξά (εἰκ. 154). Ἀνατολικά, δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τῆς εἰσόδου, ὑπάρχει ἀπὸ μία. Ἡ πρὸς Βορρᾶν (πλάτ. 0.45 μ.) ἔχει ῥ. 0.75 μ. καὶ ἡ πρὸς Νότον (πλάτ. 0.23 μ.) ἔχει ῥ. 0.82 μ., ἐνῶ τὸ ὑπόλοιπο ῥ. μέχρι τοῦ χεῖλους συμπληρώνεται μὲ στρώσεις ὀριζόντιων λίθων (εἰκ. 155, 158).

Τὸ ἐνδιάμεσο τμήμα ἔχει κτισθεῖ χαμηλά, μὲ ὀριζόντιες πλάκες. Ὑστερα, σὲ ὕψος 0.53 μ. ἀπὸ τὸν πυθμένα τοῦ λάγκου, σχηματίζεται ἡ εἵσοδος (πλάτ. 0.40 μ.). Τὸ στόμιο ἔχει μῆκος 0.42 μ. Ἡ βόρεια παρειὰ του ἐπενδύεται μὲ σχιστολιθικὴ πλάκα (ὕψ. 0.50 μ. καὶ ὄρατοῦ πλάτ. 0.40 μ.) καὶ ἡ νότια μὲ μικρότερη. Παρὰ τὴ γενικὴ χρῆση σχιστόλιθου, τὸ στόμιο φράσσεται στὸ ἀνατολικὸ τέρμα του μὲ δύο ἀσβεστολιθικὲς πλάκες (ὕψ. 0.50 μ., πλάτ. 0.30-0.35 μ.), τοποθετημένες ἔτσι, ὥστε ἡ μία νὰ ἐπικαλύπτει μερικῶς τὴν ἄλλη. Καὶ οἱ δύο καταλήγουν ἄνω σὲ ὀριζόντιο τελείωμα, πατοῦν σὲ χῶμα

157. Ἡ ἐπένδυση τῆς νότιας παρειᾶς τοῦ λάγκου τοῦ τάφου 22. Ἀριστερά, ἡ εἵσοδος.

158. Ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ λάγκου τοῦ τάφου 22 μὲ τὴν εἵσοδο, ἀπὸ δυτικά.

159. Ἡ ἐπίστροφή στο χεῖλος τοῦ λάκκου τοῦ τάφου 22 καὶ ὁ λιθοσωρός, ἀπὸ ἀνατολικά.

0.23 μ. ὑψηλότερα ἀπὸ τὸ κατώφλι καὶ ἐξέχουν ἀπὸ τὸν λάκκο ἀλλ' ὄχι ἀπὸ τὸν λιθοσωρό. Γύρω ἀπὸ τὸ χεῖλος τοῦ λάκκου, σὲ ἐπαφή μὲ τὰ τέρματα τῶν πλακῶν τῆς ἐπενδύσεως, εἶναι στρωμένες ὀριζόντια σχιστολιθικὲς πλάκες (διαστ. περίπου 0.40x0.50 μ.) πὺν σχηματίζουν περιθώριο πλάτους ἴσου πρὸς τὸ μήκος τους (εἰκ. 159).

Ὁ λάκκος βρέθηκε γεμάτος χώματα ἕως ἐπάνω καὶ μέχρι βάθους 0.25 μ. ἀπὸ τὸ χεῖλος ἢ ἐπίχωση περιεῖχε μόνον λίγα ὄστρακα. Ἀπὸ τὸ ἐπίπεδο αὐτὸ καὶ κάτω, διάφορα ὄστά, ἓνα τμήμα λεπίδας ὀψιανοῦ (22,5) καὶ τρία κρανία σὲ βάθος 0.56, 0.60, 0.67 μ., πὺν ἦταν ὅλα ταραγμένα καὶ συγκεντρωμένα στὴ ΝΑ. γωνία. Ὁ τελευταῖος σκελετός, σὲ βάθος 0.64 μ. ἀπὸ τὸ χεῖλος, βρέθηκε ἄθικτος σὲ στάση συνεσταλμένη, τοποθετημένος λοξὰ μέσα στὸν λάκκο μὲ τὸ κεφάλι στὴ ΝΑ. γωνία, στραμμένο ἀνατολικά ἀλλὰ θραυσμένο, καὶ τὰ πόδια πρὸς τὰ ΒΔ. (εἰκ. 160). Στὴν ἴδια γωνία εἶχαν παραμερισθεῖ ἄλλα μακρὰ ὄστά, ἐνῶ ὁ χώρος ἐμπρὸς ἀπὸ τὴν εἴσοδο μέχρι τοῦ σκελετοῦ ἦταν καθαρός. Κάτω ἀπὸ τὸν τελευταῖο νεκρὸ ὑπῆρχε ἄλλη ταφή μὲ κατεύθυνση ἀπὸ ΒΑ. πρὸς ΝΔ., δηλαδή χιαστί πρὸς τὸν ἀνώτερο, ἀρκετὰ καλὰ διατηρημένη.

Στὴ ΒΔ. γωνία πάντα, κάτω ἀπὸ τὰ ταραγμένα μακρὰ ὄστά ὑπῆρχαν δύο κρανία καὶ κοντὰ σὲ αὐτά, σὲ βάθος 0.70 μ. ἀπὸ τὸ χεῖλος, βρέθηκε ἡ πυξίδα 22,1 κολλημένη σχεδὸν στὴν παρεῖα τοῦ λάκκου. Ἄλλα δύο κρανία εἶχαν τοποθετηθεῖ στὴ ΝΔ. γωνία καὶ ἀκόμα χαμηλότερα, σὲ βάθος 0.80-1.00 μ., ὑπῆρχε στρῶμα ὀστῶν μὲ ἓνα θραυσμένο κρανίον, δύο λεπίδες ὀψιανοῦ (22,3 καὶ 22,4), δύο χάνδρες (22,6 καὶ 22,7), ἓνα λίθινο ἐπίμηκες ἐργαλεῖο μὲ ἔντονα ἵχνη τριβῆς καὶ τὸ κάτω τμήμα κλειστοῦ ἀγγείου (22,2).

Σύνολο νεκρῶν ἑννέα.

160. Ὁ τελευταῖος νεκρὸς τοῦ τάφου 22 ἔμπρὸς ἀπὸ τὴν εἴσοδο.

Εὐρήματα

22,1 (K655) Σφαιρική πυξίδα, ἀκέραιη (πίν. 23).

Πηλὸς καθαρὸς ἐρυθρωπός, ἐπιφάνεια τρα-
χιά. Σῶμα σφαιρικό, στόμιο εὐρύ, χεῖλος καμ-
πύλο. Στὸν ὦμο μία κυλινδρική ἀπόφυση τρυ-
πημένη κατακόρυφα, ἡ ἄλλη λείπει. Βάση
ἐπίπεδη.

Ύψ. 0.07 μ., διάμ. στομ. 0.035 μ., διάμ. βάσης
0.033 μ.

22,2 (K1779) Κάτω τμήμα κλειστοῦ ἀγγείου
(πίν. 23).

Πηλὸς καστανὸς καθαρὸς, ἐπιφάνεια ἐσωτε-
ρική καστανή, ἐξωτερική καστανόμαυρη. Βά-
ση ἐπίπεδη, περίγραμμα κυρτό.

Σωζ. ὕψ. 0.035 μ., διάμ. βάσης 0.45 μ.

22,3 (Δ306) Ἀπλή λεπίδα ὀψιανοῦ (πίν. 23).
Βολβικὸ ἄκρο ἀπλῆς λεπίδας, τριγωνικῆς δια-
τομῆς μετὰ παρὰπλευρη νεύρωση καὶ κυρτὴ
κατατομή. Φτέρνα πλατιά ἐπίπεδη, μετὰ πολλα-
πλὲς ἀπολεπίσεις. Βολβὸς σαφῶς διακρινό-
μενος, ἀπολεπισμένος.

Μήκ. 0.078 μ., πλάτ. 0.015 μ., πάχ. 0.0035 μ.

22,4 (Δ307) Λεπίδα ὀψιανοῦ (πίν. 23).

Βολβικὸ ἄκρο ἀπλῆς λεπίδας, τραπεζιόσχη-

μης τομῆς μετὰ κυρτὴ κατατομή καὶ συγκλίνου-
σες πλευρές. Φτέρνα πλατιά, κοίλη. Βολβὸς
σαφῶς διακρινόμενος.

Μήκ. 0.073 μ., πλάτ. 0.013-0.008 μ., πάχ.
0.0025 μ.

22,5 (Δ340) Λεπίδα ὀψιανοῦ μετὰ retouch (πίν.
23).

Βολβικὸ τμήμα λεπίδας μετὰ retouch, τραπεζιό-
σχημης τομῆς, μετὰ ἀνώμαλο περίγραμμα καὶ
ἀποκλίνουσες πλευρές. Φτέρνα διέδρη, βολ-
βὸς διακρινόμενος σαφῶς, ἀπολεπισμένος, re-
touch εὐθύ, δίπλευρο μετὰ μεγάλες καὶ κανο-
νικὲς ἀπολεπίσεις.

Μήκ. 0.036 μ., πλάτ. 0.01-0.014 μ., πάχ. 0.0025 μ.

22,6 (Δ336) Λίθινη χάνδρα (πίν. 23).

Λίθος λευκωπός, σχῆμα σφαιρικό, στὸ κέν-
τρον ὀπὴ διαμπερῆς.

Διάμ. 0.006 μ., διάμ. ὀπῆς 0.002 μ.

22,7 (M339) Χάνδρα ἀπὸ ὀστοῦν (πίν. 23).

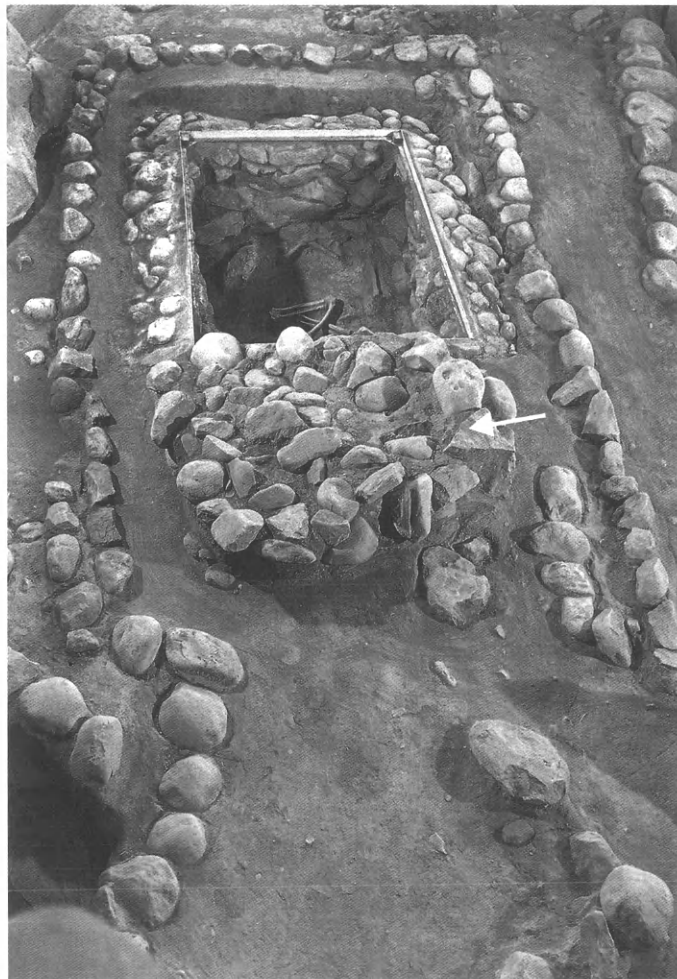
Χρῶμα λευκωπό, σχῆμα σφαιρικό, στὸ κέν-
τρον ὀπὴ διαμπερῆς.

Διάμ. 0.009 μ., διάμ. ὀπῆς 0.003 μ.

ΤΑΦΟΣ 23

Λακκοειδής με ἐπένδυση, πλευρική εἴσοδο καὶ πρόθυρο. Ἀνασκάφηκε τὸ 1973, τὸ πρόθυρο παραμένει ἄσκαφο. Σήμερα εἶναι καλυμμένος με κρύσταλλο (εἰκ. 161, 162).

Ὁ ἐξωτερικὸς περίβολος σχηματίζεται ἀπὸ μία σειρά μικρὲς πέτρες, ἄλλες ποτάμιες καὶ ἄλλες ἄδρες, ἐνῶ βόρεια διατηρεῖται κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιφανειακὴ στρώση μικρὸ τμήμα ἀπὸ ἄλλη χαμηλότερη. Γενικὰ σώζεται πλήρης (διαστ. βόρ. 4.00 μ., δυτ. 2.50 μ., νότ. 4.30 μ.) καὶ ἐπὶ πλέον τὰ πρὸς Ἀνατολὰς τέρματα τῶν μακρῶν πλευρῶν κάμπτονται πρὸς τὰ πίσω καὶ διαμορφώνουν ἀπολήξεις σὲ πολὺ στενὸ σχῆμα Π (μῆκ. βόρ. 0.76 μ., νότ. 1.30 μ., συνολικὸ πλάτ. νότιου Π: 0.25 μ.). Ἡ νότια ἀπόληξη ὑπερκαλύπτει, χωρὶς ἰδιαίτερο λόγο, σημεῖο τοῦ περιβόλου τοῦ τάφου 19, ἐνῶ μεγάλο τμήμα τῆς ἴδιας πλευρᾶς τοῦ περιβόλου ἐπανατοποθετήθηκε μετὰ τὴ διέλευση κοντὰ στὸ σημεῖο αὐτὸ τῆς βάσης τοῦ στεγάστρου⁴⁷.

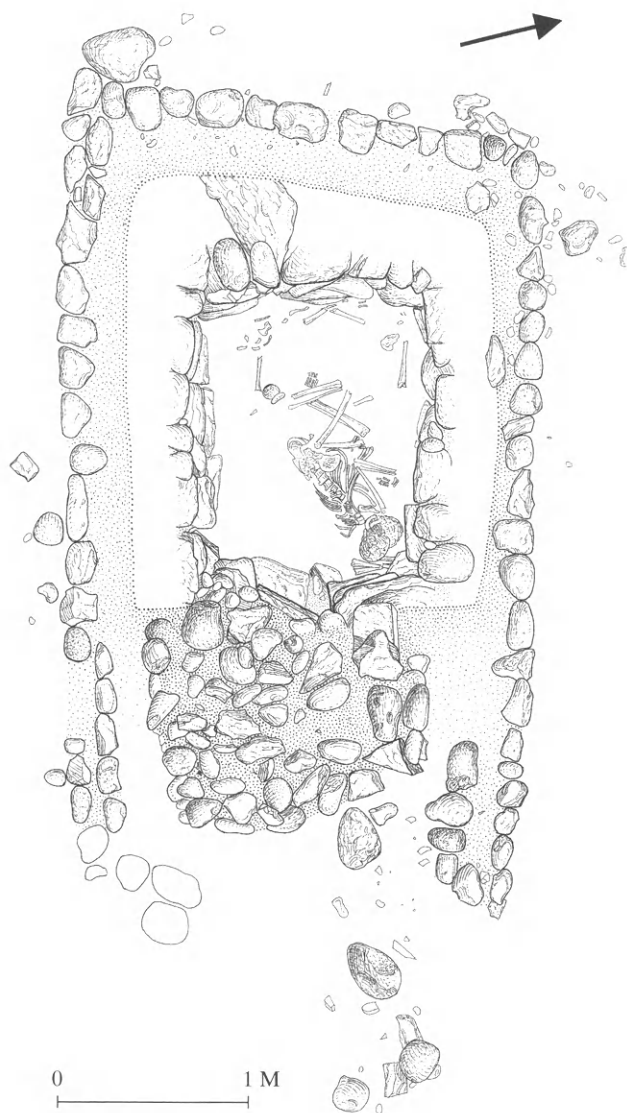

161. Ὁ τάφος 23, ἀπὸ ἀνατολικά. Στὸ χεῖλος, τὸ μεταλλικὸ πλαίσιο ὑποδοχῆς τοῦ καλύμματος.

47. Παρατήρηση τοῦ ἀρχαιολόγου Ἀνδρέα Καπετάνιου.

Γιὰ τὸ ὑπέργειο τμήμα τοῦ τάφου δὲν ἔχουμε εἰδική περιγραφή, οὔτε φωτογραφία ἀπὸ τὴν ἀνασκαφή. Σήμερα σώζεται μόνον ἡ ἀνατολική προέκτασή του ὡς λιθοσωρὸς μὲ καμπύλο τελείωμα, ποὺ ἐκτείνεται σὲ μῆκος 1.10 μ. ἀπὸ τὸν λάκκο καὶ μέγιστο πλάτος 1.50 μ. Βόρεια, ἐκεῖ ποὺ ἀρχίζει ἡ καμπυλότητα τοῦ περιγράμματος, μία ἀδρὴ ἀσβεστολιθικὴ πέτρα τριγωνικῆς διατομῆς εἶναι στημένη ὀρθία, μὲ ἐπίπεδη ἐπιφάνεια πρὸς τὰ ἔξω, καὶ ἐξέχει ὑψηλότερα ἀπὸ τὶς ἄλλες.

Ὁ λάκκος βρέθηκε καλυμμένος μὲ πέντε πλάκες, μία μεγάλη ἐπιμήκη σχιστολιθική ($2.00 \times 0.50 \times 0.15$ μ.), δύο ὀγκώδεις, ἀλλὰ βραχύτερες ἀσβεστολιθικές (ἢ μία διαστ. $1.15 \times 0.75 \times 0.15$ μ.) καὶ ἄλλες δύο μικρότερες σχιστολιθικές. Ἡ ἐπιφάνειά τους ἦταν λίγο χαμηλότερα ἀπὸ τὴ στάθμη τοῦ ἀρχαίου δαπέδου καὶ εἶχαν καλυφθεῖ μὲ χῶμα. Ὁ λάκκος εἶναι ὀρθογώνιος σχετικὰ ρηχὸς μὲ κτιστὰ τοιχώματα (εἰκ. 163). Στὶς δύο κατώτερες στρώσεις, κυρίως πρὸς Ν. καὶ πρὸς Δ., χρησιμοποιήθηκαν πολὺ μεγάλες, ὀγκώδεις πέτρες, τραχιές. Στὴ νότια παρειὰ μάλιστα (μῆκ. 1.20 μ. περίπου), ἡ πρώτη

162. Κάτοψη τοῦ τάφου 23.

163. Ὁ λάκκος τοῦ τάφου 23 μετὸν τελευταῖο νεκρό, ἀπὸ δυτικά.

164. Ὁ τελευταῖος νεκρὸς στὸν λάκκο τοῦ τάφου 23, ἀπὸ δυτικά. Κάτω ἀπὸ τὸ πόδι του, τὸ ἀγγεῖο 23,1 καὶ ὅσοι ἄλλοι νεκροὶ.

στρώση ἔχει μόνον τρεῖς πέτρες στή σειρά καὶ κτίσθηκε μὲ τέσσερις συνολικά δόμους. Ὁ λάκκος εἶναι εὐρύχωρος (διαστ. στὸ χεῖλος βόρ. 1.50 μ., δυτ. 1.18 μ., νότ. 1.40 μ. καὶ ἀνατ. 1.05 μ.).

Ἡ κατασκευὴ τῆς ἀνατολικῆς παρειᾶς προδίδει γενικά προχειρότητα. Ἡ κατώτατη στρώση εἶναι συνεχῆς, μὲ τρεῖς πέτρες στή σειρά, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μεσαία (ὄρα- τοῦ ὕψ. 0.16 μ. καὶ μήκ. 0.39 μ.) ἀποτελεῖ τὸ κατώφλι. Τὸ πρὸς Βορρᾶν τμήμα τῆς ἀνα- τολικῆς παρειᾶς (μήκ. 0.35-0.45 μ.) σχηματίζεται ἀπὸ ἐπάλληλες πλακωτὲς πέτρες καὶ τὸ κτίσιμό τους δὲν φαίνεται πολὺ σταθερό. Τὸ πρὸς Νότον εἶναι βραχύτερο (μήκ. 0.25 μ.) καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ μικρὲς τραχιές, ἀνώμαλες πέτρες, τοποθετημένες πρό- χειρα καὶ λοξὰ ὡς πρὸς τὴ χάραξη τῆς πλευρᾶς. Ἡ εἴσοδος φράσσεται ἀπὸ μία σχι- στολιθικὴ πλάκα (διαστ. 0.45×0.55 μ.) μὲ τρεῖς πλευρὲς εὐθύγραμμες καὶ τὴν ἄνω καμ- πύλη, ποὺ πατάει στὸ κατώφλι λοξὰ καὶ μόλις ἐξέρχεται ἀπὸ τὸ χεῖλος τοῦ λάκκου.

Ὁ λάκκος βρέθηκε γεμάτος χώματα ἕως ἐπάνω. Τὰ ὅστ' ἔφθαναν 0.40 μ. κάτω ἀπὸ τὸ χεῖλος, καὶ κάτω ἀπὸ τὸ ἐπίπεδο αὐτὸ εἶχε ταφεῖ ὁ τελευταῖος νεκρός (εἰκ. 164). Τὸ κεφάλι του εἶναι στή ΒΑ. γωνία μὲ πρόσωπο στραμμένο πρὸς τὰ δυτικά καὶ τὸ σῶμα του σὲ στάση συνεσταλμένη εἶχε τεθεῖ λίγο λοξὰ πρὸς τὰ ΝΔ., μέχρι τὴ μέση τοῦ λάκκου. Στὴν ἴδια περιοχὴ ὑπῆρχαν μερικὰ ὄστρακα καὶ θραύσματα ὀψιανοῦ. Κατὰ μῆκος τῆς δυτικῆς πλευρᾶς ὑπῆρχε ἄλλος σκελετός, ποὺ ἀφαιρέθηκε, μὲ τὸ σφαιρικό ἄγγειο 23,1 μεταξὺ τοῦ δικοῦ του βραχίονος καὶ τοῦ ἀριστεροῦ ποδιοῦ τοῦ τελευταίου νεκροῦ, καθὼς καὶ μερικὰ θαλάσσια ὄστρεα. Τέλος, ὅστ' αὐτῶν κάτω ἄκρων κυρίως ἦταν συγκεντρωμένα στή ΒΑ. γωνία κάτω ἀπὸ τὸ κεφάλι τοῦ τελευταίου νεκροῦ.

Νεκροὶ δύο.

Εὔρημα

23,1 (K659) Πυξιδόσχημο, συγκολλημένο καὶ πολὺ συμπληρωμένο (πίν. 24).

Πηλὸς καθαρὸς καστανός, ἐπιφάνεια λεία, ὁλόβαφη ἐρυθρῇ, φθαρμένη. Στόμιο κυλιν- δρικό, χεῖλος περίκυρτο, σῶμα σφαιρικό, βά- ση ἐπίπεδη ἐλαφρὰ κοίλη.

Ύψ. 0.078 μ., διάμ. στομ. 0.075 μ., διάμ. κοιλ.

(συμπληρωμένη) 0.115 μ., διάμ. βάσης 0.033 μ.

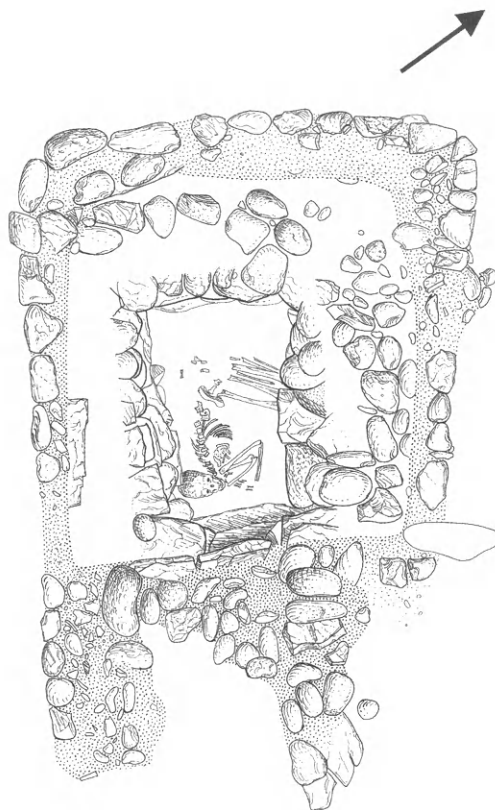
Παρατήρηση: Κατὰ τὴν καταγραφὴ τῶν ἀγγείων στὸν Κατάλογο τοῦ Μουσείου Μαραθῶνος, ἀπο- δόθηκε λανθασμένα τὸ K661 στὸν τάφο 23 (ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ τάφου 18) καὶ τὸ K659 στὸν τάφο 25 (ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ τάφου 23).

ΤΑΦΟΣ 24

Λακκοειδής με κτιστή ἐπένδυση, πλευρική εἴσοδο καὶ πρόθυρο. Ὁ λάκκος ἀνασκάφηκε τὸ 1973, τὸ πρόθυρο παραμένει ἄσκαφο. Σήμερα εἶναι καλυμμένος με κρύσταλλο (εἰκ. 165, 166).

165. Ὁ τάφος 24, ἀπὸ δυτικά. Στὸ χεῖλος, τὸ μεταλλικὸ πλαίσιο ὑποδοχῆς τοῦ καλύμματος.

166. Κάτοψη του τάφου 24.

0 1 M

Ὁ περίβολος τοῦ τάφου σχηματίζεται μὲ μεγάλες κυρίως πέτρες, τοποθετημένες στὴ σειρὰ κατὰ τὸ μῆκος τους, μὲ πρόσωπο πρὸς τὰ ἔξω. Ἀκέραιος σώζεται νότια (μῆκ. 3.05 μ.) καὶ δυτικά (μῆκ. 2.27 μ.), ἀλλὰ βόρεια εἶναι σχετικὰ φθαρμένος (σωζ. μῆκ. 1.95 μ.). Ἐπὶ πλέον τὸ ΒΑ. τέρμα του ἔχει πατήσει στὴ γωνία τοῦ περιβόλου τοῦ τάφου 22. Ἀνατολικὴ πλευρὰ δὲν ὑπάρχει, ἂν καὶ δύο-τρεῖς πέτρες στὴ σειρὰ, παρὰλληλες πρὸς τὴ νότια πλευρὰ τοῦ περιβόλου, πρέπει νὰ ἀποτελοῦν κατάλοιπα ἀπὸ τὴν ἀπόληξη σχήματος Π τοῦ ΝΑ. ἄκρου.

Τὸ ὑπέργειο τμῆμα εἶχε διαμορφωθεῖ μέσα σὲ λίθινο πλαίσιο σὲ σχῆμα τραπεζίου, μὲ στενότερη τὴν ἀνατολικὴ πλευρὰ, κτισμένο σὲ ἐλάχιστη ἀπόσταση ἀπὸ τὸν περίβολο. Οἱ πέτρες του πατοῦσαν σὲ λεπτὴ ἐπίχωση, ποὺ μόλις σκέπαζε τὶς καλυπτῆριες πλάκες τοῦ λάκκου. Βόρεια καὶ δυτικά εἶναι ποτάμιες, τοποθετημένες πυκνὰ καὶ μπατικά, νότια τραχιές καὶ δρομικά. Κατὰ τὴν ἀνατολικὴ προέκταση τὸ ὑπέργειο τμῆμα ἔχει σημαντικὰ καταστραφεῖ. Ἀπὸ αὐτὸ ἔχουν ἀπομείνει μερικὲς πέτρες στὴ στάθμη τοῦ δαπέδου, ἐνῶ νότια καὶ ΝΔ. τοῦ τάφου ὑπάρχουν καὶ ἄλλες ποὺ φαίνονται ριγμένες ἄτακτα καὶ τυχαῖα.

Ὁ λάκκος παρουσιάσθηκε καλυμμένος μὲ πέντε σχιστολιθικὲς σχετικὰ παχιὲς πλάκες (εἰκ. 167), τρεῖς μεγάλες (οἱ δύο μεγαλύτερες διαστ. 1.70×0.70×0.10 μ. καὶ 1.50×0.50×0.08 μ.) καὶ δύο μικρές (ἢ μία 0.76×0.38 μ.). Ἡ ἐπιφάνειά τους βρισκόταν ἐλάχιστα χαμηλότερα ἀπὸ τὸ δάπεδο καὶ ἀνατολικά ἐξεῖχε ἢ ὀρθία πλάκα ποὺ ἔφρασσε τὴν εἴσοδο.

167. Ὁ τάφος 24 καλυμμένος με πλάκες, ἀπὸ ἀνατολικά.

Τὸ σχῆμα του εἶναι περίπου ὀρθογώνιο με πλευρὲς συγκλίνουσες πρὸς τὴν Ἀνατολή (διαστ. βόρ. 1.10 μ., δυτ. 0.85 μ., νότ. 1.15 μ., ἀνατ. 0.75 μ.). Σὲ ὅλες ἡ ἐπένδυση ἔχει τέσσερις δόμους. Στοὺς δύο χαμηλότερους χρησιμοποιήθηκαν πολὺ μεγάλες, ὀγκώδεις, ὅπως καὶ στὸν T.23, τραχιὲς πέτρες (ἀγκωνάρια), καὶ στοὺς δύο ὑψηλότερους μικρότερες. Στὶς μακρὲς πλευρὲς τὰ τοιχώματα συγκλίνουν πρὸς τὰ ἄνω καθὼς στὶς δύο-τρεῖς σειρὲς ὁ κάθε ὑψηλότερος δόμος ἐξέχει λίγο τοῦ κατωτέρου του. Ἀντίθετα στὸν ἀνώτατο δόμο, στὸ χεῖλος τοῦ λάκκου, οἱ πέτρες εἰσέχουν καὶ πάλι, τοποθετημένες στὴν ἴδια περίπου γραμμὴ με τὸν κατώτατο.

Ἡ ἀνατολικὴ παρειὰ φαίνεται κτισμένη ἄτεχνα. Ὁ κατώτατος δόμος ἔχει καὶ ἐδῶ πολὺν μεγάλες πέτρες. Στὸν δεύτερο ἢ τρίτο ὅμως, μία πλακωτὴ ἀσβεστολιθικὴ σχηματίζει στὴ μέση τὸ κατώφλι, με μικρὴ κλίση τῆς ἐπιφάνειάς της πρὸς τὸ ἐξωτερικό. Ἀπὸ τὸ κατώφλι καὶ ἄνω τὸ πρὸς Βορρᾶν τμῆμα τῆς παρειᾶς ἀποτελεῖται ἀπὸ τρεῖς-τέσσερις ἐπάλληλες πλακωτὲς πέτρες, πού εἰσχωροῦν σὲ ὅλο τὸ πάχος τῆς βόρειας ἐπενδύσεως καὶ ἐξέχουν μόνον 0.20 μ. Τὸ πρὸς Νότον (μῆκ. 0.15 μ.), εἶναι κτισμένο πιὸ πρόχειρα, με πέτρες ἀνώμαλες, ὀριζόντια καὶ λοξὰ τοποθετημένες. Τὸ ἄνοιγμα τῆς εἰσόδου (πλάτ. 0.38 μ.) φράσσεται με μία σχιστολιθικὴ πλάκα (διαστ. 0.67x0.38 μ.), πού διατηρεῖται στὴ θέση της καὶ γέρνει ἐλαφρὰ πρὸς τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ λάκκου. Ἀπολήγει σὲ γωνιώδη κορυφὴ καὶ ἐξέχει ἀπὸ τὸ χεῖλος τοῦ λάκκου.

Ὁ λάκκος βρέθηκε γεμάτος χώματα ἕως ἐπάνω. Τὰ τελευταῖα ὅσά, ἄτακτα καὶ ἀνακατεμένα, εἶχαν φθάσει 0.20 μ. κάτω ἀπὸ τὸ χεῖλος. Τὰ περισσότερα θὰ ἦταν συγ-

κεντρωμένα στο δυτικό τμήμα και εκεί στη ΒΔ. γωνία σε βάθος 0.28 μ. βρέθηκαν μαζί τα άγγεϊα 24,1 και 24,2. Στη δυτική περιοχή, επίσης μεταξύ των όστων, ήταν τρία άκέραια κρανία, τμήματα άλλων δύο, ενώ λίγο επάνω από τον πυθμένα υπήρχε το μικρό άγγεϊο 24,3 και παιδική σιαγόνα. Ο τελευταίος νεκρός σώζεται μέσα στον λάκκο σε άριστη κατάσταση. Το κεφάλι του βρίσκεται στη ΝΑ. γωνία, το πρόσωπο βλέπει επάνω και ο σκελετός καταλαμβάνει το πλάτος εμπρός από την είσοδο καθώς και το μεγαλύτερο τμήμα του λάκκου.

Νεκροί έξι ή επτά.

Ευρήματα

24,1 (K657) Πυξιδόσχημο, συγκολλημένο και συμπληρωμένο (πίν. 24).

Πηλός μέτρια καθαρός καστανός, επιφάνεια καστανόφαιη έως μελανή, πολύ διαβρωμένη. Στόμιο κυλινδρικό, χείλος περίκυρτο, σῶμα σφαιρικό έντονα πιεσμένο μέχρι άμφικωνικό, βάση άπροσδιόριστη με έλλειψοειδή κοιλότητα.

Ύψ. 0.055 μ., διάμ. στομ. 0.064 μ., διάμ. κοιλ. 0.106 μ.

24,2 (K656) Πυξιδόσχημο, συγκολλημένο και συμπληρωμένο (πίν. 24).

Πηλός καθαρός καστανός, επιφάνεια λεία, όλόβαφη έρυθρή, κατασκευή έπιμελημένη, επιφάνεια διαβρωμένη. Στόμιο κυλινδρικό, χείλος περίκυρτο, σῶμα σφαιρικό, βάση έλαφρά κοίλη. Στην κοιλιά, ύψηλότερα της μέσης, μία επιφανειακή κοιλότητα.

Ύψ. 0.087 μ., διάμ. στομ. 0.081 μ., διάμ. κοιλ. 0.13 μ., διάμ. βάσης 0.03 μ.

24,3 (K658) Μικκύλη πυξίδα (πίν. 24).

Πηλός καθαρός καστανός, επιφάνεια καστανόμαυρη, έλαφρά έντριπτη. Σῶμα σφαιρικό, «λαμινός» κωνικός, στόμιο ασύμμετρο κυκλικό, βάση καμπύλη.

Διακόσμηση: λίγο χαμηλότερα από το χείλος μία όριζόντια έγχάρακτη γραμμή και μία σειρά έντυπες στιγμές, τριγωνικές ή κυκλικές διαχωρίζουν το σῶμα από τον «λαμινό».

Ύψ. 0.036 μ., διάμ. στομ. 0.02 μ., διάμ. κοιλ. 0.039 μ.

24,4 (Δ305) Λίθινος χρωματοτρίπτης, άκέραιος (πίν. 24).

Λίθος πορώδης λευκωπός, σχήμα όρθογώνιο, διατομή έλαφρά κοίλη, φέρει άβαθή «άναθύρωση» στις τέσσερις πλευρές.

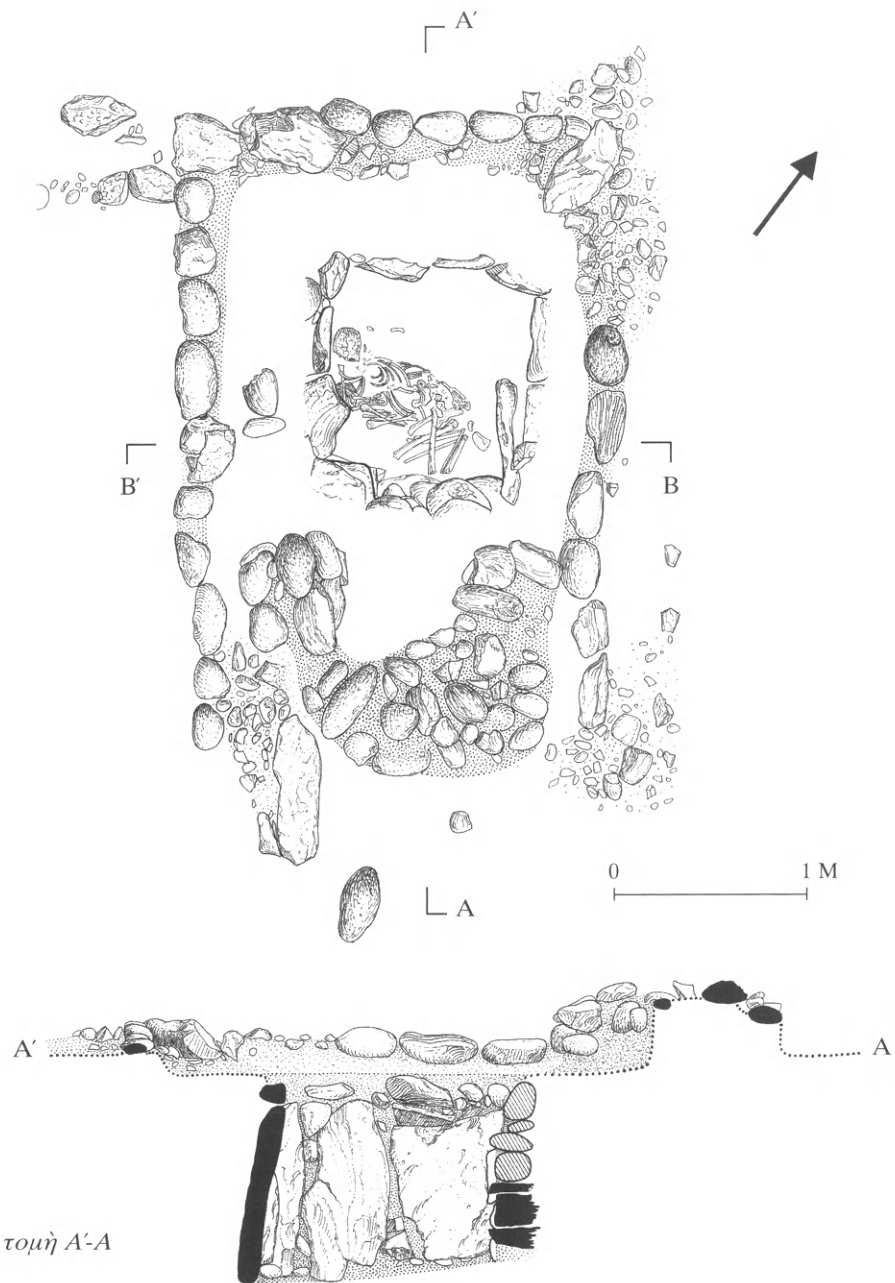
Μήκ. 0.19 μ., πλάτ. 0.078 μ., πάχ. 0.009 μ.

ΤΑΦΟΣ 25

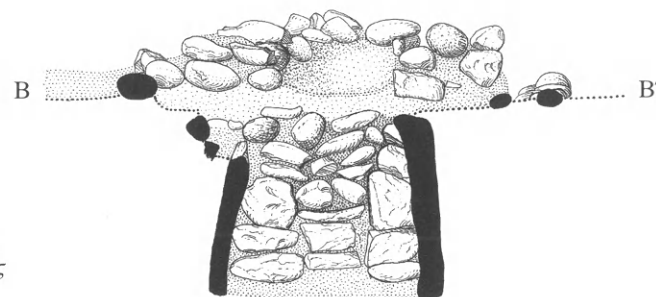
Κιβωτιόσχημος με πλευρική είσοδο και πρόθυρο. Άνασκάφηκε τὸ 1973, τὸ πρόθυρο παραμένει ἄσκαφο. Σήμερα εἶναι σκεπασμένος με κρύσταλλο (εἰκ. 168-170). Ἡ θέση τοῦ τάφου εἶναι γενικά λοξή σὲ σχέση πρὸς τοὺς γειτονικούς του T.23, T.26, T.28 καθὼς καὶ πρὸς τοὺς T.7, T.35, T.36, T.37 καὶ φαίνεται ἐμβόλιμος σὲ χώρο ἤδη διαμορφωμένο (βλ. Γενικὸ τοπογραφικὸ σχέδιο).

168. Ὁ τάφος 25, ἀπὸ ἀνατολικά. Στὸ χεῖλος, τὸ μεταλλικὸ πλαίσιο ὑποδοχῆς τοῦ καλύμματος.

169. Κάτοψη και τομή Α'-Α
τοῦ τάφου 25.

170. Τομή Β-Β' και ὄψη
τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς
τοῦ τάφου 25.

171. Μέρος σκελετού έμπρός στη νότια παρειά του λάκκου του τάφου 25.

172. Η ανατολική παρειά του λάκκου του τάφου 25 με την είσοδο φραγμένη.

173. Ὁ λάκκος τοῦ τάφου 25 μετὰ τοὺς δύο ἐπάλληλους σκελετοὺς, ἀπὸ Βορρᾶ. Στὸ χεῖλος, τὸ μεταλλικὸ πλαίσιο ὑποδοχῆς τοῦ καλύμματος.

Ὁ ἐξωτερικὸς περίβολος σχηματίσθηκε ἀπὸ μία σειρὰ πέτρες, κυρίως ποτάμιες καὶ λίγες μεγάλες τραχιές. Εἶναι σχετικὰ κατεστραμμένος καὶ τὸ ΝΑ. ἄκρο του τερματίζει κάτω ἀπὸ τὸ θεμέλιο τοῦ σύγχρονου στεγάστρου. Ἐκεῖ φαίνεται ὅτι γύριζε πρὸς τὰ πίσω, μετὰ μία μεγάλη ἐπιμήκη πέτρα καὶ διέγραφε ἀπόληξη σχήματος Π. Ἀκέραιος διατηρεῖται δυτικὰ σὲ μῆκος 2.30 μ., ἐνῶ βόρεια καὶ νότια σώζεται μέχρι 3.30 μ. καὶ 3.40 μ. ἀντίστοιχα. Τέλος, παρατηρεῖται ὅτι σὲ τρία σημεῖα ἀνάμεσα στὶς πέτρες τοῦ περιβάλλοντος εἶναι ριγμένα πυκνά, χοντρά χαλίκια.

Τὸ ὑπέργειο τμήμα τοῦ τάφου (ὑψ. 0.30 μ.) ὀριζόταν μέσα σὲ ὀρθογώνιο πλαίσιο κτισμένο μετὰ ποτάμιες πέτρες, τοποθετημένες ἐγκάρσια, μπατικά. Στὰ ἀνατολικά ἢ προέκτασή του, μερικῶς ἀνεσκαμμένη μέχρι τῆς στάθμης τοῦ ἀρχαίου δαπέδου, εἶχε σχηματισθεῖ μετὰ πέτρες σὲ μία, τὸ πολὺ δύο στρώσεις, καὶ σὲ ὕψος 0.40 μ. ἀπὸ τὸ χεῖλος τοῦ λάκκου. Τὸ πλάτος του, ἐμπρὸς ἀπὸ τὴν ἀνατολικήν παρεῖα τοῦ λάκκου, φθάνει σὲ 1.60 μ. καὶ τὸ μῆκος σὲ 1.20 μ. Τὸ χεῖλος τοῦ λάκκου ἔφθανε μέχρι τοῦ ἀρχαίου δαπέδου καὶ σ' αὐτὸ τὸ ἐπίπεδο εἶχε καλυφθεῖ μετὰ τρεῖς παχιᾶς ἀσβεστολιθικῆς πλάκες. Τὸ σχῆμα του εἶναι σχεδὸν τετράγωνο (βόρ. 1.00 μ., δυτ. 0.96 μ., νότ. 1.00 μ., ἀνατ. 0.85 μ., βάθ. περ. 0.90 μ.) καὶ στὶς τρεῖς πλευρὰς ὁ λάκκος φέρει ἐπένδυση ὀρθίων ἀσβεστολιθικῶν πλακῶν (εἰκ. 168, 169, 171). Ὑπάρχουν τρεῖς σὲ κάθε πλευρὰ καὶ οἱ μεγάλοι

άρμοι γεμίζονται με πέτρες. Τὸ ὕψος τους εἶναι χαμηλότερο τοῦ λάκκου καὶ ἔτσι ἐπάνω στὶς κορυφές τους προστέθηκε μία στρώση πέτρες, ἄλλες ποτάμιες καὶ ἄλλες τραχιές.

Ἡ ἀνατολική πλευρά, στὸ κατώτατο τμήμα της, ἔχει δύο στρώσεις ἐνιαῖες ἀπὸ πέτρες πλακωτές καὶ στὴ μέση τῆς τρίτης μία ἀκόμα πλακωτὴ ποὺ σχηματίζει κατώφλι (εἰκ. 170, 172). Ἀπὸ τὸ ὕψος αὐτὸ ἀρχίζει τὸ ἀνοιγμα τῆς εἰσόδου καὶ καταλήγει στὸ χεῖλος τοῦ λάκκου μὲ πλάτος 0.30 μ. Οἱ παρειές, δεξιὰ καὶ ἀριστερά, εἶναι κτισμένες σαθρά, μὲ πέτρες τοποθετημένες ὀριζόντια καὶ λοξά. Ἐπὶ πλεόν, ἢ βόρεια καταλήγει ἔμπρὸς ἀπὸ τὴν εἴσοδο σὲ πρόσωπο ἀνώμαλο, ἐνῶ ἡ νότια εἶναι κανονικότερη καὶ τὸ πρόσωπό της πρὸς τὸ ἀνοιγμα εἶναι περιπυρρὸ εὐθύγραμμο. Ἡ εἴσοδος βρέθηκε φραγμένη ὄχι μὲ πλάκα, ἀλλὰ μὲ πέτρες ποτάμιες σὲ θέση λοξή, μιμούμενες τὴν ἰχθυόσανθα, καὶ μὲ πρόσωπο στὴν ἴδια εὐθεία μὲ τὶς παρειές.

Ὁ λάκκος ἦταν γεμάτος χώματα καὶ τὰ ὁστὰ ἄρχισαν νὰ φαίνονται σὲ βάθος 0.50 μ. Στὴ ΒΔ. γωνία μαζί μὲ τὰ ὁστὰ ὑπῆρχε ἓνα κρανίον καὶ λίγο χαμηλότερα ὁ ὀστέινος χρωματοτρίπτης 25,2. Στὴ δυτικὴ πλευρὰ ὑπῆρχε ἄλλο κρανίον, πολλὰ ὁστὰ καὶ λεπίδες ὀφριανοῦ καὶ στὸ κέντρον τοῦ λάκκου τέσσερα κρανία, τὸ ἓνα νεαροῦ ἀτόμου. Ἐνα μακρὸν ὄστον, ποὺ προέρχεται ἀπὸ χέρι, διαπιστώθηκε ὅτι ἔφερε θερμασμένο κάταγμα. Λίγο χαμηλότερα στὴ νότια πλευρὰ ὑπῆρχε τὸ μικρὸ ἀγγεῖο 25,1 μὲ γραπτὴ ἐρυθρὴ διακόσμηση. Χαμηλά, σχεδὸν ἐπάνω στὸ δάπεδο ἀνατολικά, σώζεται σκελετός, λίγο κατεστραμμένος σὲ στάση συνεσταλμένη, καὶ κάτω ἀπ' αὐτὸν ἄλλος ἓνας σὲ χειρότερη κατάσταση (εἰκ. 173). Τὰ κρανία καὶ τῶν δύο ἀκουμποῦν στὴ νότια παρειὰ τοῦ λάκκου καὶ βλέπουν πρὸς τὴν εἴσοδο. Τὸ δάπεδο ἦταν καλυμμένο μὲ χῶμα χωρὶς ἄλλη ἐπίστρωση.

Σύνολο κρανίων ὀκτώ.

Εὐρήματα

25,1 (Κ660) Μικκύλος ἀμφορίσκος, γραπτός, ἀκέραιος (πίν. 25).

Πηλὸς πολὺ καθαρὸς καστανός, ἐπιφάνεια ἐλαφρὰ ἐντριπτη, μελανὴ ἕως καστανή, βαφὴ ἐρυθρὴ, ὅπως φαίνεται ἄψητη. Λαμὸς ὑψηλός, κυλινδρικός, κοιλία σφαιρική, ἔντονα πιεσμένη, βάση κοίλη. Στὸ σῶμα δύο ζεύγη ἐνσωματωμένων κυλινδρικών ἀποφύσεων μὲ κατακόρυφη ὀπή.

Διακόσμηση: στὴν κοιλία τέσσερις ἐπ'ἀλλήλες κυματιστὲς γραμμές, στὴ ρίζα τοῦ λαμοῦ ἡμιελλειπτικὸ διαγραμμισμένο κόσμημα καὶ περὶ τὸ μέσον τοῦ λαμοῦ σειρὰ ὀριζοντίων ἀμει-

βόντων. Ἰχνη τῆς ἴδιας βαφῆς ἐσωτερικὰ στὸν λαμὸ καὶ τὴν κοιλία.

Ὑψ. 0.064 μ., διάμ. κοιλ. 0.064 μ., διάμ. χείλους 0.029 μ., διάμ. βάσης 0.017 μ.

25,2 (Δ301) Ὀστέινος χρωματοτρίπτης, συγκολλημένος, κολοβός (πίν. 25).

Ἐπιφάνεια λευκόφαιη, φέρει ὀξειδωση καὶ μελανὰ στίγματα. Σχῆμα ἐπίμηκες, ἄκρα μακρῶν πλευρῶν καμπύλα, ἢ σωζόμενη στενὴ πλευρὰ εὐθύγραμμη, ἢ ἄλλη σπασμένη, διατομὴ ἐλαφρὰ κοίλη.

Σωζ. μήκ. 0.148 μ., πλάτ. 0.041 μ., πάχ. 0.003 μ.

Κιβωτιόσχημος με πλευρική είσοδο και πρόθυρο. Ανασκάφηκε το 1973, το πρόθυρο παραμένει άσκαφο. Σήμερα είναι σκεπασμένος με κρύσταλλο (εἰκ. 174, 175).

Ο έξωτερικός περίβολος, κατεσκευασμένος από μεγάλες και μέτριες ποτάμιες πέτρες σώζεται αρκετά καλά στα νότια (μῆκ. 2.65 μ.) και σε δύο τμήματα ανατολικά (μῆκ. περίπου 1.00 μ. τὸ καθένα), δεξιά και αριστερά τοῦ ανοίγματος. Τὸ βόρειο σκέλος ἐνώνεται σὲ ὀρθή γωνία με τὸ ανατολικὸ και ἀρχίζει νὰ σχηματίζει πλευρά (μῆκ. 1.00 μ.) με πέτρες ἐπίσης ποτάμιες. Ἡ συνέχειά του ὅμως, λίγο ἀσαφὴς και κυρίως ἀσύνδετη, ἀκολουθεῖ γραμμὴ τεθλασμένη, με πέτρες τραχιές. Στὴν ἀρχή, δύο-τρεις στὴ σειρὰ και ἐγκάρσια πρὸς τὴς ποτάμιες τοποθετημένες, ἀλλάζουν τὴ φορὰ τοῦ περιβόλου και διευρύνουν τὸν χῶρο του. Τὸ μεγάλο τμήμα τῆς βόρειας πλευρᾶς, χωρὶς ἄμεση σύνδεση με τὸ μικρὸ και ἐγκάρσιο, διατηρεῖται ἀκέραιο. Ἀντὶ ὅμως τελικὰ νὰ στραφεῖ με μία γωνία πρὸς τὰ δυτικά, διαγράφει συνεχὴ καμπύλη, ὁμοιόμορφης κατσκευῆς και τερματίζει ΝΔ.

Ἀπὸ τὸ ὑπέργειο, ὁρατὸ τμήμα τοῦ τάφου ἔχει ἀπομείνει σήμερα μόνον ὁ λιθοσωρὸς (εἰκ. 174). Στὸ ἡμερολόγιο περιγράφεται τὸ κτιστὸ του πλαίσιο και σημειώνεται ὅτι βρέθηκε φθαρμένο στὸ ἴδιο ἐπίπεδο με τὸν περίβολο. Εἶχε σχῆμα περίπου τετράγωνο (διαστ. 1.30×1.24 μ.), με δύο σειρὲς πέτρες, ἄλλες ποτάμιες και ἄλλες τραχιές, και στὸ ἐσωτερικὸ περιεῖχε χῶμα με κροκάλες. Ἀπὸ τὴς πλευρὲς του εἶχαν σωθεῖ λίγες πέτρες νότια και ανατολικά, ἐνῶ τὴ δυτικὴ σχημάτιζαν κατὰ ἰδιότυπο τρόπο σχιστολιθικὲς πλάκες στερεωμένες κατακόρυφα μέσα στὸ χῶμα. Τέλος, βόρεια, ἄλλες σχιστολιθικὲς ἦταν τοποθετημένες ὀριζόντια και ἐπάνω σ' αὐτὲς ὑπῆρχε ἀκόμα μία σειρὰ με πέτρες τραχιές και ποτάμιες. Ὁ λιθοσωρὸς, ὅπως σώζεται σήμερα, καταλαμβάνει ανατολικά ἔκταση τὸ πολὺ 2.00×1.00 μ. με πέτρες σκόρπιες, σὲ μία κυρίως στρώση και μόνον ἔξω ἀπὸ τὴ ΒΑ. γωνία τοῦ λάκκου ἐξέχει ἀπὸ τὸ ἀρχαῖο δάπεδο συμπαγῆς ὄγκος (ῦψ. 0.33 μ.).

Ὁ τάφος βρέθηκε καλυμμένος με μία μόνον σχιστολιθικὴ πλάκα σὲ βάθος 0.30 μ. κάτω ἀπὸ τὴ στάθμη τοῦ ἀρχαίου δαπέδου. Ἔχει πᾶχος 0.12-0.20 μ., μῆκος 1.90 μ. και πλάτος 1.35 μ., δηλαδὴ διαστάσεις πού κάλυπταν με ἄνεση ὁλόκληρο τὸν λάκκο. Οἱ τρεῖς πλευρὲς τῆς εἶναι πρακτικὰ εὐθύγραμμες, ἡ τέταρτη ἀνώμαλη και ἡ κάτω ἐπιφάνεια εἶναι ὀριζόντια (εἰκ. 174).

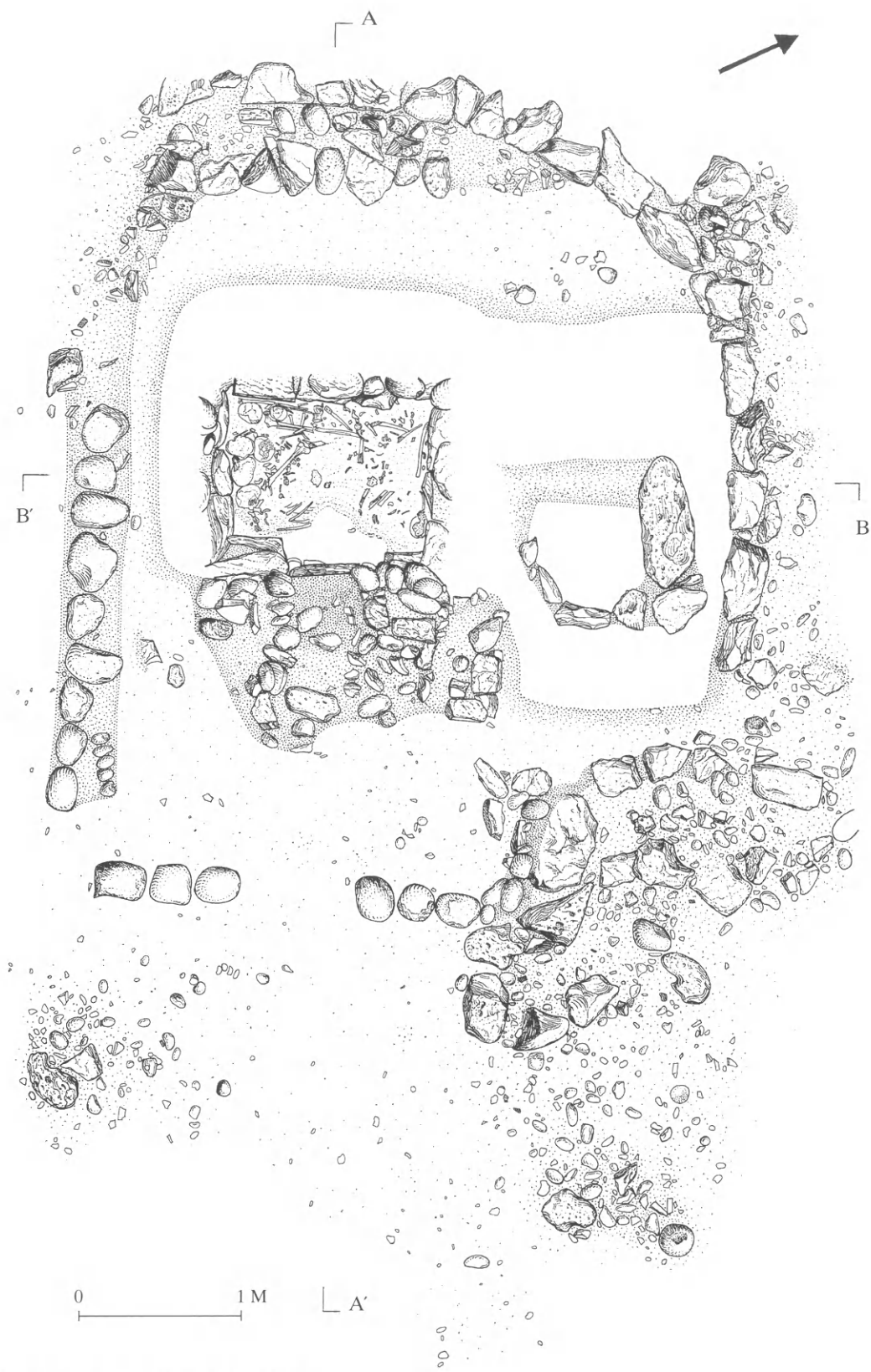
Ὁ λάκκος τοῦ τάφου εἶναι ὀρθογώνιος (διαστ. 1.30×0.95 μ.) με τὴ μικρὴ διάσταση κατὰ τὴν κατεύθυνση τῆς εἰσόδου, ἀπὸ Ἀ. πρὸς Δ., και με βάθος 0.70-0.80 μ. Οἱ πλευρὲς εἶναι ἐπενδυμένες με πλάκες ἀβεστολίθου, ἀνωμάλου ἐπιφανείας και ἀκαθορίστου σχήματος, τοποθετημένες κατακόρυφα μερικὲς με τὸ στενότερο τμήμα πρὸς τὰ ἄνω (εἰκ. 176, 177). Ἐπὶ πλέον δυτικὰ ἔχει προστεθεῖ στὸ πρὸς Βορρᾶν ἄκρο κτιστὴ ἐπένδυση με πέτρες σὲ τέσσερις ἐπάλληλες στρώσεις. Οἱ ὀρθιες πλάκες ἐφάπτονται μεταξύ τους στὴς πλευρὲς, χωρὶς νὰ φαίνονται κενά, και ἄλλες μόλις ἐπικαλύπτονται. Ἐπάνω ἀπὸ τὴν κορυφὴ τους, ὅπου ἦταν ἀναγκαῖο, σκόρπιες πέτρες διαμόρφωσαν τὸ χεῖλος τοῦ λάκκου ἐπίπεδο και ὀριζόντιο⁴⁸.

48. Πολλὲς μικρὲς κροκάλες προστέθηκαν γιὰ τὴς ἀνάγκες στερεώσεως τοῦ μεταλλικοῦ πλαισίου ὑποδοχῆς τοῦ καλύμματος τοῦ λάκκου.

174. Οί τάφοι 26 καὶ 27, ἀπὸ ἀνατολικά. Πίσω, οἱ πλάκες τοὺς ἀνασηκωμένες.

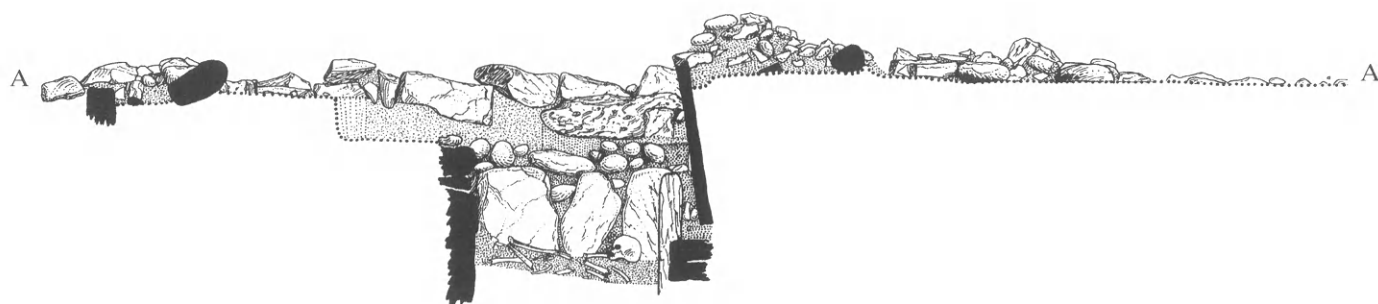
Στὴν ἀνατολική πλευρά ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος (εἰκ. 176, 178). Οἱ παρειᾶς τῆς πλευρᾶς, μήκους 0.18 μ. πρὸς Βορρᾶν καὶ 0.27 μ. πρὸς Νότον, εἶναι καλυμμένες ἀπὸ μία ὀρθία πλάκα. Ἡ πρὸς Βορρᾶν στέκει κατακόρυφα καὶ ἐπάνω τῆς προστέθηκαν ὀριζόντια δύο πλακωτὲς πέτρες ποὺ κάλυψαν τὸ ὕψος μέχρι τοῦ χεῖλους. Ἡ ἄλλη στὸν Νότο ἔχει γείρει πρὸς τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ λάκκου καὶ ἀκουμπάει στὴν πλάκα τῆς νότιας παρειᾶς, ἐνῶ πίσω τῆς ἔχει κυλίσει μία μεγάλη ποτάμια πέτρα (μήκ. 0.32 μ.). Αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ πέτρα, ἐπίπεδη στὴ μία ἐπιφάνεια, ἴσως ἦταν τοποθετημένη στὴν κορυφὴ τῆς πρὸς Νότον παρειᾶς, γιὰ νὰ συμπληρώνει τὸ ὕψος τῆς. Ὅταν γιὰ κάποιο λόγο κύλισε ἀπὸ τὴ θέση τῆς, σφηνώθηκε πίσω ἀπὸ τὴν πλάκα καὶ τὴν ἔσπρωξε πρὸς τὰ μέσα.

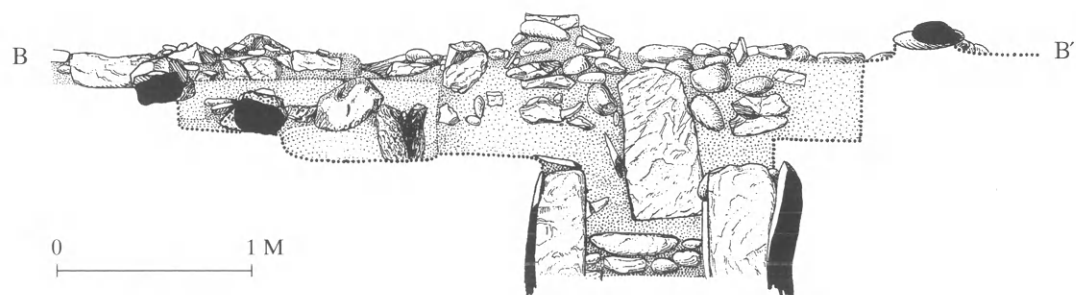
175. Κάτοψη τῶν τάφων 26 καὶ 27.

176. Ὁ λάγκκος τοῦ τάφου 26, ἀπὸ δυτικά. Στὸ χεῖλος, τὸ μεταλλικὸ πλαίσιο ὑποδοχῆς τοῦ καλύμματος.

177. Τομὴ A-A' τοῦ τάφου 26.

178. Τομὴ B-B' τῶν τάφων 27 καὶ 26.

Τὸ πλάτος τοῦ ἀνοίγματος (0.60 μ.), σαφῶς μεγαλύτερο τοῦ συνήθους, ἐπαρκεῖ γιὰ τὴν ἀπρόσκοπτη εἰσαγωγή τοῦ νεκροῦ μέσα στὸν λάκκο. Στὴ βάση τοῦ ἀνοίγματος ὑπάρχουν δύο ἐπιμήκεις ἀσβεστολιθικὲς πέτρες, στρωμένες ἢ μία ἐπάνω στὴν ἄλλη καὶ ἡ ἀνώτερη, συμπληρωμένη στὴν ἄκρῃ μὲ μία ποτάμια, σχηματίζει τὸ κατώφλι. Τὸ δάπεδο τοῦ λάκκου βρίσκεται χαμηλότερα καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ σκέτο χῶμα, χωρὶς ἰδιαίτερη ἐπίστρωση. Τὴν εἴσοδο φράσσει σχιστολιθικὴ πλάκα, ὑψηλότερη τοῦ συνήθους (0.80×0.37×0.08 μ.), ποὺ πατάει ἐπάνω στὸ κατώφλι καὶ ἐξέχει 0.30 μ. ἀπὸ τὸ κρύσταλλο μὲ καμπύλη πλευρά, ἴσως λίγο περισσότερο ἀπὸ τὸ χεῖλος ἀλλ' ὄχι ἀπὸ τὸν λιθοσωρό. Τὸ πλάτος της (0.37 μ.) εἶναι ἀρκετὰ μικρότερο τοῦ ἀνοίγματος καὶ τὸ κλείσιμό του συμπληρῶνεται πρὸς Βορρᾶν μὲ λίγες ἀσύνδετες πέτρες καὶ χῶμα.

Μέσα στὸν λάκκο τὰ ὁστὰ ἄρχισαν νὰ φαίνονται ἀπὸ βάθος 0.20 μ. Ὅπως συνάγεται ἀπὸ τὸ σκαρίφημα καὶ τὴν ἀναφορὰ τοῦ ἡμερολογίου, ὅλα σχεδὸν τὰ κρανία, ἐλλιπῆ καὶ φθαρμένα, βρέθηκαν στὰ ὑψηλότερα στρώματα, τὰ τέσσερα περὶ τὸ μέσον καὶ δύο πρὸς Νότον. Ἀκέραιος σκελετὸς δὲν ὑπάρχει, ἀλλὰ ἐπάνω στὸ δάπεδο, ἔμπρὸς ἀπὸ τὴν εἴσοδο, κεῖται τμῆμα σκελετοῦ, ποὺ σώζει τὸ κρανίον, τὰ χέρια, τὰ πλευρὰ καὶ τὴ λεκάνη, χωρὶς πόδια. Τὸ κεφάλι βλέπει δυτικὰ, καὶ παρὰ τὴν καλὴ του διατήρηση, ἡ κάτω σιαγόνα εἶναι ἀνεστραμμένη. Μοναδικὸ κτέρισμα μέσα ἀπὸ τὸν λάκκο εἶναι μία λεπίδα ὀψιανοῦ (26,1), ποὺ ἴσως βρέθηκε κοντὰ στὸν σκελετό. Ἀγγεῖα καὶ ὅστρακα δὲν ἀναφέρονται.

Σύνολο κρανίων ὀκτώ.

Εὔρημα

26,1 (Δ309) Ἀπλὴ λεπίδα ὀψιανοῦ (πίν. 25).
Μεσαῖο τμῆμα ἀπλῆς λεπίδας, τραπεζιόσχη-
μης τομῆς.
Μήκ. 0.014 μ., πλάτ. 0.007 μ., πάχ. 0.002 μ.

ΤΑΦΟΣ 27

Παιδικός, λακκοειδής, χωρίς πρόθυρο, ανασκάφηκε πλήρως τὸ 1973.

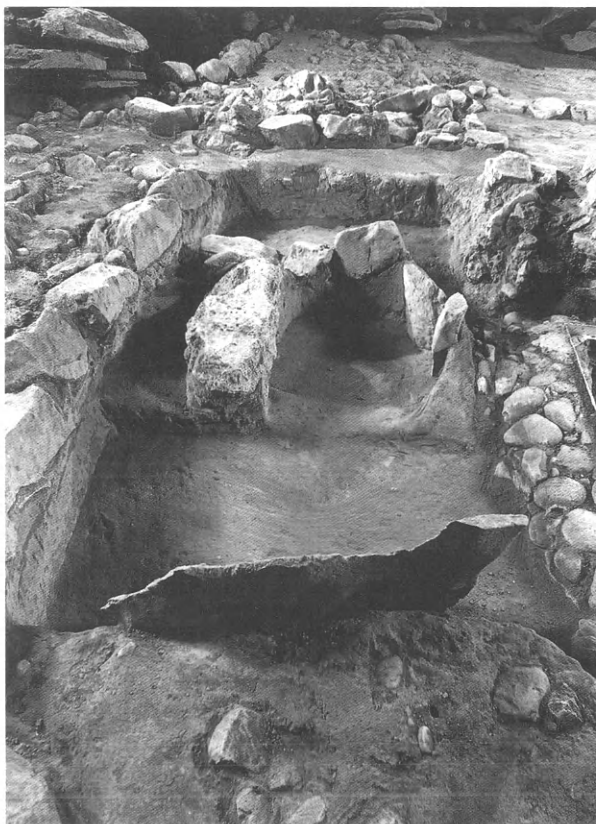
Ὁ λάκκος ἔχει ἀνοιγεῖ μέσα στὸ ΒΑ. τμήμα τοῦ περιβόλου τοῦ τάφου 26 (εἰκ. 174, 175). Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ ἀφαιρέθηκε ὅλη ἡ ἐπίχωση γύρω του καὶ σήμερα τὰ τοιχώματά του προβάλλουν ἐξωτερικὰ ἀπογυμνωμένα.

Ὁ λάκκος βρέθηκε σκεπασμένος μὲ μία λεπτὴ καὶ σχετικὰ ἐπίπεδη ἀσβεστολιθικὴ πλάκα (διαστ. 0.85×0.68 μ., στὸ ἓνα ἄκρο 0.73 μ.), ποὺ πατοῦσε μόλις στὰ ὄρια τῶν λίθων.

Εἶναι πεταλόσχημος, μικρῶν διαστάσεων (0.90 μ. Ἀ.-Δ.×0.70 μ. Β.-Ν. καὶ μέγ. βάθ. 0.45 μ.). Ἡ βόρεια καὶ ἡ ἀνατολικὴ καμπύλη πλευρὰ του σώζονται ἀκέραιες μὲ παρειὰς λαξευμένες στὸ χῶμα καὶ λίθινη ἐπένδυση στὸ ἀνώτερο τμήμα. Ἡ βόρεια εἰδικότερα καλύπτεται σὲ ὅλο τὸ μῆκος της ἀπὸ μία μεγάλη πέτρα (μῆκ. 0.85 μ.). Ἀπὸ τὴ νότια παρειὰ σώζονται μόνον δύο πέτρες στημένες ὀρθιες στὸ δάπεδο. Τὸ ὑπόλοιπο τμήμα της καθὼς καὶ ἡ εὐθύγραμμη δυτικὴ ἔχουν φθαρεῖ σχεδὸν ἐξ ὀλοκλήρου καὶ διακρίνονται μόνον ἀπὸ τὴ χάραξη τῆς θέσης τους στὸν πυθμένα (εἰκ. 179).

Ὁ λάκκος ἦταν γεμάτος ἕως ἐπάνω μὲ χῶματα. Στὸ δάπεδό του ὑπῆρχαν δύο παιδικὰ κρανία καὶ μερικὰ ὀστά. Τὸ ἓνα βρέθηκε, ὡς φαίνεται, ἀρκετὰ θρυμματισμένο, ἐνῶ τὸ ἄλλο, μετὰ ἀπὸ ἐξέταση, διαπιστώθηκε ὅτι ἀνῆκε σὲ παιδί περίπου δύο ἐτῶν.

Νεκροὶ δύο.

179. Ὁ λάκκος τοῦ παιδικοῦ τάφου 27, ἀπὸ δυτικά. Ἐμπρός, ἀνασηκωμένη ἢ καλυπτήρια πλάκα του.

ΤΑΦΟΣ 28

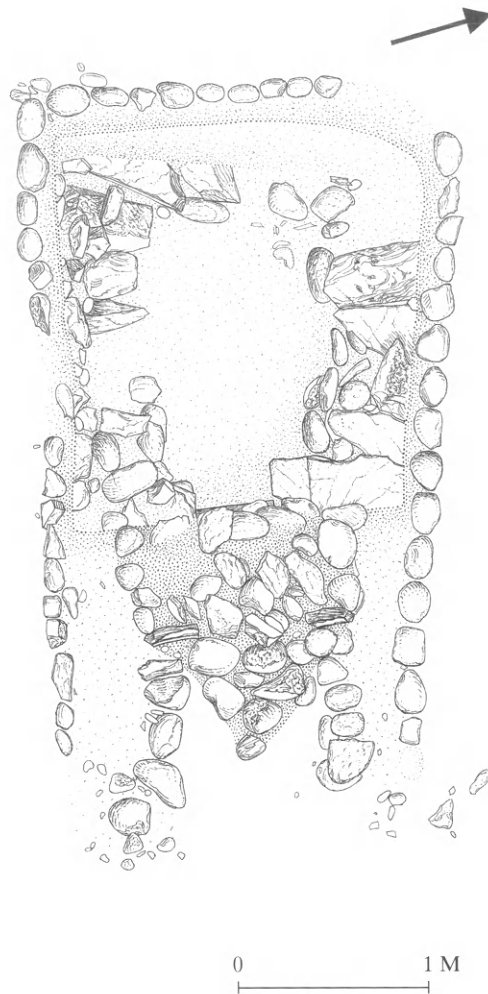
Λακκοειδής με κτιστή ἐπένδυση, πλευρική εἴσοδο καὶ πρόθυρο. Ἀνοίχθηκε καὶ ἀνασκάφηκε τὸ 1973 μέχρι τοῦ χείλους τοῦ λάκκου. Τὸ πρόθυρο παραμένει ἄσκαφο (εἰκ. 180, 181).

Ὁ ἐξωτερικὸς περίβολος (διαστ. βόρ. 3.22 μ., δυτ. σωζ. 1.75 μ., νότ. 3.55 μ.), κατεσκευασμένος ἀπὸ ποτάμιες πέτρες σὲ μία σειρά, εἶναι ἐπιμήκης ὀρθογώνιος καὶ καταλήγει ἀνατολικά σὲ δύο ἄκρα σχήματος Π (τὸ βορειότερο πλάτ. 0.50, τὸ νοτιότερο 0.65 μ. περίπου) ποὺ στρέφουν καὶ τὰ δύο πρὸς τὰ μέσα σὲ μῆκος 0.80 μ. Τὰ δύο ἄκρα τονίζουν τὴν εἴσοδο καὶ ἀφήνουν στὸ μέσον ἀνοιγμα (πλάτ. 0.75 μ.).

Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ περιβόλου καὶ σὲ ἀπόσταση 0.20-0.25 μ. ἀπὸ τὶς πλευρές του, σχηματίσθηκε τὸ ὑπέργειο τμήμα τοῦ τάφου (ὑψ. 0.20 μ.). Τὸ περίγραμμά του κτίσθη-

180. Ὁ τάφος 28, ἀπὸ ἀνατολικά.

181. Κάτοψη τοῦ τάφου 28.

κε με πέτρες ποτάμιες κυρίως, ἀλλὰ καὶ με λίγες τραχιές, ποὺ ὅπως σημειώθηκε στὸ ἡμερολόγιο, ἦταν μεγαλύτερες τῶν λίθων τοῦ περιβόλου. Ἀνατολικά ἐνώνεται με τὸν λιθοσωρό (πλάτ. 1.25-1.30 μ.) καὶ με σχῆμα περίπου τριγωνικὸ (μῆκ. 1.35 μ.) φθάνει σχεδὸν μέχρι τοῦ ἄκρου τοῦ περιβόλου. Μέσα στὶς πέτρες τοῦ σωροῦ καὶ στὸ τέρμα ἀκριβῶς τῶν ἄκρων σχήματος Π τοῦ περιβόλου, ὑψώνονται κατακόρυφες, 0.26-0.28 μ. ἐπάνω ἀπὸ τὴν κορυφὴ τοῦ σωροῦ, δύο παχιές (μέγ. πάχ. 0.08 μ.) σχιστολιθικὲς πλάκες, ἡ βόρεια με ὀξεία κορυφὴ καὶ ἡ ἄλλη θεωρητικὰ ὀριζόντια (εἰκ. 182).

Σὲ βάθος 0.70 μ. περίπου ἀπὸ τὸ ὑπέργειο τμήμα βρέθηκε ὁ λάκκος, σκεπασμένος με τρεῖς-τέσσερις πλάκες, δύο σχιστολιθικὲς, μία ἕως δύο ἀσβεστολιθικὲς καὶ ἄλλες μικρὲς στὰ κενά.

Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ ἡ ἐπίχωση ἐπάνω ἀπὸ τὸν λάκκο ἀφαιρέθηκε πέτρα ἀπὸ τὸ χεῖλος του, μέχρι τὰ ὅρια τοῦ περιβόλου. Στὴν τομὴ τοῦ στρώματος αὐτοῦ παρατηρεῖται ὅτι νότια κάτω ἀπὸ τὶς πέτρες τοῦ περιβόλου, περὶ τὸ μέσον τοῦ ὕψους τῆς ἐπι-

182. Ὁ μερικῶς ἀνεσκαμμένος τάφος 28, ἀπὸ δυτικά.

χώσεως, ὑπάρχουν μικρὲς καὶ μέτριες πέτρες στὴ σειρὰ, ποὺ διαγράφουν στὸ μέσον ἔντονο βύθισμα (εἰκ. 182)⁴⁹.

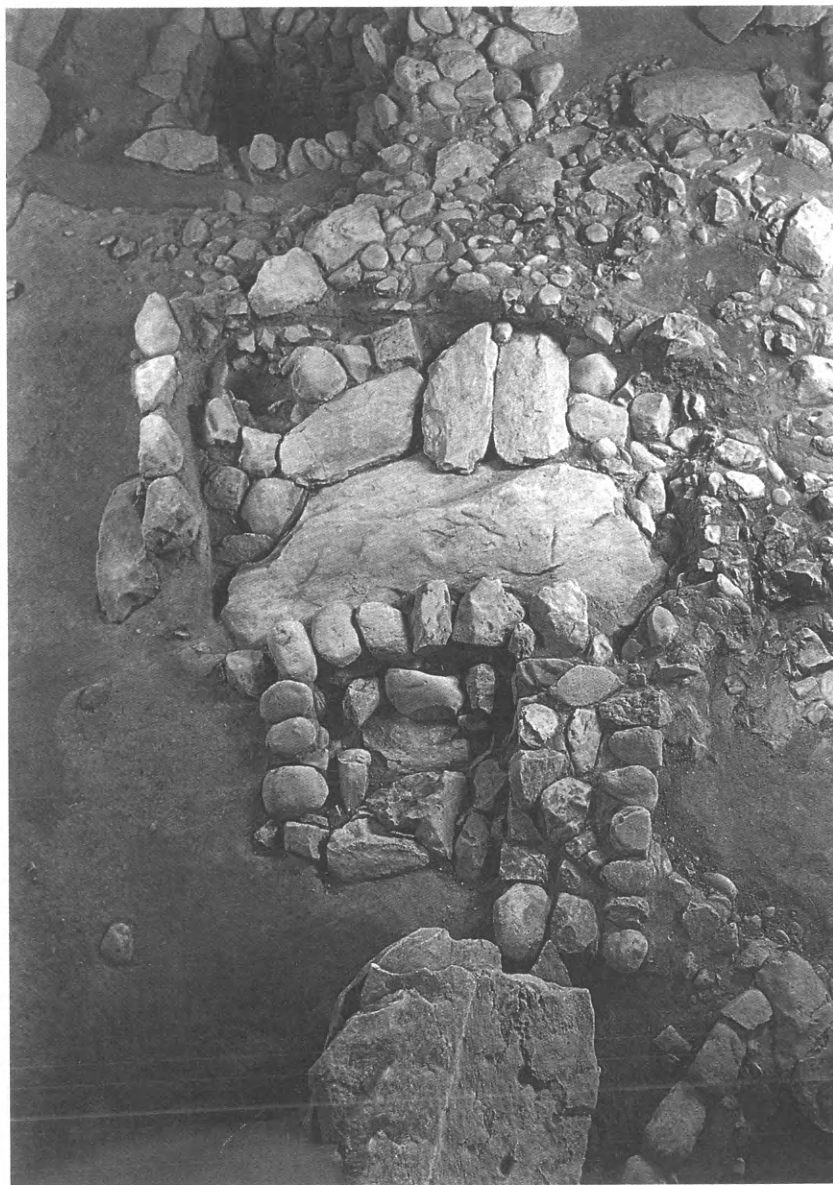
Ὁ λάκκος εἶναι ὀρθογώνιος μὲ κτιστὴ ἐπένδυση (διαστ. στὸν ἀνώτατο δόμο βόρ. 1.28 μ., νότ. 1.48 μ., δυτ. 0.85 μ., ἀνατ. 0.70 μ.). Γύρω ἀπὸ τὸ χεῖλος μεγάλοι πλακωτοὶ καὶ τραχεῖς ἀσβεστόλιθοι, στρωμένοι ὀριζόντια ἢ μὲ μικρὴ κλίση πρὸς τὸ ἐσωτερικόν, σχηματίζουν τὴν ἀνώτατη στρώση. Ἀνατολικά ἀνασκάφηκε λίγο βαθύτερα καὶ ἀποκαλύφθηκαν οἱ παρειές. Ἡ εἵσοδος (πλάτ. 0.40 μ.) κλείνεται μὲ μία ἰδίου πλάτους σχιστολιθικὴ πλάκα ποὺ ἀπολήγει σὲ καμπύλη κορυφή. Τὸ πρὸς Βορρᾶν τμῆμα τῆς ἀνατολικῆς παρειᾶς (πλάτ. 0.20 μ.) εἶναι κτισμένο μὲ πλακωτὲς πέτρες σὲ ὀριζόντιες στρώσεις, ἐνῶ στὸ ἄλλο πρὸς Νότον (πλάτ. 0.10 μ.) οἱ πέτρες εἶναι μικρὲς, ποτάμιες καὶ μὲ λιγότερη τάξη. Μετὰ τὴν ἀφαίρεση τῶν πλακῶν, ἡ ἀνασκαφὴ διακόπηκε σὲ βάθος 0.20 μ. ἀπὸ τὸ χεῖλος, ὅταν παρουσιάσθηκαν τὰ πρῶτα ὀστὰ καὶ ἓνα κρανίον, ἀκόμα σήμερα ὁρατὸ στὴ ΒΔ. γωνία.

49. Ὡσὺς προέρχονται ἀπὸ παλαιὸ περίβολο σὲ χαμηλότερη στάθμη δαπέδου.

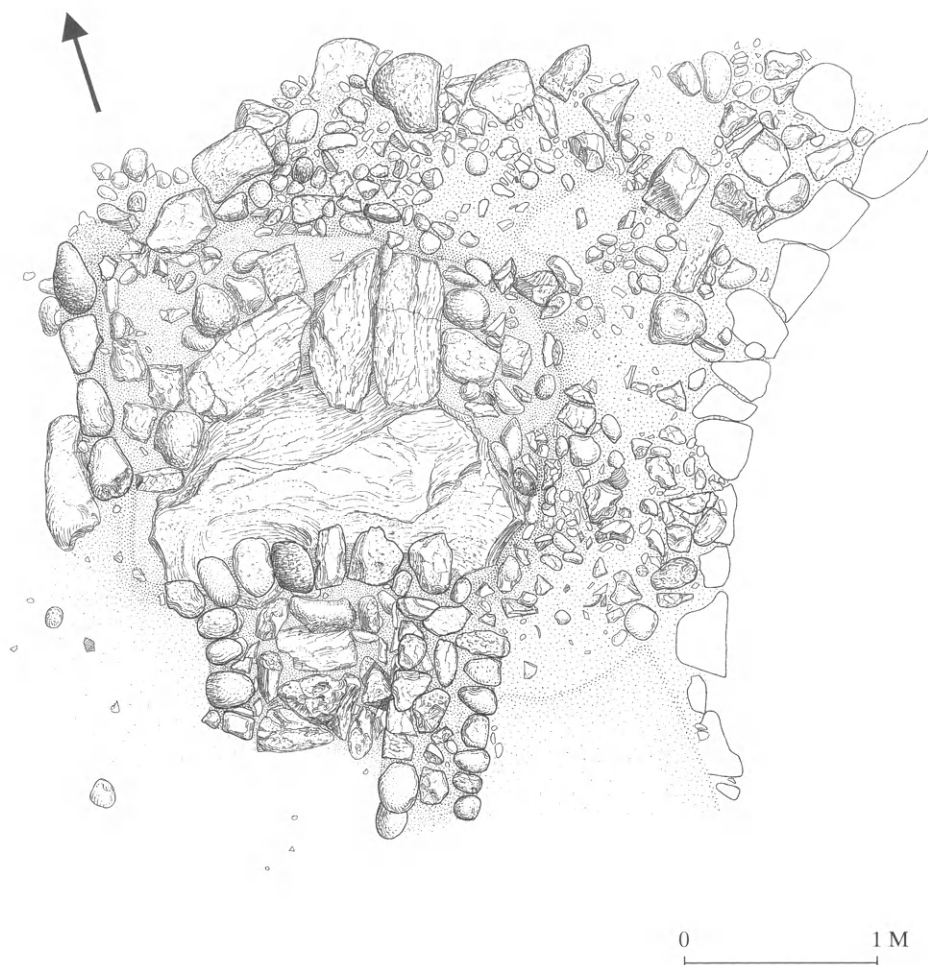
ΤΑΦΟΣ 29

Άποκαλύφθηκε τὸ 1972 ἕως τὴ στάθμη τοῦ ἀρχαίου δαπέδου καὶ τὶς καλυπτήριες πλάκες του (εἰκ. 183, 184).

Τάφος μὲ πολλὲς κατασκευαστικὲς ἰδιοτυπίες σὲ σύγκριση μὲ τὴν ἐπικρατοῦσα στὸ νεκροταφεῖο τυπικὴ μορφή. Ἡ περιοχὴ τοῦ τάφου, ἀντὶ τοῦ γνωστοῦ ὀρθογωνίου περιβόλου, ὁρίζεται στὰ δυτικὰ μὲ τέσσερις ποτάμιες πέτρες σὲ εὐθεία σειρὰ, πὺν ἐξέχουν, αὐτὲς μόνον, κατὰ 0.25 μ. ἐπάνω ἀπὸ τὸ δάπεδο. Ἡ συνέχεια σχηματίζεται μὲ πολὺ μεγάλες τραχιὲς πέτρες, πὺν διαγράφουν μεγάλη καμπύλη βόρεια, συνορεύουν

183. Ὁ τάφος 29 σκεπασμένος μὲ πλάκες καὶ πέτρες, ἀπὸ νότια.

184. Κάτοψη τοῦ τάφου 29.

μέ τὸν περίβολο τοῦ τάφου 10 καὶ τελικὰ συμπλέκονται ἢ χάνονται στὸν γειτονικὸ περίβολο τῶν τάφων 26 καὶ 27. Ὡς ὄριο τῆς περιοχῆς τοῦ τάφου μπορεῖ ἐπίσης νὰ θεωρηθεῖ ἄλλη μία σειρὰ μικρῶν ποτάμιων λίθων (συνολικοῦ μήκ. 1.00 μ.), τοποθετημένων ἀνατολικά καὶ παράλληλα μέ τὴν κατασκευὴ πού εἰκάζεται ὅτι καλύπτει τὸ πρόθυρο.

Τὸ πρόθυρο αὐτό, προσανατολισμένο ἀπὸ Ν. πρὸς Β., περιβάλλεται στὸ ἐπίπεδο τοῦ ἀρχαίου δαπέδου ἀπὸ σειρὲς λίθων σὲ ὀρθογώνιο σχηματισμό. Δεξιὰ καὶ ἀριστερά, δηλαδή ἀνατολικά καὶ δυτικά, τὶς παρειές του ἐπενδύουν κροκάλες καὶ τραχιές πέτρες μαζί, κτισμένες σὲ δύο τουλάχιστον ὁρατὲς στρώσεις. Τὸ τελείωμά του στὸν Βορρᾶ ἐπιστέφουν μεγάλες ἐπιμήκεις πέτρες, μέ τὴ στενὴ πλευρὰ τους στὴν ὄψη, τοποθετημένες τακτικὰ ἐπάνω στὴν παρακείμενη καλυπτῆρια πλάκα. Ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ἐσωτερικοῦ περικλειστοῦ χώρου τοῦ προθύρου εἶναι γεμισμένη μέ μεγάλες τραχιές πέτρες (εἰκ. 185).

185. Ἡ κάλυψη τοῦ τάφου 29 ἀπὸ ΝΑ. Δεξιά, τὸ πρόθυρο.

Ἡ κάλυψη τοῦ λάκκου βρίσκεται λίγα ἑκατοστὰ χαμηλότερα ἀπὸ τὸ ἀρχαῖο δάπεδο καὶ ἀπαρτίζεται στὸ νότιο τμήμα του, πίσω ἀπὸ τὸ πρόθυρο, ἀπὸ μία τεράστια ἀσβεστολιθική πλάκα (μέγιστων ὁρατῶν διαστ. 1.90x0.95 μ.), ποὺ πατάει ἀνατολικά καὶ δυτικά. Τὸ βόρειο τμήμα καλύπτουν δύο μικρὲς παράπλευρες πλάκες, τοποθετημένες ἐγκάρσια πρὸς τὴ μεγάλη καὶ στερεωμένες κατὰ τὸ ἓνα ἄκρο τους ἐπάνω της, καθὼς καὶ μία ἀκόμα μικρὴ, παράλληλη πρὸς τὴ μεγάλη. Τὰ κενὰ γύρω τους συμπληρώνουν μερικὲς ἄλλες πέτρες.

Ὁλόκληρος ὁ χώρος μεταξὺ τοῦ λίθινου περιβόλου καὶ τῆς καλύψεως τοῦ λάκκου εἶναι γεμάτος χαλίγια, σὲ παχὺ στρώμα. Ἐπιφανειακὰ τὰ χαλίγια δὲν σχηματίζουν ὁμαλὸ λιθόστρωτο ἐπίπεδο, ἀλλὰ ἀνώμαλο στρώμα, ριγμένα ὀριζόντια, ὄρθια ἢ μὲ κλίση λοξή, ποὺ σημαίνει ὅτι καὶ τὸ ὑπόστρωμά τους δὲν ἦταν ὁμαλὸ καὶ σταθερό. Ἡ θέση τους αὐτὴ καὶ τὸ πάχος τοῦ στρώματος ὁδηγοῦν στὸ συμπέρασμα ὅτι τὰ χαλίγια ἦταν ριγμένα μέσα σὲ λάσπες, ποὺ συγκεντρώνονταν στὴν περιοχὴ περιστασιακὰ ἢ σὲ τακτικὰ διαστήματα.

ΤΑΦΟΣ 30

Ἀνασκάφηκε στοῦ ὑπέργειο τμήμα του ἕως τὶς καλυπτήριες πλάκες τὸ 1972 (εἰκ. 187, 188).

Ὁ ὀρθογώνιος περίβολος τοῦ τάφου διατηρεῖται σχεδὸν ἀκέραιος καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ μία σειρὰ κροκάλες, μετρίου μεγέθους, στρωμένες στὴν ἐπιφάνεια τοῦ ἀρχαίου δαπέδου (διαστ. πλευρῶν: βόρ. 3.96 μ., δυτ. 2.32 μ., νότ. 4.00 μ.). Ἀπὸ τὴν ἀνατολικὴ πλευρὰ, παρὰ τὴν ἄμεση γεινίαση βάσης στύλου τοῦ στεγάστρου, σώζεται ἀλώβητο τὸ πρὸς Βορρᾶν τμήμα (μῆκ. 0.70 μ.), ποὺ στὴ συνέχεια στρέφει μὲ ὀρθή γωνία πρὸς τὰ πίσω καὶ σχηματίζει εὐθεία κεραία (μῆκ. 1.04 μ.). Ἡ ἀντίστοιχη νότια κεραία ἔχει χαθεῖ.

Τὸ ὑπέργειο ἐπίπεδο τοῦ τάφου εἶναι θεωρητικῶς ὀρθογώνιο, μὲ μικρὸ ἡμικύκλιο προσκολλημένο ἀνατολικά, καὶ διαιρεῖται οὐσιαστικὰ σὲ δύο μέρη. Οἱ μακρὲς πλευρὲς εἶναι κτισμένες μὲ κροκάλες σὲ τρεῖς ἐπάλληλες στρώσεις βόρεια (ὑψ. 0.35-0.40 μ.) καὶ δύο στρώσεις νότια (ὑψ. 0.25 μ.). Σὲ σημεῖο τῆς διαδρομῆς δημιουργεῖται κάποια στένωση καὶ ἀσήμαντες ἀνωμαλίες: στὴ βόρεια πλευρὰ ἡ ἀνώτατη στρώση κλίνει ἔντονα πρὸς τὸ ἐσωτερικόν, δηλαδὴ ἀπὸ Β. πρὸς Ν., καὶ ἐπάνω στὴ νότια ἔχει προστεθεῖ μία μεγάλη τραχιὰ πέτρα. Οἱ μακρὲς πλευρὲς συνεχίζουν χωρὶς διακοπὴ μέσα στοῦ ἀνατολικὸ τμήμα καὶ καταλήγουν σὲ δύο ὀρθιες ἀσβεστολιθικὲς πέτρες, ποὺ σχηματίζουν τὶς στῆλες (εἰκ. 186). Ἡ μία, βόρεια, μὲ σχετικὰ ἐπίπεδες τὶς ὁρατὲς πλευρὲς, τελείωνε ἐπάνω πελεκημένη κωνικὴ, σὲ ὕψος 0.65 μ. ἀπὸ τὴ βάση της. Σὲ ἀντίστοιχο σημεῖο ἡ νότια εἶναι πολὺ χαμηλότερη καὶ τὸ τελείωμά της εἶναι κομμένο λοξὰ μὲ κο-

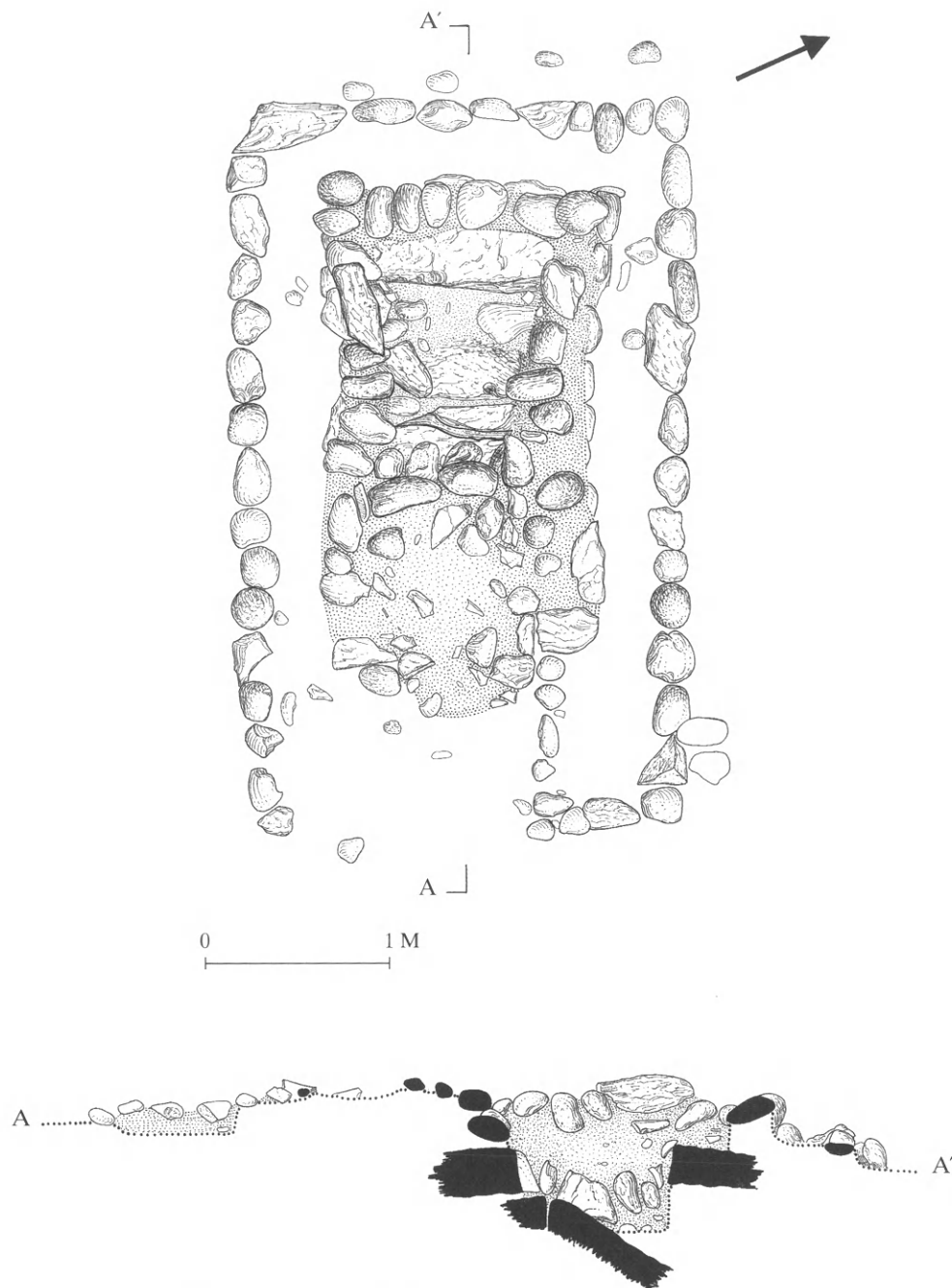
186. Τὸ ἀνατολικὸ ὑπέργειο τμήμα τοῦ τάφου 30, ἀπὸ δυτικὰ. Πίσω, οἱ δύο ὀρθιες στῆλες.

187. Ὁ τάφος 30, ἀπὸ ἀνατολικά.

ρυφή πρὸς τὴν πλευρὰ τοῦ περιβόλου, 0.33 μ. ἐπάνω ἀπὸ τὸ δάπεδο. Ὁλόκληρο τὸ ἀνατολικὸ ὑπέργειο ἐπίπεδο εἶναι γεμισμένο μὲ ἄτακτα ριγμένες πέτρες καὶ μόνον τὸ τελείωμά του διαγράφεται ἡμικυκλικὸ μὲ τακτικὰ στημένες κροκάλες.

Ἀπὸ τὸ δυτικὸ ὀρθογώνιο σώζεται μόνον τὸ περίβλημα. Τὸ γέμισμά του ἀφαιρέθηκε κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ καὶ παρουσιάσθηκε ἡ κάλυψη τοῦ λάκκου. Στὰ δυτικά του, 0.25 μ. χαμηλότερα ἀπὸ τὴν κορυφὴ τοῦ λίθινου περιβλήματος, βρέθηκε στὴ θέση της, στὴ στάθμη περίπου τοῦ ἀρχαίου δαπέδου, μία παχιά ἀσβεστολιθικὴ πλάκα, πού γεφυρώνει τὸ κενό (ὁρατὲς διαστ. μήκ. 0.90 μ., πλάτ. 0.35 μ. καὶ πάχ. 0.25-0.10 μ.). Ἡ μεσαία ἔχει σπάσει κατὰ τὸ πλάτος της, πλησιέστερα πρὸς τὴ νότια πλευρά, καὶ τὰ ἄκρα της, ὅπως καὶ μερικὲς ἀκόμα πέτρες, βυθίσθηκαν πρὸς τὸν λάκκο (εἰκ. 186, 187, 188). Μεταξὺ αὐτῶν ἴσως διακρίνεται μία κροκάλα πού ἀντικαταστάθηκε ἀπὸ τὴ μεγάλη

188. Κάτοψη και τομή Α-Α' τοῦ τάφου 30.

τραχιά στήν κορυφή τοῦ νότιου πλαισίου. Στή συνέχεια ἄλλη μία καλυπτῆρια (πάχ. 0.22 μ.) σώζεται ὀριζόντια στή θέση της κάτω ἀπό τὸν λιθοσωρὸ πρὸς Ἀ. καὶ πιθανὸν νὰ σχηματίζει συγχρόνως ἀνώφλι εἰσόδου.

Τέλος, στὰ δυτικά, ἔξω ἀπὸ τὸν περίβολο καὶ σὲ χαμηλότερη στάθμη, ὑπάρχουν τέσσερις πέτρες τοποθετημένες ἀραιὰ στή σειρά καὶ λοξὰ πρὸς τὸν περιβόλο, μὲ ἄγνωστο προορισμό (εἰκ. 187, 188).

ΤΑΦΟΣ 31

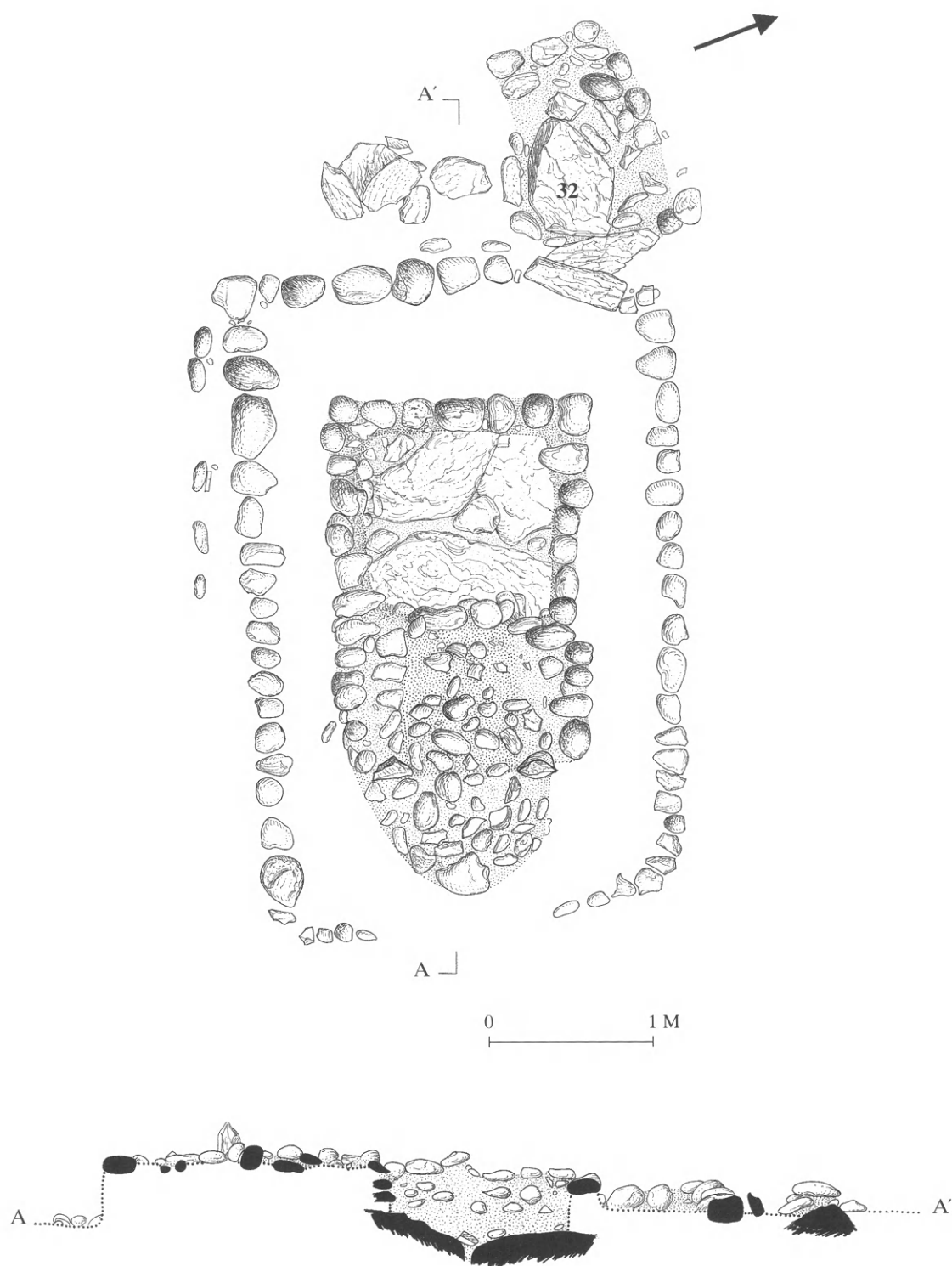
Ο τάφος ανασκάφηκε επιφανειακά και αποκαλύφθηκε μόνον κατά το υπέργειο τμήμα του το 1972 (εἰκ. 189-190).

Ο περίβολος σώζεται αμέρσιος, σχηματισμένος ἀπὸ μικρὲς καὶ μεγάλες κροκάλες στὴ σειρὰ, μερικὲς μὲ τὴ στενὴ πλευρὰ στὴν ὄψη. Μικρὲς εἶναι στὴν ἀνατολική, στὴ βόρεια καὶ σὲ τμήμα τῆς νότιας πλευρᾶς. Μεγάλες εἶναι στὸ ὑπόλοιπο τῆς νότιας καὶ στὸ ὁρατὸ τμήμα τῆς δυτικῆς. Τὸ πρὸς Βορρᾶν τέρμα τῆς ἴδιας πλευρᾶς παραμένει καλυμμένο ἀπὸ χώματα καὶ ἐπάνω τους ἔχει στρωθεῖ μία ἐπιμήκης πλάκα (0.60x0.20 μ.), πού πιθανῶς νὰ σχετίζεται μὲ τὴν παρακείμενη κατασκευή, χαρακτηρισμένη ὡς τάφος 32.

Τὸ υπέργειο τμήμα τοῦ τάφου εἶναι περίπου ὀρθογώνιο μὲ μακρὲς πλευρὲς ἐλαφρὰ συγκλίνουσες πρὸς τὰ ἀνατολικά καὶ ἐκεῖ συμπληρώνεται μὲ μία ἡμικυκλική προσθήκη. Στὰ δυτικά ἐξέχει ἀπὸ τὸ ἀρχαῖο δάπεδο κατὰ 0.23 μ., καὶ βαθμιαῖα ἀνυψώνεται ὁμαλὰ, μέχρι 0.42 μ. στὸ ἀνατολικὸ ἄκρο. Τὸ περίγραμμα τοῦ ὀρθογωνίου εἶναι κτισμένο μὲ πέτρες, πού διακρίνονται βόρεια σὲ τρεῖς ἐπάλληλες στρώσεις, ἐνῶ νότια καὶ δυτικά φαίνεται μόνον ἡ ἀνώτατη. Περὶ τὸ μέσον τοῦ μήκους του λίγες πέτρες στὴ σειρὰ διαχωρίζουν τὸ ὑπερυψωμένο ἐπίπεδο σὲ δύο τμήματα, δυτικὸ καὶ ἀνατολικό. Ἀπὸ τὸ δυτικὸ (1.60x1.40 μ.) διατηρεῖται μόνον τὸ περίγραμμα καὶ ἔχει ἀφαιρεθεῖ ὅλη ἡ ἐσωτερικὴ ἐπίχωση.

189. Ο τάφος 31, ἀπὸ ἀνατολικά. Πίσω, δεξιὰ, διακρίνεται ἡ καλυπτῆρια τοῦ τάφου 32.

190. Κάτοψη και τομή A-A' του τάφου 31 και κάτοψη του πιθανού τάφου 32.

Στὸ ἀνατολικὸ τμήμα, ἡ νότια πλευρὰ συνδέεται μὲ χάραξη ὁμαλὴ καὶ συνεχὴ μὲ τὴν καμπυλόγραμμη προσθήκη, ἐνῶ βόρεια, στὸ τέρμα τοῦ καμπύλου τμήματος, σχηματίζεται μικρὴ ἐγκοπὴ. Στὸ σημεῖο αὐτό, καὶ σὲ ἄλλο ἀντίστοιχο ἀπέναντί του, ὑπάρχει ἀπὸ μία ἀσβεστολιθικὴ πέτρα (πλάτ. 0.24 μ.), στημένη ὀρθία μὲ πρόσωπο πρὸς Ἀ., πὺν ἐξέχει, 0.16 μ. ἢ βόρεια καὶ 0.22 μ. ἢ νότια, ἀπὸ τὸ ὑπέργειο ἐπίπεδο. Ὅλη ἡ κατασκευὴ τερματίζει ἢ ἀρχίζει ἀνατολικά, μὲ μία μεγάλη κροκάλα, καμπύλη καὶ αὐτή, τοποθετημένη στὴν κορυφὴ τῆς ἡμικυκλικῆς προσθήκης.

Ἡ ἄσκαφη ἐπιφάνεια τοῦ ἀνατολικοῦ ὑπέργειου τμήματος καλύπτεται ἀπὸ πολλές, μικρὲς καὶ μεγάλες, ἄτακτα ριγμένες πέτρες. Μέσα σ' αὐτὲς ξεχωρίζουν μερικές, τοποθετημένες σὲ εὐθεία σειρὰ, παράλληλες πρὸς τὸ νότιο περιγράμμα, καὶ σταματοῦν ἐμπρὸς ἀπὸ τὴν ἐξέχουσα ὀρθία πέτρα.

Μετὰ τὴν ἀφαίρεση τῆς ἐπιχώσεως μέσα ἀπὸ τὸ πλαίσιο τοῦ δυτικοῦ τμήματος παρουσιάσθηκε ἡ κάλυψη τοῦ λάκκου. Ὅπως φαίνεται, ἀποτελεῖται ἀπὸ τρεῖς ὀγκώδεις πέτρες, ἀνωμάλου ἐπιφανείας πὺν βρίσκονται σὲ βάθος 0.55 μ. μέχρι 0.30 μ. ἀπὸ τὴν κορυφὴ τοῦ πλαισίου. Ἰδιαίτερα ὀγκώδης καὶ ἀνώμαλη φαίνεται ἡ πλάκα πὺν καλύπτει ὅλο τὸ ἀνατολικὸ ἥμισυ τοῦ λάκκου, ἐνῶ στὸ δυτικὸ ὑπάρχουν δύο μικρότερες μὲ πέτρες στὰ ἐνδιάμεσα κενά. Ὁ τρόπος στηρίξεως αὐτῶν τῶν πλακῶν ἐπάνω ἀπὸ τὸν κενὸ λάκκο δὲν εἶναι προφανής. Ἡ νότια πατάει στὴ δυτικὴ παρειὰ τοῦ λάκκου καὶ στὴ γειτονικὴ τῆς πλάκα πρὸς Βορρᾶν, ἐνῶ ἡ βόρεια φαίνεται νὰ πατάει μόνον στὶς ἀντίστοιχες δύο παρειὲς τοῦ λάκκου.

Ἀπὸ τὴν περιορισμένη ἀνασκαφὴ τοῦ τάφου ἀναφέρεται ὅτι βρέθηκαν τρεῖς λεπίδες ὀψιανοῦ.

Εὐρήματα

31,1 (Δ308α) Λεπίδα ὀψιανοῦ (πίν. 26).
Βολβικὸ τμήμα ἀπλῆς λεπίδας τραπεζιόσχημης, μὲ δύο τυχαῖες ἐγκοπὲς στὴ μία πλευρά, διέδρη φτέρνα, σαφῶς διακρινόμενος καὶ ἀπολεπισμένος βολβός.
Μήκ. 0.038 μ., πλάτ. 0.007 μ., πάχ. 0.0015 μ.

31,2 (Δ308β) Λεπίδα ὀψιανοῦ (πίν. 26).
Βολβικὸ τμήμα ἀπλῆς λεπίδας, τριγωνικῆς τομῆς μὲ διέδρη φτέρνα, σαφῶς διακρινόμενος καὶ ἀπολεπισμένος βολβός.

Μήκ. 0.032 μ., πλάτ. 0.013-0.01 μ., πάχ. 0.003 μ.

31,3 (Δ308) Λεπίδα ἀπὸ ἀρχικὸ στάδιο κατεργασίας πυρήνα ὀψιανοῦ (πίν. 26).
Φέρει ὑψηλὴ ἀνώμαλη νεύρωση, ἀπολεπίσεις κυρίως στὴ δεξιὰ πλευρὰ καὶ εὐθὺ τμηματικὸ retouch στὴν ἀριστερή.
Μήκ. 0.047 μ., πλάτ. 0.016 μ., πάχ. 0.006 μ.

ΤΑΦΟΣ 32

Ἐξωτερικά τοῦ τάφου 31, περὶ τὴ ΒΔ. γωνία τοῦ περιβόλου του, λίγες πλάκες καὶ ἀρκετὲς πέτρες δίνουν τὴν ἐντύπωση ἰδιαίτερης κατασκευῆς, ποὺ σχετίζεται ἄμεσα μὲ τὸν παρακαίμενο τάφο (εἰκ. 190, 191).

Κύριο στοιχεῖο ἀποτελεῖ μία πολυγωνικὴ ἕως ρομβοειδῆς πλάκα (μέγ. διαστ. ἀπὸ Ἀ.-Δ. 0.78 μ. καὶ ὄρατοῦ πάχ. 0.15 μ.). Ἡ ΒΑ. γωνία τῆς ἐφάπτεται σχεδὸν σὲ μία ἐπιμήκη σαθρὴ πέτρα, ἡ ὁποία μὲ τὴ σειρὰ τῆς ἐφάπτεται στὴν πλευρὰ ἐπιμήκους πέτρας τοῦ περιβόλου τοῦ τάφου 31.

Τὴ μεγάλη ἐπίπεδη πλάκα περιβάλλουν, σὲ μία ἢ δύο σειρές, κροκάλες ἀκουμπισμένες στὸ ἀρχαῖο δάπεδο. Ὅλος ὁ σχηματισμὸς καλύπτει ἑκτασὴ μῆκους 1.35 μ. καὶ πιθανὸν νὰ συνδέεται μὲ τέσσερις-πέντε μεγάλες πέτρες ριγμένες στὸ δάπεδο, ἐξωτερικὰ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ περιβόλου τοῦ τάφου 31 καὶ σὲ ἀπόσταση 0.20-0.40 μ. ἀπὸ αὐτόν.

Τὰ βασικὰ στοιχεῖα τοῦ σχηματισμοῦ, ἡ πλάκα, ὁ λίθινος «περίβολος» καὶ ἡ ἄμεση σχέση μὲ τὸν τάφο 31 δίνουν τὴν ἐντύπωση ὅτι πρόκειται γιὰ παιδικὸ τάφο.

191. Κατασκευὴ στὰ ΒΔ. τοῦ τάφου 31: ὁ πιθανὸς τάφος 32, ἀπὸ ἀνατολικά.

ΤΑΦΟΣ 33

Λακκοειδής με κτιστή επένδυση, πλευρική είσοδο και πρόθυρο. Αποκαλύφθηκε κατά το υπέργειο τμήμα του το 1973 και ανασκάφηκε πλήρως το 1999⁵⁰.

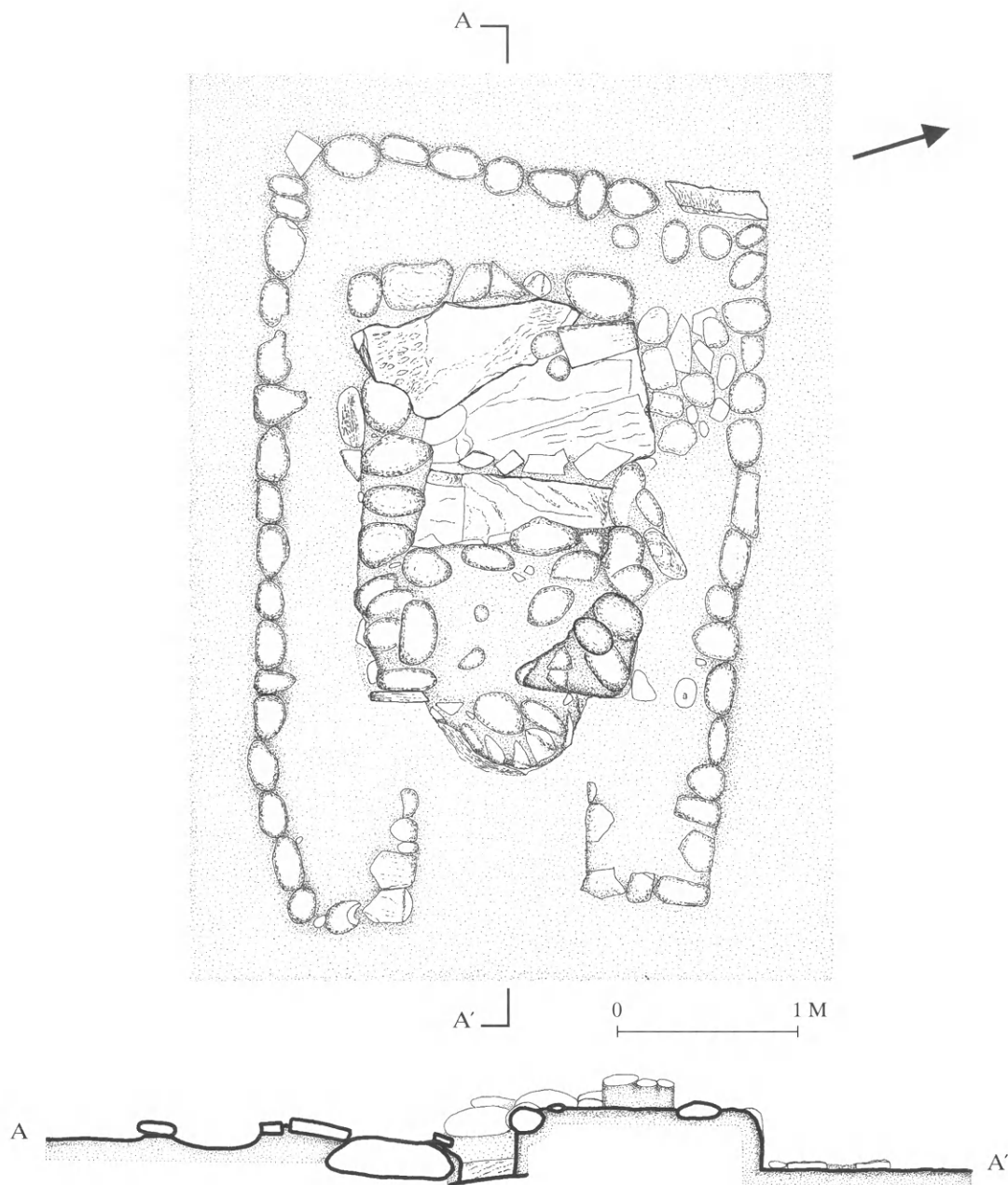
Ο τάφος κατασκευάσθηκε μέσα σε άριστα διατηρημένο ορθογώνιο περίβολο (διαστ. βόρ. 4.00 μ., δυτ. 2.60 μ., νότ. 4.60 μ. και συνολικό μήκ. άνατ. πλευρᾶς 2.35 μ.), (εἰκ. 192-193). Οἱ πέτρες, ὅλες ποτάμιες, μετρίου μεγέθους καὶ μικρές, σώζονται στὴ θέση τους. Εἶναι στρωμένες κατὰ τὸ μήκος τους, με πρόσωπο πρὸς τὰ ἔξω, ἐνῶ κατὰ διαστήματα ὑπάρχει μία τοποθετημένη ἐγκάρσια, χωρὶς, ὅπως φαίνεται, ἰδιαίτερο λόγο. Μέσα ἀπὸ τὴ ΒΔ. γωνία εἶναι μερικὲς τραχιές καὶ στὸ ἄκρο τῆς δυτικῆς πλευρᾶς, μία μεγαλύτερη. Ἀνατολικά ὑπάρχουν δύο συμμετρικὰ σχηματισμένα τμήματα (μήκ. 0.70 μ. τὸ κάθε ἓνα), πὺν στρέφουν πρὸς τὴν εἴσοδο σὲ μήκος 0.80 μ. καὶ διαγράφουν ἄκρα σὲ σχῆμα Π, ἀφήνοντας μεταξύ τους ἄνοιγμα 0.90-0.95 μ.

Σὲ ἀπόσταση 0.40 μ. ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴ ὄψη τῶν λίθων τοῦ περιβόλου, σχηματίζεται ορθογώνιο λίθινο περίβλημα, ἀπὸ μέτριες ἢ μεγάλες ποτάμιες (ῦψ. 0.35 μ.), στὸ ὁποῖο ἀνατολικά προσκολλᾶται ἡμικύκλιο (διαμ. 0.80 μ.). Οἱ πέτρες τοῦ ορθογωνίου, τοποθετημένες σὲ μία στρώση, πατοῦν στὸ ἐπίπεδο τοῦ ἐξωτερικοῦ χώρου. Μόνον

192. Τὸ υπέργειο τμήμα τοῦ τάφου 33, πρὶν ἀπὸ τὴν ἀνασκαφή του, ἀπὸ ἀνατολικά.

50. Πετράκος 1999, 25-27. Παντελίδου Γκόφα 1999, 35-38.

193. Κάτοψη και τομή Α-Α' του υπέργειου όρατου τμήματος του τάφου 33.

στά νότια υπάρχει δεύτερη στρώση, με μεγάλες πέτρες (μήκ. 0.30 μ. περίπου) μεταξύ τους ασύνδετες, στρωμένες έγκάρσια προς τη φορά του περιβόλου. Από τη σειρά αυτή μία πέτρα είχε λίγο κρεμάσει προς τὸ έσωτερικό, ενώ τρείς-τέσσερις άλλες στη ΒΑ. γωνία είναι σαφώς μετακινημένες. Όπως φαίνεται, οί πέτρες αυτές, καθώς και οί σκόρπιες της ΒΔ. γωνίας του περιβόλου, είναι ξηλωμένες από την αρχική δεύτερη στρώση της βόρειας πλευράς (είκ. 193).

Έπάνω από τη θέση του λάκκου, κατά την παλαιά ανασκαφή, είχε αφαιρεθεί ή επίχωση και είχαν αποκαλυφθεί οί πλάκες. Τὸ ανατολικὸ τμήμα έπάνω από τὸ πρό-

θυρο εἶχε μείνει ἀνέπαφο ὥς συμπαγὲς ἐπίπεδο μὲ κτιστὲς πλευρὲς νότια καὶ βόρεια πού ἔχουν διαστάσεις τοιχαρίου καὶ ἡμικυκλικὴ ἀπόληξη πρὸς Ἀ. Τὸ νότιο τοιχάριο τερματίζει σὲ ὄρθια σχιστολιθικὴ πλάκα (πλάτ. 0.32 μ. καὶ ὄρατοῦ ἐξωτερικὰ ὕψους 0.36 μ.), μὲ τελείωμα λοξὸ πού σχηματίζει πρὸς τὴν εἴσοδο γωνιώδη κορυφή. Ἀντίστοιχη πλάκα βόρεια δὲν ὑπάρχει καὶ μᾶλλον ἔχει ἀπὸ παλαιὰ καταστραφεῖ (εἰκ. 192).

Τὸ ἐσωτερικὸ μεταξὺ τῶν κτιστῶν πλευρῶν τοῦ προθύρου ἦταν γεμισμένο μὲ πέτρες καὶ χῶμα, πού ἔφθαναν μέχρι 0.10-0.15 μ. χαμηλότερα καὶ ἀπὸ τὸ ἀρχαῖο δάπεδο. Μάλιστα, μία ἀπὸ τὶς πέτρες τοῦ γεμίσματος ἦταν κομμένη στὴ μέση, κατὰ τὸ μήκος της, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ἓνα καμπύλο ἄκρο, ἐνῶ τὸ ἄλλο ἔχει σχῆμα σφηνοειδὲς καὶ φαίνεται πολὺ πιθανὸν νὰ ἀποτελοῦσε βαρὺ σκαπτικὸ ἐργαλεῖο (εἰκ. 195). Στὸ βάθος αὐτὸ μέσα στὸ πρόθυρο βρέθηκαν τοποθετημένα ἀκτινωτὰ ἢ παράπλευρα μερικὰ μακρὰ ὅστ᾽ αὐτὰ καὶ δύο σπασμένα κρανία. Τὸ ἓν ἦταν στὴ ΒΔ. γωνία καὶ τὸ ἄλλο περὶ τὸ κέντρον, ἐπάνω στὰ ὅστ᾽ αὐτά, μέσα σὲ ἐλαφρὸ βύθισμα καὶ ἀνάμεσα σὲ δύο πέτρες (εἰκ. 194, 196).

Βαθύτερα, κάτω ἀπὸ λεπτὸ στρώμα χώματος, ἀποκαλύφθηκε κατὰ χώραν ταφή, ἀπὸ τὴν ὁποία διατηρεῖται ἡ κάτω σιαγόνα, ὅλη ἡ σπονδυλικὴ στήλη καθὼς καὶ τὰ ὅστ᾽ αὐτῶν ποδιῶν λίγο μετακινημένα ἢ κυλισμένα (εἰκ. 197). Ὁ σκελετὸς εἶχε τοποθετηθεῖ σὲ ἐπικλινὴ ἐπιφάνεια, σὲ βάθος 0.40-0.55 μ. ἀπὸ τὸ ἀρχαῖο δάπεδο. Ὑψηλότερα, ἀνατολικά, εἶναι τὸ κεφάλι, ἐνῶ τὰ πόδια κυλοῦν πρὸς τὴν ἀνοιχτὴ εἴσοδο καὶ τὸ ἓν τὴ διαπερνᾷ καὶ καταλήγει μέσα στὸν λάκκο. Ἡ εἴσοδος ἦταν τελείως ἀνοιχτή, χωρὶς ὄρθια πλάκα ἢ πέτρες. Στὸ ἐπίπεδο αὐτὸ τερματίσθηκε ἡ ἔρευνα τοῦ προθύρου, καὶ ὁ σκελετὸς παρέμεινε στὴ θέση του, ἐπάνω στὸ χῶμα, σὲ ὕψ. 0.20 μ. περίπου ἀπὸ τὸ κατώφλι ἢ σὲ 0.45 μ. ἀπὸ τὸν πυθμένα τοῦ λάκκου.

Ὁ χώρος τοῦ προθύρου εἶναι περίπου ὀρθογώνιος. Ἡ ἀνατολικὴ του πλευρὰ ἀρχίζει κομμένη λοξά, ὡς κεκλιμένο ἐπίπεδο, καὶ ὕστερα μεταβάλλεται σὲ κατακόρυφη, ὅμοια μὲ τὶς μακρὲς πλευρὲς του. Τὰ τοιχώματά τους (μῆκ. 0.80 μ.) εἶναι ἐπενδυμένα μὲ κροκάλες καὶ τραχιῆς πέτρες, πού προεκτείνονται ὑψηλότερα ἀπὸ τὴ στάθμη τοῦ ἐξωτερικοῦ χώρου, μεταβάλλονται σὲ τοιχάρια καὶ σχηματίζουν τὶς πλευρὲς τοῦ ὑπερύκειου συμπαγοῦς ἐπιπέδου (εἰκ. 198).

194. Ὅστ᾽ αὐτά, σπασμένα κρανία καὶ δύο πέτρες θαμμένα στὸ πρόθυρο τοῦ τάφου 33, ἀπὸ ἀνατολικά.

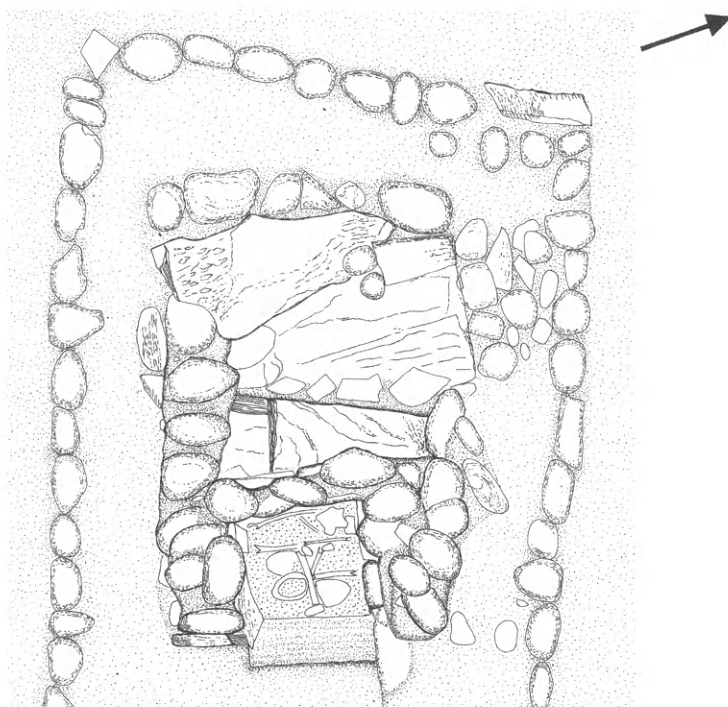
Ὁ λάκκος τοῦ τάφου εἶναι τετράγωνος μὲ ὅλες τὶς πλευρὲς μεταξύ τους ἴσες (διαστ. βόρ. 1.12 μ., δυτ. 1.10 μ., νότ. 1.12 μ. καὶ ἀνατ. 1.15 μ.), κτισμένες σὲ πέντε στρώσεις μὲ τραχιῆς πέτρες, συνολικοῦ ὕψους 0.82 μ. (εἰκ. 204). Μερικὲς εἶναι πολὺ μακρὲς καὶ ἡ μεγαλύτερη ὅλων (διαστ. 1.02x0.16 μ.) σχηματίζει μόνη τῆς τῇ δευτέρῃ στρώσει τῆς νότιας παρειᾶς (εἰκ. 199). Τὸ κτίσιμο εἶναι ἄδρὸ καὶ τραχὺ ἀλλὰ στερεό, μὲ τοιχώματα δυτικὰ καὶ ἀνατολικὰ συγκλίνοντα πρὸς τὸν πυθμένα.

Ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ ἀρχίζει χαμηλὰ μὲ μία στρώσι ἀπὸ τρεῖς ἀνόμοιες πέτρες. Στὴ δευτέρῃ οἱ πέτρες ἀφήνουν στὴ μέση ἄνοιγμα (πλάτ. 0.20 μ.), πολὺ μικρὸ γιὰ νὰ θεωρηθεῖ λειτουργικόν. Οὐσιαστικὸ ἄνοιγμα εἰσόδου σχηματίζεται ὑψηλότερα, πλαισιωμένο δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ ἀπὸ πέτρες σὲ δύο ἀκόμα στρώσεις, πὺ φθάνουν μέχρι τοῦ χείλους τοῦ λάκκου. Τὸ ἄνοιγμα αὐτό (πλάτ. 0.34 μ. κάτω μέχρι 0.47 μ. ἄνω) εἶχε συνολικὸ ὕψος 0.42 μ. καὶ ἂν συνυπολογισθεῖ τὸ κενὸ τοῦ δευτέρου δόμου φθάνει σὲ 0.48 μ. (εἰκ. 198). Ἀκόμα σημειώνεται ὅτι ἡ ΝΑ. παρειὰ ἔχει πλάτος 0.20 μ. καὶ τὸ διπλάσιο περίπου, 0.35-0.40 μ., ἡ ΒΑ. Ἐπάνω τῆς κολλημένη στέκει στὴ γωνία μία λεπτὴ σχιστολιθικὴ πλάκα πὺ πατάει σὲ χῶμα, 0.10 μ. ὑψηλότερα ἀπὸ τὸ δάπεδο (εἰκ. 200). Ἐνα μικρὸ κρανίον σφηνωμένο ψηλά, δίπλα στὴν ἀνώτερη πέτρα τοῦ ΝΑ. τμήματος παραμένει στὴ θέση του, ὅπως καὶ ὁ σκελετὸς τοῦ προθύρου.

Τὸ δάπεδο τοῦ λάκκου καλύπτεται ἀπὸ διάφορες κροκάλες (εἰκ. 201) πὺ συνεχίζουν κάτω ἀπὸ τὶς κτιστὲς παρειᾶς καὶ ἀποτελοῦσαν τὴν ἐπιφάνεια παλαιᾶς κοίτης ποταμοῦ. Ἀπὸ μικρὴ παραβίαση τῆς δυτικῆς παρειᾶς διαπιστώθηκε ὅτι τὶς κροκάλες κάλυπτε πυκνὸ χαλίκι καὶ ἔπάνω σ' αὐτὸ ὑπῆρχε λεπτὸ στρώμα ἄμμου.

195. Πέτρα ἀπὸ τὸ γέμισμα τοῦ προθύρου σὲ σχῆμα σκαπτικοῦ ἐργαλείου.

0 1 M

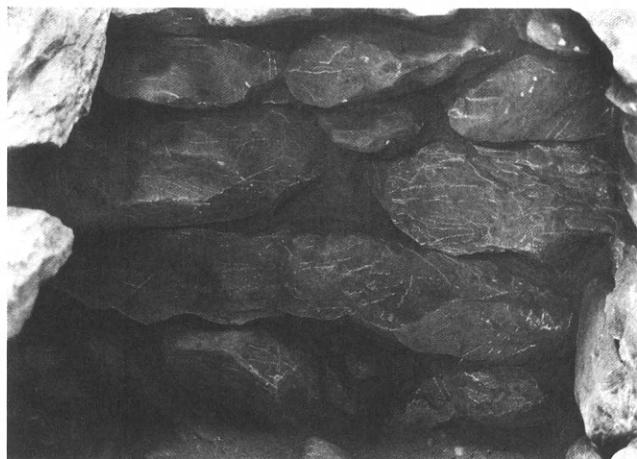
196. Κάτοψη τοῦ ὑπέργειου ὁρατοῦ τμήματος τοῦ τάφου 33 μὲ προθύρο μερικῶς ἀνεσκαμμένο.

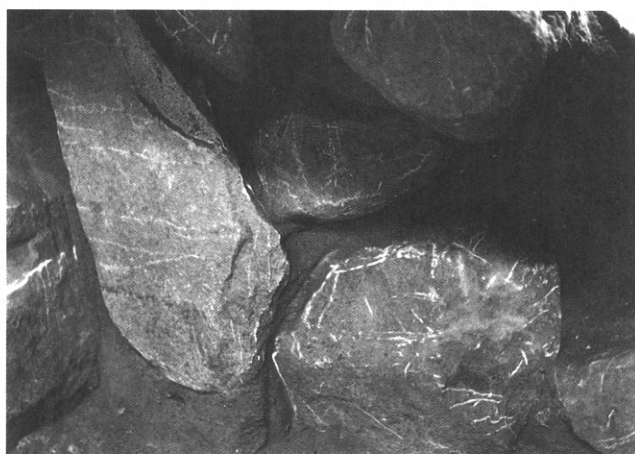
197. Ταφή στο πρόθυρο τοῦ τάφου 33, ἀπὸ νότια.

198. Τὸ ὑπέργειο τμήμα τοῦ τάφου 33 με̐ ἀνεσκαμμένο πρόθυρο, ἀπὸ ἀνατολικά.

199. Ἡ κτιστὴ κάλυψη τῆς νότιας παρειᾶς τοῦ λάκκου τοῦ τάφου 33.

200. Ἡ ὄψη τῆς ΒΑ. παρειᾶς τοῦ λάκκου τοῦ τάφου 33, ἀπὸ δυτικά. Ἀριστερά, στὴ γωνία, ὄρθια ἀκονυπισμένη πλάκα.

201. Τὸ δάπεδο τοῦ λάκκου τοῦ τάφου 33 σκεπασμένο μὲ κροκάλεις, ἀπὸ δυτικά. Δεξιᾶ, ἐπάνω, ὁριζόντια πλάκα καλύπτει δύο ἀγγεῖα.

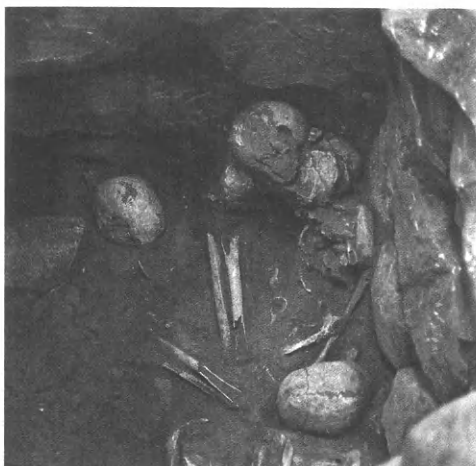
Μέσα στον λάκκο τὰ περισσότερα κρανία καὶ ὁστά παρουσιάσθηκαν συγκεντρωμένα γύρω στὴ νότια καὶ δυτικὴ πλευρά, σὲ βάθος 0.55-0.70 μ. ἀπὸ τὸ χεῖλος (εἰκ. 202). Χαμηλὰ ἦταν τὰ ὁστά, πολλὰ μακρὰ τοποθετημένα μὲ σχετικὴ τάξη, κάποτε κατὰ μικρὲς ὁμάδες παράπλευρα, ὅπως καὶ ἀρκετὰ μικρότερα ἀπὸ ἄλλα μέρη τῶν σκελετῶν. Στὴ ΝΔ. γωνία εἶχαν τοποθετηθεῖ τὰ κρανία, ἓνα ἀκέραιο καὶ τμήματα δύο ἄλλων, ἐνῶ κομμάτια ἀπὸ δύο ἀκόμα σπασμένα ἦταν ἐπάνω στὶς πέτρες τοῦ πυθμένα. Λίγο μακρότερα, ἓνα σχεδὸν ἀκέραιο ἔστεκε στὴ μέση τῆς νότιας παρειᾶς τοῦ λάκκου καὶ ἄλλο ἄριστα διατηρημένο στὴ μέση τῆς δυτικῆς. Μὲ αὐτὰ καὶ τὸ μικρὸ σφηνωμένο σὲ ὑψηλὸ σημεῖο τῆς εἰσόδου ὁ ἀριθμὸς τῶν κρανίων τοῦ λάκκου φθάνει τὰ ὀκτώ. Τὰ καλύτερα διατηρημένα, πλὴν τοῦ ἀκεραίου τῆς δυτικῆς παρειᾶς, εἶναι πιεσμένα στοὺς κροτάφους, ἐνῶ τὰ μακρὰ ὁστά φαίνονται φθαρμένα ἢ θρυμματισμένα καὶ εἶναι σχετικὰ λίγα γιὰ νὰ ἀντιστοιχοῦν σὲ ὀκτὼ σκελετούς.

Τὰ κτερίσματα, διαχωρισμένα ἀπὸ τὰ ὁστά, εἶχαν ἀποτεθεῖ στὴν ἄλλή πλευρά, τὴ ΝΑ. (εἰκ. 203). Ἀκριβῶς μέσα στὴ γωνία, στὸ ἴδιο ὕψος μὲ τὸ κατώφλι καὶ 0.15 μ. ἐπάνω ἀπὸ τὸν πυθμένα, βρέθηκε τὸ πιθόσχημο 33,1 καὶ δίπλα του τὸ «κάλυμμα» 33,2 μὲ τὴν κοίλη πλευρὰ πρὸς τὰ ἄνω καὶ τὴν ἐγχάρακτη κάτω νὰ πατάει στὸ φθαρμένο στόμιο τοῦ σκύφου 33,5. Ἀπὸ τὴν ἄλλή πλευρά, ἐμπρὸς στὸ κατώφλι ὑπῆρχε μία κροκάλα (μῆκ. 0.13 μ.) καὶ λίγο πιὸ μέσα, στὴν εὐθεία τῆς εἰσόδου, ἦταν πεσμένη ὀριζόντια μία σχιστολιθικὴ πλάκα (διαστ. 0.28×0.20×0.02 μ.), χωρὶς ἐμφανὴ προέλευση. Ἡ ἴδια πλάκα εἶχε σκεπάσει μερικῶς τὸν κωνικὸ σκύφο 33,3 καὶ μὲ τὸ ἄκρο τῆς τὸ μικρὸ σφαιρικὸ πιθόσχημο 33,4. Ἄν καὶ ἡ παρουσία πλάκας μέσα σὲ λάκκο εἶναι σπανιότατη (πρβ. Τ.6), τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἡθελημένα τοποθετήθηκε ἐκεῖ γιὰ νὰ καλύψει τὰ δύο ἄγγεῖα. Ἀκόμα, μέσα στὰ χώματα τῆς ΝΑ. γωνίας εἶχαν διατηρηθεῖ μερικὰ μικρὰ κτερίσματα, δηλαδὴ ἡ σφαιρικὴ χάνδρα 33,7, οἱ δύο πολυεδρικὲς ἀπὸ κορναλίνη (33,8) καὶ τὰ σαλιγκαράκια (33,9) ποὺ ἐγίναν ἐπίσης χάνδρες. Τέλος, ἔξω ἀπὸ τὴν ὁμάδα τῆς ΝΑ. γωνίας, μεμονωμένο βρέθηκε τὸ λίθινο πινάκιο 33,6 κολλημένο ὀρθοῖο στὸ μέσον τῆς νότιας παρειᾶς.

Ὁ λάκκος εἶχε καλυφθεῖ μὲ τρεῖς πλάκες, δύο ἀσβεστολιθικὲς καὶ μία σχιστολιθικὴ, τοποθετημένες ἐγκάρσια πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς εἰσόδου. Ἡ πρώτη, σχιστολιθικὴ (διαστ. 1.30×0.60 μ.) προβάλλει μέχρι τὸ πρόθυρο καὶ λειτουργεῖ ὡς ἀνώφλι (εἰκ. 204). Ἐπάνω τῆς εἶναι κτισμένη ἡ τέταρτη πλευρὰ τοῦ ὑπέργειου πλαισίου, μὲ τρεῖς στρώσεις πέτρες καὶ τὸ σύνολο αὐτὸ σχημάτιζε ἐνιαῖο λίθινο ὑπέρθυρο. Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ ἡ πλάκα τοῦ ἀνωφλίου βρέθηκε σπασμένη ἐγκάρσια μὲ τὰ δύο μέρη τῆς νὰ κλίνουν πρὸς τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ τάφου, ἀλλὰ γενικὰ συγκρατημένη στὴ θέση τῆς.

Τὸ κεντρικὸ τμῆμα τοῦ λάκκου γεφυρώνει μεγάλη σχιστολιθικὴ πλάκα (1.60×0.60 μ.), παχιά στὸ μέσον (0.14 μ.) καὶ λεπτότερη στὰ ἄκρα, σπασμένη καὶ αὐτὴ στὸ ἴδιο σημεῖο μὲ τὴν προηγούμενη, ἀλλὰ χωρὶς κλίση (εἰκ. 206). Τὰ ἄκρα τῆς πατοῦν στὸ χεῖλος τοῦ λάκκου καὶ στὴ στάθμη τοῦ ἀρχαίου δαπέδου, περίπου 0.20 μ. ὑψηλότερα ἀπὸ τὸ ἀνώφλι. Συγκεκριμένα, ἡ κάτω ἐπιφάνειά τῆς ἀρχίζει ἀπὸ τὸ ἐπίπεδο κορυφῆς τοῦ ἀνωφλίου. Τὸ μεταξὺ τῶν δύο δημιουργούμενο κενὸ σκεπάζουν μερικὲς μικρὲς πλακωτὲς πέτρες. Πίσω τῆς, τὴ ΒΔ. γωνία καλύπτει μικρὴ ὀρθογώνια, σχιστολιθικὴ (διαστ. 0.37×0.26 μ.) καὶ στὸ ἄκρο τῆς μιᾶς πλευρᾶς τῆς πατοῦν δύο μικρὲς ποτάμιες.

Τὸ δυτικὸ τμῆμα καταλαμβάνεται ἀπὸ μία μεγάλη σφηνοειδὴ (μῆκ. 1.20, πλάτ. 0.57-0.37 μ.) ἀσβεστολιθικὴ πλάκα, μὲ τὴν ἄνω, ὀρατὴ ἐπιφάνεια σχετικὰ ἐπίπεδη. Ἡ μία πλευρὰ τῆς φέρεται λοξὰ πρὸς τὴν εὐθεία τοῦ λάκκου καὶ ἓνα τμῆμα τῆς πατάει

202. Ἡ ΝΔ. πλευρὰ τοῦ λάκκου τοῦ τάφου 33
 με ὀστά καὶ κρανία, ἀπὸ Βορρᾶ.

203. Ἡ ΝΑ. γωνία τοῦ λάκκου με τρία ἀγγεῖα
 καί, ἐμπρός, πλάκα πὺν καλύπτει δύο ἀγγεῖα.

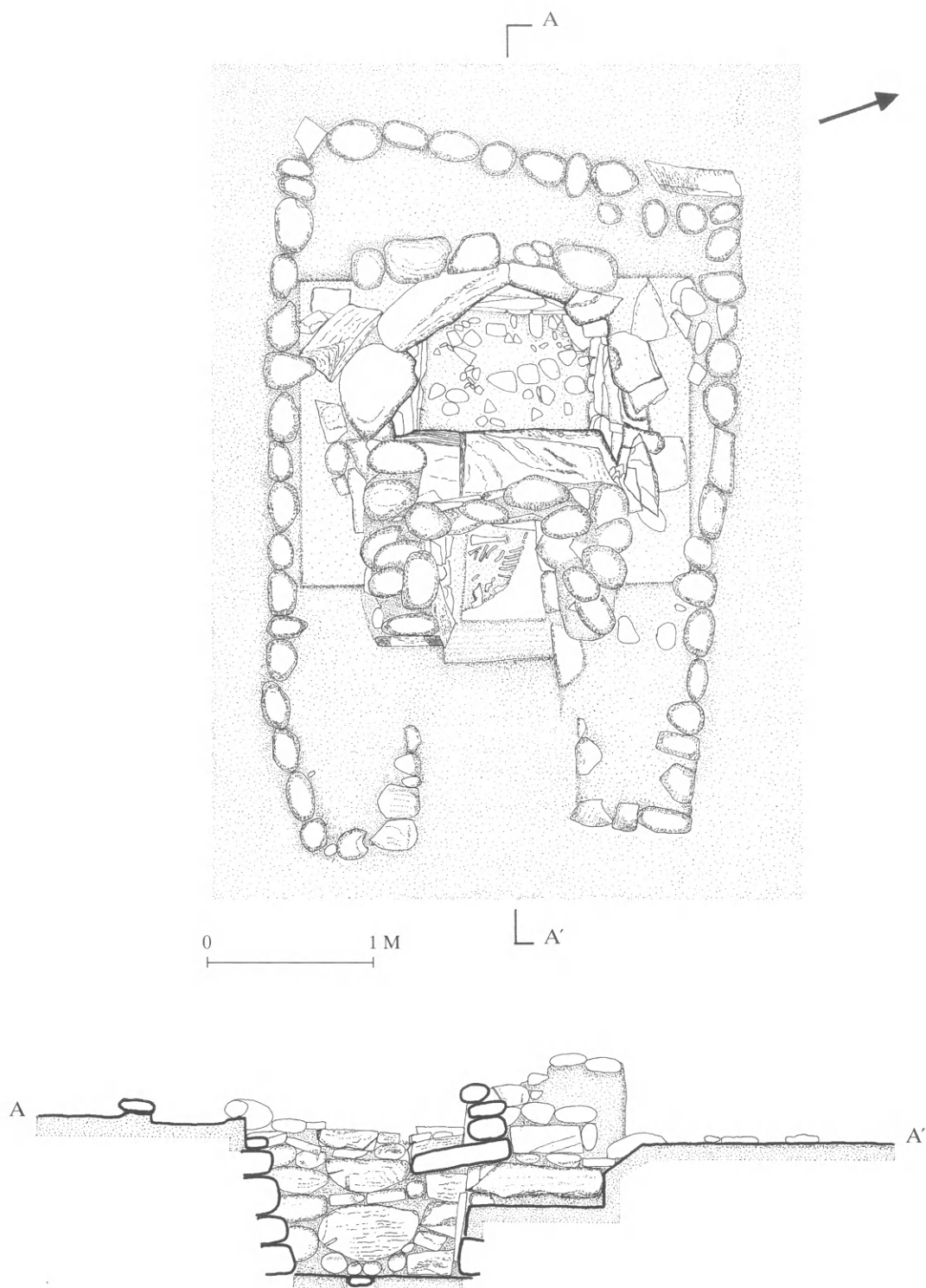
ἐπάνω στὴ μεσαία καλυπτήρια. Ἡ ἀνυψωμένη θέση της προκύπτει ἀπὸ τὸ ὑπόστρωμα, δηλαδή τὴν ἀνώτατη στρώση ἐπενδύσεως τοῦ λάκκου στὴ ΝΔ. γωνία. Ἡ θέση αὐτὴ γεφυρώνεται λοξὰ ἀπὸ μία μεγάλη πλακωτὴ πέτρα ποὺ φθάνει μέχρι τὴ μέση τῆς δυτικῆς πλευρᾶς, ἐνῶ στὴ ΒΔ. εἰσέχουν δύο μικρότερες πλακωτές (εἰκ. 204). Τέλος, πέρα ἀπὸ τὶς καλυπτήριες, τὸ χεῖλος τοῦ λάκκου περιβάλλουν ἐξωτερικὰ ἄδρες πέτρες σὰν στεφάνη σὲ σχῆμα πετάλου (εἰκ. 207).

Οἱ σπασμένες καλυπτήριες πλάκες καὶ ἡ ταφὴ στὸν χώρο τοῦ προθύρου ἀποτελοῦν τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ τοῦ τάφου 33, ποὺ ὁδηγοῦν σὲ ὁρισμένες διαπιστώσεις.

Κατ' ἀρχὰς παρατηρεῖται ὅτι οἱ πλάκες, ὑπὸ τὴν πίεση φορτίου, ἔσπασαν πέρα ἀπὸ τὴ μέση τοῦ τάφου σὲ θέση ποὺ πλησιάζει τὴ στήριξή τους στὸ χεῖλος τοῦ λάκκου. Τοῦτο σημαίνει ὅτι κόπηκαν στὸ ἀσθενέστερο σημεῖο τους πιθανότατα σὲ κάποιο ἀρχικὸ ράγισμα. Ἐξ ἄλλου, ἡ τομὴ σημειώθηκε στὴν ἴδια ἀκριβῶς εὐθεία καὶ στίς δύο, καὶ τοῦτο μπορεῖ νὰ σημαίνει ὅτι προῆλθαν ἀπὸ ἓνα μεγαλύτερο ὄγκο ἢ ὅτι ἀποκόπηκαν ἀπὸ κοινὴ θέση τοῦ λατομείου. Πάντως ἡ φθορὰ καὶ ἡ κάμψη ἐπῆλθαν βαθμιαῖα καὶ ἀφοῦ εἶχαν ἀποτεθεῖ στὸν λάκκο ὀκτὼ νεκροί.

Ὅταν με τὴν ἀπελευθέρωση τοῦ προθύρου κατὰ τὴν ἑνατη ταφὴ, διαπιστώθηκε τὸ σπᾶσιμο τοῦ ἀνωφλίου, ἡ διέλευση καὶ ἡ παραμονὴ ἀτόμου μέσα στὸν λάκκο θεωρήθηκε ἐπικίνδυνη καὶ ὁ νεκρὸς ἐνταφιάσθηκε μέσα στὸ πρόθυρο. Τότε ἐπίσης τοποθετήθηκαν τὰ δύο φθαρμένα κρανία καὶ λίγα ὀστά ὑψηλότερα ἀπὸ τὸν σκελετό, ἂν καὶ δὲν μποροῦμε νὰ προσδιορίσουμε τὴν προέλευσή τους (πρβ. σπασμένες καλυπτήριες T.14). Κατὰ μία ὑπόθεση τὰ εὐρήματα αὐτὰ ἀφαιρέθηκαν μαζί με τὰ πρῶτα χώματα ἐμπρὸς ἀπὸ τὴν εἴσοδο, καὶ ὅταν ἡ ταφὴ τοῦ νεκροῦ μέσα στὸν λάκκο μεταιώθηκε, τακτοποίησαν ὁμοίως τὰ ὀστά μέσα στὸ πρόθυρο.

Μετὰ τὸ αἶσθημα τοῦ κινδύνου ποὺ προκάλεσε τὸ σπασμένο ἀνώφλι οἱ συγγενεῖς ἐπιχείρησαν, ὥς φαίνεται, νὰ ἐνταφιάσουν τὸν νεκρὸ ἀνοίγοντας τὸν λάκκο ἀπὸ τὴν ὀροφή. Ἡ ἐργασία ἄρχισε με τὴν ἀφαίρεση τοῦ ὑπέργειου τμήματος καὶ τὴν ἀποξήλωση τῆς βόρειας πλευρᾶς του, ἀλλὰ ἡ ἐπιχείρηση σύντομα ἐγκαταλείφθηκε καὶ οἱ ξηλωμένες πέτρες παρέμειναν σκόρπιες μέσα στὸν περίβολο (πρβ. T.14, ἴσως ὁμοία περίπτωση).

204. Κάτοψη καὶ τομὴ A-A' τοῦ τάφου 33, μετὰ ἀπὸ τὴν ἀνασκαφὴ τοῦ.

205. Γενική ὄψη τοῦ τάφου 33, μετὰ ἀπὸ τὴν ἀνασκαφὴν του, ἀπὸ ἀνατολικά.

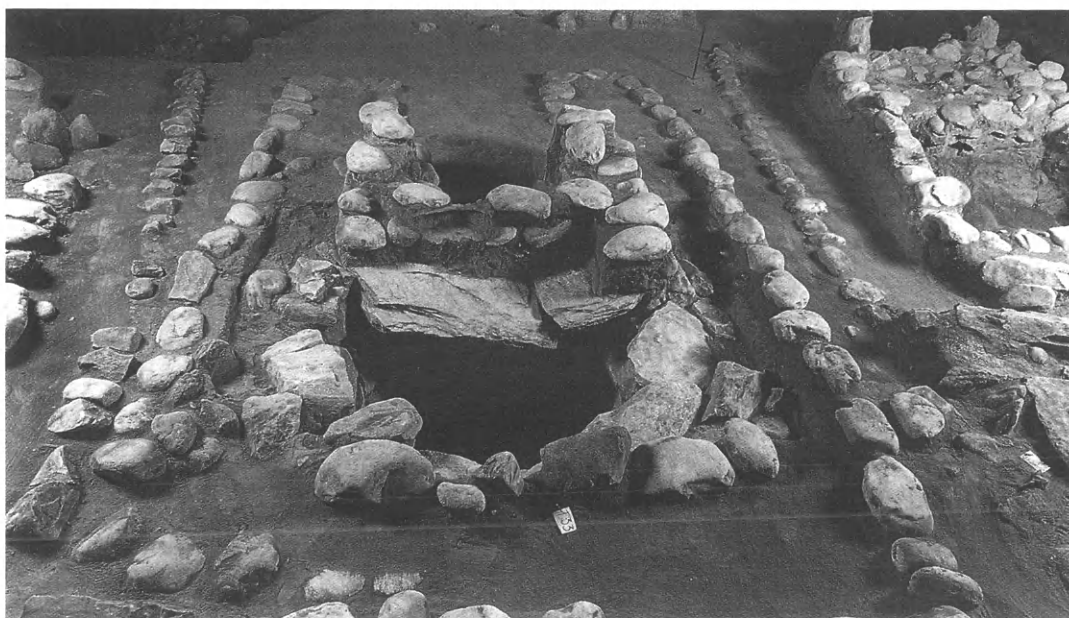
206. Ὅψη τοῦ τάφου 33, ἀπὸ Βορρᾶ, πρὶν ἀπὸ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ λάκκου.

Παρά την βῆμα πρὸς βῆμα παρακολούθηση καὶ ἀναπαράσταση τῶν ἐπὶ μέρους σταδίων διαδικασίας ταφῆς, πρόβλημα εὐρύτερης σημασίας ἀποτελεῖ ἡ ἀπουσία κατὰ χώραν ταφῆς μέσα στὸν λάκκο καὶ ὁ καθαρισμένος χώρος ἔμπρὸς ἀπὸ τὴν εἴσοδο. Μετὰ τὴν ἀπόθεση τοῦ νεκροῦ στὸ πρόθυρο εἶναι ἀπολύτως βέβαιο ὅτι οὐδεὶς πλέον εἰσῆλθε στὸν λάκκο ἀπὸ τὴν εἴσοδο. Οὔτε βεβαίως μπορεῖ νὰ ὑποστηριχθεῖ ὅτι τὸ συγκεκριμένο σημεῖο καθαρίσθηκε ἀπὸ τὴν ὀροφή, ἀκόμα καὶ ἂν ὑποθεθεῖ ὅτι ἡ καλυπτήρια εἶχε ἀφαιρεθεῖ καὶ τὸ ὑπέργειο τμῆμα κτίσθηκε ἐκ νέου. Στὴν περίπτωση αὐτὴ ὁ νεκρὸς θὰ εἶχε ταφεῖ μέσα στὸν λάκκο καὶ ὄχι στὸ πρόθυρο.

Ἄρα, ὁ κενὸς χώρος ἔμπρὸς ἀπὸ τὴν εἴσοδο, ἡ τυπικὴ θέση τοῦ τελευταίου ἔνταφιασμοῦ, σημαίνει ὅτι μετὰ τὴ διάλυση τῶν σαρκῶν ἀκολουθοῦσε τακτοποίηση τοῦ ἐσωτερικοῦ, τοποθέτηση τοῦ κρανίου καὶ τῶν ὀστέων στὸ τέρμα τοῦ λάκκου, στὰ δυτικά, καὶ συγκέντρωση τῶν κτερισμάτων. Τὴν ἴδια κατάσταση παρατηροῦμε καὶ σὲ ἄλλους τάφους (Τ.19 κλπ.), πού εἶναι πάντως λίγοι. Ἀπὸ τὸν τελευταῖο ἔνταφιασμό μοναδικὸ κατάλοιπο φαίνεται νὰ εἶναι ἡ πέτρα τοῦ ποταμοῦ στὴν εἴσοδο, πού θὰ εἶχε συγκρατήσει πιεσμένα τὰ μέλη τοῦ νεκροῦ, ὅπως ἀκριβῶς καὶ στὸν τάφο 36. Βεβαίως δὲν γνωρίζουμε ἂν ἡ ἐργασία αὐτὴ ἐπαναλαμβανόταν σὲ τακτὸ χρόνο μετὰ ἀπὸ κάθε ἔνταφιασμό ἢ ἂν γινόταν κατὰ μεγάλα διαστήματα, ὅταν ὁ ἐσωτερικὸς χώρος εἶχε μειωθεῖ στὸ ἐλάχιστο. Ἐκεῖνο πού διαπιστώνουμε εἶναι ὅτι ὁ καθαρισμὸς πού παρατηρεῖται στὸν τάφο 33 συνέβη ὅταν ἡ ἐσωτερικὴ ἐπίχωση εἶχε ἀνυψωθεῖ μέχρι τοῦ κατωφλίου τοῦ λάκκου.

Τέλος, ἡ κάλυψη τῶν δύο ἀγγείων μὲ τὴ μικρὴ σχιστολιθικὴ πλάκα πρέπει νὰ ὀφείλεται σὲ κάποια τελετουργία καὶ νὰ μὴν εἶναι τυχαία. Τοῦτο ὑποδηλώνεται ἀπὸ τὴν ἀνάστροφη τοποθέτηση τοῦ κωνικοῦ σκύφου, ὅπως ἔχει ἐπανειλημμένα παρατηρηθεῖ καὶ συνδυασθεῖ μὲ θρησκευτικὲς τελετὲς σὲ ἱερὰ κατὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ.

Κρανία ἐντὸς τοῦ λάκκου ὁκτώ.

207. Γενικὴ ὄψη τοῦ τάφου 33, μετὰ ἀπὸ τὴν ἀνασκαφὴ του, ἀπὸ δυτικά.

Εὔρηματα

33,1 (K1783) Πιθόσχημο με λαμίο, σχεδόν ἀκέραιο (πίν. 26).

Πηλὸς καθαρὸς καστανός, ἐπιφάνεια καστανέρυθρη λεία. Λαμὸς κυλινδρικός διευρύνεται πρὸς τὸ στόμιο, χεῖλος καμπύλο καμπτόμενο πρὸς τὰ ἔξω, στὴ ρίζα τοῦ λαμποῦ ἀνλάκωση, σῶμα διογκωμένο στὸν ὦμο καὶ κωνικὸ στὸ κάτω τμήμα, βάση ἐπίπεδη.

Διακόσμηση ἐγγάρακτη: στὴ ζώνη ὦμου καὶ κοιλιᾶς κατὰ διαστήματα, ὁμάδες τεσσάρων κατακόρυφων ἐγχαράξεων.

Ύψ. 0.083 μ., διάμ. στομ. 0.065 μ., διάμ. βάσης 0.046 μ.

33,2 (K1784) «Κάλυμμα», συγκολλημένο, ἐλλειπές (πίν. 26).

Πηλὸς καθαρὸς καστανόμαυρος, ἐπιφάνειες ὅμοιες λείες, ἡ ἐξωτερικὴ στιλπνὴ, ἡ ἐσωτερικὴ θαμπή. Σκεῦος ἐπίπεδο κυκλικό, κάμπτεται στὴν περιφέρεια σὲ ἐλαφρὰ καμπύλο τοίχωμα, χεῖλος ἐπίπεδο, διαμπερεῖς ὁπὲς ἀνοιγμένες λοξὰ μέσα στὸ τοίχωμα περὶ τὸ κέντρον τῆς ἐπίπεδης ἐπιφάνειας καὶ ἀπὸ δύο σὲ ἀκροαῖα σημεῖα διαμετρικὰ ἀντίθετα. (Ἡ μία ἔμεινε ἡμιτελής.)

Διακόσμηση ἐγγάρακτη, διατηρεῖ ἀμυδρὰ ἴχνη λευκοῦ, ἐργασία ἐπιμελημένη: ἐνιαῖο κόσμημα ἀπλώνεται σὲ ὅλη τὴν ἐπίπεδη κυκλικὴ ἐπιφάνεια καὶ ἐπεκτείνεται στὸ καμπύλο τοίχωμα. Τέσσερις ὁμάδες ἀπὸ τρεῖς καμπύλες γραμμὲς συναντῶνται μετ' ὁμοιᾶς ἀντίρροπες καὶ σχηματίζουν στὰ ἄκρα, σὰν κεραῖες σταυροῦ, ἐξαπλὰ ὁμόκεντρα ἡμικύκλια. Στὸ κέντρο ἐγγάρακτη σπείρα.

Ύψ. 0.025 μ., διάμ. χεῖλ. 0.145 μ., μέγ. πάχ. τοίχωμ. 0.012 μ.

33,3 (K1785) Κωνικὸς σκύφος, ἀκέραιος (πίν. 27).

Πηλὸς καθαρὸς καστανός, ἐπιφάνεια ἐσωτερικὴ λεία στιλπνὴ, ἐξωτερικὴ λίγο ἀνώμαλη καὶ μετ' λίγες ρωγμὲς, καστανέρυθρη μετ' κηλίδες μελανωπές. Περίγραμμα κωνικό, χεῖλος λίγο ἀνώμαλο μετ' πυκνὲς ἐγκάρσιες ἐγχαράξεις ἐπ' αὐτοῦ.

Ύψ. 0.05 μ., διάμ. στομ. 0.112 μ., διάμ. βάσης 0.035 μ.

33,4 (K1786) Μικκύλο πιθόσχημο με λαμίο, ἀκέραιο (πίν. 27).

Πηλὸς ἀρκετὰ καθαρὸς καστανέρυθρος, ἐπιφάνειες ὅμοιες, ὁμαλές. Λαμὸς μετ' ἀμφίκυκλο περίγραμμα καὶ ὀριζόντια ἐγγάραξη γύρω στὴ ρίζα του, χεῖλος κάμπτεται πρὸς τὰ ἔξω, σῶμα σφαιρικό λίγο πιεσμένο, βάση ἐλάχιστα κοίλη.

Ύψ. 0.056 μ., διάμ. στομ. 0.057 μ., διάμ. βάσης 0.043 μ.

33,5 (K1787) Σκύφος καμπύλος, σχεδόν ἀκέραιος, φθορὸς στὸ χεῖλος (πίν. 27).

Πηλὸς καθαρὸς καστανός, ἐπιφάνειες ὁμαλές κηλιδωτὲς καστανέρυθρες μετ' μελανές. Περίγραμμα καμπύλο, περὶ τὸ στόμιο κυρτό, χεῖλος λεπτυνόμενο, ἕνα κυλινδρικό ἐπίθημα κάτω ἀπ' αὐτό, βάση ἐπίπεδη.

Ύψ. 0.056 μ., διάμ. στομ. 0.105 μ., διάμ. βάσης 0.043 μ.

33,6 (Δ624) Λίθινο πινάκιο, ἀκέραιο (πίν. 27).

Λίθος λευκωπός, ἐπιφάνειες ὁμαλές, διατηροῦν ὀξείδωση, ἡ ἐξωτερικὴ μετ' πολλὰ μελανὰ στίγματα. Σχῆμα ἀκανόνιστο κυκλικό, δυσκοειδές, ἡ ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια ὀριζόντια, ἡ ἐσωτερικὴ σχηματίζει ἐλαφρὰ κοιλότητα, περίγραμμα καμπύλο.

Μέγ. διάμ. 0.108 μ., πάχ. τοίχωμ. 0.022 μ.

33,7 (Δ662) Χάνδρα σφαιρική (πίν. 27).

Κατασκευὴ ἀπὸ λευκωπὸ ὄστρεο σπονδύλου, στὸ κέντρον διάτρητη, ὅπῃ ἀνοιγμένη ἀπὸ τὰ δύο ἄκρα.

Διάμ. 0.01 μ., διάμ. ὀπῆς 0.003 μ.

33,8 (Δ663) Δύο χάνδρες ὅμοιες, ἡ μία σπασμένη (πίν. 27).

Κορναλίνης καστανόξανθος, σχῆμα πολυεδρικό, καθέτως διάτρητες.

Ύψ. 0.009 μ., πάχ. 0.004 μ., διάμ. ὀπῆς 0.002 μ.

33,9 (Δ664) Δύο σαλιγκαράκια ὅμοια, μετ' ὀπῇ στὸ ἄκρο τους (πίν. 27).

Γένος *Cyclope peritea*, χρῶμα λευκωπὸ, ὅπῃ ἀνοιγμένη στὸ ἄκρο μετέτρεψε τὸ κέλυφος σὲ χάνδρα.

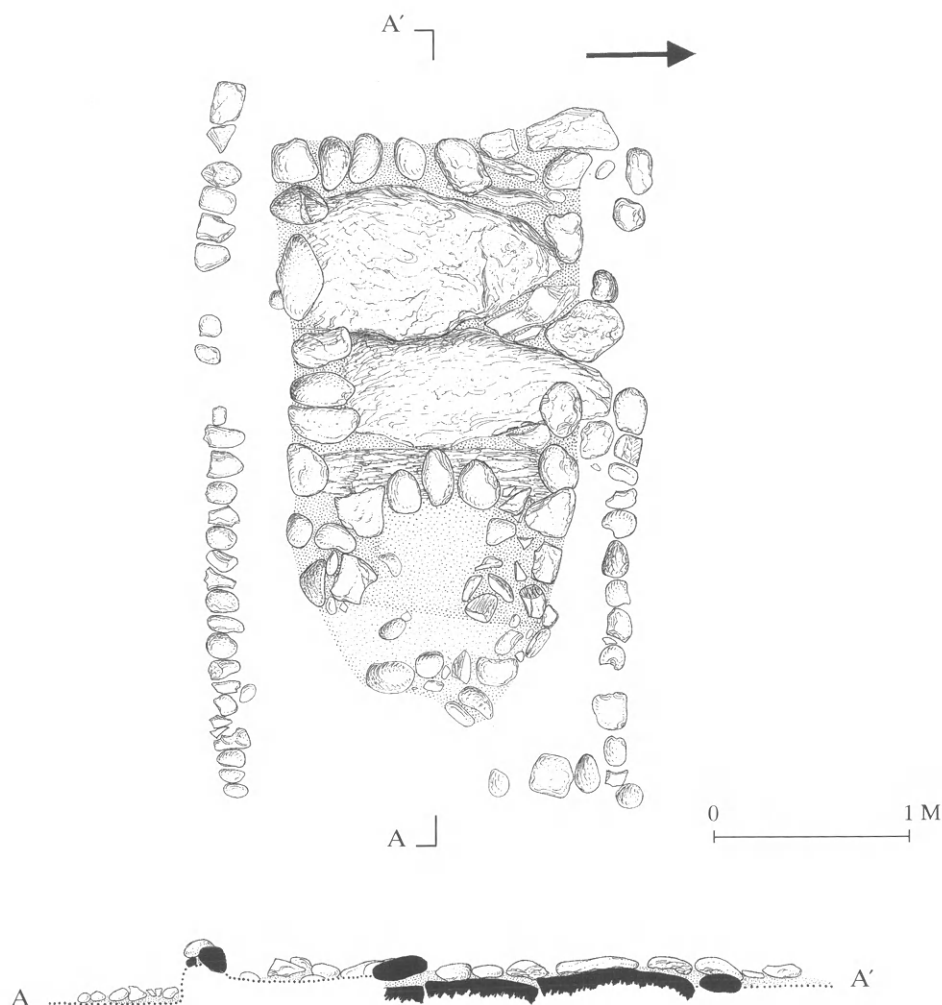
Μέγ. διάστ. 0.015 μ., διάμ. ὀπῆς 0.003 μ.

ΤΑΦΟΣ 34

Τάφος άσκαφος, άποκαλύφθηκε τὸ 1972 ἔως τὴ στάθμη τοῦ ἑξωτερικοῦ χώρου (εἰκ. 208, 209).

Οἱ μακρὲς πλευρὲς τοῦ περιβόλου σώζονται σχεδὸν ἀκέραιες (σῶζ. μῆκ. βόρ. 3.50 μ., νότ. 3.80 μ.) σχηματισμένες ἀπὸ μικρὲς πέτρες τοῦ ποταμοῦ, καθὼς καὶ ἀπὸ λίγες τραχιές. Ἀνατολικά σώζεται τμῆμα (μῆκ. 0.80 μ.), πὺν ἑνώνεται σὲ ὀρθὴ γωνία μὲ τὴ βόρεια πλευρά, ἑνῶ ἀντίστοιχο τμῆμα πρὸς Νότον δὲν ὑπάρχει. Ὅμοίως ἀπουσιάζει ὅλη ἡ δυτικὴ, ἀλλ' ἡ πλευρὰ αὐτὴ μπορεῖ νὰ ἔχει ἀφαιρεθεῖ κατὰ τὴν κατασκευὴ βάσης ἐκ σκυροδέματος τοῦ μεταλλικοῦ στεγάστρου.

Τὸ ὑπέργειο τμῆμα τοῦ τάφου, ἀποτελεῖται ἀπὸ μία σειρὰ μεγάλες πέτρες, τοποθετημένες ἐπάνω στὸ δάπεδο, σὲ σχῆμα ὀρθογώνιο, πὺν συνδέεται ἀνατολικά μὲ καμπύλη. Μέσα ἀπὸ τὸ ὀρθογώνιο ὅλη ἡ ἐπίχωση ἔχει ἀφαιρεθεῖ, διατρεῖται ὁμῶς πρὸς Ἀν. ἑσωτερικὰ τοῦ καμπύλου περιγράμματος.

208. Κάτοψη καὶ τομὴ Α-Α' τοῦ τάφου 34.

209. Ὁ τάφος 34, ἀπὸ ἀνατολικά.

Ὁ λάκκος τοῦ τάφου καλύπτεται ἀπὸ δύο μεγάλες ἀσβεστολιθικὲς πλάκες, τοποθετημένες ἐγκάρσια πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς εἰσόδου. Τὰ κενὰ μεταξὺ τῶν δύο καὶ ΒΔ. μέχρι τοῦ περιβόλου, εἶναι γεμισμένα μὲ πέτρες. Ἀνατολικά, κάτω ἀπὸ τὶς κροκάλες διακρίνεται τρίτη στενὴ καὶ ἐπιμήκης πλάκα, σχιστολιθική, πού πιθανὸν νὰ εἶναι ἀνώφλι. Τὸ ἀνατολικὸ τμῆμα τῆς ὁρατῆς κατασκευῆς εἶναι ὑψηλότερο τοῦ λοιποῦ καὶ φθάνει σὲ ὕψος 0.35 μ. ἀπὸ τὴ στάθμη τοῦ ἐξωτερικοῦ δαπέδου.

ΤΑΦΟΣ 35

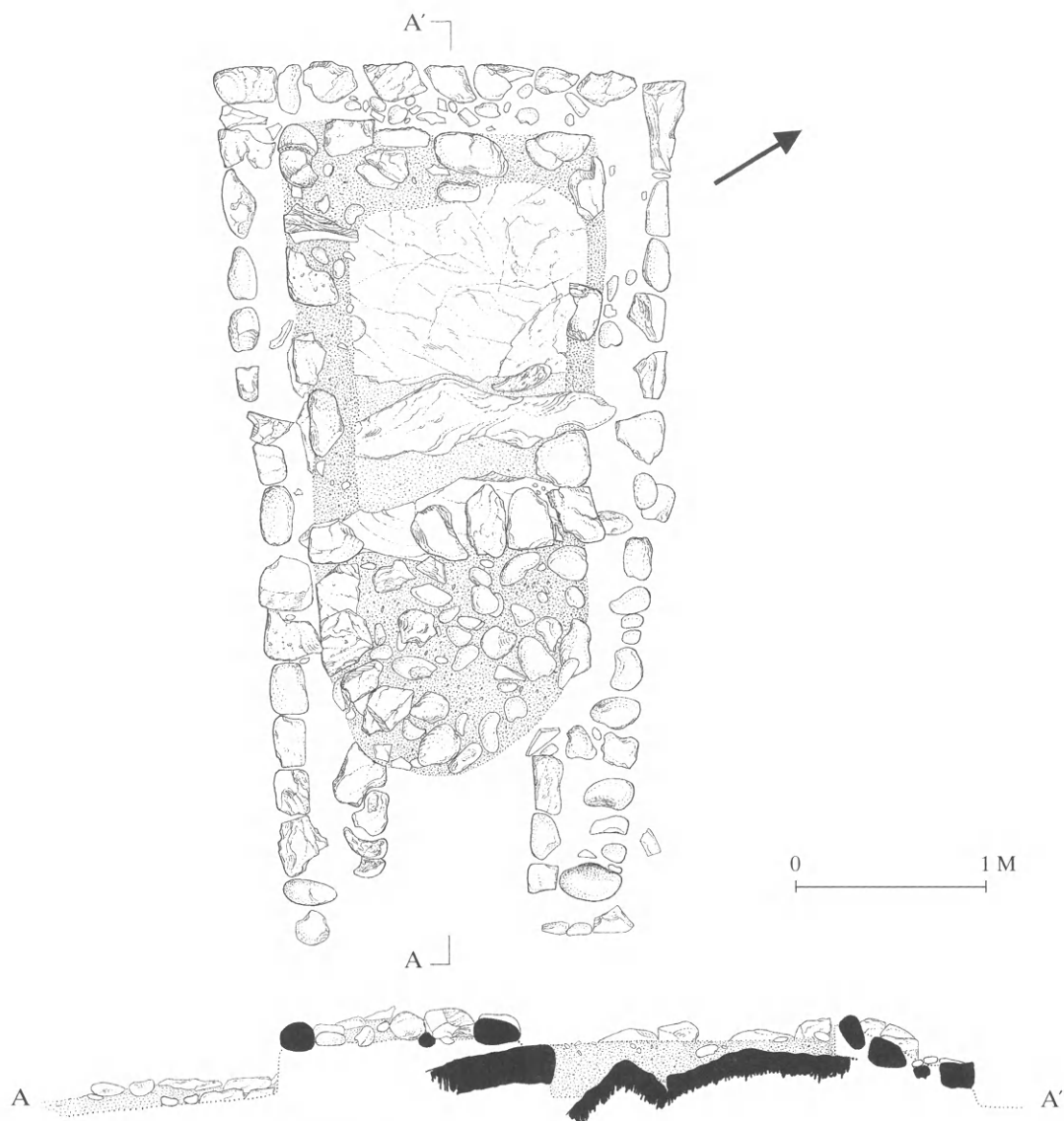
Ἀνασκάφηκε κατὰ τὸ ὑπέργειο τμήμα του τὸ 1972 (εἰκ. 210-211).

Ὁ περίβολος σώζεται ἀκέραιος ἐπάνω στὸ ἀρχαῖο δάπεδο, πὺν βρίσκεται τουλάχιστον 0.10 μ. ὑψηλότερα ἀπὸ τὸν γειτονικὸ του T.36 καὶ 0.15 μ. ἀπὸ τὸν T.7. Ἔχει σχῆμα τραπεζίου μὲ στενότερη τὴν ἀνατολικὴ πλευρὰ (διαστ. πλευρῶν βόρ. 4.55 μ., δυτ. 2.46 μ., νότ. 4.62 μ.) καὶ ἀποτελεῖται κυρίως ἀπὸ μία σειρὰ τραχιᾶς πέτρης. Τὰ ἀνατολικά ἄκρα τῆς βόρειας καὶ νότιας πλευρᾶς στρέφουν πρὸς τὰ πίσω μὲ δύο κεραῖες, ἰδίου ἀρχικοῦ μήκ. 1.10 μ., πὺν λόγω φθορᾶς τῆς νότιας ἔχει μείνει μόνον 0.70 μ. Τὸ ἄνοιγμα μεταξὺ τους εἶναι εὐρὺ (πλάτ. 0.75 μ.).

Τὸ ὑπέργειο τμήμα τοῦ τάφου ἀπέχει μόνον 0.20-0.25 μ. ἀπὸ τὸν περίβολο καὶ αὐτὸ τὸ κενὸ δυτικὰ ἔχει καλυφθεῖ μὲ βότσαλα. Ὁλόκληρη ἡ κατασκευὴ ἀποτελεῖται ἀπὸ ἓνα ὀρθογώνιο πλαίσιο δυτικὰ (διαστ. 2.20-2.35×1.70-1.50 μ.) καὶ ἓνα καμπυλόγραμμο (1.15×1.45 μ.) προσκολλημένο ἀνατολικά. Τὸ ὀρθογώνιο (ὑψ. 0.20-0.25 μ.) εἶναι κτισμένο ἄτακτα καὶ κακότεχνα μὲ τραχιᾶς πέτρης, σχετικὰ μεγαλύτερες ἀπὸ αὐτὲς τοῦ περιβόλου, σὲ μία σειρὰ καὶ δύο στρώσεις, ἀλλὰ βόρεια φαίνεται μόνον μία.

210. Ὁ τάφος 35, ἀπὸ ἀνατολικά. Δεξιὰ, τμήμα τοῦ τάφου 36.

211. Κάτοψη και τομή Α-Α' του τάφου 35.

Ἡ ἐπίχωση μέσα ἀπὸ τὸ ὀρθογώνιο πλαίσιο ἔχει ἀφαιρεθεῖ, γιὰ νὰ ἀποκαλυφθοῦν οἱ καλυπτήριες, καὶ πιθανὸν νὰ περιλάμβανε ἀρκετὰ χαλίγια, ὅπως διακρίνονται τώρα στὶς ἐσωτερικὲς παρειὲς τοῦ πλαισίου. Τὸ ἀνατολικὸ καμπυλόγραμμο σχηματίζει ὀριζόντια ἐπιφάνεια περὶ τὰ 0.35 μ. ὑψηλότερα ἀπὸ τὸ ἀρχαῖο δάπεδο γεμάτη μὲ πέτρες τραχιές, χωρὶς ἰδιαίτερα διακριτικὰ ἢ στῆλες, καὶ τερματίζει σὲ εὐθεία σειρὰ μεγάλων λίθων μὲ θέση ἐγκάρσια πρὸς τὴν κατεύθυνση τοῦ τάφου.

Τὴν κάλυψη τοῦ λάκκου σχηματίζει δυτικὰ μία τεράστια ἀσβεστολιθικὴ πλάκα (ὄρατῶν διαστ. 1.25×0.95 μ.), μὲ τὸ ἓνα ἄκρο της ΒΔ. στὸ ὕψος τοῦ κτιστοῦ πλαισίου, πὺν βυθίζεται νότια, περὶ τὸ μέσον τοῦ ὀρθογωνίου σὲ βάθος 0.23 μ. ἀπὸ τὴν κορυφή του (εἰκ. 211). Ἡ ἐπόμενη, στενὴ καὶ ἀνώμαλη (διαστ. 1.25×0.35 μ. περίπου) προβάλλει βόρεια πέρα τῆς γραμμῆς τοῦ πλαισίου καὶ κλίνει νότια στὸ ἴδιο βάθος μὲ τὴ μεγάλη. Μεσολαβεῖ ἀκάλυπτο τμῆμα (πλάτ. 0.20-0.25 μ.) καὶ τέλος, τρίτη πλάκα (ὄρατοῦ μήκ. 1.25 μ. καὶ πάχ. 0.24 μ.), στρωμένη ὀριζόντια ἐπάνω ἀπὸ τὴν ὑποτιθέμενη θέση τῆς εἰσόδου, πιθανὸν νὰ σχηματίζει ἀνώφλι.

ΤΑΦΟΣ 36

Λακκοειδής με κτιστή επένδυση, πλευρική είσοδο και πρόθυρο. Αποκαλύφθηκε κατά το υπέργειο τμήμα του το 1972 και ανασκάφηκε πλήρως το 1998⁵¹ (είκ. 212).

Ο τάφος περικλείεται μέσα σε περίπου ορθογώνιο περίβολο, που σχηματίζεται από ποτάμιες πέτρες μέσου έως μικρού μεγέθους (μήκ. 0.15-0.25 μ.), τοποθετημένες επάνω στο έδαφος σε μία στρώση και μία σειρά. Οι τρεις συνεχόμενες πλευρές σώζονται σχεδόν άκέραιες (σώζ. μήκ. βόρ. 4.40 μ., δυτ. 3.30 μ., νότ. 4.50 μ.), ενώ τελείως κατεστραμμένη από σύγχρονη επέμβαση είναι η ανατολική, μαζί με τις απολήξεις της βόρειας και νότιας πλευράς. Ανεξάρτητα από τον αρχικό σχηματισμό της ανατολικής, το άνοιγμα μεταξύ των δύο πλευρικών σειρών είναι 2.50 μ. και δίνει στον περίβολο, ακριβέστερα, το σχήμα τραπεζίου (είκ. 213).

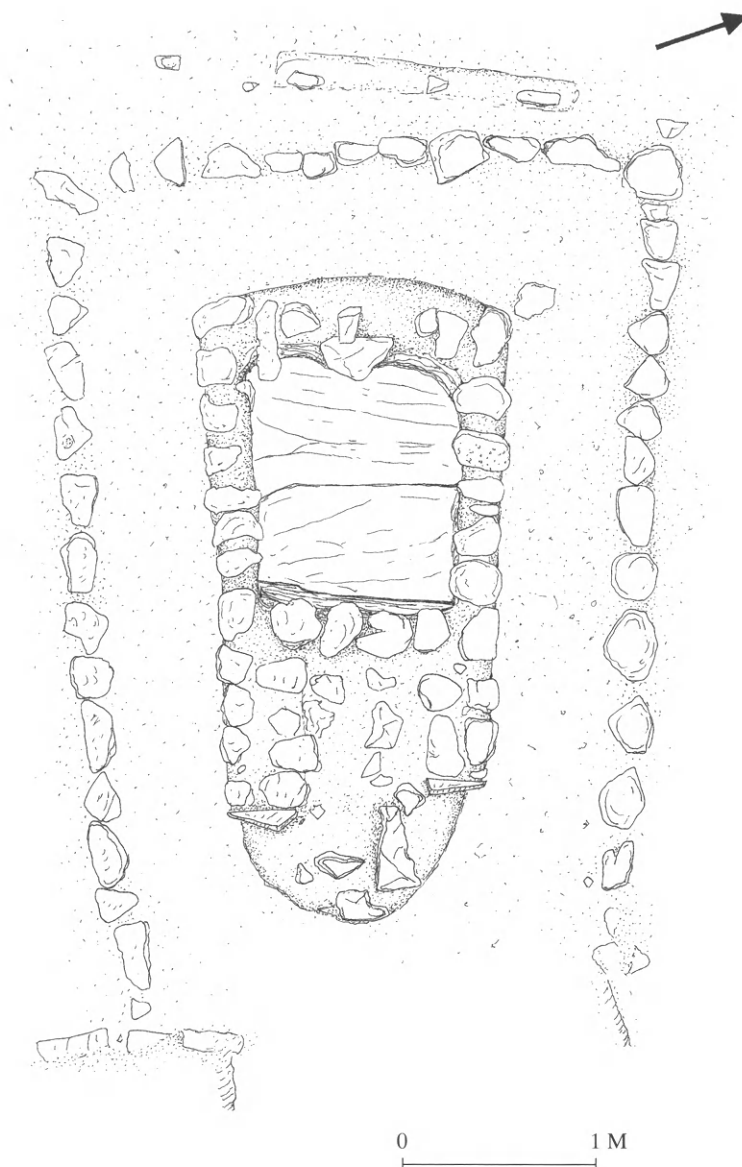
Μέσα στον οριζόμενο χώρο και σε σταθερή απόσταση 0.60 μ. από τον περίβολο, υψώνεται ορθογώνιο λίθινο πλαίσιο (γενικού ύψους 0.40-0.50 μ.), στο οποίο ανατολικά προσκολλάται συμπαγές ημικύκλιο (διαμ. 1.15 μ.), (είκ. 212). Το λίθινο πλαίσιο

212. Ο τάφος 36, πριν από την ανασκαφή του, από ΒΑ.

51. Πετράκος 1998, 20-22. Παντελίδου Γκόφα 1998, 46-50.

σχηματίζεται από μία σειρά πέτρες σε τρεις επάλληλες στρώσεις με συνδετικό ύλικό παχιά λάσπη (είκ. 214). Το σύνολο διακρίνεται κατασκευαστικά σε δυτικό και ανατολικό τμήμα. Τα δύο τμήματα συνδέονται μεταξύ τους χαλαρά και η διάκρισή τους είναι περισσότερο εμφανής στη νότια πλευρά (είκ. 215). Το δυτικό, όπως θα διαπιστωθεί στη συνέχεια, αντιστοιχεί προς τη θέση και τις διαστάσεις του λάκκου και οι τρεις πλευρές του συνδέονται με τέταρτη, εγκάρσια, επάνω από το ανώφλι. Στην ανώτατη σειρά οι πέτρες είναι τοποθετημένες κατά το πλάτος τους και μερικές από αυτές πατούν λοξά, όπως συμβαίνει στο σύστημα της ιχθυόκανθας (είκ. 216).

213. Κάτοψη του υπέργειου τμήματος του τάφου 36.

214. Λάσπη με αποτύπωμα λίθων, μετά από την αφαίρεση της ανώτατης στρώσης από το κτιστό περιθώριο του τάφου 36.

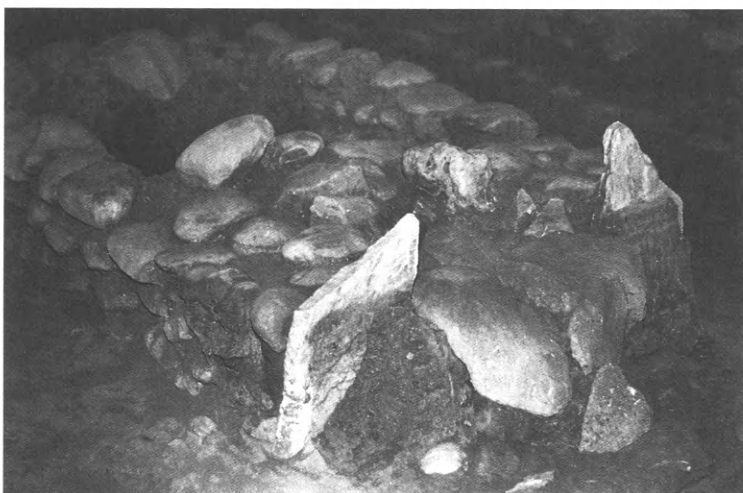
215. Το ανώτερο τμήμα του τάφου 36 μετά από τη μερική αφαίρεσή του, από νότια. Διακρίνεται η ανεξάρτητη κατασκευή του ανατολικού από το δυτικό τμήμα.

Ἡ ὀλόκληρη ἡ ἐπίχωση μέσα ἀπὸ τὸ πλαίσιο εἶχε ἀφαιρεθεῖ κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ τοῦ 1972 καὶ εἶχαν ἀποκαλυφθεῖ, 0.25 μ. χαμηλότερα τῆς στάθμης τοῦ ἐξωτερικοῦ χώρου, οἱ καλυπτήριες πλάκες.

Στὸ ἀνατολικὸ τμήμα τοῦ πλαισίου ἡ βόρεια καὶ νότια πλευρὰ εἶναι κτισμένες μὲ πέτρες σὲ διπλὴ σειρὰ (μῆκ. 0.60 μ. καὶ 0.75 μ. ἀντίστοιχα) καὶ σχηματίζουν τοίχους (πλάτ. 0.40-0.45 μ.), πὺν καταλήγουν ὁ κάθε ἓνας σὲ μία κατὰ τὸ πλάτος τοῦ τοίχου στημένη λεπτὴ σχιστολιθικὴ πλάκα μὲ ἐξέχουσα τριγωνικὴ κορυφὴ (εἰκ. 215, 217, 218, 220, 221). Στὸ τμήμα αὐτὸ ἡ ἐσωτερικὴ ἐπίχωση ἔχει διατηρηθεῖ καὶ περιλαμβάνει πέ-

216. Τὸ δυτικὸν τμήμα τοῦ ὑπέργειου κτιστοῦ πλαισίου τοῦ τάφου 36, ἀπὸ νότια. Στὴ μέση πέτρες τοποθετημένες λοξά.

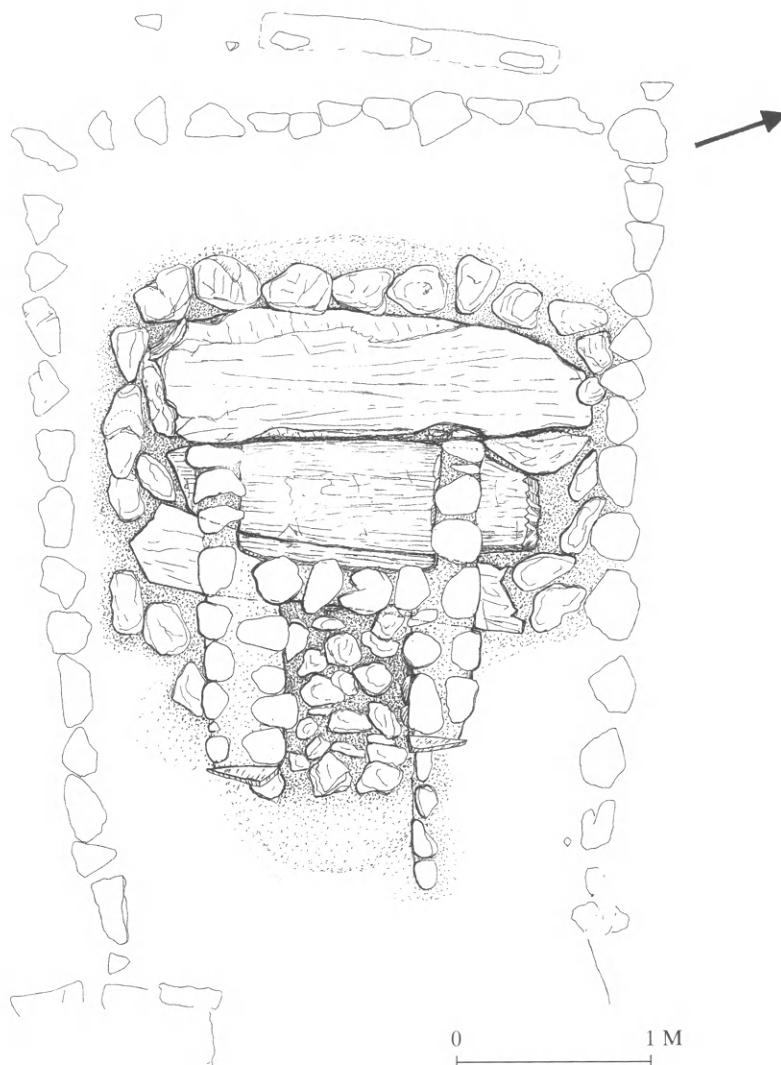

217. Τὸ ὑπέργειο τμήμα τοῦ λάκκου τοῦ τάφου 36, ἀπὸ ΝΑ.

τρες πυκνές, ἀσύνδετες, τοποθετημένες σὲ ἐπάλληλες στρώσεις μὲ κλίση ἀπὸ Δ.-᾽Α. Στὴ συνέχεια ἐνοποιεῖται μὲ τὸ συμπαγὲς ἡμικύκλιο, σχηματισμένο καὶ αὐτὸ μὲ χῶμα καὶ πέτρες, μὲ δύο-τρεῖς ὀρθιες πέτρες ποὺ ἐξέχουν ἐπάνω ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια.

Οἱ δύο τοῖχοι τοῦ πλαισίου, ὁρατοὶ ἐξωτερικὰ σὲ ὕψος περὶ τὰ 0.40 μ., συνεχίζουν μὲ τὸ ἴδιο πλάτος καὶ ἐλαφρὰ σύγκλιση, κάτω ἀπὸ τὴν στάθμη τοῦ δαπέδου, καὶ σχηματίζουν ἐπένδυση τῶν τοιχωμάτων ὀρύγματος, ποὺ ἀποτελεῖ τὸ πρόθυρο. Ὁ βόρειος τοῖχος σχηματίζεται μὲ δέκα στρώσεις, ὁ νότιος μὲ ἐννέα, σὲ συνολικὸ ὕψος 1.10-1.00 μ., καὶ ἡ βάση τους πατάει στὸ στέρεο ἔδαφος (εἰκ. 220-222). Ἡ στενὴ, ἀνατολικὴ ὄψη τους καλύπτεται μέχρι κάτω ἀπὸ τὶς δύο ὀρθιες σχιστολιθικὲς πλάκες (ὑψ. 1.19 μ. ἢ βόρ. καὶ 1.13 μ. ἢ νότ.). Ἀπὸ τὴν διάσταση αὐτή, ὁρατὸ ἐπάνω ἀπὸ τὸ συμπαγὲς ἐπίπεδο ἦταν μόνον τὸ 0.23 μ. σὲ σχῆμα ὀρθογωνίου τριγώνου μὲ κάθετη πλευρὰ καὶ ὀξεία κορυφὴ πρὸς τὸ πρόθυρο, καὶ λοξὴ πρὸς τὸν περίβολο.

218. Πέτρες στρωμένες στο ανατολικό υπέργειο τμήμα του τάφου 36, μετά από την αφαίρεση του ανώτατου στρώματος.

219. Κάτοψη του τάφου 36, μετά από την αφαίρεση μέρους του υπέργειου κτιστού τμήματος.

Τὸ πρόθυρο (μῆκ. 1.10 μ. καὶ πλάτ. 0.70-0.50 μ.) ἀρχίζει σκαμμένο κατακόρυφα καὶ στὴ συνέχεια, μὲ ἔντονα ἐπικλινὲς δάπεδο, φθάνει σὲ βάθος 1.00 μ. ἀπὸ τὴ στάθμη τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐπιπέδου. Τὸ ὑψηλότερο τμῆμα εἶχε καλυφθεῖ ἀπὸ τὶς ριχτὲς πέτρες κατὰ στρώσεις, ἐνῶ χαμηλότερα ἦταν γεμάτο χώματα (εἰκ. 218, 219).

Πίσω ἀπὸ ὅλες αὐτὲς τὶς πέτρες, τὸ ἄνοιγμα τῆς εἰσόδου βρέθηκε κλεισμένο μὲ μία λεπτὴ σχιστολιθικὴ πλάκα (0.70x0.40 μ.), ποὺ εἶχε καὶ αὐτὴ κορυφὴ λοξή, τριγωνικῆς μορφῆς. Ἐμπρὸς κολλημένη ἐπάνω της ἦταν μία ἄλλη μικρότερη, ἐπίσης σχιστολιθικὴ, ποὺ δὲν φαίνεται νὰ πρόσφερε καμία ἰδιαίτερη προστασία. Ἡ κορυφὴ τῆς μεγάλης πλάκας, κρυμμένη κάτω ἀπὸ τὶς ριχτὲς πέτρες, μόλις ἀντιστοιχεῖ μὲ τὴ στάθμη τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐπιπέδου, ἐνῶ ἡ βάση της πατοῦσε σὲ χώματα, 0.30 μ. ὑψηλότερα ἀπὸ τὸν πυθμένα τοῦ προθύρου καὶ 0.07 μ. ἀπὸ τὸ κατώφλι (εἰκ. 220, 223). Τὸ κατώφλι, στρωμένο 0.25 μ. ἐπάνω ἀπὸ τὸν πυθμένα, σχηματίζεται ἀπὸ τρεῖς-τέσσερις παράλληλα τοποθετημένες πέτρες.

Τὸ ἄνοιγμα τῆς εἰσόδου ἔχει σχῆμα τραπεζίου (ὑψ. 0.43 μ. καὶ πλάτ. κάτω 0.38 μ., ἄνω 0.42 μ.), (εἰκ. 221). Στὴν κορυφὴ τοῦ τὸ παχύτατο (0.20-0.17 μ.) ἀνώφλι εἶναι μία μεγάλη σχιστολιθικὴ πλάκα, συνολικοῦ μήκους 2.05 μ., ποὺ προεξέχει πολὺ πέρα τῶν ὁρίων τοῦ λάκκου. Ἐπάνω στὸ ἀνώφλι εἶχαν κτισθεῖ οἱ τέσσερις στρώσεις τῆς ἀνατολικῆς ἐγκάρσιας πλευρᾶς τοῦ πλαισίου, ποὺ ἀποτελοῦσαν τὴ συνέχειά του καὶ συγχρόνως σχηματίζουν μέτωπο στὴ λίθινη ἐπένδυση τοῦ προθύρου.

Πέρα ἀπὸ τὸ ἀνώφλι, τὸ δυτικὸ τμῆμα τοῦ ὑπέργειου, ὁρατοῦ ἐπιπέδου εἶχε κτισθεῖ ἐπάνω σὲ ἐπίχωση (πάχ. 0.23-0.25 μ.), ποὺ μεσολαβοῦσε μεταξὺ ἐπιφανειακοῦ δαπέδου καὶ καλύψεως τοῦ λάκκου (εἰκ. 224, 226). Ἀμέσως μετὰ τὸ ἀνώφλι, τὴν ὁροφὴ τοῦ λάκκου σχηματίζουν δύο ἐπιμήκεις σχιστολιθικὲς πλάκες (μῆκ. 1.95 μ. καὶ 2.65 μ. καὶ πάχ. 0.05-0.08 μ.), στρωμένες ἐγκάρσια πρὸς τὸ μήκος τοῦ τάφου ποὺ ἐξεῖχαν καὶ αὐτὲς πολὺ πέρα ἀπὸ τὰ ὅριά του. Ἡ μικρότερη ἀνατολική, περίπου ὀρθογώνια, μόλις συναντοῦσε τὴν ἀκμὴ τῆς κάτω ἐπιφάνειας τοῦ ἀνωφλίου. Ἡ βόρεια, στενὴ πλευρὰ της εἶχε περίγραμμα κλιμακωτὸ καὶ εἶχε σχηματισθεῖ ἀπὸ ἐγκοπὲς ποὺ ἄφησε τὸ ἐργαλεῖο λαξεύσεως. Οἱ ἐγκοπὲς, κατακόρυφες ὡς πρὸς τὴν ἐπιφάνεια τῆς πλάκας, εἶχαν πλάτος 0.02 μ. ἢ 0.035 μ. καὶ εἰσχωροῦσαν στὸ πάχος της σὲ βάθος 0.018-0.02 μ. (εἰκ. 225). Ἡ δυτικὴ, πολὺ μακρότερη (2.65x0.85 μ.), ἦταν κομμένη μὲ πλατιά κυττήματα ἡμιελλειπτικὰ καὶ σχηματίζει στὸ τέρμα τοῦ λάκκου καμπύλο περίγραμμα. Τέλος, γύρω ἀπὸ τὶς πλάκες εἶχαν στρωθεῖ σὲ μία συνεχὴ καμπύλη ποτάμιες πέτρες καὶ σχηματίζουν στεφάνι ποὺ ἀρχίζει καὶ τελεῖωνε στὴ θέση τοῦ ἀνωφλίου (εἰκ. 219, 224).

Ὁ λάκκος (μῆκ. 1.40-1.50x1.10 μ.) ἔφερε κτιστὴ ἐπένδυση τοιχωμάτων ἀπὸ κροκάλες, μέσου ἕως μεγάλου μεγέθους (0.25-0.35 μ.) σὲ ὕψος πέντε στρώσεων (συνολικὸ 0.85 μ.). Στὴν ἀνώτατη ποὺ σχηματίζει τὸ χεῖλος, οἱ πέτρες εἶναι τοποθετημένες μὲ τὴ στενὴ, σχετικὰ εὐθύγραμμη πλευρὰ τους, πρὸς τὸν λάκκο (εἰκ. 229).

Τὰ ὅσα μαζί μὲ κρανία ἀρχισαν νὰ παρουσιάζονται σὲ βάθος 0.35 μ. ἀπὸ τὸ χεῖλος, δηλαδὴ στὸ ὕψος τοῦ τρίτου δόμου ἐπενδύσεως καὶ κατελάμβαναν ὅλο τὸ δυτικὸ τμῆμα (εἰκ. 229). Περὶ τὴ ΝΔ. γωνία ἦταν συγκεντρωμένα τέσσερα κρανία σὲ καλὴ κατάσταση, σχηματίζοντας ὁμάδα μαζί μὲ τὸ ἄγγειο 36,1.

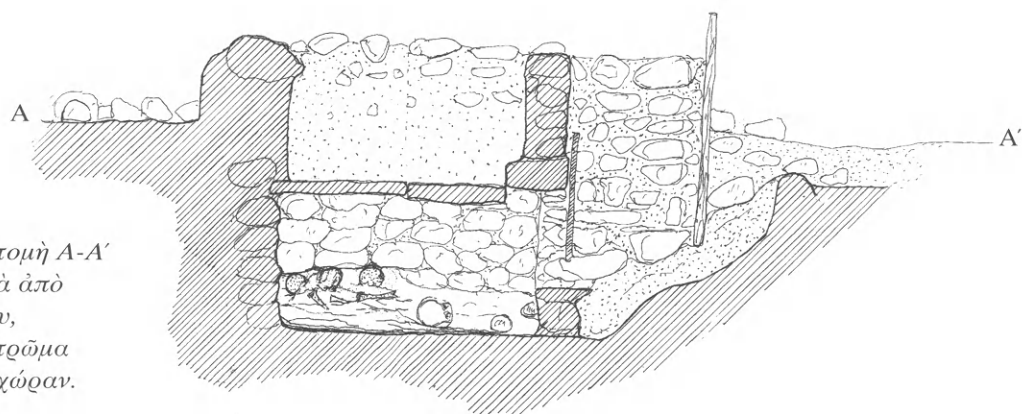
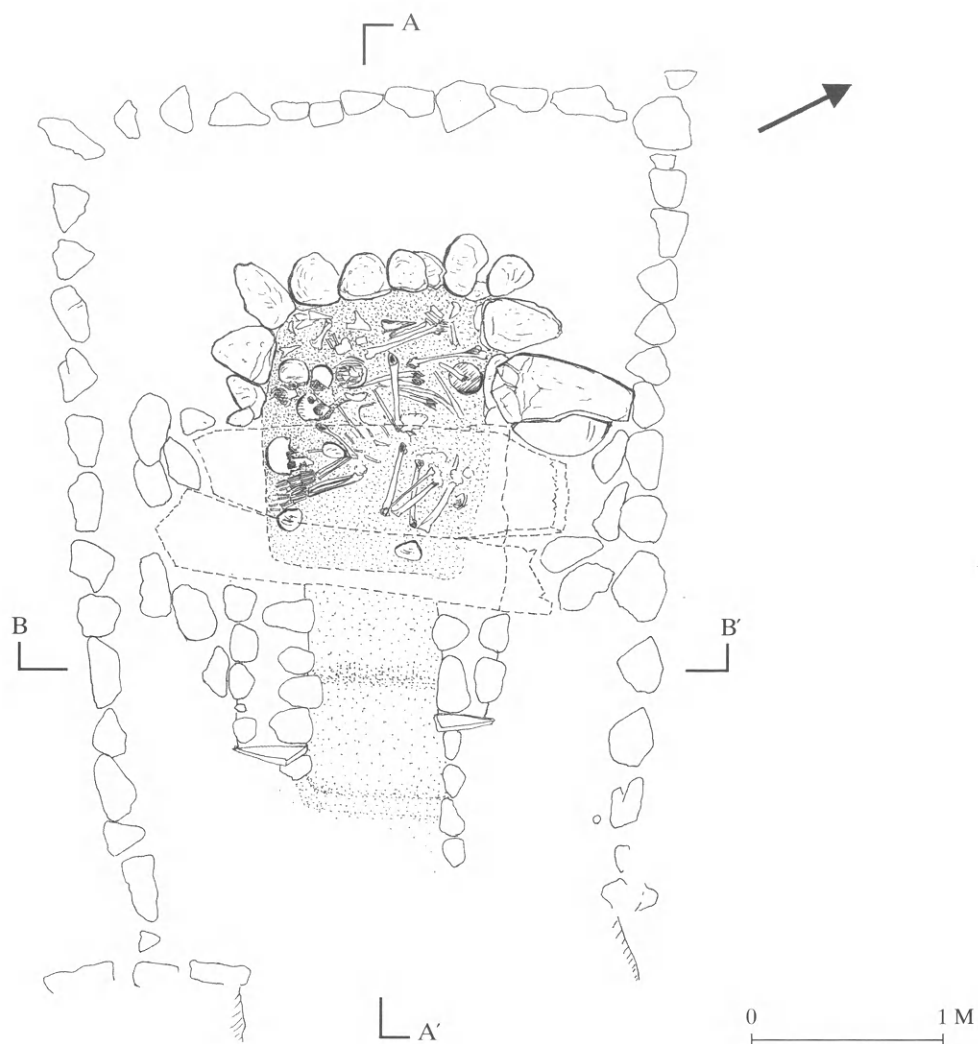
Στὴν ἀπέναντι πλευρὰ καὶ λίγο χαμηλότερα βρέθηκε σὲ θέση λοξὴ ἀνάμεσα στὰ ὅσα, τὸ κυκλικὸ «κάλυμμα» 36,2 μὲ τὴν ἐξωτερικὴ κοσμημένη ἐπιφάνεια πρὸς τὰ ἄνω. Δίπλα του ὑπῆρχε κρανίον, τὸ μοναδικὸ στὸ βόρειο τμῆμα τοῦ λάκκου. Ἄλλο ἓνα ἦταν ἐπὶ τοῦ ἄξονος, στὸ δυτικὸ τέρμα, ἐνῶ τὰ ὑπόλοιπα, πλὴν τοῦ τελευταίου

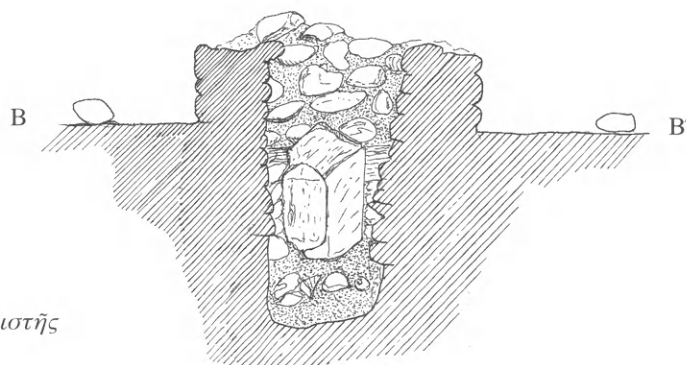
220. Τὸ πρόθυρο τοῦ τάφου 36 μὲ κλειστή εἴσοδο.

221. Ἡ ἀνατολική ὄψη τοῦ τάφου 36. Μέσα στὸν λάκκο, ὁρατὸ τμῆμα τοῦ τελευταίου νεκροῦ.

222. Κάτοψη καὶ τομὴ A-A' τοῦ τάφου 36 μετὰ ἀπὸ τὴν ἀνασκαφὴν του, μὲ τὸ τελευταῖο στρωῶμα εὐρημάτων κατὰ χώραν.

223. Τομὴ B-B' μὲ ὄψη τῆς κλειστῆς εἰσόδου τοῦ τάφου 36.

224. Τὸ δυτικὸ ὑπέργειο τμήμα τοῦ τάφου 36 ἀνεσκαμμένο, μὲ τὶς καλυπτήριες κατὰ χώραν.

225. Τὸ ἄκρο τῆς ἀνατολικῆς καλυπτήριας καὶ τοῦ ἀνωφλίου μὲ ἐγκοπὲς τοῦ ἐργαλείου λαξεύσεως, ἀπὸ Βορρᾶ.

226. Ὁ τάφος 36 μετὰ ἀπὸ τὴν ἀνασκαφή του, ἀπὸ δυτικά. Διατηροῦνται κατασκευαστικὲς λεπτομέρειες καὶ ὁ τελευταῖος νεκρὸς κατὰ χώραν.

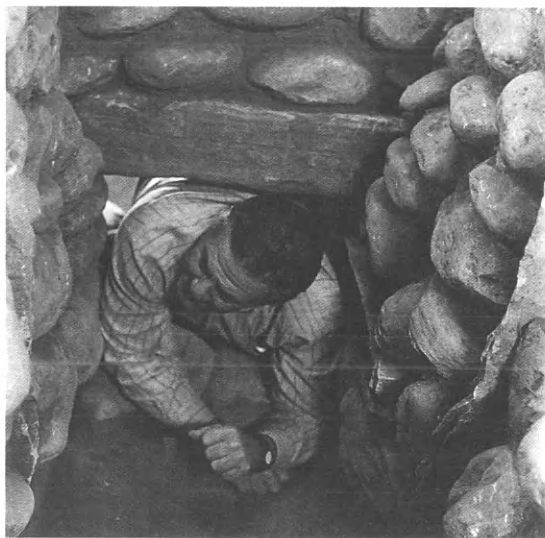
227. Ὁ τελευταῖος νεκρὸς τοῦ τάφου 36, ἀπὸ δυτικά.

νεκροῦ, βρέθηκαν σὲ ἐπ'ἀλλήλα στρώματα στὰ ΝΔ. Τὰ κατώτερα κρανία ἦταν λίγο ἔως πολὺ φθαρμένα καὶ ὁ συνολικὸς ἀριθμὸς τους ὑπολογίζεται σὲ εἴκοσι.

Τὰ μακρὰ ὁστά συγκεντρωμένα στὸ δυτικὸ τμήμα τοῦ λάκκου, ἰδίως στὶς χαμηλότερες στρώσεις, δὲν ἦταν παραμερισμένα τυχαῖα. Πολλὰ ἦταν τοποθετημένα ἀκτινωτά, σὰν νὰ σχηματίζουν τμήμα κώνου ἢ ἦταν μαζεμένα, μεταξύ τους παράλληλα, τακτοποιημένα μὲ τάξη (εἰκ. 230). Ὀλίγα εἶχαν μῆκος 0.40 μ. Σὲ δεύτερο ἔως τρίτο στρώμα, βάθ. 0.52 μ. ἀπὸ τὸ χεῖλος τοῦ λάκκου, βρέθηκε στὴ ΒΔ. γωνία τὸ κυκλικὸ λίθινο πινάκιο 36,5 καὶ περὶ τὸ κέντρον τοῦ λάκκου ἐπάνω στὸν πυθμένα του ὁ μικρὸς λίθινος ὕπερος 36,6. Τέλος, στὸ κατώτατο στρώμα, σὲ βάθος 0.65 μ. ἐπάνω στὸν ἄξονα τοῦ λάκκου, ἦταν τὸ μικρὸ ἀγγεῖο 36,4 ἀκουμπισμένο σὲ καθαρὰ σκοτεινὸ-χρῶμα χώματα. Ὁ τελευταῖος νεκρὸς εἶχε ταφεῖ σὲ ἐπίπεδο 0.13-0.15 μ. ὑψηλότερα ἀπὸ τὸν πυθμένα, ἔμπρὸς ἀπὸ τὴν εἴσοδο, ἐγκάρσια πρὸς τὸ μῆκος τοῦ λάκκου, μὲ τὸ κεφάλι σχεδὸν ἀκουμπισμένο στὸ νότιο τοίχωμα καὶ τὸ πρόσωπο στραμμένο ἀνατολικά, δηλαδὴ πρὸς τὸ ἀνοιγμα τῆς εἰσόδου (εἰκ. 226, 227). Ἡ θέση του ἦταν συνεσταλμένη καὶ ἀκουμποῦσε στὸ δεξιὸ πλευρὸ, μὲ πόδια καὶ χέρια λυγισμένα καὶ τὶς παλάμες ἀπλωμένες ἔμπρὸς ἀπὸ τὸ πρόσωπο. Κρανίον καὶ σκελετὸς σώζονται χωρὶς φθορές, οἱ γνάθοι βρίσκονται στὴ θέση τους καὶ διατηροῦνται ὅλα τὰ δόντια τοῦ νεκροῦ. Οἱ παλάμες ἀπλωμένες ἢ μία ὑψηλότερα ἀπὸ τὴν ἄλλη, μοιάζουν νὰ ἀκουμποῦν ἢ ἀρριστερὴ στὸν καρπὸ τῆς δεξιᾶς. Οἱ φάλαγγες διατηροῦνται ἄριστα καὶ δείχνουν μῆκος παλάμης 0.20 μ. Ἐπίσης μακρὰ ἦταν τὰ ὁστά τῶν μηρῶν του (μέγ. μήκ. 0.40 μ.). Ἐπὶ πλέον, ἐπάνω στὸν ἀγκῶνα τοῦ ἀριστεροῦ χεριοῦ πατοῦσε ἓνα μαῦρο βότσαλο (μήκ. 0.15 μ.), ἐνῶ ἄλλο παρόμοιο βρισκόταν ἔμπρὸς ἀπὸ τὰ γόνατα, δίπλα στὸ κατώφλι.

Ὁ τάφος 36 παρουσιάζει ἀξιόλογα κατασκευαστικὰ στοιχεῖα καὶ διευκρινίζει θέματα καὶ προβλήματα ποὺ εἶχαν παραμείνει ἀσαφὴ καὶ ἀβέβαια.

Τὸ ὑπέργειο κτιστὸ ἐπίπεδο καλύπτει ἐνιαῖα τὸν τάφο, ἀλλ' ἡ οἰκοδόμησή του διαχωρίζεται σὲ τμήμα μόνιμο, μὲ σχετικὰ ἐπιμελημένη τοιχοποιία ἐπάνω ἀπὸ τὸν λάκκο, καὶ σὲ τμήμα προσωρινό, πρόχειρα διαμορφωμένο, ἐπάνω ἀπὸ τὸ ὄρυγμα τοῦ προθύρου. Οἱ πλευρὲς τοῦ προθύρου, ὅμως, ποὺ δὲν ἐπρόκειτο νὰ ξηλωθοῦν, σχηματίζονται ἀπὸ τοίχους συμπαγεῖς, κτισμένους ἐνιαῖα ἀπὸ τὴ βάση μέχρι τὴν κορυ-

228. Ὁ τεχνίτης Δ. Ἀλλαγιάννης ἐξερχόμενος ἀπὸ τὴν εἴσοδο τοῦ λάκκου τοῦ τάφου 36.

229. Τὸ δυτικὸ τμήμα τοῦ λάγκου τοῦ τάφου 36, ἀπὸ Νότου, μὲ κρανία, ὅστὰ καὶ κάτω ἀπὸ αὐτὰ τὸ «κάλυμμα» 36,2.

230. Ὅστὰ συγκεντρωμένα σὲ χαμηλὸ στρώμα τοῦ λάγκου τοῦ τάφου 36, ἀπὸ δυτικά. Ἀριστερά, τὸ πινάκιο 36,5.

φή. Ἡ χάραξή τους ἀκολουθεῖ ἀπόλυτα τὴ γραμμὴ τῶν πλευρῶν τοῦ μόνιμου τμήματος, ἀλλ' ἡ κατασκευὴ τους φαίνεται ἀνεξάρτητη, ἀποχωρισμένη ἀπὸ τὶς πέτρες τοῦ κυρίου σώματος (εἰκ. 213, 215).

Σχεδιασμὸ καὶ μελετημένη κατασκευὴ γιὰ ὀργανικὴ σύνδεση μαρτυροῦν οἱ δύο λεπτὲς σχιστολιθικὲς πλάκες, ποὺ πατοῦν στὸ ἴδιο ἐπίπεδο μὲ τὴ βάση τῶν τοίχων τοῦ προθύρου, καλύπτουν ὅλη τὴν ἀνατολικὴ ἐπιφάνειά τους, ἔχουν καὶ οἱ δύο τὸ ἴδιο περίπου ὕψος καὶ τὸ ἴδιο σχῆμα κορυφῆς. Ἐπὶ πλέον, ἡ γωνιώδης ἀπόληξη ἀποτελεῖ κοινὸ χαρακτηριστικὸ γιὰ πολλὰ παρόμοιες στήλες τοῦ νεκροταφείου καὶ ἀπαντᾶται μὲ τριγωνικὴ μορφή στὴν πλάκα ποὺ ἔκλεινε τὴν εἴσοδο (εἰκ. 220, 223).

Στὸ ὑπόλοιπο ἀνατολικὸ ὑπέργειο τμήμα, ἡ προχειρότητα τῆς κατασκευῆς εἶναι ἀπολύτως φυσικὴ, ἐφ' ὅσον σὲ κάθε ταφὴ ἀφαιροῦσαν καὶ ἐπανατοποθετοῦσαν τὸ χῶμα καὶ τὶς πέτρες. Τὸ καμπύλο περίγραμμα στὸ ἀνατολικό του ἄκρο τονισμένο ἀπὸ τὶς λίγες μεγάλες πέτρες στὴν περιφέρεια φαίνεται νὰ ἀποδίδει τὴν πραγματικὴ μορφή. Οἱ ἀσύνδετες πέτρες, στὸν ἐπάνω χῶρο τοῦ προθύρου, διαπιστώνεται ὅτι δὲν εἶναι τυχαῖα ριγμένες, ἀλλὰ τοποθετημένες μὲ ὀρισμένη κλίση σὲ ἐπάλληλα στρώματα (εἰκ. 218).

Ἐντυπωσιακὸς εἶναι ὁ συμμετρικὸς σχεδιασμὸς καὶ ἡ στερεὰ κατασκευὴ τῆς εἰσόδου. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ κατώφλι, ποὺ σχηματίσθηκε χωρὶς ἰδιαίτερα ἐπιλεγμένο ὕλικό, τὸ κτίσιμο τοῦ ἀνοίγματος παρουσιάζει ἐξαιρετικὴ ἐπιμέλεια. Οἱ πλευρικοὶ τοῖχοι τοῦ προθύρου, ἡ παχιά πλάκα τοῦ ἀνωφλίου καὶ τὸ ὑψηλὸ κτιστὸ μέτωπο, σχηματίζουν ἐνιαία κατασκευὴ ποὺ μοιάζει μὲ μικρογραφία πολὺ μεταγενέστερων ταφικῶν μνημείων (εἰκ. 221).

Κάτω ἀπὸ τὸ ἐπιφανειακὸ στρώμα, ἡ λίθινη στεφάνη στὶς τρεῖς πλευρὲς τοῦ τάφου γύρω ἀπὸ τὶς καλυπτήριες πλάκες, ἀποτελεῖ τεχνικὴ λεπτομέρεια ποὺ ἐρμηνεύει τὴν παρουσίαν τους καὶ σὲ ἄλλους τάφους (T.16, T.20). Σκοπὸς τῆς ἦταν ἡ κάλυψη τυχόν κενοῦ μεταξὺ πλακῶν καὶ λάκκου, καὶ ὅχι ἡ συγκράτηση τῶν τοιχωμάτων στὸ χεῖλος του, ὅπως παραπλανητικὰ παρουσιάζεται σήμερα, διατηρημένη στοὺς ἤδη ἀνεσκαμμένους τάφους μὲ ἀνασηκωμένες τὶς καλυπτήριες πλάκες.

Οἱ τρεῖς πλάκες τοῦ λάκκου συνίστανται ἀπὸ τὸν ἴδιο σκληρὸ σχιστόλιθο καὶ ἔχουν ὅλες, τὸ ἀνώφλι καὶ οἱ καλυπτήριες, τοποθετηθεῖ συγχρόνως. Τοῦτο βεβαιώνεται ὅχι μόνον ἀπὸ τὴν καλὴ συναρμογὴ τους, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὰ ὁμοίου μεγέθους καὶ τύπου σημεῖα λαξεύσεως στὸ ἄκρο τους, ποὺ δηλώνουν ὅτι ἀποκόπηκαν τὴν ἴδια ἐποχὴ ἀπὸ τὸ λατομεῖο (εἰκ. 225). Ἀντίθετα, μικρὰ τμήματα τοιχοποιίας (ἀνώτατη σειρὰ στὴ νότια πλευρὰ τοῦ ὑπέργειου κτιστοῦ πλαισίου) μὲ πέτρες τοποθετημένες λοξὰ κατὰ τὸ ΠΕ II σύστημα τῆς ἰχθυόκανθας, προδίδουν μεταγενέστερες τῆς ἀρχικῆς κατασκευῆς ἐπιφανειακὰς ἐπιδιορθώσεις καὶ ἐπεμβάσεις σὲ μεμονωμένα σημεῖα⁵².

Τὰ συγκεντρωμένα κρανία καὶ ὁστὰ στὸ δυτικὸ τμήμα τοῦ λάκκου ἀποκαλύπτουν μία λεπτομέρεια τῆς πρακτικῆς τοῦ ἐνταφιασμοῦ. Ἡ τακτοποίησις τῶν κρανίων σὲ μία πλευρὰ ἢ γωνία, εἶχε παρατηρηθεῖ ἤδη ἀπὸ τὴν ἀρχὴν⁵³ καὶ εἶχε ἐκτιμηθεῖ ὡς δεῖγμα «στοιχειώδους σεβασμοῦ, ἴσως καὶ λατρείας τῶν νεκρῶν»⁵⁴. Στὸν τάφο 36 ἐκτὸς ἀπὸ τὰ κρανία τῆς ΝΔ. γωνίας ποὺ σχηματίζουν ἐπ'ἀλλήλα στρώματα, ἦταν συγκεντρωμένα μὲ παρόμοια ἐπιμέλεια καὶ τὰ μεγάλα ὁστὰ κατὰ μικρὰς ομάδες, παράλληλα ἢ ἀκτινωτά. Ἡ τάξις αὐτὴ φανερώνει ὅτι δὲν ἦταν παραμερισμένα καὶ ἀδιάφορα σπρωγμένα στὴν ἄκρην, ὅπως στὴ Μυκηναϊκὴ ἐποχὴ⁵⁵, ἀλλὰ τακτικὰ τοποθετημένα δίπλα στὰ κρανία, σχηματίζοντας ἰδιαίτερο σύνολο. Ἡ ἐργασία αὐτὴ δὲν μπορεῖ βέβαια νὰ γίνῃ ἀπὸ τὴ θέσιν τοῦ προθύρου, ἀλλὰ προϋποθέτει ἄτομο κινούμενο ἢ ἔστω συρόμενο στὸν λάκκο. Οἱ διαστάσεις τῆς εἰσόδου μαρτυροῦν ὅτι ἡ διέλευσις ἦταν ἐφικτὴ (εἰκ. 228).

Ἀντίθετα, ἡ θέσις τοῦ τελευταίου νεκροῦ δὲν προσθέτει νέες πληροφορίες στὰ μέχρι τώρα γνωστὰ ἔθιμα. Ἡ συνεσταλμένη στάσις, ἡ στρόφις τοῦ προσώπου πρὸς τὴν εἴσοδο, ἡ στήριξις στὸ δεξιὸ πλευρὸ καὶ κρόταφο, ἔχουν διαπιστωθεῖ ἐπανειλημμένα στὸ Τσέπι καὶ σὲ ὅλο τὸν Αἰγαιακὸ χῶρο. Ἰδιαίτερη λεπτομέρεια ἀποτελεῖ τὸ βότσαλο στὸν ἀγκῶνα καὶ τὸ ἄλλο ἐμπρὸς ἀπὸ τὸ γόνατο. Ἡ θέσις τους συμπίπτει μὲ τὶς κλειδώσεις, καὶ ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸ πρῶτο, πίεζε πρὸς τὰ κάτω καὶ συγκρατοῦσε τὸν βραχίονα τοῦ νεκροῦ. Πὰ παρόμοιο λόγο θὰ εἶχε χρησιμοποιηθεῖ καὶ τὸ ἄλλο στὸ ἓνα ἀπὸ τὰ γόνατα ἀπ' ὅπου μετὰ τὴ διάλυσις τῶν σαρκῶν κύλισε πρὸς τὴν εἴσοδο.

Νεκροὶ περίπου εἴκοσι.

52. Βλ. κατωτέρω Οἰκοδομικά.

53. Μαρινάτος 1970β, πίν. 2β.

54. Μαρινάτος 1971, 6.

55. Mylonas 1966, 109.

Ευρήματα

36,1 (K1788) Πυξιδόσχημο, συγκολλημένο, έλι-
λιπές (πίν. 28).

Πηλός καθαρός καστανός, επιφάνεια καστα-
νή έντριπτη, στιλπνή, έντονα διαβρωμένη. Λαι-
μός χαμηλός, διευρυνόμενος πρὸς τὸ χεῖλος,
σῶμα σφαιρικό πιεσμένο, βάση έλαφρὰ κοίλη.
Ύψ. 0.075 μ., διάμ. κοιλ. 0.105 μ., διάμ. βάσης
0.03 μ.

36,2 (K1789) «Κάλυμμα», σχεδὸν ἀκέραιο
(πίν. 28).

Πηλός καθαρός βαθύς καστανός, επιφάνειες
λείες, έξωτερική καστανόμαυρη, έσωτερική
μελανή με ρωγμές, εργασία μέτρια. Κυκλική
επιφάνεια σκεύους επίπεδη, κάμπτεται έντο-
να κατὰ τὴν περιφέρεια σὲ τοίχωμα κυλινδρι-
κό, επιφάνεια χείλους καμπύλη.

Ἡ διακόσμηση, έγχάρακτη καὶ στικτή, καλύ-
πτει ὅλη τὴν έξωτερική επίπεδη επιφάνεια
ένιαῖα. Κύριο θέμα: δύο ἀντωπές ομάδες ἀπὸ
ἕξι παράλληλες κυρτές γραμμές στρέφουν
στὰ ἄκρα τους σχηματίζοντας ὁμόκεντρους
κύκλους πὺν φθάνουν μέχρι τὴν περιφέρεια
τοῦ σκεύους. Ἐνδιαμέσως, κοντὰ στὴν περι-
φέρεια, ὑπάρχει ἀπὸ μιὰ ομάδα ἑπτὰ παραλ-
λήλων γραμμῶν πὺν τερματίζουν σὲ ἑγάρ-
σια καμπύλη. Στὸ κέντρο τρεῖς χαραγμένοι
ὁμόκεντροι κύκλοι καὶ τέταρτος έξωτερικός,
στικτός. Στὸ τοίχωμα τοῦ κυλίνδρου μία ὀρι-
ζόντια συνεχῆς γραμμή.

Ύψ. 0.03 μ., διάμ. χείλ. 0.18 μ., διάμ. κυκλικῆς
επιφανείας 0.16-0.165 μ., πάχ. τοιχωμ. 0.009 μ.

36,3 (K1790) Κατώτατο τμήμα κλειστοῦ ἄγ-
γείου, συγκολλημένο (πίν. 29).

Πηλός καθαρός καστανός, επιφάνεια καστα-
νέρυθρη στιλπνή, πολὺ διαβρωμένη. Διατη-
ρεῖται μόνον ἡ βάση, έξωτερικὰ κοίλη.

Μέγ. σωζ. διάμ. 0.12 μ., διάμ. βάσης 0.03 μ.

36,4 (K1791) Μικκύλο πιθόσχημο, σχεδὸν
ἀκέραιο (πίν. 29).

Πηλός καθαρός καστανός, επιφάνεια καστα-
νέρυθρη στιλπνή, έντονα διαβρωμένη περὶ τὴν
κοιλιά. Λαίμους χαμηλὸς κυλινδρικός, κατὰ τὸ
μισὸ τμήμα του φθαρμένος, φέρει ὑπὸ τὸ χεῖ-
λος δύο ἄνισες παράπλευρες ὀπές καὶ διαμε-
τρικὰ ἀντίθετη μία μικρότερη. Σῶμα σφαιρι-
κό, βάση επίπεδη.

Ύψ. 0.071 μ., διάμ. στομ. 0.042 μ., διάμ. βάσης
0.033 μ.

36,5 (Δ625) Λίθινο πινάκιο, ἀκέραιο (πίν. 29).

Ἀσβεστόλιθος λευκόφαιος, έξωτερική επιφά-
νεια κατὰ τόπους διαβρωμένη, έσωτερική
λεία. Σχῆμα περίπου κυκλικό, έλαφρὰ κοῖλο,
χεῖλος καμπύλο. Στὸ έσωτερικό σώζει ἀμυ-
δρὰ ἴχνη ἐρυθροῦ χρώματος.

Διάμ. 0.125-0.133 μ., ὕψ. 0.03 μ., πάχ. 0.02 μ.

36,6 (Δ633) Λίθινος ὕπερος, ἀκέραιος (πίν. 29).

Ἀσβεστόλιθος λευκωπός, επιφάνεια σπογγω-
τή. Σχῆμα ἡμιελλειπτικό σὲ κατακόρυφη το-
μή, διατομή κυκλική.

Ύψ. 0.03 μ., μέγ. διάμ. 0.03 μ.

Ἀπὸ καθαρισμὸ λίθων εἰσόδου

36,7 (K1792) Ὅστρακο σκεύους (πίν. 29).

Πηλός καθαρός μελανωπός, επιφάνεια έξωτε-
ρικὰ λεία, έσωτερικὰ ὀμαλή, θαμπή. Ὅστρα-
κο δισκοειδές διατηρεῖ τὴν ἀρχὴ ρηχῆς κεν-
τρικῆς κοιλότητας. Στὸ ἄλλο ἄκρο τῆς κάτω

επιφάνειας καὶ πρὶν ἀπὸ τὴν περίμετρο τοῦ
τέρματος προσκολλᾶται κωνικός δακτύλιος.

Μέγ. διάστ. 0.10 μ., ὕψ. σωζ. 0.035 μ., διάμ. δί-
σκου 0.165 μ.

ΤΑΦΟΣ 37

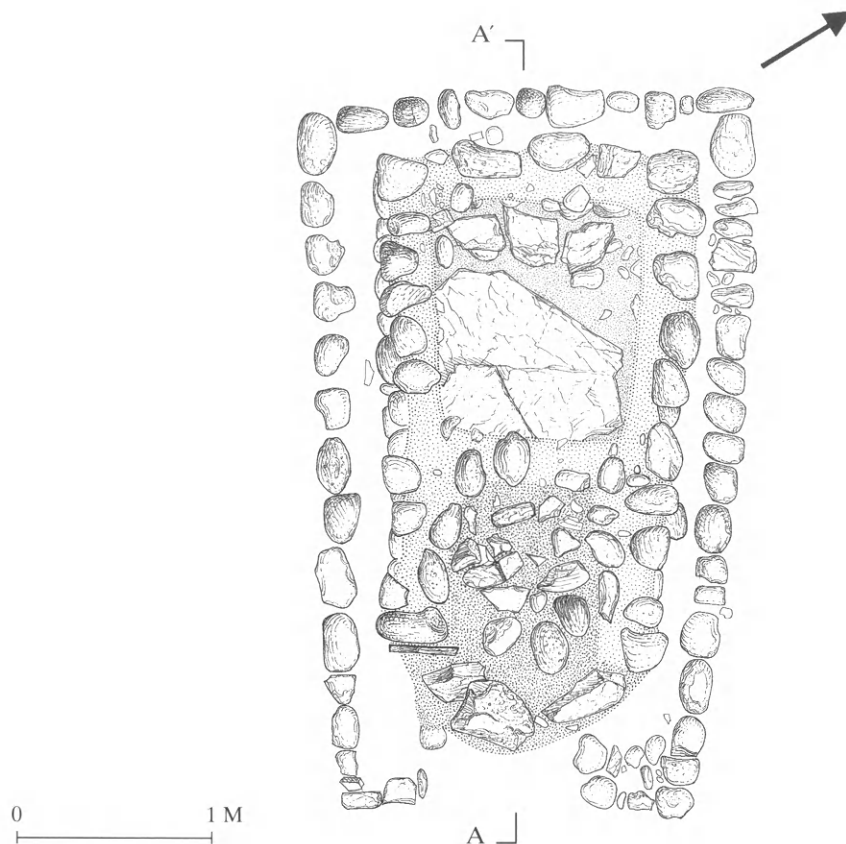
Ὁ τάφος ἀνασκάφηκε κατὰ τὸ ὑπέργειο τμήμα του ἕως τὶς καλυπτήριες πλάκες τὸ 1972 (εἰκ. 231, 232).

Ὁ περίβολος τοῦ τάφου διατηρεῖται ἀκέραιος στὴν ἐπιφάνεια τοῦ ἀρχαίου δαπέδου, ἀποτελούμενος ἀπὸ μικρὲς καὶ μέτριες κροκάλες σὲ μία σειρὰ. Στὴ βόρεια πλευρὰ μερικὲς πέτρες δὲν πατοῦν, ὡς συνήθως, ὀριζόντια στὸ ἔδαφος, ἀλλὰ λοξά, καλύπτοντας ἐν μέρει ἢ μία τὴν ἄλλη, ὅπως σὲ στρώση συστήματος ἰχθυόκανθας. Τὸ σχῆμα του εἶναι περίπου ὀρθογώνιο, μὲ πλευρὲς ἐλαφρὰ συγκλίνουσες ἀνατολικά (διαστ. βόρ. 3.90 μ., δυτ. 2.35 μ., νότ. 3.70 μ.). Στὴν πλευρὰ αὐτὴ ὁ περίβολος σχηματίζεται ἀριστερὰ καὶ δεξιὰ ἀπὸ δύο-τρεῖς πέτρες καὶ στὴ συνέχεια κάμπτεται πρὸς τὰ πίσω δυτικά, ἐνῶ τὸ μεταξὺ τῶν δύο ἀνοιγμάτων φθάνει σὲ 0.80 μ.

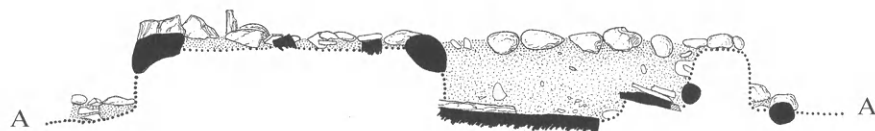
Τὸ ὑπέργειο τμήμα τοῦ τάφου ἀπέχει ἐλάχιστα ἀπὸ τὰ ὅρια τοῦ περιβόλου καὶ ὑψώνεται ἀπὸ 0.30 μ. δυτικὰ μέχρι 0.45 μ. ἀνατολικά ἐπάνω ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τοῦ ἀρχαίου δαπέδου.

231. Ὁ τάφος 37, ἀπὸ ἀνατολικά.

232. Κάτοψη
καὶ τομὴ A-A'
τοῦ τάφου 37.

Τὸ λίθινο περίβλημα σχηματίζει ἐπίμηκες ὀρθογώνιο μὲ τρεῖς στρώσεις ποτάμιων λίθων (μῆκ. 2.75 μ. βόρ. καὶ 2.55 μ. νότ.). Τερματίζει ΝΑ. ἐμπρὸς ἀπὸ μία σχιστολιθική πλάκα μὲ λοξὸ τελείωμα (ὁρατῶν διαστ. πλάτ. 0.34×0.47 μ. ὕψ.) τοποθετημένη ἐγκάρσια πρὸς τὸ μῆκος τοῦ τάφου. Ἀντίστοιχη πλάκα βόρεια δὲν ὑπάρχει καὶ πιθανὸν νὰ εἶχε φθαρεῖ ἀπὸ παλαιά. Ἀνατολικά, τὸ περίβλημα τερματίζει ἢ ὀρθότερα ἀρχίζει μὲ βραχὺ ἡμικύκλιο, σχηματισμένο καθαρὰ ἀπὸ τρεῖς μεγάλες πέτρες καὶ ἐνοποιεῖται μὲ συμπαγὲς τμήμα καλυμμένο ἀπὸ τὶς ἄτακτα ριγμένες πέτρες, τραχιὲς καὶ ποτάμιες.

Μέσα ἀπὸ τὸ δυτικὸ ὀρθογώνιο τμήμα, ὅλη ἡ ἐπίχωση ἕως τὶς καλυπτήριες πλάκες (πάχ. 0.25-0.30 μ.) ἔχει ἀφαιρεθεῖ. Τὸ μεγαλύτερο τμήμα τοῦ λάκκου ἀνατολικά σκεπάζεται ἀπὸ μία ὀριζόντια σχιστολιθική πλάκα⁵⁶ (ὁρατῶν διαστ. 0.90×0.90 μ.). Δυτικὰ προβάλλουν ἀνορθωμένες λοξά, μὲ φορὰ ἐγκάρσια πρὸς τὴ μεγάλη, τρεῖς παράπλευρες μικρὲς σχιστόπλακες καὶ οἱ ὁρατὲς πλευρὲς τους πατοῦν ἐπάνω σὲ βότσαλα.

56. Οἱ γραμμὲς τοῦ σχεδίου σημειώνουν ἐπιφανειακά χαράγματα.

ΜΑΡΤΥΡΑΣ 38

Περὶ τὸ κέντρον τοῦ ἐρευνημένου χώρου εἶχε ἐξ ἀρχῆς ἐξαιρεθεῖ καὶ παρέμεινε ἄσκαφο, τραπεζιόσχημο τμήμα (διαστ. 3.00×2.00-1.50 μ.), γιὰ νὰ ἀποτελέσει τὸν μάρτυρα τῆς ἐπιχώσεως (εἰκ. 233). Ἡ ἐπιφάνειά του βρίσκεται 0.19 μ. ἐπάνω ἀπὸ τὴν ὑψομετρικὴ ἀφετηρία 0.00 μ. τῆς ἀνασκαφῆς, στὸ ἀρχικὸ ἐπίπεδο τοῦ στρώματος καλλιεργείας καὶ καταλήγει σὲ βάθος 1.06 μ. ἀπὸ 0.00 μ., στὴ στάθμη τοῦ ἀρχαίου δαπέδου.

Σημαντικὸ τμήμα τῶν πλευρῶν του βόρεια, δυτικὰ καὶ νότια, ποὺ προφανῶς κα-
ταστράφηκε κατὰ τὴν ἀνασκαφή, συμπληρώθηκε ἐκ τῶν ὑστέρων μὲ ξηρολιθιά. Ὁ ὑπόλοιπος ὄγκος μὲ τὴ μορφή κύβου φαίνεται νὰ εἶναι συμπαγὲς χῶμα καὶ οἱ κάθε-
τες παρειές του δὲν προδίδουν διαφορὲς στὴ σύσταση καὶ τὸν χρωματισμὸ τῆς ἐπι-
χώσεως. Σοβαρὸ στοιχεῖο παρατηρεῖται μόνον στὸ κατώτερο τμήμα του. Νότια, κυ-
ρίως, προβάλλουν στὴν παρειὰ συμπιεσμένα ὄστρακα, ποὺ πρέπει νὰ ἀποτελοῦν κα-
τάλοιπο τοῦ ἀνωτάτου τμήματος τοῦ γειτονικοῦ Ἀποθέτη 39. Τὸ σημεῖο καταλήγει σὲ
ἀπόσταση 2.90 μ. πέρα ἀπὸ τὴ ΒΑ. γωνία τοῦ λάκκου καί, σὲ συνδυασμὸ μὲ ἀναφορὲς
τοῦ ἡμερολογίου, πιστοποιεῖ τὸ ὕψος καὶ τὴν ἔκταση ποὺ εἶχε καταλάβει ἡ ὑπερκά-
λυψη τοῦ Ἀποθέτη ἐπάνω ἀπὸ τὸ χεῖλος τοῦ λάκκου του.

233. Ὁ μάρτυρας ἐπιχώσεως τῆς ἀνασκαφῆς, ἀπὸ δυτικὰ. Δεξιὰ, στὴ νότια πλευρὰ χαμηλά, διακρί-
νονται ὄστρακα. Ἐμπρός, ὁ τάφος 40.

ΑΠΟΘΕΤΗΣ 39

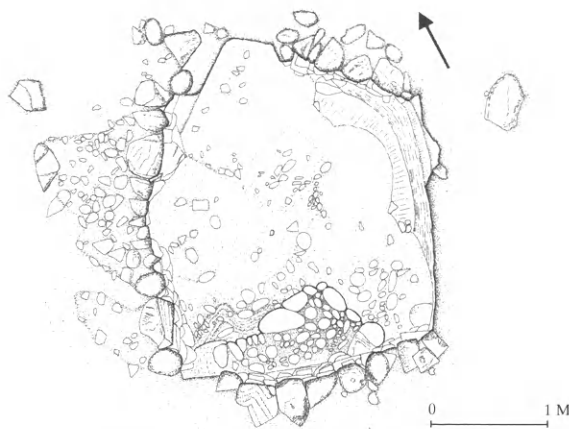
Ο χώρος μεταξύ των τάφων 12, 30, 34, 40 και του Μάρτυρα 38 είχε επιφανειακά έντοπισθει, ήδη από την πρώτη περίοδο της ανασκαφής το 1970, και είχε χαρακτηριστεί ως θέση Άποθέτη. Σποραδικές αναφορές στο ημερολόγιο ἐπ' ευκαιρία ανασκαφής των γύρω τάφων σημειώνουν την αποκάλυψη αγγείων και οστράκων ἐπάνω στην ἐπιφάνεια του ἀρχαίου δαπέδου. Ἡ ἀκριβὴς ἔκταση πού καλύπτεται ἀπὸ τὰ εὐρήματα ἐπιφανείας δὲν καθορίζεται οὔτε παρέχονται εἰδικότερες πληροφορίες καὶ περιγραφές γιὰ τὴ σύσταση τῆς ἐπιχώσεως. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ἡ ανασκαφή δὲν εἶχε προχωρήσει σὲ συστηματικὴ ἔρευνα τοῦ σημείου καὶ τὰ λίγα ἀγγεῖα πού καταγράφησαν στὸν Κατάλογο καὶ ἐκτίθενται στὶς προθήκες τοῦ Μουσείου Μαραθῶνος προήλθαν ἀπὸ τὰ ἀνώτατα στρώματα τοῦ εὐρήματος.

Τὸ πρόβλημα τοῦ Ἀποθέτη καὶ ἡ διερεύνηση τοῦ χαρακτήρα του ἀποτελέσει κύριο θέμα τῆς μελέτης γιὰ τὴ δημοσίευση τοῦ νεκροταφείου στὸ Τσέπ. Ὁστρακα, πέτρες καὶ χαλίγια, καθὼς καὶ ὁρατὸ τμῆμα τοίχου στὸ νότιο ἄκρο τῆς ὑπὸ ἔρευνα περιοχῆς, ἔδιναν τὴν ἐντύπωση ἀκαθάριστου δαπέδου. Ἡ κατάσταση αὐτὴ δημιουργοῦσε βάσιμες ἐλπίδες ὅτι θὰ μπορούσε τουλάχιστον νὰ διευκρινισθεῖ ἂν τὰ σωζόμενα κατάλοιπα ἀποτελοῦσαν ἀπορρίμματα γειτονικοῦ οἰκισμοῦ ἢ παλαιὰ ἀχρηστευμένα κτερίσματα, πού ἀφαιρέθηκαν ἀπὸ τοὺς λάκκους κατὰ τὶς ἐπανειλημμένες ταφές.

Τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἔρευνας ξεπέρασαν ὅλες τὶς προβλέψεις καὶ προσδοκίες. Στὴ θέση 39 ἀποκαλύφθηκε βαθὺς (1.20 μ.) καὶ εὐρὺς λάκκος (2.60×3.00 μ. περίπου), γεμάτος μὲ ἐξαιρετικὰ μεγάλη ποσότητα κεραμεικῆς καὶ λίγα μικρὰ ἀντικείμενα πού φαίνεται νὰ ἔχουν ἄμεση σχέση μὲ νεκρικές τελετές (εἰκ. 234, 235). Τὸ εὖρημα παρουσιάζεται μοναδικὸ καὶ οἱ τεράστιες ἀπαιτήσεις μελέτης του ὑποχρεώνουν νὰ ἐξετασθεῖ ἰδιαίτερα, μεθοδολογικὰ καὶ θεωρητικὰ, γιὰ νὰ ἀποδώσει ὅλες τὶς πολυσήμαντες πληροφορίες του⁵⁷. Εὐνόητο εἶναι ὅτι τὰ πρῶτα γνωστὰ εὐρήματα τῆς παλαιᾶς ανασκαφῆς θὰ περιληφθοῦν στὴν ὁλοκληρωμένη δημοσίευση τοῦ Ἀποθέτη 39, διότι ἄλλως θὰ παρουσιάζονταν ἀποκομμένα ἀπὸ τὸ σῶμα τοῦ εὐρήματος.

234. Ὁ λάκκος τοῦ Ἀποθέτη 39, ἀπὸ Νότον.

235. Κάτοψη τοῦ Ἀποθέτη 39.

57. Βλ. Πετράκο 1999, 27-28. 2000, 25-34. 2001, 20-22. 2002, 15-17. 2003, 17-20. Παντελίδου Γκόφα 1999, 38-41. 2000, 33-36. 2001, 19. Pantelidou Gofas 2004. Βλ. καὶ ἄνωτέρω, τάφο 13, εἰκ. 98.

ΤΑΦΟΣ 40

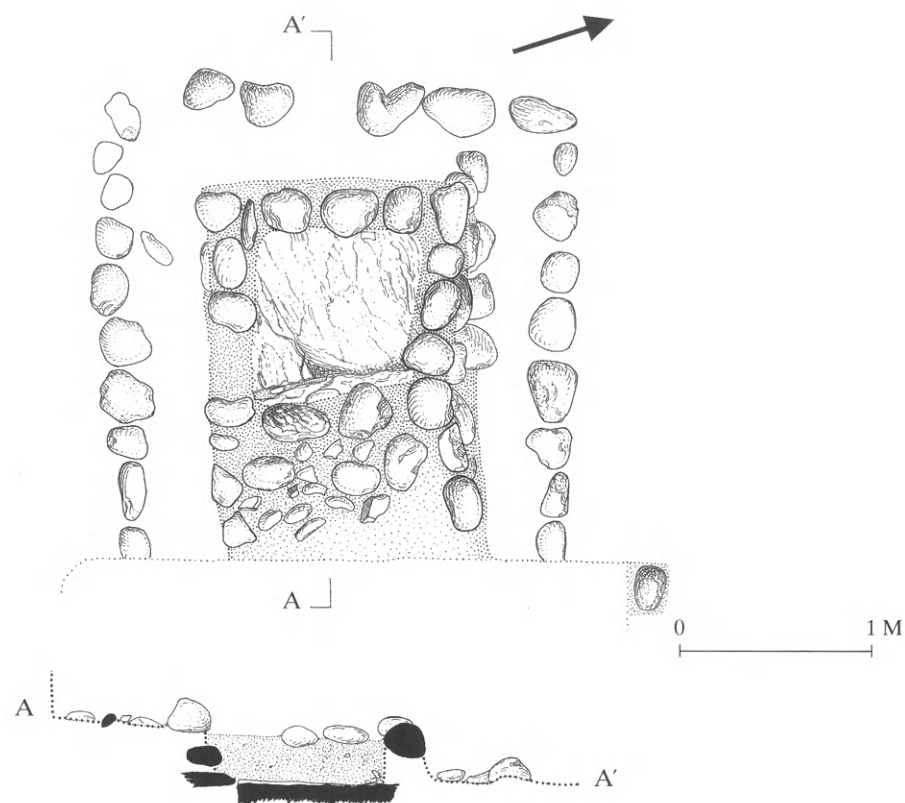
Ἀνασκάφηκε τὸ 1972 κατὰ τὸ ὑπέργειο τμήμα του, ἕως τὶς καλυπτήριες πλάκες. Τὸ ἀνατολικὸ τέρμα του ἐξαφανίζεται κάτω ἀπὸ τὸν κεντρικὸ μάρτυρα τῆς ἀνασκαφῆς (εἰκ. 236, 237).

Ὁ περίβολος τοῦ τάφου διατηρεῖται, κατὰ τὸ ὁρατὸ τμήμα του, ἀκέραιος, μὲ μεγάλες κροκάλες στρωμένες στὴν ἐπιφάνεια τοῦ ἀρχαίου δαπέδου (ὁρατὲς διαστ. βόρ. πλευρᾶς 2.40 μ., νότ. 1.80 μ.). Τὸ ΝΔ. τέρμα του ὅμως εἶναι ἀσαφές, γιὰτὶ δύο-τρεῖς πέτρες τῆς εὐθείας του συγχέονται μὲ τὶς πέτρες τοῦ ΒΑ. χείλους τοῦ Ἀποθέτη 39. Στὴ δυτικὴ πλευρὰ ἔχουν χρησιμοποιηθεῖ κροκάλες, ἰδιαίτερα μεγάλες (μῆκ. μέχρι 0.40 μ.), ποὺ ὅμως δὲν φθάνουν μέχρι τὸ νότιο ἄκρο, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ μὴ διευκρινίζεται ποῦ ἀνήκουν οἱ λίγες πέτρες τῆς νότιας πλευρᾶς, ποὺ μόλις ἀναφέραμε.

Μέσα στὸν περίβολο προβάλλει τὸ ὀρθογώνιο κτιστὸ πλαίσιο τοῦ ὑπέργειου ἐπιπέδου. Ἡ βόρεια πλευρὰ του (ὑψ. 0.40 μ.) εἶναι κτισμένη σὲ τρεῖς στρώσεις μὲ κροκάλες, ὁρατὲς ἐξωτερικά, ἐνῶ ἡ νότια παρουσιάζεται κατὰ 0.10 μ. χαμηλότερη.

236. Ὁ τάφος 40, ἀπὸ δυτικά. Πίσω ὁ Μάρτυρας 38. Δεξιά, τὸ ΒΑ. χεῖλος τοῦ Ἀποθέτη 39.

237. Κάτοψη και τομή Α-Α' του τάφου 40. Η στικτή γραμμή σημειώνει τὸ ὄριο τοῦ Μάρτυρα 38.

Δυτικά στὶς γωνίες ἐξέχουν, ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τῆς ἄνω σειρᾶς, δύο μεγάλες κροκάλες καὶ ἡ θέση τους δὲν φαίνεται τυχαία. Τοῦτο ὑποδηλώνεται κυρίως ἀπὸ τὴν πέτρα τῆς ΝΔ. γωνίας, πὺν ἔχει τοποθετηθεῖ ὀρθία. Στὴν ἀπέναντι πλευρὰ τοῦ ὀρθογωνίου, ἐπάνω ἀπὸ τὴν ὑποτιθέμενη θέση εἰσόδου ἐξέχουν ἀπὸ τὸ ἐπίπεδο ἄλλες δύο πολὺ μεγάλες κροκάλες, πὺν ἐπὶ πλέον σχηματίζουν τὴν τέταρτη πλευρὰ τοῦ δυτικοῦ ὀρθογωνίου. Στὴ συνέχειά τους, τὸ ἀνατολικὸ τμήμα, ὅσο τουλάχιστον εἶναι ὁρατό, σκεπάζεται μὲ πέτρες ριγμένες ἄτακτα, σὲ ἐπιφάνεια σχεδὸν ὀριζόντια, περὶ τὰ 0.30 μ. ἐπάνω ἀπὸ τὸ δάπεδο. Μέσα ἀπὸ τὸ ὑπερυψωμένο δυτικὸ τμήμα τὸ γέμισμα (πάχ. 0.25 μ. περίπου) εἶχε ἀφαιρεθεῖ κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ καὶ παρουσιάσθηκε ἡ σχιστολιθικὴ καλυπτῆρια πλάκα (ὁρατῶν διαστ. 0.75×0.80 μ.) ἐπίπεδη, στρωμένη ὀριζόντια. Τὸ ἀνατολικὸ εὐθύγραμμα τέρμα τῆς ἐφάπτεται σὲ ἄλλη, μόλις διακρινόμενη πλάκα, πὺν χάνεται κάτω ἀπὸ τὸ ἐπίπεδο τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος. Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ τοῦ τάφου θεωρεῖται ὅτι βρέθηκε τὸ ἀγγεῖο T.40,1.

Εὔρημα

40,1 (K710) Πιθόσχημο μὲ λαμό, ἀκέραιο (πίν. 30).
Πηλὸς καθαρὸς ἐρυθρὸς, ἐπιφάνεια καλυμμένη ἀπὸ ὀξείδωση, τοιχώματα παχιά. Στόμιο

κυλινδρικό, σῶμα σφαιρικό, βάση ἐπίπεδη.
Ύψ. 0.10-0.104 μ., διάμ. στομ. 0.068 μ., διάμ. κοιλ. 0.102 μ., διάμ. βάσης 0.04 μ.

ΤΑΦΟΣ 41

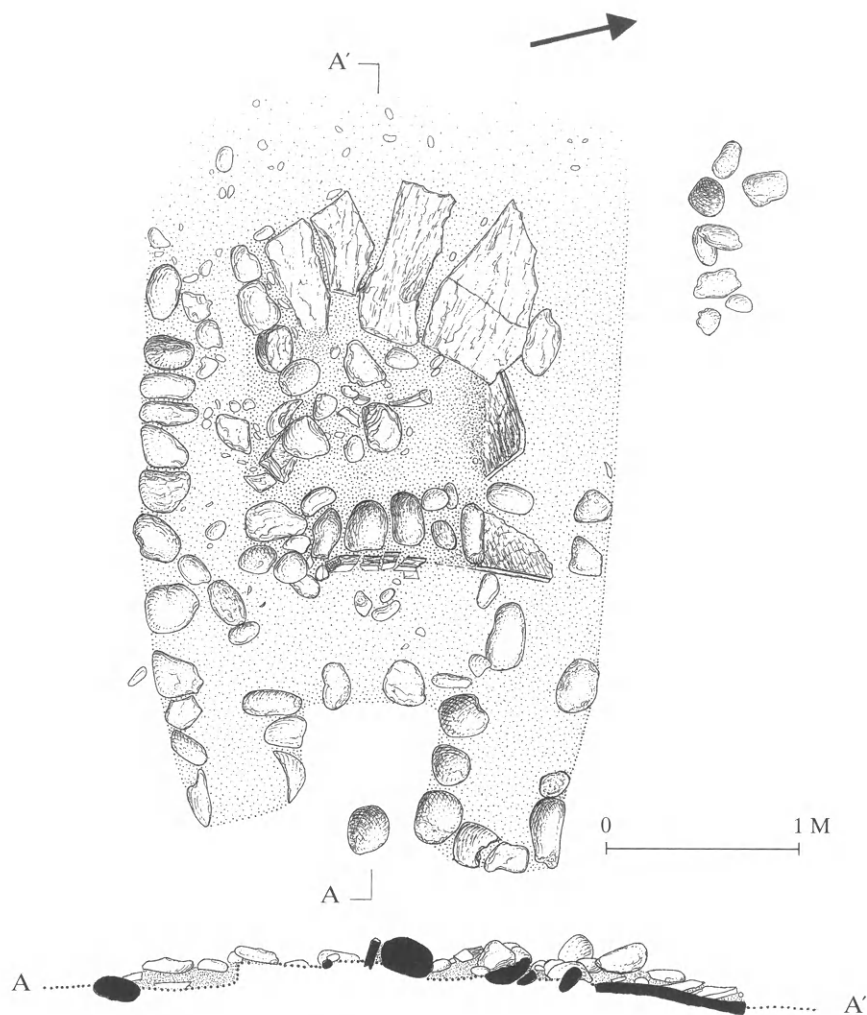
Ο τάφος αποκαλύφθηκε τὸ 1972 ἐπιφανειακά, στὸ ἐπίπεδο τοῦ ἀρχαίου δαπέδου (εἰκ. 238, 239).

Ο περιβόλος σώζεται τμηματικά καὶ σχηματίζεται ἀπὸ κροκάλες σχετικὰ πλακωτές (μέσου μήκ. 0.25 μ.), μὲ τὴν περισσότερη εὐθύγραμμη ἐπιφάνεια πρὸς τὰ ἔξω. Ἡ νότια πλευρὰ σώζεται σχεδὸν ἀκέραιη σὲ μήκος 3.00 μ. καὶ παρατηρεῖται ὅτι μία πέτρα της, πρὸς τὸ δυτικὸ ἄκρο, ἔχει στηθεὶ ἠθελημένα ὄρθια. Ἀπὸ τὴ βόρεια σειρὰ ἔχουν ἀπομείνει στὴ θέση τους πέντε-ἕξι πέτρες, πὺν σημαδεύουν διαδρομὴ 2.00 μ. Τὸ ὑπόλοιπο τμήμα, καθὼς καὶ ὅλη ἡ δυτικὴ πλευρὰ, ἔχουν ἐξαφανισθεῖ. Στὸ σημεῖο, ὅπου θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι οἱ πέτρες στὴ σειρὰ, ὑπάρχουν σήμερα μόνον μερικὰ σκόρπια χαλίκια.

Ἀπὸ τὴν τέταρτη πλευρὰ τοῦ περιβόλου σώζεται ἀκέραιο τὸ ΒΑ. τμήμα μὲ δύο-τρεῖς πέτρες ἀνατολικά, πὺν στρέφει πρὸς τὰ πίσω, δυτικά, καὶ σχηματίζει κεραία μήκ. 1.32 μ. Ὅμοιο θὰ ἦταν καὶ τὸ ΝΑ., ἀλλὰ λείπουν οἱ πέτρες ἀνατολικά καὶ ἡ ἀντίστοιχη κεραία εἶναι σχετικὰ φθαρμένη. Ἀνάμεσα στὶς δύο κεραῖες τοῦ περιβόλου

238. Ὁ τάφος 41, ἀπὸ ἀνατολικά.

239. Κάτοψη και τομή Α-Α' τοῦ τάφου 41.

σχηματίζεται ἄνοιγμα (πλάτ. 0.60 ἀνατολικά), πού διευρύνεται μέχρι 0.72 μ. στοῦ τέρμα του. Στόν ἐνδιάμεσο χώρο ὑπάρχουν μερικές πέτρες ἀλλά δὲν διακρίνεται ἂν εἶναι ριχτές ἢ τακτικά τοποθετημένες. Στὴν ἴδια περιοχή, σὲ ἀπόσταση 1.50 μ. περίπου ἀπὸ τὴν ἀνατολική πλευρά τοῦ περιβόλου, ἀκριβῶς μετὰ τὸ τέρμα τῶν δύο κεραίων, προβάλλουν τρεῖς-τέσσερις μικρὲς σχιστολιθικές πλάκες. Οἱ πλάκες εἶναι τοποθετημένες σφικτὰ ἢ μία δίπλα στὴν ἄλλη, σχεδὸν κατακόρυφες, μὲ ἐλαφρὰ κλίση ἀπὸ Δ.-᾽Α. καὶ σχηματίζουν ἐνιαῖο «μέτωπο» (πλάτ. 0.50 μ.), πού ἐξέχει μόλις 0.10-0.15 μ. ἀπὸ τὸ δάπεδο. Πίσω τους ἀκριβῶς, στὰ δυτικά, τρεῖς ἐγκάρσια τοποθετημένες κροκάλες φαίνεται σὰν νὰ τίς στηρίζουν καὶ νὰ τίς συγκρατοῦν, ἐνῶ βόρεια, στοῦ τέρμα τῆς ἴδιας εὐθείας, μία μεγάλη τραχιὰ τριγωνική ἐπιτελεῖ ἄγνωστο ἀλλὰ μάλλον εἰδικὸ σκοπὸ.

Μετὰ ἀπὸ αὐτὴν τὴ σειρά, ἐπάνω στὴ θέση τοῦ ἄσκαφου λάκκου καὶ στοῦ ὕψους τοῦ ἀρχαίου δαπέδου ὑπάρχουν ἀρκετὲς σκόρπιες ποτάμιες πέτρες. Ἡ σωζόμενη ὑπέργεια κατασκευὴ τερματίζει δυτικά μὲ τέσσερις μεγάλες πλάκες (ὄρατῶν διαστ. 0.90×0.50 μ. μέχρι 0.65×0.25 μ.) στρωμένες ἀκτινωτά, ἐνῶ μία ἀκόμα βόρεια, παρουσιάζει ἔντονη κλίση πρὸς τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ λάκκου καὶ ἴσως ὑποδηλώνει καταβύθιση τῆς καλύψεως στοῦ σημείου αὐτό.

ΤΑΦΟΣ 42

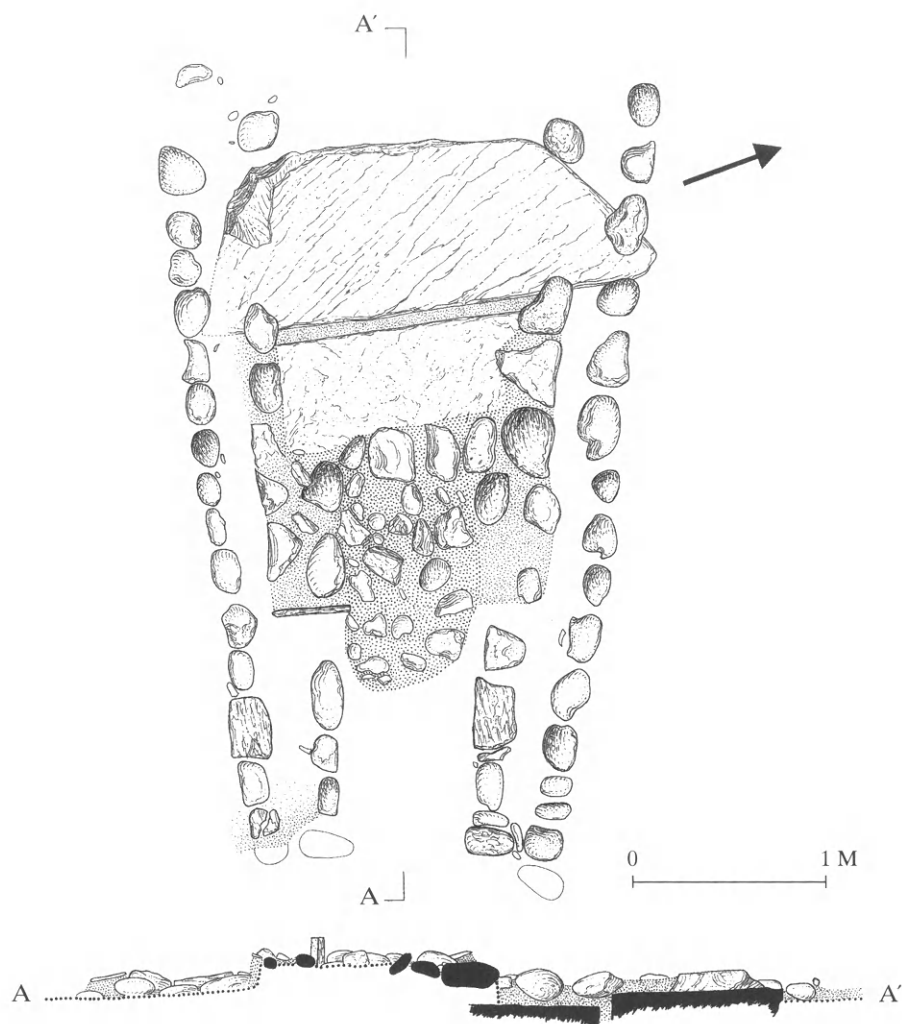
Ὁ τάφος ἀποκαλύφθηκε τὸ 1972 μόνον ἐπιφανειακά, στὸ ἐπίπεδο τοῦ ἀρχαίου δαπέδου (εἰκ. 240, 241).

Ὁ περίβολος τοῦ τάφου ἔχει σχῆμα τραπεζίου καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ μικρὲς σχετικὰ ποτάμιες πέτρες (μέσου μήκ. 0.20-0.25 μ.). Ἡ νότια πλευρὰ σώζεται συνεχῆς καὶ ἀπολύτως εὐθύγραμμη μέχρι μήκους 3.70 μ. Ὁμοία διατηρεῖται καὶ ἡ βόρεια σὲ μήκος 4.20 μ., ἀλλὰ τὸ δυτικότερο τμήμα της (μήκ. 2.00 μ.) ἔχει πέτρες μεγαλύτερες, περὶπου σφαιρικές, διαφορετικές ἀπὸ τίς ἄλλες, καὶ φαίνεται νὰ προέρχονται ἀπὸ ἐπισκευή. Δυτικὴ πλευρὰ δὲν ὑπάρχει καὶ ἡ ἀπουσία της δὲν ἐρμηνεύεται, γιατί ἐδῶ τὸ ἀρχαῖο δάπεδο διατηρεῖται ὁμαλὸ, χωρὶς ἴχνη πιθανῆς καταστροφῆς ἢ ἐπεμβάσεως. Ἀνατολικά, τὰ τέρματα τῆς βόρειας καὶ νότιας πλευρᾶς κάμπτονται ἀμέσως πρὸς τὰ πίσω, δυτικά, καὶ διαγράφουν Π μὲ κεραῖες μήκους 1.24 μ. καὶ 0.82 μ. ἀντίστοιχα. Εἰδικὰ ἡ βόρεια τερματίζει μὲ μία σχιστολιθικὴ πλάκα, ἀσύννηθες ὑλικὸ σ' αὐτὴν τὴ θέση (διαστ. 0.38x0.23 μ.).

Οἱ δύο κεραῖες καταλήγουν ἐμπρὸς ἀπὸ πολλὰς στρωμένες ὀριζόντια πέτρες, ποὺ ἀπαρτίζουν ἐνιαῖο σῶμα (1.50x1.35 μ.) μόλις 0.15-0.18 μ. ὑψηλότερα ἀπὸ αὐτὲς καὶ

240. Ὁ τάφος 42, ἀπὸ ἀνατολικά.

241. Κάτοψη και τομή A-A' του τάφου 42.

ἀπὸ τὸ ἀρχαῖο δάπεδο. Τὸ δυτικὸ ἄκρο τῆς ἐπιφάνειας σχηματίζεται ἀπὸ μία σειρά πέτρες, τοποθετημένες παράπλευρα, μὲ τὴ στενὴ ὄψη ἐξωτερικά.

Κατὰ τὴν ἐπέκταση τῆς νότιας κεραίας τοῦ περιβόλου καὶ ἐγκάρσια πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς εἰσόδου τοῦ τάφου ἔχει στηθεῖ μία σχιστολιθικὴ πλάκα (πλάτ. 0.36 μ. καὶ ὄρατοῦ ὕψ. 0.26 μ.) μὲ λοξὸ τελείωμα. Ἄλλη ἀντίστοιχη πλάκα στὸν Βορρᾶ δὲν ὑπάρχει, ἀλλ' ἀπὸ ἐκεῖ μπορεῖ νὰ προέρχεται, μετὰ τὴν ἀποκοπὴ της, αὐτὴ ποὺ εἶναι στρωμένη στὴ βόρεια κεραία.

Ἡ θέση τοῦ λάκκου καταλαμβάνεται ἀπὸ δύο μεγάλες σχιστολιθικὲς πλάκες μὲ τὴ μακρὰ πλευρὰ τους ἀπὸ Β.-Ν. (μέγ. ὀρατῶν διαστ. 1.70x0.65 μ. ἢ ἀνατ. καὶ 2.40x0.90 μ. ἢ δυτ.). Οἱ γειτνιάζουσες πλευρὲς τους εἶναι ἀπολύτως εὐθύγραμμες καὶ μεταξὺ τους ὑπάρχει στενὴ, ἀκάλυπτη σχισμὴ (πλάτ. 0.05-0.07 μ.). Ἡ δυτικὴ, ὅπως φαίνεται, εἶναι πολὺ μεγαλύτερη τῆς ἄλλης, μία μὴ της ἐξέχει πέρα ἀπὸ τὸν περίβολο βόρεια καὶ στὸ ΝΔ. ἄκρο της παχύνεται αἰσθητά.

Στὰ ἄκρα τῶν πλακῶν, βόρεια καὶ νότια, πατοῦν λίγες μεγάλες πέτρες σὲ σειρά παράλληλη μὲ τὸν περίβολο καὶ φαίνεται νὰ σχηματίζουν τὸ περιθώριο ὑποτυπώδους ὑπέργειου ὀρθογωνίου ἐπιπέδου ἐπάνω ἀπὸ τὸν λάκκο (ὕψ. τὸ πολὺ 0.20 μ.).

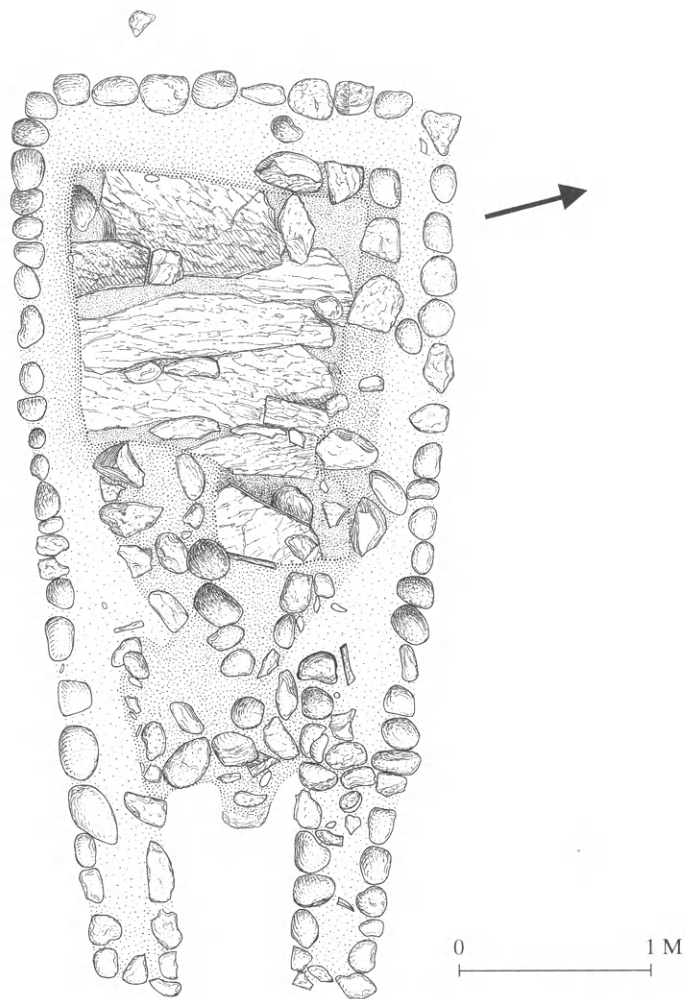
ΤΑΦΟΣ 43

Ὁ τάφος ἀνασκάφηκε ἐπιφανειακά, ἕως τὸ ἀρχαῖο δάπεδο καὶ τὶς καλυπτήριες πλάκες τὸ 1972 (εἰκ. 242, 243).

Ὁ περίβολος σώζεται ἀκέραιος, ἄριστα διατηρημένος καὶ παρουσιάζει σχῆμα τραπεζίου μὲ μακρὲς πλευρὲς πού συγκλίνουν ἀνατολικά (διαστ. βόρ. 4.70 μ., δυτ. 2.28 μ., νότ. 4.70 μ., ἀνατ. 1.46 μ.). Οἱ πέτρες, κατὰ τὸ πλεῖστον μικρὲς (μέσου μήκ. 0.20 μ.) εἶναι ποτάμιες καὶ μερικὲς τραχιές. Ἀνατολικά οἱ πλευρὲς του, πολὺ στενές, στρέφουν πίσω πρὸς τὰ δυτικά καὶ σχηματίζουν Π μὲ δύο κεραῖες, μήκους 1.04 μ. ἡ νότια, ἐνῶ ἡ βόρεια εἶναι μακρύτερη καὶ συνεχίζει μέχρι 1.60 μ. Ἐκεῖ τερματίζει ἔμπρὸς ἀπὸ μία ὀρθία, μεγάλη, ποτάμια πέτρα, πού ὑποκαθιστᾷ τὴ συνήθη σχιστολιθικὴ πλάκα καὶ ἐξέχει 0.30 μ. ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τοῦ περιβόλου. Δίπλα τῆς στέκει μία μικρὴ πλακωτή.

242. Ὁ τάφος 43, ἀπὸ ἀνατολικά.

243. Κάτοψη του τάφου 43.

Ἀπὸ ἀπόσταση 0.80 μ. περίπου ἀπὸ τὸ ἀνατολικὸ ἄκρο τοῦ περιβόλου καὶ μέχρι τῆ θέσης τοῦ λάκκου τὸ δάπεδο καλύπτεται μὲ ριχτὲς πέτρες. Μέσα σ' αὐτὸν τὸν χώρο, στὸ μέσον τοῦ τάφου καὶ 2.20 μ. ἀπὸ τὸν ἀνατολικὸ περίβολο, προβάλλει ὄρθια σχιστολιθικὴ πλάκα, ποὺ μοιάζει μὲ φράξιμο εἰσόδου. Αὕτῃ ἡ μικρὴ πλάκα (ὄρατοῦ πλάτ. 0.28 μ.) εἶναι κάτω ἀπὸ τὸ ἐπίπεδο τῶν ριχτῶν λίθων. Πίσω της, στὰ δυτικά, πατάει 0.18 μ. χαμηλότερα σὲ μία ὀριζόντια πλάκα.

Βόρεια, στὸ ἴδιο ἐπίπεδο μὲ τὸν περίβολο, ἐσωτερικὰ καὶ σὲ ἐλάχιστῃ ἀπ' αὐτὸν ἀπόσταση, ξεχωρίζουν πέτρες ἀραιὰ καὶ σὲ εὐθεία διάταξη. Στὸ τέλος στρέφουν δυτικά καὶ φαίνεται ὅτι διαγράφουν ὀρθογώνιο κτιστὸ πλαίσιο κατεστραμμένο, μὲ μία μόνον στρώση, ἐπάνω στὴ στάθμῃ τοῦ δαπέδου.

Ὁ λάκκος καλύπτεται μὲ τρεῖς μεγάλες σχιστολιθικὲς πλάκες, στρωμένες ἀνώμαλα ἀπὸ B.-N. καὶ ἄλλες μικρότερες στὰ κενά. Οἱ χαμηλότερες βρίσκονται σὲ βάθος 0.30 μ. ἀπὸ τὴ στάθμῃ τοῦ δαπέδου, ἐνῶ ἡ δυτικότερη κλίνει ἐμφανῶς ἀπὸ Ἀ.-Δ., μὲ ἀποτέλεσμα ἡ μία πλευρὰ της νὰ φθάνει σχεδὸν στὸ δάπεδο.

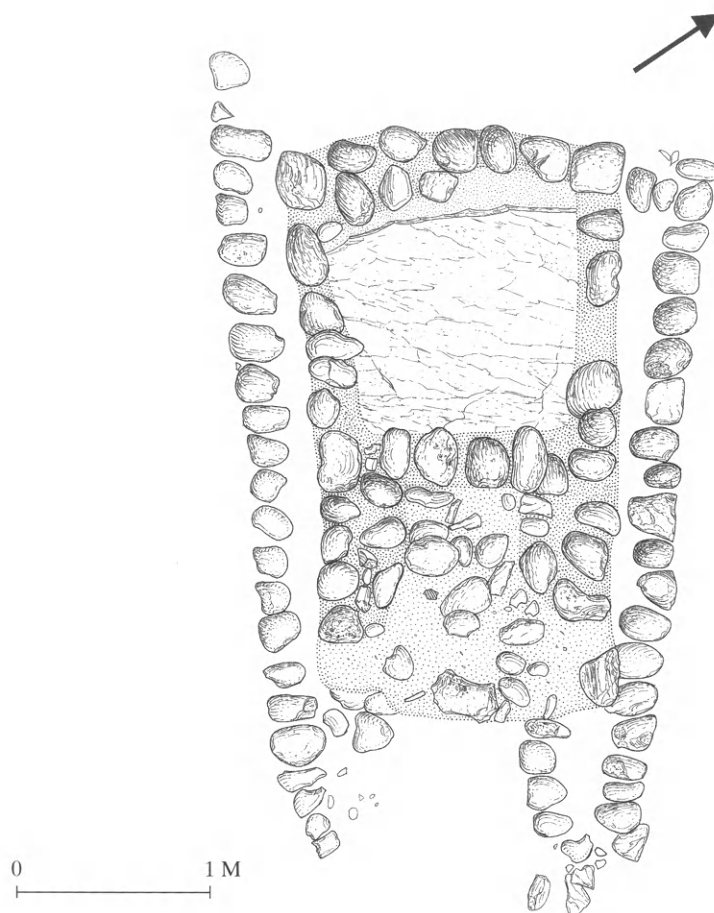
ΤΑΦΟΣ 44

Ὁ τάφος ἀποκαλύφθηκε κατὰ τὸ ὑπέργειο τμήμα του καὶ τὴν καλυπτήρια πλάκα τὸ 1972 (εἰκ. 244, 245).

Ὁ περίβολος σώζεται σχεδὸν ἀκέραιος, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ δυτικὴ πλευρὰ, ποὺ μπορεῖ νὰ ἀφαιρέθηκε κατὰ τὴν κατασκευὴ βάσης στύλου τοῦ στεγάστρου. Ἀποτελεῖται ἀπὸ κροκάλες μετρίου μεγέθους στὴ σειρὰ, μὲ τὴν πιὸ ὁμαλὴ καὶ πιὸ στενὴ ὄψη τους πρὸς τὰ ἔξω. Οἱ μακρὲς πλευρὲς (σὼζ. μῆκ. βόρ. 3.54 μ. καὶ νότ. 4.24 μ.) συγκλίνουν πρὸς Ἀν. καὶ δίνουν στὸν περίβολο σχῆμα τραπεζίου. Στὸ σημεῖο αὐτὸ τὰ τέρματα στρέφουν πρὸς τὰ πίσω καὶ διαγράφουν ἀπολήξεις σχήματος Π. Ἡ ΒΑ. κεραία φαίνεται σὲ μῆκος 1.00 μ., ἐνῶ ἀπὸ τὴν ἀντίστοιχη ΝΑ. σώζεται μόνον μία πέτρα ἔμπρὸς ἀπὸ τὸ ἀνυψωμένο ἐπίπεδο. Τὸ ἄνοιγμα τῶν μακρῶν πλευρῶν στὸ τέρμα τους εἶναι 1.70 μ. καὶ τὸ μῆκος τῆς φθαρμένης δυτικῆς πλευρᾶς πρέπει νὰ ἦταν 2.70 μ. Οἱ συνήθεις ὀρθιες σχιστολιθικὲς πλάκες στὰ πλευρὰ τῆς εἰσόδου δὲν ὑπάρχουν καὶ πάντως δὲν εἶναι ἐξωτερικὰ ὁρατές.

244. Ὁ τάφος 44, ἀπὸ ἀνατολικά.

245. Κάτοψη του τάφου 44.

Τὸ ὑπέργειο τμήμα τοῦ τάφου ἔχει στὴν περίμετρο μία στρώση κροκάλες (μῆκ. βόρ. πλευρᾶς 2.95 μ., δυτ. 1.80 μ., νότ. 2.53 μ.), ὅμοιες στὸ μέγεθος καὶ τὴν τοποθέτηση μὲ αὐτὲς τοῦ περιβόλου, καὶ σχηματίζει χαμηλὸ ὀρθογώνιο ἐπίπεδο, ἀνυψούμενο ἀπὸ 0.17 μ. δυτικὰ μέχρι 0.30 μ. ἀνατολικά.

Τὸ ἀνατολικὸ μισὸ τοῦ ἐπιπέδου σχηματίζει συμπαγὲς τετράγωνο (διαστ. 1.50×1.50 μ.) γεμισμένο ἀσύντακτα μὲ πέτρες. Στὰ δυτικὰ του κλείνει μὲ τέσσερις κροκάλες στὴ σειρὰ, ἐπάνω ἀπὸ τὴν ὑποτιθέμενη θέση τῆς εἰσόδου, ἐνῶ στὸ ἀνατολικὸ ἄκρο, στὴ μέση ἀκριβῶς, προβάλλει μία μεγάλη τραχιὰ πέτρα ὑψηλότερα ἀπὸ ὅλες τὶς ἄλλες (ὑψ. ἀπὸ τὸ δάπεδο 0.35 μ.), πού δὲν ἀποκλείεται νὰ χρησίμευε ὡς σῆμα τοῦ τάφου.

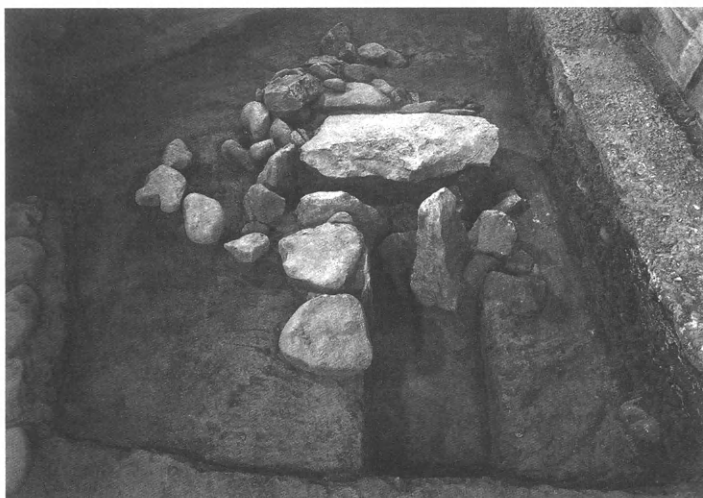
Κάτω ἀπὸ τὸ ἀνεσκαμμένο δυτικὸ τμήμα τοῦ ὑπέργειου ἐπιπέδου ἔχει ἀποκαλυφθεῖ ἡ καλυπτήρια πλάκα τοῦ τάφου, μονόλιθη, σχιστολιθικὴ καὶ περίπου τραπεζιοσχημὴ (ὁρατῶν διαστ. πλάτ. 1.30 μ. ἕως 1.15 μ. καὶ μῆκ. 1.15 μ. ἀπὸ Ἀ. πρὸς Δ.). Ἡ ἐπιφάνειά της κλίνει καὶ βυθίζεται ἐλαφρὰ ἀνατολικά, ἐνῶ δυτικὰ βρίσκεται στὴ στάθμη τοῦ ἐξωτερικοῦ χώρου, στὸ ἴδιο ἐπίπεδο μὲ τὴ δυτικὴ σειρὰ τοῦ ὑπέργειου ὀρθογωνίου. Τέλος, στὰ ΝΔ. ὑπάρχουν τρεῖς κροκάλες, πού πατοῦν ἐπάνω σὲ χῶμα ἔξω ἀπὸ τὴν πλάκα, ὡς δεύτερη ἐσωτερικὴ σειρὰ τοῦ δυτικοῦ περιθωρίου.

ΤΑΦΟΣ 45

Ἀποκαλύφθηκε τὸ 1972, ἕως τὸ ἐπίπεδο τοῦ ἀρχαίου δαπέδου καὶ ἀνασκάφηκε τὸ 2001 περιμετρικά, μέχρι βάθους 0.20 μ.⁵⁸ (εἰκ. 246, 248).

Ἡ περιοχὴ γύρω ἀπὸ τὸν τάφο δὲν ἀποκαλύπτει διαμόρφωση ἐξωτερικοῦ περιβόλου. Μερικὲς συγκεντρωμένες πέτρες, τέσσερις-πέντε νότια καὶ ἄλλες τόσες ἀνατολικά τοῦ ταφικοῦ σχηματισμοῦ, πρέπει νὰ ἔχουν κάποια σχέση μετὰ τὸν τάφο, ἀλλὰ δὲν ὑπάρχει ἔνδειξη συγκεκριμένου σκοποῦ καὶ χρήσης. Ἄν τυχὸν θεωρηθοῦν ὑπολείμματα περιβόλου, τότε ἡ γενικότερη καταστροφή του δὲν δικαιολογεῖται ἀνασκαφικά οὔτε ὑπάρχουν ἄλλα ἶχνη του.

Τὸ πρόθυρο τοῦ τάφου ἀποκαλύφθηκε τὸ 2001 καί, κατὰ παράβαση τοῦ τηρουμένου ἐθίμου, εἶναι προσανατολισμένο κατ' εὐθείαν στὸν Βορρᾶ. Τὸ ἀνεσκαμμένο τμήμα του ἔχει μῆκος 1.20 μ. ἀλλὰ συνολικά ἴσως νὰ ἔφθανε σὲ 1.50 μ., πλάτος 0.50 μ.

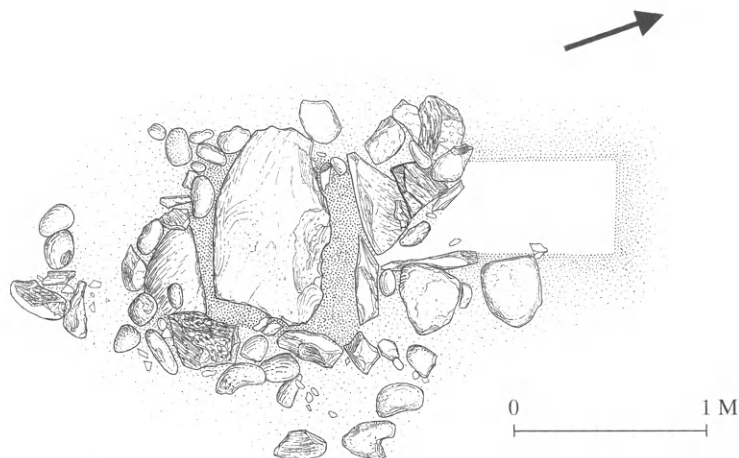

246. Ὁ τάφος 45, ἀπὸ Βορρᾶ.

247. Τὸ ὁρατὸ τμήμα τοῦ τάφου 45, ἀπὸ ἀνατολικά.

58. Παντελίδου Γκόφα 2001, 15, πίν. 8β.

248. Κάτοψη τοῦ τάφου 45.

καὶ ἐρευνήθηκε μέχρι βάθους 0.40 μ. ἀπὸ τὸ ἀρχαῖο δάπεδο. Τὰ τοιχώματά του εἶναι κομμένα κάθετα μέσα σὲ καθαρὸ χῶμα καὶ στὸ τελευταῖο τμήμα, ἐμπρὸς ἀπὸ τὴν εἴσοδο, ἡ ἀνατολική παρειά του ἐπενδύεται μὲ μία κατακόρυφη πλάκα (0.40×0.40 μ.). Ἐξωτερικά, στὸ χεῖλος τοῦ προθύρου, εἶναι στρωμένες ὁριζόντια δύο μεγάλες πλακωτὲς πέτρες. Ἡ μία ἀπὸ αὐτὲς πατάει στὴν κορυφή τῆς κατακόρυφης, ἐνῶ ἐπάνω στὸ δάπεδο συνδέεται μὲ τὶς τέσσερις συγκεντρωμένες πέτρες, ποὺ προαναφέρθηκαν. Δεξιά, στὴ δυτική παρειά καὶ ἐν μέρει μέσα στὸν χῶρο τοῦ προθύρου, ἔχουν συγκεντρωθεῖ λίγες τραχιὲς πέτρες καὶ ἀνάμεσά τους ὀρθώνεται μεγάλη ἀσβεστολιθικὴ πλάκα (εἰκ. 246-247). Ὅπως φαίνεται, ἔχει σχῆμα σφηνοειδὲς τριγωνικῆς διατομῆς (μέγ. πάχ. καὶ πλάτ. 0.27 μ., ὕψ. 0.75 μ.) καὶ ἡ ὀξεία κορυφή τῆς ἔξέχει ἐπάνω ἀπὸ τὶς πλάκες τῆς ἀνατολικῆς παρειᾶς περὶ τὰ 0.30 μ.⁵⁹ Πίσω τῆς, πρὸς Νότον, ἄλλη πλάκα (0.50×0.35 μ.) τοποθετημένη μὲ μικρὴ κλίση ἀπὸ Ν. πρὸς Β. φράσσει μερικῶς τὸ ἄνοιγμα τῆς εἰσόδου τοῦ τάφου. Ἡ ἄνω πλευρά τῆς βρίσκεται κατὰ 0.10-0.15 μ. χαμηλότερα ἀπὸ τὸ ἀρχαῖο δάπεδο καὶ ἀσφαλῶς δὲν ἦταν ἐξωτερικὰ ὀρατὴ.

Τὸ περίγραμμα τοῦ λάκκου σχηματίζεται ἐπάνω στὸ ἀρχαῖο δάπεδο καμπυλόγραμμο ἕως κυκλικό (διαμ. 1.30 μ. περίπου), μὲ μικρὲς κροκάλες καὶ λίγες ἀκόμα τραχιὲς πέτρες, οἱ περισσότερες ὀρθιες, τοποθετημένες πυκνὰ ἢ μία δίπλα στὴν ἄλλη (εἰκ. 247).

Ὁ λάκκος καλύπτεται μὲ δύο πλάκες. Ἡ μία, μικρὴ καὶ ἡμιελλειπτικὴ, εἶναι στρωμένη ὁριζόντια στὸ νότιο ἄκρο καὶ ἀπολήγει στὸ ὄριο τοῦ λίθινου περιγράμματος ἢ εἰσχωρεῖ κατὰ τόπους κάτω ἀπ' αὐτό. Οὐσιαστικὴ κάλυψη παρέχει μία μεγάλη (1.05×0.60 μ., μέγ. πάχ. 0.10 μ.) τραχιὰ ἀσβεστόπλακα, τοποθετημένη μὲ σχετικὴ κλίση ἀπὸ Δ. πρὸς Ἀν. Ἀνατολικά πατάει μέσα ἀκριβῶς ἀπὸ τὶς πέτρες τοῦ κυκλικοῦ περιγράμματος στὴ στάθμη τοῦ δαπέδου, ἐνῶ δυτικὰ ἀνυψώνεται μέχρι 0.20 μ. ἐπάνω ἀπὸ τὶς πέτρες καὶ καταλήγει ἔξω ἀπ' αὐτὲς, ἐπάνω σὲ χῶμα (πάχ. 0.15 μ.). Χῶμα ἐπίσης περιβάλλει τὶς ἄλλες πλευρὲς τῆς καθὼς καὶ τὸ τμήμα ἐπάνω ἀπὸ τὴν εἴσοδο, ποὺ παρουσιάζεται, σήμερα τουλάχιστον, ἀκάλυπτο.

59. Φαίνεται ὅτι στὰ ἄκρα τῆς διατηροῦνται σημεῖα κτυπήματος γιὰ τὴν ἀποκοπὴ τῆς ἀπὸ τὸν βράχο. Βλ. ὅμοια κατακόρυφη πέτρα στὸ Κουφονήσι, Zappeiropoulou 1983, 85, εἰκ. 15.

ΤΑΦΟΣ 46

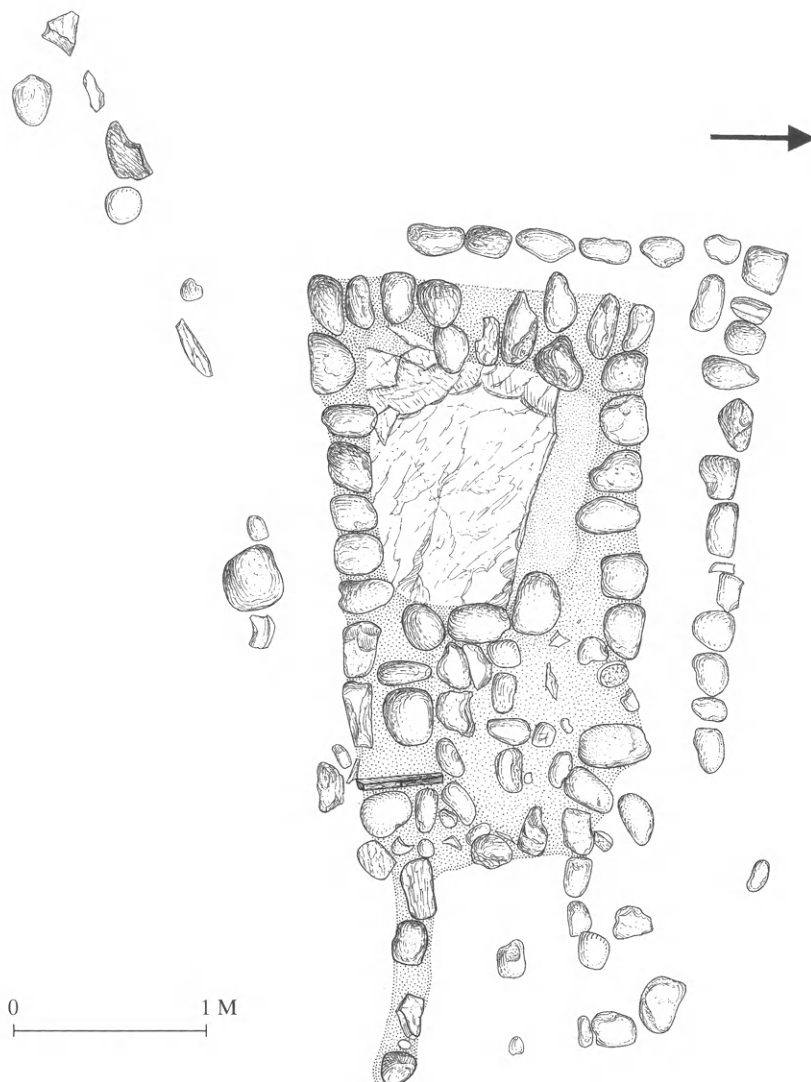
Ὁ τάφος ἀποκαλύφθηκε ἕως τὸ ἀρχαῖο δάπεδο καὶ τὴν καλυπτήρια πλάκα τὸ 1972. Εἶναι προσανατολισμένος ἀκριβῶς ἀπὸ Ἀ. πρὸς Δ. (εἰκ. 249, 250).

Ὁ περίβολος τοῦ τάφου σχηματίζεται μὲ μικρὲς κροκάλες καὶ εἶναι ἀρκετὰ κατεστραμμένος. Διατηροῦνται τμήματα τῆς δυτικῆς (μῆκ. 2.00 μ.) καὶ βόρειας (μῆκ. 2.70 μ.) πλευρᾶς, ἑνωμένα στὴ γωνία. Στὴν ἀνατολικὴ σώζεται κυρίως ἡ σειρὰ τῆς ΒΑ. κεραίας (μῆκ. 0.97 μ.), ποὺ στρέφει πρὸς τὰ πίσω. Ἡ ἀντίστοιχη κεραία ΝΑ. δὲν βρίσκεται στὸ ἴδιο ἐπίπεδο, ἀλλὰ κάπως ὑψηλότερα 0.20-0.25 μ. ἀπὸ τὸ ἔδαφος, ἔχει μῆκος 1.15 μ. καὶ σχηματίζεται ἀπὸ πέτρες διαφορετικῆς, μικρῆς καὶ τραχιᾶς. Ἡ νότια πλευρὰ τοῦ περιβόλου, χωρὶς νὰ ὑπάρχει αἰτιολογία καταστροφῆς ἢ παραβίασης τοῦ δαπέδου, ἀπουσιάζει τελείως. Ἀντ' αὐτῆς λίγες πέτρες διαγράφουν διακεκομμένη εὐθεῖα γραμμὴ, μήκους τουλάχιστον 6.40 μ., λοξὴ πρὸς τὸν τάφο, ποὺ ἀρχίζει πολὺ πέρα ἀπὸ τὴ ΝΔ. γωνία τοῦ τάφου καὶ καταλήγει ἢ ἀπλῶς διέρχεται ἀπὸ τὴ ΝΑ. γωνία τοῦ ὑπερυψωμένου ἐπιπέδου. Μία ἀπ' αὐτῆς, ὑψηλὴ, ὀγκώδης καὶ σφαιρικὴ, ὑπερέχει κατὰ 0.30 μ. τοῦ δαπέδου.

Τὸ περίβλημα τοῦ ὑπέργειου ὀρθογωνίου ἐπιπέδου σχηματίζεται ἀπὸ κροκάλες σὲ μία σειρὰ καὶ μιὰ λίγο ἀνώμαλη στρώση. Ἡ βόρεια πλευρὰ (μῆκ. 2.40 μ.) τερματίζει ἀνατολικά σὲ μεγάλη ἐγκάρσια τοποθετημένη κροκάλα, ἐνῶ ἀπέναντί της, σὲ ἀντίστοιχο σημεῖο ἀκριβῶς καὶ μὲ τὴν ἴδια διάταξη, ὑψώνεται σχιστολιθικὴ πλάκα μὲ

249. Ὁ τάφος 46, ἀπὸ ἀνατολικά. Ἀριστερά, τμήμα τοῦ τάφου 47. Στὸν μεταξύ τους χώρο, μεγάλη σφαιρικὴ πέτρα ἐξέχει ἐπάνω ἀπὸ τὸ δάπεδο.

250. Κάτοψη τοῦ τάφου 46.

ὀριζόντιο τελείωμα (πλάτ. 0.46 μ. καὶ ὄρατοῦ ὕψ. 0.16 μ.), στὴν ὁποία τερματίζει ἡ νότια πλευρὰ τοῦ περιβλήματος (μῆκ. 2.65 μ.). Τὸ ἀνατολικὸ τμήμα τοῦ ὑπέργειου ἐπιπέδου (διαστ. Β.-Ν. 1.60 μ. καὶ Ἀ.-Δ. 1.35 μ.) καλύπτεται ἀπὸ σκόρπιες πέτρες καὶ μόνον τρεῖς εἶναι τοποθετημένες στὴ σειρὰ στὸ δυτικὸ ἄκρο του.

Στὸν ἄλλο χώρο ἔχει ἀποκαλυφθεῖ ἡ καλυπτῆρια πλάκα, μονόλιθη, σχιστολιθική (ὄρατῶν διαστ. ἀπὸ Ἀ.-Δ. 1.14 μ. καὶ ἀπὸ Β.-Ν. 0.84 μ.), μὲ μικρὴ κλίση ἀπὸ Ἀ.-Δ. Τὴν ἴδια κλίση ὅμως παρουσιάζει γενικὰ σ' αὐτὴν τὴν περιοχὴ τὸ ἐξωτερικὸ δάπεδο, ποὺ φαίνεται νὰ ἔχει ὑποστῇ σχετικὴ καθίζηση. Ὅπως ἐμφανίζεται σήμερα, ἡ πλάκα δὲν καταλαμβάνει ὅλη τὴ μεταξὺ τοῦ λίθινου περιβλήματος ἐπιφάνεια, ἀλλὰ ἀφήνει τὸ ἀκραῖο τμήμα στὸν Βορρᾶ ἀκάλυπτο (πλάτ. 0.20-0.40 μ.) γεμισμένο μὲ χῶμα.

Τέλος, στὰ δυτικά, μεταξὺ τοῦ περιβλήματος καὶ τοῦ ἄκρου τῆς πλάκας, ὑπάρχουν ἀκόμα τέσσερις-πέντε πέτρες στὴ σειρὰ καθὼς καὶ δύο μικρὰ λεπτὰ κομμάτια σχιστολιθικῶν πλακῶν.

ΤΑΦΟΣ 47

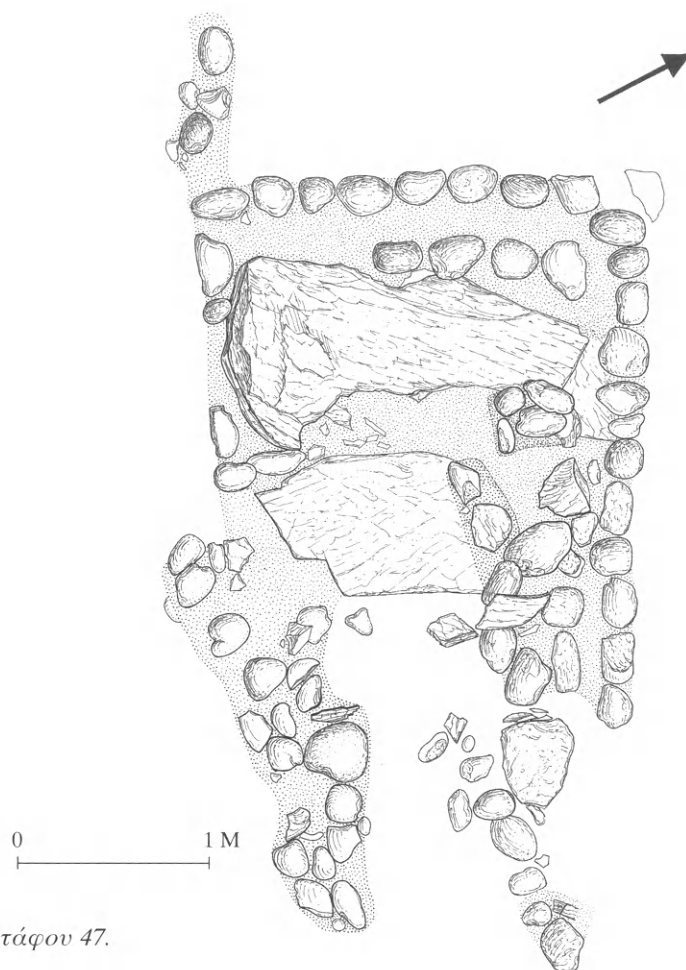
Ο τάφος καθαρίστηκε επιφανειακά τὸ 1972 (εἰκ. 251, 252).

Ο περίβολος διατηρεῖται δυτικά καὶ βόρεια, στρωμένος στὴ στάθμη τοῦ ἀρχαίου δαπέδου μὲ κροκάλες μετρίου μεγέθους στὴ σειρὰ καὶ μὲ τὴν εὐθύγραμμη ὄψη τους πρὸς τὰ ἔξω. Ἡ δυτικὴ πλευρὰ διατηρεῖται ἀκέραιη (μῆκ. 2.45 μ.) καὶ ἐνώνεται σὲ ὀρθή γωνία μὲ τὴ βόρεια, πού σώζεται σὲ μῆκος 2.74 μ. Στὴ νότια πλευρὰ ἡ κατάστασι εἶναι λίγο συγκεχυμένη. Μερικοὶ λίθοι διαγράφουν διακεκομμένη γραμμὴ κατὰ 0.20 μ. ὑψηλότερα ἀπὸ τὸ ἐπίπεδο τῶν περιβόλων τῶν γύρω τάφων (Τ.44, Τ.49, Τ.50) καὶ αὕτὴ ἡ γραμμὴ συγχέεται μὲ τὶς πέτρες τῆς ἀνατολικῆς διαμορφώσεως, πού εἶναι ἐπίσης ἀσαφής.

Ἀπὸ τὶς δύο κεραῖες τοῦ ἀνατολικοῦ περιβόλου, πού συνήθως στρέφουν πρὸς τὰ πίσω καὶ διαμορφώνουν ἄκρα σὲ σχῆμα Π, ἔχουν διατηρηθεῖ ἀσφαλῶς μόνον τὰ δύο τέρματα, τὸ καθένα μὲ μία μεγάλη πέτρα πού ἐφάπτεται σὲ ὀρθία σχιστολιθικὴ πλάκα. Εἰδικὰ μάλιστα στὰ ΝΑ. ἡ πλάκα (πλάτ. 0.20 μ. καὶ μέγ. ὕψ. 0.22 μ.) ἀπολήγει σὲ γωνιώδη ὀξεία κορυφή. Οἱ ἄλλες πέτρες τῆς περιοχῆς πιθανὸν νὰ προέρχονται ἀπὸ διαφορετικὸ σχηματισμό. Συγκεκριμένα στὸ ΒΑ. τμῆμα διέρχεται μία σειρὰ, συνολικοῦ μῆκ. 1.05 μ., σὲ θέσι λοξή πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς εἰσόδου τοῦ τάφου, πού μπορεῖ νὰ εἶναι εἴτε συνεχῆς καὶ ξένη πρὸς τὸν τάφο ἢ νὰ συγκροτεῖται ἀπὸ τμῆμα τῆς κεραίας καὶ ἀπὸ πέτρες τοῦ πρὸ τῆς εἰσόδου λιθοσωροῦ. Ἡ ἀπέναντι ΝΑ. κεραία εἶναι μὲν εὐθύγραμμη ἀλλὰ ἐφάπτεται σὲ ἐξωτερικὰ διερχόμενη λοξή σειρὰ λίθων, στὴν ὁποία πιθανὸν νὰ ἀνήκουν δύο ἀπὸ τὶς πέτρες τῆς κεραίας. Οὕτως ἢ ἄλλως, περισσότερο ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν οἱ ἀγνώστου λειτουργικότητος λοξές σειρές λίθων, παρὰ τὸ ἀκριβὲς μῆκος τῶν ἀπολήξεων τοῦ ἀνατολικοῦ περιβόλου.

251. Ὁ τάφος 47, ἀπὸ ἀνατολικά. Δεξιὰ, σημειώνεται ἡ πλάκα μὲ κυρτὴ πλευρά.

252. Κάτοψη του τάφου 47.

Συγκεχυμένη είναι επίσης η κατάσταση των λίθων έσωτερικά του περιβόλου. Δυτικά, τέσσερις κροκάλες, στο ίδιο ακριβώς επίπεδο με τον περίβολο και το αρχαίο δάπεδο, σχηματίζουν μία σειρά που διακόπτεται από την προεξέχουσα καλυπτήρια πλάκα του τάφου. Βόρεια, οι πέτρες αρχίζουν από το τέρμα της δυτικής καλυπτήριας κτισμένες σε μία έως δύο στρώσεις και σε πλατύτερη του συνήθους ζώνη 0.45-0.55 μ., χωρίς να είναι σαφές αν ανήκαν όλες οι πέτρες σε κτιστό πλαίσιο του υπέργειου επιπέδου ή αν προέρχονται από άλλον σχηματισμό. Πάντως σημειώνεται ότι στο υψηλότερο σημείο της σωζόμενης κατασκευής, στα ΒΑ., βρίσκεται σχιστολιθική πλάκα (μέγ. διαστ. 0.43 μ.) με μία κυρτή πλευρά, που διατηρεί μόλις διακρινόμενα ίχνη πελεκήματος (είκ. 251). Άλλες πέτρες σκόρπιες ή τακτοποιημένες επάνω στον τάφο δεν υπάρχουν, εκτός από μία-δύο στα άκρα του σημείου που υπολογίζεται ότι αντιστοιχούν χαμηλότερα με την είσοδο.

Ο λάκκος καλύπτεται με δύο πλάκες τοποθετημένες εγκάρσια προς την κατεύθυνση της εισόδου (μέγ. διάστ. ή δυτ. 1.90x1.03 μ. και όρατων διαστ. ή ανατ. 1.00x0.72 μ.). Η δυτική βρίσκεται υψηλότερα της ανατολικής, παρουσιάζει σαφή κλίση από Ν. προς Β. και καταλήγει νότια επάνω από τις πέτρες του περιβόλου, 0.25 μ. υψηλότερα από τη στάθμη του δαπέδου. Η ανατολική πλάκα, επίπεδη, με ευθύγραμμες πλευρές και ορθογώνια έγκοπή στη μία πλευρά, φθάνει περίπου επάνω από την είσοδο και απέχει περί τα 0.35 μ. από την άλλη. Το μεταξύ τους διάστημα μένει κενό χωρίς πέτρες ή άλλο γέμισμα, πλην του χώματος που συγκεντρώθηκε αργότερα.

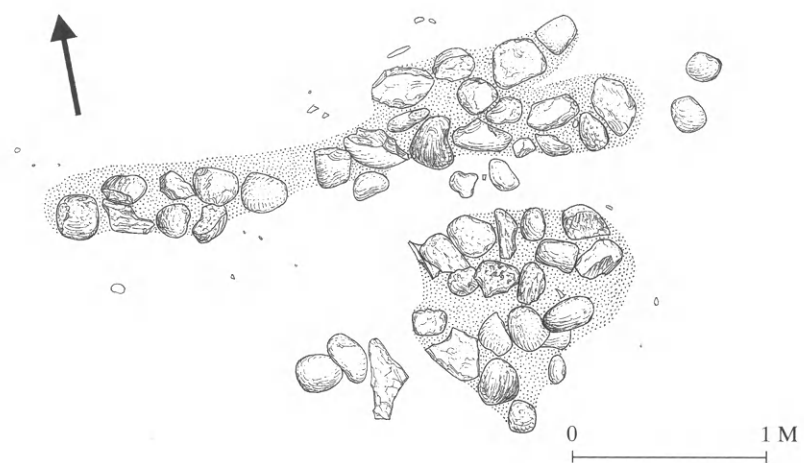
ΤΑΦΟΣ 48

Ὡς τάφος 48 ἔχουν χαρακτηριθεῖ συγκεντρωμένες πέτρες μεταξὺ τῶν τάφων 46 καὶ 49 (εἰκ. 253-255). Περὶ τὶς δεκαπέντε κροκάλες, μέσου μεγέθους, καλύπτουν τριγωνικὴ ἐπιφάνεια τοῦ ἀρχαίου δαπέδου ἔξω ἀπὸ τὴ ΒΔ. γωνία τοῦ περιβόλου τοῦ τάφου 49. Τρεῖς ἄλλες, δυτικότερα, δὲν εἶναι βέβαιον ὅτι συνδέονται κατασκευαστικὰ μὲ τὸν τριγωνικὸ σχηματισμό.

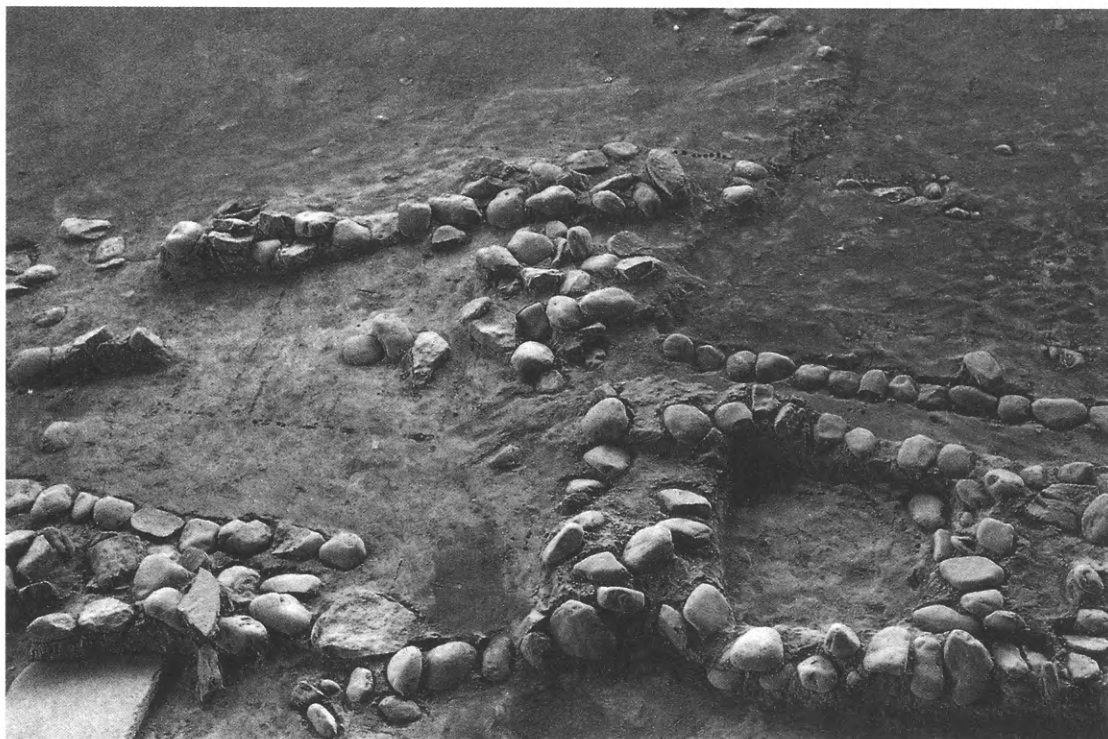
Χωρὶς βαθύτερη ἀνασκαφικὴ ἔρευνα τοῦ χώρου, θὰ μπορούσε νὰ ὑποθεθεῖ ὅτι ἀποτελοῦν τὴν κορυφὴ λιθοσωροῦ στὸ πρόθυρο τάφου. Παρατηρεῖται ὅμως ὅτι ἡ πρὸς τὰ δυτικὰ ἔκταση δὲν παρουσιάζει κανένα σχετικὸ ἵχνος, ἐνῶ ἡ ἀπόσταση τῶν λίθων μέχρι τὸν περίβολο τοῦ τάφου 46 εἶναι μόλις 2.20 μ., δηλαδὴ πολὺ βραχύτερη τῆς συνήθους ἐκτάσεως τῶν τάφων. Ἐξ ἄλλου βόρεια τοῦ τριγωνικοῦ σχηματισμοῦ διαγράφεται εὐθεῖα γραμμὴ ἀπὸ πέτρες σὲ διπλὴ καὶ τριπλὴ σειρὰ, ἀγνώστου προορισμοῦ, πὺν δὲν μπορεῖ νὰ ἀποκαλύψει συγκεκριμένη χρησιμότητα. Τελικὰ, πιθανότερο φαίνεται οἱ συγκεντρωμένες τριγωνικὰ πέτρες νὰ καλύπτουν παιδικὴ ταφή, σχετικὴ μὲ τὸν τάφο 49.

253. Ἀριστερά, κροκάλες, πιθανῶς ἀπὸ τὴν κάλυψη τοῦ παιδικοῦ τάφου 48. Δεξιὰ, πέτρες σὲ εὐθεῖα γραμμὴ.

254. Κάτοψη τοῦ πιθανοῦ τάφου 48 καὶ σειρᾶς λίθων.

255. Στὸ κέντρον, ὁ πιθανὸς τάφος 48 καὶ πίσω του σειρὰ λίθων. Ἐμπρὸς, τὸ δυτικὸν τμήμα τοῦ τάφου 49.

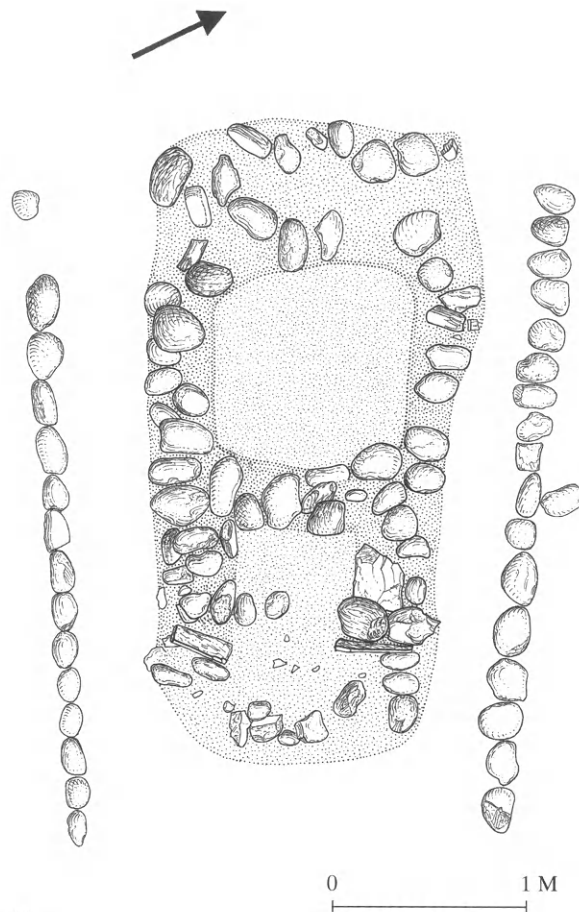
ΤΑΦΟΣ 49

Ὁ τάφος ἀνασκάφηκε τὸ 1972 ἐπιφανειακὰ μέχρι τῆς στάθμης τοῦ ἀρχαίου δαπέδου (εἰκ. 256, 257).

Ἀπὸ τὸν περίβολο σώζονται μεγάλα τμήματα τῆς βόρειας (μῆκ. 3.42 μ.) καὶ νότιας (μῆκ. 3.45 μ.) πλευρᾶς πού συγκλίνουν ἀνατολικά. Δυτικά διατηροῦνται ἀρκετὲς πέτρες ἄτακτα τοποθετημένες, ἀλλὰ σὲ ἐπίπεδο ὑψηλότερο, καὶ δὲν εἶναι καθόλου βέβαιον ὅτι ἀνήκαν σὲ πλευρὰ τοῦ περιβόλου. Οἱ πέτρες του εἶναι μικρὲς ποτάμιες, μὲ τὴν πιὸ ἐπίπεδη ὄψη πρὸς τὰ ἔξω, τοποθετημένες σὲ μία σειρὰ ἐπάνω στὴν ἐπιφάνεια τοῦ ἀρχαίου δαπέδου.

256. Ὁ τάφος 49, ἀπὸ ἀνατολικά. Πίσω δεξιὰ, οἱ πέτρες τοῦ τάφου 48.

257. Κάτοψη τοῦ τάφου 49.

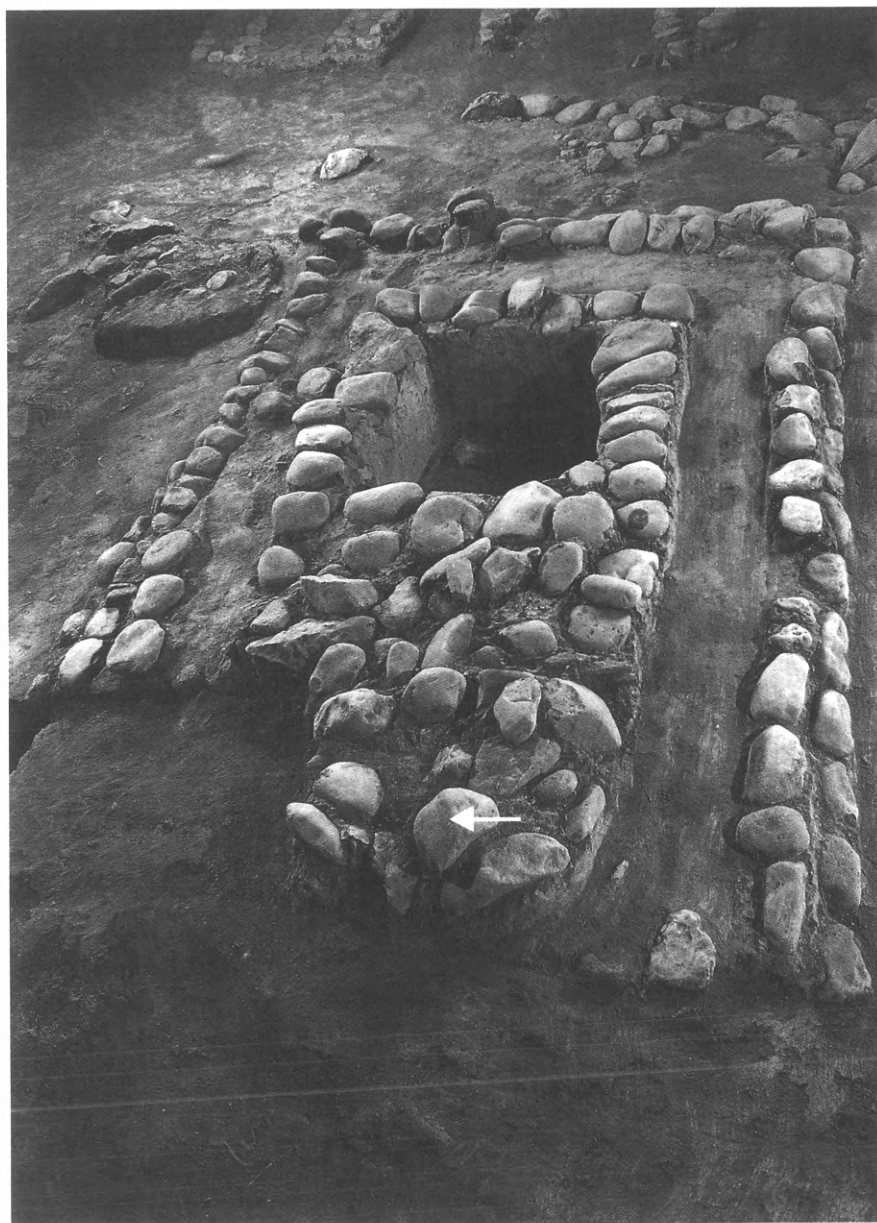
Τὸ ὑπέργειο ὀρθογώνιο ἐπίπεδο τοῦ τάφου ὁρίζεται στὶς μακρὲς πλευρὲς του ἀπὸ μία σειρὰ πέτρες, σὲ μία ἕως δύο στρώσεις καὶ μὲ πολλὰ μετακινημένους, ποὺ ἔξέχουν μέχρι 0.45 μ. ἐπάνω ἀπὸ τὸ ἔδαφος. Ἡ δυτικὴ εἶναι ἀρκετὰ φθαρμένη. Περὶ τὸ μέσον τοῦ λίθινου ὀρθογώνιου πλαισίου, ἐπάνω ἀπὸ τὸ σημεῖο ὅπου, ὅπως ὑπολογίζεται, βρίσκεται ἡ εἴσοδος τοῦ λάκκου, ὑπάρχει ἀκόμα μία σειρὰ πέτρες ποὺ διαιρεῖ τὸ ἐπίπεδο σὲ δύο μέρη.

Τὸ ἀνατολικὸ διατηρεῖ, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν ἀπόληξη τῆς ΒΑ. κεραίας τοῦ κατεστραμμένου περιβόλου, μόνον τρεῖς πέτρες στὴ σειρὰ. Στὸ τέρμα τους προβάλλει κατὰ 0.15 μ. ἐπάνω ἀπὸ τὸ χῶμα μία ἐγκάρσια τοποθετημένη σχιστολιθικὴ πλάκα (πλάτ. 0.40 μ.), μὲ πλευρὰ κομμένη ἀνώμαλα καὶ μὲ τρεῖς ἀκόμα μεγάλες πέτρες πίσω της. Σὲ ἀντίστοιχῃ θέσῃ νότια καὶ σὲ ἀπόσταση 0.54 μ. ἄλλη ὅμοια πλάκα (πλάτ. 0.33 μ. καὶ ὕψ. 0.18 μ.) λοξή καὶ κεκλιμένη, μὲ ὁρατὰς τὶς τέσσερις πλευρὲς της, εἶναι λίγο μετακινημένη καὶ πατάει ἐπάνω στὸ χῶμα. Ἡ ἄνω πλευρὰ της εἶναι θεωρητικὰ μόνον ἐπίπεδη ἀλλὰ πραγματικὰ κυματιστὴ ἀπὸ τὰ ἀδρὰ πελεκήματα ποὺ τὴν ἀπέσπασαν ἀπὸ τὸ λατομεῖο. Ὁ λοιπὸς χώρος εἶναι ἐλεύθερος, χωρὶς ἰδιαίτερη διαμόρφωση καὶ χωρὶς τὸν συνήθη λιθοσωρό. Οἱ καλυπτῆριες πλάκες τοῦ λάκκου δὲν ἔχουν ἀποκαλυφθεῖ, ἂν καὶ μέσα ἀπὸ τὸν τετράγωνο χώρο ποὺ περιβάλλει τὸ λίθινο πλαίσιο ἀφαιρέθηκε ἐπίχωση, πάχους 0.15 μ. περίπου.

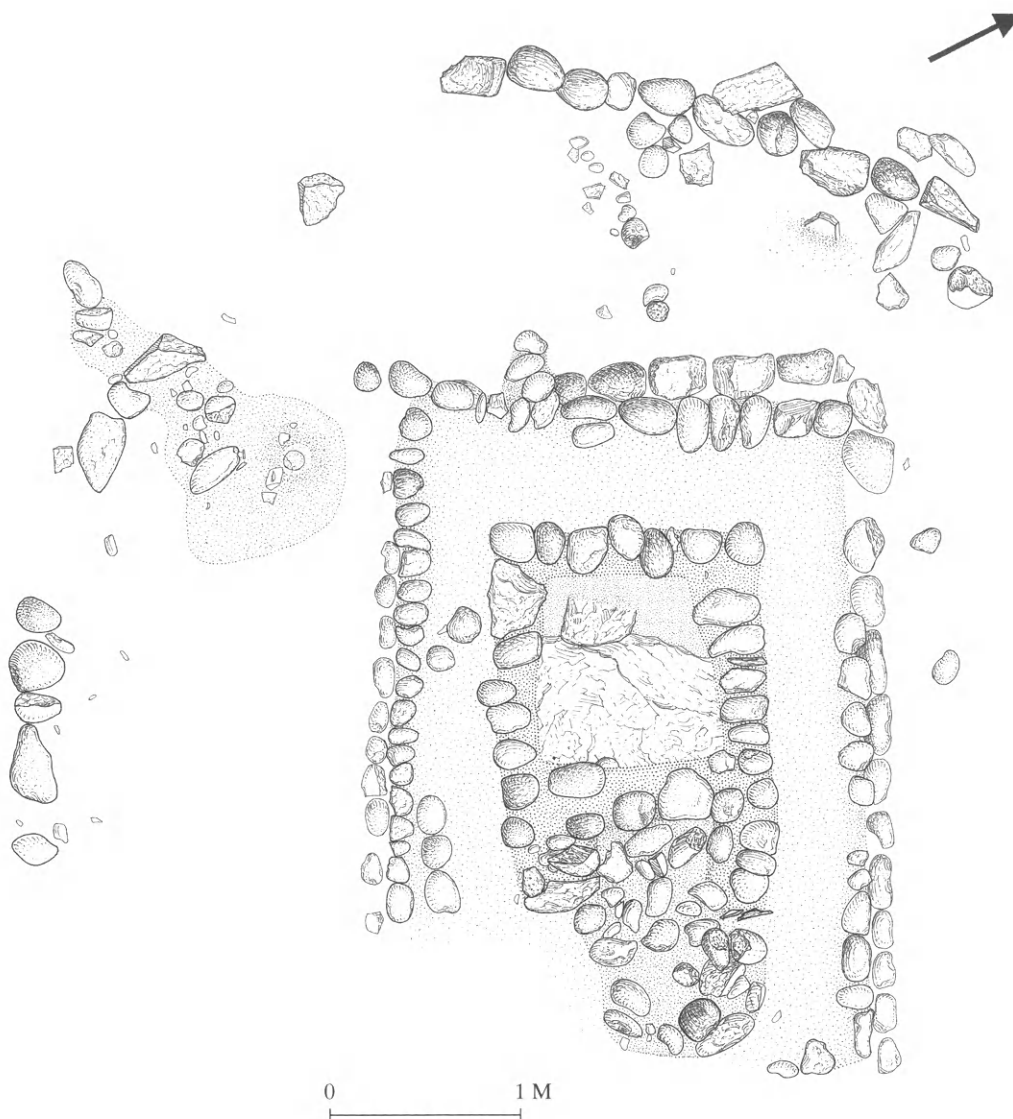
ΤΑΦΟΣ 50

Ὁ τάφος ἀποκαλύφθηκε κατὰ τὸ ὑπέργειο τμήμα του καὶ τὶς καλυπτήριες πλάκες τὸ 1972 (εἰκ. 258, 259).

Ὁ περίβολος, στὴ στάθμη τοῦ ἀρχαίου δαπέδου, σχηματίζεται μὲ κροκάλες σὲ δύο στρώσεις καὶ ἴσως εἶναι κατεσκευασμένος σὲ δύο χρονικὲς φάσεις. Ὁ χαμηλότερος σώζεται περίπου ἀκέραιος σὲ τρεῖς πλευρές. Ἡ βόρεια (μῆκ. 3.60 μ.) εἶναι συνεχής, ἀπὸ πέτρες τοποθετημένες μὲ τὴ μακρὰ πλευρὰ καὶ τὴν ὁμαλότερη ὄψη πρὸς τὰ

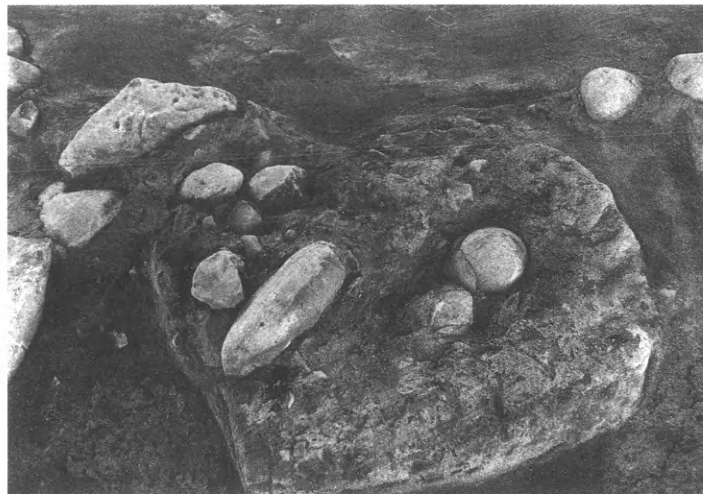
258. Ὁ τάφος 50, ἀπὸ ἀνατολικά. Πίσω ἀριστερά, πέτρες, πιθανὸν ἀπὸ κάλυψη παιδικοῦ τάφου.

259. Κάτοψη τοῦ τάφου 50 καὶ ἄλλων σχηματισμῶν με ἀπροσδιόριστη χρήση, στὴν ἄμεση περιοχὴ του.

ἔξω. Ἡ δυτικὴ (μῆκ. 2.42 μ.) εἶναι ἀκέραιη, ἀλλὰ με πέτρες στὸ μισὸ τμήμα πολὺ μεγάλες καὶ στὸ ὑπόλοιπο μικρές. Ἡ νότια ἔχει μόνον μικρές, εἶναι ὁρατὴ σὲ μῆκος 2.00 μ., πιθανὸν ὅμως νὰ σωζόταν ὁλόκληρη, καὶ τὸ πρὸς Ἀ. ἄκρο της νὰ ἀφαιρέθηκε κατὰ τὴν κατασκευὴ τοῦ στεγάστρου.

Ὁ δεῦτερος, ἀνώτερος περίβολος βόρεια, δυτικὰ καὶ νότια εἰσέχει ἐλαφρὰ τῆς γραμμῆς τοῦ προηγούμενου καὶ σὲ ὅλες τὶς πλευρὲς παρουσιάζει κενά. Οἱ πέτρες του, ὅμοιες γενικὰ στὰ ἐπὶ μέρους σημεῖα με τὶς χαμηλότερες, πατοῦν ἐπάνω σὲ χῶμα, πού παρεμβάλλεται μεταξὺ τῶν δύο στρώσεων καὶ δὲν φαίνεται νὰ εἶναι λάσπη. Σύμφωνα με τὶς ἐνδείξεις, ἡ δευτέρη σειρὰ τοποθετήθηκε μετὰ ἀπὸ τὴν ἀνύψωση τῆς στάθμης τοῦ δαπέδου καὶ προφανῶς μετὰ ἀπὸ τὴ μερικὴ ἢ ὁλικὴ κάλυψη τοῦ ἀρχικοῦ περιόλου (μῆκ. τῶν σωζ. πλευρῶν, βόρ. 2.35 μ., δυτ. 2.40 μ., νότ. 2.90 μ.). Στὴν ἀνατολική

260. Πέτρες στα ΝΔ. τοῦ τάφου 50, πιθανὸν ἀπὸ κάλυψη παιδικοῦ τάφου, ἀπὸ ΒΑ.

πλευρά, ὅλες οἱ πέτρες τοῦ ἔχουν ἐξαφανισθεῖ, διότι θὰ ἀφαιρέθηκαν καὶ αὐτὲς κατὰ τὴν τοποθέτηση τῆς βάσης ἐκ σκυροδέματος πὺν στήριξε στύλο τοῦ στεγάστρου.

Μέσα στὸν περίβολο καὶ σὲ ἀπόσταση ἀπὸ αὐτὸν βρίσκεται ἡ ὑπέργεια, ὄρατὴ κατασκευὴ τοῦ τάφου. Τὸ κτιστὸ περίβλημα, δυτικὰ ὀρθογώνιο, σχηματίζεται ἀπὸ μία στρώση κροκάλες, μετρίου μεγέθους, τοποθετημένες μὲ τὴ στενὴ ὄψη πρὸς τὰ ἔξω. Οὐσιαστικὰ βρίσκεται στὸ ἴδιο ἐπίπεδο μὲ τὴν ἀνώτερη στρώση τοῦ ἐξωτερικοῦ περιβόλου, δηλαδὴ στὴ στάθμη τοῦ ἀρχαίου δαπέδου. Ἡ βόρεια πλευρά (μῆκ. 2.00 μ.) τερματίζει ἀνατολικά ἐμπρὸς σὲ μόλις διακρινόμενη σχιστολιθικὴ πλάκα (εἰκ. 258). Σὲ ἀντίστοιχο σημεῖο, ἡ νότια σειρὰ (μῆκ. 1.96 μ.) διακόπτεται ἀπὸ μία ἐγκάρσια τοποθετημένη μεγάλη τραχιὰ πέτρα (μῆκ. 0.40 μ.). Ὅποιαδήποτε συνέχεια καὶ ἂν ἀρχικῶς ὑπῆρχε στὸ σημεῖο αὐτό, θὰ ἀφαιρέθηκε κατὰ τὴν τοποθέτηση στύλου τοῦ στεγάστρου. Πάντως ἀπὸ τὸ ἀνατολικὸ ὑπέργειο τμήμα κατασκευῆς τοῦ τάφου σώζονται, σὲ ἔκταση περίπου 1.40x1.40 μ., σκόρπιες κροκάλες ριγμένες στὴν ἐπιφάνεια χωρὶς καμία τάξη. Τὸ στρώμα αὐτὸ ἀνυψώνεται βαθμιαῖα ἔως τὸ ἀνατολικὸ ἄκρο καὶ ἐξέχει τὸ πολὺ 0.25 μ. ἐπάνω ἀπὸ τὸ δάπεδο, μὲ ὑψηλότερη ὅλων μία κροκάλα πὺν βρίσκεται σὲ ἀκρᾶιο σημεῖο ΒΑ.

Στὸ δυτικὸ τμήμα ὅλο τὸ γέμισμα μέσα ἀπὸ τὸ ὀρθογώνιο κτιστὸ πλαίσιο ἔχει ἀφαιρεθεῖ καὶ παρουσιάσθηκαν σὲ μεγάλο βάθος, 0.50 μ. κάτω ἀπὸ τὸ πλαίσιο, δύο καλυπτήριες πλάκες τοῦ λάκκου. Τὸ ἀνατολικὸ μέρος τοῦ λάκκου κάλυπτε μία μεγάλη σχιστολιθικὴ (ὄρατῶν διαστ. 0.92x0.65 μ.), πὺν φαίνεται νὰ γειτνιάζει μὲ ἄλλη ἐπάνω ἀπὸ τὴ θέση τῆς εἰσόδου. Στὸ δυτικὸ παρουσιάζεται μία μικρὴ (0.40x0.25 μ.) ἀσβεστολιθικὴ πὺν ὅμως ἀφήνει ἀκάλυπτο τὸ ΒΔ. τμήμα, ἐκτὸς ἂν χαμηλότερα ὑπάρχει ἄλλη συμπληρωματικὴ.

Τέλος, ἔξω ἀπὸ τὴ ΝΔ. γωνία τοῦ περιβόλου εἶναι συγκεντρωμένες σὲ ἐπιφάνεια 0.40x0.45 μ. πέτρες, ποτάμιες καὶ τραχιές, μαζί μὲ δύο πυθμένες ἀγγείων πὺν πιθανὸν νὰ κρύβουν μικρὸ παιδικὸ τάφο (εἰκ. 258-260). Τὴν ἐντύπωση αὐτὴ ἐνισχύουν λίγες πέτρες στὴ σειρὰ πίσω τους, πὺν φαίνεται νὰ ἀποτελοῦν ἐπέκταση τοῦ δυτικοῦ περιβόλου, μὲ καμπύλη στροφὴ πρὸς Ν. καὶ συνέχειά τους σὲ μῆκος 1.40 μ.

ΘΕΣΗ 51

Μεταξὺ τῶν τάφων 50 καὶ 52, περὶ τὸ ἀνατολικὸ τμήμα τους, εἶχε ἀνοιγεῖ τὸ 1972 ὀρθογώνιο σκάμμα (μέγ. διαστ. 1.95×3.45 μ.), βάθους περίπου 0.15 μ. ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τοῦ ἀρχαίου δαπέδου ἢ τοῦ χώρου γύρω του.

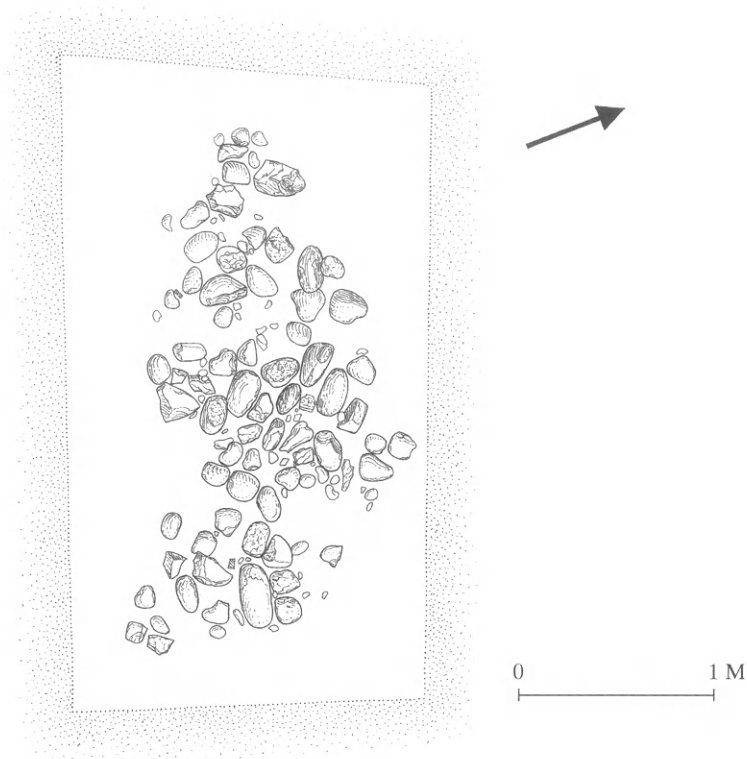
Μέσα στὸ σκάμμα, καὶ μὲ φορὰ ἀπὸ Ἀν. πρὸς Δ., ἦταν ριγμένες κροκάλες καὶ ἄλλες πέτρες μὲ πολλὰ βότσαλα χωρὶς νὰ διαγράφουν συγκεκριμένο σχῆμα καὶ σαφὴ ὅρια (εἰκ. 261, 262). Στὸν σχηματισμὸ δόθηκε ὁ ἀριθμὸς 51, ἂν καὶ δὲν ἦταν βέβαιο ὅτι κάλυπτε τάφο.

Περιορισμένη ἀνασκαφὴ τοῦ σκάμματος τὸ 2001⁶⁰ ἀπέδειξε ὅτι οἱ πέτρες ἦταν ριγμένες σὲ ἐπιφάνεια στερεοῦ ἐδάφους (βάθ. 1.40 ἀπὸ 0.00 μ.), ἐνῶ οἱ ἄνω ἐπιφάνειες

261. Οἱ πέτρες στὸ δυτικὸ τμήμα τῆς θέσεως 51. Πίσω, τὸ ἀποτύπωμα ἀπὸ πέτρες ποὺ ἀφαιρέθηκαν στὰ ἀνατολικά.

60. Παντελίδου Γκόφα 2001, 16, πίν. 10α.

262. Κάτοψη συγκεντρωμένων λίθων στη θέση 51.

τῶν λίθων ἔφθαναν σὲ $-1.20 \mu.$ ἕως $-1.24 \mu.$, ἀπὸ 0.00 ἢ $0.15-0.20 \mu.$ ὑψηλότερα ἀπὸ τὸ στερεό. Κάτω ἀπὸ τὶς πέτρες, μέσα σὲ λεπτὴ ἐπίχωση βρέθηκε μόνον ἐλάχιστη κεραμικὴ ἀπὸ μικρὰ ἀγγεῖα. Κατὰ τὴν ἔρευνα αὕτὴ ἀφαιρέθηκαν ὅλες οἱ πέτρες ἀπὸ τὸ μεσαῖο τμῆμα τοῦ σχηματισμοῦ, πολλὰ ἀπὸ τὸ ἀνατολικό, ἐνῶ τὸ δυτικὸ ἔμεινε ἄθικτο.

Συγκεκριμένες πληροφορίες γιὰ τὴν παλαιὰ ἀνασκαφὴ δὲν ὑπάρχουν. Εἶναι ὅμως βέβαιο ὅτι τὴ διερεύνηση τῆς θέσεως τὸ 1972 προκάλεσαν σημεῖα ὁρατὰ στὴ στάθμη τοῦ ἀρχαίου δαπέδου. Κατὰ συνέπεια μποροῦμε βάσιμα νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ἐπάνω ἀπὸ τὶς σωζόμενες πέτρες ὑπῆρχαν ἄλλες στρώσεις, πὺν ἀφαιρέθηκαν μέχρι νὰ φθάσει ἡ ἀνασκαφὴ στὸ στερεὸ ἔδαφος καὶ νὰ διαπιστωθεῖ ὅτι δὲν κάλυπταν τάφο.

Τελικά, ἡ συγκέντρωσή τους στὴ θέση 51 δὲν ἐρμηνεύθηκε, ἀλλὰ καὶ ὁ χώρος τοῦ σκάμματος δὲν ἔχει πλήρως ἐρευνηθεῖ. Στὴ ΝΑ. γωνία του, ὄστρακα καὶ μαυρισμένα χρώματα δείχνουν σαφῶς ὅτι συνδέονται μὲ κάποιο χώρο ἢ κατασκευὴ πὺν ἐκτείνεται νοτιότερα, σκεπασμένη ἀπὸ τὸν περίβολο τοῦ τάφου 52 ἢ ἀνατολικά κάτω ἀπὸ ἄσκαφη ἐπίχωση.

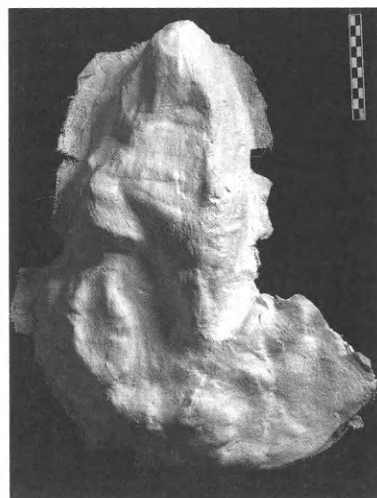
ΤΑΦΟΣ 52

Ἀνασκάφηκε τὸ 1972 στὸ ὑπέργειο τμήμα ἕως τὴν ἐπιφάνεια τοῦ ἀρχαίου δαπέδου (εἰκ. 263, 265).

Ὁ τάφος εἶναι προσανατολισμένος ἀκριβῶς στὴν Ἀνατολή, παράλληλος μὲ τὸν γειτονικό του τάφο 13. Ὁ περίβολος σώζεται ἀκέραιος κατεσκευασμένος ἀπὸ μέτριες ἕως μεγάλες κροκάλες σὲ μία σειρὰ μὲ τὴν περισσότερη ὁμαλὴ ὄψη πρὸς τὰ ἔξω (μῆκ. πλευρῶν: βόρ. 3.80 μ., δυτ. 1.90 μ., νότ. 3.58 μ.). Οἱ πέτρες πατοῦν γενικὰ σὲ ὀριζόντιο δάπεδο, ἐκτὸς ἀπὸ τρεῖς-τέσσερις ἀκραῖες τῶν δύο μακρῶν πλευρῶν στὰ ἀνατολικά, πού μαζὶ μὲ ὅλο τὸ δάπεδο ἔχουν ὑποστῇ ἐλαφρὰ καθίζηση. Πάντως, καὶ αὐτὸ τὸ

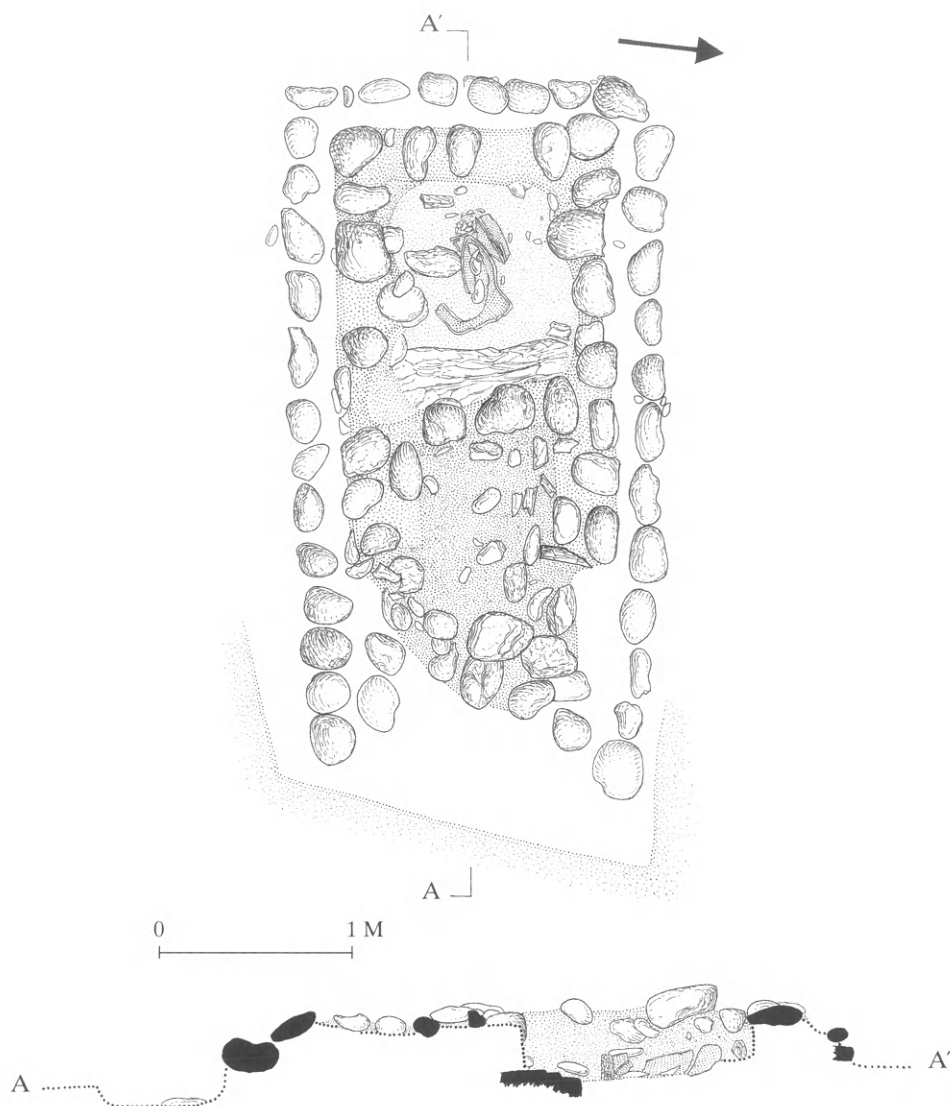
263. Ὁ τάφος 52, ἀπὸ ἀνατολικά.

264. Γύψινο ἐκμαγεῖο τοῦ κοίλου τῆς κεραμεικῆς κατασκευῆς ἐπάνω ἀπὸ τὸν τάφο 52.

τμήμα τοῦ περιβόλου διατηρεῖ τὴν ἀρχικὴ κατασκευὴ του. Τὰ ἄκρα στρέφουν πρὸς τὰ πίσω σχηματίζοντας κεραῖες (μῆκ. 0.38 μ. ἢ ΒΑ. καὶ 0.48 μ. ἢ ΝΑ.) καὶ χάνονται κάτω ἀπὸ τὸν λιθοσωρό.

Τὸ ὑπέργειο τμήμα τοῦ τάφου, κτισμένο σὲ ἐλάχιστη ἀπόσταση ἀπὸ τὸν περίβολο, σχηματίζει ὀρθογώνιο πλαίσιο μὲ καμπυλόγραμμη προσθήκη στὰ ἀνατολικά. Ἡ βόρεια πλευρὰ του (μῆκ. 2.30 μ.) σώζει μόνον μία σειρὰ κροκάλες στρωμένες στὸ ἐπίπεδο τοῦ περιβόλου. Ἀντίθετα ἡ δυτικὴ (μῆκ. 1.50 μ.) καὶ κυρίως ἡ νότια (μῆκ. 2.05 μ.)

265. Κάτοψη και τομή A-A' τοῦ τάφου 52.

διατηροῦν ὅμοιες πέτρες σὲ δύο καὶ τρεῖς στρώσεις. Τὸ λίθινο πλαίσιο ἔχει δυτικὰ ὕψος 0.23 μ., ἀλλὰ στὴ νότια πλευρὰ μία πελώρια πέτρα ἀνεβάζει τὸ ὕψος μέχρι 0.33 μ. ἐπάνω ἀπὸ τὸ δάπεδο. Περὶ τὸ μέσον τῆς ὑπέργειας κατασκευῆς, μία ἀκόμη σειρὰ πέτρες περνᾷ ἐγκάρσια πρὸς τὸ μήκος τῆς καὶ σχηματίζει περίπου τετράγωνο δυτικὸ τμήμα (καθαρῶν ἐσωτερικῶν διαστ. 1.10-1.20x1.60 μ.). Μετὰ τὴν ἐγκάρσια σειρὰ λίθων ὅλο τὸ ὑπέργειο δάπεδο μέχρι τὸ καμπυλόγραμμο ἄκρο, ἐκτάσεως 1.40x1.50 μ. περίπου, εἶναι γεμάτο ριχτὲς πέτρες, μικρὲς στὸ ἐσωτερικόν, μεγαλύτερες στὰ ἄκρα, ἐνῶ στὸ μέσον τῆς καμπύλης ξεχωρίζει μία μεγάλη.

Μέσα ἀπὸ τὸ δυτικὸ ὀρθογώνιο τμήμα τὰ χώματα εἶχαν ἀφαιρεθεῖ σὲ βάθος 0.22-0.25 μ. καὶ ἀποκαλύφθηκε ἀνατολικὰ σχιστολιθικὴ πλάκα (μέγ. ὁρατῶν διαστ. 0.90x0.30 μ.), πὺν πρέπει νὰ εἶναι καλυπτῆρια ἢ ἀνὼφλι ἢ καὶ τὰ δύο μαζί. Στὸ κέντρον τοῦ ὑπόλοιπου χώρου καὶ λίγο πλησιέστερα πρὸς τὸ νότιο, σῴζεται ἰδιότυπο

περίβλημα ακανόνιστου σχήματος. Τò μισό εἶναι ἑλλειψοειδές μὲ κορυφή στὰ δυτικά καὶ στὴ συνέχεια διευρύνεται ἀνατολικά σὲ σχῆμα ἀνοικτῆς καμπύλης (εἰκ. 266, 267).

Μετὰ ἀπὸ λεπτὴ καὶ μακρὰ συντήρηση καὶ καθαρισμὸ τὸ καλοκαίρι τοῦ 2001 ἀπὸ τὴν Ἀναστασία Βουτσινᾶ, ἀποκαλύφθηκε ὅτι τὸ περίβλημα εἶχε κατασκευασθεῖ ἀπὸ μεγάλα ὄστρακα ἢ τμήματα μεγάλου ἀλλ' ὄχι χονδροειδοῦς ἄγγείου. Τὰ ὄστρακα συγκρατήθηκαν ὀρθία, στηριγμένα μὲ λάσπη, ἐνῶ σὲ ἓνα τμήμα στὰ ΒΔ. προστέθηκε ἐξωτερικὰ ἀκόμα ἓνα μεγάλο ὄστρακο, πὺν παρακολουθεῖ τὸ καμπύλο περίγραμμα τῆς ἐσωτερικῆς ἐλλείψεως.

Ἡ ἴδια λάσπη καστανόφαιη καὶ σήμερα σκληρὴ, εἶναι ἀπλωμένη στὸν πυθμένα τοῦ κατασκευάσματος, ἀλλὰ καὶ γύρω ἀπ' αὐτὸ σὲ ἐπιφάνεια 0.05-0.13 μ., καὶ ξεχωρίζει ἀπὸ τὸ χῶμα τῶν ἀκραιῶν σημείων τοῦ ὀρθογωνίου μὲ τὸ ἀκανόνιστο περίγραμμα. Παρὰ ταῦτα, ὁ πυθμένας τῆς ἐλλείψεως δὲν εἶναι ἐνιαῖος καὶ ὀριζόντιος. Τὸ πρὸς Δ. κλειστὸ τμήμα τῆς βρίσκεται λίγο ὑψηλότερα καὶ περιλαμβάνει ἓνα βότσαλο, ἐνῶ δίπλα του καὶ χαμηλότερα, ὑπάρχει ἀκόμα ἓνα μεγαλύτερο βότσαλο. Ἐξωτερικὰ, ἐμπρὸς ἀπὸ τὸ νότιο περίβλημα ὀστράκων, μία πέτρα τοποθετημένη ἐγκάρσια φαίνεται σὰν σφηνωμένη μεταξὺ νοτίου τοίχου καὶ ἐλλείψεως (εἰκ. 265).

Γιὰ τὸ περιεχόμενο τοῦ κεραμικοῦ κατασκευάσματος δὲν γνωρίζουμε τίποτα. Τὸ μοναδικὸ εὑρημα ἀπὸ τὸν χῶρο, ἓνας ὀστεινὸς ὀπέας τοποθετημένος στὴ ΝΔ. γωνία τοῦ ὀρθογωνίου πλαισίου πέρα ἀπὸ τὴν ἑλλειψη, δὲν συμβάλλει οὐσιαστικὰ σὲ ὁποιαδήποτε ἐρμηνεία. Ἀπὸ τὸ σχῆμα τοῦ περιβλήματος, ὅμως, καὶ τὸ ἀνάγλυφο τοῦ δαπέδου μπορεῖ νὰ ὑποτεθεῖ ὅτι τὸ κεραμικὸ περίβλημα προστάτευε τὴν ταφὴ νηπίου. Τὴν ἴδια εἰκόνα ἀποδίδει καὶ τὸ γύψινο ἀποτύπωμα τοῦ κοίλου ἀπὸ τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ περιβλήματος (εἰκ. 264). Μέσα στὴν ἑλλειψη, ἐπάνω στὸ ἐλαφρὰ ὑψηλότερο τμήμα τοῦ πυθμένα δυτικά, εἶχε ἀκουμπήσει τὸ κεφάλι, σὰν νὰ ἦταν προσκέφαλο. Περὶ τὸ μέσον ἦταν διπλωμένα τὰ χέρια καὶ ἴσως συγκρατημένα-πιεσμένα χαμηλὰ μὲ τὸ μεγαλύτερο βότσαλο (ὅπως στὸν τάφο 36), ἐνῶ τὸ ἀνοικτὸ καμπυλόγραμμο περιέβαλε τὰ συνεσταλμένα πόδια. Τὸ ἐξωτερικὸ στρώμα λάσπης, καθὼς καὶ ἡ ἐγκάρσια πέτρα ἐμπρὸς ἀπὸ τὴν ἑλλειψη, συγκράτησαν τὰ τμήματα τοῦ σπασμένου ἄγγείου στὴν ὀρθία θέσιν τους.

266. Ἡ κεραμικὴ κατασκευὴ ἐπάνω στὴν καλυπτήρια τοῦ τάφου 52, ἀπὸ ἀνατολικά.

267. Ἡ κεραμικὴ κατασκευὴ καὶ τὰ βότσαλα ἐπάνω στὸν τάφο 52, ἀπὸ δυτικά.

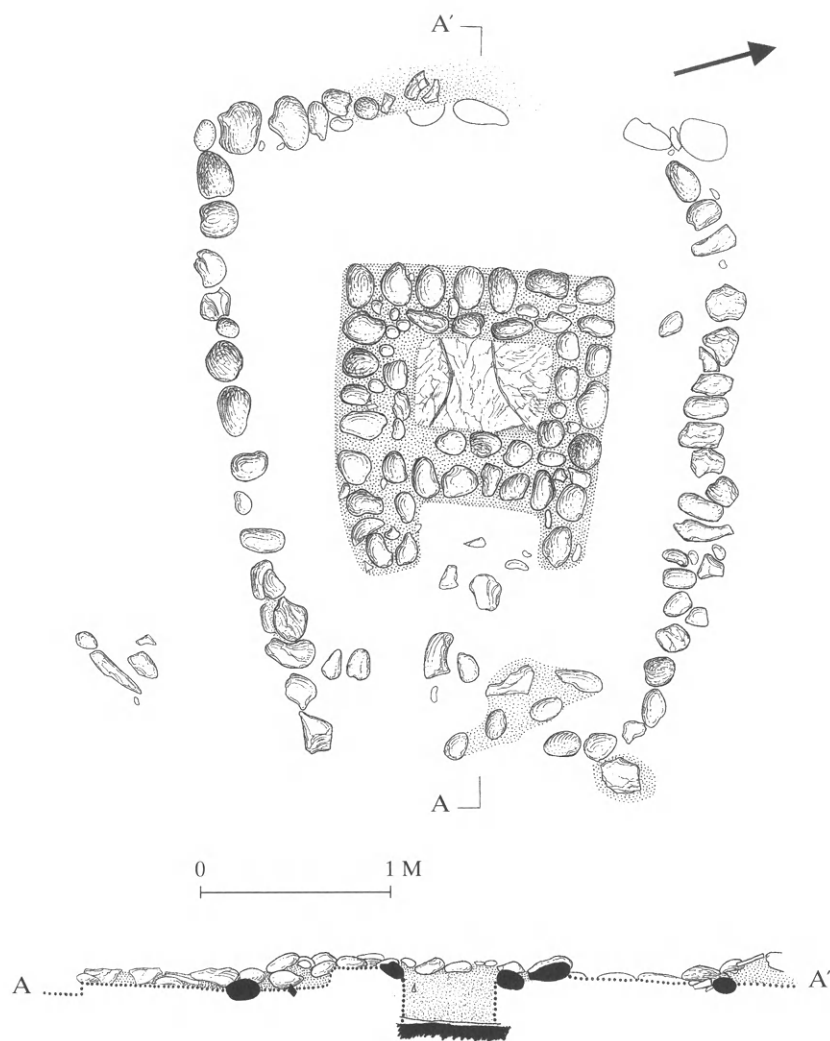
ΤΑΦΟΣ 53

Ἀποκαλύφθηκε τὸ 1972 κατὰ τὸ ὑπέργειο τμήμα του καὶ τὶς καλυπτήριες πλάκες (εἰκ. 268, 269).

Ὁ περίβολος τοῦ τάφου μεταξὺ τῶν τάφων 42 καὶ 52 σώζεται σὲ καλὴ κατάσταση, ἀκέραιος στὶς μακρὲς πλευρὲς καὶ μὲ κενὰ στὶς δύο στενές. Ἀποτελεῖται ἀπὸ μικρὲς κροκάλες στρωμένες σὲ μία σειρὰ στὸ ἐπίπεδο τοῦ ἀρχαίου δαπέδου (μῆκ. νότ. 3.60 μ. καὶ βόρ. 3.20 μ.). Ἡ βόρεια πλευρὰ ἐμφανίζει κάποια ἀταξία καὶ μικρὴ καμπυλότητα, πὺν μπορεῖ νὰ προκλήθηκε ἀπὸ μεταγενέστερη ἐπιδιόρθωση. Στὴ δυτικὴ παρουσιάζεται κενό (μῆκ. 1.85 μ. περίπου), πὺν πιθανότατα ὀφείλεται στὴ γειτνίαση καὶ ἔνωσή της μὲ τὸν περίβολο τοῦ τάφου 42. Οἱ δύο μακρὲς πλευρὲς συγκλίνουν αἰσθητὰ πρὸς Ἀ. καὶ δίνουν μορφὴ τραπεζίου. Μεγάλῃ ἀσάφειᾳ, τέλος, ὑπάρχει ἀνατολικά καὶ δὲν διακρίνεται ἂν οἱ πέτρες εἶναι σκόρπιες, ἂν μερικὲς εἶναι ξηλωμένες καὶ γενικά ἂν σχηματίζεται σειρὰ μὲ πολλὰ κενά.

268. Ὁ τάφος 53, ἀπὸ ἀνατολικά. Πίσω, ὁ τάφος 42.

269. Κάτοψη καὶ τομὴ Α-Α' τοῦ τάφου 53.

Ὁ εὐρύχωρος περίβολος περικλείει μικρῶν σχετικὰ διαστάσεων ὁρατὸ τετράγωνο πλαίσιο ἐπάνω ἀπὸ τὸν τάφο. Τὸ πλαίσιο σχηματίζεται ἀπὸ μικρὰς κροκάλες, κτισμένες, ὅπως φαίνεται, μὲ λάσπη σὲ μία στρώση ἐπάνω στὸ ἀρχαῖο δάπεδο. Οἱ πλευρὲς τοῦ πλαισίου (μῆκ. 1.30 μ. βόρ. καὶ νότ., ἢ δυτ. 1.40 μ.) ἔχουν πέτρες σὲ δύο σειρὰς (πλάτ. 0.30-0.40 μ.) καὶ ἀνάμεσα κατὰ τόπους χαλίκια. Ἡ βόρεια καὶ νότια πλευρὰ ἐπεκτείνονται ἀνατολικά μὲ μία ἕως δύο πέτρες, πού φαίνεται ὅτι μαζί μὲ τρεῖς-τέσσερις σκόρπιες στὸν ἐνδιάμεσο χώρο ἀνῆκαν σὲ ἡμικύκλιο προσκολλημένο στὸ βασικὸ τετράγωνο.

Μέσα ἀπὸ τὸ ὀρθογώνιο πλαίσιο ἔχει ἀφαιρεθεῖ ὅλη ἡ ἐπίχωση καὶ σὲ βάθος 0.25 μ. παρουσιάσθηκαν οἱ καλυπτήριες πλάκες. Ὅπως φαίνονται, εἶναι λεπτές, μικρές, σχιστολιθικές, στρωμένες μὲ τὴ μεγάλη διάσταση κατὰ τὴ φορὰ τῆς εἰσόδου τοῦ τάφου.

ΤΑΦΟΣ 54

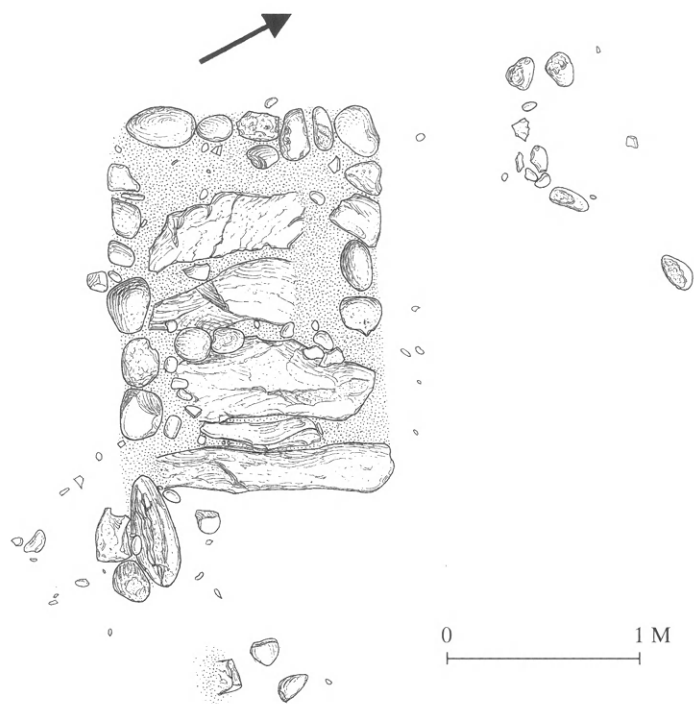
Άποκαλύφθηκε μερικῶς στὸ ἐπίπεδο τοῦ ἀρχαίου δαπέδου τὸ 1972 (εἰκ. 270, 271).

Περίβολος τοῦ τάφου δὲν ἔχει παρουσιασθεῖ, ἐκτὸς ἴσως ἀπὸ δύο πέτρες βόρεια, σὲ ἀπόσταση 0.75 μ. ἀπὸ τὴ ΒΔ. γωνία τοῦ τάφου, πού πιθανόν νὰ ἀνήκαν σ' αὐτόν.

Ὁ τάφος ὁρίζεται στὴν ἐπιφάνεια τοῦ δαπέδου ἀνατολικά τῆς θέσεως 51 ἀπὸ μία σειρὰ κροκάλες, τοποθετημένες ἄτακτα καὶ ἰδίως ἀνώμαλα. Βόρεια σώζεται σὲ μῆκος 1.20 μ., ἡ δυτικὴ εἶναι ἀκέραιη (μῆκ. 1.35 μ.) καὶ ἡ νότια, μὲ μῆκος 2.50 μ. καταλήγει ἀνατολικά σὲ μία μεγάλη ἐπιμήκη κροκάλα καὶ δύο μικρότερες δίπλα τῆς. Ὡς ἀκραιοῖς τοῦ τάφου στὰ ἀνατολικά, μποροῦν νὰ θεωρηθοῦν τρεῖς πέτρες μόλις διακρινόμενες, πού ὑποτίθεται ὅτι ἀνήκουν στὸν λιθοσωρὸ τοῦ προθύρου.

270. Ὁ τάφος 54, ἀπὸ ἀνατολικά.

271. Κάτοψη τοῦ τάφου 54.

Ὁ λάκκος τοῦ τάφου καλύπτεται μὲ τρεῖς μεγάλες καὶ δύο μικρότερες ἀσβεστολιθικὲς πλάκες, ἀκανόνιστες καὶ ἀνώμαλες, στρωμένες ἐγκάρσια πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς εἰσόδου τοῦ τάφου, ἐλάχιστα χαμηλότερα ἀπὸ τὸ ἀρχαῖο δάπεδο. Ἡ πρώτη στὰ ἀνατολικά φαίνεται τοποθετημένη μὲ τὴ στενὴ πλευρὰ της (πλάτ. 0.26 μ.) στὴν ἐπιφάνεια καὶ ἐξέχει ἐπάνω ἀπὸ τὴ στάθμη τοῦ ἀρχαίου δαπέδου. Ἀκολουθεῖ μία μικρὴ, ἐνῶ ἡ ἐπόμενη εἶναι μεγάλη καὶ περιβάλλεται ἀπὸ χαλίκια. Οἱ δύο τελευταῖες πλάκες δὲν ἔχουν καθαρισθεῖ τελείως, τὰ μεταξὺ τους κενὰ ἔχουν γεμίσει μὲ χῶμα καὶ δὲν διακρίνεται ἡ ἐπιφάνεια στηρίξεώς τους.

ΤΑΦΟΣ 55

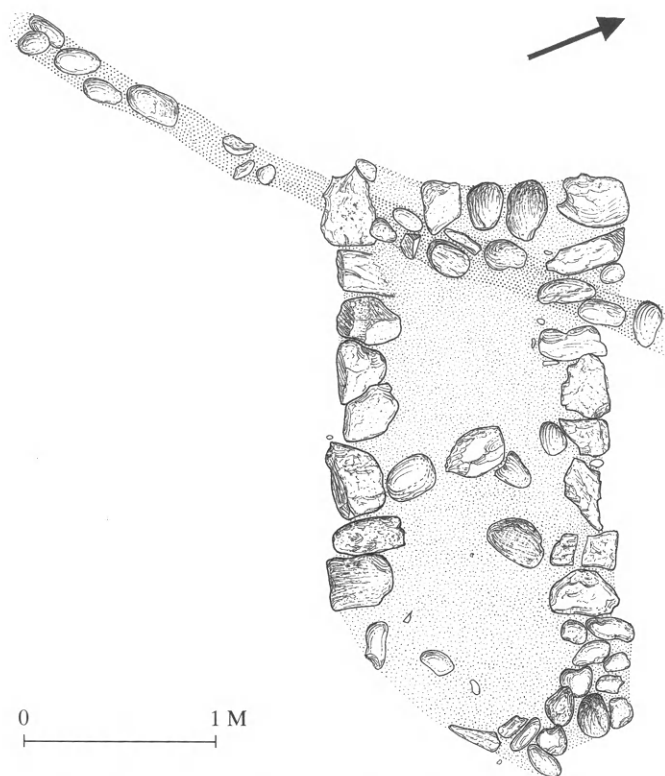
Ἀποκαλύφθηκε κατὰ τὸ λίθινο ἐπιφανειακὸ περίγραμμα τοῦ τάφου στὴ στάθμη τοῦ ἀρχαίου δαπέδου τὸ 1972 (εἰκ. 272, 273).

Ἐξωτερικὸς περίβολος δὲν ἔχει παρουσιασθεῖ καὶ πιθανότατα οὐδέποτε κατασκευάσθηκε, ἀφοῦ τὸ ἀρχαῖο δάπεδο γύρω ἀπὸ τὸν τάφο ἔχει ἀνασκαφεῖ καὶ χαμηλώσει περὶ τὰ 0.05-0.07 μ. σὲ σχέση μετὰ τὸ ἐπίπεδο τοῦ τάφου, χωρὶς νὰ ἀποκαλυφθεῖ τὸ ἐλάχιστο σχετικὸ ἵχνος.

Τὸ περίγραμμα τοῦ τάφου σημειώνεται ἐπάνω στὸ δάπεδο μεταξὺ τῶν τάφων 54 καὶ 56 μετὰ μία σειρὰ πέτρες, ἀδρὲς καὶ ἄμορφες, μέτριες ἕως μεγάλες (μῆκ. 0.25-0.40 μ.), τοποθετημένες μετὰ τὴν περισσότερην ἐπίπεδην πλευρὰ πρὸς τὰ ἔξω. Ἔχει σχῆμα ὀρθογώνιο (2.05×1.60 μ.) μετὰ μακρὰς πλευρὰς μεταξὺ τους ἴσες, πού τερματίζουν σὲ δύο πολὺ μεγάλες πέτρες, τοποθετημένες ἀντικριστὰ καὶ ἐγκάρσια πρὸς τὸ μῆκος τους.

272. Ὁ τάφος 55, ἀπὸ ἀνατολικά. Πίσω, διέρχεται τμήμα τῆς λοξῆς σειρᾶς λίθων.

273. Κάτοψη του τάφου 55 και της διερχόμενης λοξῆς σειρᾶς λίθων.

Ἐκεῖ, ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ τους ἐπικολλᾶται ἡμικύκλιο μερικῶς φθαρμένο ἀπὸ πέτρες ποτάμιες, σὲ δύο σειρές.

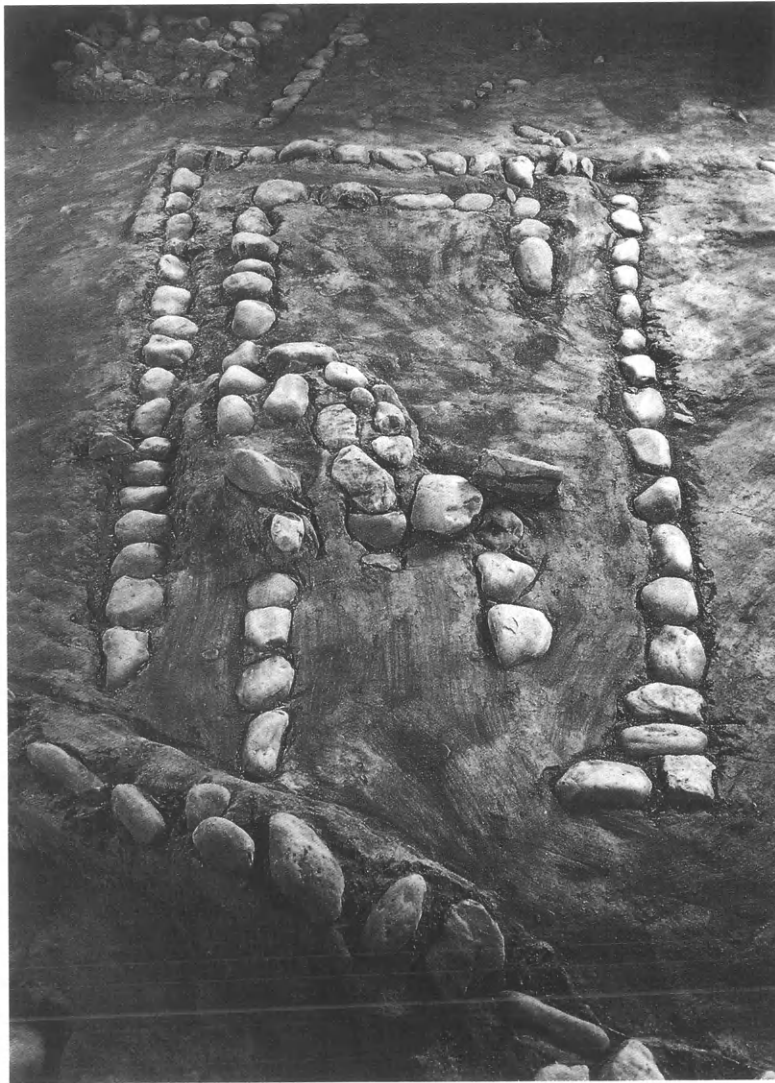
Σὲ ἀπόσταση 1.30-1.50 μ. ἀπὸ τὸ τέρμα τῆς δυτικῆς πλευρᾶς παρουσιάζονται μέσα στὸ ὀρθογώνιο τέσσερις πέτρες σὲ λοξή σειρά, ποὺ διαιροῦν ὅλη τὴν ἐπιφάνεια τοῦ τάφου σὲ δυτικὸ καὶ ἀνατολικὸ τμήμα. Ἀπὸ αὐτές, ἡ μεσαία εἶναι μεγαλύτερη καὶ ὑψηλότερη, ὑπερέχει κατὰ 0.12 μ. ἐπάνω ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τοῦ δαπέδου καὶ πιθανὸν νὰ μαρτυροῦσε τὸ σημεῖο τῆς εἰσόδου. Ἐσωτερικὰ τοῦ ὀρθογωνίου πλαισίου ὁ χώρος ἔχει μείνει ἄσκαφος καὶ καλύπτεται ἀπὸ χῶμα, χωρὶς ἄλλα διακριτικὰ στὴν ἐπιφάνειά του.

Κατὰ τὸ δυτικὸ ἄκρο τοῦ ὀρθογωνίου διέρχεται λοξά, ἀπὸ τὴ βόρεια πλευρὰ μέχρι τῆς ΝΔ. γωνίας, μία σειρά πέτρες ὡς τμήμα κατασκευῆς μεγάλου μήκους. Ἡ σειρά παρακολουθεῖται ἀπὸ τὴ βόρεια βάση ἐκ σκυροδέματος τοῦ στεγάστρου, ἐπάνω ἀπὸ τὸν τάφο 57 καὶ φέρεται συνεχῆς σὲ εὐθύγραμμη διαδρομὴ ἕως τὸ χεῖλος τοῦ σκάμματος γύρω ἀπὸ τὴ θέση 51, ἢ ἀνασκαφὴ τῆς ὁποίας πιθανὸν νὰ κατέστρεψε τὸ τέρμα του.

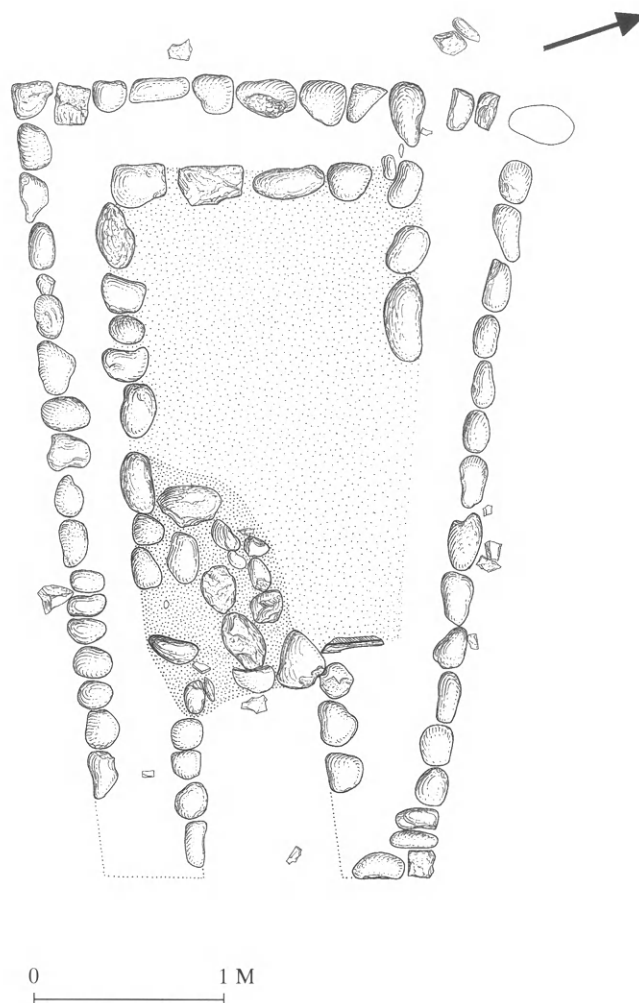
ΤΑΦΟΣ 56

Ἀποκαλύφθηκε ἕως τῇ στάθμῃ τοῦ ἀρχαίου δαπέδου τὸ 1972 (εἰκ. 274, 275).

Ὁ περίβολος τοῦ τάφου διατηρεῖται ἀκέραιος μεταξὺ τῶν τάφων 49 καὶ 58, μὲ ὅλες σχεδὸν τὶς πέτρες στῇ θέσῃ τους. Ἔχει σχῆμα τραπεζοειδὲς μὲ πλευρὲς συγκλίνουσες πρὸς Ἀν. καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ μετρίου μεγέθους κροκάλες στρωμένες σὲ μία σειρὰ (μῆκος πλευρῶν: βόρ. 4.12 μ., δυτ. 2.94 μ., νότ. 3.80 μ.). Ἀνατολικά, ἔχουν ἀφαιρεθεῖ ἢ παραμένουν καλυμμένες ἐλάχιστες ἀκραῖες πέτρες. Σώζεται ἡ στροφὴ πρὸς τὰ πίσω τῆς νότιας πλευρᾶς, δηλαδὴ ὁλόκληρη ἡ κεραία, ἐνῶ ἀπὸ τὴν ἀντίστοιχη ἀπέναντι λείπουν μία-δύο πέτρες. Αὐτὴ ἡ δεύτερη, ἡ ΒΑ. κεραία καταλήγει σὲ ὀρθία σχιστολιθικὴ πλάκα μὲ λοξὴ ἀπόληξη (πλάτ. 0.33 μ. καὶ μέγ. ὄρατοῦ ὕψ. 0.23 μ.), τοποθετημένη ἐγκάρσια πρὸς τὴ φορὰ τῆς κεραίας. Σὲ ἀντίστοιχο σημεῖο νότια ὑπάρ-

274. Ὁ τάφος 56, ἀπὸ ἀνατολικά. Ἐμπρός, τμῆμα τῆς μακρᾶς λοξῆς σειρᾶς λίθων.

275. Κάτοψη τοῦ τάφου 56.

χει μεγάλη κροκάλα, καὶ αὐτὴ ἐγκάρσια πρὸς τὴ φορὰ τῆς κεραίας (πλάτ. 0.28 μ.) καὶ κατὰ 0.15 μ. ὑψηλότερη τοῦ ἐπιπέδου γύρω της. Ἐσωτερικὰ τοῦ περιβόλου καὶ παράλληλα μὲ αὐτὸν διαγράφεται ἐπὶ τοῦ δαπέδου τμῆμα ὀρθογωνίου μὲ φθαρμένη μερικῶς τὴ βόρεια πλευρὰ (σωζ. μῆκ. 1.06 μ.) καὶ ἀκέραιες τὴ δυτική (μῆκ. 1.62 μ.) καὶ τὴ νότια (μῆκ. 2.27 μ.), ποὺ τερματίζει ἔμπρὸς περίπου ἀπὸ τὴν ἐγκάρσια τοποθετημένη κροκάλα. Οἱ δύο ἐνάλληλοι σχηματισμοὶ βρίσκονται στὴν ἴδια στάθμη ἐπιφανείας καὶ ὅλος ὁ ἐσωτερικὸς χώρος παραμένει ἄσκαφος, καλυμμένος μὲ χῶμα.

Ἐπὶ πλέον, ἀνάμεσα ἀπὸ τὰ τέρματα τῶν δύο κεραιῶν καὶ μέχρι τῆς νότιας πλευρᾶς τοῦ ὀρθογωνίου διέρχεται λοξὰ καὶ ὑπερκαλύπτει τὶς ἄλλες, διπλὴ σειρὰ λίθων. Πιθανὸν οἱ λίθοι αὐτοὶ νὰ ἀποτελοῦσαν τμῆμα ἄλλης λοξῆς γραμμῆς ποὺ νὰ ἐξυπηρετοῦσε σκοπὸ ὅμοιο μὲ τὴ μακρὰ σειρὰ λίθων ποὺ διέρχεται ἀνατολικότερα (εἰκ. 274) καὶ ἐπάνω ἀπὸ τοὺς τάφους 55 καὶ 57 (εἰκ. 278 καὶ Γενικὸ τοπογραφικὸ σχέδιο).

ΤΑΦΟΣ 57

Άποκαλύφθηκε επιφανειακά και ανασκάφηκε έως τις καλυπτήριες το 1972. Συμπληρωματική έρευνα στο δυτικό άκρο το 2001⁶¹ (εικ. 276, 277).

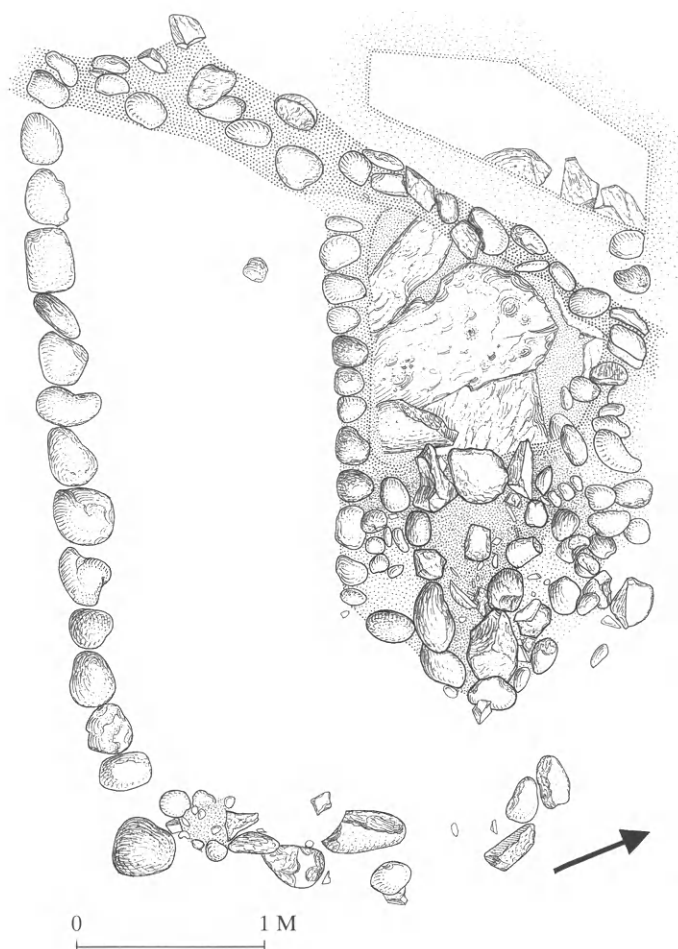
Ο περίβολος του τάφου σώζεται νότια, περίπου άκέραιος, σε μήκος 4.00 μ., σχηματισμένος με ποτάμιες πέτρες σε μία σειρά, επάνω στο άρχαίο δάπεδο. Από την Άν. πλευρά φαίνεται μόνον το προς Ν. τμήμα της (μήκ. 1.20 μ.) σχηματισμένο από βότσαλα και πέτρες. Μετά το κεντρικό άνοιγμα (πλάτ. 0.50 μ. περίπου) ακολουθούν τρείς ακόμα πέτρες και εκεί διακόπτεται ή προς Β. ανατολική πλευρά. Όποιαδήποτε συνέχεια, καθώς και ή τυχόν ύπάρχουσα βόρεια πλευρά του περιβόλου, έχει καλυφθεί από το εκ σκυροδέματος θεμέλιο του στεγάστρου.

Το όρατο τμήμα του τάφου κατασκευάσθηκε στη στάθμη του άρχαιου δαπέδου, σε μεγαλύτερη του συνήθους απόσταση από τον περίβολο (1.20 μ. περίπου), και δυτικά επικαλύφθηκε αργότερα από διερχόμενη μακρά σειρά λίθων. Απολύτως σαφής είναι ή νότια πλευρά του λίθινου πλαισίου, με τακτικά και πυκνά τοποθετημένες μικρές κροκάλες στη σειρά, σε μήκος 2.00 μ. Η απέναντι, βόρεια πλευρά, αν και σαφής, παρουσιάζει άταξία κατασκευής, με κροκάλες όρθιες, όριζόντιες και λοξές και δύο τρείς κυλισμένες προς το έσωτερικό του τάφου, σαν να ήταν ό χώρος κενός (εικ. 276).

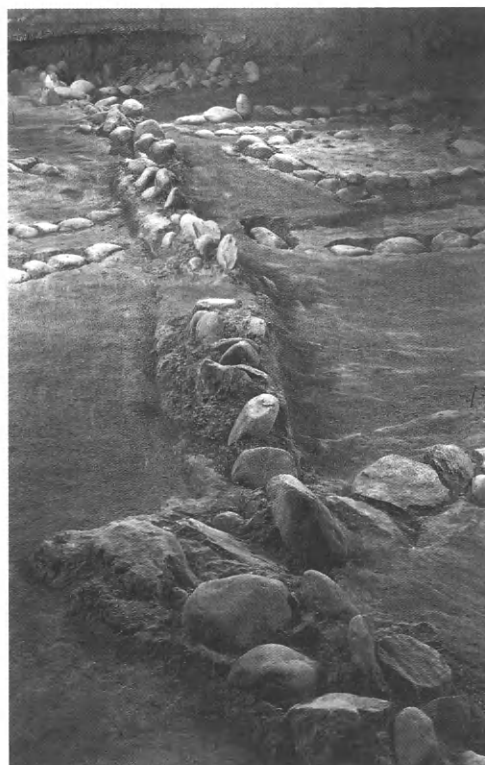

276. Ο τάφος 57, από ανατολικά.

61. Παντελίδου Γκόφα 2001, 15-16, πίν. 9β.

277. Κάτοψη του τάφου 57.

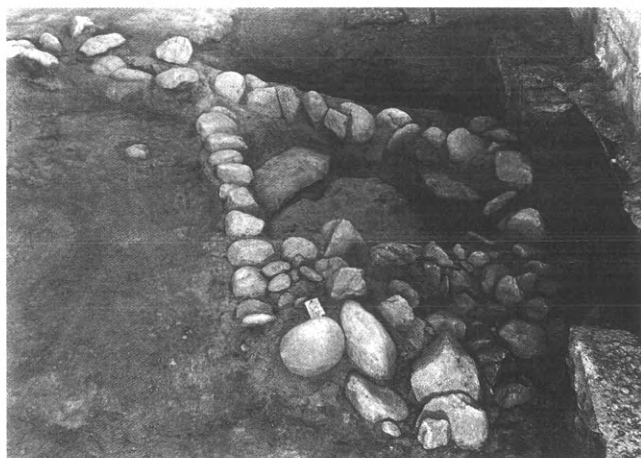

278. Ἡ μακρὰ σειρὰ λίθων, ἀπὸ τῇ ΝΔ. γωνία τοῦ περιβόλου τοῦ τάφου 55 μέχρι τοῦ δυτικοῦ περιβόλου τοῦ τάφου 57.

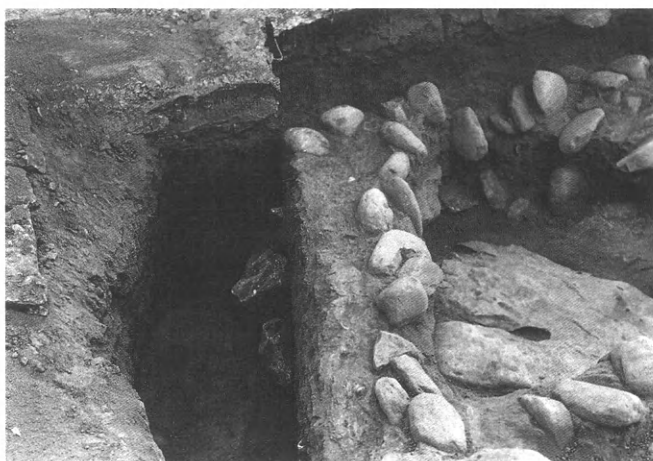
Ἡ δυτικὴ πλευρὰ τοῦ συνήθους ὀρθογωνίου πλαισίου δὲν ἀποκαλύφθηκε ἀκόμα καὶ ἴσως νὰ ἔχει καταστραφεῖ κατὰ τὴν τοποθέτηση λοξῆς σειρᾶς λίθων ἐπάνω της.

Τὸ ἀνατολικὸ τμήμα τοῦ τάφου εἶναι περίπου ἡμικυκλικὸ καὶ γεμισμένο, στὸ ἐπίπεδο τοῦ ἀρχαίου δαπέδου πάντοτε, μὲ πέτρες ριχτὲς ἢ ἄτακτα τοποθετημένες. Στὸ ἀκραῖο ἀνατολικὸ σημεῖο μία πολὺ μεγάλη πέτρα μὲ ὀξεία κορυφὴ σημαδεύει τὴν κατεύθυνση τῆς εἰσόδου. Ἐξ ἄλλου δίπλα της ὑπάρχει ἀκόμα μία μεγάλη ὀριζόντια καὶ δύο μικρὲς στηριγμένες ὀρθιες καὶ ἐξέχουσες ἐπάνω ἀπὸ τὸ γενικὸ ἐπίπεδο. Τὸ ἡμικυκλικὸ ἐπίπεδο τερματίζει μὲ εὐθεία ἐπάνω ἀπὸ τὴν ὑποτιθέμενη θέση τῆς εἰσόδου στὸν λάκκο, σχηματισμένη μὲ πέτρες διαφόρων εἰδῶν. Μερικὲς ἀπ' αὐτὲς φαίνονται νὰ κλίνουν πρὸς τὸ ἐσωτερικόν, ὅπως καὶ οἱ ἄλλες βόρεια, σὰν νὰ ἦταν ὁ χώρος κενός.

Οἱ καλυπτῆριες ἀββεστολιθικὲς πλάκες εἶχαν στρωθεῖ σὲ βάθος 0.22 μ. ἀπὸ τὸ ἀρχαῖο δάπεδο ἀλλὰ σήμερα παρουσιάζονται μερικῶς βυθισμένες πρὸς τὸ κέντρο μέχρι βάθους 0.50 μ. Σὲ θέση ὀριζόντια βρίσκονται δύο μικρὲς στὴ ΝΔ. καὶ ΝΑ. γωνία. Ἡ μεγαλύτερη ὅλων (1.05x0.55 μ.) γεφύρωνε κάποτε τὸν μεσαῖο χῶρο τοῦ τάφου, ἀργότερα ὅμως αὐτὴ καὶ ἡ γειτονικὴ της στὰ ἀνατολικά, ἔγειραν ἔντονα πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ λάκκου. Τότε ἀπὸ τὴν ἴδια αἰτία, πρέπει νὰ ἐπηρεάσθηκαν μερικὲς πέτρες τοῦ περιθωρίου βόρεια καὶ ἀνατολικά (εἶκ. 279).

279. Οί καλυπτήριες πλάκες καὶ τὸ λίθινο ὑπέργειο τμήμα τοῦ τάφου 57.

280. Δυτικὸ τμήμα τοῦ τάφου 57, ἀπὸ Νότον. Ἀριστερὰ κάτω, πέτρες ὡς πιθανὴ προστασία στὸ χεῖλος τοῦ λάκκου.

Ἐπάνω ἀπὸ τὸ δυτικὸ τέρμα τοῦ τάφου διέρχεται λοξὰ μία σειρὰ πέτρες «καρφωμένες» σὲ στρῶμα μερικῶν ἑκατοστῶν ἀπὸ χῶμα ἢ λάσπη (εἰκ. 278). Ἡ διάκριση μεταξὺ τῶν δύο ὑλικῶν δὲν εἶναι τώρα πιά εὐκόλη, ἐπειδὴ ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς ἀνασκαφῆς τὸ τμήμα αὐτὸ τοῦ νεκροταφείου ἔχει ἐπανειλημμένα κατακλυσθεῖ ἀπὸ νερὰ πὺν σχημάτισαν λάσπες. Οἱ πέτρες εἶναι μικρὲς ἄτακτα σφηνωμένες ὀρθιες καὶ σχηματίζουν σειρὰ, πὺν παρακολουθεῖται ἐπὶ 12.70 μ. Ἡ σειρὰ διέρχεται ἐπίσης ἐπάνω ἀπὸ τὸν τάφο 55 καὶ διακόπτεται στὸ χεῖλος σκάμματος μὲ στρῶμα λίθων πὺν χαρακτηρίσθηκαν ὡς θέση 51.

Κάτω ἀπὸ τὸ χῶμα πὺν στηρίζει αὐτὲς τὶς πέτρες προβάλλουν δυτικὰ τοῦ τάφου 57 τὰ ἄκρα τριῶν σχιστολιθικῶν πλακῶν καὶ κάτω ἀπὸ αὐτὲς λίγες πέτρες (εἰκ. 280). Τὸ συγκεκριμένο ὑλικὸ τῶν πλακῶν ὑποδηλώνει ὅτι δὲν εἶναι καλυπτήριες ἀλλὰ θὰ ἀποτελοῦσαν προστασία τοῦ χείλους τοῦ λάκκου, πὺν ἐνισχύεται συμπληρωματικὰ ἀπὸ τὶς πέτρες αὐτὲς.

ΤΑΦΟΣ 58

Ἀποκαλύφθηκε στὸ ἐπίπεδο τοῦ ἀρχαίου δαπέδου τὸ 1972 (εἰκ. 281, 282).

Ὁ περίβολος διατηρεῖται ἀκέραιος στὴ βόρεια πλευρὰ (μῆκ. 3.06 μ.), παράλληλος πρὸς τὸν νότιο τοῦ τάφου 57. Ἀπὸ τὴ νότια πλευρὰ σώζεται μῆκος 1.90 μ., ἐνῶ ἡ δυτική, καταχωμένη ἢ κατεστραμμένη, δὲν ἔχει ἀποκαλυφθεῖ. Ἀπὸ τὴν πλευρὰ της, προέρχεται ἴσως μία πέτρα στὰ ΝΔ. καὶ διαγωνίως ἀπέναντι, ἀπὸ τὴν ἀνατολική, μία ἄλλη στὰ ΒΑ. Παρὰ τὴν ἐλλιπὴ διατήρηση ἢ ἀποκάλυψη τοῦ περιβάλου, συνάγεται ὅτι, κατὰ παράβαση τῆς συνήθειας, οἱ πλευρές του συγκλίνουν δυτικά καὶ ἀποκλίνουν ἀνατολικά.

Τὸ περίγραμμα τοῦ τάφου, σὲ ἀρκετὴ ἀπόσταση ἀπὸ τὸν περίβολο, διαγράφεται ἀπὸ μία σειρὰ κροκάλες, στρωμένες ἐλάχιστα ὑψηλότερα ἀπὸ τὸ ἀρχαῖο δάπεδο, μὲ σχῆμα ὀρθογώνιο (μῆκ. βόρ. πλευρᾶς 1.80 μ., δυτ. 1.50 μ.). Ἡ νότια σειρὰ ἀπολήγει μετὰ 2.20 μ. σὲ μία τραχιὰ πέτρα στημένη ὀρθια, ἐνῶ ἐκτὸς σειρᾶς, περὶ τὸ μέσον τοῦ τάφου, παρουσιάζεται μία μεγάλη χωρὶς σαφὴ προορισμό.

Ἀνατολικά, ἡ κατασκευὴ κλείνει μὲ πέτρες ριγμένες στὸ δάπεδο, σὲ καμπύλο σχηματισμό. Ἀπὸ αὐτές, δύο μικρές στὸ κέντρον τοῦ χώρου στέκουν ὀρθιες. Ἀντίθετα, μία πολὺ μεγάλη ποτάμια (μῆκ. 0.65 μ.) βρίσκεται πεσμένη ὀριζόντια στὴ ΒΑ. γω-

281. Ὁ τάφος 58, ἀπὸ ἀνατολικά.

282. Κάτοψη τοῦ τάφου 58 καὶ τῆς λοξῆς σειρᾶς λίθων, στὰ δυτικά.

νία. Ἀπὸ τὸ ἓνα ἄκρο τῆς ἔχει ἀφαιρεθεῖ ἓνα τμῆμα μὲ κατὰ μῆκος τομή καὶ γίνεται λεπτότερο, ἐνῶ τὸ ἄλλο ἀπολήγει σὲ ὀξεία κορυφή. Ἡ συγκεκριμένη θέση τῆς, στὸ ἐξωτερικὸ ἄκρο τοῦ λιθοσωροῦ καὶ ἡ ὑποτυπώδης κατεργασία τῆς, ὀδηγοῦν στὸ συμπέρασμα ὅτι ἀρχικὸς προορισμὸς τῆς ἦταν νὰ στηθεῖ ὄρθια, μὲ τὸ λεπτότερο τμῆμα τῆς στὸ χῶμα καὶ νὰ προβάλλει ἐξωτερικὰ ὡς στήλη.

ΤΑΦΟΣ 59

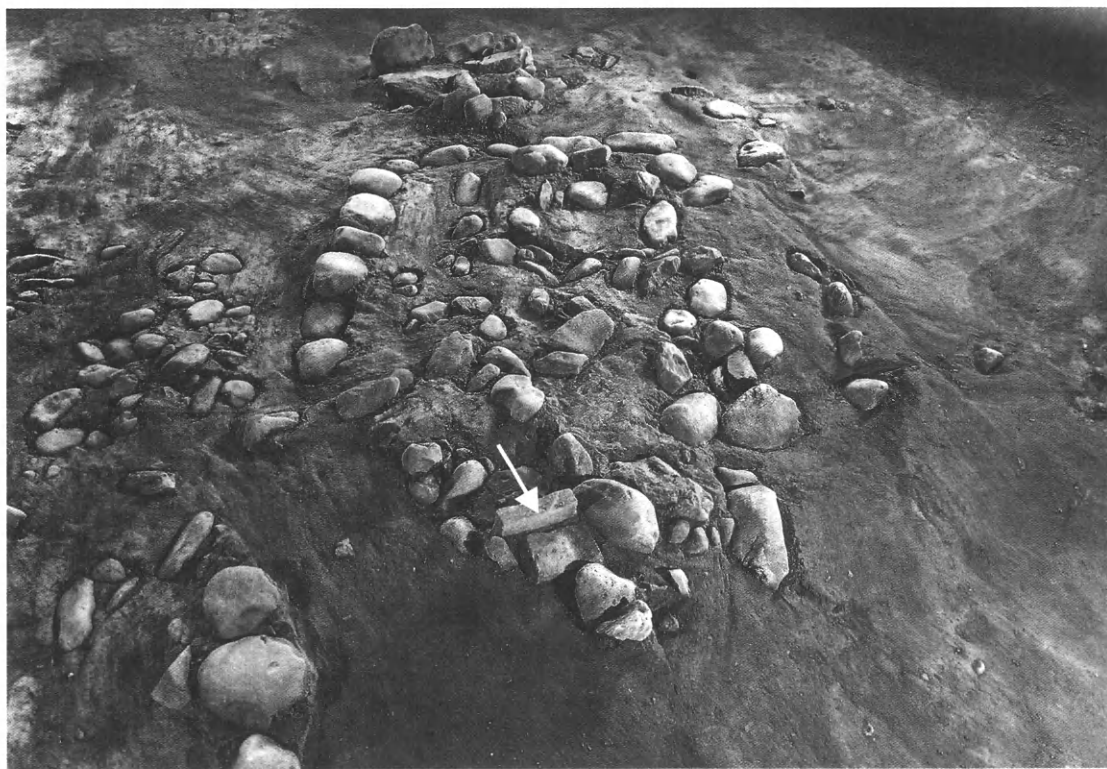
Ο τάφος αποκαλύφθηκε μερικῶς στὴν ἐπιφάνεια τοῦ ἀρχαίου δαπέδου τὸ 1972 (εἰκ. 283, 284), παρὰ τὴ ΒΑ. γωνία τοῦ στεγασμένου χώρου.

Ἀπὸ τὸν περίβολο τοῦ τάφου εἶναι ὁρατὲς μόνον ἡ δυτικὴ (μῆκ. 1.90 μ.) καὶ ἡ νότια πλευρὰ (μῆκ. 2.90 μ.), σχηματισμένες μὲ κροκάλες μέτριες, ἐνωμένες στὴ γωνία. Ἀπὸ τὴ βόρεια ἔχουν παρουσιασθεῖ ἢ ἀπομένει στὴ θέση τους λίγα βότσαλα.

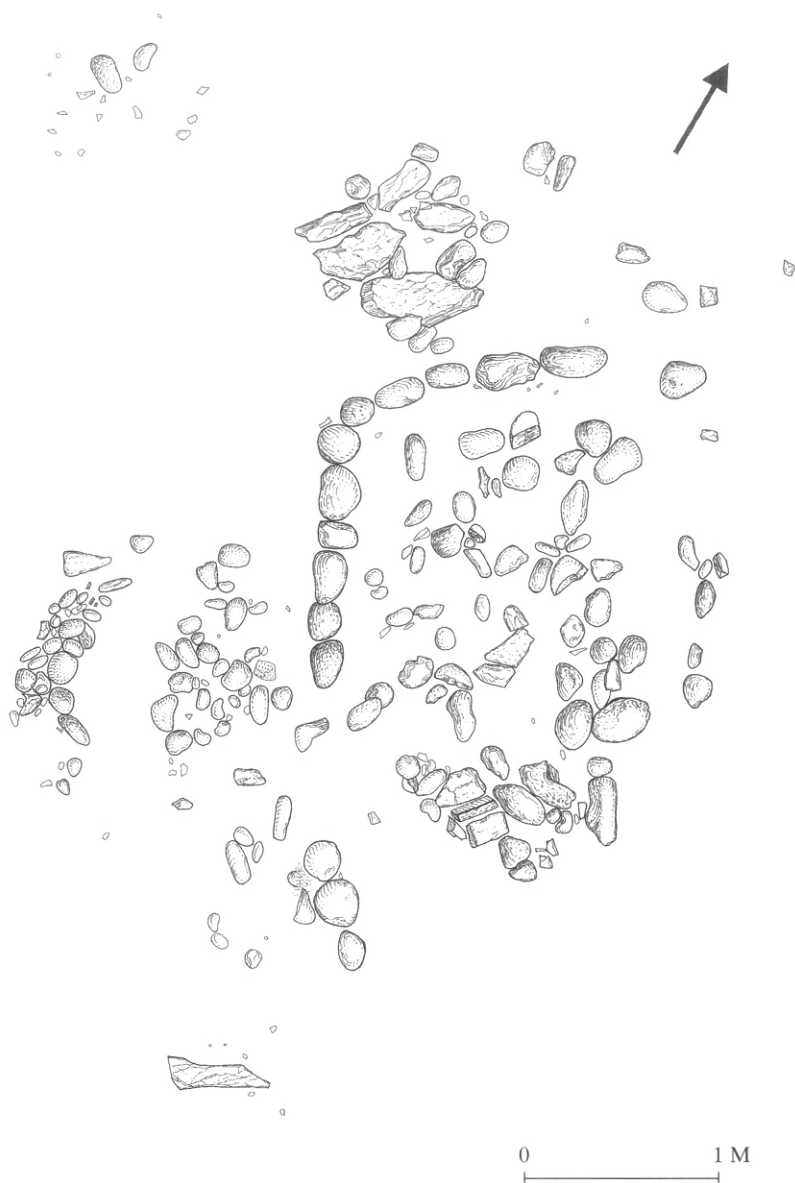
Τὴ θέση τοῦ τάφου ὑποτίθεται ὅτι ὁρίζουν μικρὲς καὶ μέτριες κροκάλες, ποὺ διαγράφουν, ἄτακτα ριγμένες ἢ μετακινημένες, ἓνα γενικὸ ὀρθογώνιο. Ὅμοιες πέτρες σκορπισμένες στὴν περικλειόμενη ἐπιφάνεια συσκοτίζουν τὴν εἰκόνα. Ἀνατολικά, τὸν ὀρθογώνιο χώρο κλείνουν ἄλλες ριχτὲς πέτρες σὲ τριγωνικὸ σχηματισμό. Ἐνδεικτικὸ σημεῖο ἀποτελεῖ στὰ ΝΑ. μία ὄρθια σχιστολιθικὴ πλάκα μὲ λοξὸ τελείωμα (πλάτ. 0.22 μ. καὶ ὄρατοῦ ὕψ. 0.20 μ.), τοποθετημένη ἐγκάρσια πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς εἰσόδου καὶ πλαισιωμένη στὴ ρίζα τῆς ἀπὸ δύο πλακωτὲς πέτρες.

Πίσω ἀπὸ τὸν δυτικὸν περίβολο ὑπάρχουν συγκεντρωμένες ἀρκετὲς τραχιὲς πέτρες μεγάλες καὶ μικρὲς ποὺ καλύπτουν ἑκτασὴ περίπου 0.70×0.90 μ., ἀγνωστῆς χρήσης. Πάντως ἡ ΝΔ. ἀκραία εἶναι στημένη ὄρθια καὶ πιθανὸν νὰ σημαδεύει παιδικὸν τάφο.

Τέλος, τὸ δάπεδο νότια τοῦ περιβόλου ἕως τὸν γειτονικὸν τάφο 60 καλύπτεται ἀπὸ χαλίκια καὶ ἀνάμεσά τους διακρίνεται πυθμένας χονδροῦ ἀγγείου μὲ ἀποτύπωμα ψάθας, σὰν πυκνὲς παῦλες σὲ δύο παράλληλες σειρὲς.

283. Ὁ τάφος 59, ἀπὸ ἀνατολικά. Πίσω, πέτρες πιθανοῦ παιδικοῦ τάφου.

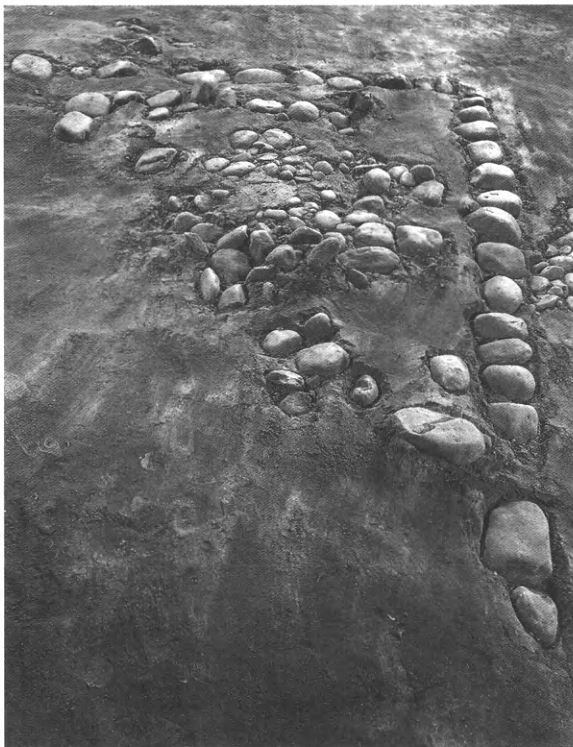
284. Κάτοψη τοῦ τάφου 59 καὶ τοῦ πιθανοῦ παιδικοῦ τάφου, στὰ δυτικά.

ΤΑΦΟΣ 60

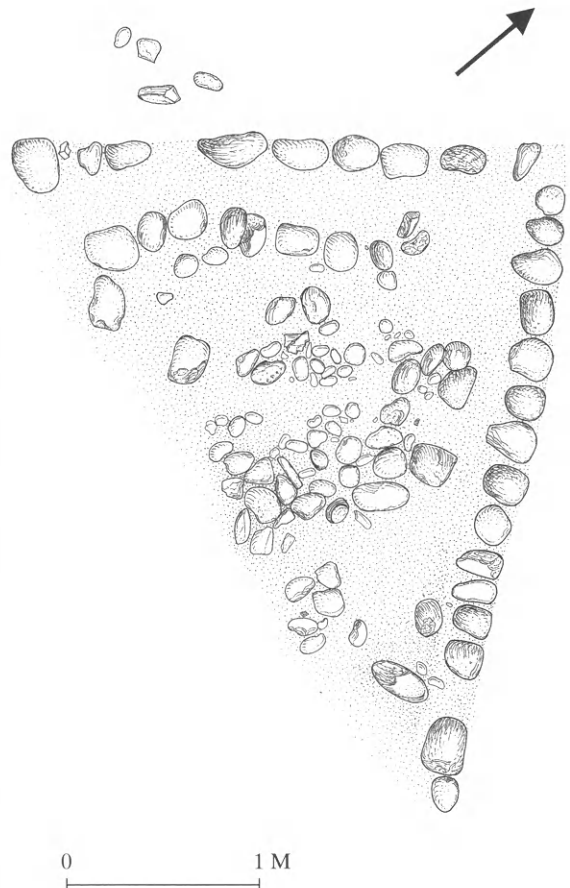
Ο τάφος αποκαλύφθηκε μερικῶς στὴν ἐπιφάνεια τοῦ ἀρχαίου δαπέδου τὸ 1972 (εἰκ. 285, 286), νότια τοῦ τάφου 59.

Ἀπὸ τὴν κατασκευὴ ἔχει γενικῶς καθαρισθεῖ τριγωνικὸ τμῆμα στὰ ΒΔ. Συνεπῶς, ἀπὸ τὸν περίβολο εἶναι ὁρατὲς μόνον ἡ βόρεια (μῆκ. 3.30 μ.) καὶ ἡ δυτικὴ πλευρὰ του (2.76 μ.), μὲ κροκάλες στρωμένες σὲ μία σειρὰ.

Τὸ περίγραμμα τοῦ τάφου διαγράφουν, στὸ ἴδιο ἐπίπεδο δυτικά, κροκάλες στὴ σειρὰ (μῆκ. 1.60 μ.). Φαίνεται ἐπίσης ἡ ἀρχὴ τῆς στροφῆς του πρὸς Νότον, καθὼς καὶ λίγες πέτρες βόρεια, πὺν δίνουν συνολικὸ μῆκος πλευρᾶς 1.40 μ. Στὸν ἐνδιάμεσο τριγωνικὸ χῶρο εἶναι σκορπισμένες πέτρες καὶ κυρίως χαλίκια. Τὴ θέση τοῦ προθύρου στὰ ἀνατολικά πιθανὸν νὰ σημειώνουν λίγες μικρὲς συγκεντρωμένες πέτρες στὴν κορυφὴ τοῦ λιθοσωροῦ.

285. Ὁ τάφος 60, ἀπὸ ἀνατολικά.

286. Κάτοψη τοῦ τάφου 60.

ΤΑΦΟΣ 61

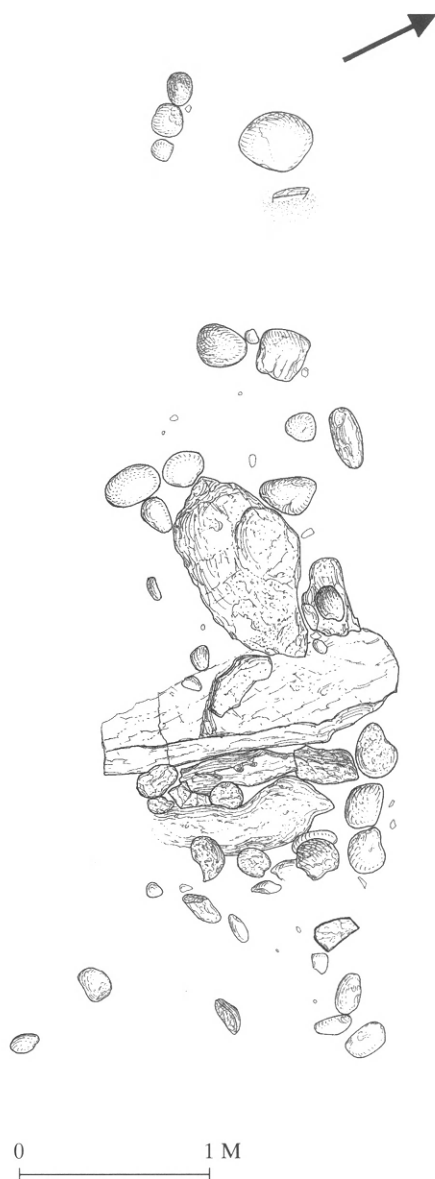
Τὸ 1972 ἀποκαλύφθηκε μέρος τῆς ἐπιφάνειας τοῦ τάφου καὶ τὸ 2001 καθαρίσθηκε ἐξωτερικὰ στὴ βόρεια πλευρὰ τὸ δάπεδό του (εἰκ. 287, 288).

Ἀπὸ τὸν ἐξωτερικὸ περίβολο δὲν ὑπάρχουν ὁρατὰ ἴχνη. Ἀνατολικά, στὴ θέση τοῦ προθύρου, φαίνονται λίγες ἀσύνδετες πέτρες. Ἀνάμεσά τους, στὰ ΒΑ., μία ὄρθια τετράπλευρη ἀσβεστολιθικὴ ἐξέχει περὶ τὰ 0.25 μ. ἐπάνω ἀπὸ τὸ δάπεδο καὶ θὰ πρέπει νὰ σημείωνε τὴ θέση τῆς εἰσόδου.

Στὴν ἐπιφάνεια τοῦ ἀρχαίου δαπέδου τὴν ὑπαρξὴ τοῦ τάφου μαρτυροῦν οἱ καλυπτήριες πλάκες, ὅλες ἀσβεστολιθικὲς καὶ ἀνώμαλες. Ἀνατολικά, μετὰ τὶς πέτρες τοῦ προθύρου εἶναι δύο ἐπιμήκεις (μῆκ. 0.95 μ. καὶ 0.65 μ.), τοποθετημένες παράπλευρα καὶ ἐγκάρσια πρὸς τὴν ὑποτιθέμενη κατεύθυνση τῆς εἰσόδου. Ἄλλες μικρότερες στὰ ἐνδιάμεσα καὶ στὰ ἄκρα τους, συμπληρῶνουν προφανῶς τὴν κάλυψη τοῦ χώρου. Ἀκολουθεῖ ἡ μεγαλύτερη ὁρατὴ (μῆκ. 1.60x0.40 μ.), σπασμένη στὸ νότιο ἄκρο της πρὸς ὑπολογίζεται ὅτι θὰ γεφύρωνε τὸ μεσαῖο τμήμα τοῦ λάκκου. Ἡ ἐπόμενη (διαστ. 1.13x0.58 μ.) σὲ σχέση 90° πρὸς τὶς προηγούμενες, στρωμένη κατὰ τὴ φορὰ τῆς εἰσόδου, πατάει μόλις τὴ μύτη της στὴ μεγάλη τοῦ μέσου χώρου. Τέλος, στὸ δυτικὸ

287. Ὁ τάφος 61, ἀπὸ ἀνατολικά. Δεξιὰ, τομὴ τοῦ δαπέδου ἀπὸ τὴ νεότερη ἔρευνα.

288. Κάτοψη τοῦ τάφου 61.

τέρμα βρίσκονται λίγες ακόμη μικρές, σκορπισμένες, χωρίς συγκεκριμένη θέση στο σύστημα καλύψεως.

Μὲ τὴν ἀνασκαφὴ εὐρύτερης περιοχῆς τοῦ τάφου 65 ἀφαιρέθηκε κατὰ τὸ 2001 τμῆμα τῆς ἀρχαίας ἐπιχώσεως βορείως τοῦ τάφου 61 καὶ σὲ βάθος 0.20 μ. Τότε ἀποκαλύφθηκαν πέντε-ἕξι πέτρες στὴ σειρὰ, συνολικοῦ μήκ. 1.15 μ., στὶς ὁποῖες καταλήγει τὸ βόρειο ἄκρο τῆς μεγάλης καλυπτῆρις. Πιθανὸν νὰ ἀποτελοῦν τὸ χεῖλος τῆς ἐπενδύσεως τοῦ λάκκου.

ΤΑΦΟΣ 62

Έντοπίσθηκε τὸ 1972 καὶ καθαρίσθηκε ἐπιφανειακὰ τὸ δυτικὸ τμήμα του τὸ 2001⁶².

Κατ' ἐπέκταση τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ Λιθοσωροῦ 66 ἀποκαλύφθηκε τὸ δυτικὸ τμήμα τοῦ τάφου, ἐνῶ ἡ πρὸς Ἀ. συνέχειά του βρίσκεται ἐν μέρει καλυμμένη ἀπὸ χώματα (εἰκ. 289-290). Ὁ περίβολος σχηματίζεται ἀπὸ μικρὲς πέτρες τοῦ ποταμοῦ καὶ ἄλλες τραχιὲς σὲ μία σειρὰ ἐπάνω στὸ δάπεδο, χωρὶς φθορὲς καὶ κενά. Ἡ δυτικὴ πλευρὰ (μῆκ. 1.80 μ.) ἐνώνεται σὲ ὀρθή γωνία μὲ τὴ βόρεια καὶ νότια, ὁρατοῦ μῆκ. 1.30 μ. καὶ 1.65 μ. ἀντίστοιχα (εἰκ. 291).

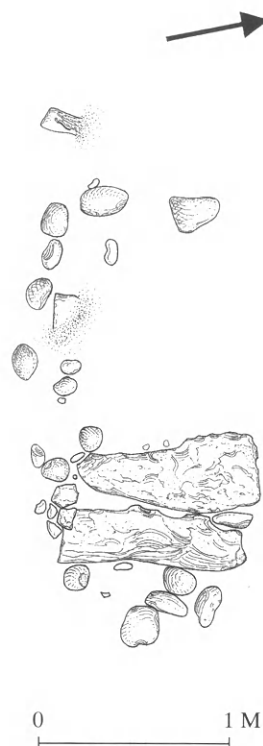
Στὸ ἴδιο ἐπίπεδο καὶ σὲ μικρὴ ἀπὸ τὸν περίβολο ἀπόσταση περικλείεται ἐγγεγραμμένο λίθινο ὀρθογώνιο πλαίσιο, ὁμοίας κατασκευῆς καὶ συντηρήσεως μὲ αὐτὸν (μῆκ. 1.38 μ. δυτικά καὶ ὁρατῶν πλευρῶν βόρ. 0.93 μ. καὶ νότ. 1.07 μ.). Ἀνάμεσα στὶς πέτρες τῆς δυτικῆς σειρᾶς βρέθηκε σπασμένη λεπίδα ὀψιανοῦ.

Τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ πλαισίου καὶ μόνον κατὰ τὸ ΝΔ. τμήμα του εἶναι στρωμένο ἐπιφανειακὰ μὲ μικρὲς κροκάλες. Ὅλο τὸ ἀνατολικὸ τμήμα βρίσκεται τώρα ἐλάχιστα ὑψηλότερα, μὲ ἐπίχωση γύρω του ποὺ καλύπτει τὸ ὑπόλοιπο ἐσωτερικὸ λίθινο πλαίσιο καὶ τὸν ἐξωτερικὸ περίβολο (εἰκ. 291).

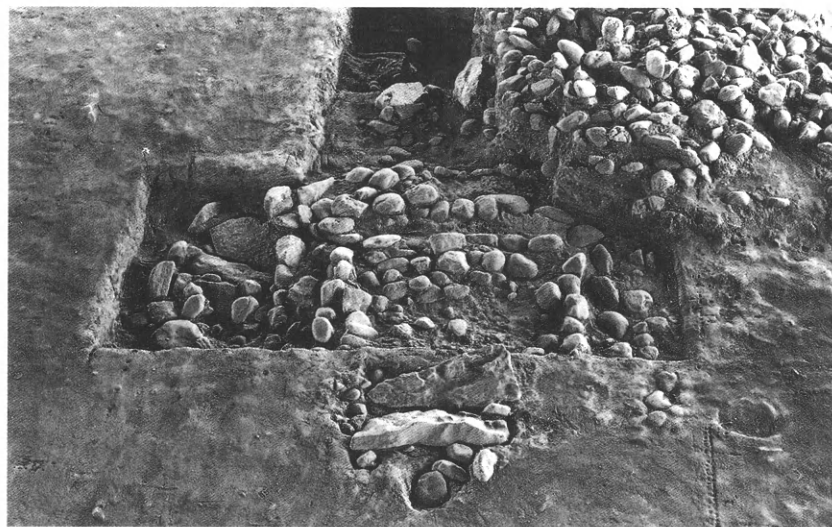

289. Ὁ περίβολος καὶ τὸ λίθινο ὑπέργειο τμήμα στὸ δυτικὸ τμήμα τοῦ τάφου 62.

62. Παντελίδου Γκόφα 2001, 16.

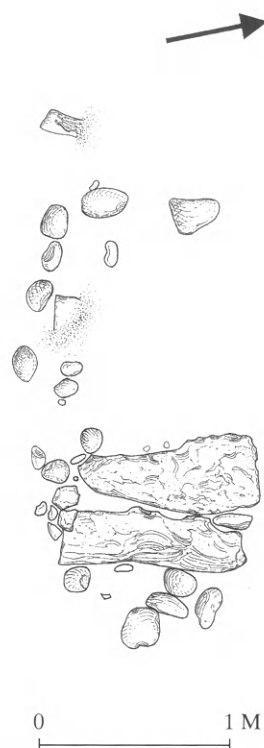
290. Κάτοψη τοῦ τάφου 62, πρὶν ἀπὸ τὴν ἀνασκαφὴ τοῦ 2001.

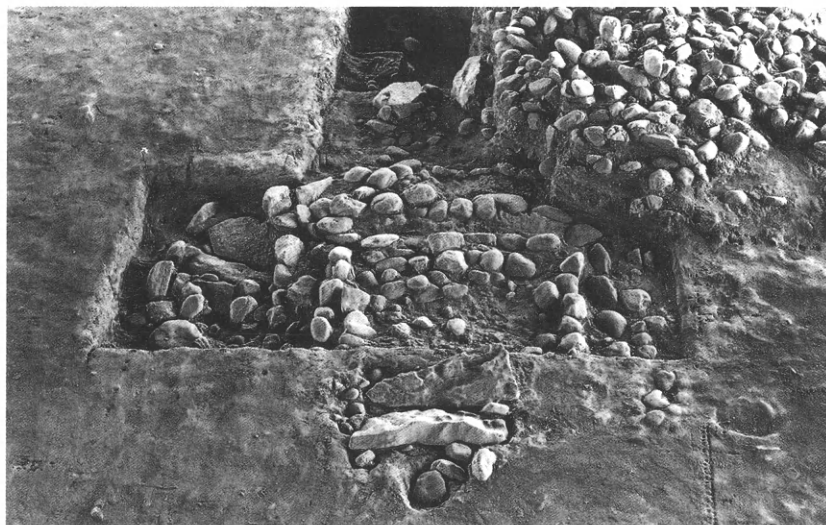
291. Τὸ ἀνεσκαμμένο
τμήμα τοῦ τάφου 62,
ἀπὸ ἀνατολικά.
Πίσω δεξιὰ,
ὁ λιθοσωρὸς 66.

Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ τοῦ 1972 ὁ τάφος ἐντοπίσθηκε ἀπὸ δύο ἀσβεστολιθικὲς καλυπτήριες (μῆκ. 1.00 μ. περίπου) μὲ φορὰ ἀπὸ Βορρᾶ πρὸς Νότον. Μερικὲς πέτρες ἐμπρὸς τοὺς, ἀνατολικά, θὰ πρέπει νὰ ἀνήκουν στὸν λιθοσωρὸ τοῦ προθύρου⁶³ (εἰκ. 290).

63. Στὸ Γενικὸ τοπογραφικὸ σχέδιο ἔχει ἀποτυπωθεῖ μόνον αὐτὴ ἡ κατάστασι τοῦ τάφου.

290. Κάτοψη του τάφου 62, πριν από την ανασκαφή του 2001.

291. Τὸ ἀνεσκαμμένο
τμήμα τοῦ τάφου 62,
ἀπὸ ἀνατολικά.
Πίσω δεξιά,
ὁ λιθοσωρὸς 66.

Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ τοῦ 1972 ὁ τάφος ἐντοπίσθηκε ἀπὸ δύο ἀσβεστολιθικὲς καλυπτήριες (μῆκ. 1.00 μ. περίπου) μὲ φορὰ ἀπὸ Βορρᾶ πρὸς Νότον. Μερικὲς πέτρες ἐμπρὸς τοὺς, ἀνατολικά, θὰ πρέπει νὰ ἀνήκουν στὸν λιθοσωρὸ τοῦ προθύρου⁶³ (εἰκ. 290).

63. Στὸ Γενικὸ τοπογραφικὸ σχέδιο ἔχει ἀποτυπωθεῖ μόνον αὐτὴ ἡ κατάστασις τοῦ τάφου.

ΤΑΦΟΣ 63

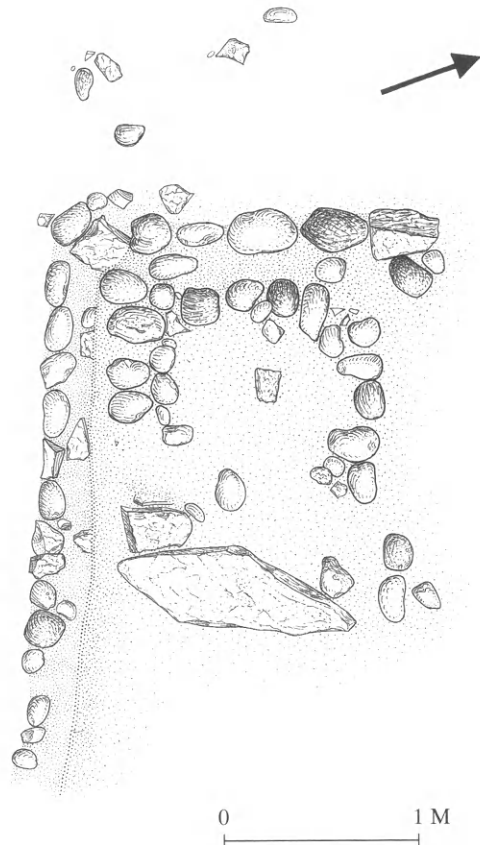
Ο τάφος αποκαλύφθηκε μερικώς στη στάθμη του αρχαίου δαπέδου (εικ. 292-293).

Ο περίβολος σώζεται ανέκραιος στη νότια πλευρά, σχηματισμένος σε μήκος 3.00 μ. με μικρές κροκάλες στη σειρά, και στη δυτική (μήκ. 2.00 μ.) με μικρές και μεγάλες κροκάλες. Οι άλλες δύο πλευρές, ή βόρεια και ή ανατολική, αν υπάρχουν, παραμένουν σκεπασμένες κάτω από φορητά χώματα του επικλινούς επιπέδου της σημερινής εισόδου στο νεκροταφείο.

Μέσα στον περίβολο και σε ελάχιστη από αυτόν απόσταση, προβάλλει ή δυτική και μέρος της βόρειας και νότιας πλευράς του τυπικού λίθινου ορθογώνιου περιθωρίου. Οι κροκάλες στα δυτικά μόλις εξέχουν κατά 0.05-0.10 μ., ενώ οι πλευρικές, μαζί με όλο το επίπεδο, ανεβαίνουν πολύ περισσότερο, μέχρι 0.35 μ. από την επιφάνεια του περιβόλου. Άκόμα λίγες σκόρπιες πέτρες στο εσωτερικό του περιθωρίου ίσως προέρχονται από αρχική λίθινη επίστρωση του υπέργειου επιπέδου. Ανατολικά, τα ίχνη του τάφου τερματίζουν σε μία ρομβοειδή επίπεδη σχιστόπλακα (μέγ. διαστ. 1.25x0.45 μ.), που ανήκει προφανώς στην κάλυψη του λάκκου.

292. Ο τάφος 63, από ανατολικά.

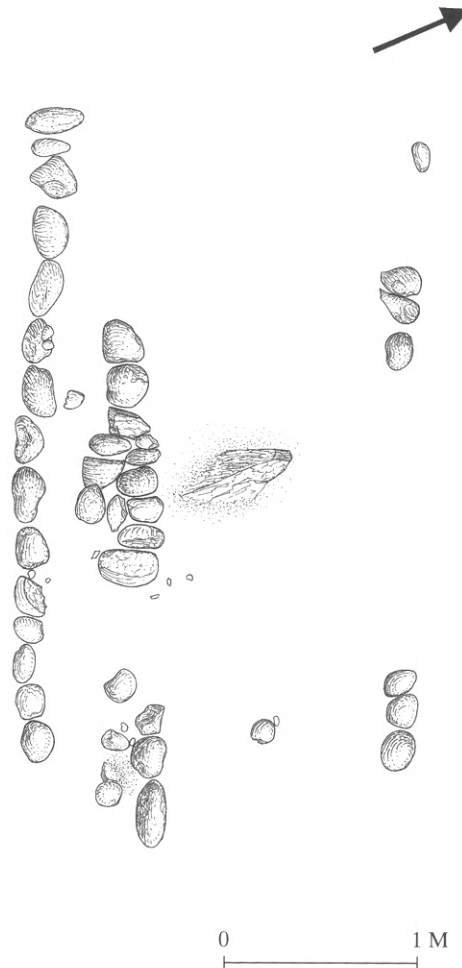
293. Κάτοψη του τάφου 63.

ΤΑΦΟΣ 64

Ὁ τάφος ἐντοπίσθηκε ἀπὸ λίγες σειρὲς λίθων (εἰκ. 294).

Κατὰ τὴν πρὸς Ἀ. ἐπέκταση τοῦ βόρειου περιβόλου τοῦ τάφου 22, ἀλλὰ λίγο ὑψηλότερα ἀπὸ αὐτόν, ἀποκαλύφθηκε μία σειρὰ κροκάλες μετρίου μεγέθους (μῆκ. 3.44 μ.), πὺν ἀποτελεῖ προφανῶς τὴ νότια πλευρὰ ἄλλου ταφικοῦ περιβόλου. Τμήματα τῆς βόρειας πλευρᾶς του εἰκάζεται ὅτι σχημάτιζαν τρεῖς ἀκόμα πέτρες στὴ σειρὰ καὶ ἄλλες τρεῖς στὰ ΒΑ.

Ἀπὸ τὸ τυπικὸ κτιστὸ περιθώριον τοῦ ὑπέργειου ἐπιπέδου μόλις προβάλλει ἐπιφανειακὰ στὰ νότια σειρὰ λίθων (μῆκ. 1.40 μ.), παράλληλῃ πρὸς τὴ γραμμὴ τοῦ περιβόλου. Λίγοι λίθοι, ἀκόμα ἀνατολικότερα, πιθανὸν νὰ σημαδεύουν τὴν πρὸς τὰ πίσω στροφὴ τοῦ ἀνατολικοῦ περιβόλου. Τέλος, μόλις ἐξέχει μέρος μιᾶς πλάκας στὰ ἀνατολικά πὺν πρέπει νὰ εἶναι μία καλυπτῆρια.

294. Κάτοψη τοῦ ὁρατοῦ τμήματος τοῦ τάφου 64.

ΤΑΦΟΣ 65

Ἐλλειψοειδής, ἐπιφανειακὰ σημειωμένος τὸ 1972-73 καὶ μερικῶς ἀνεσκαμμένος τὸ 2001⁶⁴ (εἰκ. 295). Ἡ θέση του εἶχε δηλωθεῖ στὴν ἐπιφάνεια τοῦ ἀρχαίου δαπέδου ἀπὸ λίγες κροκάλες μεταξὺ τῶν τάφων 60 καὶ 61. Συστηματικὴ ἀνασκαφὴ του ἄρχισε τὸ 2001 καὶ δὲν ὁλοκληρώθηκε⁶⁵. Ἐξωτερικὸς περίβολος δὲν ἐπισημάνθηκε.

Ὁ τάφος ἔχει σχῆμα ἐλλείψεως (διαστ. 1.90 μ. ἀπὸ Β.-Ν. καὶ 1.42 μ. ἀπὸ Ἀ.-Δ.) καὶ ὀρίζεται περιμετρικὰ ἀπὸ κροκάλες τοποθετημένες πυκνὰ στὴ σειρὰ, στηριγμένες κατὰ τὸ μῆκος τους στὴ στενὴ τους πλευρά. Ἐξω ἀπὸ τὸ καμπυλόγραμμο περιγύγραμμα εἶχαν προσκολληθεῖ ἀκτινωτὰ βραχεῖες ἄνισες μεταξὺ τους ἐπιφανειακὲς λιθόστρωτες λωρίδες, χωρὶς διαπιστωμένο προορισμό (εἰκ. 296-297). Τὸ ἐσωτερικὸ τῆς ἐλλείψεως καλύπτεται ἀπὸ μικρότερες κροκάλες καὶ χαλίκια, στρωμένα ἐπάνω σὲ καθαρὸ χῶμα (πάχ. 0.32-0.38 μ.), ποὺ φθάνει ἕως τὴν καλυπτήρια πλάκα.

Ὁ τάφος εἶναι προσιτὸς ἀπὸ ἀνατολικά μὲ βραχὺ ἡμιελλειπτικὸ πρόθυρο (μέγ. ἄξονας στὸ χεῖλος 0.80 μ.) καὶ φέρει τοιχώματα, ποὺ συγκλίνουν στὸν πυθμένα σὲ

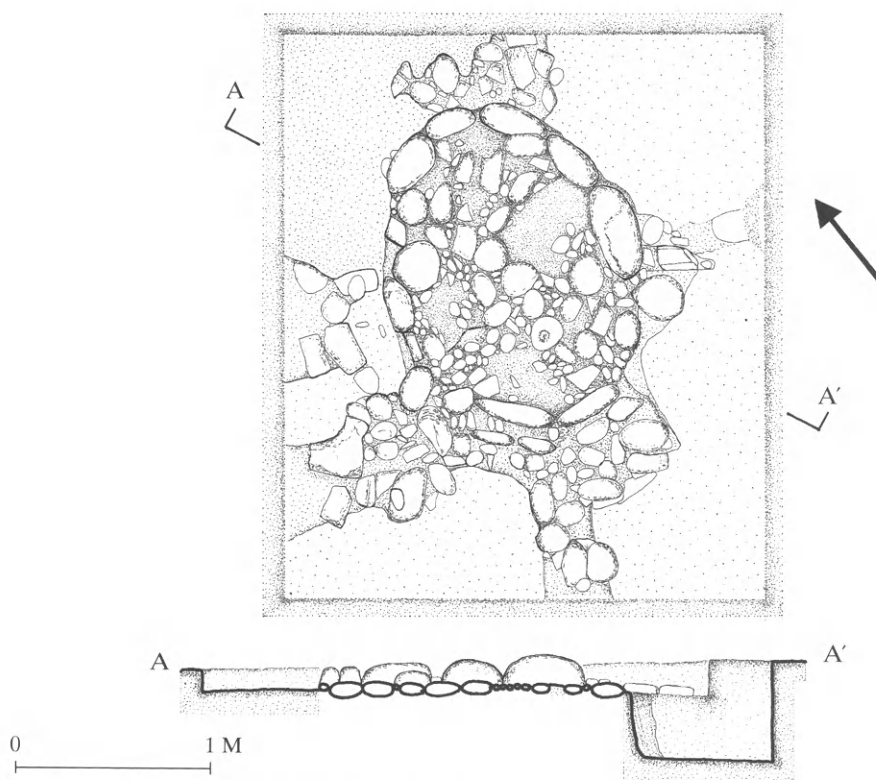
295. Ἡ ὁρατὴ ἐπιφάνεια τοῦ τάφου 65, ἀπὸ ΒΔ.

64. Πετράκος 2001, 20, εἰκ. 10-11. Παντελίδου Γκόφα 2001, 17-19.

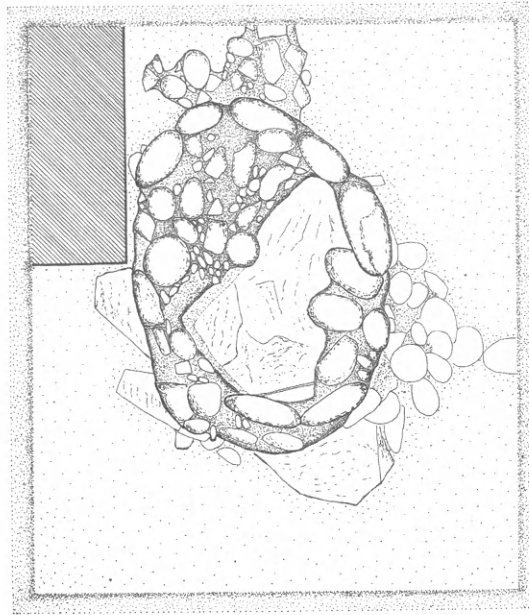
65. Τὰ σκληρὰ χῶματα δυσχεραίνουν τὴν ἔρευνα καὶ ἡ ἐργασία θὰ συνεχισθεῖ μετὰ ἀπὸ εἰδικὴ προετοιμασία τοῦ χώρου.

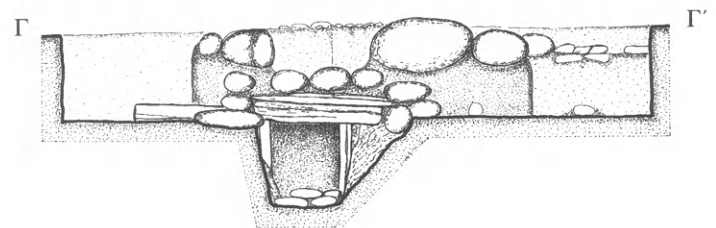
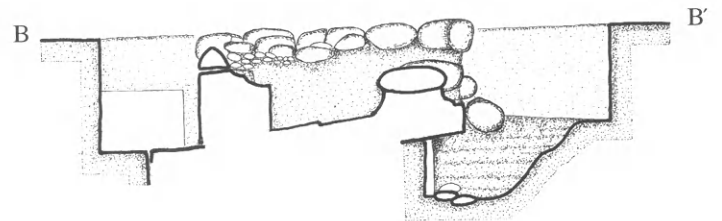
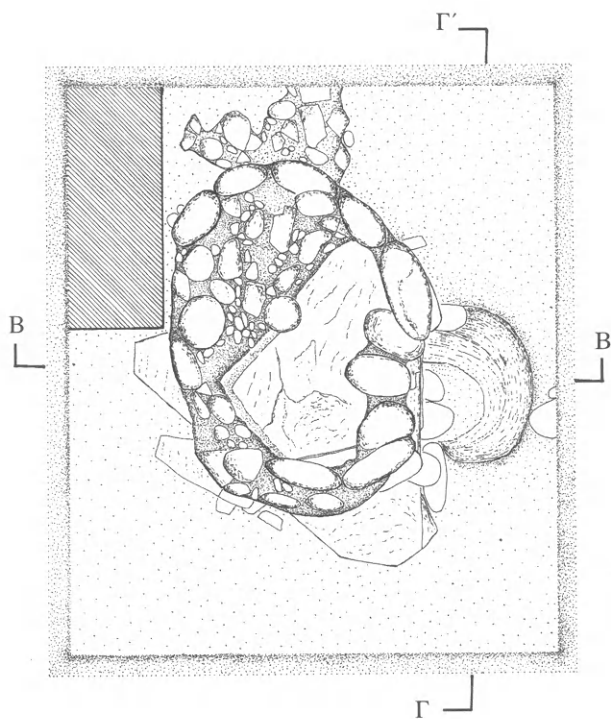
296. Ἡ ἐπιφάνεια τοῦ τάφου 65 μὲ προσκολλημένες ἐξωτερικὰ λίθινες λωρίδες, ἀπὸ ΝΑ.

297. Κάτοψη καὶ τομὴ Α-Α' τοῦ ἐπιφανειακοῦ στρώματος τοῦ τάφου 65.

298. Κάτοψη τοῦ τάφου 65 μετὰ ἀπὸ τὴν ἀποκάλυψη μέρους τῆς καλυπτήριας πλάκας καὶ τῶν λίθων τοῦ προθύρου.

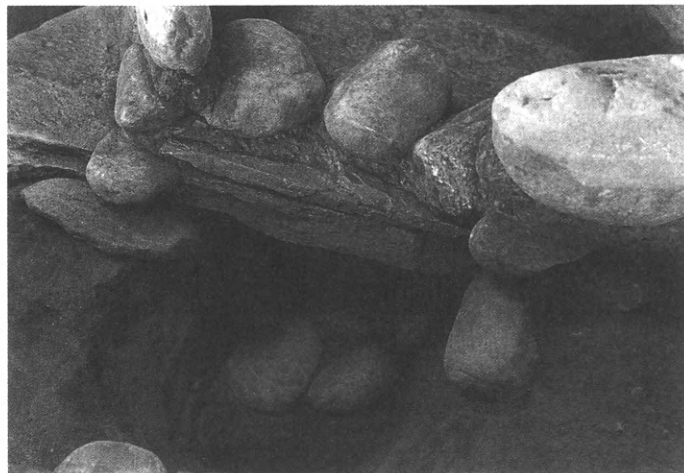

0 1 M

299. Κάτοψη τοῦ ἀνεσκαμμένου τμήματος τοῦ τάφου 65 καὶ τομὲς B-B' καὶ Γ-Γ'.

300. Ὁ τάφος 65 μετὰ ἀπὸ τὴν ἀποκάλυψη τοῦ προθύρου, τῆς καλυπτήριας καὶ τῆς ὑπερκατασκευῆς.

301. Ἡ διαμόρφωση τῆς εἰσόδου τοῦ τάφου 65, ἀπὸ ἀνατολικά.

302. Ἡ εἴσοδος τοῦ τάφου 65 με δύο ὀρθιες πλάκες, ἀπὸ ἀνατολικά. Ἐμπρός, πέτρες τοῦ προθύρου.

303. Τμήμα τοῦ τάφου 65, ἀπὸ δυτικά. Ἀριστερά, ἡ ἀνώτατη ἐπιφάνεια, καὶ δεξιὰ, ἡ καλυπτήρια. Ἐμπρὸς χαμηλότερα, μικρὲς πλάκες, καὶ πίσω, τρεῖς κροκάλες ἐπάνω ἀπὸ τὴν εἴσοδο.

βάθος 1.68 μ. ἀπὸ 0.00 μ. ἢ 0.88 μ. ἀπὸ τὴ στάθμη τοῦ ἀρχαίου δαπέδου. Τὸ ὄρυγμα βρέθηκε γεμάτο κροκάλες, ποὺ ἔφθαναν μέχρι τὸ ἀνώφλι καὶ στὸ ἀνώτατο τμήμα ἦταν καλυμμένες ἀπὸ τὸ ἐπιφανειακὸ χῶμα, ἀόρατες ἐξωτερικά (εἰκ. 298, 300).

Στὸ τέλος τοῦ προθύρου ἀνοίγεται ἡ εἴσοδος (πλάτ. 0.35 μ. καὶ ὕψ. 0.45 μ.). Πὰ κατώφλι ἔχει δύο μεγάλες κροκάλες τοποθετημένες κατὰ τὴ φορά τῆς εἰσόδου καὶ στὰ ἄκρα πλαισιώνεται ἀπὸ δύο κατακόρυφες σχιστόπλακες (πάχ. 0.03-0.05 μ.), ποὺ ἀνήκουν πιθανῶς στὴν ἐπένδυση τοῦ λάκκου (εἰκ. 302). Τὸ ἄνοιγμα γεφυρώνεται ἀπὸ τὸ ἀνώφλι (πάχ. 0.17 μ.), ποὺ φαίνεται νὰ εἶναι τὸ ἀνατολικὸ τελείωμα τῆς καλυπτήριας πλάκας. Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ ἡ εἴσοδος βρέθηκε ἄφρακτη. Ἐπάνω ἀπὸ τὸ ἀνώφλι ὑπάρχουν τρεῖς μεγάλες κροκάλες (μήκ. 0.34 μ. ἡ μεγαλύτερη), τοποθετημένες παρὰ πλευρὰ ἐπάνω σὲ λεπτὸ χῶμα (πάχ. 0.13 μ. τὸ πολὺ). Ἔχουν θέσιν ἐγκάρσια πρὸς τὴ φορά τοῦ ἀνωφλίου καὶ τοῦ ἑλλειπτικοῦ περιγράμματος τοῦ τάφου ἀλλ' ἦταν ἀόρατες ἐξωτερικά, σκεπασμένες ἀπὸ τὸ ἐπιφανειακὸ λιθόστρωτο. Ἐπὶ πλέον, κάτω ἀπὸ τὸ ἀνώφλι, στὸ χεῖλος τοῦ προθύρου, ἐξέχουν ὡς πρόβολοι ἀπὸ μία κροκάλα σὲ κάθε πλευρά (εἰκ. 300-301).

Ὁ λάκκος, ἀγνώστου ἀκόμῃ σχήματος, καλύπτεται ἀπὸ σχιστόπλακα, ἡ ἴδια ποὺ ἀποτελεῖ πιθανότατα τὸ ἀνώφλι (εἰκ. 300). Ὅπως φαίνεται, εἶναι μία ἐνιαία μὲ προφανὴ κλίση ἀπὸ Ἀ. πρὸς Δ. καὶ ἓνα ἄκρο τῆς ἐξέχει νότια, πολὺ πέρα τῆς ἑλλειπτικῆς περιμέτρου.

Δυτικά, περὶ τὰ 0.15 μ. χαμηλότερα ἀπὸ τὴν καλυπτήρια, ἐξέχουν κατὰ 0.20 μ. τὰ ἄκρα δύο σχιστολιθικῶν πλακῶν, ποὺ ἐρμηνεύονται κατ' ἀρχὴν ὡς προστασία τοῦ χείλους τοῦ λάκκου (εἰκ. 303). Ἡ καλυπτήρια δὲν ἀφαιρέθηκε γιὰ νὰ μὴν καταστραφεῖ τὸ ἰδιότυπο σχῆμα τοῦ τάφου καὶ ὁ λάκκος δὲν ἐρευνήθηκε ἐσωτερικά (εἰκ. 302).

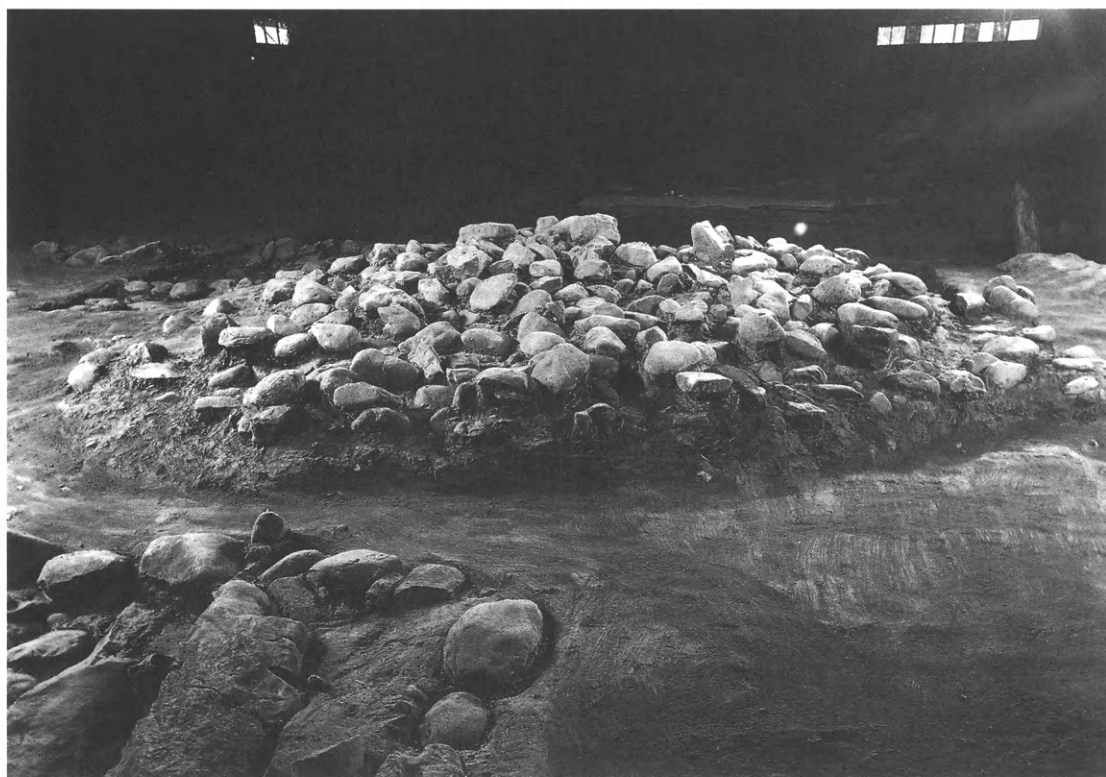
ΛΙΘΟΣΩΡΟΣ 66

Εὐρύς λιθοσωρός. Ἀποκαλύφθηκε ἐπιφανειακὰ τὸ 1972-73. Περιορισμένη στρωματογραφικὴ ἔρευνα ἔγινε τὸ 2001⁶⁶ (εἰκ. 304-305).

Σὲ κεντρικὸ σημεῖο τοῦ στεγασμένου σήμερα νεκροταφείου, μεταξύ τῶν τάφων 13 στὰ δυτικά, 54 βόρεια καὶ 62 ἀνατολικά, προβάλλει χαμηλὸ τεχνητὸ τυμβοειδὲς ἔξαρμα. Τὸ ἀκριβὲς σχῆμα του εἶναι κυκλικὸ ἕως ἑλλειπτικόν, μὲ μέγιστες διαστάσεις στὴ βάση του 4.10 μ. ἀπὸ Β.-Ν. καὶ 3.30 μ. ἀπὸ Ἀ.-Δ. Ἡ περίμετρος εἶναι σχετικὰ ἀπροσδιόριστη καὶ διαμορφώνεται ἀπὸ τὶς ἀκραῖες πέτρες, χωρὶς νὰ ὑπάρχει συγκεκριμένο κατεσκευασμένο περιθώριο ἢ περίβολος.

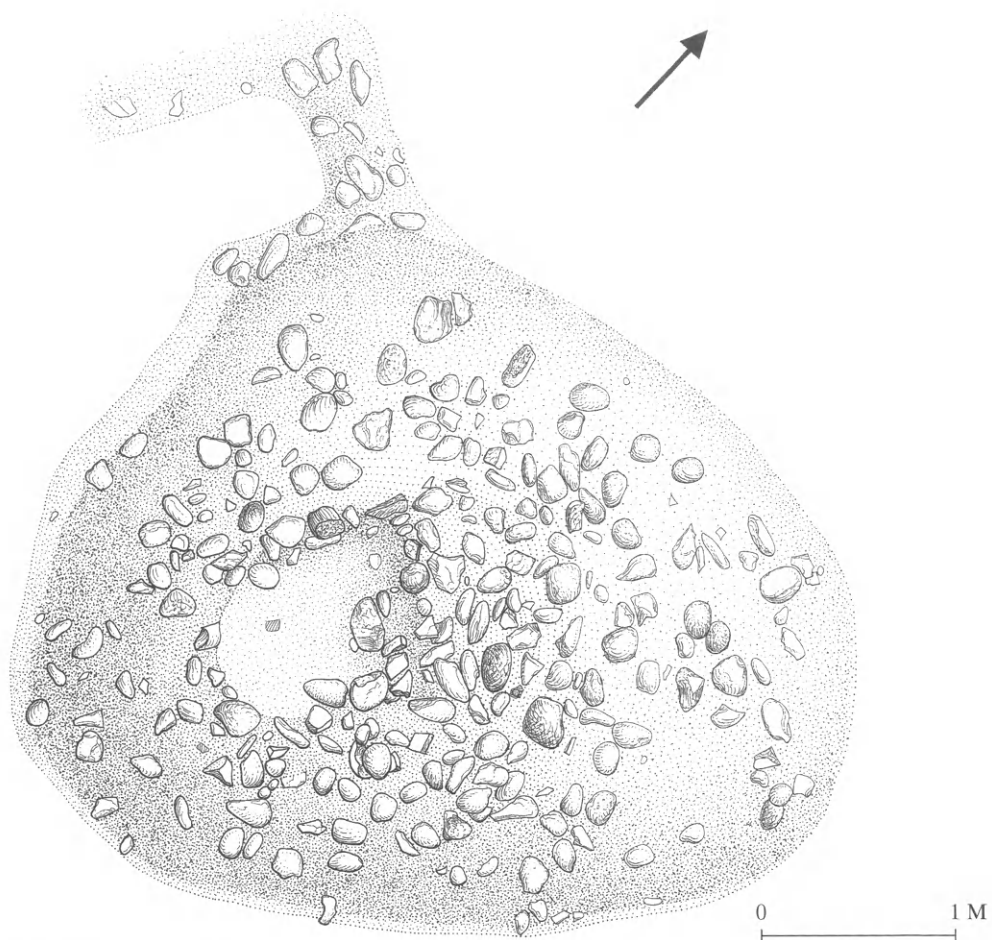
Ἡ ἔρευνα τοῦ 2001 ἀπέδειξε ὅτι τὴ βάση τοῦ ἔξαρματος ἀποτελεῖ στρώμα καθαροῦ καστανοῦ χρώματος (πάχ. 0.20 μ. περίπου), πού ἀρχίζει σὲ βάθος 0.88 μ. ἀπὸ 0.00 μ.

Τὸ ἔξαρμα καλύπτεται μὲ πέτρες, κυρίως μικρὲς κροκάλες, ριγμένες τυχαῖα καὶ ἄτακτα, σὲ ἓνα-δύο ἀδιάκριτα στρώματα. Τὸ ἀνώτερο σημεῖο περὶ τὸ κέντρον του φθάνει σὲ ὕψος 0.40 μ. ἀπὸ τὴ στάθμη τοῦ περιβάλλοντος χώρου. Ἐκεῖ ὀρθώνονται ἀντικριστά, σὲ ἀπόσταση 0.40 μ. μεταξύ τους, δύο τραχιῆς πέτρες, ἕξ ἴσου μικρὲς μὲ τὶς λοιπὲς τοῦ σωροῦ (εἰκ. 306). Οἱ πέτρες φαίνεται νὰ σημαδεύουν τὸ χεῖλος μικροῦ

304. Ὁ λιθοσωρὸς 66, ἀπὸ ΒΑ. Ἐμπρός, τμήμα τοῦ τάφου 54.

66. Πετράκος 2001, 18-20, εἰκ. 7-9. Παντελίδου Γκόφα 2001, 16-17, πίν. 10β-12.

305. Κάτοψη τοῦ λιθοσωροῦ 66.

306. Ὁ λιθοσωρὸς 66, ἀπὸ δυτικά. Στὴν κορυφή, δύο ὄρθιες πέτρες, καὶ στὸ μέσον, λάκκος μὲ λίθινη ἐπένδυση.

307. Ὁ λιθοσωρὸς 66, ἀπὸ νότια, μετὰ τὴν ἔρευνα τῶν χαμηλοτέρων ἐπιχώσεων. Δεξιά, τμήμα περιβάλλοντος τοῦ τάφου 62.

ὀρθογώνιου λάκκου (διαστ. 0.50x0.90 μ. περίπου), ἐπενδυμένου ἐξ ὁλοκλήρου στὶς πλευρὲς καὶ στὸν πυθμένα (βάθ. 0.45-0.50 μ.) μὲ ὅμοιες πέτρες στρωμένες μὲ κάποια τάξη ἐνίοτε σὲ ἐπ'ἀλλήλες σειρές. Αὐτὸς ὁ λιθοπερίβλητος λάκκος τοῦ κέντρου βρέθηκε γεμάτος μαλακὰ καστανόμαυρα χρώματα, καθαρὰ χωρὶς ὄστρακα ἢ ὀστά, καὶ τελείως ἀκάλυπτος χωρὶς πέτρες στὴν ἐπιφάνειά του.

Ὁ προορισμὸς καὶ ἡ χρησιμότητα τοῦ τυμβοειδοῦς ἐξάρματος, ὅπως καὶ ἡ ἀκριβὴς χρονολόγησή του, παραμένουν ἀκόμα ἄγνωστα. Ἀπὸ τὴν περιορισμένη ἔρευνα τοῦ 2001 διαπιστώθηκε ὅτι ἡ κατασκευὴ του κάλυψε τὸν δυτικὸ περίβολο τοῦ τάφου 62 καὶ κυρίως ὅτι τὸ νότιο τμήμα του σχηματίσθηκε ἐπάνω ἀπὸ πλάκες, πέτρες καὶ ἀνθρώπινα ὀστά, μὲ ἄγνωστη μεταξύ τους σχέση καὶ συνάφεια (εἰκ. 307).

ΤΑΦΟΣ 67

Ἀποκαλύφθηκε μερικῶς, μόνον ἐπιφανειακά, τὸ 2001⁶⁷. Νότια τοῦ τάφου 62, σὲ ἄμεση ἐπαφή μὲ τὸν περίβολό του, ὑπάρχουν συγκεντρωμένες πλάκες καὶ πέτρες ποὺ χαρακτηρίστηκαν ὡς τάφος (εἰκ. 308).

Ἡ κατασκευὴ καλύπτει ἐπιφάνεια διαστάσεων 1.60 μ. ἀπὸ Ἀ.-Δ. καὶ 0.90 μ. ἀπὸ Β.-Ν. καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο ἢ τρεῖς ἀσβεστολιθικὲς πλάκες, τοποθετημένες ἢ μία δίπλα στὴν ἄλλη, μὲ κατεύθυνση ἀπὸ Βορρᾶ πρὸς Νότον. Ὁ σχηματισμὸς συνεχίζεται ἀνατολικά, μέχρι τοῦ ὁρίου τῆς ἀνασκαφικῆς τάφρου, μὲ μεγάλες καὶ μικρὲς τραχιὲς πέτρες καθὼς καὶ λίγα βότσαλα, ἐνῶ τὸ τέρμα του μένει ἀκαθόριστο, καλυμμένο πιθανότατα κάτω ἀπὸ χώματα.

308. Τμῆμα τῆς καλύψεως τοῦ τάφου 67, ἀπὸ ἀνατολικά, προσκολλημένο στὸν περίβολο τοῦ τάφου 62.

67. Παντελίδου Γκόφα 2001, 16, πίν. 12.

ΤΑΦΟΣ 68

Ο τάφος αποκαλύφθηκε μερικῶς ἐπιφανειακὰ τὸ 1972 στὴ ΒΑ. γωνία τοῦ στεγασμένου χώρου (εἰκ. 309-311).

Χαρακτηρίζεται ἀπὸ τρεῖς ἀνώμαλες ἀσβεστολιθικὲς πέτρες, ποὺ θεωρεῖται ὅτι εἶναι καλυπτήριες πλάκες. Ἡ ἐπιφάνειά τους βρίσκεται περὶ τὰ 0.30 μ. χαμηλότερα ἀπὸ τὴ στάθμη τοῦ δαπέδου ποὺ δηλώνει ὁ περίβολος τοῦ γειτονικοῦ τάφου 59. Ὑπολείμματα ὑπέργειου ὀρθογώνιου ἐπιπέδου ἢ λιθοσωροῦ πρὸ τῆς εἰσόδου δὲν βρέθηκαν κατὰ τὴν ἀνασκαφή, διότι ἄλλως θὰ εἶχαν σωθεῖ. Οἱ δύο πλάκες (μέγ. διαστ. 1.30×0.38 μ. καὶ 1.05×0.30 μ.), ἐπιμήκεις καὶ ἁδρῶς τριγωνικὲς, φέρονται ἀπὸ Β. πρὸς Ν. καὶ ἀποτελοῦν τὸ δυτικὸ τμῆμα του (εἰκ. 310-311). Ἡ τρίτη, μεγαλύτερη (1.18×1.30 μ.) καὶ ρομβοειδῆς, ἔχει κατεύθυνση ἀπὸ Ἀ.-Δ., πατάει ὑψηλότερα ἀπὸ τὶς ἄλλες δύο καὶ φαίνεται ὡς νὰ εἶναι ἀνασηκωμένη ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ τῆς θέσης καὶ ἀκουμπισμένη λοξὰ σὲ ἄλλη μικρὴ, τραχιὰ πλάκα.

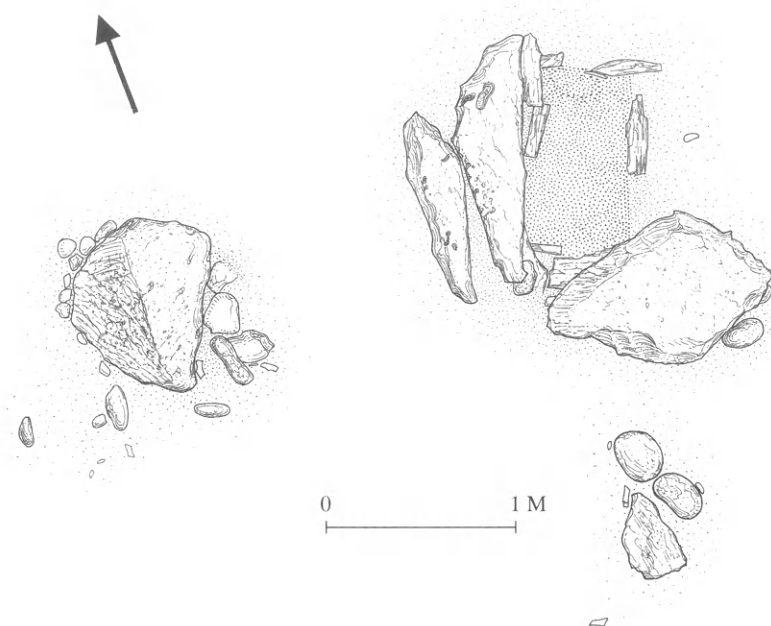
Στὸν ἀνοικτὸ χώρο μεταξὺ τῶν πλακῶν προβάλλουν τὰ ἄκρα ὀρθίων πλακῶν, ποὺ δὲν ἀποκλείεται νὰ ἀνήκουν σὲ ἐπένδυση κιβωτιόσχημου τάφου.

Σὲ ἐλάχιστη ἀπόσταση ἀπὸ τὸν τάφο 68, παρατηροῦνται συγκεντρώσεις λίθων ποὺ πιθανὸν νὰ εἶχαν κάποια σχέση μετὰξὺ τους. Νότια τῆς ἀνασηκωμένης καλυπτήριας πλάκας, ἀλλὰ στὸ ἐπίπεδο τοῦ ἀρχαίου δαπέδου τῶν τάφων 59 καὶ 60, βρίσκονται συγκεντρωμένες τρεῖς πέτρες, δύο κροκάλες καὶ μία πλακοειδῆς.

Δυτικὰ τοῦ τάφου 68, σὲ ἀπόσταση 1.10 μ. ἀπὸ τὴν ἀκραία καλυπτήρια, ὑπάρχει μεγάλη τραχιὰ πλάκα μὲ σαμαροειδῆ ἐπιφάνεια, ποὺ φαίνεται νὰ βρίσκεται κατὰ χώραν. Γύρω τῆς εἶναι μαζεμένα χαλίκια καὶ διάφορες μικρὲς πέτρες. Τὸ δάπεδό τῆς βρίσκεται σὲ βάθος ποὺ δὲν συμφωνεῖ οὔτε μὲ τὶς τρεῖς προηγούμενες οὔτε μὲ τὸν τάφο 68. Τὸ πιθανότερο εἶναι ὅτι σκεπάζει ἰδιαίτερο μικρὸ λάκκο.

309. Οἱ πλάκες τοῦ τάφου 68, ἀπὸ δυτικά. Ἐμπρός, τραχιὰ πλάκα καὶ πέτρες.

310. Κάτοψη τοῦ τάφου 68 καὶ τῆς περιοχῆς του.

311. Οἱ τρεῖς πλάκες τοῦ τάφου 68, ἀπὸ νότια, καὶ ἡ περιοχὴ του.

ΓΕΝΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ
ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

ΟΙ ΤΑΦΟΙ

Σχῆμα καὶ χαρακτηριστικὰ

Τὸ νεκροταφεῖο στὸ Τσέπι Μαραθῶνος ἀποκαλύφθηκε σὲ μία ἐπίπεδη ἐπιφάνεια 1.420 τμ. (μέγ. διαστ. 50×34 μ. περίπου), ἀλλ' εἶναι φανερό ὅτι ἐκτείνεται, κυρίως στὰ νότια καὶ ἀνατολικά, πέρα ἀπὸ τὰ ὅρια τοῦ στεγασμένου χώρου (Γενικὸ τοπογραφικὸ σχέδιο).

Οἱ τάφοι, ἀνοιγμένοι ὁ ἓνας δίπλα στὸν ἄλλον, σχηματίζουν μὲ σχετικὴ κανονικότητα σειρές, πὺν ἀναπτύσσονται ἀπὸ Ν. πρὸς Β. καὶ ἀπὸ Ἀ. πρὸς Δ. μὲ ὅμοιο κατὰ τὸ πλεῖστον προσανατολισμό.

Ἀπὸ νεότερη ΠΕ ἐποχὴ ὁργανωμένα νεκροταφεῖα γνωρίζουμε πολλὰ στὴ Στερεὰ Ἑλλάδα καὶ τὶς Κυκλάδες, ἀλλὰ τάφοι ἀνοιγμένοι στὴ σειρά ὑπάρχουν μόνον στὸν Ἅγιο Κοσμᾶ⁶⁸, πιθανὸν στὶς Λιθαρές⁶⁹, καὶ κάπως παλαιότεροι στὴν Κέα⁷⁰. Στὰ λοιπὰ μεγάλα νεκροταφεῖα τῆς Εὐβοίας καὶ τῶν Κυκλάδων⁷¹ ἐπικρατεῖ σχετικὴ ἀταξία ἢ διακρίνονται μικρὲς ομάδες ἀπὸ δέκα τὸ πολὺ τάφους. Οἱ μεταξὺ τους ἀποστάσεις ποικίλλουν, οἱ λάκκοι εἶναι στραμμένοι πρὸς διάφορες κατευθύνσεις καὶ δὲν παρουσιάζουν ἐνιαῖο προσανατολισμό.

Στὸ Τσέπι κάθε τάφος κατέχει συγκεκριμένο χώρο, πὺν ὁρίζεται στὴν ἐπιφάνεια τοῦ ἐδάφους μὲ δικό του ἀνεξάρτητο περίβολο⁷². Τὸ ἐπίπεδο τοῦ περιβόλου ἔξ ἄλλου, ἐκεῖ πὺν εἶχαν στρωθεῖ οἱ πέτρες του, μαρτυρεῖ τὴ στάθμη τοῦ ἀρχαίου δαπέδου κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς τελευταίας χρήσης του. Ἡ ἔκταση τοῦ περιβόλου διαφέρει ἀπὸ τάφο σὲ τάφο καὶ δὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴ συγκεκριμένη θέση ἢ ἀπὸ τὸ μέγεθος τοῦ λάκκου πὺν περικλείει. Μεταξὺ τῶν γειτονικῶν περιβόλων ἀφήνεται συνήθως στενὸς διάδρομος, ἐνῶ κατὰ τόπους διακρίνονται μικροὶ ἐλεύθεροι χώροι, ὅπως μεταξὺ τῶν τάφων 8 καὶ 10, 37 καὶ 29 ἢ 23 καὶ 24. Οἱ περίβολοι εἶναι ὀρθογώνιοι ἕως τραπεζιοσχημοί, ἢ ἀπλῶς τετράπλευροι καὶ σχηματίζονται ἀπὸ μία σειρά πέτρες τοῦ ποταμοῦ, ἀκουμπισμένες ἐπάνω στὸ ἔδαφος, χωρὶς καμία μεταξὺ τους σύνδεση ἢ στερέωση στὸ δάπεδο. Οἱ πέτρες εἶναι συνήθως τοποθετημένες κατὰ τὸ μῆκος τους ἢ μία δίπλα στὴν ἄλλη καὶ μὲ τὴ σχετικὰ εὐθεία πλευρὰ πρὸς τὸ ἐξωτερικὸ (π.χ. εἰκ. 107, 141). Τὸ μέγεθός τους ποικίλλει ἀπὸ μικρὸ ἕως μέτριον (0.20-0.30 μ.), ἐνῶ σπανιότερα (π.χ. T.26, εἰκ. 175) ὑπάρχουν μεγάλες πέτρες (μῆκ. μέχρι 0.35 μ.). Σὲ λίγους τάφους, διάσπαρτους στὸν χώρο, ἀντὶ γιὰ ποτάμιες τοποθετοῦνται τραχιὲς καὶ μεγάλες ἄμορφες, ἀσβεστολιθικὲς πέτρες (π.χ. T.29, T.35) (εἰκ. 184, 210).

68. Mylonas 1959, 66 καὶ σχ. 48.

69. Σπυρόπουλος 1969, 37-38.

70. Coleman 1977, 44, πίν. 8, 9.

71. Μάνικα: Παπαβασιλείου 1910, 1 κέ. Sapouna-Sakellarakis 1987, 243, εἰκ. 3. Χαλανδριανή, Ἅγιοι Ἀνάγυροι: Doumas 1977, 31 κέ.

72. Βλ. μνεῖα τῶν περιβόλων, Μυλωνᾶς 1973, 248 καὶ 252.

Ἡ πλευρὰ τῆς εἰσόδου τῶν περιβόλων βρίσκεται κατὰ κανόνα στὴν Ἀνατολή⁷³ καὶ παρουσιάζεται μὲ διάφορες μορφές. Στὴν ἀπλούστερη καὶ περισσότερο συνηθισμένη, ἡ σειρὰ τῶν λίθων διακόπτεται στὴ μέση τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς ἀφήνοντας κενό, πλάτ. 1.00-0.50 μ., γιὰ τὴν πρόσβαση στὸν τάφο (εἰκ. 59, 189). Σὲ πολλές περιπτώσεις τὸ τμήμα τῆς πλευρᾶς αὐτῆς κατασκευάζεται μὲ λίγες πέτρες στὰ δύο ἄκρα ποὺ στὴ συνέχεια στρέφουν πρὸς τὰ πίσω, παράλληλα πρὸς τὴ βόρεια καὶ νότια πλευρὰ καὶ δίνουν στὰ δύο τέρματα σχῆμα Π (τάφοι π.χ. 11, 12, 16, 20, 23, 28, 33, 42, 43, 56 καὶ ἄλλοι). Σπάνια, καὶ ὅπως φαίνεται μοναδική, εἶναι ἡ τρίτη παραλλαγή (T.22) μὲ δύο παράλληλες σειρὲς λίθων ἀντὶ μιᾶς, ποὺ διακόπονται στὴ μέση, ὅπως καὶ στὴν πρώτη ἀπλούστερη μορφή.

Ἡ κατασκευὴ περιβόλου γύρω ἀπὸ κάθε τάφο δὲν συνηθίζεται σὲ ἄλλα νεκροταφεῖα καὶ μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ἰδιαίτερο χαρακτηριστικὸ τοῦ Τσέπι. Ἀπουσιάζει ἀπὸ τὴ Στερεὰ Ἑλλάδα, Εὐβοία καὶ Κυκλάδες καὶ μόνον στὴν Κέα ὑπάρχει ἓνας τοῖχος ποὺ ἐρμηνεύεται ὡς ὑπόλειμμα περιβόλου⁷⁴.

Στὴν Ἀττικὴ, εἰδικά, ἀναφέρονται ὅμοιοι περίβολοι σὲ λίγους τάφους τοῦ Ἀγίου Κοσμᾶ⁷⁵ μὲ μία σειρὰ πέτρες ἢ μία δίπλα στὴν ἄλλη, χωρὶς νὰ γνωρίζουμε λεπτομέρειες γιὰ τὸ ἀκριβὲς σχῆμα τους, τὸ μέγεθος κλπ. Οἱ λοιποὶ γνωστοὶ σύγχρονοι τάφοι τῆς Ἀττικῆς βρέθηκαν μεμονωμένοι καὶ κάποτε ἀρκετὰ κατεστραμμένοι, ὥστε νὰ μὴν προκαλεῖ ἐντύπωση ἢ ἔλλειψη περιβόλου⁷⁶.

Ὁ περίβολος ὡς στοιχεῖο νεκροταφείου ὀρίζει, προστατεύει ἢ ἀπομονώνει κάποια περιοχὴ ἀπὸ ἐπιφανειακὴ προσβολή, καταστροφή ἢ καταπάτηση. Τοὺς κινδύνους αὐτοὺς μπορεῖ νὰ διατρέχουν οἱ λακκοειδεῖς ἢ κιβωτιόσχημοι ποὺ εἶναι προσιτοὶ καὶ εὐπρόσβλητοι ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τοῦ ἐδάφους. Ἀντίθετα, στοὺς λαξευτοὺς θαλάμους δὲν ὑπάρχει ἀνάλογη ἀνάγκη, διότι ὁ χῶρος ποὺ περιλαμβάνει τοὺς νεκροὺς εἶναι τέλεια προστατευμένος κάτω ἀπὸ τὸν βράχο καὶ μόνον τὸ πρόθυρο ἐκβάλλει στὴν ἐπιφάνεια.

Ὅλοι οἱ ἀνεσκαμμένοι τάφοι στὸ Τσέπι εἶναι λάκκοι μὲ λίθινη ἐπένδυση στὰ τοιχώματα, πλευρικὸ ἄνοιγμα εἰσόδου καὶ πρόθυρο καὶ σκεπάζονται μὲ πλάκες. Ἡ κατασκευὴ τους παρουσιάζει γενικὴ ὁμοιομορφία στὰ βασικὰ χαρακτηριστικὰ ἀλλὰ καὶ ἰδιαιτερότητες στίς λεπτομέρειες ποὺ σπανίως συμπίπτουν.

Τὸ κυριότερο τμήμα τοῦ τάφου εἶναι ὁ λάκκος καὶ αὐτὸς κυρίως εἶναι ἐρευνημένος. Τὸ τυπικὸ σχῆμα του εἶναι ὀρθογώνιο ἕως τετράγωνο ἢ τετράπλευρο, συχνὰ τραπεζίοσχημο, μὲ στενότερη πλευρὰ τὴν ἀνατολική, ὅπου ὑπάρχει πάντα ἄνοιγμα εἰσόδου (π.χ. εἰκ. 221). Τὸ μῆκος πλευρῶν κυμαίνεται γύρω στὸ 1.00-1.10 μ. καὶ οἱ διαστάσεις αὐτὲς μπορεῖ νὰ φθάνουν μέχρι 1.48 μ. (T.12, T.36) ἢ νὰ μειώνονται μέχρι 0.73 μ. (T.3). Πολὺ λίγοι εἶναι ἀνώμαλοι κυκλικοὶ (T.5, T.14, T.19), μὲ διάμετρο 1.10 μ. περίπου. Τὸ βάθος εἶναι σταθερό, 0.80-0.90 μ. ἀπὸ τὸ χεῖλος τοῦ λάκκου ἕως τὸν πυθμένα.

73. Ὁ προσανατολισμὸς δίνεται κατὰ προσέγγιση, γιὰ τὴν εὐκολότερη παρακολούθηση τοῦ κειμένου.

74. Coleman 1977, 63, T.16, πίν. 9 καὶ 19.

75. Mylonas 1959, 66. Βλ. ὅμοια συνήθεια στὸν ταφικὸ κύκλο Β τῶν Μυκηνῶν, Μυλωνᾶς 1973, 17 καὶ 248.

76. Θέσεις: Μαρκόπουλο (Παπαχριστοδούλου 1971, εἰκ. 3-4), Κοβάτσι καὶ Κοπρέζα (Θεοχάρης 1955, 285-6), Ἀλυκὴ Γλυφάδας (Παπαδημητρίου 1957, 32-34, εἰκ. 4), Κεραμεικός (Knigge 1976, 4-7, εἰκ. 4, πίν. 3), Ὀλυμπιεῖο (Παντελίδου 1975, 113-115, 215-216) καὶ Νέα Μάκρη (Θεοχαράκη 1980, 82-84).

Ἡ ἐπένδυση τῶν τοιχωμάτων κτίζεται χωρὶς συνδετική ὕλη⁷⁷ ἀπὸ πέτρες τοῦ ποταμοῦ τοποθετημένες μετὰ τὴν περισσότερη ἐπίπεδη πλευρὰ πρὸς τὴν ὄψιν (π.χ. εἰκ. 51). Τὸ μέγεθος τῶν λίθων ποικίλλει ἀλλὰ συνήθως σὲ κάθε τάφο οἱ περισσότεροι εἶναι ὁμοίομορφοι, ἄλλοτε πολὺ μεγάλοι, μέσου μήκ. 0.35 μ. (T.2, T.17), ἄλλοτε μικρότεροι, 0.25-0.30 μ., καὶ σπανιότερα ἀκόμα μικρότεροι, γύρω στὰ 0.20 μ. (T.7, T.11). Σὲ ἄλλες περιπτώσεις ἡ πρώτη στρώση ἢ οἱ δύο χαμηλότερες σχηματίζονται ἀπὸ πολὺ μεγάλες πέτρες καὶ οἱ ὑπόλοιπες ἀπὸ μέτριες (T.10, T.12, T.13, T.20, T.21, T.23, T.24). Ἄλλοτε πάλι (T.2, T.22 καὶ T.33) στὴν ἀνώτατη στρώση τοποθετοῦνται μερικὲς μεγάλες ἐπιμήκεις πέτρες ποὺ ἐκτείνονται ἔξω ἀπὸ τὴ λοιπὴ ἐπένδυση ἢ εἰσέχουν λίγο ἐπάνω στὸν κενὸ λάκκο καὶ βοηθοῦν στὴν καλύτερη ἔδραση τῆς καλυπτήριας πλάκας (π.χ. εἰκ. 93)⁷⁸.

Σὲ ἄλλη πολὺ μικρότερη κατηγορία, ἡ ἐπένδυση σχηματίζεται μετὰ ὀρθιες πλάκες, λεπτὲς καὶ λεῖες σχιστολιθικὲς (T.3, T.14, T.16, T.19, T.22) ἢ τραχύτερες καὶ ἀνώμαλες ἀσβεστολιθικὲς (T.4, T.25, T.26), ποὺ παρουσιάζουν ἐξωτερικὰ τὴν περισσότερη ἐπίπεδη ὄψιν. Τὸ μέσο πλάτος καὶ τῶν δύο τύπων εἶναι περὶ τὰ 0.35-0.40 μ. καὶ συνεπῶς κάθε πλευρὰ τοῦ λάκκου ἐπενδύεται μετὰ δύο-τρεῖς πλάκες, ἀλλὰ ποτὲ μόνον μετὰ μία. Οἱ πλάκες καλύπτουν ὅλη τὴν ἐπιφάνεια τῶν πλευρῶν, ἰδίως στὸ κατώτερο τμήμα τους, ἐνῶ πρὸς τὸ χεῖλος, ὅταν γίνονται στενότερες, τὰ κενὰ συμπληρώνονται μετὰ πέτρες.

Ὁ τύπος τοῦ λάκκου μετὰ κτιστὰ κατακόρυφα τοιχώματα εἶναι γνωστὸς ἀπὸ τὴν Ὑπονεολιθικὴ περίοδο. Ὅλοι σχεδὸν οἱ τάφοι στὸ νεκροταφεῖο Κεφάλα τῆς Κέας ἐπενδύονται στὶς πλευρὲς μετὰ πλακωτοὺς λίθους τῆς περιοχῆς καὶ τὸ κοῖλο σκεπάζεται μετὰ λίγες σχιστολιθικὲς πλάκες⁷⁹.

Ἀργότερα, στὴν ΠΚ I, οἱ κτιστοὶ μετὰ καλυπτήρια πλάκα φαίνεται ὅτι σχεδὸν ἐξαφανίζονται. Σὲ ὁρισμένα μέρη⁸⁰ ἐπανεμφανίζονται στὴν ΠΚ II καὶ ΠΚ III μαζὶ μετὰ τοὺς κτιστοὺς τῆς Σύρου, ποὺ ἀπαρτίζουν ἰδιαίτερο τύπο λόγῳ τῆς θολωτῆς ὀροφῆς.

Κτιστοὶ μετὰ ἐπίπεδη κάλυψη ἀναφαίνονται σποραδικὰ στὴν Ἀττικὴ, λίγοι στὸν Ἅγιο Κοσμά⁸¹ καὶ ἀπὸ ἑνὸς στὸν Κεραμεϊκὸ⁸² καὶ τὴν Κοπρέζα Μαρκοπούλου⁸³. Ὁ τελευταῖος εἶναι καὶ ἐλάχιστος γνωστὸς. Ἐσχάτως, τὸν Ἰανουάριον τοῦ 2004, κατὰ τὴν διάνοιξιν εὐρύτατου θεμελίου γιὰ τὴν κατασκευὴ νέου στεγάστρου στοὺς Τύμβους Βρανᾶ ἀποκαλύφθηκαν στὴν περίμετρό τους, δύο κτιστοὶ λακκοειδεῖς καὶ ἕνας πίθος ἀπὸ ταφὴ νηπίου (;). Οἱ τάφοι, ἂν καὶ ἀνοιγμένοι παράπλευρα μέσα σὲ παχὺ στρώμα ἀπὸ κροκάλες, ἔφεραν στὰ τοιχώματα ἰδιαίτερη κτιστὴ ἐπένδυση: ὁ ἕνας μετὰ πέτρες τοῦ ποταμοῦ, ὅπως περίπου στὸ Τσέπι, ὁ ἄλλος μετὰ μικρὲς ἐπάλληλες πλάκες σχιστολίθου, ὅπως περίπου στὴν Κέα. Ἐγχάρακτο πιθόσχημο ἀγγεῖο χρονολογεῖ τὴν παραμερισμένη ταφὴ τοῦ ἐνὸς στὴν ΠΚ I, ἐνῶ ὁ ἄλλος μετὰ τὴν ἐπένδυση σχιστολίθου ἦταν κενὸς καὶ ἐξαφανίσθηκε μέσα στὴν τάφρον θεμελιώσεως τοῦ στεγάστρου. Λεπτομερὲς μελέτη του θὰ μπορούσε νὰ ἀποκαλύψει τὴν πιθανὴ σύνδεσίν του μετὰ τὸ Τσέπι ἢ μετὰ τὴν Κέα.

77. Πρβ. τὸν Κεραμεϊκὸ μετὰ λάσπη.

78. Παρόμοια χρῆσις πιθανὸν νὰ ἐξυπηρετοῦσαν οἱ πέτρες στὴν ἀνώτατη στρώση τοῦ τάφου τοῦ Κεραμεϊκοῦ.

79. Coleman 1977, 45-48.

80. Ἀκρωτηράκι Σίφνου, Τσουντας 1899, 74. Doumas 1977, 47 τύπος E. Βλ. καὶ χρονολογικὴ κατάταξις Doumas 1977, 49 κέ.

81. Mylonas 1959, 65.

82. Knigge 1976, 4. Πὰ τὸ εἶδος τῆς ὀροφῆς βλ. κατωτέρω.

83. Θεοχάρης 1955, 286.

Οἱ κιβωτιόσχημοι μὲ ἐπένδυση τεσσάρων ὀρθίων πλακῶν κατασκευάζονται ἤδη ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς ΠΚ Ι στὸν Πηλὸ τῆς Μήλου καὶ τὶς Λάγκουδες τῆς Νάξου⁸⁴, ἀμέσως μετὰ τοὺς Ἁγίους Ἀναργύρους τῆς Νάξου καὶ ἀλλοῦ, ἐνῶ ἀρκετὲς φορὲς οἱ τάφοι αὐτοὶ ἔχουν μία ἢ δύο πλευρὲς κτιστές⁸⁵. Στὴν Ἀττικὴ κιβωτιόσχημοι ἐπικρατοῦν στὸν Ἅγιο Κοσμᾶ, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ μερικοὶ εἶναι μικτοί, μὲ δύο εἰδῶν ἐπένδυση⁸⁶. Ἕνας ἀκόμα, ἐλάχιστα γνωστός, αὐτὸς ἀπὸ τὴν Κοπρέζα⁸⁷, βρέθηκε πολὺ κατεστραμμένος. Ἀκόμα λιγότερο γνωστοὶ εἶναι ἄλλοι τάφοι τῆς Ἀττικῆς ποὺ ἐντοπίσθηκαν μεμονωμένοι ἢ εἰκάζεται ὅτι ὑπῆρχαν καὶ καταστράφηκαν⁸⁸. Κυρίως ὅμως σημειώνεται ὅτι ὅλοι εἶναι μεταγενέστεροι, χρονολογημένοι στὴν ΠΕ ΙΙ περίοδο⁸⁹.

Στὴν ἡπειρωτικὴ Ἑλλάδα, Στερεὰ καὶ Πελοπόννησο οἱ τάφοι εἶναι θαλαμωτοὶ ἢ λακκοειδεῖς, λαξευμένοι στὸ πέτρωμα καὶ βρέθηκαν μεμονωμένοι ἢ κατὰ ομάδες. Ἀπὸ τὴ γειτονικὴ Νέα Μάκρη γνωρίζουμε ἓναν τάφο περιέργο κυκλικὸ μὲ ἀρχὴ θολώσεως πρὸς τὴν ὀροφή, ποὺ τελικὰ εἶχε σκεπασθεῖ μὲ πελώρια πλάκα⁹⁰, καὶ ἀπὸ τὸ Ὀλυμπιεῖο τῶν Ἀθηνῶν ἓναν πολὺ κατεστραμμένο λαξευτό⁹¹. Τὸ μεγαλύτερο, ἀσφαλῶς, ὀργανωμένο νεκροταφεῖο θαλαμωτῶν τάφων ὑπάρχει στὴ Μάνικα, γνωστὸ ἀπὸ τὶς ἀρχεὲς τοῦ αἰῶνα, μὲ θαλάμους ὅλων τῶν σχημάτων, κυκλικούς, ὀρθογώνιους, τραπεζιόσχημους κλπ.⁹²

Ὁ πυθμένος τοῦ λάγκου βρίσκεται συνήθως σὲ βάθος 0.80-0.90 μ., σπανίως σὲ 1.00 μ. καὶ συχνὰ εἶναι στρωμένος μὲ λεπτὸ χαλίκι ἢ λίγη ἄμμο. Στὸ νότιο τμήμα τοῦ νεκροταφείου, τοὺς τάφους 1, 5, 7 καὶ ἄλλους, ὅπως π.χ. στὸν τάφο 33, δάπεδο σχηματίζει ἡ παλαιὰ κοίτη τοῦ ποταμοῦ μὲ στρῶμα ἀπὸ κροκάλες καὶ ἄμμο (εἰκ. 6, 39, 51).

Ἡ ἐπίστρωση τοῦ πυθμένα μὲ χαλίκια καὶ ἄμμο ἢ μὲ πλάκες ἀποτελεῖ γενικευμένη συνήθεια τῆς Πρωτοχαλκῆς ἐποχῆς στὸ Αἰγαῖο. Ὁ ἰδιαιτέρος τύπος ἐξαρθᾶται προφανῶς ἀπὸ τὸ ὑλικὸ τῆς περιοχῆς. Στὸν Ἅγιο Κοσμᾶ στρώνεται χονδρὴ ἄμμος καὶ χαλίκια καὶ μόνο μία φορὰ σχιστολιθικὲς πλάκες⁹³, στὴ Μάνικα χρησιμοποιεῖται γενικὰ χαλίκι⁹⁴, ἐνῶ γιὰ τὶς Λιθαρεὲς δὲν ἀναφέρεται οὔτε διακρίνεται στὶς φωτογραφίες ἰδιαιτέρη ἐπίστρωση⁹⁵. Στὶς Κυκλάδες ὑπάρχει κατὰ περίπτωσιν, καὶ ὁ Ντούμας παρατηρεῖ⁹⁶ ὅτι ἡ ὑπαρξὴ ἐπιστρώσεως εἶχε σχέση μὲ τὴν περιοχὴ καὶ κυρίως μὲ τὴ συγκεκριμένη φάση τῆς περιόδου.

Στὸ νεκροταφεῖο τοῦ Τσέπι ἡ εἴσοδος εἶναι κατὰ κανόνα στραμμένη κατὰ προσέγγιση στὴν Ἀνατολή, ἀκριβέστερα ΝΑ. (Γενικὸ τοπογραφικὸ σχέδιο). Ὅμως, γιὰ εὐκο-

84. Edgar 1896-7, 39-42. Doulmas 1977, 74.

85. Βλ. τύπους Doulmas 1977, 41 κέ.

86. Mylonas 1959, 115 κέ.

87. Θεοχάρης 1955, 286.

88. Βλ. συνοπτικὸ κατὰλογο τῶν ΠΕ τάφων μὲ τὴ βιβλιογραφία τοὺς Cavanagh - Mee 1998, 22.

89. Βλ. συνοπτικὰ Cavanagh - Mee 1998, 15 κέ.

90. Θεοχαράκη 1980, 82-84.

91. Παντελίδου 1975, 113-115.

92. Παπαβασιλείου 1910. Σάμψων 1985 καὶ 1988. Sapouna-Sakellarakis 1987.

93. Mylonas 1959, 64.

94. Σάμψων 1988, 44.

95. Σπυρόπουλος 1969, 37-43, πίν. 38.

96. Doulmas 1977, 51-52.

λότερη παρακολούθηση του κειμένου, σε όλες τις περιγραφές, αναφέρονται μόνον τὰ τέσσερα κύρια σημεία του ὀρίζοντα. Ἐξαίρεση, ὅπως εἰκάζεται, παρατηρεῖται στὸν T.29 μὲ εἴσοδο ἀπὸ Νότον καὶ στὸν T.45 μὲ εἴσοδο ἀπὸ Βορρᾶ, ἀλλὰ καὶ οἱ δύο εἶναι ἀκόμη ἄσκαφοι. Ἡ ἐπένδυση αὐτῆς τῆς παρειᾶς, γενικὰ ὅμοια μὲ τῶν ἄλλων πλευρῶν τοῦ λάκκου, παρουσιάζει ὁρισμένες ἰδιαιτερότητες, ποὺ μαρτυροῦν τὸν τρόπο κατασκευῆς καὶ λειτουργίας τῆς εἰσόδου. Οἱ δύο ἕως τρεῖς κατώτατοι δόμοι τῆς ἐπενδύσεως κτίζονται συνεχεῖς μὲ μία μεγάλη πέτρα στὴ μέση τῆς ἀνώτερης στρώσης ποὺ σχηματίζει τὸ κατώφλι (π.χ. εἰκ. 53, 72). Ὅταν ἡ ἐπένδυση ἀποτελεῖται ἀπὸ πλάκες, τοποθετοῦνται πάλι χαμηλά, κάτω ἀπὸ τὸ ἄνοιγμα, δύο-τρεῖς ἐπάλληλες πέτρες καὶ ἔτσι τὸ κατώφλι βρίσκεται πάντοτε σὲ ὑψηλότερο ἐπίπεδο ἀπὸ τὸν πυθμένα τοῦ λάκκου (εἰκ. 31, 158). Τὸ ἄνοιγμα τῆς εἰσόδου ἔχει συνήθως πλάτος λίγο μεγαλύτερο ἀπὸ 0.40 μ. ἀλλὰ μπορεῖ νὰ εἶναι καὶ μόνον 0.35 μ. ἕως 0.30 μ. Τὸ ὕψος του, 0.40-0.50 μ., συνεχίζει μέχρι τοῦ χείλους τοῦ λάκκου καὶ καταλήγει στὴν καλυπτήρια πλάκα του ἢ, στίς καλύτερες περιπτώσεις, σὲ εἰδικὰ διαμορφωμένο ἀνώφλι (π.χ. T.33 καὶ T.36).

Δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τοῦ ἀνοίγματος ἡ κατασκευή ἀκολουθεῖ τὸν τύπο τῆς γενικῆς ἐπενδύσεως τοῦ λάκκου. Συνήθως, ἀλλ' ὄχι πάντοτε, ἡ μία πλευρὰ καὶ μάλιστα ἡ πρὸς Νότον, εἶναι κάπως στενότερη τῆς ἄλλης, χωρὶς τοῦτο νὰ σχηματίζει τὴν ἐντύπωση τῆς ἔκκεντρης θέσης τοῦ ἀνοίγματος. Οἱ πέτρες τῆς ἐπενδύσεως στὸ ἓνα τμῆμα τῆς ἀνατολικῆς παρειᾶς σχηματίζουν ὀριζόντιες κανονικὲς στρώσεις, ἐνῶ στὸ ἄλλο, καὶ αὐτὸ εἶναι πάλι συνήθως τὸ νότιο, εἶναι κτισμένες πολὺ ἄτεχνα καὶ πρόχειρα σὲ θέση λοξῇ ἢ μὲ μεγάλα κενὰ ἀνάμεσά τους (εἰκ. 39, 64, 94). Παρόμοια ἀταξία παρατηρεῖται καὶ στοὺς τάφους μὲ ἐπένδυση πλακῶν. Ἡ μία ἀπὸ τίς δύο, ποὺ πλαισιώνουν τὸ ἄνοιγμα, βρίσκεται σὲ θέση κατακόρυφη καὶ σὲ ὀρθή γωνία μὲ τὴ γειτονικὴ πλευρά, ἐνῶ ἡ ἄλλη, συνήθως ἡ πρὸς Νότον, εἶναι κάπως λοξὰ τοποθετημένη καὶ φαίνεται μετακινημένη (εἰκ. 31).

Πλευρικὴ εἴσοδος καὶ πρόθυρο σὲ λάκκους ὑπάρχει μόνον στὴν Ἀττική. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ Τσέπι, ἀπαντᾶται στὸν κτιστὸ τοῦ Κεραμεικοῦ, στὸν λακκοειδῆ τῆς Ἀλυκῆς Γλυφάδας καὶ στὸν λαξευτὸ τῆς Νέας Μάκρης. Στὸν Ἅγιο Κοσμᾶ ἡ εἴσοδος κατασκευάζεται ἀπὸ τὴν ἀρχή, ἐνιαία μὲ τὸν λάκκο, συνδυασμένη μὲ βραχὺ πρόθυρο, ἐνῶ ἄλλοτε προστίθεται σὲ μεταγενέστερη διαρρύθμιση, χωρὶς ἀνοικτὸ χωρὸ ἐμπρὸς της⁹⁷, πράγμα ποὺ ὑποδηλώνει μίμηση προτύπου, προφανῶς τοῦ Τσέπι καὶ τῶν ὁμοίων του.

Λεπτομέρειες γιὰ τὴν ἰδιαίτερη κατασκευὴ τῆς πλευρᾶς τῆς εἰσόδου δὲν ἀναφέρονται ἢ δὲν παρατηροῦνται στὴν τοιχοδομία τῶν λάκκων καὶ συνεπῶς δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ καμία ἀνάλογη σύγκριση. Οἱ πληρέστερα δημοσιευμένοι τάφοι τοῦ Ἁγίου Κοσμᾶ φέρουν συνήθως περὶ τὴν εἴσοδο ἐπένδυση πλακῶν, ἐνῶ τὸ ἄνοιγμα σχηματίζεται ἔκκεντρα, στὸ ἄκρο τῆς μιᾶς πλευρᾶς⁹⁸. Στὸν τάφο τοῦ Κεραμεικοῦ⁹⁹, ποὺ παρουσιάζει μεγάλες ὁμοιότητες μὲ πολλοὺς κτιστοὺς τοῦ Τσέπι, ἡ παρειὰ τῆς εἰσόδου φαίνεται στερεὰ κατεσκευασμένη καὶ οἱ πέτρες, ποὺ τὴν πλαισιώνουν, πατοῦν ὀριζόντια ἢ μία πάνω στὴν ἄλλη. Τὸ ἄνοιγμα (πλάτ. 0.40 μ.) σώζεται σὲ ὕψος 0.35 μ. περίπου, ἀλλὰ δὲν ἀποκλείεται νὰ ἦταν μεγαλύτερο, ὅπως περίπου στὸν T.36, μὲ τὸν ὁποῖο ἔχει κοινὰ στοιχεῖα.

97. Mylonas 1959, 65.

98. Αὐτόθι, 66.

99. Knigge 1976, 4.

Ἡ εἴσοδος ἀποκτᾶ στόμιο μὲ πραγματικά ἢ θεωρητικά κατακόρυφες παρειές, πὺν σχηματίζονται ἀπὸ τὶς ἀκραῖες πέτρες τῆς ἀνατολικῆς ἐπενδύσεως, δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τοῦ ἀνοίγματος (εἰκ. 39, 47, 51). Τὸ μῆκος τοῦ στομίου εἶναι ἴσο μὲ τὸ πᾶχος τῆς ἐπενδύσεως ἢ καὶ λίγο περισσότερο. Στὴν περίπτωση τῶν λάκκων μὲ ἐπένδυση πλακῶν, τὸ τμήμα τοῦ στομίου, ὅπως γνωρίζουμε ἀπὸ τὸν T.4 καὶ τὸν ἰδιαίτερα ἐπιμελημένο T.22, ἐπενδύεται καὶ αὐτὸ μὲ πλάκες. Τελείως ἀδιαμόρφωτο παρουσιάζεται στὸν μικρότερο ὅλων T.3 καὶ στὸν βαθύτατο T.19 ἀλλὰ μόνον στὸ χαμηλότερο μέρος του, ἐνῶ ὑψηλότερα οἱ παρειές τοὺς φέρουν τὴ σχετικὴ ἐπένδυση.

Ἡ εἴσοδος κλείνεται ἐξωτερικὰ μὲ μία λεπτὴ πλάκα σχιστολιθικὴ καὶ σπάνια ἄσβεστολιθικὴ, πὺν πατάει κατακόρυφα ἢ λοξὰ στὸ κατώφλι (T.9, T.16) καθὼς καὶ λίγο ὑψηλότερα ἐπάνω σὲ χῶμα¹⁰⁰. Παρέκκλιση τοῦ κανόνα ἀποτελεῖ τὸ κλείσιμο τοῦ ἀνοίγματος μὲ κτιστὸ τοῖχο (T.6, T.25). Ἡ πλάκα εἶναι γενικὰ ὀρθογώνια καὶ πολλὲς φορὲς σχηματίζει γωνιώδη κορυφὴ (T.10, T.12, T.36) ἢ ἔντονα λοξὴ ἀπόληξη μὲ κορυφὴ στὸ ἓνα ἄκρο (T.5). Σὲ ἐλάχιστους τάφους (T.19 καὶ πιθανότατα στὸν T.20), ἀντὶ γιὰ μία κατακόρυφη, τὸ ἄνοιγμα κλείνεται μὲ δύο-τρεῖς πλάκες τοποθετημένες ἐγκάρσια, λοξὰ καὶ ὑψηλά, ἐξωτερικὰ τοῦ λάκκου, στὸ ὕψος τοῦ χείλους του, στηριγμένες σὲ πέτρες τῆς ἐπενδύσεως τοῦ στομίου ἢ τοῦ προθύρου. Τέλος, σὲ σπάνιες περιπτώσεις, ἡ εἴσοδος τοῦ λάκκου βρίσκεται ἀνοικτὴ ἀλλὰ τότε ἡ ἀπουσία τῆς πλάκας ὀφείλεται σὲ μεταγενέστερη ἐπέμβαση καὶ σὲ ἰδιαίτερους λόγους (T.14, T.33).

Ἡ κατακόρυφη πλάκα ἀποτελεῖ κοινότατο κλείσιμο τῆς εἰσόδου, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν εἰκονικὴ ἢ πραγματικὴ χρῆση τοῦ ἀνοίγματος. Λεπτὴ σχιστολιθικὴ, ὅπως στὸ Τσέπι, ἀπαντᾶται συχνότατα στοὺς κτιστοὺς μὲ θόλωση τῆς Σύρου, τοὺς μόνους Κυκλαδικοὺς μὲ πλευρικὴ εἴσοδο¹⁰¹. Παχύτερη ἄσβεστολιθικὴ κλείνει τοὺς κιβωτιόσχημους-λακκοειδεῖς τοῦ Ἁγίου Κοσμᾶ καὶ ὅλους τοὺς λαξευτοὺς τῆς Μάνικας¹⁰², τῶν Λιθαρῶν τῆς Βοιωτίας¹⁰³ κλπ. Ἡ λεπτομέρεια τῆς γωνιώδους κορυφῆς ἔχει ἐπίσης ἐπισημανθεῖ στὶς Κυκλάδες¹⁰⁴. Ἡ παραλλαγὴ τῶν δύο-τριῶν λοξῶν πλακῶν, ἀντὶ τῆς μιᾶς κατακορύφου, πὺν διακρίθηκε στοὺς τάφους 19 καὶ πιθανὸν 20, φαίνεται νὰ ἐφαρμόζεται σὲ τάφους μὲ εἴσοδο ἀνοιγμένη ὑψηλά, ἀντιστοιχοῦσα στὸ ἀνώτερο τμήμα τοῦ λάκκου, ὅπως συμβαίνει καὶ σὲ ἀρκετοὺς λαξευτοὺς.

Τὸ πρόθυρο¹⁰⁵ εἶναι βραχὺ ὄρυγμα ἐμπρὸς ἀπὸ τὸ στόμιο, μὲ πυθμένα ὀριζόντιο, ἐπικλινὴ ἢ σπάνια βαθμιδωτό, ἀνάλογα μὲ τὸ μῆκος καὶ τὸ βάθος του (εἰκ. 19, 135). Συνήθως ἔχει μῆκος περὶ τὸ 1.00 μ. καὶ ὁ πυθμένος του καταλήγει στὸ κατώφλι τῆς εἰσόδου, δηλαδὴ ὑψηλότερα ἀπὸ τὸν πυθμένα τοῦ λάκκου. Τὸ πλάτος του εἶναι κάπως μεγαλύτερο τῆς εἰσόδου ἢ τοῦ στομίου καὶ τὰ τοιχώματά του, σὲ ὀρισμένους τουλάχιστον, ἔχουν ἐπένδυση.

Στὸν T.33 καὶ T.36 καὶ πιθανότατα σὲ ἀρκετοὺς ἀκόμα, ἡ ἐπένδυση αὐτὴ, μαζὶ μὲ

100. Τοῦτο ἀποδίδεται στὴ συγκέντρωση χώματος ἐπάνω στὸ κατώφλι μετὰ τὶς ἐπανειλημμένες ταφές.

101. Doumas 1977, 48. Τσουντας 1899, 82.

102. Βλ. Σάμψων 1988, σχ. 33.

103. Σπυρόπουλος 1969, 38.

104. Ζαφειρόπουλος 1960, 247, πίν. 216β. Doumas 1977, 36, 42-43, πίν. VIIa καὶ d.

105. Ἡ ὀνομασία χρησιμοποιήθηκε γιὰ πρώτη φορὰ ἀπὸ τὸν Μυλωνᾶ, Mylonas 1959, 65. Ἐπίσης Knigge 1976, 4. Βλ. καὶ Cavanagh - Mee 1998, 16.

μία ακόμα έξωτερική σειρά λίθων κατ' επέκταση της βόρειας και νότιας πλευράς του λάγκκου, διαμορφώνεται αντίστοιχα σε δύο τοίχους που πλαισιώνουν την είσοδο. Οί τοίχοι αρχίζουν από τον πυθμένα και προεκτείνονται υψηλότερα από τη στάθμη του εδάφους, έως την άνω επιφάνεια του υπέργειου τμήματος, στο οποίο ουσιαστικά ενσωματώνονται. Περισσότερες λεπτομέρειες ή ιδιαιτερότητες δεν είναι γνωστές, αφού μέχρι τώρα έχουν ανασκαφεί πλήρως μόνον έξι πρόθυρα (T.3, T.4, T.14, T.19, T.33, T.36).

Η όψη του ανατολικού τέρματος κάθε ενός από αυτούς τους δύο τοίχους καλύπτεται συχνά με μία όρθια σχιστολιθική πλάκα που προβάλλει επάνω από την επιφάνειά τους και είχε σκοπό να σημαδεύει τη θέση της εισόδου (είκ. 221). Το τελείωμα των πλακών λίγες φορές είναι οριζόντιο (T.3, T.16) ή γωνιώδες με όξεία κορυφή (T.4) και τις περισσότερες φορές λοξό με κλίση είτε προς την πλευρά του προθύρου είτε προς τον περίβολο, πάντοτε όμως και οι δύο προς το ίδιο τμήμα του τάφου (T.12, T.36). Οί πλάκες αυτές εξέχουν εμπρός από πολλούς τάφους αλλά δεν έχει ερευνηθεί αν εισχωρούν όλες τόσο χαμηλά ή αν αρκετές από αυτές στηρίζονται επιφανειακά. Αντίθετα, δεν υπάρχουν σε τάφους μιάς ορισμένης περιοχής, στά ΝΑ. του στεγασμένου χώρου (T.19, T.20, T.22, T.24, T.25, T.26, T.27)¹⁰⁶ και στους περισσότερους του βορείου τμήματος. Εκεί όμως στη θέση των πλακών τοποθετούνται κάποτε μεγάλες όρθιες ασβεστολιθικές, με επίπεδη την όρατη πλευρά, ή άλλες άμορφες μικρότερες, που εξέχουν όρθιες επάνω από τον λιθοσωρό¹⁰⁷. Ούτως ή άλλως οί όρθιες πλάκες αποτελούν χαρακτηριστική ιδιοτυπία του Τσέπι, που δεν απαντάται σε άλλες περιοχές. Επίσης μοναδικοί είναι οί δύο τοίχοι του προθύρου, ανύπαρκτοι σε άλλα νεκροταφεία. Μόνον στον τάφο του Κεραμεικού μπορεί να θεωρηθεί ότι διακρίνεται σχετική μίμηση στη μονή σειρά λίθων που επενδύει το πρόθυρο.

Ολόκληρο το όρυγμα του προθύρου γεμίζεται χαμηλά με καθαρό χώμα και υψηλότερα, ιδίως εμπρός από την είσοδο, με πέτρες στρωμένες αρχικά με κάποια τάξη, και ύστερα άτακτα και τυχαία, μέχρι της κορυφής του υπέργειου πλαισίου ή ακόμα υψηλότερα (είκ. 36-37, 218). Το περίγραμμά τους γνωρίζουμε από τη μορφή που παραδίδεται από τις ανασκαφές του 1970-73, αλλά ή καμπύλη απόληξη πρέπει να θεωρηθεί βέβαιη, διότι στους T.36 και T.19 το στρώμα των ριχτών λίθων διέγραφε και χαμηλότερα όμοιο περίγραμμα. Οί ριχτές πέτρες στην είσοδο αποτελούν κοινή πρακτική και έθιμο στη Στερεά Ελλάδα¹⁰⁸, και συγκρατούν έξωτερικά την τέταρτη πλάκα κιβωτισχίμων στις Κυκλάδες¹⁰⁹.

Το πρόθυρο, που παρουσιάζεται στους λάγκκους της Άττικής ως δευτερογενές συμπλήρωμα¹¹⁰, αποτελεί απαραίτητο στοιχείο στους θαλαμωτούς ΠΕ τάφους με τη μορφή ορθογωνίου ή τετραγώνου ορύγματος, μήκ. 1.00 μ. περίπου, και συνδέεται συνήθως με τον θάλαμο μέσω στομίου. Όπου και αν εύρισκονται οί τάφοι, σε μεγάλο νεκροταφείο, όπως της Μάνικας, σε μικρές ομάδες, όπως στις Λιθαρές, ή μεμονωμένοι, όπως στο Όλυμπειό ή στη Νέα Μάκρη, το πρόθυρο ή ο δρόμος, όπως αλλιώς

106. Στον T.21 υπάρχει μία πλάκα στά βορειοανατολικά, άλλ' άμφιβόλου χρήσεως.

107. T.20, T.21, T.57.

108. Mylonas 1959, 65. Σάμψων 1988, 58. Σπυρόπουλος 1969, 38. Βλ. και μνεία σωρού Τσέπι Μυλωνάς 1973, 252.

109. Doumas 1977, 42.

110. Mylonas 1959, 116.

ἀποκαλείται, εἶναι βραχύ, σχετικὰ ῥηχὸ καὶ τὸ δάπεδό του καταλήγει στὸ κατώφλι λίγο ὑψηλότερα ἀπὸ τὸν πυθμένα τοῦ θαλάμου. Ὅταν τὸ βάθος εἶναι ἀρκετὰ μεγάλο, ἡ ὑψομετρικὴ διαφορὰ δὲν κερδίζεται μὲ ἐπέκταση τοῦ μήκους τοῦ προθύρου, ὅπως π.χ. στοὺς Ὑστεροελλαδικοὺς τάφους, ἀλλὰ μὲ στενὲς βαθμίδες στὴν ἀρχή, ποὺ ἐξυπηρετοῦν τοὺς μεταφέροντες τὴ σορὸ καὶ ἐνεργοῦντες τὴν ταφή¹¹¹. Ἡ διαφορὰ ὕψους μεταξὺ προθύρου καὶ θαλάμου μπορεῖ νὰ εἶναι ἀρκετὰ μεγάλη, πολὺ μεγαλύτερη μιᾶς συνήθους βαθμίδας. Στὴν περίπτωση αὐτῇ, ὅπως βλέπουμε καλύτερα στὴ Μάνικα, τὸ δάπεδο τοῦ στομίου κλίνει ἔντονα πρὸς τὴν εἴσοδο. Ὅταν ὅμως ἡ διαφορὰ παραμένει μεγάλη, τότε ὑποχρεωτικὰ τὸ ἀνοιγμα τῆς εἰσόδου ἀντιστοιχεῖ στὸ ἀνώτερο τμήμα τοῦ θαλάμου¹¹².

Ὅλοι οἱ λάκκοι καλύπτονται ὀριζόντια μὲ μία ἢ δύο μεγάλες πλάκες, ἢ ἄλλοτε μὲ περισσότερες μικρὲς. Οἱ πρῶτες εἶναι σχιστολιθικὲς ἢ ἀσβεστολιθικὲς (εἰκ. 11, 44, 156, 209) καὶ εἶναι τόσο μεγάλες, ὥστε νὰ σφραγίζουν ὁλόκληρο τὸ κοῖλον τοῦ λάκκου. Οἱ περισσότερες εἶναι θεωρητικῶς τετράπλευρες, ἐνῶ σὲ δύο (T.11 καὶ T.18) ἔχει καταβληθεῖ προσπάθεια νὰ λάβουν σχῆμα κυκλικὸ ἢ ἡ μία πλευρὰ νὰ γίνῃ καμπύλη. Τὸ τεράστιο βάρος τους πατάει ἀπ' εὐθείας στὴν ἀνώτατη στρώση τῆς ἐπενδύσεως, μερικὲς φορὲς σχηματισμένη ἀπὸ ἐπιμήκεις πλακωτὲς πέτρες, ποὺ ἐκτείνονται μὲ τὴ μεγάλη τους διάσταση πέρα ἀπὸ τὸν τοῖχο, ἐπάνω στὴ σταθερὴ χωμάτινη ἐπιφάνεια (T.2).

Οἱ μικρότερες καλυπτήριες, τρεῖς ἕως τέσσερις, εἶναι πάντα ἀσβεστολιθικὲς καὶ γεφυρώνουν ἐγκάρσια τὸ πλάτος τοῦ λάκκου (T.5, T.9, T.13, T.17 κ.ἄ.) (εἰκ. 150, 167). Σὲ παραλλαγή τοῦ τύπου αὐτοῦ, ἡ ἐγκάρσια πλάκα εἶναι μόνον μία καὶ σ' αὐτὴν καταλήγουν οἱ ἄλλες δύο ἢ τρεῖς τοποθετημένες παράπλευρα, κατὰ τὴν κατεύθυνση τῆς εἰσόδου, μὲ τὸ ἓνα ἄκρο τους ἐπάνω στὸ χεῖλος καὶ τὸ ἄλλο στὴν ἐγκάρσια πλάκα (T.4, T.8, T.12) (εἰκ. 32, 58, 84).

Ὁμοίος τρόπος καλύψεως, συνήθως μὲ μία μεγάλη καὶ πιὸ ἀραιὰ μὲ δύο-τρεῖς μικρὲς, ἐφαρμόζεται στὶς Κυκλάδες¹¹³. Οἱ μικρὲς γεφυρώνουν πάντα τὸ κοῖλον τοῦ λάκκου καὶ δὲν ἔχει ἀναφερθεῖ ὁ σύνθετος τύπος μὲ τὶς δύο-τρεῖς μικρὲς νὰ πατοῦν στὸ ἀνώφλι ἢ σὲ μία μεγαλύτερη ἐγκάρσια.

Στὸν Ἅγιο Κοσμᾶ, ἂν καὶ ὑπάρχουν δείγματα τοῦ κλασικοῦ τύπου, ἐπικρατεῖ χαρακτηριστικὴ καὶ ιδιότυπη κάλυψη, μὲ πλάκες ποὺ προβάλλουν ἀπὸ τὶς πλευρὲς καὶ μένουν μετέωρες στὸ κέντρον τοῦ λάκκου¹¹⁴. Τὸ σύστημα αὐτὸ δὲν ξέρουμε ἂν ἐφαρμόσθηκε σὲ ἄλλη θέση τῆς Ἀττικῆς, γιατί οἱ λίγοι διάσπαρτοι λακκοειδεῖς βρέθηκαν ἀπλῶς ἀνοιγμένοι ἢ κατεστραμμένοι μὲ κάποιο ὑπόλειμμα τῆς καλύψεως στὴν ἄμεση περιοχὴ, ποὺ δὲν φανερώνει τὴν ἀκριβὴ ἀρχικὴ θέση του.

Τὸ ἐπίπεδο τῶν καλυπτηρίων πλακῶν στὸ Τσέπι σὲ σχέση μὲ τὴ στάθμη τοῦ ἀρχαίου δαπέδου ποικίλλει ἀπὸ τάφο σὲ τάφο. Στὺς περισσότερους συγκεντρωμένους στὸ βόρειο τμήμα τοῦ νεκροταφείου, ἀλλὰ καὶ σὲ ἐλάχιστους τοῦ νότιου (π.χ. T.2, T.35), οἱ καλυπτήριες στρώνονται στὸ ἐπίπεδο τοῦ ἐξωτερικοῦ χώρου στὴν ἴδια στάθ-

111. Sapouna-Sakellarakis 1987, εἰκ. 4, τάφος 4.

112. Βλ. Παπαβασιλείου 1910, πίν. Δ, τομή, πίν. Ι, τομή. Sapouna-Sakellarakis 1987, εἰκ. 5, τάφος 6.

113. Doumas 1977, 37.

114. Mylonas 1959, 64-65.

μη με τὸν περίβολο (εἰκ. 240, 249). Σὲ ἄλλους οἱ πλάκες βρίσκονται βαθύτερα, κατὰ 0.30-0.50 μ. χαμηλότερα τοῦ ἐξωτερικοῦ χώρου (εἰκ. 40, 236, 258). Σὲ αὐτοὺς κάποτε τοποθετοῦνται γύρω τους, σὲ ἄμεση ἐπαφὴ μὲ τὶς καλυπτήριες, πέτρες στὴ σειρὰ ποὺ σχηματίζουν στεφάνη (εἰκ. 207, 224). Ἡ χρησιμότητά τους εἶναι προφανής, ἐφ' ὅσον σφραγίζουν ὁπὲς καὶ συμπληρώνουν κενά. Ἡ στεφάνη αὐτὴ ἐντοπίσθηκε καὶ μελετήθηκε κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ τοῦ T.36, ἀλλὰ τὸν ἴδιο σκοπὸ πρέπει νὰ ἐξυπηρετοῦσαν ἀνάλογες καμπύλες σειρὲς ποὺ σώζονταν πέρα ἀπὸ τὸ χεῖλος τῶν λάκκων στοὺς παλαιότερα ἀνεσκαμμένους τάφους 20 καὶ 16.

Οὕτως ἢ ἄλλως τὶς πλάκες κάλυπτε χῶμα μέχρι τὸ ἐπίπεδο τοῦ ἐξωτερικοῦ χώρου. Ἀπὸ τὸ σημεῖο αὐτὸ καὶ ἐπάνω κτιζόταν σὲ δύο-τρεῖς στρώσεις ὀρθογώνιο πλαίσιο μὲ λίθους καὶ λάσπη στὶς ἴδιες ἢ λίγο μεγαλύτερες διαστάσεις τοῦ λάκκου ποῦ, ὅπως φαίνεται, γέμιζε μὲ χῶμα καὶ σχημάτιζε ὑπερυψωμένο ἐπίπεδο. Ἡ μορφὴ αὐτὴ, ἂν καὶ θεωρεῖται βέβαιη, διατυπώνεται μὲ κάποια ἐπιφύλαξη, διότι κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ τοῦ 1970-73 ἀφαιρέθηκε ἀπ' ὅλους τοὺς τάφους ἡ ἐπίχωση μέσα ἀπὸ τὸ λίθινο πλαίσιο καὶ δὲν εἶναι πιά δυνατόν νὰ μελετηθεῖ ἡ σύσταση καὶ ὁ τρόπος σχηματισμοῦ της στοὺς ἤδη ἀποκαλυμμένους τάφους. Καθαρὸ χῶμα ἔχει διατηρηθεῖ στὸν T.17, ἐνῶ χαλίκια καὶ χῶμα γέμιζαν τὸ ἐπίπεδο ἐπάνω ἀπὸ τὸν T.19.

Τὸ λιθοπερίβλητο ἐπίπεδο εἶναι ὅπωςδῆποτε ὑπέργειο, ὁρατὸ καὶ ὑπερέχει ἐλάχιστα ἕως σημαντικὰ τῆς στάθμης τοῦ ἐξωτερικοῦ περιβόλου (εἰκ. 57, 192, 212, 231). Εἶναι πάντα εὐθύγραμμο, θεωρητικὰ ὀρθογώνιο ἢ τετράγωνο, ἀκόμα καὶ ἐπάνω ἀπὸ κυκλικοὺς λάκκους, ὅπως στοὺς T.5, T.14, T.19. Ἐπὶ πλέον συμπληρώνεται πάντοτε μὲ μία προέκταση πρὸς Ἀ. ποὺ ἀντιστοιχεῖ μὲ τὸν χῶρο τοῦ προθύρου. Ἀλλὰ καὶ κατασκευαστικὰ τὸ ὑπερυψωμένο τμήμα διακρίνεται σὲ δύο μέρη. Τὸ δυτικὸ καὶ ὀρθογώνιο, λίγο εὐρύτερο ἀπὸ τὰ ὅρια τοῦ λάκκου, εἶναι κτισμένο ἐνιαῖα μὲ πέτρες στερεωμένες μέσα σὲ λάσπη, ἐνῶ τὸ ἀνατολικὸ εἶναι προχειρότερο, σχηματισμένο ἀμελέστερα κατὰ τὴν προέκταση τοῦ ὀρθογωνίου καὶ μὲ καμπύλη ἀπόληξη ποὺ συγκρατεῖται στὰ ὅριά της ἀπὸ διάφορες μικρὲς ἕως τεράστιες πέτρες (π.χ. T.19 καὶ T.36).

Ἡ ὑπαρξὴ λιθόστρωτου ἐπιπέδου ἐπάνω ἀπὸ τὴν κάλυψη τοῦ τάφου, ἐπισημαίνεται γιὰ πρώτη φορὰ σὲ μερικοὺς τάφους τῆς Κέας¹¹⁵. Τὸ ἴδιο βρίσκεται σποραδικὰ στὶς Κυκλάδες, ἀλλὰ ὁ Ντούμας¹¹⁶ ὑποθέτει ὅτι τὸ ἔθιμο πρέπει νὰ εἶχε εὐρύτερη ἐφαρμογή. Ἡ κατασκευὴ του ἦταν πρόχειρη καὶ σὲ ὅλους τοὺς τάφους μερικῶς κατεστραμμένη, στὶς περιγραφές του ὅμως ὁ Ντούμας σημειώνει¹¹⁷ ὅτι οἱ πέτρες ἦταν κτιστὲς μὲ λάσπη, δηλαδή ὅπως στὸ Τσέπι. Τὸ λιθόστρωτο παραβάλλει ὁ ἴδιος μὲ στρώση λίθων στὸν Ἅγιο Κοσμᾶ καὶ ὑποθέτει ὅτι ἀπέβλεπε στὴ σήμανση καὶ διάκριση τοῦ τάφου μέσα στὸ νεκροταφεῖο. Γεγονὸς πάντως εἶναι ὅτι ὅλα αὐτὰ τὰ κατασκευάσματα διατηρήθηκαν ἐλλιπῆ καὶ δὲν γνωρίζουμε τὴν ἀρχικὴ τους μορφὴ οὔτε τὴ σχέση τους μὲ τὸ ἐπίπεδο τοῦ ἐξωτερικοῦ χώρου.

Βέβαιον εἶναι ὅτι τὸ ὑπέργειο ὑπερυψωμένο ἐπίπεδο ἦταν ὁρατό, ἀκάλυπτο, καὶ ἡ ἐπιφάνειά του ὀριζόντια. Ἡ παλαιότερη ἀποψη καλύψεως τοῦ τάφου, ἀπ' ἄκρου

115. Coleman 1974, 336. Coleman 1977, 45. Πρβ. Cavanagh - Mee 1998, 8.

116. Doumas 1977, 36, 63, 74, 108.

117. Αὐτόθι, 88, 92, 93 κλπ.

σὲ ἄκρο, κάτω ἀπὸ μικρὸ τύμβο δὲν προκύπτει ἀπὸ τὰ ἀνασκαφικὰ στοιχεῖα¹¹⁸. Γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τῆς εἰκόνας τοῦ νεκροταφείου, πρέπει ἀσφαλῶς νὰ δεχθοῦμε ὅτι οἱ περίβολοι ἦταν ὁρατοί. Ἄλλως δὲν εἶχαν λόγο ὑπάρξεως. Ἄν ὅμως ὑποθέταμε ὅτι ἐπάνω στὸ κτιστὸ ὑπέργειο ἐπίπεδο σχηματιζόταν «τύμβος», ὅσο χαμηλὸς καὶ ἂν ἦταν αὐτός (προπάντων ἂν τὸ ὕλικὸ ἦταν λεπτόκοκκο), τὸ χῶμα θὰ ἔπαιρνε ἥπια κλίση καὶ θὰ κάλυπτε τὶς πέτρες τοῦ περιβόλου. Στὶς περιπτώσεις μάλιστα ποὺ ἡ διάταξη τῶν τάφων εἶναι πυκνή, ὁ ἓνας «τύμβος» θὰ κάλυπτε ἀκόμα καὶ τοῦ γειτονικοῦ τάφου τὸν περίβολο (π.χ. T.16-T.28, T.20-T.21, T. 36-T.37 κ.ο.κ.)¹¹⁹.

Μετὰ τὴν ἀρχικὴ οἰκοδόμησι τῶν τάφων, ἀξιοπρόσεκτη λεπτομέρεια, ποὺ παρουσιάζει χρονολογικὸ ἐνδιαφέρον, ἀποτελεῖ ἡ ἐπισκευὴ ὀρισμένων λάκκων σὲ σημεία ποὺ εἶχαν παρουσιάσει φθορές. Οἱ ἐπεμβάσεις αὐτὲς προδίδονται ἀπὸ τὴν προχειρότητα καὶ τὴν ἀνομοιομορφία στὴν κατασκευή, πράγμα πολὺ φυσικὸ ἂν ὑπολογίσουμε τὴ στενότητα τοῦ χώρου καὶ τὴν πίεση τοῦ χρόνου. Ἀπλὴ περίπτωση ἀποτελεῖ ἡ ἐπανατοποθέτηση μιᾶς πλάκας στὴ θέση τῆς (T.14) καθὼς καὶ ἡ ἀντικατάστασή τῆς μὲ κτιστὴ ἐπένδυση (T.26). Ἀνύψωση τῶν πλευρῶν τοῦ λάκκου ἐπιτυγχάνεται μὲ τὴν προσθήκη μιᾶς σειρᾶς λίθων ἐπάνω στὸ παλαιὸ χεῖλος (T.10, T.13). Δραστικότερη ἐπέμβαση παρατηρεῖται στὸν T.16, μὲ ἀντικατάσταση πλακῶν ἐπενδύσεως καὶ ἀνύψωση τοιχωμάτων μὲ πέτρες. Συνηθισμένη εἶναι ἡ ἀτελής ἢ πρόχειρη κατασκευὴ ἐνὸς τμήματος τῆς ἀνατολικῆς ἐπενδύσεως (T.7, T.9 κ.ἄ.) ἢ καὶ τῶν δύο (T.10), ποὺ ὀφείλεται στὴν ἐπανειλημμένη ἀφαίρεσή του γιὰ διέυρυνση τῆς εἰσόδου τὴν ὥρα τῆς ταφῆς.

Ἀπλὲς ἐπισκευὲς παρατηροῦνται ἐπίσης στὸ κλείσιμο τῆς εἰσόδου, ποὺ κάποτε συμπληρώνεται μὲ πέτρες (T.26), καὶ κυρίως στοὺς περιβόλους. Ἡ κυκλοφορία ἀτόμων μέσα στὸ νεκροταφεῖο καὶ ἡ συγκέντρωση συγγενῶν κατὰ τὴν ταφή, φυσικὸ εἶναι νὰ ἀπομάκρυνε ἢ νὰ μετακινοῦσε τὶς πέτρες τῶν περιβόλων. Ἡ ἐπιδιόρθωσή τους φαίνεται νὰ ἦταν ἄμεση, μὲ κροκάλες ποὺ διαφέρουν ἀπὸ τὶς προηγούμενες (T.3, T.31) ἢ μὲ τραχιᾶς ἀσβεστολιθικῆς (T.14, T.22, T.25, T.26). Σὲ λίγες περιπτώσεις μάλιστα, στοὺς T.5, T.21 τὸ ἐπισκευασμένο τμήμα προδίδεται ἀπὸ τὴ λοξὴ θέση τῶν λίθων, ποὺ θυμίζει καὶ πάλι τὸ σύστημα τῆς ἰχθυόκανθας (εἰκ. 38, 148). Σαφὴς μετασκευὴ παρατηρεῖται στὸν περίβολο τοῦ T.26, ποὺ προφανῶς διευρύνθηκε γιὰ νὰ συμπεριλάβει τὸν παιδικὸ T.27.

Ἰδιαίτερη σημασία γιὰ τὴν προέλευση καὶ ἐξέλιξη τοῦ σχήματος τῶν τάφων καὶ τὴν ἀξία ποὺ μπορεῖ νὰ ἔχει στὴ σύνδεση μὲ ἄλλες περιοχὲς ἀποκτᾶ ἡ μεταβολὴ τοῦ σημείου ἀνοίγματος τῶν λάκκων. Λεπτομερεῖς ἀνασκαφικὲς παρατηρήσεις ἀποκάλυψαν ὅτι οἱ δύο βαθεῖς λάκκοι τῶν τάφων 3 καὶ 19, ἐπενδυμένοι μὲ σχιστόπλακες, ὑπέστησαν ριζικὴ μετασκευή. Τὸ πρόθυρο καὶ τὸ πλευρικὸ ἄνοιγμα εἰσόδου δημιουργήθηκαν σὲ δεύτερη φάση καὶ μάλιστα μὲ προφανὴ ἐπιδίωξη νὰ ἀντιγραφοῦν τὰ καθιε-

118. Travlos 1988, 217, εἰκ. 274. Πρόσφατα (2004), κατὰ τὴ σκαφὴ τῆς τάφου θεμελιώσεως τοῦ νέου στεγάστρου, νότια τοῦ παλαιοῦ, ὁ ἐπιβλέπων ἀρχαιολόγος Ἀνδρέας Καπετάνιος ἐπισήμανε στὴν κορυφὴ τῆς ὑπέργειας ἐπιχώσεως δύο τάφων δύο-τρεῖς πέτρες. Ὑψηλότερα ὅμως ἀπὸ τὸ λίθινο περιθώριο, τὸ χῶμα δὲν διαχωρίζεται στρωματογραφικὰ ἀπὸ τὴ γενικὴ ἐπίχωση τοῦ νεκροταφείου καὶ συνεπῶς ἡ σχέση τῶν πετρῶν μὲ τοὺς τάφους εἶναι ἀκόμα ἀδιευκρίνιστη.

119. Ὁ Τραυλὸς, ἑ.ἄ., στὴν ἀναπαράσταση τῶν τάφων δὲν εἶχε ὑπ' ὄψιν του τὸ ὑπέργειο ἐπίπεδο, τὸ ὁποῖο ἄλλωστε σαφῶς ἀπουσιάζει ἀπὸ τὰ σχέδιά του.

ρωμένα κατασκευαστικά στοιχεία. Ἡ ἐπιφανειακὴ ἐπικάλυψη τῶν παρειῶν τοῦ προθύρου μιμεῖται τοὺς στερεοὺς τοίχους τύπου T.33 καὶ 36, σὲ ἐποχὴ πού εἶχε πιά καθιερωθεῖ ἡ πλευρική πρόσβαση στὸν λάκκο καὶ ἡ κατασκευὴ μνημειώδους εἰσόδου.

Παρόμοια κατασκευὴ δὲν μαρτυρεῖται, τουλάχιστον μέχρι σήμερα, σὲ ἄλλες θέσεις μὲ σύγχρονα ἢ παλαιότερα νεκροταφεῖα καὶ συνεπῶς οἱ συμπαγεῖς κτιστοὶ τοῖχοι στὶς πλευρὲς τοῦ προθύρου ἀποτελοῦν σαφῶς τοπικὴ ἰδιαιτερότητα καὶ τοπικὸ χαρακτηριστικό.

Οἰκοδομικά

Ἡ τεχνικὴ κατασκευῆς τῶν τάφων παρουσιάζει σὲ γενικὲς γραμμὲς ὁμοιομορφία καὶ ἡ ἐφαρμογὴ τῆς ἀκολουθεῖ συγκεκριμένους κανόνες.

Ὅλες οἱ κατασκευὲς εἶναι λίθινες, ἀλλὰ τὸ ὕλικὸ πὺν χρησιμοποιεῖται ἀνήκει σὲ δύο κυρίως ποιότητες καὶ ἔχει διάφορα σχήματα. Συνηθέστερο ὕλικὸ ἀποτελοῦν οἱ ποτάμιες πέτρες ἢ κροκάλες, σχηματισμένες κατὰ τὴ διέλευση τῶν χειμάρρων μέσα ἀπὸ τὰ ἀβεστολιθικά πετρώματα τῆς περιοχῆς. Τὸ μέγεθός τους φυσικὰ ποικίλλει καὶ στὶς περιγραφὰς τοῦ κειμένου χαρακτηρίζονται ὡς μεγάλες, μῆκ. 0.30-0.40 μ., μεσαῖες 0.25-0.30 μ. καὶ μικρὲς κάτω τῶν 0.25 μ. Οἱ κροκάλες, μὲ ὅλες τὶς ἐπιφάνειες καμπύλες, εἶναι ὅπωςδήποτε ἀκατάλληλες γιὰ οἰκοδομικὸ ὕλικό¹²⁰. Ἦταν ὅμως πάντα πρόχειρες καὶ ἄφθονες ἐκεῖ πὺν περνοῦσε τὸ Σκόρπιο Ποτάμι καὶ γι' αὐτὸ χρησιμοποιήθηκαν εὐρύτατα. Ἐξ ἄλλου, ἡ ἐπένδυση τῶν τοιχωμάτων τοῦ λάκκου καὶ τοῦ στομίου εἰσόδου, σὲ ὕψος τεσσάρων-πέντε δόμων συνήθως, δὲν ἀπαιτοῦσε στερεὰ κατασκευὴ ἀφοῦ δὲν ἔφερε ὅλο τὸ βάρος τῆς καλύψεως καί, ὅπως ἀποδείχθηκε, μόνον σὲ ἐλάχιστες περιπτώσεις τὰ τοιχώματα χαλάρῳσαν καὶ ὑπέστησαν μικρὴ ἐπισκευή.

Ἡ ἐπένδυση οἰκοδομεῖται κατὰ τὸ σύστημα τῆς ἀπλῆς ξηρολιθιάς μὲ χονδρικά ὁμοιόμορφες πέτρες χωρὶς συνδετικὴ ὕλη. Σπανιότερα λίγες μικρὲς πέτρες ἢ χαλίκια τοποθετοῦνται στοὺς ἀρμούς, ἀν καὶ σήμερα βρέθηκαν ὅλοι γεμάτοι ἀπὸ τὸ χῶμα πὺν εἰσχώρησε βαθμιαῖα στοὺς λάκκους. Κάποτε ἡ μία ἢ δύο κατώτατες στρώσεις κτίζονται μὲ μεγάλες κροκάλες (T.13, T.23 κ.ἄ.) (εἰκ. 91, 163) καὶ οἱ ἐπόμενες μὲ μεσαῖες, ἐνῶ ἄλλοτε συμβαίνει ἡ ἀνώτατη στρώση νὰ ἔχει μεγαλύτερες τοῦ ὑπολοίπου ἢ πλακοειδεῖς (T.2, T.5, T.9) (εἰκ. 8, 37, 60). Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ ἐπισήμανση ἐπισκευῶν, πὺν προδίδονται ἀπὸ τὴν ἐμβόλιμη παρουσία διαφορετικοῦ ὕλικου ἢ συστήματος τοιχοποιίας (εἰκ. 109). Τὸ χεῖλος τῶν λάκκων ἀνυψώνεται μὲ τὴν προσθήκη μιᾶς ἀκόμα σειρᾶς λίθων, στρωμένης ἄλλοτε ὀριζόντια (T.13) καὶ ἄλλοτε λοξά (T.10) μὲ τρόπο πὺν θυμίζει τὸ ΠΕ II σύστημα ἰχθυόκλινον¹²¹ (εἰκ. 71, 73).

Μὲ κροκάλες τοῦ ποταμοῦ κατασκευάζεται ἐπίσης τὸ περιθώριον τοῦ ὑπέργειου ἐπιπέδου πὺν κτίζεται σὲ λίγες στρώσεις, μία ἕως τρεῖς τὸ πολὺ, στερεωμένες μέσα σὲ παχὺ στρώμα λάσπης (εἰκ. 214). Ἡ χρῆση τῆς ἐκεῖ θεωρεῖται φυσικὴ καὶ μάλιστα ἀναγκαία, ἐφ' ὅσον τὰ τοιχάρια ἔστεκαν ἐξωτερικὰ ἐλεύθερα καὶ ἔπρεπε νὰ συγκρατήσουν τὸ ἐσωτερικὸ γέμισμα.

120. Σὲ ἀντίθεση μὲ τὸν τοπικὸ σχιστόλιθο στοὺς τάφους τῆς Κέας Coleman 1977, 45.

121. Lamb 1936, 7, πίν. II, 6. Blegen κ.ἄ. 1950, 91, 108-110, εἰκ. 141-142. Caskey 1958, 136, πίν. 33b. Sinos 1971, 39. Treuil κ.ἄ. 1989, 172. Weisshaar 1989, 8, πίν. IV, 2.

Πολύ λιγότερες απαιτήσεις έχει ή κατασκευή του περιβόλου στην επιφάνεια του δαπέδου. Οί πέτρες τοποθετούνται στη σειρά, κυρίως κατά τὸ μήκος τους (εἰκ. 108, 241, 257) καὶ σπανιότερα κατά τὸ πλάτος (T.31, T.34, T.44) (εἰκ. 190, 209, 244), χωρὶς καμία σύνδεση μεταξύ τους ἢ μὲ τὸ ἔδαφος. Ἡ σειρά εἶναι πάντοτε μία καὶ μία ἢ στρώση. Διπλὴ στρώση βλέπουμε στὸν τάφο 50 (εἰκ. 258-259), ἀλλ' ἐπειδὴ μεταξύ τους μεσολαβεῖ χῶμα καὶ ὄχι λάσπη, ἡ ἀνώτερη στρώση ἐρμηνεύθηκε ὡς δεύτερη φάση κατασκευῆς μετὰ τὴ γενικὴ ἀνύψωση τοῦ δαπέδου. Κατὰ τὴν κατασκευὴ ὅλων τῶν τμημάτων ἰδιαίτερη σημασία ἀποδίδεται στὴν ἐπιλογή λίθων ὁμοίου γενικῶς μεγέθους. Ἡ φροντίδα αὐτή, ὅπως φαίνεται, ἦταν τόσο καθιερωμένη ὥστε, ὅταν σὲ ὁρισμένα τμήματα τὸ μέγεθος τῶν λίθων μεταβάλλεται, ἡ ἀλλαγή ἐρμηνεύεται ὡς μερικὴ ἐπισκευὴ τοῦ περιβόλου.

Ἄλλη ποιότητα ὑλικοῦ εἶναι ὁ ἀσβεστόλιθος, ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὸν γειτονικὸ λόφο Κοτρώνι καὶ παρουσιάζεται σὲ σχῆμα πλακῶν καὶ πετρῶν. Ἡ μεγαλύτερη χρήση πλακῶν γίνεται γιὰ τὴν κάλυψη τῶν λάκκων. Τὸ μέγεθος τῶν καλυπτηρίων ποικίλλει, ἀπὸ μικρό, ποὺ δὲν γεφυρώνει ὅλο τὸ πλάτος τοῦ λάκκου (T.12), μέχρι σημαντικὰ μεγάλο καὶ βαρὺ, ποὺ πρέπει νὰ ἀπαιτοῦσε τὴν ἐφαρμογὴ εἰδικῆς τεχνικῆς γιὰ τὴ μεταφορὰ τους (T.34). Οὕτως ἢ ἄλλως, τὸ πλάτος τους εἶναι περιορισμένο γύρω στὰ 0.50-0.60 μ. τὸ πολὺ καὶ ποτὲ δὲν ἦταν ἀρκετὸ ὥστε μία μόνο ἀσβεστολιθικὴ πλάκα νὰ καλύψει ὅλο τὸ κοῖλον τοῦ λάκκου, ἐκτὸς ἴσως ἀπὸ τὴ σπασμένη τοῦ T.14. Οἱ ἴδιες οἱ πλάκες ἀσβεστολίθου δὲν διατηροῦν εὐκρινὴ σημεῖα λατομῆσεως, ποὺ θὰ μπορούσαν νὰ μαρτυρήσουν τὸν τρόπο ἢ τὸ μέσον ἀποκοπῆς τους ἀπὸ τὸν λόφο, οὔτε καὶ ἄλλα κτυπήματα ποὺ ἀπέβλεπαν στὴ βελτίωση τοῦ σχήματός τους.

Πιὸ λεπτὲς καὶ ἐλαφρὲς ἦταν ὅπωςδήποτε οἱ ὀρθιες πλάκες ἐπενδύσεως τῶν τοιχωμάτων. Εἶχαν μέσο ὕψος 0.80 μ. καὶ πλάτος ἕως 0.40 μ., μὲ συνέπεια νὰ μὴν ἀρκεῖ ποτὲ μία γιὰ κάθε πλευρὰ ἀλλὰ νὰ ἀπαιτοῦνται δύο ἕως τρεῖς. Αὐτὸς ὁ τρόπος κατασκευῆς, ἄγνωστο ἂν ἦταν ἠθελημένος ἢ ἐπιβεβλημένος ἀπὸ τὴ λατόμηση, διαφοροποιεῖ τελικὰ αὐτοὺς τοὺς τάφους τοῦ Τσέπι ἀπὸ τοὺς τυπικοὺς κιβωτιόσχημους, τοὺς ἐπενδυμένους μὲ τέσσερις συνολικὰ πλάκες¹²², καὶ διαμορφώνει μία εὐδιάκριτη παραλλαγή.

Οἱ πέτρες ἀσβεστολίθου, τραχιᾶς καὶ ἀκατέργαστες, χρησιμοποιοῦνται ὅπως ἀκριβῶς οἱ κροκάλες, σὲ διάφορα σημεῖα, ἀλλὰ σπανιότερα. Μὲ αὐτὲς κτίζονται ἐξ ὀλοκλήρου ἐπενδύσεις, σχηματίζονται περίβολοι, ὅπως στὸν πολυτελέστερο ὅλων τάφο 22, ρίχνονται μέσα στὸ πρόθυρο μαζί μὲ κροκάλες καὶ σχηματίζουν λιθοσωρὸ ἢ σκορπίζονται στὸ ἔδαφος χωρὶς καμία τάξη γιὰ νὰ συγκρατήσουν, ὅπως εἰκάζεται, τὶς λάσπες γύρω ἀπὸ τοὺς τάφους 29 καὶ 26, κ.ο.κ.

Σὲ ὅλες τὶς κατασκευές, ἐπένδυση τοιχωμάτων, κτίσιμο περιθωρίου τοῦ ὑπεργείου ἐπιπέδου ἢ σχηματισμὸς περιβόλου, δίδεται ἰδιαίτερη προσοχή, ὅπως καὶ γιὰ τὶς κροκάλες, στὴν τοποθέτηση τῆς πιὸ ὁμαλῆς ἢ πιὸ μεγάλης ἐπιφάνειας τῆς πέτρας στὴν ὄψη. Στους περιβόλους εἰδικά, ποὺ οἱ τρεῖς πλευρὲς εἶναι ἐμφανεῖς, ἐπιδιώκεται νὰ βρῆσκειται ἡ ὁμαλότερη ἐπιφάνεια στὸ ἐξωτερικόν, νὰ βλέπει δηλαδὴ πρὸς τὸν διάδρομο ἢ κοινόχρηστο χῶρο. Ἡ τήρηση αὐτῆς τῆς τάξεως εἶναι τόσο σχολαστικὰ προσεγμένη, ὥστε στὴ μοναδικὴ σειρά ποὺ χρησιμοποεῖται ἀπὸ κοινοῦ ὡς ὄριο μεταξύ

122. Dumas 1977, 41-44, τύπος Α.

τῶν τάφων 3 καὶ 4 διαπιστώνεται ὅτι αὐτὴ τελικὰ ἀνήκει στὸν περίβολο τοῦ τάφου 4 καὶ ἡ ὁμαλότερη πλευρὰ βλέπει νότια, δηλαδὴ ἐξωτερικὰ τοῦ περιβόλου.

Στὴν ἐπένδυση τῶν τοιχωμάτων τῶν λάκκων ἐπιλέγονται κάποτε πέτρες μεγάλες (T.2, T.5, T.33), ποὺ μειώνουν τὸν ὄγκο ἐργασίας, καλύπτοντας τὴν ἴδια ἐπιφάνεια μὲ λιγότερα τεμάχια ὕλικου. Στὸν τάφο 33 μία καὶ μόνη πέτρα καταλαμβάνει ὁλόκληρη στρώση, ἐνῶ συχνότερα οἱ τραχιές σχηματίζουν τὴν κατώτατη στρώση (π.χ. T.12) ὡς σταθερὴ βάση τῶν ὑπερκείμενων ποτάμιων λίθων.

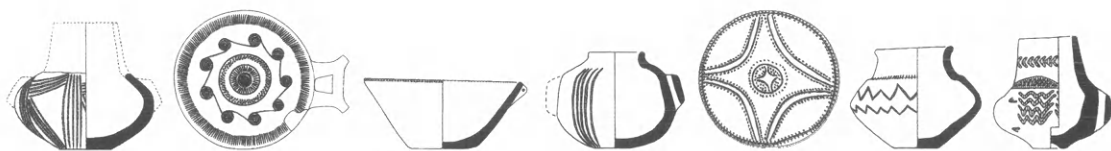
Τὸ ἄλλο εἶδος πετρώματος ποὺ χρησιμοποιεῖται, ὅπως φαίνεται ἡθελημένα καὶ προσχεδιασμένα, στὸ νεκροταφεῖο τοῦ Τσέπι εἶναι ὁ μαρμαρυγιακὸς σχιστόλιθος σὲ δύο σαφῶς διακρινόμενα μεγέθη καὶ πάχη πλακῶν. Οἱ λεπτές, μικρὲς καὶ ἀρκετὰ εὐθρυπτες (πάχ. μόλις 0.02-0.04 μ., μέσου πλάτ. 0.30 μ. καὶ ποικίλου μήκους) χρησιμοποιοῦνται ἀποκλειστικὰ γιὰ τίς «στήλες» ἐκατέρωθεν τῶν πλευρῶν τοῦ προθύρου (εἰκ. 14, 53, 116 κ.ο.κ.) καὶ ὡς «θύρα» γιὰ τὸ κλείσιμο τοῦ πλευρικοῦ ἀνοίγματος τῆς εἰσόδου (εἰκ. 9, 30, 39 κ.ο.κ.). Ἀκόμα, σὲ τέσσερις λάκκους ἐπενδύουν ὀρθιες τὰ τοιχώματα, ἀλλὰ γιὰ τοὺς τάφους αὐτοὺς, T.3, T.16, T.19, T.22, γίνεται ἐκτενέστερος λόγος στὴν περιγραφή τους καὶ στὰ συμπεράσματα.

Ἡ χρῆση δύο εἰδῶν πλακῶν στὴν ἐπένδυση τῶν λάκκων καὶ ἡ μελέτη κατασκευῆς τους σὲ συνδυασμὸ μὲ τὰ κτερίσματά τους ἔχουν ὀδηγήσει στὸ συμπέρασμα ὅτι οἱ λεπτές πλάκες σχιστολίθου ἀνήκουν στὴν ἀρχικὴ χρῆση τοῦ νεκροταφείου. Ἐνα ἐπὶ πλέον στοιχεῖο παρέχει ὁ λάκκος τοῦ τάφου 16, ἐπενδυμένος χαμηλὰ μὲ σχιστόπλακες καὶ ἀνυψωμένος σὲ δευτέρη φάση μὲ πέτρες. Τὴν ὁμοιόμορφη χαμηλὴ ἐπένδυση διακόπτει μία ἀσβεστολιθικὴ πλάκα καὶ λίγες κτιστὲς πέτρες στὴ γωνία, ποὺ μαρτυροῦν ἐπισκευὴ τοῦ σημείου, ἄρα καὶ ὕλικὸ νεότερης φάσης (εἰκ. 114).

Οἱ παχιές, μεγάλες καὶ ἀνθεκτικὲς σχιστολιθικὲς πλάκες, γίνονται καλυπτήριες ἢ ἀνώφλια. Μονόλιθες, ποὺ καλύπτουν ὁλόκληρο τὸν λάκκο ἢ στενότερες δύο-τρεῖς γιὰ κάθε τάφο, εἶναι συνήθως ἐπιμήκεις καὶ ἐξέχουν ἀρκετὰ πέρα ἀπὸ τὰ ὅρια τοῦ κοίλου (T.36). Οἱ μονόλιθες κυρίως ἔχουν σημαντικὸ βάρος καὶ θὰ προκαλοῦσαν δυσκολίες στὴ μεταφορὰ καὶ τοποθέτηση. Ὁ ἀκριβὴς τρόπος ἀποκοπῆς τους ἀπὸ τὸ λατομεῖο δὲν εἶναι καὶ πάλι γνωστός, ἀλλὰ ἔχουν σωθεῖ πολλὰ σημεῖα λαξεύσεως τόσο σὲ πλάκες λεπτές, ὅσο καὶ σὲ παχιές.

Οἱ λεπτές ἔχουν κάποτε κυματιστὲς ἀκμές, ποὺ προδίδουν ἀραιά, δυνατὰ κτυπήματα μὲ πλατὺ ἐργαλεῖο κάτι σὰν μία σκληρότερη πέτρα (π.χ. πλάκα εἰσόδου τοῦ T.2), καὶ ἄλλοτε πριονωτὲς μὲ πυκνὰ κτυπήματα ἀπὸ ἐργαλεῖο λεπτὸ σὰν «βελόνι» (πλάκες ἀνατολικῆς ἐπενδύσεως T.11). Παρόμοια ἴχνη ὑπάρχουν σὲ μερικὲς καλυπτήριες, ὅπως στὴ μονόλιθη κυκλικὴ τοῦ T.11 μὲ σημάδια ἀποκοπῆς τῆς ἀπὸ τὸ λατομεῖο, καὶ σὲ ἄλλη τοῦ T.36 ποὺ εἶχε διαμορφωθεῖ ἐπὶ τόπου καμπύλῃ μὲ πλατιά κτυπήματα. Στὸν ἴδιο τάφο ἡ στενὴ πλευρὰ ἄλλης καλυπτήριας παρουσιάζεται κλιμακωτὴ μὲ κατακόρυφες ἐγκοπές, ποὺ προδίδουν ὅλες ἐργαλεῖο (πλάτ. 0.035 καὶ πάχ. 0.02 μ.).

Η ΚΕΡΑΜΕΙΚΗ

Ἀμφορίσκοι

Ἀμφορίσκοι ὀνομάζονται ἄγγεῖα κλειστὰ μὲ σῶμα σφαιρικό πιεσμένο, λαίμῳ ὑψηλῷ κωνικῷ ἢ κυλινδρικό καὶ δύο ζεύγη μικρῶν κατακόρυφων κυλινδρικών ἀποφύσεων στὸ εὐρύτερο σημεῖο τοῦ σώματος. Ἔχουν βάση ἐπίπεδη ἢ ἰσοπεδωμένο πυθμένα, ποὺ φέρει συνήθως στὸ μέσον ἐλαφρὰ ἀβαθὴ κοιλότητα¹²³.

Ἡ ὀνομασία ἀμφορεὺς ἢ ἀμφορίσκος ἀποδίδεται γενικῶς σὲ ὑδροφόρο ἄγγεῖο μὲ δύο λαβὲς καὶ ὄχι τέσσερις. Στὰ συγκεκριμένα ὅμως ἄγγεῖα οἱ δύο ἀποφύσεις καθέ πλευρᾶς βρίσκονται σὲ μικρὴ ἕως ἐλάχιστη μετὰξὺ τους ἀπόσταση καὶ οὐσιαστικὰ λειτουργοῦν ἑνιαῖα, ὡς μία λαβή. Ἄν μάλιστα ἀποδεχθοῦμε ὅτι μέσα ἀπὸ τὶς ἀποφύσεις διερχόταν καὶ στερεωνόταν νῆμα ἀναρτήσεως, τότε οἱ δύο παράπλευρες ὁπὲς ἦταν λειτουργικὲς, πλήρως ἀποτελεσματικὲς καὶ οὐσιαστικὰ ἀπαραίτητες¹²⁴.

Αὐτὸ τὸ σχῆμα, χαρακτηριστικὰ Κυκλαδικό, γνωστὸ ἤδη ἀπὸ τὶς παλαιότερες ἀνασκαφὲς τάφων τῆς Μήλου, ἀναφέρεται μὲ διάφορες ὀνομασίες. Ὁ Τσουντας¹²⁵ ἀρχικὰ τὸ ὀνομάζει «πήλινον δοχεῖον ἄνευ βάσεως», ὁ Renfrew¹²⁶ «suspension pot», ὁ Ντούμας¹²⁷ «πιθόσχημο μὲ λαίμῳ καὶ ἐπίπεδο πυθμένα», ἡ Καράντζαλη¹²⁸ «πιθόσχημο μὲ κωνικὸ λαίμῳ» καὶ ὁ Rambach «ἄγγεῖο μὲ κωνικὸ λαίμῳ 2+2»¹²⁹. Ἡ συνήθης ὀνομασία του «πιθόσχημο μὲ λαίμῳ» (*jarre à col, neck jar*) ἀποδίδει σχῆμα ἀρκετὰ ἀόριστο, χωρὶς καμία μνεία τῶν ἀποφύσεων ποὺ ἀποτελοῦν τὸ ἰδιαίτερο χαρακτηριστικό του¹³⁰. Στὴν ἐλληνικὴ βιβλιογραφία ἀναφέρεται συχνὰ μὲ τὴν ὀνομασία «κρατηρίσκος»¹³¹ καὶ πλησιάζει σχετικὰ σὲ ἓνα τύπο Ἀττικοῦ κρατήρα¹³² ποὺ ἔχει χωνοειδὴ καὶ ὄχι κωνικὸ λαίμῳ, λαβὲς τελείως διαφορετικὲς καὶ ἐπὶ πλέον χρησιμοποιεῖται ὡς

123. Κατὰ τὴν περιγραφή τῶν σχημάτων χρησιμοποιεῖται γενικὰ ὁ ὅρος βάση, ἀκόμη καὶ γιὰ τὴν ἀπλὴ ἰσοπεδωμένη ἐπιφάνεια ἐδράσεως τοῦ ἄγγείου, ποὺ στὴν κυριολεξία ἀποτελεῖ τὸν πυθμένα. Σχολιασμός τοῦ ὅρου καὶ χρησιμότητα τῆς κοιλότητος Furumark 1941, 95-96.

124. Βλ. ἐκτενὴ περιγραφή χρήσεως Rambach II, 2000, σημ. 554.

125. Τσουντας 1898, 160, πίν. 9:1.4.

126. Renfrew 1972, 155, εἰκ. 10.2.1 καὶ 7, εἰκ. 10.4.6.

127. Dumas 1977, 16, εἰκ. 3f, j.

128. Karantzali 1996, 101, εἰκ. 107c.

129. Rambach I, 2000, πίν. I:3 κ.ά. Μὲ τοὺς ἀριθμοὺς ἐννοεῖ τὰ ζεύγη τῶν ἀποφύσεων.

130. Rambach II, 2000, 104.

131. Μαργακοῦ 1990, ἀρ. ἄγγείου 117, 134, 181 κ.ά.

132. Richter - Milne 1935, 6-8.

άνοικτο άγγειο. Τά δίωτα άγγεία με ύψηλό λαιμό της Μάνικας, πού παραβάλλονται προφανώς με άμφορίσκους του Τσέπι¹³³, δέν ύπάρχουν έδω στο νεκροταφείο.

Στους δημοσιευόμενους τάφους του Τσέπι έχουν βρεθεί συνολικά όκτώ άμφορίσκοι, πού μπορούν νά διακριθούν σέ δύο ομάδες. Η μία, με τρία άγγεία (Τ.3,1, Τ.7,1, Τ.25,1), έχει βάση έξαιρετικά στενή σέ σχέση με τή μέγιστη διάμετρο κοιλιās (περίπου 1:4 ή 1:3) και λαιμό κωνικό¹³⁴. Οί άποφύσεις δέν άποχωρίζονται άπό τό σώμα και φαίνονται σάν νά είναι ένσωματωμένες κατά τήν προέκταση της κοιλιās¹³⁵. Στην ούσία στο εύρύτερο σημείο της κοιλιās έχουν προστεθεί πλατιές ταινίες πηλού, πού αφήνουν νά σχηματισθοún μεταξú αυτών και του τοιχώματος διπλές, κατακόρυφα τρυπημένες κυλινδρικές άποφύσεις. Οί ίδιες άποφύσεις έντοπίζονται σποραδικά στον Πηλό της Μήλου, στα Παλάτια της Νάξου και στο Δεσποτικό¹³⁶, άλλ' επίσης στην ήπειρωτική Ελλάδα¹³⁷.

Άπό τήν ομάδα αυτή σημαντικότερο άγγείο είναι τό Τ.25,1¹³⁸ για τό μελανό του χρώμα και τή γραπτή διακόσμηση: πυκνές κυματιστές γραμμές στην κοιλιά, ταινία άμειβόντων γύρω άπό τον λαιμό και μνηοειδές διαγραμμισμένο σχήμα στη ρίζα του λαιμού¹³⁹. Τά θέματα είναι άπλά έως ιδιότυπα, άλλα χωρίς πολλά παράλληλα άκόμα και στη Λιθοχαλκή έποχή, όπου μάς παραπέμπει ή ποιότητα της βαφής. Οί λεπτές κυματιστές γραμμές είναι σπάνιες¹⁴⁰, ένω οί άμειβόντες άποδίδονται άλλου μόνον με έγχάρκτη ή έντυπη τεχνική¹⁴¹. Η ίδια ή βαφή είναι παχιά, έντονα έρυθρή και φθείρεται εύκολα¹⁴². Η ποιότητα της βαφής είναι σχετικά γνωστή στις Κυκλάδες (Σάλιαγος, Νάξος, Κέα), στην Αίγινα, στην Εύβοια και στην Άττική (Σπήλαιο Κίτσου, τύπος 12) άπό λίγα ή περισσότερα όστρακα¹⁴³. Η άτελής όπτηση άπαντάται ή παρομοιάζεται με τή φλωιτή κατηγορία (crusted ware) της Θεσσαλίας και της Άνατολικής Στερεās, πού τήν γνωρίζουμε καλύτερα άπό τό Ραχμάνι, τό Ότζάκι και τά Πευκάκια¹⁴⁴. Στην Πελοπόννησο έχει έντοπισθεί κατά τήν τελευταία φάση του Φράγχθι με έλάχιστα και φθαρμένα δείγματα¹⁴⁵. Η κατηγορία είναι άρκετά μελετημένη, τοποθετείται στην τελευταία Νεολιθική φάση άλλ' ή χρονική σχέση της με τις κατηγορίες των Κυκλάδων και της ήπειρωτικής Ελλάδος συζητείται άκόμα¹⁴⁶. Με τήν πρώιμη χρονολογία και ειδικότερα με ένα Έπονεολιθικό άγγείο του Ζά¹⁴⁷ ταιριάζει ή πολú στενή βάση της ομάδας.

133. Σάμψων 1985, 278.

134. Πρβ. Edgar 1896-97, 44-45.

135. Πρβ. παρατήρηση Edgar, έ.ά., 45, εικ. 1.

136. Karantzali 1996, εικ. 2g, εικ. 54:P141. Rambach I, 2000, πίν. 15:12, 21:8, 83:11, κ.ά.

137. Βλ. παρατήρηση Karantzali 1996, 255. Goldman 1931, 93, εικ. 114,2.

138. Βλ. και Μ. Παντελίδου Γκόφα στο Χουρμουζιάδης Γ. (έκδ.), *Συνέδριο στη μνήμη Δ.Ρ. Θεοχάρη, Θεσσαλονίκη-Καστοριά 26-29 Νοεμβρίου 1998* (ύπό έκτύπωση).

139. Τή διακόσμηση άποκατέστησε μετά άπό πολλή παρατήρηση ό Douglas Faulmann.

140. Weisshaar 1989, πίν. 143:24.

141. Vitelli 1999, εικ. 57d,e.

142. Δέν έχει έξετασθεί άν είχε μείνει άψητη, πρβ. Vitelli, έ.ά., 68 κέ.

143. Evans - Renfrew 1968, 42. Coleman 1977, 10-11. Hadjianastassiou 1986, 17.

144. Hauptmann 1981, 111-139. Weisshaar 1989, 21-22, 141 κέ., όπου και σκέψεις για τήν έξάπλωσή της. Τή βαφή στο συγκεκριμένο άγγείο χωρίς νά διακρίνει τό θέμα άναφέρει και ό Rambach II, 2000, 263.

145. Vitelli, έ.ά.

146. Coleman 1974, 336-337. Coleman 1992, 257, 276-277. Manning 1995, 92 κέ., 169.

147. Μαργακού 1990, 36-37.

Ἡ ἄλλη ομάδα μετέσσερα ἀκόσμητα ἀγγεῖα (T.10,4, T.12,1, T.13,3, T.19,3) ἔχει βάση πλατιά (περίπου 1:2 ὡς πρὸς τὴν διάμετρο τῆς κοιλιᾶς) καὶ λαίμω εὐρύτερο, κωνικό ἕως κυλινδρικό. Στὰ δύο ἢ ἐπιφάνεια τῆς βάσης εἶναι τελείως ἐπίπεδη χωρὶς τὴν κυκλικὴ ἐκβάθυνση. Ἐπὶ πλέον, οἱ ἀποφύσεις, δύο σὲ κάθε πλευρά, ἐξέχουν τοῦ περιγράμματος καὶ μοιάζουν περισσότερο με ὀριζόντιες λαβὲς σχηματισμένες ἀπὸ μία ἐπικολημένη ταινία. Μόνον ὁ μικρογραφικὸς T.19,3 ἀποτελεῖ ἐξαίρεση καὶ στερεῖται ἀποφύσεων.

Στὴν ἴδια ομάδα πρέπει νὰ προσθέσουμε τὸ ἐγγράκτο T.16,2¹⁴⁸ ποὺ εἶναι τώρα συμπληρωμένο σὰν ἄωτο φωλεόσχημο¹⁴⁹. Παρὰ τὶς ἔντονες φθορὲς του, μερικὰ ὑποτυπωδῶς σωζόμενα στοιχεῖα ὁδηγοῦν στὴν ὀρθὴ συμπλήρωση. Τὸ σῶμα τοῦ ἀγγείου εἶναι στὸ κάτω τμήμα κωνικό, ὅπως στοὺς ἀμφορίσκους ποὺ σχολιάσαμε, καὶ στὶς πυξίδες με ὑψηλὸ κωνικὸ λαίμω τῆς ΠΚ Ι¹⁵⁰. Τὸ περίγραμμα γύρω ἀπὸ τὸ «χεῖλος» παρουσιάζει ἐλαφρὰ στένωση-ἐγκοπὴ, ὅπως στοὺς ἀμφορίσκους¹⁵¹. Ἀντίθετα οἱ πυξίδες, ὅταν ἔχουν στένωση περὶ τὸ στόμιο, εἶναι ὀγκώδεις σφαιρικὲς ΠΚ Ι¹⁵² ἢ σφαιρικὲς πιεσμένες με χεῖλος καμπτόμενο πρὸς τὰ ἔξω ΠΚ ΙΙ¹⁵³.

Τὸ ἀγγεῖο T.16,2 σώζει ἀκόμα ἐλάχιστα ὑπολείμματα μιᾶς ἀποφύσεως καὶ ἀμυδρὰ ἢ φθαρμένα σημεῖα ἀποκολλήσεως μιᾶς ἄλλης στὴν ἀπέναντι πλευρά. Ἀπὸ τὰ συγκεκριμένα σημάδια καὶ τὰ ἀναλόγου σχήματος ἀγγεῖα συνάγεται ὅτι οἱ ἀποφύσεις πρέπει νὰ ἦταν κυλινδρικὲς ἐξέχουσες καὶ ὄχι «ἐνσωματωμένες» στὴν κοιλιά¹⁵⁴. Ἀκόμα, γιὰ νὰ εἶναι πλήρης ἡ ἀποκατάσταση, μποροῦμε νὰ θεωρήσουμε ὅτι στὴ βάση ὑπῆρχε ἀβαθὴς κοιλότητα, κοινὴ σὲ πολλὰ ἀγγεῖα τοῦ Τσέπι, τοῦ Ἁγίου Κοσμά καὶ τῶν Κυκλάδων.

Ἡ διακόσμηση τοῦ σώματος, ἂν καὶ φθαρμένη, εἶναι ἀρκετὰ εὐκρινὴς καὶ καλύπτει ὁλόκληρο τὸ σῶμα: ὁμάδες τεσσάρων κατακορύφων γραμμῶν περικλείουν ἀντίρροπες λοξὲς γραμμές, τρεῖς ἢ τέσσερις μαζί, ποὺ ἀφήνουν μεταξὺ τους τριγωνικὴ ἀκόσμητη ἐπιφάνεια. Ἡ ἐκτέλεση τῶν γραμμῶν παρουσιάζεται σχετικὰ ἀσύμμετρη καὶ κακότεχνη, ἀλλὰ ἡ χάραξη εἶναι σαφὴς καὶ στὸ μεγαλύτερο τμήμα βαθιά, ὅπως στὰ Νεολιθικὰ τῆς Νέας Μάκρης¹⁵⁵. Ὅμοιο ἀκριβῶς θέμα εἶναι δύσκολο νὰ ἐντοπίσουμε στὴν Κυκλαδικὴ κεραμική, ὅπου οἱ λοξὲς διαγραμμίσεις ὁμόρροπες ἢ ἀντίρροπες, καλύπτουν ὅλη τὴν ἐπιφάνεια χωρὶς νὰ ἀφήνουν κενά¹⁵⁶. Ὁ τύπος αὐτὸς εἶναι τώρα γνωστὸς ἀπὸ πολλὰ ἀγγεῖα τοῦ πρόσφατου ἀνασκαφέντος Ἀποθέτη¹⁵⁷ καὶ θὰ σχολιασθεῖ ἐκτενέστερα κατὰ τὴ δημοσίευσή του.

148. Βλ. καὶ Μ. Παντελίδου Γκόφα στὸ Χουρμουζιάδης Γ. (ἐκδ.), *Συνέδριο στὴ μνήμη Δ.Ρ. Θεοχάρη, Θεσσαλονίκη-Καστοριά 26-29 Νοεμβρίου 1998* (ὑπὸ ἐκτύπωση).

149. Σχῆμα γνωστὸ στὴν Κρήτη, ἀλλ' οὐσιαστικὰ ἀνύπαρκτο στὴν ΠΕ καὶ ΠΚ ἐποχῇ. Ἴσως μοναδικὸ τὸ ἀρ. EM 11839 ἀπὸ τὸ Λιβάδι Δεσποτικοῦ Rambach I, 2000, πίν. 19:4 καὶ 115:6.8. Rambach II, 2000, 261, ἀναφέρεται ὡς πυξίδα.

150. Rambach I, 2000, πίν. 94:10, 20.

151. Βλ. παρατήρηση Rambach II, 2000, 104.

152. Πρβ. Karantzali 1996, εἰκ. 104, Ἐθν. Μουσεῖο 8821/Μ. Νάξου 5110β. Rambach I, 2000, πίν. V, 2, 3.

153. Πρβ. Karantzali 1996, εἰκ. 105a, Ἐθν. Μουσεῖο 5177 ἀπὸ τὴ Σύρο. Rambach I, 2000, πίν. VII.

154. Πρβ. Karantzali 1996, εἰκ. 107c.

155. Παντελίδου Γκόφα 1995, 30.

156. Τὴν ὀργάνωση τῶν λοξῶν γραμμῶν ἀναλόγου θέματος ἡ Otto 1977, 131, εἰκ. 114:2, παραβάλλει μετὰ τὰ ἀσύμμετρα ἔντριπτα κοσμήματα τῆς Ὑπονεολιθικῆς καὶ θεωρεῖ τὶς δύο κατηγορίες σύγχρονες.

157. Πετράκος 2000, εἰκ. 23. Πετράκος 2003, 20, εἰκ. 5.9.

Τελικά από την ανάλυση των στοιχείων προκύπτει ότι το άγγειο T.16,2 είναι εντόπιος αμφορίσκος. Στη διακόσμηση εφαρμόζεται ή βαθιά χάραξη της παλαιάς τοπικής τεχνικής και αποδίδει θέματα που παραβάλλονται με ανάλογα Κυκλαδικά, χαραγμένα ρηγά.

Χρονολογικά το σχήμα του αμφορίσκου άκοσμήτου ή έγχαράκτου τοποθετείται άπ' όλους στην ΠΚ Ι¹⁵⁸, ενώ ο Rambach μετά από εξαντλητική εξέταση και παραβολή όλου του Πρωτοκυκλαδικού ύλικού το τοποθετεί άκριβέστερα στην άρχαιότερη ΠΚ Ι της ομάδας Πηλοῦ¹⁵⁹ ή και παλαιότερα μαζί με τὰ crusted ware του σπηλαίου Ζα και τὰ Ὑπονεολιθικά φρέατα δυτικά της Ἀκροπόλεως Ἀθηνῶν¹⁶⁰.

Τὰ ανάλογα άγγεία των Κυκλάδων συμφωνοῦν περισσότερο με τὴ δεύτερη ομάδα του Τσέπι, που έχει πλατιά βάση και προεξέχουσες άποφύσεις¹⁶¹.

Πιθόσχημα με λαϊμό

Τὰ άπλούστερα πιθόσχημα είναι περίπου σφαιρικά με κυλινδρικό λαϊμό και εὐθὺ χεῖλος. Ἀλλα συμπληρωματικά έξαρτήματα, όπως λαβές, άποφύσεις ή κοσμήματα, δὲν ὑπάρχουν. Τὸ μεγαλύτερο, T.40,1, ὕψ. 0.10 μ., έχει εὐρὺ κυλινδρικό λαϊμό, που φαίνεται ως άπλή συνέχεια του σφαιρικού σώματος χωρίς καμία διάκριση στην ἔνωση. Ὅμοιο και μικρότερο τὸ T.36,4 έχει κάπως πιὸ τονισμένη ἔνωση λαϊμοῦ και τρεῖς ὁπὲς κάτω άπό τὸ χεῖλος, που άποτελοῦν τὴν ιδιοτυπία του. Τὸ σχήμα είναι πολὺ άπλὸ και πρέπει νὰ χαρακτηριθεῖ ως Ἑλλαδικό, που άπουσιάζει άπό τὶς Κυκλάδες. Παρόμοιο άγγείο φαίνεται νὰ ὑποδηλώνει ἓνα τμήμα λαϊμοῦ άπό τὴν Εὐτρηση, τῆς ΠΕ Ι¹⁶². Τὰ ἄλλα δύο είναι μικρογραφικά, βραχύτερα άπό 0.04 μ. και παρουσιάζουν μεταξύ τους διαφορές. Στὸ T.12,2 τὸ σῶμα είναι σφαιρικό, έχει λαϊμό κυλινδρικό και φαίνεται νὰ μιμεῖται τὸ προηγούμενο μεγάλο άγγείο¹⁶³. Ὡς μικρογραφικὸ τὸ βρίσκουμε πάλι σὲ τάφο τῆς Ἀγριλιάς τῆς ομάδας Κάμπου με έγχάρακτη διακόσμηση τριγώνων που χαρακτηρίζουν τὸ τέλος τῆς ΠΚ Ι ή τὴν ΠΚ ΙΙ περίοδο¹⁶⁴. Στὸ T.20,1 τὸ ὠοειδὲς σῶμα του έχει πολὺ παχὺ τοίχωμα, που μειώνει δραστικά τὴν περιεκτικότητά του. Ὁ λαϊμός του στενεύει ἑλαφρὰ πρὸς τὸ εὐθὺ χεῖλος. Ἀπὸ τὰ λίγα παράλληλα που βρίσκουμε, ὀρθότερο είναι νὰ χρονολογηθοῦν σὲ προχωρημένη φάση τῆς ΠΚ Ι.

Διαφορὲς παρουσιάζει ἄλλη ομάδα τεσσάρων μικρῶν άγγείων (T.1,2. T.17,2. T.33,1. T.33,4) με λαϊμό διευρυνόμενο πρὸς τὸ στόμιο και χεῖλος που στρέφει πρὸς τὰ

158. Renfrew 1972, 155, εἰκ. 10.2.1 και 7. Dumas 1977, 16, εἰκ. 3f, j. Karantzali 1996, 101-102, εἰκ. 107c.

159. Rambach II, 2000, 104. Βλ. και Kombinationstabelle I:FK Ia 1.

160. Rambach II, 2000, 90-91. Βλ. Πλάτων 1966, 42-43, σχ. 5, πίν. 63α.β. Ἐν τὸ σχέδιο άποτυπώνει τὴν πραγματική θέση του άγγείου, και ὄχι συμβατική, στὸ ὄριο ἄλλαγῆς ἐπιχώσεως και περὶ τὸ μέσον του βάθους, τότε παρέχει χαρακτηριστική χρονολογική ἔνδειξη.

161. Π.χ. Karantzali 1996, εἰκ. 9: Μ. Νάξου 5192, εἰκ. 12: Μ. Νάξου 266, εἰκ. 35: Μ. Πάρου 1403 κ.ά. Ὅμοιες ἑξέχουσες άποφύσεις ὑπάρχουν και σὶς πυξίδες.

162. Caskey - Caskey 1960, εἰκ. 7: IV.15.

163. Mylonas 1959, 71: C-26c.

164. Zaphiropoulou 1984, 36, εἰκ. 2b.

ἔξω. Ἡ αἰτία πού παραλείφθηκε ὁ ἐξεζητημένος σχηματισμός τοῦ γωνιώδους χείλους¹⁶⁵ ἴσως νά εἶναι τὸ μικρὸ τους μέγεθος, ἐνῶ ὁ διαχωρισμός τοῦ λαίμου στὴ ρίζα του εἶναι σαφὴς καὶ γίνεται μὲ αὐτάκωση ἢ χάραξη. Τὸ σχῆμα φαίνεται ἄγνωστο στὶς Κυκλάδες¹⁶⁶, ἀλλ' οἱ βραχεῖες κατακόρυφες γραμμὲς τοῦ T.33,1 παραπέμπουν στὴν ἐγγάρακτη διακόσμηση τῶν νησιωτικῶν ἀμφορίσκων.

Τέλος, ἔντονα πιεσμένο ἀμφικωνικὸ σῶμα ἔχει τὸ μικρότατο πιθόσχημο T.19,4, ἀλλὰ ὁ χωνοειδὴς λαίμος του διακρίνει τὸ ἄγγεῖο ἀπὸ τὰ προηγούμενα. Τὸ σχῆμα εἶναι Ἑλλαδικὸ καὶ ἀπαντᾶται στὴν Εὐβοία¹⁶⁷ καὶ τὴν Εὐτρηση¹⁶⁸ κατὰ τὴν ΠΕ II.

Τρία ἄλλα πιθόσχημα (T.5,2, T.6,3, T.13,2, T.19,1) παρουσιάζουν κοινὸ χαρακτηριστικὸ ἓνα εὐρὺ κωνικὸ λαίμο, πού ἀπολὴγει σὲ χεῖλος γωνιώδης, καμπτόμενο ἔντονα πρὸς τὰ ἔξω. Τὸ σῶμα τους, ἰσχυρὰ πιεσμένο στὰ T.13,2 καὶ T.19,1, ἀποκτᾶ καμπύλο ὅμοιο στοὺς μεγαλύτερους T.6,3. Ἡ βάση πλατιά καὶ ἐπίπεδη δίνει στὰ ἄγγεα εὐστάθεια. Τὸ σχῆμα τοῦ λαίμου τυπικὰ ΠΕ I¹⁶⁹ ἐπαναλαμβάνεται σὲ διάφορα κλειστὰ ἄγγεα μέχρι τὴν ΠΕ II - ΠΚ II¹⁷⁰ καὶ τὸ πλησιέστερο παράλληλο τοῦ T.6,3 (χωρὶς νά εἶναι ὅμοιο) βρέθηκε σὲ σπήλαιον τῆς Ἀμοργοῦ στοὺς Κάτω Ἀκρωτήρι¹⁷¹. Τὰ ἄλλα δύο θυμίζουν κάπως τὸ «σῶμα τοῦ ἀχινού»¹⁷², ἀλλὰ κυρίως ὁ χαρακτηριστικὸς λαίμος τους τὰ ἐντάσσει στὴ γνωστὴ ΠΕ ομάδα. Ἐξ ἄλλου τὰ δύο ἄγγεα διαφέρουν μεταξὺ τους κατὰ τὴν ὑπαρξὴ ἢ μὴ ἀποφύσεων καὶ διακοσμήσεως. Τέλος, τὸ T.5,2 μὲ ἀπλὸ καμπύλο περίγραμμα καὶ τὶς δύο ἀνυψωμένες λαβὲς μοιάζει μὲ οἰκιακὸ χυτροειδές.

Τὰ τρία σκεύη διακρίνονται γιὰ τὴν ἔντονη στιλπνότητά τῆς ἐπιφάνειας, μελανῆς ἢ ἐρυθρῆς, καὶ τὴ λιτὴ ἐγγάρακτη διακόσμηση πού ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὰ πυκνὰ ΠΚ I θέματα. Οἱ βαθιὲς στιγμὲς γύρω στοὺς λαίμους τοῦ T.6,3 ὑπάρχουν μὲ τὴν ἴδια ἢ διαφορετικὴ διάταξη σὲ ἄλλα ἄγγεα τοῦ Τσέπι (T.6,2, T.24,3), ἐνῶ οἱ βραχεῖες ἐγγάρακτες γραμμὲς καὶ οἱ συνεχεῖς τεθλασμένες στὸ T.19,1 ἀμυδρὰ μόνον θυμίζουν τὴν Κυκλαδικὴ τέχνη καὶ διακοσμητικὴ¹⁷³. Οὐσιαστικὴ θέση στὴν ἐπιρροὴ καὶ προέλευση τῶν τυπολογικῶν στοιχείων πού διαμόρφωσαν τὰ ἄγγεα κατέχουν οἱ ἀποφύσεις τοῦ T.6,3 καὶ ἀκόμη πιστότερα τοῦ T.13,2, πού εἶναι σαφῶς Κυκλαδικές, ξένες πρὸς τὰ Ἑλλαδικὰ σχήματα. Κατὰ ταῦτα, τὰ τρία ἄγγεα παρουσιάζουν ἀνάμειξη τοπικῶν καὶ Κυκλαδικῶν στοιχείων τῆς ὥριμης ΠΕ I.

Μὲ τὸν ἴδιο γενικὸ χαρακτηρισμὸ μποροῦν νά περιγραφοῦν τὰ δύο μικροσκοπικὰ ἄγγεα T.13,4 καὶ T.10,1. Ἀμφικωνικὸ κατὰ τὸ περίγραμμα τὸ πρῶτο, καμπύλο τὸ δεύτερο, ἔχουν λαίμο σχηματισμένο ἐνιαῖα μὲ τὸ σῶμα, πού διακρίνεται μόνον ἀπὸ μία ὀριζόντια ἐγκοπὴ ἢ ἐγγάραξη. Παρὰ τὸ μικρὸ τους μέγεθος, ἡ κατασκευὴ τους εἶναι τραχιὰ καὶ ἄτεχνη καὶ μπορεῖ νά ἐρμηνευθεῖ ὡς πρόχειρη λύση γιὰ ἐξυπηρέτησιν νεκρικῶν ἀναγκῶν.

165. Τύπος Fossey 1969, εἰκ. 2:17, 19.

166. Rambach I, 2000, πίν. 1 κέ.

167. Παπαβασιλείου 1910, πίν. Η, ἰδίως κάτω σειρὰ, κέντρον.

168. Goldman 1931, 105, εἰκ. 138.

169. Fossey 1969, 65, εἰκ. 4: 25-29. Caskey - Caskey 1960, εἰκ. 7: IV.7.

170. Παπαβασιλείου 1910, πίν. Ε, Β 5 καὶ πίν. ΙΑ, Δ 2 κάτω κέντρον. Rambach I, 2000, πίν. I-IV.

171. Rambach I, 2000, πίν. 77:5.

172. Doumas 1977, 16.

173. Πὰ Κυκλαδικὰ σχέδια πρβ. Rambach II, 2000, Beil. 16.

Ἡ ἔλλειψη ὁποιουδήποτε χαρακτηριστικοῦ τμήματος ἢ στοιχείων, ὅπως θὰ ἦταν οἱ ἀποφύσεις, ἢ διαμόρφωση τοῦ χεῖλους ἢ ἡ βελτίωση τῆς ἐπιφάνειας δυσχεραίνουν τὴ χρονολόγησή τους. Μοναδικὴ φροντίδα τοῦ τεχνίτη ἦταν ὁ ἀποχωρισμὸς τοῦ ἄνω τμήματος μὲ ἐγκοπὴ ἢ ὀριζόντιο χάραγμα γιὰ νὰ λάβει τὸν χαρακτήρα λαμοῦ, ποὺ παρουσιάζεται κωνικὸς κατὰ τὸν τύπο τῆς ΠΕ Ι ἐποχῆς¹⁷⁴. Τὸ σχῆμα φαίνεται τοπικὸ χωρὶς Κυκλαδικὰ παράλληλα¹⁷⁵.

Πρόχοι

Τὸ σχῆμα τῆς εὐρύστομης σφαιρικῆς πρόχου μὲ ἀμφίκολο περίγραμμα λαμοῦ ἀπαντᾶται σπανίως μέσα στοὺς τάφους.

Στὴ μεγαλύτερη ὅλων Τ.9,2 τὸ σῶμα εἶναι σφαιρικὸ καὶ ἀπὸ τὰ σημεῖα προσκολλησέως συνάγεται ὅτι θὰ εἶχε μεγάλη μᾶλλον ταινιωτὴ λαβὴ ποὺ ἀρχίζει ἀπὸ τὸ χεῖλος. Στὸν ἴδιο τύπο πρέπει νὰ ἀποδώσουμε τὸ σῶμα τοῦ κλειστοῦ ἀγγείου Τ.11,5.

Στὶς δύο μικρότερες Τ.10,3 καὶ Τ.11,2 τὸ σῶμα εἶναι σχετικὰ πιεσμένο καὶ ὁ σχηματισμὸς τους κάπως ἄτεχνος καὶ ἀσύμμετρος. Σὲ ὅλα τὰ δείγματα τὸ στόμιο ἀνοίγει πρὸς τὰ ἔξω ἀπλὸ, χωρὶς ἰδιαίτερη διαμόρφωση, καὶ ἡ ρίζα τοῦ λαμοῦ τονίζεται μὲ ἐγκοπὴ ἢ μὲ ἀπλὸ ἄτεχνο χάραγμα.

Τὸ σχῆμα εἶναι καθαρὰ Ἑλλαδικό, χαρακτηριστικὰ διαφορετικὸ ἀπὸ τὰ στενόλαιμα Κυκλαδικὰ ἀγγεῖα ὁμοίας χρήσεως. Ὅμοιο περίγραμμα ἀπαντᾶται σὲ ΠΕ Ι δείγματα τῆς Περαχώρας, ὅπου τονίζεται ὡς ἰδιαίτερο σημεῖο ἡ ἐγκοπὴ ἢ ἡ ἐγχάραξη γύρω ἀπὸ τὸν λαμό¹⁷⁶. Ὡς ἐνδιαφέρουσα λεπτομέρεια ποὺ ἔχει σχέση μὲ τὴν τελευταία χρήση τῶν ἀγγείων, σημειώνεται ὅτι οἱ λαβὲς τῶν τριῶν ἀγγείων πρέπει νὰ εἶχαν σπάσει πρὶν αὐτὰ ἀποτελέσουν κτέρισμα, διότι τὰ σημεῖα θραύσεως ἔχουν ἀμβλυνθεῖ καὶ ἐπὶ πλέον καλυφθεῖ ἀπὸ τὴν ὀξειδωση τοῦ ἐδάφους, ὅπως καὶ ὅλο τὸ σῶμα. Ἰδιαίτερα στὴν Τ.10,3, ἀπέναντι ἀπὸ τὴν κομμένη λαβὴ εἶχε ἐξ ἀρχῆς προστεθεῖ κωνικὸ ἐπίθημα.

Προχοῖσκες

Οἱ δύο προχοῖσκες Τ.6,1 καὶ Τ.10,2, παρὰ τὶς γενικὲς ὁμοιότητες, ἔχουν ἐπὶ μέρους διαφορές. Βραχεῖες, εὐρύστομες, μὲ χονδρὴ κυκλικῆς διατομῆς λαβὴ ποὺ ἀρχίζει ἀπὸ τὸ χεῖλος καὶ πλατιὰ ἐπίπεδη βάση, διαφέρουν μεταξὺ τους στὸ περίγραμμα τοῦ λαμοῦ καὶ στὸ σχῆμα τῆς λαβῆς. Παρόμοια βρέθηκαν πολλὰ ἀγγεῖα στὸν Ἅγιο Κοσμά, τὰ περισσότερα μὲ σπασμένη λαβὴ, καὶ ὁ Μυλωνᾶς τὰ ὀνομάζει κύπελλα¹⁷⁷. Τὸ Τ.10,2 μὲ κοῖλο περίγραμμα λαμοῦ καὶ ἀνυψωμένη λαβὴ πλησιάζει στὸν τύπο C-13d, ἐνῶ τὸ Τ.6,1 μὲ τὸν κυλινδρικό λαμό καὶ τὴ μικρὴ ἡμικυκλικὴ λαβὴ¹⁷⁸ μοιάζει περισσότε-

174. Fossey 1969, 65.

175. Πρβ. Karantzali 1996, εἰκ. 107. Doumas 1977, εἰκ. 3-13. Rambach I, 2000, πίν. I-IV.

176. Fossey 1969, 61, εἰκ. 4: 10, 18, 23. Γιὰ εὐρύτερο λαμό βλ. Mylonas 1959, εἰκ. 144, ἀρ. ἀγγ. 188.

177. Mylonas 1959, 69 κέ., εἰκ. 151 καὶ σχ. 57.

178. Τὸ ἐσωτερικὸ περίγραμμα δὲν μετρήθηκε διότι διατηρεῖ ἀκόμα ὅστ' ἀκόλλημένα στὸ τοίχωμα.

ρο με τὸ ὑπ' ἀρ. 178 τοῦ Τάφου 3¹⁷⁹. Τὰ ἴδια σκευὴ βρίσκονται στὸ ΠΕ II στρωμα τῶν Λιθαρῶν¹⁸⁰ ἀλλὰ καὶ στὴν Ἀθήνα¹⁸¹. Τὸ σχῆμα, ὡς φαίνεται, εἶναι καθαρὰ Ἑλλαδικὸ τῆς δεύτερης ΠΕ περιόδου καὶ διαφέρει σαφῶς ἀπὸ τὰ ἀντίστοιχα σύγχρονα Κυκλαδικὰ σκευὴ τῆς Σύρου, ποὺ εἶναι γενικὰ μεγαλύτερα καὶ ἔχουν λαβὴ προσαρμοσμένη χαμηλὰ στὸν λαιμὸ καὶ στὸν ὦμο¹⁸².

Πυξίδες

Οἱ πυξίδες τῶν τάφων τοῦ Τσέπι εἶναι ὅλες σφαιρικὲς παλαιότερου ἢ νεότερου τύπου. Ἡ ἀπλούστερη ὅλων Τ.22,1 ἔχει σῶμα ἀπολύτως σφαιρικὸ ποὺ καταλήγει σὲ ἀπλό, καμπύλο χεῖλος, χωρὶς ἰδιαίτερη διαμόρφωση στὸ στόμιο. Οἱ δύο κυλινδρικές ἀποφύσεις εἶναι κολλημένες ὑψηλὰ στὸν ὦμο. Ὁ τύπος ὑπάρχει σὲ λίγες θέσεις τῶν Κυκλάδων καὶ εἶναι γνωστὸς ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς ΠΚ Ι μετὰ τὰ ἐγχάρακτα ἀγγεῖα ἀπὸ τὸ Ἀκρωτηράκι τῆς Σίφνου¹⁸³, τὸ Ἀκρωτήρι τῆς Νάξου¹⁸⁴ καὶ τὸν Πύργο τῆς Πάρου¹⁸⁵.

Σχετικὰ διαφορετικὴ μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ἡ Τ.10,7 μετὰ φθαρμένο χεῖλος, ποὺ δὲν παρουσιάζει ἀφ' ἑαυτῆς τὴν ἀρχικὴ μορφὴ της. Τὴν ἀπόκλιση ἀπὸ τὴν προηγούμενη ὑποδηλώνει τὸ περίγραμμα, ποὺ διαγράφεται κωνικὸ σὲ ἐνιαία γραμμὴ μαζὶ μετὰ τὸ τελίωμα τῶν κυλινδρικών ἀποφύσεων. Ἡ λεπτομέρεια αὐτὴ ἀποτελεῖ χαρακτηριστικὸ πολλῶν τύπων ἀμφορίσκων, ποὺ φέρουν ὅμως διπλὲς ἀποφύσεις ἢ λαβές, καὶ ἐνὸς κυρίως τύπου πυξίδων ἀπὸ τὶς Λάγκουδες τῆς Νάξου¹⁸⁶ ποὺ ἔχει χαμηλὸ κωνικὸ λαιμό. Ὁμοίως μπορεῖ νὰ συμπληρωθεῖ στὸ Τ.10,7 καὶ ὅλα τὰ στοιχεῖα του νὰ τὸν χρονολογοῦν στὴν ΠΚ Ι.

Συνδυασμὸς τῶν δύο προηγούμενων τύπων φαίνεται νὰ ἐφαρμόζεται στὸ μικρότατο Τ.24,3, ποὺ, ἴσως λόγῳ μεγέθους, δὲν ἔχει ἀποφύσεις. Περίγραμμα καὶ διαμόρφωση χείλους ἀντιγράφουν τὸ Τ.22,1, ἐνῶ ἡ προσπάθεια σχηματισμοῦ χαμηλοῦ κωνικοῦ λαιμοῦ τὸ συνδέουν μετὰ τὸ Τ.10,7. Ἡ διάθεση διακοσμήσεως τῆς ἐπιφάνειας προσέθεσε κάτω ἀπὸ τὴ χάραξη τοῦ λαιμοῦ τὴν ἐντυπὴ σειρὰ στιγμῶν, ποὺ ἀποτελεῖ χαρακτηριστικὸ τοῦ Τσέπι καὶ δὲν ἀπαντᾶται στὶς Κυκλάδες.

Ἄλλες σφαιρικὲς πυξίδες (Τ.11,1. Τ.19,5) ἔχουν πολὺ χαμηλὸ κυλινδρικὸ λαιμό, πλατιά ἰσοπεδωμένη βάση καὶ φέρουν δύο προέχουσες κυλινδρικές ἀποφύσεις ἐπάνω ἀπὸ τὸ εὐρύτερο σημεῖο τοῦ σώματος. Τὸ σχῆμα τους, μετὰ ἐξαίρεση τὶς μονὲς ἀποφύσεις, ἀντιπροσωπεύεται ἀπὸ τὴ γνωστὴ περίτεχνη πυξίδα τῆς Πάρου, περιόδου Κάμπου¹⁸⁷.

179. Mylonas 1959, εἰκ. 143, καὶ τύπος C-22, σχ. 58. Ἡ παρομοίωσή του μετὰ τὴν πρόχου (Caskey - Caskey 1960, εἰκ. 7: IV.6), ποὺ σημειώνει ὁ Rambach II, 2000, 259-260, σημ. 1146, προσκροῦνι στὴ διαφορὰ τοῦ χείλους καὶ τοῦ ὀγκώδους περιγράμματος.

180. Τζαβέλλα-Εντζεπ 1984, 154, πίν. 39α τὸ πρῶτο καὶ πίν. 38γ, δ τὸ δεύτερο, μετὰ καμπύλη βάση.

181. Πελεκίδης 1915, 35, εἰκ. 1:3.

182. Τσουντας 1899, πίν. 9:5.

183. Renfrew 1991, 55, εἰκ. 16. Rambach I, 2000, πίν. 24:4, 114:3.

184. Μαργακοῦ 1990, εἰκ. 31.

185. Τσουντας 1898, πίν. 9: 27. Karantzali 1996, εἰκ. 33a. Πὰ τὸν τύπο βλ. Rambach I, 2000, πίν. V, τύπος I 2a.

186. Doumas 1977, 73 κέ., 79-80, πίν. 25f, 26d. Rambach I, 2000, πίν. VI, τύπος I 5a.

187. Βαρούχα 1925-26, 105-6, εἰκ. 8.

Ἀπὸ τὶς δύο ἐγχάρακτες, πὺ ἐπιμελημένη στὴν κατασκευὴ καὶ τὴ διακόσμηση εἶναι ἡ T.11,1. Τὸ κύριο θέμα της, μὲ διπλὰ ἐνάλληλα τόξα, διακοσμεῖ κατὰ παρόμοιο τρόπο φιᾶλη τῆς περιόδου Κάμπου ἀπὸ τὴν Ἀντίπαρο¹⁸⁸, ἐνῶ ἡ σειρὰ γραμμιδίων γύρω ἀπὸ τὸν λαϊμὸ της ἀπαντᾶται στὴν περίμετρο τῶν δύο τηγανόσχημων τοῦ Τσέπι (T.9,1. T.13,1) ἀλλὰ καὶ σὲ ὅμοια πρῶμα τῶν Κυκλάδων¹⁸⁹.

Ἀπλούστερη καὶ εὐτελέστερη ἡ T.19,5¹⁹⁰ διακοσμεῖται μὲ κατακόρυφες ἐγχάραξεις σὲ ὁμάδες, ὅπως τὶς βλέπουμε μόνον στὴν πυξίδα τῆς Πάρου¹⁹¹, ἀλλὰ ἐδῶ χωρὶς τὴν ἐνδιάμεση δικτυωτὴ ταινία, καθὼς καὶ σὲ πρόχους τῆς Χαλανδριανῆς¹⁹².

Ἰδιόμορφη ἐπιφάνεια παρουσιάζει ἡ ὀγκώδης πυξίδα T.1,1. Τὰ κύρια χαρακτηριστικά της δὲν ἐπαναλαμβάνονται αὐτοῦσια σὲ ἄλλα ἄγγεῖα, μεμονωμένα ὅμως εἶναι γνωστὰ ἀπὸ τὴν ἡπειρωτικὴ Ἑλλάδα καὶ τὰ νησιά. Κατὰ τὸ σχῆμα ἡ Καράντζαλη¹⁹³ τὴν ἐντάσσει στὶς ἀμφικωνικὲς καὶ τὴν χρονολογεῖ στὴν ΠΕ II. Τὸ ἴδιο ἄγγεῖο ὁ Rambach¹⁹⁴ παραβάλλει μὲ τὶς σφαιρικὲς τύπου Πηλοῦ καὶ ὁμάδας Κάμπου καὶ συνεπῶς θεωρεῖ ὅτι εἶναι παλαιότερο¹⁹⁵. Οἱ κυλινδρικές ἀποφύσεις της, ποὺ ἀκολουθοῦν στὸ περίγραμμά τους τὴν ἐξωτερικὴ στένωση τοῦ τοιχώματος, βρίσκονται σὲ διαφορετικῆς μορφῆς πιθόσχημα τῆς περιόδου Κάμπου ἀπὸ τὰ Κουφονήσια¹⁹⁶. Ἐδῶ, στὸ ἄγγεῖο αὐτὸ εἶναι προφανὲς ὅτι ὁ ὄγκος τῶν ἀποφύσεων, παρὰ τὴ μικρὴ στένωση, ἐμποδίζει τὴν προσαρμογὴ καλύμματος γύρω στὸ στόμιο. Ἰδιαίτερο χαρακτήρα τοῦ προσδίδει ἡ νευρωτὴ διακόσμηση¹⁹⁷, ποὺ ἀπαντᾶται σποραδικὰ σὲ ἀρκετὲς θέσεις. Ἀπὸ τὰ ξένα γνωστὰ δείγματα πλησιέστερα εἶναι τὰ ὄστρακα ποὺ βρέθηκαν στὴν Εὐτρηση ἐπάνω στὸ στερεὸ ἔδαφος¹⁹⁸ καὶ πολὺ περισσότερα στὶς Λιθαρές¹⁹⁹. Ἡ Καράντζαλη²⁰⁰ ἀναγνωρίζει τὴν ἴδια διακόσμηση τῆς πυξίδας T.1,1 στὴν ΠΚ I κεραικὴ τῆς Ἀγίας Ἀννας Νάξου. Τέλος, ὅμοια νευρωτὴ διακόσμηση, ποὺ προφανῶς προέρχεται ἀπὸ μίμηση μεταλλοτεχνίας, ἀπαντᾶται ἀκόμα παλαιότερα ἤδη στὸ τέλος τῆς Νεολιθικῆς ἐποχῆς σὲ σφαιρικὸ ἄγγεῖο τῆς Μυτιλήνης²⁰¹.

Παρὰ τὶς ἐπὶ μέρους ιδιοτυπίες τὸ ἄγγεῖο δὲν φαίνεται ξένο πρὸς τὸ Τσέπι, καὶ σήμερα πιά γνωρίζουμε ὅτι ἡ νευρωτὴ διακόσμηση ἐφαρμόζεται σὲ μικρότερα ἄγγεῖα

188. Zervos 1957, εἰκ. 88: Br. Museum.

189. Βλ. Zapheirou 1983, εἰκ. 13 ἀπὸ Ἄνω Κουφονήσι καὶ ἀκέραιο ἀπὸ τὴ Νάξο, Κοντολέων 1972, πίν. 141α-β.

190. Ἐκτενὴς σχολιασμός, Μ. Παντελίδου Γκόφα στὸ Χουρμουζιάδης Γ. (ἐκδ.), *Συνέδριο στὴ μνήμη Δ.Ρ. Θεοχάρη, Θεσσαλονίκη-Καστοριά 26-29 Νοεμβρίου 1998* (ὑπὸ ἐκτύπωση).

191. Βαρούχα, 1925-26, 105-6, εἰκ. 8.

192. Rambach I, 2000, πίν. 32: 2, 3, 7.

193. Karantzali 1996, 177.

194. Rambach II, 2000, 258-259.

195. Ἡ ἔνταξή της, βλ. ἀνωτέρω, στὰ ἄγγεῖα τοῦ τάφου 5 εἶναι ἐσφαλμένη.

196. Ζαφειροπούλου 1970, 429, πίν. 373δ-ε. Τὰ ἴδια βλ. Schachermeyr 1976, πίν. 34c-d.

197. Ἡ νευρωτὴ διακόσμηση δὲν πρέπει νὰ συγγέται μὲ τὴν αὐλακωτὴ ἢ τὴν ἐγχάρακτη, καθ' ὅσον ἡ πρῶτη σχηματίζεται ἀπὸ τὴν προσθήκη πηλοῦ καὶ οἱ ἄλλες δύο ἀπὸ τὴν ἀφαίρεση ὑλικοῦ.

198. Goldman 1931, 78, εἰκ. 94. Βλ. καὶ Caskey - Caskey 1960, 140, ἀρ. III.10, εἰκ. 4, πίν. 47.

199. Τζαβέλλα-Εντζεν 1984, 39, 162, πίν. 66δ. Τὰ ὄστρακα μὲ ἀνάγλυφες ταινίες ἀπὸ ἄγγεῖα σφαιρικὰ ποὺ ἀποδίδονται σὲ πρόχους, μπορεῖ νὰ ἦταν ἀπὸ πιθόσχημα, ἐνῶ ὁ ἀριθμὸς τους ἄνω τῶν 50, ἔ.ἂ., 39, 119-120 ὑποδηλώνει, παρὰ τὴν ἀντίθετη γνώμη της, ἐντόπια παραγωγή.

200. Karantzali 1996, 177.

201. Παπαθανασόπουλος 1996, 281, ἀρ. 156 ἀπὸ τὸ σπήλαιο Ἀγίου Βαρθολομαίου Μυτιλήνης.

ἀπὸ τὸν Ἀποθέτη τοῦ νεκροταφείου²⁰² καὶ συνεπῶς τὸ T.1,1 μπορεῖ νὰ εἶναι παλαιότερο τῶν πλείστων γνωστῶν, δηλαδή τῆς ΠΕ Ι.

Πυξιδόσχημα

Πυξιδόσχημα καλοῦνται ἄγγεῖα σφαιρικά, ὅπως οἱ πυξίδες, χωρὶς λαβές ἢ μεγάλες ἀποφύσεις. Τὰ T.23,1 καὶ T.24,2 εἶναι περίπου ὅμοια μεταξύ τους μὲ ἐλάχιστη διαφορά στὸ στόμιο: κυλινδρικό μὲ παχὺ χεῖλος στὸ πρῶτο, λεπτότερο μὲ μικρὴ κάμψη πρὸς τὰ ἔξω στὸ δεύτερο. Τὸ σῶμα τους, ἂν καὶ λίγο πιεσμένο, παραμένει οὐσιαστικὰ σφαιρικό. Γνωστὸ χαρακτηριστικὸ πολλῶν κλειστῶν ἀγγείων εἶναι ἡ ἐλαφρὰ κοιλότητα πού φέρουν καὶ αὐτὰ στὸ κέντρο τῆς ἐπίπεδης βάσης²⁰³.

Ὑψηλότερο κυλινδρικό στόμιο, σὰν χαμηλὸς λαιμός, διακρίνει τὰ T.24,1, T.36,1, T.13,5 καὶ T.5,1. Ἰδιαίτερο χαρακτηριστικὸ τῶν δύο τελευταίων ἀποτελοῦν τὰ ἐπιθήματα, πὺν ἀπαντῶνται σπάνια στὶς Κυκλάδες, στὴν ἐπόμενη ΠΚ ΙΙ περίοδο²⁰⁴. Σὲ πυξιδόσχημο ἐπίσης μπορεῖ νὰ ἀποδοθεῖ τὸ τμήμα ἀγγείου T.36,3, λόγω τῆς μεγάλης ὁμοιότητος ὕλικου καὶ περιγράμματος μὲ τὸ T.36,1.

Αὐτὸ τὸ ἀπλὸ σχῆμα, ἀκόσμητο ἢ ἐγχάρακτο, ἀπαντᾶται σπάνια σὲ πρῶτους τάφους τῶν Κυκλάδων²⁰⁵, ἐνῶ πολὺ συνηθέστερες εἶναι λίγο ἀργότερα οἱ σφαιρικὲς πυξίδες μὲ ἢ χωρὶς κάλυμμα, ἀλλὰ πάντα μὲ ἀποφύσεις, ἐπιθήματα ἢ διακόσμηση. Ὅμοια ἢ παρόμοια ἄγγεῖα εἶναι γνωστὰ ἀπὸ τοὺς τάφους τῆς Μάνικας²⁰⁶ καὶ ἓνα ἀπὸ τὸν τάφο τοῦ Ὀλυμπιείου στὴν Ἀθήνα²⁰⁷. Τὰ παράλληλα αὐτὰ τοποθετοῦν τὴν κατασκευὴ τῶν πυξιδόσχημων τοῦ Τσέπι περὶ τὸ τέλος τῆς ΠΚ Ι μέχρι τὸ πολὺ τὶς ἀρχὲς τῆς ΠΚ ΙΙ.

Ἀρυβαλλοειδῆ

Τὸ τμήμα ἀγγείου T.6,5 πὺν συμπληρώνεται ὡς ἀρυβαλλοειδές, βρίσκει παράλληλα τόσο στὴν Ἀττικὴ²⁰⁸ ὅσο καὶ στὶς Κυκλάδες²⁰⁹. Τὰ Κυκλαδικὰ δείγματα χρονολογοῦνται στὴν περίοδο Κάμπου, ἐνῶ ὁ Rambach βλέπει ὁμοιότητα μὲ τοὺς ἀμφορίσκους καὶ τὰ ἐντάσσει σὲ ὁμάδα χωρὶς λαβές²¹⁰.

Περισσότερο ἐνδεικτικὲς εἶναι οἱ σπεῖρες στὴν κοιλία, χαραγμένες σὲ διπλὴ γραμμῇ. Αὐτὲς οἱ τεχνικὲς λεπτομέρειες ἀποτελοῦν Κυκλαδικὰ χαρακτηριστικά, πὺν ξεχωρίζουν ἀπὸ τὴν Ἑλλαδικὴ ἐργασία²¹¹ καὶ ἐντάσσονται στὴν ὁμάδα Κάμπου.

202. Πετράκος 2002, εἰκ. 5. Πετράκος 2003, 20, εἰκ. 6.

203. Mylonas 1959, 69. Doulas 1977, 76: Λάγκουδες.

204. Rambach I, 2000, πίν. VIII,12, τύπος VIII,1. Βλ. πίν. 31:10.

205. Edgar 1896-97, 42, εἰκ. 8. Τσούντας 1898, 163, πίν. 9:34.

206. Παπαβασιλείου 1910, κυρίως συστάδα Α καὶ Γ, πίν. Β κάτω σειρὰ καὶ πίν. Η κάτω σειρὰ.

207. Παντελίδου 1975, 113, πίν. 53γ.

208. Mylonas 1959, 86, 127, εἰκ. 147, ἀρ. 193, σχ. 61.

209. Παπαθανασόπουλος 1961/62, 132-133, πίν. 66γ-δ. Doulas 1982, ἀρ. 93, 98.

210. Doulas 1977, 18, εἰκ. 6d. Rambach I, 2000, πίν. IV:4. Rambach II, 2000, 181.

211. Bossert 1960, 10, 12.

Μεμονωμένο παρουσιάζεται το άλλο μικροσκοπικό T.11,3 με σῶμα πλατὺ πιεσμένο, πού στενεύει ἀρκετὰ πρὸς τὸ χωνοειδὲς στόμιο. Παρὰ τὴν ἰδιομορφία τοῦ σχήματος, ἡ ἐγκάραια διακόσμηση μὲ πλάγια διαγραμμισμένα τρίγωνα τὸ τοποθετεῖ καὶ αὐτὸ στὴν ὁμάδα Κάμπου²¹².

Σκύφοι

Οἱ σκύφοι καὶ γενικὰ τὰ χαμηλὰ ἀνοικτὰ ἀγγεῖα τοῦ νεκροταφείου διακρίνονται σὲ κωνικοὺς καὶ καμπυλόγραμμοις. Ὅλοι ἔχουν χεῖλος εὐθύ, χωρὶς ἰδιαίτερο τονισμό, καὶ ἀποδίδουν σχῆμα κοινό, ἐν πολλοῖς ἄχρονο. Στὶς Κυκλάδες, παρὰ τὶς λεπτομερειακὲς διαφορὲς, μποροῦμε νὰ τοὺς ἐντάξουμε στὸν τύπο Κρασάδων²¹³ ὅμοιο τοῦ T.6,4 καὶ στὴ Στερεὰ στὸν γνωστὸ τύπο Εὐτρησης²¹⁴.

Ἀπλούστερος κωνικὸς εἶναι ὁ T.17,1 τραχύς, κακότεχνος, μὲ χεῖλος ἀνώμαλο, κάπως ἀσύμμετρη βάση καὶ περίγραμμα μὲ ἐντονότερη κλίση στὴ μιὰ πλευρά. Παρόμοια κωνικὰ ἀγγεῖα ἐντοπίζουμε σὲ διάφορες ἐποχὲς καὶ περιοχὲς, ἀλλ' εἶναι συνήθως μεγαλύτερα. Τὸ T.17,1, πρόχειρα διαμορφωμένο καὶ μὲ ὕψος μόνον 0.033 μ., θὰ ἦταν ὀρθότερο νὰ τὸ χαρακτηρίσουμε ὡς ἄτυπο ἢ μικκύλο.

Ἄλλος κωνικὸς, ὁ T.10,5, ἔχει κατασκευασθεῖ μὲ ἐπιμέλεια, εἶναι ὁλόβαφος, φέρει πυκνὲς ἐγκαράξεις ἐπάνω στὸ χεῖλος καὶ ἔχει ἐπὶ πλέον μία χαρακτηριστικὴ ἀπόφυση κάτω ἀπὸ τὸ χεῖλος. Τὰ τρία στοιχεῖα μαζί, περίγραμμα, ἐγκαράξεις καὶ ἀπόφυση, δὲν ἀπαντῶνται στὶς Κυκλάδες²¹⁵, ἀλλὰ ὑπάρχουν σὲ σκευὴ τοῦ Ἀγίου Κοσμᾶ καὶ διαμορφώνουν τὸν τύπο C-11 ἢ S-11 τῆς ΠΕ II. Ὅμως, οἱ λοξὲς ἐγκαράξεις στὸ χεῖλος ὑπάρχουν σὲ ἀγγεῖα τῆς Παλαιᾶς Κοκκινιάς²¹⁶ καὶ τῆς Εὐτρησης²¹⁷ καὶ ὁ Phelps²¹⁸ θεωρεῖ τὶς ἐγκαράξεις χρονικὴ ἔνδειξη, χαρακτηριστικὴ τῆς ΠΕ I περιόδου. Παρόμοιος, μικρότερος καὶ χωρὶς ἀπόφυση εἶναι ὁ T.33,3.

Σὲ ἄλλη ὁμάδα τὸ καμπύλο περίγραμμα προδίδει Ἑλλαδικὴ καταγωγή. Οἱ μικροὶ ἡμισφαιρικοὶ T.10,6 καὶ T.33,5 διαφέρουν ἀπὸ τοὺς ῥηχοὺς Κυκλαδικοὺς καὶ σύμφωνα μὲ τὰ λεπτομερειακὰ χαρακτηριστικά τους ἐντάσσονται στὴν ΠΕ I, πού γνωρίζουμε ἀπὸ τὴν Περαχώρα²¹⁹ ἢ καὶ μεγαλύτερους ἀπὸ τὴν Εὐτρηση²²⁰. Τὸ περίγραμμά τους διαγράφει συνεχὴ καμπύλη πού μένει ἀνοικτὴ στὴν ἄκρη τοῦ χείλους. Ἀκόμα καὶ ὁ T.33,5, ὅπως συμπληρώνεται στὸ τελείωμά του, παραμένει ἡμικυλινδρικός.

Τὸ ὄστρακο στομίου T.19α,4 προέρχεται ἀπὸ μεγαλύτερο καὶ εὐρύτερο ἀγγεῖο,

212. Zapheirou 1984, 36, εἰκ. 2b. Mylonas 1959, εἰκ. 147, ἀρ. 196. Βλ. καὶ Rambach II, 2000, Beil. 16, 21/43.

213. Rambach I, 2000, πίν. XXII, 1, τύπος II.1.

214. Caskey - Caskey 1960, εἰκ. 4: Π.34.

215. Πρβ. Rambach I, 2000, πίν. 135, 138-140 καὶ Rambach II, 2000, 260, σημ. 1152 περὶ τοῦ συγκεκριμένου σκύφου.

216. Θεοχάρης 1951, 105, εἰκ. 16-17.

217. Caskey - Caskey 1960, εἰκ. 4: Π.32, πίν. 45.

218. Phelps 2004, 126.

219. Fossey 1969, εἰκ. 3: 3,4.

220. Caskey - Caskey 1960, εἰκ. 7: IV.3. Ὁ Rambach II, 2000, 260 παραβάλλει τὸν T.10,6 μὲ τὰ δικά του πίν. 11:3 καὶ μὲ Σάμψων 1981, εἰκ. 154, 3η σειρὰ, πού ὅμως εἶναι βαθύτερος καὶ σφαιρικός.

σάν φιάλη, πού καταλήγει σέ χεῖλος λεπτυνόμενο μόνον ἐξωτερικά²²¹. Ἄλλη εἰκόνα ἀποδίδει ὁ σκύφος T.18,1. Ἡ στενή δακτυλιόσχημη βάση του καί τὸ κυρτὸ περίγραμμα τοῦ στομίου παραβάλλεται, παρὰ τὴν ἔλλειψη Urfirnis στὴν ἐπιφάνεια, μὲ τὶς τυπικὲς ΠΕ II κύμβες²²².

Ἐνδιαφέρον περίγραμμα διαγράφει τὸ ὄστρακο T.7,2 ἀπὸ εὐρεία ρηχὴ φιάλη μὲ χεῖλος ἐπίπεδο, παχυνόμενο στὶς δύο ὀψεις. Στὴν Εὐτρηση ἔχει βρεθεῖ σὲ βαθύτερα σκεύη τοῦ τρίτου στρώματος²²³ καὶ τὰ ὅμοια ὄστρακα τῆς Εὐβοίας τοποθετοῦνται στὴν ἀρχὴ τῆς ΠΕ I²²⁴. Ὁμοίως ὁ Phelps²²⁵ περιλαμβάνει τὸ χεῖλος αὐτὸ στὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ΠΕ I.

Τέλος, ὁ βαθὺς καὶ στενὸς σκύφος T.13,6, ἂν καὶ διαφέρει ἀπὸ ὅλους τοὺς σκύφους τῶν τάφων, εἶναι συνηθέστατος στὸν Ἀποθέτη²²⁶ καὶ πιθανότατα ἔχει προέλθει ἀπὸ ἐκεῖ²²⁷.

Λεκάνες

Οἱ τρεῖς βάσεις λεκανῶν ἀπὸ τὸν μικρὸ παράπλευρο λάκκο τοῦ T.19 (T.19α,1, T.19α,2, T.19α,3) εἶναι τὰ μόνα δείγματα πού γνωρίζουμε ὡς τώρα ἀπὸ τοὺς τάφους καὶ προέρχονται ἀπὸ σκεύη σαφῶς μεγαλύτερα ἀπὸ τὰ συνήθη κτερίσματα. Οἱ δύο πρῶτες, παρὰ τὴ διαφορὰ μεγέθους, ἔχουν ἀκριβῶς τὸ ἴδιο περίγραμμα, κυλινδρικό περὶ τὴν ἐπίπεδη βάση καὶ ἀμέσως μετὰ διευρυνόμενο σὲ ἀνοικτὸ κωνικὸ τοίχωμα. Αὐτὴ ἡ χαρακτηριστικὴ λεπτομέρεια ἀπαντᾶται κατὰ τὴν ἀρχὴ τῆς περιόδου Ραχμά-νι στὴ Θεσσαλία²²⁸. Τὸ μέγεθος καὶ ἡ στιλπνὴ ἐσωτερικὴ ἐπιφάνεια παραπέμπουν ἀμέσως σὲ οἰκιακὰ σκεύη, σπάνια μέσα στοὺς τάφους. Ἀκόμα πιὸ ἀνοικτὸ περίγραμμα καὶ πιὸ ρηχὸ σκεῦος ἀποδίδει ἡ τρίτη βάση μὲ ἐλαφρὰ κοίλη τὴν ἐπιφάνεια.

Τηγανόσχημα

Τὸ σκεῦος T.9,1 ἐντάσσεται στὴν ομάδα τῶν τηγανόσχημων τῆς Ἀττικῆς, πού ἔχουν ὡς κύριον θέμα ἀστέρα μὲ σπείρα στὸ κέντρο²²⁹. Παρόμοιος ἀστέρας ἀπαντᾶται σὲ τέσσερα σκεύη τοῦ Ἁγίου Κοσμᾶ, σὲ ἓνα τῆς Νέας Μάκρης καθὼς καὶ σὲ ὄστρακα ἀπὸ τὴν Κοκκινιά καὶ τὸν Ἅγιο Κοσμᾶ²³⁰. Συγγενὲς σκεῦος ἀπὸ τὶς Κυκλάδες γνωρίζουμε μόνον τὸ δείγμα ἀπὸ τὸ Ἄνω Κουφονήσι, πού ἀναφέρεται συχνὰ ὡς

221. Τζαβέλλα-Enjen 1984, 150, σχ. 1α, πρώτη ἀριστερά.

222. Caskey - Caskey 1960, εἰκ. 11: VIII.34.

223. Αὐτόθι, εἰκ. 4: III.11.

224. Σάμψων 1981, εἰκ. 145:249.

225. Phelps 2004, 126.

226. Πετράκος 2000, εἰκ. 23-24.

227. Βλ. ἀνωτέρω, περιγραφὴ τάφου 13.

228. Βλ. κυρίως Weisshaar 1989, 150, πίν. 9:5 καὶ τύπος 174, πίν. 129.

229. Renfrew 1972, 536-537. Coleman 1985, 200. Rambach II, 2000, 207.

230. Mylonas 1959, ἀρ. 195, 210, 227, 300, 313, εἰκ. 146, 148, 159, 160. Θεοχαράκη 1980, 83, πίν. 22γ. Θεοχάρης 1951, εἰκ. 26γ. Τὸ T.9,1 σχολιάζει ὁ Rambach II, 2000, 255-256 καὶ σημ. 1107, καὶ ἐκεῖ παρατίθεται ὅλη ἡ βιβλιογραφία τῶν Ἑλλαδικῶν τηγανόσχημων.

πρότυπο της ομάδας Κάμπου²³¹. Γύρω από τον άστέρα ή επιφάνεια των σκευών αυτών διακοσμεῖται είτε με τρέχουσα σπείρα, είτε με όμόκεντρες κυκλικές ζώνες από πυκνά γραμμίδια και στιγμές²³².

Παρά τη γενική όμοιότητα, διαφορές έντοπίζονται στα δευτερεύοντα διακοσμητικά στοιχεία, ακόμα και στις ακτίνες του άστέρα. Τις περισσότερες, δεκαπέντε ακτίνες, έχει το T.9,1, σε αντίθεση με τις έξι έως έννέα των άλλων, και ή βάση των τριγώνων του είναι πολύ στενή, αίσθητά στενότερη όλων των γνωστών. Κεντρικός άστέρας εικονίζεται επίσης σε άλλο ένα τηγανόσχημο από το Μαρκόπουλο²³³ αλλά σ' αυτό, όπως και στο ύπ' αρ. 195 του 'Αγίου Κοσμά²³⁴ τις ακτίνες σχηματίζουν απλές γραμμές, ενώ ή κεντρική σπείρα του είναι συγκριτικά πολύ μικρότερη των λοιπών.

Όλη ή διακόσμηση του T.9,1 είναι έντυπη, κατά την τεχνική που επικρατεί στα 'Αττικά τηγανόσχημα²³⁵, και κάθε ιδιαίτερο σχέδιο, δηλαδή παράπλευρες γραμμές, ρομβοειδή στίγματα, ακτίνες άστέρα, φαίνεται να προέρχονται από το αποτύπωμα ανάλογου σχήματος σφραγιστικού μέσου, «εργαλείου», που δηλώνεται από την όμοιομορφία μεταξύ των επί μέρους σημείων.

'Αττικό χαρακτηριστικό θεωρούνται επίσης²³⁶ οί πυκνές παράπλευρες γραμμές τόσο στην κυκλική επιφάνεια, όσο και στον πλευρικό κύλινδρο, ενώ τα ρομβοειδή στίγματα, όπως και στο ύπ' αρ. 195 του 'Αγίου Κοσμά, φαίνεται να μιμούνται τα κυψελοειδή σχέδια των Κυκλαδικών σκευών²³⁷. Η έντυπη εργασία στο T.9,1 συγκρινόμενη με τα άλλα 'Αττικά με θέμα τον άστέρα, παρουσιάζεται αρκετά επιμελημένη. Η σχεδίαση είναι συμμετρική, ή εκτέλεση ακριβής και όλα τα σήματα εύκρινα. Ακόμα μεγαλύτερη ακρίβεια και καθαρότητα παρουσιάζει το τηγανόσχημο από το Κουφονήσι, ιδίως στις όμόκεντρες κυκλικές ζώνες, που αποδίδουν τυπικά Κυκλαδικά σχέδια, δηλαδή τριγωνίδια αντί γραμμών και ρόμβους με τρίγωνα αντί στιγμών.

Από το σχήμα του T.9,1 σημειώνουμε την απολύτως επίπεδη έξωτερική κυκλική επιφάνεια, την 'Αττικού τύπου λαβή σχήματος Π με κερατοειδείς προεξοχές, που είναι όμοια με αυτήν του σκεύους από το Κουφονήσι²³⁸, και το αμφίκυκλο περίγραμμα του κύλινδρου του που διαφέρει από τα πρώιμα κατακόρυφα της 'Αττικής ή των Κυκλάδων²³⁹.

Από τα σχόλια αυτά συνάγεται ότι το T.9,1 έχει κατασκευασθεί στην 'Αττική κατά την περίοδο Κάμπου από τεχνίτη ιδιαίτερα ικανό και επιδέξιο, που μιμήθηκε ανάλογα Κυκλαδικά του τύπου 'Ανω Κουφονήσι²⁴⁰. Αντίθετα, ή κατασκευή του στις Κυκλάδες πρέπει να αποκλεισθεί, έφ' όσον εκεί δέν τυπώνονται οί κύκλοι με τα άπλοποιημένα Έλλαδικά σχέδια των πυκνών γραμμών και ρομβοειδών στιγμάτων.

Το σκεῦος T.13,1 ανήκει στην αντίστοιχη ομάδα της 'Αττικής, με κύριο θέμα όμό-

231. Ζαφειροπούλου 1970, 429, πίν. 372γ. Zapheirou 1984, 37, εικ. 3b. Otto 1977, 134, εικ. 121,1 κ.ά.

232. Coleman 1985, 201.

233. Παπαχριστοδούλου 1971, 145-146, εικ. 5.

234. Mylonas 1959, εικ. 146.

235. Bossert 1960, 12. Coleman, 1985, 201.

236. Coleman, 1985, 200.

237. Βλ. κυψελοειδή στο τηγανόσχημο της Νέας Μάκρης Θεοχαράκη 1980, πίν. 22γ.

238. Coleman, 1985, 200.

239. Rambach II, 2000, 201-203, 207, 232.

240. Otto 1977, 135. Οί Warren - Hankey 1989, 22 και 34 θεωρούν πιθανή την 'Αττική προέλευση του σκεύους από το Κουφονήσι.

κεντρους κύκλους που συνδέονται με λοξές έφαπτόμενες και δίνουν την έντύπωση τρέχουσας σπείρας. Όλη σχεδόν ή διακόσμηση της κυκλικής επιφάνειας, δηλαδή οι κύκλοι στο κέντρο και οι περιβάλλουσες αυτούς ακτινωτά γραμμές, το κύριο θέμα και οι πυκνές βραχείες γραμμές στην περιφέρεια, καθώς και οι δύο επάλληλες σειρές γραμμών στον πλευρικό κύλινδρο, είναι εγγάρια. Η μέθοδος κατασκευής δηλώνεται από τη μικρή, αλλά σαφή, διαφορά μεγέθους μεταξύ των κύκλων και κυρίως από τη «σπαστή» γραμμή των καμπυλών, που μαρτυρεί ότι η χάραξη έγινε σε πηλό στεγνό και σκληρό²⁴¹. Έξ άλλου, οι πυκνές εγγάρσιες γραμμές δεν είναι στα δύο άκρα τους ίσοπαχείς, όπως συμβαίνει στο T.9,1, αλλά λεπτύνονται όλες κατά την απόληξή τους προς την περιφέρεια. Η λεπτομέρεια αυτή δείχνει ότι το χαρακτηριστικό εργαλείο εισχωρούσε στον πηλό από την εσωτερική πλευρά του δίσκου και «έσβηνε» με την έξοδό του στο άκρο της περιφέρειας. Τυπωμένα φαίνονται μόνον τα τριγωνίδια της κυκλικής ταινίας, που περιβάλλει το θέμα στο κέντρον, αλλά αυτά λόγω σχήματος και μεγέθους είναι δύσκολο να χαραχθούν.

Τυπολογικά έχει παρατηρηθεί ότι η εγγάρια τεχνική εφαρμόζεται μόνον στις Κυκλάδες, και ειδικά στα τηγανόσχημα της ομάδας Κάμπου²⁴². Αντίθετα στη Στερεά Ελλάδα, ακόμα και σ' αυτήν την ομάδα Κάμπου, οι σπείρες ή οι κύκλοι είναι έντυποι και οι έφαπτόμενες είναι έλαφρα καμπύλες²⁴³. Άλλα Άττικά χαρακτηριστικά θεωρούνται οι πυκνές εγγάρσιες γραμμές κατά την περιφέρεια του δίσκου²⁴⁴ και στον πλευρικό κύλινδρο, ή διάταξη της διακοσμήσεως κατά κυκλικές ζώνες, καθώς και ο τύπος της λαβής σε σχήμα Π με κερατοειδείς προεξοχές²⁴⁵.

Σύμφωνα με τις παρατηρήσεις αυτές, το T.13,1 συγκεντρώνει, μέχρι και στις τελευταίες λεπτομέρειες, όλα τα Άττικά θεματικά στοιχεία αλλά διαφέρει στην τεχνική εκτελέσεως. Τοῦτο προκαλεί κατ' αρχήν σχετική αμφιβολία για την προέλευσή του. Λογικά όμως φαίνεται περισσότερο πιθανόν να κατασκευάσθηκε στην Άττική κατά την τεχνική των Κυκλάδων την εποχή της ομάδας Κάμπου. Άλλως θα πρέπει να φαντασθούμε ότι Κυκλαδίτης κεραμέας μιμήθηκε όλα σχεδόν τα Άττικά σχεδιαστικά στοιχεία σε τηγανόσχημο, που ὕστερα το διέθεσε ή το μετέφερε στον Μαραθώνα.

Το τεμάχιο T.11,4 διατηρεί ελάχιστα δηλωτικά στοιχεία από το αρχικό σχήμα του σκεύους. Οι επιφάνειές του είναι τελείως επίπεδες και μόνον σε δύο άκραία σημεία, διαμετρικά αντίθετα, σημειώνει εσωτερικά έλαφριά καμπυλότητα, ως αρχή πλευρικού τοιχώματος. Τοῦτο συμφωνεί με την εγγάρια διακόσμηση, που παραπέμπει κατ' αρχήν σε τηγάνια ή «καλύμματα». Από τα δύο σχήματα το πρώτο φαίνεται να ταιριάζει περισσότερο, έφ' όσον στα όμοια σκεύη του Τσέπι ή επιφάνεια είναι επίπεδη και κάμπτεται με γωνία, ενώ στα «καλύμματα» είναι κυρτή και στρέφει προς το κυλινδρικό τοίχωμα, με καμπύλη²⁴⁶.

Το θέμα του, αρκετά κατεστραμμένο, απαρτίζεται από ένα ρόμβο με κοίλες πλευ-

241. Πρβ. περιγραφή Μαρινάτος 1970β, 9 και 1971, 6, πίν. 2β. Για την τεχνική βλ. Shepard 1956, 198.

242. Bossert 1960, 4-12.

243. Αυτόθι, 4-12 και εικ. 9, 10. Coleman, 1985, 200-201. Βλ. και Warren - Hankey 1989, 34.

244. Ο Coleman 1985, 200 παρατηρεί ότι υπάρχουν και στις Κυκλάδες και ότι αυτές θα αποτέλεσαν το πρότυπο για την Άττική.

245. Αυτόθι, 200. Bossert 1960, 10.

246. Η σχεδίαση του πλευρικού τοιχώματος με αμφίκολο περίγραμμα είναι τελείως συμβατική.

ρές, ὅπως καὶ στό «κάλυμμα» T.6,2, χωρὶς τὸ μικρότερο κεντρικὸ θέμα. Οἱ πλευρὲς τοῦ ῥόμβου σχηματίζονται ἀπὸ μία γραμμὴ ποὺ κοσμεῖται ἐξωτερικὰ μὲ πυκνὲς κροσσωτὲς ἐγχαραῖς. Ὁ ῥόμβος ἢ ὁ ἀστέρας ἐγγράφονται σὲ δύο ὁμόκεντρος κύκλους. Ἐξω ἀπὸ τοὺς κύκλους τὸ πεδίο καλύπτεται ἀπὸ λοξὲς παράλληλες γραμμὲς καὶ τὸ τμήμα ποὺ σώζονται καλύπτεται σχηματίζουν τρίγωνο μὲ βάση τὴν καμπύλη τοῦ κύκλου. Σὲ ἄλλο σημεῖο οἱ γραμμὲς διατηροῦνται ἐλάχιστα, ἀλλὰ φαίνεται ὅτι ἡ φορὰ τῶν ὁμάδων εἶναι μεταξὺ τους ἀντίρροπη. Μὲ αὐτὲς τὶς ἐνδείξεις, ἂν ὑποθέσουμε ὅτι κάθε ὁμάδα ἀνήκει σὲ ἓνα τρίγωνο, τότε γύρω ἀπὸ τὸν κύκλο ὑπάρχει θέση γιὰ πέντε ἰσομεγέθη διαγραμμισμένα τρίγωνα μὲ κορυφὴ ποὺ καταλήγει καὶ ἐφάπτεται στὸν τρίτο, ἐξωτερικὸ κύκλο. Τέλος, στὸ σωζόμενο τμήμα ἡ ἐσωτερικὴ κάμψη τῶν τοιχωμάτων στὰ ἄκρα του δηλώνει ἀντιστοίχως τὰ ὅρια τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφάνειας καὶ συνεπῶς τὸ σχέδιο δὲν ἐπεκτείνεται πέρα ἀπὸ τὸν τελευταῖο κύκλο²⁴⁷.

Ἀπὸ τὴ συμπλήρωση αὐτὴ συνάγεται ὅτι ἡ κυκλικὴ ἐπιφάνεια (διαμ. 0.16 μ.) εἶχε κόσμημα συμμετρικὸ περίπου, μὲ ἓνα μεγάλο ῥόμβο στὸ κέντρον καὶ πέντε διαγραμμισμένα τρίγωνα κυκλικὰ στὴν περιφέρεια²⁴⁸. Τὸ κύριο θέμα τοῦ ῥόμβου μὲ κοῖλες πλευρὲς ἀπαντᾶται, καθ' ὅσον γνωρίζω, μόνον στὸ Τσέπι, ἐνῶ τὰ διαγραμμισμένα τρίγωνα δὲν βρίσκονται σὲ τηγανόσχημα, παρὰ μόνον σὲ μικρὸ λίθινο ἀγγεῖο τῆς Χαλανδριανῆς²⁴⁹, καὶ φυσικὰ σὲ πολλὰς πυξίδες τῆς ΠΚ Ι. Ἀντὶ τῶν ἐγχαραῖς, οἱ Κυκλάδες ἐπικρατοῦν τὰ τριγωνίδια καὶ ἄλλα μικρὰ ἐντυπώματα. Ἡ ἴδια κροσσωτὴ ἐγχαραῖς τῶν καμπύλων πλευρῶν τοῦ ῥόμβου προστίθεται σὲ ἓνα ἀκόμα Ἀττικὸ κάλυμμα ποὺ βρίσκεται στὸ Μουσεῖο τῆς Νάξου²⁵⁰.

Τελικὰ, τὸ ἀπλὸ καμπυλόγραμμο θέμα μὲ τὶς βραχεῖς κροσσωτὲς ἐγχαραῖς καὶ κυρίως τὸ ἐλεύθερο πεδίο, χωρὶς διακόσμηση στὸ κέντρον²⁵¹, τοποθετοῦν τὸ σκεῦος στὰ πρωιμότερα δείγματα τοῦ εἴδους, ποὺ εἶναι γνωστὰ ἀπὸ τὴν ΠΚ Ι/ΙΙ.

Τὸ ἀκόσμητο τεμάχιο T.36,7 φαίνεται νὰ προέρχεται ἀπὸ ἰδιότυπο σκεῦος. Τὸ σωζόμενο περίγραμμα ἀποδίδει κατ' ἀρχὴν τηγανόσχημο μὲ δισκοειδὴ ἐπιφάνεια προεξέχουσα τοῦ κυλινδρικοῦ σώματος, χωρὶς ἐνδειξὴ λαβῆς. Παρόμοιο περίγραμμα ἔχει ἓνα ἐγχάρακτο τοῦ Ἀγίου Κοσμά²⁵² καὶ ἀρκετὰ ἀπὸ τὴ Μάνικα, ἐνῶ ὁ ἀκόσμητος τύπος μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ Εὐβοϊκός²⁵³. Ἡ ἰδιοτυπία τοῦ τεμαχίου ἐντοπίζεται στὴν κεντρικὴ κοιλότητα τῆς ἐξωτερικῆς στιλπνῆς ἐπιφανείας, ἐλλειποῦς καὶ αὐτῆς, ποὺ δὲν γνωρίζουμε πῶς ἀκριβῶς συμπληρώνεται. Κατὰ πᾶσα πιθανότητα, ἓνα κυκλικὸ θέμα σημαδεύει τὸ κέντρον, ὅπως σὲ ὅλα τὰ κοσμημένα δείγματα. Μπορεῖ ὅμως νὰ σκεφθοῦμε ὅτι ἀνῆκε σὲ τελετουργικὸ σκεῦος καὶ αὐτὴ ἡ κοιλότητα ἀποτελοῦσε τὴ θέση κάποιας συμβολικῆς προσφορᾶς.

247. Ἡ συμπλήρωση τοῦ θέματος ὀφείλεται κυρίως στὴν παρατηρητικότητα καὶ τὴ μελέτη τῶν λεπτομερειῶν τοῦ σχεδίου ἀπὸ τὸν Douglas Faulmann.

248. Ἡ ἀπόδοση τοῦ Rambach II, 2000, 233, σημ. 978 καὶ 260, σημ. 1157 σὲ ψάρι εἶναι αὐθαίρετη καὶ κατὰ τὴν συμπλήρωση λανθασμένη.

249. Rambach I, 2000, πίν. 58:6.

250. Βλ. Θεοχάρης 1955, 285, πίν. Ι κάτω. Μαραγκοῦ 1990, ἀρ. 180. Ἀναγνώριση καὶ δημοσίευση καλύμματος ἀπὸ Rambach 1997, 313-316.

251. Πρβ. Otto 1977, 133.

252. Mylonas 1959, 68-69, σχ. 60, C-9.

253. Sapouna-Sakellarakis 1987, 251-252, πίν. 38c-f. Coleman 1985, 193, 198-200, 204. Ἐνα γνωστὸ ἀπὸ τὶς Κυκλάδες Doumas 1977, 104. Βλ. καὶ παρατήρηση Warren - Hankey 1989, 34.

«Καλύμματα»

Τὰ τέσσερα «καλύμματα» πυξίδων (T.6,2, T.16,1, T.33,2 καὶ T.36,2), ὅπως ὀνομάζονται τὰ ρηχὰ κυκλικά σκεύη με ἐγχάρακτη διακόσμηση στὴν ἐξωτερικὴ ἐπίπεδη ἐπιφάνειά τους, συνδέονται μεταξύ τους με κοινὰ χαρακτηριστικά, ποὺ εἶναι ἀσυνήθιστα στὰ νησιά. Ἡ κυκλικὴ κοσμημένη ἐπιφάνεια, ἐπίπεδη στὰ τρία καὶ ἐλαφρὰ κυρτὴ στὸ T.6,2, κάμπτεται ἔντονα στὴν περιφέρεια καὶ σχηματίζει χαμηλὸ κυλινδρικό τοίχωμα. Ἡ ἴδια ἐπιφάνεια, στὰ παλαιότερα δείγματα τῶν Κυκλάδων, εἶναι συνήθως κυρτή, προεκτείνεται πέρα ἀπὸ τὸ πλευρικό κυλινδρικό τοίχωμα καὶ φέρει, κατὰ κανόνα, δύο διαμετρικά ἀνοιγμένες ὁπές, ποὺ ἀντιστοιχοῦν στὶς ἀποφύσεις τῆς πυξίδας. Τὰ νεότερα εἶναι ὀγκώδη ἢ ἔχουν στὸ κέντρον προσκολλημένη λαβή²⁵⁴.

Στὴ διακόσμηση διακρίνονται δύο κύρια θέματα, ὁ ρόμβος με κοῖλες πλευρὲς ἢ ὁ ἀστέρας καὶ οἱ κυματιστὲς γραμμές. Τὸ θέμα τοῦ T.6,2 ἀπαντᾶται σὲ δύο ἀκόμα σκεύη τοῦ Τσέπι, δηλαδή στὸ ἄλλο «κάλυμμα» T.16,1 καὶ στὸ τεμάχιο τηγανόσχημον T.11,4, ἐνῶ εἶναι οὐσιαστικά ἄγνωστο στὴ λοιπὴ Ἑλλάδα καὶ στὶς Κυκλάδες. Ἡ χάραξή του με ἀκριβεία ἀπὸ σταθερὸ χέρι παρουσιάζει ἐργασία ἀρκετὰ βελτιωμένη σὲ σύγκριση με τὸ T.11,4. Ἀκόμα μεγαλύτερη ἄνεση στὴ διακόσμηση τοῦ πηλοῦ ἀποκαλύπτουν οἱ σειρὲς τῶν στιγμῶν, ποὺ παρακολουθοῦν καὶ πλαισιώνουν ὅλες τὶς ἐγχάρακτες γραμμές. Οἱ στιγμές, ἄγνωστες καὶ αὐτὲς στὶς Κυκλάδες²⁵⁵, φαίνεται νὰ ἀποτελοῦν τοπικὸ χαρακτηριστικὸ, ποὺ κοσμεῖ λίγα ἀκόμα ἀγγεῖα τοῦ νεκροταφείου (T.6,3, T.24,3), καὶ ὑποκαθιστοῦν τὰ γραμμίδια ἢ τὰ τριγωνικά ἐντυπώματα ἄλλων περιοχῶν²⁵⁶.

Τὸ ἰδιαίτερο σχῆμα τῶν «καλυμμάτων» τοῦ Τσέπι δυσχεραίνει τὴν παραβολὴ καὶ τὸν συσχετισμὸ με ἄλλα «καλύμματα» καὶ περιορίζει τὴν ἐξέτασή τους στὴ σύγκριση με τὶς ἐπιφάνειες τῶν τηγανόσχημων.

Τυπολογικὰ παρατηρεῖται ὅτι τὸ μεγάλο καὶ πλατὺ θέμα χαράσσεται σὲ ἐπιφάνεια ἐλεύθερη, χωρὶς ἄλλα κοσμητικὰ καὶ παραπληρωματικὰ στοιχεῖα καὶ χωρὶς τὶς γνωστὲς διαγραμμίσεις, σπεῖρες ἢ κύκλους ποὺ θὰ διευκόλυναν τὴ χρονολόγηση²⁵⁷. Ἀπὸ τὶς δύο μεγάλες κατηγορίες τῶν Κυκλάδων, ἡ ὁμάδα Σύρου χρησιμοποιεῖ διακόσμηση ἐντυπη, πυκνὴ, με πολλὲς σπεῖρες καὶ τριγωνίδια. Μεγαλύτερα κενὰ μεταξύ τῶν θεμάτων ἀφήνονται στὴν ὁμάδα Κάμπου καὶ αὐτὸ εἶναι τὸ μόνο ἀνάλογο χαρακτηριστικὸ, ποὺ μπορεῖ νὰ ἐντοπισθεῖ στὴ διακόσμηση τοῦ Τσέπι.

Τὸ ἄλλο «κάλυμμα» T.16,1 ἔχει τὸ ἴδιο σχῆμα, εἶναι λίγο μικρότερο καί, παρὰ τὶς ὁμοιότητες, διαφέρει ἀπὸ τὸ προηγούμενο σὲ οὐσιαστικά σημεῖα. Ἡ διακόσμηση, χωρὶς στιγμές, εἶναι ἀπλῶς ἐγχάρακτη, με γραμμὲς πλατιὲς καὶ εὐθεῖες, τόσο ρηχές, ποὺ μερικὲς σβήνουν στὶς κορυφές τῶν γωνιῶν. Ἀνωμαλίες παρατηροῦνται καὶ στὸ σχέδιο. Οἱ κεραῖες εἶναι μεταξύ τους ἀσύμμετρες καὶ ἡ μία μένει ἀνοικτὴ στὴν κορυφὴ της. Στὸ κεντρικὸ θέμα τοῦ «ἡλίου» οἱ ἀκτίνες ποικίλλουν στὸ μῆκος καὶ στὴ μεταξύ τους ἀπόσταση, ἐνῶ ὁ δακτύλιος δὲν εἶναι κυκλικός.

Ἀπλὴ παραβολὴ τῶν δύο «καλυμμάτων» προβάλλει τὶς διαφορὲς καὶ ἀποκαλύπτει τὴν ἀπειρία καὶ ἀδεξιότητα τοῦ χαράκτη στὸ T.16,1. Ἡ διαφορὰ αὐτὴ δημιουργεῖ τὸ

254. Βλ. Karantzali 1996, εἰκ. 102-106.

255. Βλ. Rambach II, 2000, Beil. 16.

256. Πρβ. Coleman 1985, 201 καὶ πίν. 33-36.

257. Πρβ. αὐτόθι, 201 καὶ πίν. 33-36.

κυριότερο πρόβλημα, διότι δὲν εἶναι φανερό ἂν ὀφείλεται σὲ ἀπλή κακοτεχνία ἢ σὲ ἀπειρία λόγω πρωιμότητας τῆς ἐποχῆς²⁵⁸.

Ἡ μακρινὴ ὁμοιότητα τοῦ κεντρικοῦ σχεδίου μὲ ἀστέρες ἐπτὰ, ὅκτῳ ἢ καὶ περισσοτέρων ἀκτίνων, χαραγμένων σὲ τηγανόσχημα τῆς Σύρου κυρίως²⁵⁹, χάνει τὴν ἀξία συγκρίσεως, καθὼς σὲ ἐκεῖνα ἡ ἐπιφάνεια καλύπτεται ἀπὸ διάφορα ἄλλα κοσμήματα. Μεγαλύτερη σχέση μπορεῖ νὰ ἔχει ὁ κεντρικὸς ἀκτινωτὸς κύκλος στὸ τηγανόσχημο τοῦ Λούρου²⁶⁰ τῆς πρώιμης ΠΚ II (ἢ ΠΚ I b κατὰ Rambach), ἀλλ' αὐτὸς καὶ μόνον δὲν χαρακτηρίζει ὅλη τὴ διακόσμηση.

Πραγματικὴ ἀξία ἀποκτᾷ ἡ εὕρεσή του στὸ κατώτατο στρώμα τοῦ τάφου 16 μὲ ἐπίχωση πού περιεῖχε τὰ ὄστρακα τοῦ ΠΚ I ἀγγείου T.16,1. Ἡ κατασκευή καὶ χρῆση τοῦ τάφου αὐτοῦ ἔχει παρουσιάσει πολλὰ σημάδια πρωιμότητας καὶ ἡ διαφύλαξη τοῦ «καλύμματος» T.16,1 στὴ γωνία τοῦ λάκκου, σημαίνει ὅτι προέρχεται ἀπὸ παλαιὰ ταφή πού χρονολογεῖται ἐπίσης στὴν ΠΚ I.

Στὰ ἄλλα δύο «καλύμματα» (T.33,2, T.36,2) χρησιμοποιοῦνται ὁμάδες πολλαπλῶν κυματιστῶν γραμμῶν, πού συστρέφονται στὰ ἄκρα τους καὶ σχηματίζουν εἶδος ὁμόκεντρων κύκλων. Στὸ κέντρον τοῦ ἀπλούστερου T.36,2 μὲ τὶς δύο ἀντωπὲς ὁμάδες γραμμῶν, γράφονται κύκλοι μὲ στικτὸ περιθώριο, ἐνῶ στὸ T.33,2 ἀπλή σπείρα. Γιὰ τὸ κύριο θέμα τοῦ ἰδίου «καλύμματος» παρατηρεῖται καὶ πάλι ὅτι, ἂν ἀφαιρέσουμε τοὺς κύκλους τῶν ἄκρων, τὸ γενικὸ περίγραμμα τοῦ κοσμήματος διαγράφει ῥόμβο μὲ κοῖλες πλευρές.

Στὶς Κυκλάδες παρόμοιο θέμα σὲ ἐλεύθερη ἐπιφάνεια εἰκονίζεται στὸ τηγανόσχημο τοῦ Λούρου καὶ ἴσως εἶναι τὸ μόνο πού ἔχει κάποια σχέση μὲ τὸ T.33,2. Σ' ἐκεῖνο, μὲ διπλὲς γραμμὲς²⁶¹ σχηματίζονται τέσσερις πλήρεις σπεῖρες πού ἀφήνουν στὸ μέσον κενὴ ρομβοειδὴ ἐπιφάνεια μὲ κοῖλες πλευρές. Τὸ θέμα του παρουσιάζει γραφὴ ἐπιμελημένη καὶ πιὸ σύνθετη ἀπὸ τὸ T.33,2 καί, ἂν πρόκειται νὰ χρονολογήσουμε τὰ δύο σκεῦη μὲ βάση μόνον τὴν τυπολογικὴ ἐξέλιξη τοῦ κοσμήματος, τότε ἀτελέστερο, πρωιμότερο εἶναι τὸ «κάλυμμα» ἀπὸ τὸ Τσέπι²⁶². Γιὰ τὸ ἴδιο σκεῦος πρέπει νὰ ἀναφέρουμε τὶς διαμπερεῖς ὁπὲς πού βρίσκονται ἀνοιγμένες, κατὰ τὸ πλεῖστον λοξά, στὸ μέσον καὶ στὰ ἄκρα τῆς κυκλικῆς ἐπιφάνειας. Ἡ διακοπὴ καὶ καταστροφή τῆς συνέχειας καὶ τῆς καθαρότητας τοῦ θέματος σημαίνει ὅτι ἡ διάτρηση τοῦ καλύμματος ἐγίνε γιὰ λόγους λειτουργικοὺς, πρὸς τὸ παρὸν ἀδιευκρίνιστους. Ὅπὲς ἄσχετες μὲ τὶς ἀποφύσεις τῆς καλυπτόμενης πυξίδας ὑπάρχουν σὲ ἐλάχιστα δείγματα κυρίως γραπτὰ τῆς Χαλανδριανῆς²⁶³, ἀλλὰ καὶ σὲ ἄγραφο χονδροειδές, πού ἀναφέρει ὁ Τσουντας ἀπὸ τὸν Ἀποθέτη τῆς Ἀμοργοῦ²⁶⁴.

Τὸ ὄστρακο T.19,6, πού βρέθηκε στὴν ἐπίχωση ἐπάνω ἀπὸ τὶς πλάκες τοῦ τάφου 19, συμπληρώνεται ὡς ἓνα ἀκόμα «κάλυμμα». Ἀκόσμητο καὶ πολὺ ρηχό, διαφέρει κυρίως κατὰ τὸ ἐξωτερικὸ του περίγραμμα πού κάμπτεται στὴν περιφέρεια καὶ σχηματίζει ἔντονη γωνία πρὸς τὰ μέσα. Ἀνάλογη διαμόρφωση ἐντοπίζεται ἴσως μία φορὰ

258. Πρβ. Coleman 1985, 204.

259. Βλ. συγκεντρωμένα αὐτόθι, πίν. 33.

260. Παπαθανασόπουλος 1961/62, πίν. 66β. Coleman 1985, πίν. 36, εἰκ. 23.

261. Βλ. διάκριση Bossert 1960, 4.

262. Βλ. ἀκόμα καὶ ἀπουσία παραπληρωματικῶν κοσμημάτων.

263. Βλ. Rambach I, 2000, πίν. 116-118.

264. Τσουντας 1898, 167, βλ. σχέδιο Rambach I, 2000, πίν. 74:4.

στις Κυκλάδες σὲ λίθινο σκεῦος ποὺ καλύπτει μαρμάρινη πυξίδα²⁶⁵. Ἀντίθετα τὸ λεπτυνόμενο χεῖλος του θυμίζει περισσότερο ΠΕ φιάλες παρὰ κάλυμμα πυξίδων ἢ τηγανόσχημο²⁶⁶. Περισσότερο ὅλων μοιάζει μὲ τὸ ἐγγάρακτο πινάκιο, ἀρ. Κατ. Μ. Μαραθῶνος 1608, ποὺ βρέθηκε στὸν Ἀποθέτη τοῦ νεκροταφείου²⁶⁷ μαζί μὲ πρώιμη κεραμεική. Ἔτσι, ἐφ' ὅσον δὲν ὑπάρχουν ἄλλα παράλληλα, τὸ ἀκέραιο, ἀρ. Κατ. 1608, ποὺ προέρχεται ἀπὸ κλειστὸ εὔρημα, συμπαρασύρει στὴν ἐποχὴ του τὸ ἀκόσμητο T.19,6.

Τελικά, ἀπὸ τὴ σύγκριση καὶ παραβολὴ τῶν σκευῶν τοῦ Τσέπι μὲ τὴν ἐγγάρακτη διακόσμηση τῶν Κυκλαδικῶν τηγανοσχημῶν προκύπτει ὅτι καὶ τὰ τέσσερα «καλύμματα» παρουσιάζονται τυπολογικὰ πρωιμότερα. Ἡ διαπίστωση αὐτὴ ἐνισχύεται καὶ ἀπὸ τὰ συνενεργήματα τῶν τάφων 33 καὶ 36 ποῦ, ὅπως καὶ τὸ T.16,1, χρονολογοῦνται μέσα στὴν ΠΚ I περίοδο. Μόνον τὸ T.6,2 μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ νεότερο, κατεσκευασμένο στὸ τέλος ΠΚ I ἢ στὶς ἀρχὲς τῆς ΠΚ II.

Πινάκια

Μὲ τὴ γενικὴ ὀνομασία «πινάκια» περιγράφονται τέσσερα σκεύη, ποὺ φαίνεται ὅτι ἔχουν διαφορετικὴ χρῆση. Τὸ πήλινο T.19,2 ἔχει ὁμοιο σχῆμα καὶ ἀναλογίες μὲ τὰ ἐγγάρακτα «καλύμματα», καὶ ἰδίως μὲ τὸ T.16,1, ἀλλὰ μικρότερες διαστάσεις. Ἀκόσμητο, χωρὶς ἐπὶ πλέον διακριτικὰ χαρακτηριστικά, παραμένει κατ' οὐσίαν ἄχρονο, μὲ ἀκαθόριστη χρῆση. Πάντως, τόσο οἱ διαστάσεις του, ὅσο καὶ τὸ μικρὸ του βάρους, ἐπιτρέπουν νὰ σκεφθοῦμε ὅτι ἀποτελοῦσε πραγματικὸ κάλυμμα πυξίδας σὲ σκεῦος τῶν διαστάσεων τῆς ραβδωτῆς T.1,1.

Διαφορετικὰ ἐρμηνεύονται τὰ τρία λίθινα πινάκια ἀπὸ τοὺς τάφους 1, 33 καὶ 36. Τὰ ἴχνη ἐρυθροῦ χρώματος ποὺ σώζονται ἀκόμα μέσα στὸ μεγαλύτερο ἀπὸ τὰ τρία, τὸ T.36,5, μαρτυροῦν ὅτι πρόκειται γιὰ χρωματοτρίπτες. Παρόμοια ἔχουν βρεθεῖ στὸν οἰκισμό καὶ στὸ νεκροταφεῖο τοῦ Ἀγίου Κοσμᾶ²⁶⁸, ἀλλὰ κυρίως στὶς Κυκλάδες τῆς περιόδου Πλαστηρᾶ. Ἐκεῖ τὰ πινάκια εἶναι σχετικὰ βαθύτερα καὶ φέρουν ἐπὶ πλέον μία μικρὴ τρυπημένη ἀπόφυση²⁶⁹.

Τεχνικὲς παρατηρήσεις

Τὰ ἀγγεῖα τῶν τάφων τοῦ Τσέπι Μαραθῶνος εἶναι ὅλα χειροποίητα. Τοῦτο μαρτυρεῖται ἀπὸ τὴ μικρὴ ἕως ἐμφανὴ ἀσυμμετρία τοῦ σχήματος, ἀπὸ τὴν ἀνώμαλη διαμόρφωση τοῦ χείλους, καθὼς καὶ ἀπὸ τὴν ἀπουσία τυπικῶν σημείων τροχοῦ στὴν ἐσωτερικὴ τους ἐπιφάνεια. Εἰδικὰ γιὰ τὶς βάσεις, σημειώνεται ὅτι ἡ ἐπιφάνειά τους, ἰδίως τῶν σκύφων καὶ πρόχων, δὲν φέρει τοὺς γνωστοὺς τυπικοὺς κύκλους ποὺ δημιουργοῦνται κατὰ τὴν ἀποκοπὴ τους ἀπὸ ὁποιοδήποτε τύπο τροχοῦ, ἀλλ' οὔτε καὶ

265. Παπαθανασόπουλος 1961/62, πίν. 52δ.

266. Πρβ. Caskey - Caskey 1960, 146, εἰκ. 7: V.2. Βλ. καὶ μαρμάρινο Sapouna-Sakellarakis 1987, 250, εἰκ. 10 ἄνω.

267. Πετράκος 2000, εἰκ. 26-27. Βλ. καὶ ἀγγεῖο *in situ*, ἔ.ἄ., εἰκ. 25 καὶ Παντελίδου Γκόφα 2000, πίν. 15α.

268. Mylonas 1959, 142, εἰκ. 165.

269. Rambach II, 2000, 110, 116-117.

τά επίσης γνωστά αποτυπώματα ψάθας, συνήθη κατά την τελική ΝΛ και ΠΕ Ι περίοδο²⁷⁰ και σπάνια στις Κυκλάδες²⁷¹.

Ο πηλός είναι γενικά καθαρός, περιέχει μικρά λεπτά χαλίκια και κάποτε μικρή ποσότητα μαρμαρυγίας που δεν προβάλλεται ιδιαίτερα. Η συχνά σπογγωτή επιφάνεια μαρτυρεί ακόμη ένα στοιχείο που κάηκε και έξαφανίστηκε κατά την όπτηση. Το χρώμα του πηλού είναι καστανό έως καστανέρυθρο και σε λίγα μόνον άγγεϊα φαιό έως μελανό.

Η όπτηση είναι γενικά ικανοποιητική. Τα τοιχώματα έχουν αρκετή άντοχή και δεν φθείρονται κατά το πλύσιμο. Έντονότερο ψήσιμο μαρτυρεί η ομάδα των αλειφομένων, δηλαδή τα τηγανόσχημα, τα «καλύμματα» και τα δύο μελανά T.13,2 και T.19,1. Έξ άλλου, το χρώμα των άγγεϊων παρουσιάζεται σε όλη την επιφάνειά τους θεωρητικά ένιαίο, χωρίς έντονες κηλίδες και μεταβολές χρωματισμών, χαρακτηριστικό που υποδηλώνει έλεγχο των συνθηκών καύσης της ύλης και ποιότητας της ατμόσφαιρας, άσχετως του τύπου του κλιβάνου.

Η επιφάνεια των άγγεϊων είναι συνήθως όμαλη άλλ' όχι λεία, έξομαλυσμένη την ώρα της κατασκευής με άπλη ύγρη επάλειψη. Αλείφωμα, δηλαδή επικάλυψη με λεπτότατο στρώμα καθαρού και ύδαρους πηλού, φέρουν τα τηγανόσχημα, τα τρία «καλύμματα» T.6,2, T.33,2, T.36,2, τα όστρακα T.19α,1, T.20,2 και T.36,7, καθώς και λίγα άγγεϊα T.13,2, T.19,1, που ξεχωρίζουν για την καλή τους ποιότητα²⁷². Στα μικκύλα άγγεϊα, όπως στους δύο άμφορίσκους T.7,1, T.25,1, στα δύο άρρυβαλλοειδή T.6,5, T.11,3 και την πυξίδα T.24,3, ό πηλός είναι πολύ καθαρότερος και ή επεξεργασία λεπτότερη, ενώ σε άλλα δεν διακρίνεται ουσιαστική βελτίωση του ύλικου.

Άραιή έρυθρή βαφή, χαρακτηριστική της ΠΕ Ι περιόδου, καλύπτει έξ ολοκλήρου μερικά πιθόσχημα Έλλαδικά σχήματα και πυξιδόσχημα. Παρά τη σχετική φθορά της, εύκολα διαπιστώνεται ότι δεν ύπηρχαν ίχνη χρωστήρα, ούτε ακολουθοϋσε έντριπτη κατεργασία της επιφάνειας του σκεϋους²⁷³. Διαφορετική είναι ή έρυθρή βαφή που διακοσμεϊ τον άμφορίσκο T.25,1. Έξίτηλη, εύαίσθητη και σήμερα αρκετά άπολεπισμένη, συγκεντρώνει τα χαρακτηριστικά της φλοιωτής κατηγορίας (crusted ware) που θεωρείται ψημένη σε δεύτερη φάση και σε χαμηλή θερμοκρασία²⁷⁴.

Στό Τσέπι, βασική τεχνική διακοσμήσεως είναι ή έγχάρακτη, που εφαρμόζεται σε μεγάλες και μικρές επιφάνειες για να σχηματίσει τό κύριο ή συμπληρωματικό θέμα. Ο εύρύς δίσκος των τηγανόσχημων και των «καλυμμάτων», όπως και τό σώμα του άμφορίσκου T.16,2, καλύπτονται άπό μεγάλα και όργανωμένα θέματα, που προϋποθέτουν άρχικό σχεδιασμό και άκριβή ύπολογισμό του πεδίου. Επμελημένη φαίνεται επίσης ή εργασία στα δύο μικρότατα άρρυβαλλοειδή. Άπλούστερη και πιό έλεύθερη είναι ή χάραξη της διπλής τεθλασμένης στο πιθόσχημο T.19,1, οί καμπύλες ή εύθειες στις πυξίδες T.11,1, T.19,5, ενώ άμελής πρέπει να θεωρηθεί στο πιθόσχημο T.33,1. Άκόμα, βραχείες πυκνές γραμμές χαράσσονται όχι μόνον ως παραπληρώματα σε τηγα-

270. Blegen 1928, 106-107. Caskey - Caskey 1960, 142. Coleman 1977, 114 κέ., πίν. 90-91. Σάμψων 1993, 346-359. Vitelli 1999, 66, πίν. 7a-b.

271. Doumas 1977, 103.

272. Shepard 1956, 67-69, 191-193. Βλ. και παρατηρήσεις Vitelli 1984, 122.

273. Vitelli 1984, 122.

274. Vitelli 1999, 67-70.

νόσχημα (T.11,4, T.13,1) και ἀντὶ ἀπλῆς συνεχοῦς γραμμῆς γύρω ἀπὸ λαίμο (T.19,1), ἀλλὰ καὶ ἐπάνω στὸ χεῖλος δύο κωνικῶν σκύφων (T.10,5, T.33,3). Ἡ τυπωμένη διακόσμηση στιγμῶν καὶ γραμμιδίων ἀπαντᾶται σὲ λιγότερα δείγματα καὶ μικρότερη ἔκταση, ἀλλὰ ἀποτελεῖ τοπικὸ χαρακτηριστικόν. Ἐντυπωσιακὸ ἀποτέλεσμα ἀποδίδει ἡ ἀκριβὴς ἐργασία στὸ «κάλυμμα» T.6,2. Συνηθέστερα οἱ στιγμὲς σχηματίζουν κύκλο γύρω ἀπὸ τὸν λαίμο τῶν ἀγγείων T.6,3, T.6,5, T.24,3, ὅμοια μὲ τὰ ἐγγάρακτα γραμμίδια.

Χρήση τῶν ἀγγείων

Τὰ ἀγγεῖα τῶν τάφων εἶναι ὅλα μικρὰ καὶ τὸ περιεχόμενον ἀνάλογο. Ἄν δεχθοῦμε, ὅπως γενικῶς πιστεύεται, ὅτι ἡ κατάθεσή τους στὸν λάκκο ἐξυπηρετοῦσε τὶς πρώτες βιοτικὰς ἀνάγκες τοῦ νεκροῦ, τότε ὁ χαρακτήρας τῆς προσφορᾶς ἦταν, ἀκόμα καὶ γιὰ τοὺς οἰκείους του, συμβολικός. Ὅχι μόνον τὰ μικκύλα (ὑψ. περὶ τὰ 0.03 μ.) ἀλλὰ καὶ τὰ κοινὰ σχήματα (ὑψ. 0.07-0.10 μ.), ἀσχέτως τῆς καθημερινῆς χρήσεως στὸν οἰκισμό, δὲν εἶχαν ὑπολογίσιμη περιεκτικότητα σὲ ὑγρὰ ἢ στερεὰ ἀγαθὰ. Ὑψηλότερα ὄλων καὶ προφανῶς χρηστικὰ εἶναι ἡ ραβδωτὴ πυξίδα T.1,1, τὸ πιθόσχημο T.6,3 καὶ ἡ πρόχους T.9,2, καθὼς καὶ οἱ λεκάνες τοῦ ὀρύγματος T.19α. Ἐπίσης οἱ σκύφοι, μικροὶ καὶ χαμηλοὶ, μποροῦσαν νὰ ἐπαρκέσουν γιὰ ἓνα ρόφημα ἢ φαγητὸ τοῦ νεκροῦ.

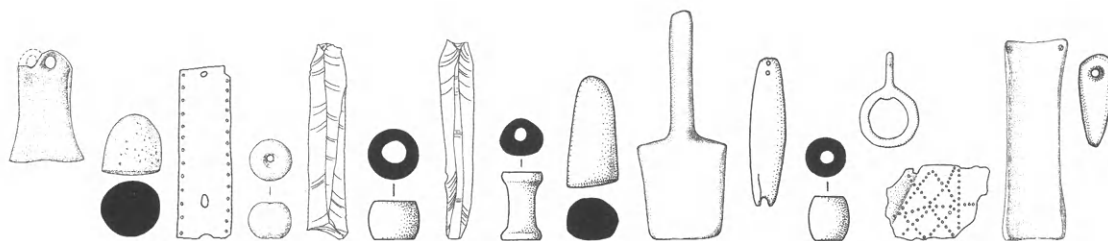
Ὅσο καὶ ἂν ἀγνοοῦμε τελείως τὸ περιεχόμενον τῶν ἀγγείων, παρατηροῦμε ὅτι τὰ κλειστὰ σχήματα εἶναι κατὰ πολὺ περισσότερα τῶν ἀνοικτῶν. Οἱ ἀμφορίσκοι καὶ τὰ ἀρυβαλλοειδῆ πρέπει νὰ χρησίμευαν γιὰ ἀποθήκευση καὶ μεταφορὰ ὑγρῶν, ἐνῶ οἱ πυξίδες καὶ τὰ πυξιδόσχημα προσφέρονται γιὰ περισσότερες χρήσεις. Ὅμοίως ὅλοι οἱ σκύφοι κατατάσσονται στὰ ἀγγεῖα πόσεως, ἀλλὰ τὰ ἴδια θὰ χρησίμευαν καὶ γιὰ τοποθέτηση τῆς στερεᾶς τροφῆς. Ὅσο γιὰ τὰ τηγανόσχημα καὶ τὰ «καλύμματα», παρὰ τὴν ἐντυπωσιακὰ πλούσια βιβλιογραφία²⁷⁵, δὲν ὑπάρχει ἀκόμα γενικὰ ἀποδεκτὴ ἐρμηνεία τῆς χρήσεώς τους. Οἱ διαστάσεις τῶν στομίων κλειστῶν καὶ ἀνοικτῶν ἀγγείων εἶναι αἰσθητὰ μικρότερες τῶν «καλυμμάτων» καὶ συνεπῶς ἀποκλείεται κάθε σκέψη γιὰ παρόμοια χρήση, τουλάχιστον σὲ ἄλλα πηλινὰ σκεύη. Ἐπὶ πλέον ὑπάρχουν κλειστὰ ἀγγεῖα ποὺ βρέθηκαν σκεπασμένα μὲ ἀνάστροφα τοποθετημένο σκύφο²⁷⁶. Ἀκόμα καὶ ὁ τρόπος εὐρέσεως στὸ Τσέπι, πάντοτε ἀνάμεσα στὰ παραμερισμένα ὅστὰ καὶ ποτὲ ὡς κτερίσματα τῆς τελευταίας ταφῆς, δὲν συμβάλλει στὴ διαπίστωση τοῦ τρόπου χρήσεως. Μόνον στοιχεῖο ἀπομένει ἡ ἐπιφάνεια διακοσμήσεως καὶ ἡ στενὴ σχέση της μὲ τὰ τηγανόσχημα, ποὺ ὁδηγεῖ στὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ χρήση τῶν δύο σκευῶν ἦταν ἡ ἴδια. Ὅπως διαπιστώνεται²⁷⁷, τὸ σχῆμα εἶναι τοπικόν, μὲ παλαιότερο ὅλων τὸ T.16,1 τῆς ΠΚ Ι περιόδου, καὶ φαίνεται πιθανόν, χωρὶς ὅμως νὰ ἀποδεικνύεται, ὅτι ἀπὸ αὐτὸ τὸ σκεῦος προῆλθε τὸ τηγανόσχημο. Μάλιστα, κατὰ περιέργη σύμπτωση, τρία «καλύμματα» T.6,2, T.16,1, T.33,2 καὶ ἓνα τηγανόσχημο T.11,4 φέρουν τὸ ἴδιο κεντρικὸ θέμα, τὸν ἀστέρα ἢ ρόμβο μὲ κοῖλες πλευρές.

275. Rambach II 2000, 201-203, 207-211, 233 σημ. 978.

276. Ἀδημοσίεστο εὑρημα ἀπὸ τὴν τάφρο θεμελιώσεως τοῦ νέου στεγάστρου στὸ Τσέπι. Βλ. καὶ ἄλλο Πετράκος 1995, 122, εἰκ. 58.

277. Βλ. ἀνωτέρω «καλύμματα».

ΤΑ ΔΙΑΦΟΡΑ ΚΤΕΡΙΣΜΑΤΑ

Κοσμήματα

Τὸ συνηθέστερο κόσμημα ἀπὸ τοὺς τάφους τοῦ Τσέπι εἶναι οἱ χάνδρες, κατεσκευασμένες ἀπὸ διάφορα ὑλικά καὶ σὲ ποικίλα σχήματα. Οἱ περισσότερες εἶναι λίθινες, διαφόρων χρωμάτων, κυλινδρικές ἢ σφαιρικές, δύο ἀπὸ ὀστοῦν, δύο χάλκινες καὶ μία χρυσή. Εὐτελὴ ἀλλὰ διακοσμητικὰ εἶναι τὰ δύο τρυπημένα κελύφη σαλιγκαριῶν τοῦ τάφου 33, πὺν εἶχαν γίνει καὶ αὐτὰ χάνδρες²⁷⁸. Οἱ λίθινες ἀποτελοῦν σύνηθες κτερίσματα στὶς πρῶτες φάσεις τῆς ΠΚ Ι, Πηλοῦ καὶ Πλαστηρᾶ²⁷⁹ καὶ εἶναι μεταξύ τους πανομοιότυπες, ἐνῶ σπανίζουν ἀργότερα στὴ φάση Κάμπου²⁸⁰. Χάλκινες ὅμως κατὰ τὴν ἴδια παρατήρηση²⁸¹ δὲν ἔχουν βρεθεῖ στὴ φάση Πηλοῦ καὶ οἱ ἐλάχιστες πὺν ὑπάρχουν ἦταν μαζί με κτερίσματα ὁμάδας Πλαστηρᾶ²⁸². Ὁ τρόπος κατασκευῆς τους δὲν περιγράφεται καὶ ἡ μία ἀπὸ αὐτές, ὅπως εἰκονίζεται, πρέπει νὰ εἶναι χυτή. Ἀντίθετα, οἱ δύο τοῦ τάφου 17, τόσο ἡ κυβόσχημη 17,6 ὅσο καὶ ἡ κυλινδρική 17,5, σχηματίσθηκαν με περιέλιξη φύλλου χαλκοῦ, τεχνικὴ πὺν φαίνεται πρῶμη, σύγχρονη τοῦ ὀστέινου χρωματοτρίπτη, δηλαδὴ τῆς φάσης Πηλοῦ. Ἀπὸ ἐλάσματα φαίνεται ὅτι κατασκευάζονται γενικῶς ὅλα τὰ μεταλλικά κοσμήματα. Με τὴ μέθοδο περιέλιξης φύλλου σχηματίσθηκε ἡ χρυσὴ χάνδρα T.12,11²⁸³ καὶ με τὴ συναρμογὴ δύο ἐπάλληλων φύλλων χρυσοῦ ἡ κοσμημένη ταινία T.12,12²⁸⁴. Ἡ κατασκευὴ τῆς τελευταίας μαρτυρεῖ τὴν ἐπιδεξιότητα καὶ τὴν καλλιτεχνικὴ εὐαισθησία τοῦ τεχνίτη. Ἡ προσθήκη τῆς δεύτερης ταινίας πιθανὸν νὰ κρίθηκε ἀπαραίτητη γιὰ νὰ ἐνισχυθεῖ ἡ ἀνθεκτικότητα τῆς κοσμημένης, καὶ συνεπῶς ἡ ταινία δὲν θὰ ἦταν κολλημένη σὲ σταθερὴ ἐπιφάνεια, ἀλλὰ προοριζόταν νὰ χρησιμοποιηθεῖ ἐλεύθερη.

Ἀντίθετα, τὰ ἀργυρὰ ἐλάσματα T.12,6-8 εἶναι μονὰ με διαμπερεῖς ὁπὲς στὰ τέρ-

278. Πεβ. Dumas 1977, 86,3, πίν. 27f καὶ 89, 6, πίν. 29i. Παπαθανασόπουλος 1961/62, 135, πίν. 67α. Ἀναφορὰ σὲ Fitton 1989, 26.

279. Dumas 1977, 62.

280. Rambach II, 2000, 116, 214-215.

281. Βλ. ἀνωτέρω.

282. Dumas 1977, 87, ἀρ. 7 καὶ 93, ἀρ. 4, πίν. 32c. Πεβ. Rambach II, 2000, 119.

283. Βλ. μοναδικὴ χρυσὴ χάνδρα Κυκλάδων ἀπὸ τὶς Φυρρόγες Νάξου, τάφο 27, τῆς ΠΚ Ι, κατεσκευασμένη ἀπὸ ἔλασμα φύλλου χρυσοῦ, Στέφανος 1904, 60. Παπαθανασόπουλος 1961/62, 138, πίν. 71α. Ἡ τεχνικὴ ἐφαρμόζεται ἤδη στὸ τέλος τῆς Νεολιθικῆς στὴ Βόρειο Ἑλλάδα Γραμμένος 1991, 109, πίν. 30:6.

284. Πεβ. ἀπλὸ φύλλο χρυσοῦ ἀπὸ τὸ Σπήλαιο Ζᾶ τῆς Νάξου Παπαθανασόπουλος 1996, 340, ἀρ. 304. Ὅμοιες στὴ Μακεδονία Γραμμένος 1991, 109, πίν. 30.

ματα, πού φανερώνουν τή στερέωσή τους σέ μαλακή ἢ σκληρή ἐπιφάνεια. Στὴν ἀπλή στικτή διακόσμησή τους ἐφαρμόσθηκε ἡ τεχνικὴ *geroussé* τῆς χρυσῆς ταινίας T.12,12, πού ἐκτελέσθηκε μὲ λεπτὴ ἀλλ' ἀνθεκτικὴ στὴν πίεση ἀκίδα. Ὑελασμα χρησιμοποιήθηκε ἐπίσης στὸν ἀσημένιο λεπτὸ δακτύλιο T.19,7 καὶ στὸ στέλεχος ἀναρτήσεώς του, ἀναδιπλωμένο στὸ ἄκρον του γιὰ νὰ σχηματισθεῖ ἡ ὀπή. Ὑελασμα καὶ στὸ πλατὺ γλωσσοειδὲς ἀντικείμενο T.5,3, πού μὲ ἐπιφύλαξη ἐρμηνεύεται ὡς περιήπτο²⁸⁵. Τέλος, τὸ κυκλικὸ τεμάχιο T.9,3 ἀνήκει σὲ ἀπροσδιόριστο ἀντικείμενο, ἀλλ' αὐτὸ φαίνεται νὰ εἶναι χυτό.

Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ χρονολόγηση τῶν μεταλλικῶν κοσμημάτων. Ὅλα προέρχονται ἀπὸ τάφους μὲ κεραμικὴ τῆς φάσης Πηλοῦ²⁸⁶ καὶ ἀκόμα σημειώνεται ὅτι ὁ τάφος 19, μὲ τὸν κρῖκο T.19,7 ἀνήκει στοὺς πρωιμότερους τοῦ νεκροταφείου.

Τέλος, σχετικὰ μὲ τὸ εἶδος κοσμήματος πού σχηματίζαν οἱ χάνδρες, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ ὕλικὸ κατασκευῆς τους, παρατηρεῖται ὅτι στοὺς τάφους τοῦ Τσέπι βρῖσκονται μεμονωμένες, μία ἕως τέσσερις τὸ πολὺ, καὶ συνεπῶς δὲν σχηματίζαν περιδέραιο. Ὑρα πρέπει νὰ τῖς θεωρήσουμε περιήπτα, ἀναρτημένες ἀπὸ τὸν λαμὸ ἢ τὸν καρπὸ.

Χρωματοτρίπτες

Οἱ χρωματοτρίπτες τοῦ νεκροταφείου Τσέπι εἶναι ὀστέινοι, ἔχουν σχῆμα ὀρθογώνιο, μῆκος ποικίλο ἀπὸ 0.08-0.19 μ., πλάτος περίπου 0.04 μ. μὲ ἐλάχιστα στενότερα δείγματα καὶ διατομὴ ἐλαφρὰ κοίλη, πού κάποτε πλησιάζει τὴν ἡμικυλινδρική (T.19,9). Εἶναι κατεσκευασμένοι ἀπὸ μακρὰ, σχετικὰ χονδρὰ ὀστὰ ζῶων, ἴσως βοοειδῶν, πού κόπηκαν κατὰ τὸ μῆκος τους καὶ ἀπὸ αὐτὰ χρησιμοποιήθηκε μόνον τὸ τμήμα μὲ τὴν ὀμαλότερη καμπύλη. Μετὰ τὴν κοπὴ τὸ ὀστοῦν ἔχει ὑποστειτοειδῆ ἐπεξεργασία, περιορισμένη στὴν ἀπλή λείανση τῶν ἄκρων. Οἱ περισσότεροι ἔχουν πλευρὲς εὐθύγραμμες, ἐνῶ στὸν T.19,9 ἡ ἐλαφρὰ στένωση περὶ τὸ μέσον τοῦ μήκους του φαίνεται νὰ προέρχεται ἀπὸ τὸ σχῆμα τοῦ ὀστοῦ²⁸⁷.

Πρόσθετο στοιχεῖο ἀποτελοῦν, ὅπου ὑπάρχουν, οἱ ὀπὲς στῖς δύο ἢ καὶ στῖς τέσσερις γωνίες, πού πρέπει νὰ διευκόλυναν κατ' ἄγνωστο τρόπο τὴ χρῆση τοῦ ἀντικειμένου. Παρόμοιες ὀπὲς σὲ ἄλλα σκευὴ ἐρμηνεύονται ὡς ὀπὲς ἀναρτήσεως ἢ συγκολλήσεως καὶ προσηλώσεως σὲ συγκεκριμένο ὑπόστρωμα. Ἐδῶ, λόγῳ τοῦ καμπύλου σχήματος ἡ δευτέρη ἐρμηνεία θὰ πρέπει νὰ ἀποκλεισθεῖ, ἐνῶ ἡ ἀνάρτησις²⁸⁸, οὐσιαστικὰ ἄσχετη μὲ τὸν προορισμὸ τοῦ σκεύους, ἀποτελεῖ λύση ἐξεζητημένη γιὰ τὴν ἐποχή.

Τὸ ὄνομα «χρωματοτρίπτης» ἀποδίδει πλήρως τὴ χρῆση τοῦ ἀντικειμένου καὶ ἡ ἐρμηνεία αὐτὴ ἐπιβεβαιώνεται ἄλλη μία φορὰ ἀπὸ τὰ ἴχνη ἐρυθροῦ χρώματος, πού διατηροῦνται σὲ τρία δείγματα τοῦ Τσέπι (T.3,2, T.12,10, T.16,3).

Οἱ χρωματοτρίπτες ἀποτελοῦν χαρακτηριστικὸ Κυκλαδικὸ σκεῦος, ἔχουν βρεθεῖ

285. Πρβ. μεγαλύτερο, τῆς ΠΚ II, Doumas 1982, 136, ἀρ. 177· ἐρμηνεύεται ὡς ἐργαλεῖο.

286. Ἀντίθετα ὁ Rambach II, 2000, 157, διαπιστώνει τὴν ἀπουσία μεταλλικῶν ἀντικειμένων στῖς Κυκλάδες κατὰ τὴ φάση Πηλοῦ, ἐνῶ ὑπάρχουν πολλὰ στὴ φάση Πλαστηρά.

287. Βλ. προχέριως Hillson 1992, εἰκ. 35.

288. Σημαντικὸ στοιχεῖο κατὰ Rambach II, 2000, 232.

κυρίως στους νησιωτικούς τάφους και είναι λίθινοι, και μάλιστα μαρμάρινοι. Κατά την πρώτη φάση της ΠΚ Ι, φάση Πηλοῦ, φαίνεται να είναι άγνωστοι και παρουσιάζονται αμέσως μετά, στη φάση Πλαστηρά, επίπεδοι ὀρθογώνιοι με χαμηλὸ χεῖλος και τέσσερις ὁπὲς στὶς γωνίες²⁸⁹. Ὡς μοναδική μέχρι σήμερα ἐξαίρεση παρουσιάζεται ἓνας ὀστίνος χρωματοτρίπτης ἀπὸ τὶς Λάγκουδες, ὅμοιος τῶν τάφων τοῦ Τσέπι, με ὁπὲς στὶς δύο γωνίες²⁹⁰. Ἐκτὸς Κυκλάδων, στὴν ἡπειρωτικὴ Ἑλλάδα τὸ σκεῦος ἀπαντᾶται σὲ συνοικισμοὺς και νεκροταφεῖα με ἔντονη κυκλαδικὴ ἐπίδραση, ὅπως ὁ Ἅγιος Κοσμάς²⁹¹, και σπάνια στὴν ἐνδοχώρα²⁹² και στὴν Κρήτη²⁹³.

Χρονικὰ οἱ χρωματοτρίπτες τοῦ Τσέπι πρέπει νὰ εἶναι παλαιότεροι και νὰ κατασκευάσθηκαν σὲ ἐποχὴ πού δὲν εἶχε ἀκόμα ἐμφανισθεῖ τὸ σχῆμα στὶς Κυκλάδες. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν τυπολογία, τὴν πρώιμη χρονολόγηση βεβαιώνει ἡ ἀνεύρεσή τους σὲ τάφους πολὺ παλαιούς, πού ἀπέδωσαν κεραμικὴ φάσης Πηλοῦ, ὅπως ὁ μικρὸς κιβωτίοσχημος με τὸν ἀμφορίσκο T.3,1 και ὁ ἐπισκευασμένος T.16 με τὸν ἐγχάρακτο ἀμφορίσκο T.16,2.

Ὁ μοναδικὸς λίθινος χρωματοτρίπτης T.24,4, σχεδὸν ἐπίπεδος με ἐλαφρὰ ἀνυψωμένα ἄκρα, παραβάλλεται με τὸ ἀπλούστερο και πρωιμότερο Κυκλαδικὸ σχῆμα πού παρουσιάζει ὡς ἰδιαίτερα χαρακτηριστικὰ τὴν ἐξωτερικὴ κυρτὴ ἐπιφάνεια και τὶς ὁπὲς στὶς γωνίες²⁹⁴. Χρονικὰ τὸ σκεῦος τοῦ Τσέπι μπορεῖ νὰ εἶναι κατὰ τι νεότερο τῶν ὀστίνων, ἀλλὰ πάντοτε τῆς ΠΚ Ι, ὅπως δηλώνει ἡ κεραμικὴ τοῦ τάφου 24.

Ὅψιανοὶ

Στοὺς τάφους τοῦ Τσέπι συχνὰ παρουσιάζονται λεπίδες ἢ τεμάχια ὀψιανοῦ, ἀλλ' ἡ συγκεκριμένη σχέση τους με τοὺς νεκροὺς δὲν ἔχει διαπιστωθεῖ.

Ὅλες σχεδὸν οἱ λεπίδες εἶναι ἀπλές, χωρὶς δευτερογενὴ ἐπεξεργασία ἢ μετασχηματισμὸ σὲ εἰδικὰ ἐργαλεῖα. Οἱ περισσότερες ἔχουν διατηρήσει τὸ βολβικὸ ἄκρο και μόνον δύο σώζονται κατὰ τὸ μεσαῖο τμήμα τους. Τὸ μῆκος τους, με ἐξαίρεση τὶς δύο τοῦ τάφου 22, κυμαίνεται ἀπὸ 0.02 μ. μέχρι 0.035 μ., τὸ πλάτος ἀπὸ 0.006 μ. μέχρι 0.01 μ. και τὸ πάχος γύρω στὰ 0.002-0.003 μ. Οἱ δέκα ἔχουν τραπεζιόσχημη τομὴ και οἱ τρεῖς τριγωνικὴ. Οἱ πλευρές τους, ὅπως και οἱ νευρώσεις στὶς τραπεζιόσχημες, εἶναι εὐθύγραμμες, μεταξύ τους παράλληλες και ἡ κατατομή τους γενικὰ εὐθεία. Ἀπὸ τὶς φτέρνες σημειώνουμε τὴ νηματοειδὴ τῆς λεπίδας T.11,6, τὴν πολὺπλευρη τῆς T.5,8 και τὴ διέδρη στὶς T.22,5, T.31,1, T.31,2. Γενικότερα οἱ λεπίδες παρουσιάζουν κανονικὸ τύπο ἐργαλείου με πιὸ στενὴ τὴν T.5,7.

289. Rambach II, 2000, 118.

290. Doulas 1977, 15, 76, πίν. 26e.

291. Βλ. και ὅμοιο τοῦ Τσέπι στὴ Μάνικα Σάμψων 1988, 71, εἰκ. 84. Mylonas 1959, 142, εἰκ. 165, ὅπου και ἄλλα σκεῦη ὁμοίας χρήσεως.

292. Blegen 1928, 195, εἰκ. 184.

293. Karantzali 1996, 152.

294. Rambach II, 2000, 110. Βλ. γενικότερη χρονολογικὴ ἀξία πού ἀποδίδει ὁ Rambach, ἔ.ἀ., 232-233 και ὑποσ. 978, στὶς ὁπὲς τῶν γωνιῶν.

Ἀπὸ αὐτὸ τὸ μικρὸ σύνολο ἰδιαίτερα σχολιάζονται οἱ T.22,3 καὶ T.22,4, καὶ οἱ δύο ἀπὸ τὸν τάφο μὲ τὴν πιὸ ἐπιμελημένη κατασκευή. Οἱ λεπίδες εἶναι πλατιά, καλοσχηματισμένα ἐργαλεῖα, μὲ εὐθύγραμμες πλευρές, ἔντονα κυρτὴ κατατομή καὶ διαφέρουν οὐσιαστικά ἀπὸ τὸ σύνολο τῶν ὀψιανῶν τοῦ νεκροταφείου. Ἡ τρίτη λεπίδα T.22,5 τοῦ ἴδιου τάφου εἶναι ἡ μοναδική μὲ retouch καὶ στὶς δύο πλευρές.

Στὸν τάφο 5 βρέθηκαν τέσσερις φολίδες καὶ ἡ μία ἀπὸ αὐτές, T.5,10, παρουσιάζεται ὡς ἐργαλεῖο. Τὸ βολβικὸ ἄκρο τῆς ἔχει διαμορφωθεῖ σὲ μέτωπο ξέστρου μὲ εὐθεῖες καὶ ἀντίστροφες ἀπολεπίσεις. Οἱ διαστάσεις του καὶ τὰ ἀρνητικά τῶν φολίδων στὴ ραχιαία ἐπιφάνεια καὶ στὶς πλευρές, φαίνεται νὰ ὑποδηλώνουν ὑπόλειμμα πυρήνα πού ἔχει μετασχηματισθεῖ σὲ ξέστρο.

Ὁ ἀριθμὸς τῶν ὀψιανῶν πού βρέθηκαν μέσα στοὺς τάφους, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὶς ἀναφορὲς στὸ ἡμερολόγιο καὶ ἀπὸ τὰ ἐκθέματα τοῦ Μουσείου, ἦταν ὅπως δὴποτε μεγαλύτερος. Ἡ ἀκριβὴς προέλευση ὅμως εἶναι ἀμφίβολη ἢ ἀσαφὴς καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν ἀποδίδονται σὲ συγκεκριμένο τάφο. Ἀπ' αὐτὲς ἀναφέρουμε ἰδιαίτερα τὴν κωνικὴ λεπίδα (ἀρ. Καταλόγου Δ 595) μὲ νευρώσεις σὲ ὅλη τὴν περιφέρεια πού ἀποτελεῖ σαφὲς ὑπόλειμμα πυρήνα, τὴν τραπεζιόσχημη λεπίδα (ἀρ. Καταλόγου Δ 597) μὲ ἀνώμαλο περίγραμμα καὶ εὐθὺ retouch, διαμορφωμένη σὲ ξέστρο, καὶ τὴν ἀκέραιη (ἀρ. Καταλόγου Δ 596) ἔντονα κυρτή, τριγωνικῆς διατομῆς πού παρουσιάζει ἓνα χονδροειδὴ τύπο μὲ συγκλίνουσες πλευρές.

Ὁ μικρὸς ἀριθμὸς ἐργαλείων καὶ οἱ ἐλάχιστοι τύποι τοὺς ὁδηγοῦν σὲ ἀναλόγως περιορισμένα συμπεράσματα. Τὸ ὑπόλειμμα πυρήνα καὶ οἱ φολίδες φανερόνουν ἐπιτόπια κατεργασία ἐργαλείων, ἐνῶ ἡ προτίμηση στὶς λεπίδες εἶναι ἐμφανής. Ἡ χρῆση retouch προδίδει πρόθεση δημιουργίας ἐξειδικευμένων τύπων, ὅπως εἶναι οἱ κολοβὲς λεπίδες καὶ τὰ ξέστρα. Ὁ πυρήνας μὲ τὶς ἀκατέργαστες νευρώσεις καὶ τὴ χονδροειδὴ μορφὴ του, πού δὲν γνωρίζουμε τὴν ἀκριβὴ προέλευσή του, θυμίζει περισσότερο νεολιθικοὺς πυρήνες, παρὰ τοὺς ἐπιμήκεις τῆς ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ μὲ τὶς κανονικὲς νευρώσεις στὴν περιφέρειά τους καὶ τὶς κανονικὲς ἀπολεπίσεις στὴν ἐπιφάνεια κρούσεως²⁹⁵. Ἀντίθετα, οἱ λεπίδες φέρουν σαφὴ χαρακτηριστικὰ τῆς ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ, ὅπως ἡ κανονικότητα τῆς μορφῆς, οἱ πολύπλευρες φτέρες μὲ τὸ ἀδιαμόρφωτο ἄκρο καὶ τοὺς ἔντονους βολβοὺς. Οἱ διαφορὲς αὐτὲς πιθανὸν νὰ ὀφείλονται στὴν παραγωγή τους μὲ τὴ μέθοδο τῆς πίεσης καὶ ὄχι τῆς κρούσης, ὅπως γινόταν στὴ Νεολιθικὴ ἐποχὴ²⁹⁶.

Ὡς πρὸς τὴν τελευταία χρῆση τους μέσα στοὺς τάφους παρατηρεῖται ὅτι, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὰ ἡμερολόγια, οἱ ὀψιανοὶ βρέθηκαν μεταξὺ τῶν σωρευμένων ὀστέων, ὅπως οἱ χάνδρες καὶ τὰ ἄλλα μικρὰ ἀντικείμενα, χωρὶς καμία ἰδιαίτερη σχέση μὲ τὸν τελευταῖο νεκρὸ. Παρὰ ταῦτα, θὰ εἶχε ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον νὰ διαπιστωθεῖ ἂν τὰ ἐργαλεῖα ὀψιανοῦ συνοδεύουν τὸν νεκρὸ ὡς κτερίσματα ἢ ἂν εἶχαν ἄμεση σχέση μὲ τὴ διαδικασία τῆς ταφῆς καὶ μετὰ τὴ χρῆση τους παρέμεναν στὸν τάφο²⁹⁷. Πάντως, γιὰ τὴ δεύτερη περίπτωσι παρατηρεῖται ὅτι, σὲ ἀντίθεση μὲ τὶς ἐπανειλημμένες ταφές

295. Torrence 1979, 68-71, εἰκ. 2.

296. Αὐτόθι, 73 κέ. Cherry - Torrence 1984, 19, εἰκ. 2.

297. Carter 2004.

μέσα στους λάκκους, ὁ ἀριθμὸς τῶν ὀψιανῶν εἶναι ἐλάχιστος καὶ ἔτσι δὲν ὑπάρχει ἀντιστοιχία ταφῆς καὶ ἐργαλείου, οὔτε ὑπῆρχαν ὀψιανοὶ μέσα σὲ ὅλους τοὺς τάφους²⁹⁸.

Λιθάργυρος

Τὸ τεμάχιο λιθαργύρου T.7,3 εἶναι τὸ μοναδικὸ μέσα στὸ νεκροταφεῖο καὶ ἡ εὐρεσίη του ἔξω ἀπὸ τὸν λάκκο, μέσα στὸ πρόθυρο δυσχεραίνει ἀκόμα περισσότερο τὴν ἐρμηνεία τῆς σχέσης του μὲ τοὺς νεκρούς. Μαζὶ βρέθηκε τὸ ἐπίσης μοναδικὸ ὄστρακο T.7,2 καί, χωρὶς νὰ ἀποδεικνύεται ἡ ἄμεση σχέση καὶ συνάρτησή τους, σημειώνεται ὅτι καὶ τὰ δύο ἀποτελοῦν ὑπολείμματα σκευῶν ξένων πρὸς τὸν Μαραθῶνα (βλ. Παράρτημα).

Μεγαλύτερη σημασία ἔχει ἡ χρονολόγησή του, λόγω τοῦ ὄστράκου, στὴν ΠΕ I, πού τὸ καθιστᾷ τὸ ἀρχαιότερο δείγμα κυπέλλωσης μολύβδου μὲ σκοπὸ τὴ συλλογὴ ἀργύρου. Προέλευσή του πρέπει νὰ θεωρηθεῖ τὸ Λαύριο - Θορικός, ἀλλὰ ἡ ἐλλιπέστατη διατήρησή του καθιστᾷ ἀμφίβολη τὴν ἄμεση σχέση του μὲ κάποιο νεκρὸ ἢ τοῦ νεκροῦ μὲ τὸ Λαύριο²⁹⁹.

Εἰδώλια

Δύο εἶναι συνολικὰ τὰ εἰδώλια τῶν τάφων τοῦ Τσέπι καὶ τὸ ἓνα μάλιστα ἐξαιρετικὰ σχηματοποιημένο. Τὸ T.19,11 ἐντάσσεται στὴν κατηγορία τῶν σανιδόμορφων μὲ πολὺ μακρὺ κυλινδρικό λαιμὸ καὶ τραπεζιόσχημο σῶμα, πού παρομοιάζονται μὲ φτυάρι. Τὰ πλησιέστερα παράλληλα βρέθηκαν ἀπὸ τὸν Τσουντα στὸν τάφο 103 τοῦ Πύργου τῆς Πάρου μαζὶ μὲ πολλὰ ἄλλα, κατὰ τὸ πλεῖστον βιολόσχημα, καὶ ἓνα ἀμφορίσκο τῆς ὁμάδας Πηλοῦ³⁰⁰. Ἐκτοτε δὲν ἀναφέρθηκαν ἄλλα τόσο σχηματοποιημένα δείγματα ἀπὸ τὰ νησιά, ἐνῶ τὸ Μουσεῖο τῆς Βοστώνης κατέχει δύο ἀκόμα ὅμοια σχεδὸν μὲ τὸ T.19,11, πού λέγεται ὅτι βρέθηκαν καὶ αὐτὰ στὸν Μαραθῶνα³⁰¹. Μεγαλύτερα ὅλων μὲ τὸ ἴδιο πάντοτε τραπεζιόσχημο σῶμα, εἶναι ἄλλα τρία ἀπὸ τὸν Ἀποθέτη τοῦ νεκροταφείου Τσέπι, ἐκτεθειμένα ἀπὸ καιρὸ στὶς προθήκες τοῦ Μουσείου Μαραθῶνος³⁰². Ὅμοιο μὲ σπάτουλα καὶ τεμαχισμένο εἶναι τὸ T.10,8, πού ἐντάσσεται στὴν ἀπλούστερη διαπιστωμένη μορφὴ εἰδωλίων ἀπὸ τὶς Κυκλάδες καὶ τὴ Θεσσαλία. Ἀπ' ὅπου καὶ ἂν προέρχεται ἡ ἐπίδραση τοῦ σχήματος, ἡ χρονολόγησή εἶναι πολὺ πρῶμη: ὁμάδα Πηλοῦ στὶς Κυκλάδες, δευτέρη περίοδος Ραχμανίου στὰ Πευκάκια³⁰³.

298. Ἀπουσία ὀψιανῶν παρατήρησα καὶ στοὺς λάκκους T.33 καὶ T.36 πού ἀνασκάφηκαν ὑπὸ τὴ συνεχὴ προσωπική μου παρακολούθησή.

299. Γιὰ τὴν κυπέλλωση τοῦ μολύβδου, βλ. κυρίως Conophagos 1980, 60, 305 κέ.

300. Τσουντας 1898, 159-160, πίν. 11: 7, 13 σχῆμα φτυαριοῦ. Γιὰ βιβλιογραφία βλ. Rambach I, 2000, 35, πίν. 13. Ὅμοιο σχῆμα Doumas 1982, 53, ἀρ. 10.

301. Thimme 1977, 585.

302. Πετράκος 1995, 126, εἰκ. 63.

303. Rambach II, 2000, 107. Weisshaar 1989, 49, πίν. XVI,6.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ

Οί πολλαπλές ταφές μέσα στον ίδιο τάφο και ή συγκέντρωση των κτερισμάτων στις πλευρές ή γωνίες του λάκκου, έχουν κατά το πλείστον καταστρέψει τη σειρά ένταφιασμού και αποθέσεως των κτερισμάτων, δηλαδή τη «διαδοχή των στρωμάτων». Μόνον σέ ειδικές περιπτώσεις εκτιμώνται ως κτερίσματα των πρώτων ταφών τὰ μεγάλου μεγέθους εύρηματα, αὐτὰ πού δέν θά μπορούσαν νά διολισθήσουν μέσα ἀπό στρώμα ὁστών και ἔμειναν καταπλακωμένα στον πυθμένα του λάκκου.

Τὰ πρωιμότερα χαρακτηριστικά φέρει ὁ ἀμφορίσκος T.25,1 μέ τή φλοιωτή διακόσμηση ρυθμοῦ Ραχμανίου (crusted ware), πού θεωρεῖται τυπικό στοιχείο τῆς Χαλκολιθικῆς περιόδου στή Θεσσαλία³⁰⁴ και ἀπαντᾶται στον πολιτισμό Ἀττικῆς-Κεφάλας³⁰⁵ στήν Τελική Νεολιθική τῆς Πελοποννήσου³⁰⁶ και πολύ λιγότερο στίς Κυκλάδες³⁰⁷.

Ἀμέσως μετά τοποθετεῖται ὁ ἐγγάρακος T.16,2 μέ θέματα και διάταξη διακοσμήσεως πού πλησιάζουν πάρα πολύ τὰ ἀντίστοιχα ΠΚ Ι ἀπό τους τάφους του Πηλοῦ τῆς Μήλου³⁰⁸. Σύγχρονοί του εἶναι επίσης ὅλοι οἱ ἄγραφοι ἀμφορίσκοι και ἰδίως ἡ πρώτη ομάδα μέ τή στενή βάση και τίς ἐνσωματωμένες λαβές³⁰⁹. Ἡ πρώτη ἐμφάνιση του σχήματος στήν Ἀττική ἐπιβεβαιώνεται ἀπό ὁμοίους ἀμφορίσκους, πού βρέθηκαν μέσα στο γέμισμα Ὑπονεολιθικοῦ φρέατος τῆς δυτικῆς κλιτύος τῆς Ἀκροπόλεως των Ἀθηνῶν³¹⁰ μαζί μέ ὄστρακα φλοιωτῆς λευκῆς διακοσμήσεως³¹¹. Ἀπό τήν ἐκτίμηση των συγκεκριμένων εύρημάτων του Τσέπυ και των Ἀθηνῶν προκύπτει τώρα ὅτι και στά δύο σημεία τῆς Ἀττικῆς ὁ ρυθμός τῆς φλοιωτῆς βαφῆς συνυπάρχει χρονικά μέ τὸ σχῆμα του Κυκλαδικοῦ ἀμφορίσκου, τὸν ὁποῖο μάλιστα κατά περίπωση διακοσμεῖ.

Ἄρα ἡ παλαιότερη χρήση του νεκροταφείου τοποθετεῖται στήν ἀρχή τῆς Πρώτης Ἐποχῆς του Χαλκοῦ, ἀν ὅχι στήν τελική φάση τῆς Νεότερης Νεολιθικῆς, τήν ἐποχή πού ἐγκαταλείπονται τὰ φρέατα γύρω ἀπό τήν Ἀκρόπολη των Ἀθηνῶν³¹².

Στό σημείο αὐτό πρέπει ὅπωςδῆποτε νά τονίσουμε τήν πλήρη ἀπουσία του σκύφου μέ παχύ καμπύλο χεῖλος και ὀριζόντια κυλινδρική λαβή (rolled rim bowl) πού

304. Hauptmann 1981, 117-120. Weisshaar 1989, 21-22.

305. Coleman 1974, 336.

306. Vitelli 1999, 68-70, 89.

307. Βλ. Parzinger 1991, κυρίως 370-375. Συσχετισμός «Ραχμάνι» μέ TN-ΠΕ 2.

308. Edgar 1896-97, 44-45, εἰκ. 10-13. Βλ. και Νάξου Doumas 1977, πίν. 36b, κ.ἀ.

309. Βλ. και σχετική παρατήρηση Evans - Renfrew 1984, 67.

310. Πλάτων 1966, 42-43, πίν. 63β. Πρβ. Rambach I, 2000, πίν. 101, σχόλια Rambach II, 2000, 113-114 και σημ. 554.

311. Πλάτων 1966, πίν. 63α. Ἡ σωζόμενη ἐπὶ των ὀστράκων κυλινδρική ἀπόφωση δέν ἀπαντᾶται σέ πρόχους, ὅπως ὑποτίθεται, ἔ.ἀ., ἀλλά ὑποδηλώνει ἀμφορίσκο.

312. Ὁ Weisshaar 1979, 390 και ὁ Coleman 1992, 257 τοποθετοῦν τὸ πρῶμο Ραχμάνι στήν ΠΕ Ι και ὅχι στή NNA II. Βλ. και ἐπικρατοῦσα ἐντύπωση γιὰ ἀνυπαξία ΠΕ Ι τάφων Cavanagh - Mee 1998, 15.

ἀποτελεί χαρακτηριστικό ἀγγείο τῆς Τελικῆς Νεολιθικῆς/Πρωτοκυκλαδικῆς I περιόδου, σύγχρονο τῆς φλοιωτῆς κεραμεικῆς³¹³.

Ἄν καὶ τὸ συγκεκριμένο σχῆμα παρουσιάζεται σὲ θέσεις τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος ἐνωρὶς καὶ μὲ λίγα δείγματα³¹⁴, στὸ Αἶγαῖο διαρκεῖ περισσότερο ἀπὸ μία περίοδο³¹⁵ καὶ συνεπῶς τὰ περιθώρια χρήσεως στὸ Τσέπι ἐπέτρεπαν τὴν παρουσία τοῦ τύπου. Ὅποια καὶ ἂν εἶναι ἡ ἐρμηνεία τοῦ φαινομένου, γεγονὸς παραμένει ὅτι, παρὰ τὸν ἐντοπισμὸ τοῦ σχήματος σὲ σύνολα οἰκιακῆς χρήσεως τῆς Ἀττικῆς³¹⁶, ὅλα τὰ ἀνοικτὰ ἀγγεῖα ποὺ βρέθηκαν στοὺς τάφους τοῦ Τσέπι ἔχουν χεῖλος εὐθύ³¹⁷.

Ἡ λειτουργία τοῦ νεκροταφείου συνεχίζεται καθ' ὅλη τὴ διάρκεια τῆς ΠΚ I περιόδου. Ἀλλὰ πρῶμα στοιχεῖα Κυκλαδικοῦ τύπου εἶναι οἱ σφαιρικὲς πυξίδες, οἱ ὁστέινι χρωματοτρίπτες καὶ οἱ χάνδρες. Ἑλλαδικὲς εἶναι οἱ πρόχοι, τὰ πιθόσχημα μὲ λαιμὸ καὶ οἱ σκύφοι³¹⁸. Ὅψιμα θεωροῦνται τὰ πυξιδόσχημα, τὰ ἀρυβαλλοειδῆ καὶ τὰ πινάκια. Ὅρισμένοι τάφοι παραμένουν σὲ χρήση ἕως τὴν ἀρχὴ τῆς ἐπόμενης ΠΚ II περιόδου, χωρὶς νὰ ἐπηρεάζονται ἀπὸ τὴ χρονολογικὴ διάκριση τῆς σύγχρονης ἐπιστήμης. Ὁ τάφος 6, π.χ., περιλαμβάνει ἓνα πρῶμο ὁστέينو χρωματοτρίπτη, ἓνα ὄψιμο ἀρυβαλλοειδές, μία προχοΐσκη τῆς πρῶμης ΠΕ II, καθὼς καὶ «κάλυμμα» πυξίδας, ἀπὸ τὰ τελειότερα δείγματα ἐγγάρακτης διακοσμήσεως³¹⁹. Σαφὴ στοιχεῖα τῆς ὥριμης ΠΚ II, ὅπως οἱ σφαιρικὲς πιεσμένες πυξίδες, τὰ στενόλαιμα πιθόσχημα μὲ ὑψηλὸ πόδι καὶ οἱ στενόλαιμες πρόχοι ἢ οἱ κατ' ἐξοχὴν ΠΕ II κύμβες μὲ τὸ φαιὸ Urfirnis, δὲν ὑπάρχουν πουθενά³²⁰. Ἐπίσης τὰ τρία τηγανόσχημα τοῦ Τσέπι τοποθετοῦνται μαζὶ μὲ τὰ πρῶτα δείγματα τῶν Κυκλάδων στὴν ὁμάδα Κάμπου, ὅπου καὶ ἂν αὐτὴ ἐντάσσεται χρονικά³²¹, ἐνῶ τὸ ἀπλούστερο ὅλων «κάλυμμα» T.16,1 θεωρήθηκε σύγχρονο ΠΚ I ἀμφορίσκου.

Μὲ αὐτὰ τὰ εὐρήματα χρονολογήθηκε ὅλο τὸ νεκροταφεῖο ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Μαρινᾶτο στὴν ΠΚ I καὶ ΠΚ II περίοδο³²² καὶ ὕστερα ἀπὸ πολλοὺς ἐρευνητὲς στὴν ΠΚ I/II ποὺ στήριξαν τὶς ἐκτιμήσεις τους σὲ ὁρισμένα χαρακτηριστικὰ ἀγγεῖα καὶ κυρίως στὰ τηγανόσχημα ἢ τὰ «καλύμματα»³²³. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Μαρινᾶτο, ποὺ διακρίνει

313. Renfrew 1972, 153. Phelps 2004, 118. Evans - Renfrew 1984, 64, 66. Warren - Hankey 1989, 10, 21-23. Manning 1995, 44.

314. Renfrew 1972, 163.

315. Evans - Renfrew 1984, 64. Warren - Hankey 1989, 23. Manning 1995, 43.

316. Lambert 1981, 301, εἰκ. 189. Immerwahr 1971, 10, 32 ἀρ. 81. Hansen 1937 εἰκ. 1c,d. Spitaels 1982, 24, εἰκ. 1.9, ἀρ. 31. Βλ. καὶ ὅστρακο ἀδημοσίευτο ἀπὸ τὸ σπήλαιο Πανός, Μουσεῖο Μαραθῶνος, προθήκη ἀρ. 3, ἄνω ράφι ἀριστερά, Diamant 1974, 98.

317. Τὸ ὅστρακο T.7,2, ὅπως σημειώθηκε καὶ ἄλλοῦ, εἰκονίζει ἀπλούστερο τύπο, ὅπως Caskey - Caskey 1960, εἰκ. 4: III.11 τῶν ἀρχῶν τῆς ΠΕ I.

318. Βλ. ἐπικρατοῦσα ἀσάφεια γιὰ τὸν Ἑλλαδικὸ χαρακτήρα τοῦ νεκροταφείου Manning 1995, 47. Πάντως ὁ «παρακείμενος» ΠΕ συννοικισμὸς τοῦ Πλάσι, Μαστροκώστας 1970, 17-18. 1974, δὲν ἔχει σχέση μὲ τὸ νεκροταφεῖο, ὅπως ἐξ ἄλλου τὸ εἶχε παρατηρήσει καὶ ὁ Marinatos 1970e, 349.

319. Βλ. ὅμοια παρατήρηση Barber - McGillivray 1980, 155. Στὰ ἄκρα τοῦ νεκροταφείου Ἀκρωτήρι Νάξου τῆς φάσης Πηλοῦ ὁ Rambach II, 2000, 120-123, 157 σημειώνει τάφους μὲ εὐρήματα Πλασθηρᾶ καὶ ΠΚ II.

320. Ἡ T.18,1 εἶναι τελείως ἄβαφη καὶ μοναδική.

321. Βλ. σχολιασμὸ Manning 1995, 45-47.

322. Marinatos 1970e, 350.

323. Warren - Hankey 1989, 34. Manning 1995, 47 κ.ἀ. Ὁ Ντούμας (Doulmas 1977, 66, 68 καὶ Ντούμας 1979, 105) χρονολογεῖ στὴν ΠΚ II.

τὴν παρουσία τῆς κατηγορίας Πηλοῦ³²⁴, μόνον ὁ Rambach, ποὺ φαίνεται νὰ μελέτησε στὸ Μουσεῖο Μααραθῶνος ὅλο τὸ ὑλικό, ἔδωσε ἰδιαίτερη προσοχὴ στοὺς ἀμφορίσκους καὶ ὑποστήριξε τὴν πρώιμη χρῆση τοῦ νεκροταφείου³²⁵.

Τὸ μεγάλο πρόβλημα τῆς χρονικῆς σχέσεως μεταξὺ ΠΕ Ι καὶ ΠΚ Ι περιόδου παραμένει καὶ δὲν μπορεῖ νὰ λυθεῖ ἀπὸ εὐρήματα μετατοπισμένα μέσα στὸν τάφο. Ἡ ὑπάρχουσα ἀσυμφωνία στὸν καθορισμὸ τῶν ΠΚ Ι χαρακτηριστικῶν καὶ στὴ σχέση αὐτῶν μὲ τὰ Ἑλλαδικὰ δὲν θὰ ἀπαλειφθεῖ μὲ τὴν προσθήκη ὀλίγων ἀκόμη στοιχείων³²⁶. Ἀπὸ τὸ Τσέπι πάντως κερδίζουμε τὸν ἀπόλυτο συγχρονισμὸ τοῦ πρώιμου ΠΚ Ι ἀμφορίσκου μὲ τὴ φλοιωτὴ διακόσμηση (crusted ware), ποὺ εἰκονίζεται στὸ T.25,1 καὶ σὲ ἄλλα ὅμοια δείγματα τοῦ Ἀποθέτη³²⁷. Ὁ συγχρονισμὸς αὐτὸς συμφωνεῖ μὲ τὸ συμπέρασμα τοῦ Weisshaar³²⁸ ὅτι στὴν ἀρχὴ τῆς Πρωτοχαλκῆς σχηματίζονται τρεῖς κύκλοι: Ὁ Κυκλαδικὸς πολιτισμὸς, ἡ Πρωτοελλαδικὴ Ι στὸ ἐσωτερικὸ τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος καὶ μεταξὺ τῶν δύο ἡ ὁμάδα Ραχμάνι-Κεφάλα. Αὐτὴ ἡ τελευταία ἐντοπίζεται στὴν πεδιάδα τῆς Θεσσαλίας, στὴν ἀνατολικὴ ἀκτὴ τῆς Στερεᾶς μέχρι τὸ ἄκρο τῆς Ἀττικῆς καὶ στὶς παρακείμενες νήσους Εὐβοία, Κέα καὶ Αἴγινα, μὲ ἐπίδραση στὴν ἀνατολικὴ Πελοπόννησο.

Τὸ νέο στοιχεῖο εἶναι ἡ διακόσμηση ἀμφορίσκου μὲ βαφή καὶ τὸ ἐρώτημα ποὺ προκύπτει εἶναι ἂν ὁ ἀμφορίσκος ἦλθε μαζὶ μὲ ἄλλες ἐπιδράσεις ἀπὸ τὶς Κυκλάδες, αὐτὲς ποὺ ἔχει ἐπισημάνει ὅλη ἡ μέχρι σήμερα βιβλιογραφία, ἢ ἂν τὸ σχῆμα διαμορφώθηκε στὴν Ἀττικὴ καὶ μεταφέρθηκε ἔνworis στὰ νησιά, ὅπου ἔγινε ἀμέσως ἀποδεκτὸ ὡς ὑδροφόρο ἀγγεῖο³²⁹. Ἡ ἀπάντηση εἶναι θεμελιώδους σημασίας καὶ πρέπει νὰ μελετηθεῖ σὲ περισσότερο ὑλικό, προερχόμενο εἰ δυνατόν καὶ ἀπὸ ἄλλες ΠΚ Ι θέσεις τῆς Ἀττικῆς, γιατί ἂν ἐπιβεβαιωθεῖ ἡ δεύτερη περίπτωση, τότε οἱ συσχετισμοὶ Κυκλάδων καὶ Ἀττικῆς διαταράσσονται.

Χρονολογικὰ στοιχεῖα δηλώνει ἐπίσης ὁ τρόπος κατασκευῆς τῶν τάφων, ἀλλ' αὐτὰ δὲν μποροῦμε νὰ τὰ ἀξιοποιήσουμε πλήρως. Οἱ τρεῖς παλαιότεροι κιβωτιόσχημοι, ἐπενδυμένοι μὲ λεπτὲς πλάκες σχιστολίθου, ἀποδείχθηκε ἀνασκαφικὰ ὅτι ὑπέστησαν κάποτε μετασκευὴ καὶ ἐξομιώθηκαν λειτουργικὰ καὶ μορφολογικὰ μὲ τὸν ἐνιαῖο τύπο τοῦ νεκροταφείου. Χρονολογικὰ, δὲν μπορεῖ νὰ προσδιορισθεῖ ἡ στιγμή ποὺ εἰσῆχθη ὁ νέος κτιστὸς λάκκος μὲ εἴσοδο, οὔτε ἂν ὅλες οἱ ὑπερκείμενες καὶ ὄρατὲς ἐξωτερικὰ κατασκευὲς ἐφαρμόσθηκαν συγχρόνως. Στὸ νεκροταφεῖο ὑπάρχουν ἀκόμα πολλοὶ τάφοι ἄσκαφοι μὲ ἰδιαιτερότητες ποὺ μπορεῖ νὰ ἀποτελέσουν ἀποδεικτικὰ στοιχεῖα. Τὸ γεγονὸς εἶναι ὅτι καὶ οἱ τρεῖς μετεσκευασμένοι τάφοι περιεῖχαν κτερίσματα τῆς ΝΛ ΙΙ/ΠΚ Ι περιόδου.

Παράλληλα, ὅμως, τὰ ἐπὶ μέρους στοιχεῖα ὁρισμένων τάφων δὲν συμπίπτουν χρονολογικὰ μεταξὺ τους. Τὸ παλαιότερο ὅλων κτέρισμα T.25,1 ἦταν σὲ κιβωτιόσχημο

324. Marinatos, 1970e, 350.

325. Rambach II, 2000, 255-264. "Ὅμως ἡ ἀδυναμία του νὰ χρησιμοποιήσει τὰ ἡμερολόγια τῆς ἀνασκαφῆς τὸν ὀδήγησε σὲ ἐσφαλμένη ἀπόδοση τῶν κτερισμάτων σὲ συγκεκριμένους τάφους καὶ τοῦτο σχηματίζει παραπλανητικὴ εἰκόνα γιὰ τὸ περιεχόμενο τῶν λάκκων.

326. Γιὰ σύνοψη τοῦ θέματος μὲ ἐκτενὴ βιβλιογραφία, βλ. Manning 1995, 42-44.

327. Πετράκος 2001, 22. Βλ. καὶ ὅστρακα πιθανῶς ἀμφορίσκου Πλάτων 1966, πίν. 63α.

328. Weisshaar 1989, 142.

329. Ἐνδιαφέρουσα ἐνδειξὴ παρέχουν σχήματα μεγάλων ἀγγείων Πετράκος 2003, εἰκ. 5.

λάκκο επενδυμένο με πλάκες ασβεστολίθου που θεωρείται νεότερης χρήσεως υλικό. Έξ ἄλλου τὸ ἄνοιγμα τῆς εἰσόδου του δὲν κλείνεται, ὡς συνήθως, με σχιστόπλακα ἀλλὰ, ἴσως μετὰ τὴν καταστροφή τῆς πλάκας, με τοῖχο κτισμένο με τρόπο πού θυμίζει ἰχθυάκανθα, σύστημα χαρακτηριστικὸ τῆς ΠΕ II περιόδου. Στὸ διάστημα πού χωρίζει τὸν ρυθμὸ διακοσμήσεως τοῦ T.25,1 ἀπὸ τὴν ἀρχή, ἔστω, τῆς ΠΕ II ἢ «οἰκογένεια» πού κατεῖχε τὸν τάφο πρέπει νὰ εἶχε χάσει πολὺ περισσότερα ἀπὸ ὀκτὼ μέλη, ὅσα τὰ κρανία τοῦ λάκκου. Συνεπῶς κάποια ἀπὸ τὶς τρεῖς ἐνδείξεις (φλοιωτὴ διακόσμηση – ἐπένδυση σχιστολιθικῶν πλακῶν³³⁰ – σύστημα ἰχθυάκανθας) πρέπει νὰ μὴν ἔχει τὴ χρονολογικὴ ἀξία πού τῆς ἀποδίδουμε.

Τὸ σύστημα ἰχθυάκανθας ἀναγνωρίζεται ἀκόμα σὲ τμῆμα τοῦ περιβόλου τοῦ τάφου 5 καὶ κυρίως στὴν ἀνώτατη στρώση ἐπενδύσεως τοῦ τάφου 10, πού προφανῶς ἐπιδιορθώθηκε ἢ προστέθηκε σὲ κάποια φάση του. Τὰ εἴκοσι δύο κρανία τοῦ λάκκου συνηγοροῦν πράγματι ὑπὲρ τῆς μακροχρόνιας χρήσεως τοῦ λάκκου καὶ ἓνα ἀπὸ τὰ κτερίσματά του (ἢ προχοΐσκη 10,2) ἐπιτρέπει νὰ δεχθοῦμε ὅτι ὁ τάφος χρησιμοποιήθηκε μέχρι τὴν ἀρχὴ τῆς ΠΕ II.

330. Βλ. ἀνωτέρω, Οἰκοδομικά.

ΤΑΦΙΚΑ ΕΘΙΜΑ

Ἡ διαδικασία τῆς ἐτοιμασίας τοῦ λάκκου καὶ ἡ τελετουργία, ποὺ ἀκολουθεῖται γιὰ τὴν ταφή τῶν νεκρῶν στὸ Τοῦπι, μπορεῖ νὰ ἀνασυσταθεῖ στὰ κύρια σημεῖα, σύμφωνα μὲ τὰ κατὰ χώραν εὑρήματα.

Ὅλοι οἱ τάφοι ἔχουν ἐνιαῖο τυποποιημένο σχῆμα, μὲ συγκεκριμένα κατασκευαστικά στοιχεῖα, ποὺ διευκολύνουν τὴν ἐπανειλημμένη χρήση τους γιὰ τὴν ταφή τῶν μελῶν μιᾶς οἰκογένειας.

Τὸ ἄνοιγμα τοῦ τάφου ἀρχίζει μὲ τὴν ἀπελευθέρωση τοῦ προθύρου ἀπὸ πέτρες καὶ χώματα. Πρῶτα ἀφαιρεῖται τὸ ἐπιφανειακὸ στρώμα, ποὺ ἔχει συχνὰ διαμορφωθεῖ σὲ ὑπερυψωμένο ἐπίπεδο μὲ καμπύλη ἀπόληξη στὰ ἀνατολικά, καὶ στὴ συνέχεια οἱ σκεπασμένες πέτρες καὶ τὰ χώματα ἀπὸ τὸ κατώτερο τμῆμα τοῦ προθύρου. Ἔτσι ἀποκαλύπτεται καὶ ἀπομακρύνεται ἡ κατακόρυφη πλάκα ποὺ φράσσει τὸ πλευρικὸ ἄνοιγμα καὶ παρουσιάζεται ἡ εἴσοδος. Ἡ πλάκα αὐτὴ εἶναι κατὰ κανόνα λεπτὴ σχιστολιθική, γενικῶς ὀρθογώνια μὲ ὀριζόντια (T.16), γωνιώδη (T.5) ἢ τριγωνικὴ (T.10) ἀπόληξη. Παχιὰ ἀσβεστολιθικὴ πλάκα (T.3) ἢ ἄνοιγμα κτισμένο μὲ πέτρες (T.25) ἀπαντῶνται σπάνια. Ἐπίσης, ἐλάχιστοι εἶναι οἱ τάφοι ποὺ βρέθηκαν μὲ ἄφρακτη εἴσοδο (T.14, T.18, T.19, T.33), ἀλλὰ σ' αὐτοὺς εἶναι προφανεῖς οἱ εἰδικοὶ λόγοι ποὺ παρῶντες τὴν ἐπανατοποθέτηση τῆς πλάκας.

Στὶς περιπτώσεις ποὺ τὸ ἄνοιγμα εἶναι ὑπερβολικὰ στενὸ, κρημνίζεται τὸ ἓνα τμῆμα τῆς ἀνατολικῆς παρειᾶς τοῦ λάκκου, συνήθως τὸ πρὸς Νότον, αὐτὸ ποὺ παρουσιάζεται σήμερα πρόχειρα κτισμένο (βλ. εἰκ. 61, 64, 86). Ἡ διαπλάτυνση τοῦ ανοίγματος ἐπιδιώκεται ὅχι μόνον γιὰ τὴν εἰσαγωγή τοῦ νεκροῦ, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴ διέλευση ἀτόμου ποὺ θὰ ἐλευθερώσει καὶ θὰ ἐτοιμάσει τὸν χώρο τῆς νέας ταφῆς. Ἡ ἐργασία τοῦ προδίδεται καὶ βεβαιώνεται πλήρως ἀπὸ τὴ διάταξη τῶν εὑρημάτων μέσα σὲ λάκκο, τυπικὴ στὰ γενικά σημεῖα, καθὼς καὶ ἀπὸ ὀρισμένες λεπτομέρειες.

Τὰ ὅστα τοῦ προηγούμενου νεκροῦ συγκεντρώνονται κατὰ κανόνα στὸ τέρμα τοῦ λάκκου, στὸ δυτικὸ τμῆμα του³³¹. Σὲ ὀρισμένες μάλιστα περιπτώσεις, ὅπως ἔχει εἰδικὰ παρατηρηθεῖ στοὺς τάφους 33 καὶ 36 (εἰκ. 202, 230), καὶ ἀκόμα φαίνεται σὲ ἀρκετὲς ἀνασκαφικὲς φωτογραφίες, τὰ ὅστα δὲν παραμερίζονται τυχαῖα καὶ ἀκατάστατα, ἀλλὰ συγκεντρώνονται κατὰ ομάδες. Ὅλα τὰ μακρὰ βρίσκονται συνήθως τοποθετημένα μαζί, παράπλευρα ἢ ἀκτινωτά (εἰκ. 12, 33). Ἀντίθετα οἱ σπόνδυλοι, τὰ πλευρά, οἱ φάλαγγες ποδιῶν καὶ χειρῶν, τὰ ὅστα τῆς λεκάνης καὶ ὅλα τὰ μικρὰ συσσωρεύονται κάπου ἐκεῖ δίπλα τους, χωρὶς συγκεκριμένη διάταξη. Σὲ σπάνιες περιπτώσεις τμήματα σκελετῶν διατηροῦνται ἀλώβητα στὴ θέση τους (T.18, T.20). Τοῦτο μπορεῖ νὰ σημαίνει ὅτι κατὰ τὸν χρόνο τῆς τελευταίας ταφῆς δὲν εἶχαν ἀκόμη διαλυθεῖ πλήρως οἱ σάρκες τῶν συγκεκριμένων νεκρῶν. Ἀντίθετα, ἀπίθανο φαίνεται νὰ τεμαχίσθηκε ὁ νεκρὸς προκειμένου νὰ τοποθετηθεῖ μέσα στὸν λάκκο. Ἀκόμη καὶ γιὰ

331. Ἀντίθετα στὸν Ἅγιο Κοσμᾶ, ὅπου ἡ ταφή γίνεται ἐκ τῶν ἄνω, τὰ ὅστα εἶχαν συγκεντρωθεῖ ἐμπρὸς ἀπὸ τὴ συμβολικὴ θύρα Mylonas 1959, 66.

λόγους κοινῆς πρακτικῆς ὁ τεμαχισμὸς ἐμπρὸς ἀπὸ τὸν τάφο θὰ ἦταν δυσκολότερος, ἀπὸ ὅ,τι ἡ ἐντονότερη συστολὴ τῶν μελῶν τοῦ νεκροῦ γιὰ νὰ ἐξοικονομηθεῖ χώρος στὸν ὑπάρχοντα λάκκο.

Ἰδιαίτερη φροντίδα λαμβάνεται γιὰ τὰ κρανία ποὺ τοποθετοῦνται μὲ τάξη στὴ σειρὰ, συνήθως κατὰ μῆκος τῆς νότιας καὶ δυτικῆς παρεϊᾶς ἢ περὶ τὴ ΝΔ. γωνία καὶ σπάνια μεμονωμένα ἀπέναντι στὴ βόρεια πλευρὰ ἢ σὲ γωνία τῆς εἰσόδου (εἰκ. 12, 49, 74, 229).

Κατὰ τὶς ἐπανειλημμένες ταφές, μὲ τὴν αὐξήση τοῦ ὄγκου τῶν ὀστέων, τὰ κρανία σχηματίζουν ἐπάλληλα καὶ σαφῶς διακρινόμενα στρώματα. Παρ' ὅλες ὁμως τὶς φροντίδες ὑφίστανται φθορές. Τὰ κατώτατα κυρίως σπᾶνε καὶ θρυψαλιάζονται καὶ μόνον τὰ ἀνώτατα σώζονται κατὰ τὸ πλεῖστον ἀκέραια (T.2, T.33, T.36). Ἡ τόσο ἐπιμελημένη τακτοποίηση τῶν κρανίων στὸ πιὸ ἀπομακρυσμένο ἀπὸ τὴν εἴσοδο σημεῖο, δηλαδή περὶ τὰ 0.80-1.00 μ. μακριά, φανερώνει ὅτι ἡ σύμπτυξη δὲν εἶχε γίνεи ἀπὸ τὴν ἀπόσταση τοῦ ἀνοιγματος χρησιμοποιώντας κάποιο ραβδὶ ἢ παρόμοιο βοηθητικὸ μέσο. Ἄρα συνάγεται ὅτι γιὰ τὴν ἐργασία αὐτὴ καὶ κυρίως γιὰ τὴν τοποθέτηση τῶν κρανίων, ἔπρεπε νὰ εἰσέλθει κάποιο ἄτομο, συρόμενο ἔστω, μέχρι τὴ μέση τοῦ λάκκου (εἰκ. 243). Κυρίως ὁμως ἀποδεικνύει προφανῆ φροντίδα καὶ ἰδιαίτερο σεβασμὸ πρὸς τὰ ὀστά τοῦ νεκροῦ, ποὺ δὲν ἔχουμε συναντήσει καὶ παρατηρήσει σὲ ἄλλες περιοχές καὶ περιόδους τῆς Προϊστορικῆς ἐποχῆς. Ἐξ ἴσου ἐπιμελημένα καθαρίζεται τὸ ἀνατολικὸ τμήμα τοῦ λάκκου ἀπὸ παλαιὰ ὀστά καὶ κτερίσματα. Τὸ δάπεδο, παρὰ τὴ βαθμιαία μικρὴ ἀνύψωση τῆς στάθμης του, παρουσιάζει, ὅσο γνωρίζουμε, χώματα καθαρὰ, ποὺ περιέχουν μόνον διάσπαρτα μικρὰ ὀστά (π.χ. T.2, T.5, T.11 κλπ.). Σὲ ἄλλες περιπτώσεις, μεγαλύτερα ὀστά ἢ καὶ κάποιο κρανίον (π.χ. T.19) βρίσκονται πρᾶγματι στὴν ἐπιφάνεια τοῦ γεμίματος, πολὺ κοντὰ στὸν σκελετὸ τοῦ τελευταίου νεκροῦ. Καθὼς ὁμως τοῦτο συμβαίνει μόνον στὸ ἀνώτατο στρῶμα, δηλαδή μετὰ τὴν ὀριστικὴ ἐγκατάλειψη τοῦ τάφου, πρέπει νὰ ὑποθέσουμε ὅτι τὰ ὀστά αὐτὰ μεταφέρθηκαν ἕως ἐκεῖ ἐπιπλέοντα στὰ νερὰ ποὺ κατέκλυσαν τὸν λάκκο, ὅταν ἀκόμα δὲν εἶχε γεμίσει μὲ τὸ φορητὸ χῶμα τῆς φυσικῆς διαβρώσεως, ὅπως τὸ κρανίον κάτω ἀπὸ τὸ ἀνώφλι στὸν T.33.

Μετὰ τὴν ἐτοιμασία τοῦ χώρου, ὁ νεκρὸς ἐνταφιάζεται πάντοτε ἐμπρὸς ἀπὸ τὴν εἴσοδο, συνήθως ἐγκάρσια πρὸς τὸ μῆκος τοῦ λάκκου (εἰκ. 22, 56, 82 κ.ά.). Ἡ τοποθέτησή του στὸ σημεῖο αὐτὸ εἶναι ἀπολύτως φυσικὴ, ἐφ' ὅσον ὁ λάκκος εἶναι μικρὸς, σκεπάζεται ἐνιαῖα μὲ μία μεγάλη πλάκα καὶ ὁ νεκρὸς εἰσάγεται ἀπὸ τὸ πλευρικὸ ἀνοιγμα³³².

Ἡ θέσις αὐτὴ καὶ ἡ ταφὴ μέσω τῆς εἰσόδου καθιερώθηκαν ἐθιμικὰ καὶ γρήγορα, διότι παρατηροῦνται ἀκόμα καὶ σὲ λάκκους καλυμμένους μὲ μικρὲς πλάκες ποὺ θὰ μπορούσαν νὰ ἀφαιρεθοῦν γιὰ νὰ ταφεῖ ὁ νεκρὸς ἐκ τῶν ἄνω. Σὲ δύο μέχρι σήμερα τάφους (T.14, T.33) ἀποκαλύφθηκε ταφὴ κατὰ χώραν, ὅχι μέσα στὸν λάκκο, ἀλλὰ στὸ πρόθυρο. Ὁ λόγος εἶναι προφανής, διότι καὶ στοὺς δύο οἱ καλυπτήριες εἶχαν σπάσει καὶ εἶχαν καταστήσει ἀπαγορευτικὴ τὴν εἴσοδο γιὰ ὅποιαδήποτε ἐπέμβαση μέσα στὸν στεγασμένο χώρο. Σ' αὐτὲς τὶς περιπτώσεις, ἐνῶ θὰ ἦταν εὐκαιρία νὰ ἀνοίξουν ἐκ τῶν ἄνω τὸν λάκκο, νὰ τοποθετήσουν τὸν νεκρὸ καὶ νὰ ἐπιδιορθώσουν, νὰ ἀντι-

332. Ἀντίθετα στὴν Κέα, ὅπου ἡ ταφὴ γίνεται ἀπὸ τὴν ὀροφή, δὲν τηρεῖται ὀρισμένη θέσις τοῦ νεκροῦ Coleman 1977, 48.

καταστήσουν τις σπασμένες πλάκες, ὁ νεκρὸς συμπτύσσεται μέσα σὲ ιδιαίτερα περιορισμένο ὄρυγμα³³³.

Παρὰ τις ἐπανειλημμένες διαπιστώσεις καὶ ἀποδείξεις περὶ τῆς ταφῆς τῶν νεκρῶν ἀπὸ τὴν εἴσοδο, παρατηροῦμε ὅτι μερικοὶ ἄσκαφοι τοῦ βορείου τμήματος παρουσιάζουν «ἀνωμαλίες», πού ἴσως ὀφείλονται σὲ μεταβολὴ ἢ παραμέληση τοῦ κρατοῦντος ἐθίμου. Στὸν τάφο 47 ἡ κεκλιμένη θέσις τῆς δυτικῆς καλυπτήριος, ἡ καταστροφή τοῦ ἀρχικοῦ ὑπέργειου κτιστοῦ πλαισίου καὶ τὸ μεγάλο ἀκάλυπτο κενὸ μεταξὺ τῶν δύο πλακῶν ἐπιτρέπουν νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ὅλα αὐτὰ ὀφείλονται σὲ ἀνοίγμα τοῦ λάκκου ἀπὸ τὴν ὄροφή.

Ὁ νεκρὸς τοποθετεῖται ἀκουμπισμένος στὸ δεξιὸ πλευρὸ σὲ στάση ἰσχυρῶς συνεσταλμένη, τυπικὴ στὰ περισσότερα νησιὰ τῶν Κυκλάδων³³⁴. Σπάνια ἀκουμπάει στὸ ἀριστερὸ καὶ ἀκόμα σπανιότερα βρίσκεται μὲ τὴν πλάτη στὸ ἔδαφος (T.18), ἀλλὰ πάντα συνεσταλμένος.

Ἡ ἀκριβὴς θέσις τῶν μελῶν δὲν εἶναι σὲ ὅλους ἡ ἴδια καὶ ἀπὸ τὴ διάκριση τῶν λεπτομερειῶν μπορεῖ νὰ συγκεντρωθοῦν οὐσιαστικὲς πληροφορίες. Ἐπὶ πλέον οἱ παρατηρήσεις αὐτὲς ἀποκοτῶν ιδιαίτερη ἀξία, ἐφ' ὅσον γνωρίζουμε ὅτι κατὰ τὴν ὥρα τῆς ταφῆς ὁ προσφερόμενος χώρος εἶχε ὀριακὲς διαστάσεις καὶ ἡ εὐχέρεια κινήσεως τοῦ ἐπιφορτισμένου μὲ τὸν ἐνταφιασμό ἦταν περιορισμένη μόνον στὸ πρὸ τοῦ ἀνοίγματος τμήμα. Αὐτονόητο εἶναι ὅτι καμία σύγκριση δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ μὲ τις συνθηκὲς «ἐργασίας» κατὰ τὸν ἐνταφιασμό σὲ λακκοειδεῖς τάφους, ἀνοιγόμενους ἀπὸ τὴν ὄροφή ἢ σὲ θαλαμωτοὺς μεγαλυτέρων διαστάσεων καὶ κυρίως ὕψους, ὅπου ἡ κυκλοφορία τῶν συγγενῶν ἦταν περίπου ἄνετη.

Σὲ γενικὲς γραμμὲς, οἱ θέσεις τῶν μελῶν μποροῦν νὰ σχηματίσουν τρεῖς τύπους. Πρῶτος: Τελείως λυγισμένοι ἀγκῶνες, βραχίονες ἐνωμένοι μὲ τοὺς πήχεις πού φθάνουν ἕως τὸ ὕψος τοῦ λαιμοῦ. Γόνατα τελείως λυγισμένα, μηροὶ καὶ κνήμες ἐνωμένα σὲ ὀρθὴ γωνία μὲ τὸ σῶμα (π.χ. T.11). Δεύτερος: Ἄνω ἄκρα ὅμοια μὲ τὸν πρῶτο τύπο, γόνατα λυγισμένα, ἀλλὰ οἱ κνήμες ἀποχωρισμένες ἀπὸ τοὺς μηρούς, δηλαδὴ οἱ ἀστράγαλοι ἀπὸ τοὺς γοφούς, καθὼς καὶ τὸ ἓνα σκέλος ἀπὸ τὸ ἄλλο (π.χ. T.3, T.7). Τρίτος: Ἄνω ἄκρα λυγισμένα στοὺς ἀγκῶνες, ἀλλὰ ἀποχωρισμένα ἀπὸ τὸ σῶμα μὲ παλάμες ἀκουμπισμένες στὸ δάπεδο, κάθε μία χωριστά. Κάτω μέρη ὅπως στὸν δεῦτερο τύπο (T.36)³³⁵.

Κάποτε, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸν τύπο, τὰ χέρια τοῦ νεκροῦ (T.5, T.18), οἱ παλάμες του ἢ καὶ αὐτὸ τὸ κεφάλι ἀκουμποῦν ἐπάνω σὲ μία μικρὴ πλάκα. Ὅμοια πλάκα ἀκάλυπτε δύο ἀγγεῖα στὸν T.33. Ἡ πλάκα ἢ πέτρα γιὰ προσκέφαλο ὑπάρχει καὶ σὲ ἄλλα νεκροταφεῖα³³⁶, ἐνῶ οἱ παλάμες ὑποθέτουμε ὅτι ἀκουμποῦσαν σὲ φθαρτὰ κτερίσματα, κυρίως τροφές, τοποθετημένες ἐπάνω τους χωρὶς σκεῦος.

Συμπληρωματικὰ καὶ κατὰ περίπτωσιν, ἐπάνω στὶς κλειδώσεις τοποθετεῖται μία

333. Ἐνταφιασμός ἀπὸ τὴν ὄροφή εἶναι ἡ πρώτη ἐντύπωση Μαρινάτος 1970α, 110. Marinatos 1970d, 154. Βλ. καὶ Cavanagh - Mee 1998, 16. Ὅσα στὸ πρόθυρο Mylonas 1959, 73, εἰκ. 49, σχ. 20.

334. Πρβ. Doumas 1977, 54 κέ. Πὰ γενικὲς παρατηρήσεις βλ. Treuil κ.ἀ. 1989, 140, 180 κ.ἀ. Πρβ. καὶ Broodbank 2000, 199, περὶ διαφορᾶς μεταξὺ δεξιοῦ καὶ ἀριστεροῦ πλευροῦ στὶς βόρειες καὶ νότιες Κυκλάδες. Ὅμως στὴν Ὑπονεολιθικὴ Κέα τοποθετοῦνται ἀδιακρίτως δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ Coleman 1977, 48.

335. Πρβ. λεπτομερεῖς παρατηρήσεις σὲ τάφους τῆς Κέας Coleman 1977, 48.

336. Doumas 1977, 54, 66. Barber 1987, 80.

πέτρα για να συγκρατήσει τα πιθανώς άνορθωμένα μέλη. Τοῦτο διαπιστώθηκε ἐπάνω στὸν ἀγκῶνα καὶ δίπλα στὸ γόνατο τοῦ τελευταίου νεκροῦ τοῦ τάφου 36. Τὸν ἴδιο σκοπὸ εἰκάζεται ὅτι ἐπιτελοῦσαν οἱ μεμονωμένες κροκάλες μέσα στὸν λάκκο τῶν τάφων 7 καὶ 12³³⁷. Ὅμοίως, δὲν ἀποκλείεται ἡ πλάκα ἐπάνω στὸν νεκρὸ τοῦ προθύρου τοῦ τάφου 14 νὰ εἶχε ριφθεῖ ἐκεῖ γιὰ νὰ καταπλακώσει τὸ στέρνο του.

Ἐπανερχόμενοι στὸν σχηματισμὸ τῆς τελικῆς θέσεως τῶν νεκρῶν παρατηροῦμε ὅτι, στὸν πρῶτο τύπο, ἡ ἔνωση τῶν ἄνω ἄκρων μὲ τὸν κορμὸ δὲν ἀφήνει ἀμφιβολία ὅτι τὰ χέρια ἦταν σφικτὰ καὶ στερεὰ δεμένα στὸ σῶμα, ἐνῶ τὰ πόδια εἶχαν δεθεῖ ἐπίσης σφικτὰ ἀλλὰ μόνον μεταξύ τους, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ σῶμα. Στὸν δεύτερο, ὁ ἀποχωρισμὸς τῶν μηρῶν ἀπὸ τὶς κνήμες φανερώνει χαλαρότερη σύνδεση, καὶ δὲν ἀποκλείεται ἡ διευθέτηση τῶν κάτω ἄκρων νὰ γινόταν ἐπὶ τόπου, μέσα στὸν λάκκο. Στὸν τρίτο τύπο, ἡ τελικὴ στάση τοῦ νεκροῦ διαμορφωνόταν μέσα στὸν λάκκο. Τὰ πόδια δύσκολα συγκρατούμενα καὶ βαριά, πέφτουν χαλαρὰ καὶ θυμίζουν στάση κοιμώμενου, μὲ τὸ ἄνω σκέλος λιγότερο λυγισμένο ἀπὸ τὸ κάτω, μία στάση ποὺ πιθανὸν νὰ σχηματίζεται τυχαῖα κατὰ τὴν ἐγκατάλειψη τοῦ ἄψυχου σώματος στὸν λάκκο. Ἡ θέση ὅμως τοῦ ἐλεύθερου ἄψυχου σώματος, καὶ κυρίως τῶν χειρῶν μὲ τὶς παλάμες τοποθετημένες ἐπιμελημένα ἐμπρὸς ἀπὸ τὸ πρόσωπο, ἢ μία ὑψηλότερα τῆς ἄλλης ἢ δίπλα στὴ λεκάνη, μὲ ὅλα τὰ δάκτυλα τεντωμένα ἐπάνω στὸ ἔδαφος, ὅπως στὸν τάφο 21 καὶ κυρίως στὸν τάφο 36, ἢ ἀγκιστρωμένα στὸν βραχίονα (T.18), δὲν μπορεῖ νὰ ἔχει δοθεῖ κατὰ τὴν ἐτοιμασία τοῦ νεκροῦ στὸ σπίτι του ἀλλὰ μόνον ἐπὶ τόπου σὲ ἄμεση σχέση μὲ τὴν τελικὴ θέση καὶ τὸ ἔδαφος. Τοῦτο σημαίνει ὅτι (τὴν ὥρα ἐκείνη) τὸ σῶμα διατηροῦσε ἀκόμα κάποια εὐκαμψία καὶ συνεπῶς ὁ νεκρὸς εἶχε μεταφερθεῖ στὸν λάκκο ἀμέσως μετὰ τὸν θάνατό του³³⁸. Κατὰ συνέπεια, ὁ ἐνταφιασμὸς τοῦ νεκροῦ εἶχε ὅπωςδήποτε ὁλοκληρωθεῖ σὲ διάστημα μικρότερο τῶν ἑξὶ ὡρῶν ἀπὸ τῆς τελευταίας του, πρὶν νὰ φθάσει τὸ σῶμα σὲ πλήρη ἀκαμψία.

Ὁ νεκρὸς συνοδεύεται ἀπὸ ἐλάχιστα κτερίσματα, ἓνα ἀγγεῖο τὸ πολὺ ἀκουμπισμένο ἐμπρὸς του καὶ κατὰ περίπτωσιν ἓνα κόσμημα ἢ ἐλάχιστες χάνδρες ποὺ πιθανὸν ἀποτελοῦσαν περὶαπτα. Στὰ προσωπικὰ ἀντικείμενα θὰ πρέπει νὰ προστεθοῦν οἱ πολλοὶ χρωματοτρίπτες καὶ τὰ μικρὰ λίθινα πινάκια, ὅπου παρασκεύαζαν τὶς βαφές καλλωπισμοῦ. Ἐπὶ πλέον, πολλοὶ τάφοι περιέχουν τουλάχιστον μία λεπίδα ὀψιανοῦ μὲ τέτοια συχνότητα, ποὺ ἴσως σημαίνει ὅτι εἶχε κάποια σχέση μὲ τὴν ἐτοιμασία τοῦ νεκροῦ ἢ τὴν τελετουργία τῆς ταφῆς³³⁹. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν πτωχὴ κτέριση, ἐντύπωση προκαλεῖ ἡ ἐλάχιστη κεραμεικὴ σὲ ὄστρακα, ποὺ βρίσκεται τόσο μέσα στοὺς λάκκους ὅσο καὶ στὸ πρόθυρο. Τὰ ἀγγεῖα ποὺ εἶχαν προσφερθεῖ στοὺς παλαιότερους νεκροὺς, βρίσκονται καὶ αὐτὰ συγκεντρωμένα δίπλα στὴν εἴσοδο (T.33) ἢ στὸ δυτικὸ τμήμα, ἀνάμεσα στὰ ὀστά, ἀκέραια ἢ μὲ διαρρηγμένα τοιχώματα, ἀλλὰ τὰ κομμάτια τους εἶναι διατηρημένα ἐπὶ τόπου³⁴⁰. Πολὺ λίγα εἶναι τὰ φθαρμένα (T.6,5,

337. Πρβ. Τσουντα 1898, 147-148. Σπυρόπουλος 1969, 38. Barber 1987, 80 κ.ά.

338. Πρβ. Mylonas 1959, 120.

339. Πρβ. αὐτόθι, 119. Barber 1987, 81 κ.ά. Βλ. λεπίδες σὲ πολλοὺς Κυκλαδικοὺς τάφους Carter 2004.

340. Συγκεκριμένη θέση, μὲ τὴ διακοσμητικὴ ἐπιφάνεια πρὸς τὰ ἄνω εἶχαν τὰ τηγανόσχημα καὶ τὰ «καλύμματα». Ἀνάστροφα βρέθηκαν μόνον τὸ T.33,2 καὶ τὸ T.16,1, τὸ ὁποῖο πιθανὸν νὰ μετακινήθηκε κατὰ τὴν ἐπισκευὴ τοῦ λάκκου.

T.11,5, T.22,2 κ.ά.), ενώ διάσπαρτη κεραμεική, διασκορπισμένη μετά τη θραύση και την άχρηστευση των αγγείων, είναι ουσιαστικά ανύπαρκτη.

Έξ άλλου σημειώνεται ότι τα αγγεία μέσα στους τάφους είναι πάντα αριθμητικά πολύ λιγότερα από τα κρανία. Άρα, αν όρισμένα δεν είχαν συστηματικά αφαιρεθεί, τότε θα πρέπει να υποθέσουμε ότι δεν συνοδεύονταν όλοι οι νεκροί με αγγεία ή, τέλος, ότι οι προσφορές είχαν αποθεθεί εκτός του τάφου και του περιβόλου, σε άλλο σημείο του νεκροταφείου³⁴¹. Πά το θέμα αυτό πολλές διαφωτιστικές πληροφορίες αναμένεται να προκύψουν από τη μελέτη του περιεχομένου του Αποθέτη 39.

Μετά την έναπόθεση του νεκρού ή επένδυση της ανατολικής πλευράς του λάκκου, αν είχε προηγουμένως γκρεμισθεί, κτίζεται κάπως πρόχειρα και κλείνεται το άνοιγμα με τη λεπτή σχιστολιθική πλάκα, που είχε αρχικά αφαιρεθεί. Η πλάκα πατάει ουσιαστικά στο κατώφλι, κάποτε όμως μετά από τις επανειλημμένες επεμβάσεις, ή στάθμη του προθύρου έχει ανέβει κάπως υψηλότερα (T.21, T.22).

Στή συνέχεια, το όρυγμα γεμίζεται χαμηλά με καθαρό χώμα και υψηλότερα, εμπρός από την πλάκα-θύρα της εισόδου, ρίχνονται πέτρες σε δύο, τρεις ή και περισσότερες στρώσεις, που σφραγίζουν τελείως την είσοδο και υπερέχουν της επιφάνειας του έξωτερικού δαπέδου. Το γέμισμα του προθύρου με πέτρες είναι ένα τυπικό, σχολαστικά επαναλαμβανόμενο έθιμο, που μπορεί να προήλθε και αυτό από ουσιαστική ανάγκη.

Η ρίψη λίθων σε όρισμένο σημείο αποτελεί για πολλούς λαούς σε διάφορες εποχές μία πρακτική αναθέματος ή μέσο αποτροπής του κακού και θεραπείας της βασιανίας. Κάποια παρόμοια εκδήλωση μπορεί βεβαίως να σφραγίζει και στο νεκροταφείο του Τσέπι το θλιβερό γεγονός του θανάτου. Στα δύο όμως πρόθυρα που ανασκάφηκαν πρόσφατα (T.19, T.36) παρατηρήθηκε ότι στα κατώτερα σημεία τους οι πέτρες δεν ήταν άτακτα και τυχαία ριγμένες, αλλά στρωμένες τακτικά και συστηματικά³⁴² (είκ. 132, 218).

Η επιμελημένη εργασία σημαίνει ότι το σφράγισμα, αρχικά τουλάχιστον, επιβλήθηκε από λόγους πρακτικούς και σύντομα μετέπεσε σε έθιμο ταφικής τελετουργίας. Άπλως, ως μία πιθανότητα αναφέρεται ότι το στερεό σφράγισμα με πέτρες αντί για χώμα είχε σκοπό να αποτρέψει ζώα, οδηγημένα από την όσμη πτωμάτων, να σκάψουν το χώμα και να εισέλθουν στους τάφους.

Η σήμανση της εισόδου του τάφου επιτυγχάνεται με διάφορα μέσα. Εκτός από τον λιθοσωρό του προθύρου, ένδεικτική του σημείου είναι ή διακοπή της σειράς των λίθων στο μέσον της ανατολικής πλευράς του περιβόλου. Ακριβέστερος και «μνημειωδέστερος» καθορισμός επιτυγχάνεται όπωςδήποτε με τις δύο πλάκες που στήνονται όρθιες στα πλευρά του προθύρου, εγκάρσια προς τη φορά της εισόδου (π.χ. T.7, T.9, T.12). Το έθιμο αποτελεί τυπικό χαρακτηριστικό του νεκροταφείου, μεταγενέστερο της ίδρύσεώς του και με περιορισμένη χρήση. Το περίεργο είναι ότι, ενώ προστίθεται σε παλαιούς τάφους κατά τη μετασκευή τους³⁴³, απουσιάζει από άλλους, κτισμένους

341. Στο σχέδιο της παλαιάς ανασκαφής (είκ. 2) σημειώνεται θέση αγγείου έξω από τους τάφους 9, 11, 12, 16, χωρίς τη σχετική διευκρίνιση. Βλ. και ανωτέρω T.13.

342. Στο πρόθυρο του τάφου 33 είχαν τοποθετηθεί όστα και χαμηλότερα ταφή.

343. Βλ. T.3. Το πρόθυρο με τις πλάκες του T.16 θα έρευνήσει μελλοντικά.

ἐπιμελημένα καὶ ἐξ ὁλοκλήρου κατὰ τὸν τύπο τοῦ Τσέπι (π.χ. T.20, T.22, T.24 κ.ά.).

Ὁ τρόπος σημάσεως τῆς εἰσόδου μὲ στήλες φαίνεται μέχρι σήμερα μοναδικὸς γιὰ τὴν ἡπειρωτικὴ Ἑλλάδα καὶ τὶς Κυκλάδες. Ἡ ἐπινόηση ὀφείλεται στοὺς ἐντόπιους κατασκευαστὲς καὶ ἐφαρμόσθηκε κατὰ μία περιορισμένη χρονικὴ περίοδο, ἴσως ὅμως μόνον ἀπὸ ὀρισμένες οἰκογένειες. Τὸν ἴδιο προσορισμὸ μπορούμε ἀπὸ τώρα βάσιμα νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ἐκπλήρωναν οἱ ὄρθιες μυτερὲς πέτρες, ποὺ ἔχουν σημειωθεῖ ἐμπρὸς ἀπὸ τοὺς ἀσκαφους ἀκόμα τάφους τοῦ βόρειου τμήματος³⁴⁴. Σὲ ἄλλα νεκροταφεῖα ἢ σήμανση δὲν βρῆκε μμητὲς, ἀλλὰ οἱ τάφοι ἐκεῖ εἶναι διαφορετικοί, ἀπλοὶ λάκκοι, χωρὶς πλευρικὴ εἴσοδο³⁴⁵. Τὸ λοξὸ τελείωμα τῶν στηλῶν ποὺ καταλήγει σὲ ὀξεία γωνία, π.χ. T.36, καὶ ἀκόμη περισσότερο ἢ ὀξεία κορυφὴ στὶς ὄρθιες πέτρες (T.20, T.45 κλπ.) ἐπαναλαμβάνεται τόσο συχνά, ποὺ πρέπει νὰ ὑποθέσουμε ὅτι εἶχε κάποιο συμβολισμὸ ἢ συγκεκριμένη σημασία. Ἡ ὑπόθεση ἐνισχύεται ἀπὸ ὅμοια διαμόρφωση ὀρισμένων πλακῶν, ποὺ φράσσουν τὸ ἀνοιγμα τῆς εἰσόδου (π.χ. στοὺς T.5, T.10, T.12). Ἡ γωνιώδης κορυφὴ προδίδει ἐπίσης μερικὲς πλάκες μετακινημένες καὶ τοποθετημένες ἀνάστροφα, ὅπως στὸν τάφο 9 (εἰκ. 64) καὶ στὸν τάφο 22 (εἰκ. 158). Ἡ γωνιώδης ἀπόληξη δὲν ἦταν ἐξωτερικὰ ὁρατὴ γιὰ νὰ ὑποτεθεῖ ὅτι ἀποτελοῦσε σήμανση τῆς εἰσόδου καὶ συνεπῶς δὲν ἀπομένει ἄλλος λόγος κατασκευῆς παρὰ μόνον ὁ συμβολισμὸς. Γωνιώδης κορυφὴ ἀπαντᾷ ἐλάχιστες φορὲς στὶς Κυκλάδες, σὲ πλάκα ἐπενδύσεως λάκκου³⁴⁶ ποὺ ἐξέχει λίγα ἑκατοστὰ ἐπάνω ἀπὸ τὴν καλυπτήρια πλάκα. Ἄρα καὶ αὐτὴ δὲν εἶναι βέβαιον ὅτι ἦταν ἐξωτερικὰ ὁρατὴ³⁴⁷.

Ἄγνωστη παραμένει ἡ ἀρχικὴ χρησιμότητά καὶ ὁ συμβολισμὸς τοῦ ὑπέργειου λιθοπερίβλητου ἐπιπέδου ποὺ καλύπτει ὅλους τοὺς τάφους. Προδρομικὴ μορφή του πιθανὸν νὰ ἐντοπίζεται στὴ λιθόστρωτη ἐπιφάνεια ἐπάνω ἀπὸ τοὺς τάφους τῆς Κέας³⁴⁸, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ ἡ χρῆση του δὲν ἔχει διαπιστωθεῖ. Ἀντίθετα μάλιστα, ὁ ἀνασκαφέας, χωρὶς νὰ ἀποκλείει τὴ χρῆση τους ὡς βωμῶν γιὰ χοές, σαφῶς ἀναφέρει ὅτι ἐπάνω τους δὲν βρέθηκαν ἀπτὰ σημεῖα προσφορῶν καὶ ἐπὶ πλέον ἀμφιβάλλει ἂν τὰ λιθόστρωτα ἦταν ἀκάλυπτα καὶ ὁρατά³⁴⁹.

Στὸ Τσέπι ἡ ὑπέργεια κατασκευὴ ἀποτελεῖ τοπικὴ ἰδιαιτερότητα καὶ διαφέρει οὐσιαστικὰ ἀπὸ ὅλες τὶς προγενέστερες καὶ μεταγενέστερες παρόμοιες μορφές. Ἀναμφισβήτητο ἀποτελέσμα εἶναι ἡ ἐξωτερικὴ προβολὴ τῆς θέσεως τοῦ λάκκου, ὡς νὰ μὴν ἔφθανε γι' αὐτὸ ὁ περίβολος μὲ τὴν εἴσοδό του, ὁ λιθοσωρὸς καὶ οἱ ἐξέχουσες στήλες τοῦ προθύρου, ὅπου αὐτὲς ὑπῆρχαν. Τέλος, θετικὴ διαπίστωση ἀνασκαφικὰ βεβαιωμένη³⁵⁰ εἶναι τὸ μόνιμο σφράγισμα τῆς ὀροφῆς τοῦ λάκκου κατὰ τὴν κατασκευὴ του καὶ ἡ ὑποχρεωτικὴ ταφὴ τοῦ νεκροῦ ἀπὸ τὴν εἴσοδο, στοιχεῖα ποὺ δὲν εἶναι ἀρκετὰ γιὰ νὰ ἐξηγήσουν καὶ δικαιολογήσουν τὴν καθολικὴ ἐφαρμογὴ τῆς κατασκευῆς.

344. Βλ. T.44, T.52, T.57, κυρίως ὑψηλὴ, ὀγκώδης πέτρα στὸν T.45.

345. Βλ. πολὺ ἀπλούστερο τρόπο σὲ τάφο τοῦ Ἁγίου Κοσμᾶ Mylonas 1959, 98, εἰκ. 97.

346. Ζαφειρόπουλος 1960, 247, πίν. 216β. Ντούμας 1963, 278, πίν. 322γ.

347. Doumas 1977, 89-90, πίν. VIIa-d: Ἀκρωτήρι, T.11. Ὁ Fitton 1989, 25 σημειώνει ὅτι ἡ κορυφὴ ἐξέχει.

Ἴσως τοῦτο συνέβαινε στὸν τάφο τοῦ Δεσποτικοῦ Ζαφειρόπουλος, 1960, 247, πίν. 216β.

348. Coleman 1977, 45. Πὰ νεότερους στὶς Κυκλάδες, βλ. Doumas 1977, 36, 63 καὶ Barber 1987, 82, εἰκ. 56.

Στὸν Ἅγιο Κοσμᾶ Mylonas 1959, 65.

349. Coleman 1977, 45 καὶ 47.

350. Βλ. ἀνωτέρω, Οἰκοδομικά.

Παιδικοί τάφοι

Πα τον τρόπο και τη θέση ταφής των παιδιών στο Τσέπι έχουμε λίγα σχετικά στοιχεία. Παιδικά όστα και κρανία έχουν βρεθεί σε πολλούς τάφους και ή παρουσία τους διαπιστώθηκε επανειλημμένα από τον συμμετέχοντα στην ανασκαφή E. Breitingger. Τα περισσότερα είχαν αναμιχθεί στο πλήθος των παραμερισμένων όστων, ενώ μερικά πιθανόν να είχαν κάποια στενή σχέση με τους σκελετούς ενήλικων. Π.χ. στον τάφο 10 δύο βρεφικά κρανία, ίσως διδύμων, ήταν κάτω από τον σκελετό του τελευταίου νεκρού και στον τάφο 5 παιδικά όστα ακουμπούσαν σε ανδρικό σκελετό. Παράλληλα, μέσα στα όρια του ταφικού περιβάλου δημιουργούνται μικροί ρηχοί λάκκοι, κατά μίμηση των μεγάλων, ως ιδιαίτεροι παιδικοί τάφοι (T.5α και T.27). Οί τάφοι αυτοί δέν προορίζονταν για όλα τα νεκρά παιδιά της «οικογένειας», αλλά για ελάχιστα, ένα έως δύο το πολύ, ενώ τα υπόλοιπα ακολουθούσαν τους ενήλικες στον μεγάλο λάκκο³⁵¹, όπως π.χ. στους τάφους 5 και 5α. Άνεξάρτητος, με ιδιαίτερο ως φαίνεται περίβολο, είναι ο τάφος 15, πέρα από την είσοδο του τάφου 16³⁵².

Αυτά τα λίγα βεβαιωμένα εύρήματα οδηγούν στην υπόθεση ότι και άλλοι άσκαφείς σχηματισμοί, που έπί του παρόντος παραμένουν άσκαφοι, πιθανόν να καλύπτουν νεκρά παιδιά. Την έντύπωση αυτή δίνουν μια έπίπεδη άσβεστολιθική πλάκα στα ΝΑ. του τάφου 10 (είκ. 66, 67), πλάκες και πέτρες πίσω από τους τάφους 31 και 49, που χαρακτηρίζονται ως τάφοι 32 και 48 αντίστοιχα, καθώς και άλλοι σχηματισμοί χωρίς ιδιαίτερη άρίθμηση στα ΝΔ. του τάφου 50 (είκ. 260) και πίσω από τον περίβολο του τάφου 59 (είκ. 283, 284). Η υπόθεση πρέπει να διευκρινισθεί, διότι ο λάκκος T.19α, έξαρτημένος άμεσα από τον τάφο 19, άποδείχθηκε ότι δέν ήταν τάφος, αλλά μικρό όρυγμα με κατεστραμμένη κεραμική. Η ίδια πρακτική μπορεί να είχε εφαρμοσθεί ευρύτερα και οί ύποτιθέμενοι παιδικοί τάφοι να είναι τελικά μικροί άποθέτες που έχουν σχέση με τους γειτονικούς τάφους.

Οί τρεις άνεσκαμμένοι παιδικοί τάφοι άποτελούν μικρογραφία των μεγάλων. Όσο άπλή και αν είναι ή κατασκευή τους, έντύπωση προκαλεί ή προσπάθεια διατηρήσεως ή επαναλήψεως των τυπικών χαρακτηριστικών στοιχείων, όπως ή λίθινη έπένδυση των τοιχωμάτων, ή κατακόρυφη πλάκα στη θέση του άνοίγματος της εισόδου (T.15), οί πλευρικές στήλες (T.5α) και ή καλυπτήρια πλάκα (T.15, T.27). Παρά την ιδιαίτερη μεταχείριση, οί σκελετοί ήταν φθαρμένοι και δέν έχουμε πληροφορίες για τη στάση του παιδιού. Άγνωστο έπίσης είναι το είδος των κτερισμάτων που συνόδευαν τα παιδιά, πιθανώς φθαρτών, γιατί ως τώρα το μόνο άσφαλές είναι ένα κοχύλι μέσα στον τάφο 15.

Μοναδική και έντυπωσιακή είναι ή περίπτωση του τάφου 52, αν βέβαια το εύρημα έχει έρμηνευθεί σωστά. Ός λάκκος χρησιμοποιήθηκε ο έσωτερικός χώρος του όρθογωνίου υπεργείου κτιστού πλαισίου και το νήπιο τοποθετήθηκε επάνω στις καλυπτήριες. Η θέση μοιάζει και ύποκαθιστά τους συνήθεις παιδικούς και ή έπιλογή

351. Βλ. και παιδική ταφή μέσα σε ιδιαίτερη κοιλότητα του κυρίως τάφου Θεοχαράκη 1982, 82. Πρβ. Cavanagh - Mee 1998, 7-8 για τελική ΝΑ στην Κέα και Θαρρούνια. Όμοιες παιδικές ταφές στη ΜΕ περίοδο Μυλωνάς 1973, 246. Coleman 1977, 48, παιδικές ταφές μόνον σε πίθους.

352. Ό Pullen 1986, 178 θεωρεί ότι μόνον οί ενήλικες ένταφιάζονται σε νεκροταφεία.

αὐτὴ θὰ μποροῦσε νὰ ἀποδοθεῖ σὲ προχειρότητα, ἔλλειψη χρόνου ἢ καὶ ἀπροθυμία ἀνοιγματος τοῦ λάκκου τῶν ἐνηλίκων. Ἰδιότυπο ὅμως καὶ μοναδικὸ εἶναι τὸ πῆλινο περιβλήμα, ποὺ διαγράφει τὸ περίγραμμα παιδιοῦ καὶ ὁδηγεῖ στὴν ὑπόθεση περὶ τάφου³⁵³. Τὸ τρίγωνο σχῆμα μὲ ἀνοιγμα στὴ βάση του πρὸς Νότον, μπορεῖ νὰ συγκρατοῦσε καὶ νὰ ὑποστήριζε στὴ θέση του νηπίο. Τὸ κεφάλι ἦταν ἀκουμπισμένο σὲ πέτρα, τὸ σῶμα στὸ δεξιὸ πλευρὸ μὲ τὰ χέρια λυγισμένα τελείως, ἐπάνω στὸ στῆθος, καὶ τὰ πόδια σὲ ὀρθή γωνία πρὸς τὸ σῶμα, ποὺ πρόβαλλαν τεντωμένα ἢ λυγισμένα στὸ ἀνοιγμα τῆς βάσης τοῦ τριγώνου. Ἡ στάση του θυμίζει ἔντονα τὸν νεκρὸ τοῦ τάφου 11, ἀλλὰ τελικὰ ἡ ὑπόθεση δὲν μπορεῖ νὰ ἐπαληθευθεῖ, ἐφ' ὅσον ἀπουσίαζαν τὰ ὁστά καὶ ὅποιαδήποτε σχετικὴ περιγραφή.

Ἄν ὅμως παραμείνουμε στὴν ὑπόθεση τῆς ταφῆς νηπίου, ἡ χρῆση τοῦ περιβλήματος εἶναι αἰνιγματικὴ καὶ οἱ ἐρμηνεῖες ποικίλες: Συγκράτηση τοῦ λεπτοῦ σώματος στὴ θέση του, προφύλαξη καὶ προστασία ἀπὸ ἐξωτερικοὺς κινδύνους, περιορισμὸς τοῦ ὑπερβολικὰ μεγάλου λάκκου σὲ σχέση μὲ τὸ μέγεθος τοῦ νηπίου. Σὲ ὅλες τὶς περιπτώσεις, τὸ νεκρὸ σῶμα θὰ εἶχε καλυφθεῖ μὲ χῶμα καὶ θὰ ἀποτελοῦσε πρωτοφανὴ ἐξαίρεση ἀπὸ τὴ συνήθεια τῆς ταφῆς ἐν κενῷ.

353. Ἡ λεπτότατη ἐργασία τοῦ τελικοῦ καθαρισμοῦ, ἡ στερέωση τοῦ περιβλήματος καὶ ἡ λήψη τοῦ ἐκμαγείου ἐγινε ἀπὸ τὴν Ἀναστασία Βουτσινᾶ.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ἡ δημοσίευση τῆς ἀνασκαφῆς στὸ Τσέπι Μαραθῶνος ἀποτελεῖ ἰδιότυπη περίπωση, διότι ἐκθέτει μὲν ὅλα τὰ ὑπάρχοντα εὐρήματα, ἀλλὰ τὸ νεκροταφεῖο δὲν ἔχει πλήρως ἀποκαλυφθεῖ. Οἱ ἀρχαιότητες ποὺ παρουσιάζονται μὲ ὅλες τὶς λεπτομέρειες βρίσκονται σὲ διάφορα στάδια ἔρευνας. Ἐλάχιστες εἶναι πλήρως ἀνεσκαμμένες, πολλές ἀρκετὰ ἐρευνημένες καὶ ἄλλες, ἐπίσης πολλές, μόλις ἐπιφανειακὰ ἐπισημασμένες (κυρίως T.54-56, 58-64).

Οὐσιαστικὰ στὸ βιβλίο αὐτὸ περιγράφεται καὶ σχολιάζεται ἡ ἀνασκαφὴ ποὺ διακόπηκε μὲ τὸν θάνατο τοῦ Σπ. Μαρινάτου καὶ σ' αὐτὴν προστίθενται ἐλάχιστοι ἐπὶ πλέον τάφοι ἢ σημεῖα, ποὺ ἐρευνήθηκαν πρόσφατα μὲ σκοπὸ νὰ διαφωτίσουν τὰ πρῶτα εὐρήματα.

Ἡ παράθεση ὅλων τῶν στοιχείων ἀποκαλύπτει ἄγνωστες ὡς τώρα μεθόδους γιὰ τὴν οἰκοδόμηση τῶν τάφων καὶ γιὰ τὸν τρόπο ἐνταφιασμοῦ. Μὲ τὴν ἐπεξεργασία καὶ συνεκτίμηση ὅλων αὐτῶν τῶν παρατηρήσεων καὶ τὴ μελέτη τῶν κινητῶν εὐρημάτων μποροῦμε βαθμιαῖα νὰ ἀποκτήσουμε σὲ ἄδρες γραμμὲς τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς κοινωνίας τοῦ Πρωτοελλαδικοῦ Τσέπι καὶ τὴ βαθμίδα ἀνάπτυξης τῆς ἐποχῆς. Ἡ καταγωγή τῶν κατοίκων καὶ ἡ σχέση τους μὲ τὸν ἡπειρωτικὸ καὶ νησιωτικὸ χῶρο, ἡ διάθροιση τῆς κοινότητος, ὁρισμένες δοξασίες καὶ ἔθιμα, ἡ ἀνάπτυξη τῆς αἰσθητικῆς καὶ μερικὲς ἄλλες εἰδήσεις ὁδηγοῦν στὰ πρῶτα συμπεράσματα, ποὺ μποροῦν νὰ συναχθοῦν ἀπὸ τὴν ὥς τώρα ἔρευνα τοῦ νεκροταφείου.

Πὰ τὴ διαπίστωση τῆς καταγωγῆς τοῦ πληθυσμοῦ ἀναζητοῦμε ὁμοιότητες καὶ ἀναλογίες σὲ σύγχρονα εὐρήματα καὶ σχετικὲς κατασκευὲς ἄλλων περιοχῶν. Ἡ «ἐπινόηση» καὶ καθιέρωση ἰδιαίτερου τύπου τάφου σύνθετης κατασκευῆς, διαφέρει σημαντικὰ κατὰ τὴν τεχνικὴ ἀπὸ τοὺς ἀπλοὺς σκαπτοὺς λάκκους τῆς Νεολιθικῆς Ἑλλάδος, τοὺς κιβωτιόσχημους Κυκλαδικούς, ἀκόμα καὶ ἀπὸ τοὺς κτιστοὺς τῆς Κέας. Ὁμοίος τύπος ἴσως ὑπάρχει σὲ λίγους μεμονωμένους τῆς Ἀττικῆς, ἀλλ' ἡ κακὴ τους διατήρηση δὲν ἐπιτρέπει οὐσιαστικὴ χρῆση τῶν στοιχείων τους. Ἡ ἀνίχνευση παλαιότερων μορφῶν στὴν εὐρύτερη περιοχὴ τοῦ Μαραθῶνος, ποὺ ἦταν ὡς γνωστὸν κατοικημένη ἀπὸ τὴν ἀρχαιότερη Νεολιθικὴ³⁵⁴, δὲν εἶναι ἐφικτή. Τάφοι δὲν ἔχουν ἀκόμα βρεθεῖ καὶ ἡ κεραμικὴ τῆς Νέας Μάκρης δὲν παρουσιάζει χαρακτηριστικὰ τοῦ Τσέπι³⁵⁵. Τὰ μεγάλα νεκροταφεῖα τοῦ Ἁγίου Κοσμᾶ, τῆς Μάνικας, τῶν Λιθαρῶν κλπ. χρησιμοποιήθηκαν ἀργότερα, στὴν ΠΕ II περίοδο, ἐνῶ οἱ λίγοι γνωστοὶ τάφοι τῆς ΠΕ I εἶναι μεμονωμένοι καὶ σὲ θέσεις ἀπομακρυσμένες³⁵⁶.

354. Παντελίδου Γκόφα 1991, 1995 καὶ 1997α κυρίως 123-129, ὅπου βιβλιογραφία τῆς Νεολιθικῆς Ἀττικῆς.

355. Ὁ τάφος τῆς Νέας Μάκρης, Θεοχαράκη 1980, εἶναι λίγο νεότερος τοῦ Τσέπι. Σύγχρονοι φαίνονται δύο λακκοειδεῖς τάφοι, ποὺ ἀποκαλύφθηκαν ἐσχάτως κατὰ τὴ διάνοιξη εὐρυτάτου θεμελίου γύρω ἀπὸ τοὺς δύο ΜΕ τύμβους Βρανᾶ γιὰ τὴ στήριξη τοῦ προστατευτικοῦ στεγάστρου.

356. Ἐνας στὴν Εὐτρηση καὶ λίγο ἀργότερα ἓνας παιδικὸς στὴν Τσοῦγκιζα Νεμέας Goldman 1931, 221. Pullen 1990, 343.

Τὰ περισσότερα καὶ πιὸ σχετικὰ παράλληλα ἐντοπίζονται ὅπωςδήποτε στὶς Κυκλάδες, ἀλλὰ σπανίως τὰ χαρακτηριστικὰ τῶν δύο περιοχῶν συμπίπτουν ἀπόλυτα. Ἡ ἔκταση τῶν πρῶμων νεκροταφείων στὸν Πηλό, τὶς Λάγκουδες καὶ τὸν Πλαστηρᾶ εἶναι περιορισμένη καὶ ἡ διάταξη τῶν λάκκων τυχαία, χωρὶς ὀργάνωση καὶ χωρὶς περὶβολο. Οἱ τάφοι ἐκεῖ εἶναι μικροὶ κιβωτιόσχημοι, ἐπενδυμένοι μὲ σχιστόπλακες ἢ κτισμένοι στὴ μία πλευρά τους, καὶ κάθε λάκκος περιέχει συνήθως μόνον ἓνα νεκρό. Πολλαπλὲς ταφές, πολὺ λιγότερες ἀπὸ ὅσες στὸ Τσέπι, ἐπισημάνθηκαν σὲ ὀρισμένες ἀνασκαφές τῶν Κυκλάδων καὶ παρατηρήθηκε ὅτι ἀπὸ τὴν προηγούμενη ταφή διατηρεῖται ἐκεῖ τοποθετημένο μόνον τὸ κρανίον³⁵⁷.

Στοὺς τάφους τοῦ Τσέπι ἀπαραίτητα θεωροῦνται τὸ πρόθυρο, ἡ πλευρική εἴσοδος (π.χ. εἰκ. 30, 31), ἡ ἐπένδυση τοῦ λάκκου (π.χ. εἰκ. 51, 157) καὶ τὸ ἐξωτερικὸ ὑπερυψωμένο ἐπίπεδο (εἰκ. 189). Τὰ χαρακτηριστικὰ αὐτὰ καθιερῶνονται σὲ τέτοια ἔκταση ποὺ ἀκόμα καὶ σὲ παλαιούς ἀπλοὺς λάκκους προστίθενται ἐκ τῶν ὑστέρων. Σημειωτέον ὅτι ἡ μετασκευὴ δὲν ἀποβλέπει στὴν αὔξηση τῶν διαστάσεων τοῦ λάκκου μὲ σκοπὸ νὰ ἐπαρκέσει γιὰ τὴν ταφή περισσότερων νεκρῶν, ἀλλὰ στὸν ἐκσυγχρονισμό τῆς διαδικασίας τοῦ ἐνταφιασμοῦ καὶ στὴν ἐξωτερικὴ ὁμοιομορφία (Τ. 3 καὶ Τ. 19, εἰκ. 14 καὶ 23, 126 καὶ 135). Μὲ τὶς ἀλλαγές ὅλοι οἱ τάφοι ἀποκτοῦν τελικὰ τὸ ἴδιο χαρακτηριστικὸ τοπικὸ σχῆμα.

Ἡ μετασκευὴ αὐτὴ ἔχει γιὰ τὴ μελέτη μας ὑπολογίσιμη ἀξία, διότι ἀποκαλύπτει τὴν ὑπαρξὴ ἀρχέγονου τύπου τάφου καὶ τὴν ἐξέλιξή του σὲ σύνθετη μορφή. Ἄρα, ἐνδιαφέρον ἔχει νὰ διερευνήσουμε ἂν ὁ τύπος τοῦ ἀπλοῦ κιβωτιόσχημου χρησιμοποιεῖται ταυτόχρονα στὰ νησιά καὶ στὴν Ἀττικὴ ἢ ἂν δημιουργεῖται στὴ μία περιοχὴ καὶ ἀπὸ ἐκεῖ μεταφυτεύεται στὴν ἄλλη.

Ἡ κεραμικὴ τῶν συγκεκριμένων τάφων τοῦ Τσέπι δὲν μπορεῖ νὰ ἀποτελέσει ἀσφαλὲς στοιχεῖο γιὰ τὸν ἀκριβὴ καθορισμὸ τοῦ χρόνου ἢ τῆς συγκεκριμένης φάσεως κατασκευῆς τους, ἐφ' ὅσον μὲ τὶς ἐπανειλημμένες ταφές ἔχουν γίνει καὶ οἱ ἀνάλογες ἐπεμβάσεις στὸ ἐσωτερικὸ τους. Πάντως οἱ μέχρι σήμερα γνωστοὶ μετεσκευασμένοι τάφοι (Τ.3, Τ.16, Τ.19) ἀπέδωσαν κτερίσματα πολὺ πρῶμου τύπου. Ἀκόμα πρωμότερος δείχνει ὁ κεραμικὸς ρυθμὸς τῶν φλοιωτῶν (crusted ware) στὸν ἀμφορίσκο Τ.25,1 καὶ ὁ ἐγχάρακτος Τ.16,2 κιβωτιόσχημου, ἐφοδιασμένου μὲ ὅλα τὰ τοπικὰ συμπληρώματα, ἂν καὶ ἀκόμα ἡ ἄσκαφη εἴσοδος δὲν ἔχει μαρτυρήσει τὴ φάση κατασκευῆς της.

Στὴν ἐκτίμηση τῶν στοιχείων πρωμότητος ἔρχεται ἀκόμα νὰ προστεθεῖ ἡ χρῆση τοῦ σχιστόλιθου ἀπὸ τὸν ἀντικρινὸ λόφο Ἀγριελίκι. Τὸ συγκεκριμένο ὕλικὸ εἶναι κοινὸ πέτρωμα τῶν Κυκλάδων³⁵⁸ καὶ χρησιμοποιεῖται ἐκεῖ εὐρύτατα στὴν ἐπένδυση τῶν λάκκων. Ἀντίθετα στὸ Τσέπι πρόχειρο ὕλικὸ πρέπει νὰ θεωρηθεῖ ὁ σκληρὸς ἀβεστόλιθος τοῦ λόφου Κοτρώνι. Ἡ μεταφορὰ τῶν πλακῶν σχιστολίθου ἦταν ὅπωςδήποτε ἔργο δυσχερὲς καὶ ἐπίπονο, πιθανότατα ὅμως τὸ ὕλικὸ αὐτὸ νὰ προτιμήθηκε λόγω τῆς εὐκόλης κατεργασίας του. Μποροῦμε ἐξ ἄλλου νὰ υποθέσουμε ὅτι ἡ προτίμηση ὀφείλεται στὴ μίμηση ὀρισμένου προτύπου. Στὴν περίπτωσή αὐτὴ ὡς τύπος καταγωγῆς τῶν κιβωτιοσχημῶν τοῦ Τσέπι, ἰδίως τοῦ μικροῦ Τ.3, ὑποδεικνύονται οἱ Κυκλάδες. Ἐνα ἀκόμη νέο ἀδημοσίευτο σημαντικὸ εὑρημα ἐπιβεβαιώνει τὴν πρῶμη

357. Doumas 1977, 55-56.

358. Βλ. Jacobshagen 1986, 131 κέ.

χρήση του σχιστολίθου. Ο ένας από τους δύο ΠΕ Ι τάφους, που αποκαλύφθηκαν πρόσφατα μέσα σε παχύτατο στρώμα από κροκάλες, στην περίμετρο του τύμβου 2 του Βρανά, είχε τοιχώματα κτιστά με μικρές πλάκες σχιστολίθου³⁵⁹.

Ανάλογες σχέσεις διαπιστώνουμε και μεταξύ των κτερισμάτων Τσέπι και Κυκλάδων. Τα περισσότερα άγγεϊα του νεκροταφείου μπορούν να ενταχθούν στην ΠΚ Ι τυπολογία, αλλά είναι όλα εντόπια, με μικρές όπωςσδήποτε διαφορές και έως τώρα δεν βρέθηκε ούτε ένα πραγματικά Κυκλαδικό. Ακόμα και οι πιο κλασικοί νησιωτικοί τύποι, όπως οι ἐγγάρακτοι ἀμφορίσκοι και τα τηγανόσχημα σκεύη, παραλλάσσουν στις λεπτομέρειες. Χαρακτηριστικά σχήματα αποτελούν ο ἀμφορίσκος με στενή βάση (T.25,1), τα πυξιδόσχημα (T.24,1), τα «καλύμματα» ή πινάκια (T.16,1) και τα τηγανόσχημα Ἑλλαδικοῦ τύπου (T.9,1). Στη διακόσμηση, τοπικό στοιχείο είναι οι ἐμπέστες στιγμές σε εὐθείες και καμπύλες γραμμές (T.6,2), ἐνῶ ὡς τοπική ἔκφραση γνωστοῦ θέματος ἀναγνωρίζονται στην ἐγγάρακτη διακόσμηση οἱ κάθετες ἐπιφάνειες με ἐναλλασσόμενα, διαγραμμισμένα και ἀκόσμητα τρίγωνα³⁶⁰ (T.16,2).

Ἀπὸ τὰ ἄλλα κινητὰ κτερίσματα σημειώνουμε κυρίως τοὺς χρωματοτρίπτες, πού ἐδῶ εἶναι ὅλοι σχεδὸν ὁστέινοι (π.χ. T.19,8-10) καὶ στὶς Κυκλάδες μαρμάρινοι. Ἡ διαφορὰ αὐτὴ ἀποδόθηκε στὴν πρωιμότητα τοῦ νεκροταφείου καὶ μπορεῖ αὐτὴ νὰ εἶναι ἡ ὀρθὴ ἐρμηνεία. Στὴν ἴδια αἰτία πρέπει ἐπίσης νὰ ὀφείλεται ἡ ἐλάχιστη παρουσία τῶν εἰδωλίων στοὺς τάφους στὸ Τσέπι. Τὸ θέμα δὲν εἶναι ἀπόλυτα σαφές, γιατί τὰ μαρμάρινα ἀντικείμενα ἀπουσιάζουν τελείως. Αὐκόμα καὶ τὰ μικρὰ ἀβαθὴ πινάκια, μαρμάρινα στὶς Κυκλάδες, ἐδῶ εἶναι λίθινα (T.33,6, T.36,5). Πὰ τὰ ποικίλα μικρὰ κτερίσματα, ὅπως χάνδρες, μεταλλικὲς ταινίες κλπ. (π.χ. T.12,3-8), κατεσκευασμένα ἀπὸ ξένα ὑλικά, πρέπει νὰ δεχθοῦμε ὅτι εἶναι αὐτοῦσια εἰσηγμένα.

Ἀνάλογη σύγκριση με τύπους τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος δὲν εἶναι ἐφικτή, ἐφ' ὅσον δὲν ἔχουν ἀκόμα βρεθεῖ ΠΕ Ι νεκροταφεῖα. Ἀναγκαστικά, ἡ ἔρευνα τῶν στοιχείων τῆς Ἑλλαδικῆς περιόδου περιορίζεται στὴν τοπικὴ κεραμική. Ἀπὸ τὰ σχήματα τῶν ἀγγείων διακρίνουμε τὰ πιθόσχημα με λαμό (π.χ. T.40,1) καὶ τὶς ἀπόλυτα χρηστικὲς εὐρύστομες πρόχους (π.χ. T.9,2), πού βρῖσκονται σε πλήρη ἀντίθεση με τὰ στενόλαιμα ἀπιόσχημα Κυκλαδικά. Ἡ ἀπουσία τους προκαλεῖ ἐντύπωση. Ἐπίσης, οἱ σκύφοι (π.χ. T.10,5, T.10,6) εἶναι συνηθέστεροι στὴν Ἑλλάδα παρὰ στὰ νησιά. Ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον συγκεντρώνει ὁ γραπτὸς ἀμφορίσκος τοῦ τάφου 25 (T.25,1) με τὴν ἄψητη ἐρυθρὴ βαφή, πού χαρακτηρίζει τὸ τέλος τῆς Νεολιθικῆς ἐποχῆς σε ὅλη τὴν Ἀνατολικὴ Στερεά, τὴν Κέα, τὴ Νάξο καὶ σε θέσεις τῆς Πελοποννήσου³⁶¹.

Ἀπὸ τὴν ἀπλὴ ἀναφορὰ τῶν τοπικῶν χαρακτηριστικῶν καὶ τὴ σχέση τους με τὰ δύο μεγάλα κέντρα ἀποκαλύπτεται ὅτι Ἑλλαδικὰ στοιχεῖα γνωρίζουμε λίγα καὶ αὐτὰ περιορίζονται κατ' ἀνάγκην στὴν κεραμική, ἐνῶ τὰ Κυκλαδικὰ ἀναγνωρίζονται στὴν κατασκευὴ τῶν τάφων καὶ στὰ κτερίσματα.

Πέρα ὅμως ἀπὸ τὸν γενικὸ Κυκλαδικὸ τύπο, τὰ εὐρήματα ἔχουν διαπιστωμένα τοπικὰ χαρακτηριστικά καὶ συγκεκριμένα γνωρίσματα, πού ἀποκαλύπτονται καὶ

359. Ὅπως ἀκριβῶς στὴν Κέα.

360. Τὸ θέμα τοῦ ἀμφορίσκου 16,2 γνωρίζουμε τώρα ὅτι ἐπαναλαμβάνεται σε πολλὰ δείγματα τοῦ Ἀποθέτη 39, βλ. Πετράκο 2000, εἰκ. 23-24. 2003, 20, εἰκ. 9.

361. Βλ. ἀνωτέρω σχόλια Κεραμικῆς: Διακόσμηση καὶ Χρονολόγηση.

προβάλλουν μετά την έρευνα και ανάλυση των λεπτομερειών. Παρά ταῦτα, ἄλυτο παραμένει τὸ πρόβλημα ἂν τὰ κύρια καὶ οὐσιαστικά στοιχεῖα γεννήθηκαν ἐπὶ τόπου, στὴν Ἀττική, ἢ ἂν διαφοροποιήθηκαν ἐδῶ μετὰ τὴν εἰσαγωγή τους ἀπὸ τὴ θάλασσα. Ἴσως ἡ ἀπάντηση στὸ καίριο ἐρώτημα δοθεῖ μελλοντικά μετὰ ἀπὸ τὴ μελέτη τῆς κεραμεικῆς τοῦ Ἀποθέτη 39.

Γιὰ τὴ σύνθεση τῆς κοινωνίας καὶ τὴ σχέση τῶν μελῶν μεταξύ τους, πληροφορίες συγκεντρώνουμε ἀπὸ τὸν ἀριθμὸ τῶν νεκρῶν. Οἱ ταφές μέσα στοὺς λάκκους εἶναι πρωτογενεῖς καὶ οἱ τάφοι διαπιστωμένα ὁμαδικοί (βλ. π.χ. εἰκ. 12). Ὁ τελευταῖος νεκρὸς βρίσκεται ἐπανειλημμένα κατὰ χώραν ἐμπρὸς ἀπὸ τὴν εἴσοδο καὶ τὰ ὅσα τῶν προηγουμένων φαίνεται νὰ διατηροῦνται ὅλα συγκεντρωμένα μέσα στὸν λάκκο³⁶² (βλ. π.χ. εἰκ. 152). Ἐπὶ πλέον, οἱ δύο περιπτώσεις ταφῆς στὸ πρόθυρο τῶν τάφων 14 καὶ 33, λόγω τῶν σπασμένων πλακῶν ὀροφῆς, σημαίνουν ὅτι ὡς τόπος διατηρεῖται ἀπὸ τοὺς οἰκείους τοῦ ὁ ἴδιος πάντοτε τάφος, ἀκόμα καὶ ὅταν δὲν εἶναι ἐφικτὸ νὰ χρησιμοποιηθεῖ ὁ λάκκος. Ἄρα, εἴτε ὁ νεκρὸς δὲν γίνεται δεκτὸς σὲ ἄλλους τάφους εἴτε οἱ συγγενεῖς τοῦ δὲν ἐπιθυμοῦσαν νὰ ἀποξενωθοῦν ἀπὸ συγκεκριμένο μέλος τους.

Ἡ παρατήρηση αὐτὴ φανερώνει ὅτι οἱ τάφοι δὲν ἦταν ἀπλῶς ὁμαδικοί, ἱκανοὶ νὰ περιλάβουν πολλοὺς νεκροὺς τῆς ἴδιας κοινότητος, ἀλλὰ αὐστηρῶς οἰκογενειακοί³⁶³, σύμφωνα μὲ ὁποιαδήποτε ἔννοια τῆς οἰκογένειας ἴσχυε τὴν ἐποχὴ ἐκείνη. Κάθε τάφος ἦταν προορισμένος γιὰ μία σαφῶς καθορισμένη καὶ συγκεκριμένη ὁμάδα τοῦ οἰκισμοῦ ποὺ πρέπει νὰ ἀποτελοῦσε βασικὸ στοιχεῖο τοῦ κοινωνικοῦ ἴσοῦ.

Ἡ διάταξη τῶν τάφων στὸν χῶρο καὶ ὁ τρόπος κατασκευῆς τους, παρὰ τὴ μερικὴ πρὸς τὸ παρὸν ἔρευνα τοῦ νεκροταφείου, προσθέτει στοιχεῖα μὲ εὐρύτερη σημασία. Ὅπως εἶχε ἐξ ἀρχῆς σημειώσει ὁ Μαρινᾶτος, οἱ τάφοι εἶναι ἀνοιγμένοι στὴ σειρὰ καὶ ἡ «διάταξη αὐτὴ ἐκπλήττει διὰ τὴν κανονικότητά της»³⁶⁴ (εἰκ. 2 καὶ Γενικὸ τοπογραφικὸ σχέδιο). Ἄλλοῦ πάλι ἔχει χαρακτηρίσει τὸ εὖρημα «ἐκπληκτικὸν παράδειγμα ἀπωτάτου προδρόμου τῶν σημερινῶν νεκροταφείων»³⁶⁵.

Ἡ οἰκοδόμησις τῶν τάφων πρέπει νὰ ἔχει γίνῃ ἀπὸ εἰδικευμένους τεχνίτες, ποὺ κατέχουν τὰ κατάλληλα ἐργαλεῖα γιὰ τὴ λατόμησις τῶν πλακῶν, γνωρίζουν ἐπιτυχεῖς τρόπους γιὰ τὴ μεταφορὰ τῶν πελωρίων καλυπτηρίων ἀπὸ τοὺς λόφους στὸ νεκροταφεῖο, ἐπιλέγουν μὲ σχολαστικότητα ὁμοίόμορφο καὶ ὁμοιογενὲς ὕλικὸ καί, παρὰ τὶς καμπύλες ἐπιφάνειες τῶν ποταμίων λίθων, ἐπιτυγχάνουν τὴν καλὴ συναρμογὴ τους. Οἱ ἐργασίες αὐτὲς προϋποθέτουν συγκροτημένες ὁμάδες τεχνιτῶν, ποὺ οἰκοδομοῦν κατ' ἐφαρμογὴν τῶν ἐθιμικῶν κανονισμῶν, ἀλλὰ καὶ σύμφωνα μὲ συγκεκριμένες ἐπιθυμίες ἢ ὑποδείξεις τῶν οἰκογενειῶν.

362. Ἡ ὀρθότητα τῆς ὑποθέσεως θὰ ἐλεγχθεῖ μελλοντικά ὅταν ἐξετασθοῦν καὶ καταμετρηθοῦν τὰ ὅσα ἀπὸ ἀνθρωπολόγο. Ἐπὶ τοῦ παρόντος διαπιστώνεται ὅτι οἱ σωροὶ τῶν ὀστέων στοὺς τάφους 33 καὶ 36 περιλάμβαναν μεγάλα καὶ μικρὰ ὅσα ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη τοῦ σκελετοῦ.

363. Σ' αὐτὴν τὴ διαπίστωση εἶχε φθάσει ἐξ ἀρχῆς ὁ Μαρινᾶτος (Marinatos 1970e, 350). Ἡ μελέτη τῶν ὀστέων ἀπὸ τὸν Breitinger δὲν προχώρησε σὲ ἐξέταση καὶ ἀναγνώριση οἰκογενειακῆς σχέσεως τῶν νεκρῶν, ὡς ὑποθέτουν οἱ Cavanagh - Mee 1998, 19.

364. Μαρινᾶτος 1970β, 8.

365. Μαρινᾶτος 1970α, 110.

Ἡ ὀργανωμένη ἀνόρυξη τάφων κατὰ σειρὰς καὶ ἡ ὁμοιόμορφη σὲ γενικὲς γραμμὲς κατασκευὴ, μέσα στὸν ὀρισμένο χώρο τοῦ περιβόλου, μαρτυροῦν ἐπὶ πλέον πειθαρχημένη τήρηση κανονισμῶν. Παρόμοια συστηματικὴ ἐφαρμογὴ χωροταξικοῦ σχεδίου εἶναι ἄγνωστη στὶς Κυκλάδες³⁶⁶, ὅσο καὶ στὴν ἡπειρωτικὴ Ἑλλάδα, ὅπου ὁμως δὲν ὑπάρχουν ἐξ ἴσου πρῶμα νεκροταφεῖα³⁶⁷. Ἡ συνολικὴ ἔκταση τοῦ νεκροταφείου εἶναι ὅπωςδήποτε ἄγνωστη, καὶ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπολογίσουμε τὸ ποσοστὸ τοῦ μεγέθους πρὸς ἀντιπροσωπεύει ὁ στεγασμένος σήμερον χώρος μὲ τοὺς 64 γνωστοὺς τάφους³⁶⁸. Μποροῦμε ὁμως νὰ συμπεράνουμε ὅτι ἡ ἀντίστοιχη κοινότητα ἦταν πολυάνθρωπη, μὲ οἰκογένειες μεγάλες πρὸς κάθε μία εἶχε θάψει στὸ διάστημα χρήσεως τῶν τάφων τουλάχιστον 6 νεκροὺς καὶ συχνὰ 15, 20, ἀκόμα καὶ 27 (T.12).

Μὲ τόσο πληθυσμὸς ὁ σχεδιασμὸς καὶ ἡ τήρηση τῶν κανόνων τῆς κοινότητος καὶ ἀκόμα περισσότερο ἡ πειθαρχία καὶ ὑπακοή σὲ ἓνα ἀρχηγὸ ἢ μικρὴ ἡγετικὴ ὁμάδα ἦταν ἀπαραίτητη, τουλάχιστον γιὰ θέματα καθημερινῆς πρακτικῆς καὶ συμβίωσης. Ἄν στὴ συνέχεια θελήσουμε μέσα ἀπὸ τὰ κατασκευαστικὰ στοιχεῖα τῶν τάφων νὰ διερευνήσουμε τὴ θέση τῶν ἀτόμων καὶ τῶν οἰκογενειῶν τους στὴν κοινωνία, οἱ διαπιστώσεις καὶ παρατηρήσεις θὰ ὀδηγήσουν σὲ λιγότερο ἀσφαλὲ συμπεράσματα³⁶⁹.

Πολυτελεῖς καὶ ἀπλοί, ἐπιμελημένοι καὶ πρόχειροι τάφοι δὲν φαίνεται νὰ διαχωρίζονται μέσα στὸν χώρο. Ὅλοι οἱ τύποι κατασκευῆς στὰ γενικὰ καὶ λεπτομερειακὰ χαρακτηριστικὰ μπορεῖ νὰ γειτνιάζουν μεταξύ τους. Ἡ κατάσταση βέβαια δὲν εἶναι ἀπολύτως σαφής. Οἱ παράπλευροι τάφοι δὲν ἀνοίχθηκαν ὅλοι διαδοχικά, ὁ ἓνας μετὰ τὸν ἄλλον, κατὰ τὶς ἀνάγκες τῶν οἰκογενειῶν, διότι ὀρισμένοι μέσα στὴ γενικὴ συμμετρία καὶ κανονικότητα φαίνονται ἐμβόλμοι (T.2, T.25, βλ. Γενικὸ τοπογραφικὸ σχέδιο), ἐνῶ ἄλλοι παράπλευροι κατασκευάσθηκαν ἀπὸ διαφορετικὴ στάθμη τοῦ ἀρχαίου δαπέδου (σχέση T.35 μὲ T.7 καὶ T.36). Ἐπίσης τὸ μέγεθος τῆς ἐκτάσεως πρὸς καταλαμβάνουν οἱ μικροὶ ἢ οἱ μεγάλοι περίβολοι δὲν ἀποτελεῖ ἀπόδειξη οἰκονομικῆς ἢ κοινωνικῆς ὑπεροχῆς, διότι δὲν ἀνταποκρίνεται σὲ ἀνάλογο μέγεθος τοῦ λάκκου, σὲ ποιότητα κατασκευῆς, ἀλλ' οὔτε καὶ σὲ πρωιμότητα³⁷⁰. Οἱ δύο παλαιότεροι τάφοι, οἱ 3 καὶ 19 μὲ καλυπτήριες σὲ χαμηλὴ στάθμη, περικλείονται ὁ μὲν πρῶτος πρὸς ἔχει λάκκο μικρῶν διαστάσεων σὲ μεγάλο περίβολο, ἐνῶ ὁ δεύτερος μόνις ἐξοικονομεῖται μέσα σὲ στενὰ ὅρια (εἰκ. 15, 127, 129).

Ἡ ἐπιμελημένη ποιότητα εἶναι δυνατὸν νὰ ὑποδηλώνει εὐμάρεια, μπορεῖ ὁμως καὶ νὰ ὀφείλεται σὲ ἐργασία ἱκανότερου τεχνίτη. Αὐτὰ ἀκριβῶς τὰ ἐρωτήματα προκαλεῖ ὁ T.22, σαφῶς ἀνώτερος ὢλων τῶν ἀνεσκαμμένων καὶ μὲ ὑλικὸ πρὸς πιθανότατα δὲν χρησιμοποιεῖτο πλέον στὴν ἐπένδυση (εἰκ. 157-159). Κτισμένος μὲ ἄριστα προσαρμοσμένες σχιστόπλακες στὶς πλευρὰς τοῦ λάκκου καὶ ἐπάνω στὸ χεῖλος, βρίσκεται μέσα σὲ μεγάλο ὀρθογώνιο περίβολο, πρὸς ἐπὶ πλέον εἰσχώρησε στὴ γωνία τοῦ

366. Doulas 1977, 31 κέ.

367. Cavanagh - Mee 1998, 15 κέ. Πρβ. καὶ Μαρινᾶτος 1970α, 110.

368. Ἀπὸ τὸν γενικὸ ἀριθμὸ 68 ἀφαιροῦνται οἱ ἀρ. 38, 39, 51 καὶ 66 πρὸς χαρακτηρίζουν ἀμφίβολα ἢ διαφορετικῆς χρήσεως σημεῖα. Νέοι τάφοι παρουσιάσθηκαν τὸ 2004 κατὰ τὴ θεμελίωση τοῦ νέου στεγάστρου.

369. Πρβ. Doulas 1977, 33-34.

370. Ὁ ἀριθμὸς τῶν περιστάσεων δὲν συμβάλλει σὲ παρόμοιες διαπιστώσεις γιὰ τὴν δὲν γνωρίζουμε ποιά εἶναι ἡ σχέση τους μὲ τὶς ταφές. Βλ. ἀνωτέρω Ἔθιμα ταφῆς.

T.24³⁷¹, και ἔχει διπλὴ σειρὰ λίθων στὴν ἀνατολική πλευρά του (εἰκ. 153-154). Αὐτὸς ὁ τάφος διαφέρει τῶν ἄλλων, καί, ἂν δὲν ἀνῆκε σὲ οἰκογένεια τεχνιτῶν, τότε μπορεῖ βάσιμα νὰ ἀποδοθεῖ σὲ τάφο ἡγέτη.

Πρέπει βεβαίως νὰ προσθέσουμε ὅτι δὲν ἔχουμε γνωρίσει τὸ σύνολο τῶν κατασκευῶν. Ἀλλὰ σὲ μία κοινωνία μὲ τόση πειθαρχία ἢ ἀκόμα ὑποταγὴ στὴ διοίκηση, θὰ ἦταν δύσκολο ἕως ἀδύνατο ἓνας τεχνίτης νὰ διαθέτει ἐμφανῶς πολυτελέστερο τάφο ἀπὸ τὸν ἀρχηγό του. Πέραν αὐτοῦ δὲν μποροῦμε νὰ προχωρήσουμε σὲ κατώτερες διαβαθμίσεις τῆς κοινωνίας, γιατί κινδυνεύουμε νὰ καταλήξουμε σὲ διαπιστώσεις καὶ συμπεράσματα αὐθαίρετα, χωρὶς σοβαρὰ ἀποδεικτικά στοιχεῖα.

Σὲ γενικὲς γραμμὲς πάντως, εἶναι προφανὲς ἡ ἐπιμελημένη ἐργασία ποὺ παρουσιάζουν οἱ τάφοι τοῦ νοτίου τμήματος (μὲ θεωρητικὸ ὄριο τοὺς T.22, T.16, T.12), σὲ ἀντίθεση μὲ πολλοὺς τοῦ βορείου τμήματος, ποὺ μαρτυροῦν, ἐξωτερικὰ τουλάχιστον, προχειρότητα, ἀμέλεια καὶ ἀτέλεια κατασκευῆς (T.46, T.47, T.57 κ.ἄ.). Οἱ καλυπτήριες πλάκες τῶν τελευταίων εἶναι ὅλες σχεδὸν ἀσβεστολιθικὲς, πολλὲς εἶναι παχιές καὶ ἄμορφες, ἐνῶ τὰ μεταξὺ τους κενὰ συμπληρώνονται ἀπὸ ἄλλες μικρότερες (εἰκ. 239, 252, 277).

Ἀνάλογη διαφορὰ χρόνου κατασκευῆς ὑποδηλώνει ἐπίσης τὸ ἐπίπεδο τοῦ χείλους τῶν λάκκων σὲ σχέση πρὸς τὴν ἐπιφάνεια τοῦ ἐξωτερικοῦ χώρου. Στὸ βόρειο τμήμα ὅλες σχεδὸν οἱ καλυπτήριες εἶναι στρωμένες στὴν ἴδια πρακτικῶς στάθμη μὲ τὸ ἀρχαῖο δάπεδο καὶ φέρουν ἐπάνω τους ὑποτυπῶδες ὑπέργειο τμήμα (εἰκ. 238, 240, 244 κ.ἄ.). Στὸ νότιο, τὸ χεῖλος πολλῶν λάκκων βρίσκεται περὶ τὰ 0.30-0.50 μ. χαμηλότερα ἀπὸ τὴν στάθμη τοῦ δαπέδου ποὺ φέρει τὸν περίβολο (T.3, T.4, T.5, T.7, T.19 κ.ἄ.), καὶ ἡ τομὴ τῶν ὑπερκειμένων ἐπιχώσεων, ὅταν εἶναι ὁρατὴ, παρουσιάζει πέτρες καὶ χαλίκια (εἰκ. 78, 100).

Τοῦτο σημαίνει ὅτι μεσολαβεῖ ὁρισμένο χρονικὸ διάστημα ἀπὸ τὴν ἴδρυση τοῦ νεκροταφείου μέχρι τῆς ἐγκαταλείψεώς του³⁷². Στὸ διάστημα αὐτὸ εἴτε βαθμιαία ἢ στάθμη τοῦ δαπέδου ἀνυψώθηκε ἢ μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου ἡ κατασκευὴ τῶν τάφων γίνεται ἀμελέστερη. Πάντως τὸ τυπικὸ σχῆμα μὲ τὰ κλασικὰ χαρακτηριστικά του, ὅσα εἶναι σήμερα ὁρατά (προσανατολισμός, περίβολος, λιθοσωρός, καλυπτήριες πλάκες, ὑπέργειο ὀρθογώνιο ἐπίπεδο), ἐπαναλαμβάνονται μέχρι τέλους τῆς χρήσεως τοῦ νεκροταφείου. Ἀπὸ τοῦτο συνάγεται ὅτι ὁ πληθυσμὸς τοῦ Τσέπι παραμένει οὐσιαστικὰ ἀμετάβλητος καὶ διατηρεῖ στὸ ἀκέραιο τὴν πίστη του σὲ ὁρισμένη λειτουργία ἐνταφιασμοῦ, ἀκόμα καὶ ἂν παραβλέπεται ἡ σχολαστικὴ τήρηση τῶν ἐθίμων.

Ἡ ἀντίληψη περὶ αἰσθητικῆς τῶν κατοίκων τοῦ Τσέπι κατοπτρίζεται στὰ ἔργα τῶν χειρῶν τους. Τὰ κτερίσματα καὶ ιδίως τὰ ἀγγεῖα ποὺ βρέθηκαν μέσα στοὺς τάφους καὶ θεωρήθηκαν τοπικῆς παραγωγῆς, ἔχουν συνήθως πολὺ ἀπλὸ σχῆμα, μέτρια κατασκευὴ καὶ ἐλάχιστα φέρουν ὑποτυπῶδη διακόσμηση (T.11,1, T.19,5, T.33,1). Ἐκτὸς ἀπὸ ὁρισμένα πυξιδόσχημα μὲ ἐπιμελημένη διαμόρφωση τῆς ἐπιφάνειας, τὰ λοιπὰ εἶναι γενικὰ μετρίας ποιότητος καὶ δὲν προκαλοῦν ἐντύπωση. Ἐξαίρεση ἀποτελοῦν

371. Κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο καλύφθηκε ἀργότερα ἡ ΒΑ. γωνία του ἀπὸ τὸν περίβολο τοῦ ἄσκαφου ἀκόμα τάφου 64.

372. Ὑπολογίζονται μόνον τὰ στοιχεῖα τοῦ στεγασμένου τμήματος τοῦ νεκροταφείου.

για την εξελεγμένη διακόσμηση και ακριβή εκτέλεση εργασίας τα ἐγγράφα τα τηγανό-
σχημα, ιδίως τὸ T.9,1, καὶ τὰ «καλύμματα» T.6,2 καὶ T.33,2, πού θεωροῦνται ἔργα τε-
χνίτου τῆς περιοχῆς³⁷³.

Ἡ ποιοτική διαφορὰ μεταξύ τῶν τηγανόχημων, τῶν «καλυμμάτων» καὶ ὅλων
τῶν ἄλλων σκευῶν εἶναι δυνατόν νὰ αἰτιολογηθεῖ, ἂν ἀποδεχθοῦμε ὅτι τὰ ἀγγεῖα
ἦταν σκευὴ καθημερινῆς χρήσεως, ἐνῶ τὰ ρηχὰ ἐγγράφα ἦταν εἶδη πολυτελείας καὶ
ἐκπληροῦσαν ιδιαίτερες, ὑψηλές ἀπαιτήσεις. Συνολικὰ πάντως τὰ κεραμικά κτερί-
σματα τοῦ Τσέπι, συγκρινόμενα μὲ ἀντίστοιχα καὶ παρόμοια σκευὴ τῶν Κυκλάδων,
παρουσιάζουν χαμηλὴ ποιότητα, πού κατ' ἀρχὴν φαίνεται νὰ ὀφείλεται σὲ μειωμένες
ικανότητες καὶ αἰσθητικὲς ἀπαιτήσεις τῶν κατοίκων.

Ἄλλη ἐντύπωση ἀποκτοῦμε ἀπὸ τὰ μεμονωμένα μικρὰ εὐρήματα. Οἱ χάνδρες
καὶ ιδίως τὰ μεταλλικά ἐλάσματα παρουσιάζουν συμμετρία σχεδιασμοῦ, μὲ ἐπιμελη-
μένη καὶ λεπτολόγο ἐργασία (T.5,3, T.12,6-8). Ἰδιαίτερα ἐμφανὴς εἶναι ἡ διακοσμη-
τικὴ διάθεση στὸ στικτὸ θέμα τῆς χρυσεῆς ταινίας T.12,12. Τόσο τὸ ὑλικό, ξένο πρὸς
τὶς Κυκλάδες καὶ σπανιότατο ὡς εὕρημα, ὅσο καὶ ἡ κατασκευὴ ὑποδηλώνουν εἰσηγ-
μένο πολύτιμο κόσμημα, πού εἶχε ὅπωςδήποτε ἐκτιμηθεῖ ἀπὸ τὸν κάτοχό του.

Ἡ αἰσθητικὴ τῶν κατοίκων τοῦ Τσέπι ἀποτυπώνεται ἐπὶ πλέον στὴν κατασκευὴ
τῶν τάφων. Τὰ στοιχεῖα πού ἐπανειλημμένα σχολιάσαμε, ὅπως ὁ σχεδιασμὸς καὶ ἡ
κατανομή τους στὸν χώρο, ἡ εὐθύγραμμη χάραξη τῶν περιβόλων, ἡ ἐπιμελημένη
ἐργασία ἐπενδύσεως, ἡ ἐπιλογή ὁμοιόμορφων λίθων γιὰ κάθε σύνολο καὶ ἡ προσε-
κτικὴ τήρηση κανόνων τεχνικῆς στὴν ἐκτέλεση λεπτομερειῶν, ἀποπνέουν καὶ μαρτυ-
ροῦν ἱκανότητα ἐπιμελημένης κατασκευῆς καὶ προϋποθέτουν ἔμφυτη καλαισθησία,
τόσο ἀπὸ τοὺς τεχνίτες ὅσο καὶ ἀπὸ τὸν πληθυσμὸ πού παραγγέλλει τοὺς τάφους καὶ
ἐνταφιάζει ἐκεῖ τοὺς συγγενεῖς του. Ἀκόμα, ἡ κατὰ διαστήματα τοποθέτηση μερικῶν
κρανίων μαζί σὲ μία θέση (εἰκ. 87-88, 96, 120), ἡ συγκέντρωση τῶν μεγάλων ὀστῶν
(εἰκ. 33, 230) καὶ ἡ ἀπόθεση τῶν νεκρῶν ἐπάνω σὲ ἔδαφος καθαρισμένο (εἰκ. 152,
160), ὅσο καὶ ἂν ἐπιβάλλονται ἀπὸ λόγους ἐθιμικούς, ὁ τρόπος ἐφαρμογῆς τους ἀπο-
δεικνύει τὴν ἐπιδίωξη ὀρισμένης τάξεως μέσα στὸν λάκκο. Μὲ αὐτὴ τὴν εἰκόνα, εὐκο-
λο εἶναι νὰ φαντασθοῦμε ὅτι ἡ τάξη καὶ ἡ ἐπιμέλεια θὰ ἐπικρατοῦσαν μέσα στὸν οἰκι-
σμό τους, χαρακτηριστικὰ πληθυσμῶν πού ἐπιδιώκουν βελτιωμένο ἐπίπεδο ζωῆς καὶ
ἔχουν ἐξελεγμένες αἰσθητικὲς ἀπαιτήσεις.

Οἱ δύο βασικὲς πηγὲς ἐγκύρων πληροφοριῶν, οἱ τάφοι καὶ ἡ κεραμική, παρέ-
χουν κυρίως μία οὐσιώδη μαρτυρία σχετικὰ μὲ τὴ θέση πού κατεῖχε τὸ Τσέπι μέσα
στὸν εὐρύτερο κόσμο τῆς ἐποχῆς του. Τὸ ἰδιόμορφο σχῆμα τῶν τάφων καὶ ἡ ἀπόκλι-
σή του ἀπὸ τὸν γνωστὸ λιτὸ τύπο, ὑποδηλώνει ἀποδέσμευση ἀπὸ τὰ κλασικὰ νησιω-
τικὰ χαρακτηριστικά. Ὁ πληθυσμὸς ἔχει τὴ δύναμη νὰ ἀποσπᾶται ἀπὸ τὰ στενὰ τυ-
πολογικὰ πρότυπα, καθιερώνει ἰδιαίτερες μορφὲς σὲ τομέα ἐξαιρετικὰ συντηρητικό,
ὅπως εἶναι τὰ ταφικὰ ἔθιμα, καὶ ἐπιβάλλει τὴν προσαρμογὴ τους σὲ αὐτά, ἀκόμα καὶ
στὶς ἀρχαιότερες οἰκογένειες τοῦ τόπου, πού εἶχαν ἀρχίσει νὰ θάβουν τοὺς νεκροὺς
τους σὲ λιτοὺς κιβωτιόσχημους.

Ἡ ἴδια ἀπόκλιση ἀπὸ τὰ νησιωτικὰ πρότυπα εἶδαμε νὰ ὑπάρχει στὴ διακόσμηση

373. Βλ. ἀνωτέρω ἀνάλυση στὸ κεφάλαιο Κεραμική.

καὶ στὴν τυπολογία τῆς κεραμεικῆς, ἀκόμα καὶ σὲ σκεύη κατ' ἐξοχὴν Κυκλαδικά (ἐγγάρακτοι ἀμφορίσκοι, τηγανόσχημα). Ἡ ἀπόκλιση αὐτὴ συνδυάζεται μάλιστα μὲ τὴν ἐπικράτηση ἢ τὴν κατασκευὴ ὑποκατάστατων αὐτῶν («καλύμματα»). Παράλληλα, τὰ Ἑλλαδικὰ χαρακτηριστικὰ ἀναγνωρίζονται σὲ σκεύη βασικῆς καθημερινῆς χρήσης (πρόχοι, πιθόσχημα μὲ λαϊμὸ) ποὺ διατηροῦν τὰ ἀπλὰ παραδοσιακὰ σχήματα, γνωστὰ ἀπὸ τὴ Στερεὰ Ἑλλάδα καὶ τὴν ἡπειρωτικὴ χώρα.

Τελικά, μετὰ ἀπὸ τίς πολλὰς καὶ λεπτομερειακὰς παρατηρήσεις, σχηματίζουμε τὴ γενικὴ εἰκόνα τῆς περιοχῆς κατὰ τὴν Πρῶτὴ Ἑποχὴ τοῦ Χαλκοῦ. Τὸ Τσέπι βρίσκεται ἀνάμεσα σὲ δύο ἰσχυρὰ κέντρα καὶ ἐπωφελεῖται ἀπὸ τὴν καίρια γεωγραφικὴ τοῦ θέσης. Ἡ σχέση του μὲ τὴ θάλασσα ἦταν ὅπωςδήποτε ἄμεση καὶ οἱ εὐκολίες ποὺ παρέχει τὸ ὑγρὸ στοιχεῖο ἀποτελέσαν ἴσως τὸν κύριο παράγοντα ἰδρύσεως οἰκισμοῦ κάπου μέσα στὸν κάμπο. Ὅπως καὶ ἂν ἄρχισε ἡ πρώτη ἐγκατάσταση, γεγονὸς εἶναι ὅτι κατὰ τὴν ἀκμὴ του ὁ οἰκισμὸς ἦταν πολυάνθρωπος μὲ οἰκογένειες μεγάλες ἢ μακρόβιες. Ὁ πληθυσμὸς αὐξάνεται καὶ μὲ ἔντονο δυναμισμό ἀναπτύσσει χαρακτῆρα ἰδιόμορφο. Ἐπικοινωνεῖ μὲ τὸν γνωστὸ κόσμον, διατηρεῖ τακτικὰς σχέσεις μὲ τὴν ἡπειρωτικὴ Ἑλλάδα καὶ στενότερες μὲ τίς δυναμικὰς Κυκλάδες, ἀλλὰ δὲν φθάνει ποτὲ σὲ ἀπόλυτὴ ἐξάρτηση ἀπὸ αὐτές. Οἱ ἄνθρωποι χρησιμοποιοῦν μὲ ἄνεση τίς παλαιὰς Ἑλλαδικὰς μορφὰς καὶ συγχρόνως ἐντάσσουν στὴ ζωὴ τους τὰ νεωτεριστικὰ σχήματα. Ὁ πληθυσμὸς εἶχε δική του σταθερὴ βάση καὶ τὰ νέα ρεύματα ποὺ ἔφερε γρήγορα ὁ δρόμος τῆς θάλασσας προσαρμόσθηκαν στίς τοπικὰς προτιμήσεις καὶ δυνατότητες.

Μὲ τὴ δημοσίευση τῶν εὐρημάτων τοῦ Τσέπι ἀποκαλύπτεται ἡ φυσιογνωμία ἐνὸς νέου, διαφορετικοῦ πολιτισμοῦ. Οἱ διαπιστώσεις συνάγονται ἀπὸ ἓνα σύνολο στοιχείων, μὲ εὐρήματα σταθερὰ καὶ κινητά, ἀπτά, σαφὴ καὶ συγκεκριμένα. Οἱ ἐκφράσεις ζωῆς καὶ τὰ δημιουργήματα τῶν ἀνθρώπων παρουσιάζουν ἡθελημένες διαφορὰς ἀπὸ τὰ Ἑλλαδικὰ καὶ τὰ νησιωτικὰ πρότυπα. Οἱ ἰδιαιτέροι τύποι, πολλὰς φορὲς ποιοτικὰ ἐφάμιλλοι τῶν ἄλλων κέντρων, μαρτυροῦν καὶ τονίζουν τὴν ἐπιμονὴ τῶν δημιουργῶν νὰ διατηρήσουν τὴν αὐτοτέλειά τους. Οἱ ἄνθρωποι ζοῦν καὶ κινοῦνται στὸν χώρον τους καὶ τὰ ἔργα τους μαρτυροῦν ὅτι στὴν ἀνατολικὴ ἀκτὴ τῆς Ἀττικῆς, ἐπάνω στὴν ἡπειρωτικὴ Ἑλλάδα, ἀναπτύσσεται καὶ ἀνθεῖ ἓνας νέος ἰδιότυπος πολιτισμὸς παραθαλάσσιου χαρακτῆρα.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ
ΟΡΥΚΤΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΛΙΘΑΡΓΥΡΟΥ
ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΣΤΟ ΤΣΕΠΙ ΜΑΡΑΘΩΝΟΣ

υπό
Γ. Οικονόμου* και Ε. Χιώτη**

Σύνοψη

Το δείγμα μελετήθηκε με συνδυασμό τριών ορυκτολογικών μεθόδων (άκτινες-Χ, πολωτικό μικροσκόπιο και ηλεκτρονικό μικροσκόπιο σάρωσης) και χαρακτηρίστηκε ως πλακοειδής λιθάργυρος. Αποτελείται από μία φάση καθαρού λιθαργύρου σε ποσοστό περίπου 80% και κατά το υπόλοιπο από έγκλεισματα που περιέχουν άργιλοπυριτικές ενώσεις με σίδηρο, μαγνήσιο και φωσφόρο σε λεπτή διασπορά εντός λιθαργύρου. Παρουσιάζει σημαντικές ομοιότητες με τους πλακοειδείς λιθαργύρους του Λαυρίου που προέρχονται από την κυπέλλωση μολύβδου για την παραγωγή άργυρου.

Όρυκτολογικές αναλύσεις

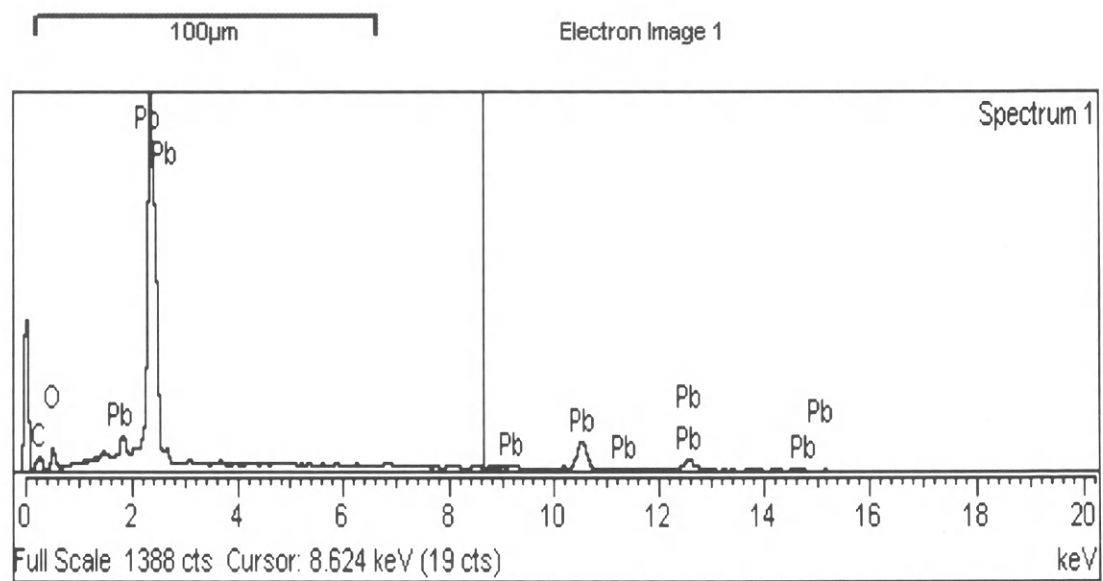
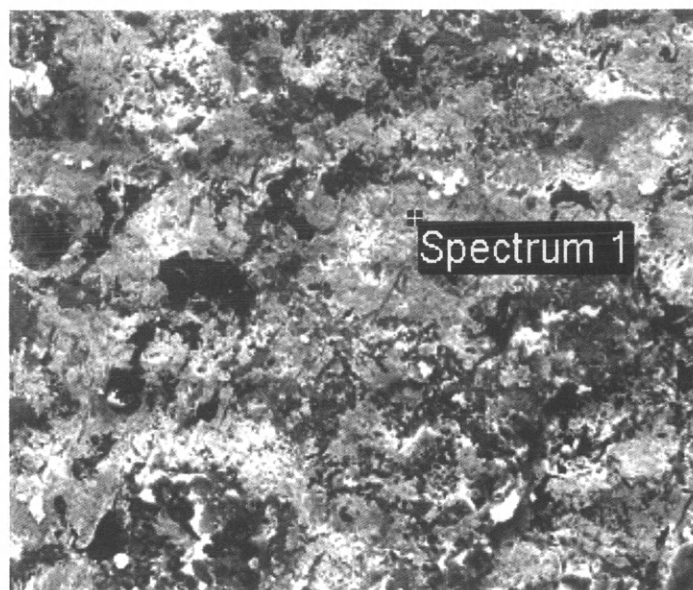
Στην περιθλασιμετρία με άκτινες-Χ προσδιορίστηκε κερουσίτης (PbCO_3) ως κύριο συστατικό και σε μικρότερη αναλογία λιθάργυρος (PbO) κρυσταλλωμένος στο τετραγωνικό σύστημα. Η εικόνα αυτή όμως δεν είναι αντιπροσωπευτική, δεδομένου ότι η κύρια μάζα του δείγματος, σε ποσοστό 95% περίπου, είναι άμορφη όπως παρατηρείται στο πολωτικό μικροσκόπιο. Συνεπώς, ο προσδιορισμός με άκτινες-Χ αφορά μόνο στο 5% του δείγματος που είναι κρυσταλλικό.

Στο ηλεκτρονικό μικροσκόπιο διακρίνονται δύο φάσεις, ή μία με υψηλότερη ανακλαστική ικανότητα (φωτεινότερη) που επικρατεί σε αναλογία 80% περίπου και ή άλλη (σκοτεινότερη) σε αναλογία 20%. Η επικρατούσα φάση αποτελείται από καθαρό λιθάργυρο (είκ. 1) στον οποίο δεν εντοπίστηκε άργυρος, παρά τη συστηματική αναζήτηση. Η σκοτεινότερη φάση περιέχει άργιλοπυριτικές ενώσεις με σίδηρο και άλλα στοιχεία σε μικρότερη αναλογία, όπως κάλιο, νάτριο και φωσφόρο. Τα συστατικά αυτά συνιστούν μεταλλουργικές ακαθαρσίες της κυπέλλωσης και κατανέμονται εντός λιθαργύρου σε λεπτή διασπορά, όπως προκύπτει από σημειακούς προσδιορισμούς, στους οποίους οι άργιλοπυριτικές ενώσεις συνυπάρχουν με λιθάργυρο (είκ. 2). Κατά τη σάρωση του δείγματος στο ηλεκτρονικό μικροσκόπιο (είκ. 3) τα στοιχεία ασβέστιο και άργιλο απαντούν πρακτικά στις ίδιες θέσεις. Το πυρίτιο έχει κοινές θέσεις με το ασβέστιο και το άργιλο, απαντά όμως και σε άλλες περιοχές ως χαλαζίας. Ο μολύβδος απαντά σε όλο το πεδίο και στις δύο φάσεις που περιγράφηκαν. Επιβεβαιώθηκε επίσης η παρουσία κερουσίτη και στο ηλεκτρονικό μικροσκόπιο, σε μία φάση με ενδιαμέση ανακλαστική ικανότητα.

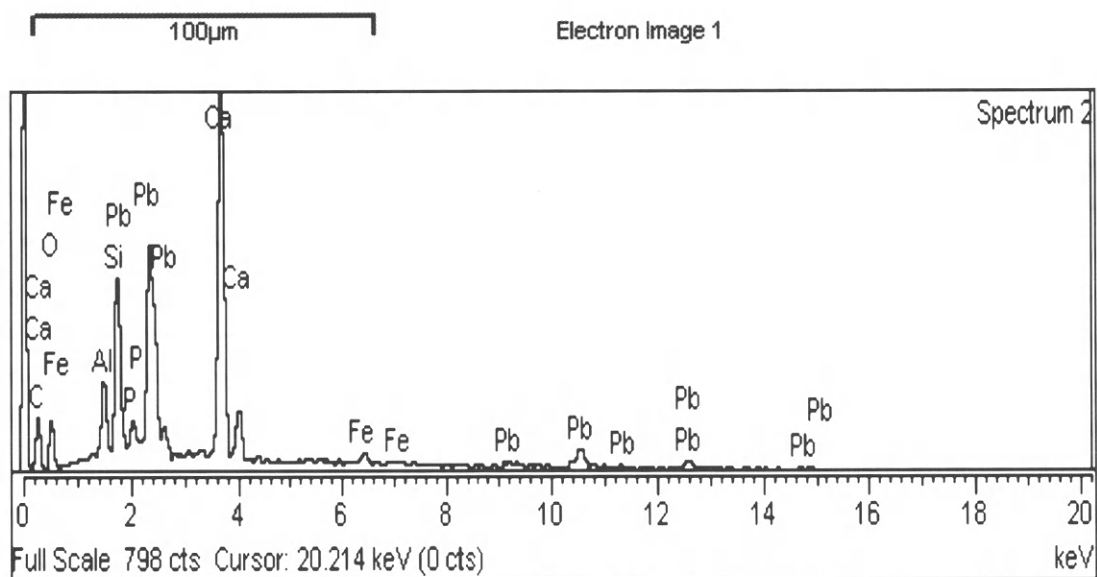
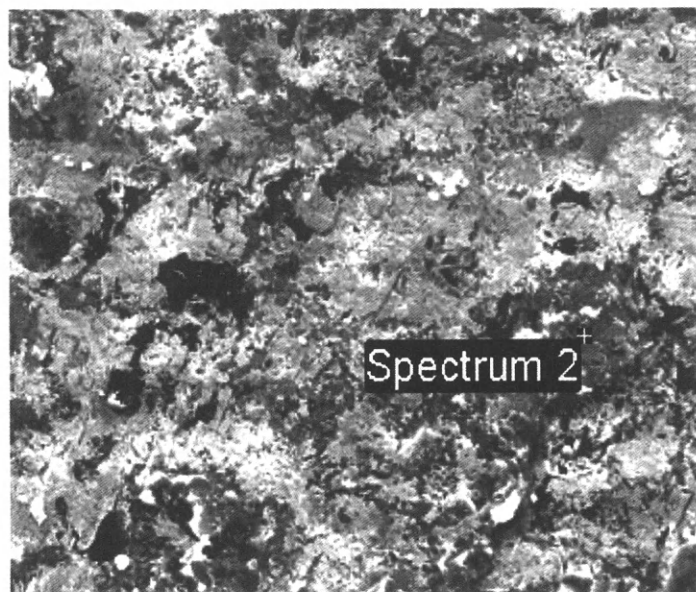
* Δρ. Γεωλόγος-Πετρολόγος, e-mail: micro@igme.gr

** Δρ. Μεταλλειολόγος Μηχ., e-mail: chiotis@igme.gr

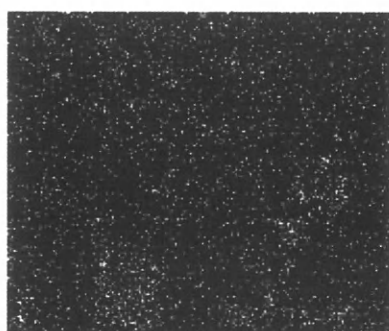
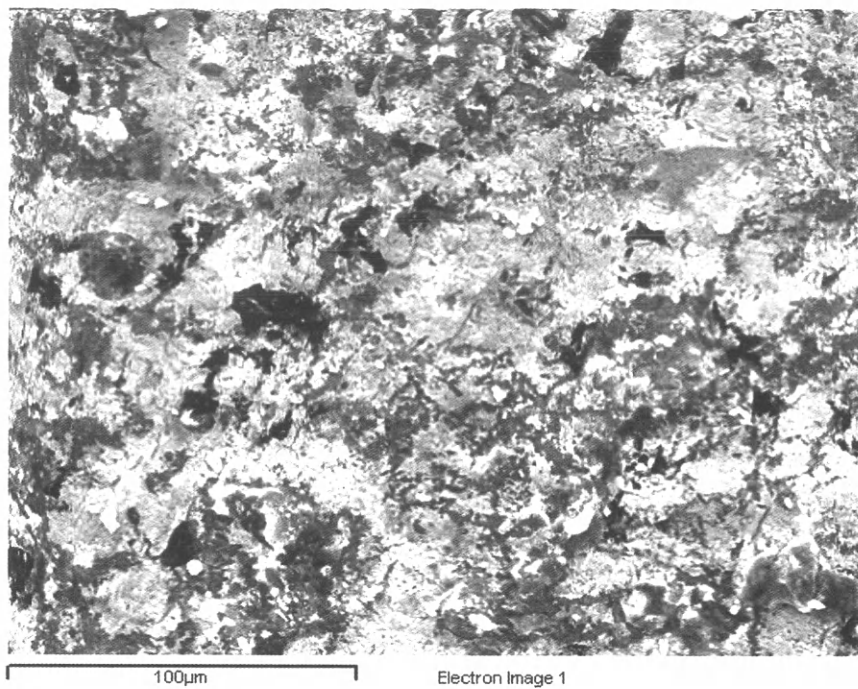
Ίνστιτούτο Γεωλογικών και Μεταλλευτικών Έρευνών, Μεσογείων 70, 115 27, Αθήνα.

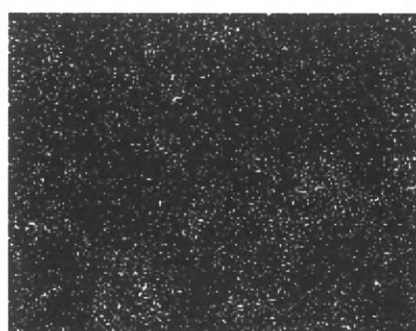
Εἰκ. 1. Σημειακή ἀνάλυση λιθαργύρου στὸ ἠλεκτρονικὸ μικροσκόπιο.

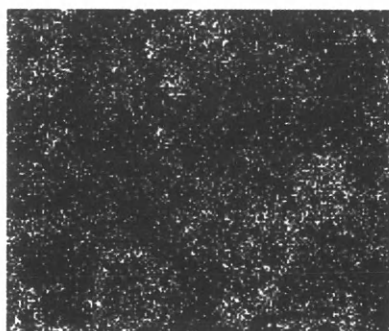
Εἰκ. 2. Σημειακή ἀνάλυση τῆς σκοτεινότερης φάσης, στὴν ὁποία συννύπάρχουν ἀργιλοπυριτικές ἐνώσεις καὶ λιθάργυρος σὲ λεπτὴ διασπορά.

Aluminum Ka1

Silicon Ka1

Calcium Ka1

Lead La1

Εἰκ. 3. Σάρωση τοῦ δείγματος στὸ ηλεκτρονικὸ μικροσκόπιο καὶ κατανομὴ τῶν στοιχείων ἀργιλίου, πυριτίου, ἀσβεστίου καὶ μολύβδου.

Συμπεράσματα

Τὰ γεωμετρικά χαρακτηριστικά τοῦ δείγματος καὶ οἱ ἀνωτέρω ὀρυκτολογικοὶ προσδιορισμοὶ δικαιολογοῦν τὸν χαρακτηρισμὸ του ὡς πλακοειδοῦς λιθαργύρου, σύμφωνα μὲ τὴν ταξινόμηση τῶν λιθαργύρων τοῦ Λαυρίου σὲ σωληνοειδεῖς καὶ πλακοειδεῖς κατὰ Παπαδημητρίου καὶ Κορδάτο (Μεταλλουργικὴ μελέτη ἀρχαίων λιθαργύρων ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ Λαυρίου, Ἀρχαιομετρικὲς Μελέτες, Ἐπιστ. Ἐπιμέλεια: Ι. Μπασιάκος, Ἐ. Αλοῦπη, Γ. Φακορέλλης 2001, 679-697). Οἱ ἐρευνητὲς διακρίνουν τοὺς πρώτους ἀπὸ τὴν ὑψηλὴ τους καθαρότητα, μὲ 98% ὀλικὸ μόλυβδο, ἐνῶ στοὺς πλακοειδεῖς λιθαργύρους τοῦ Λαυρίου ἡ περιεκτικότητα ποὺ προσδιόρισαν κυμαίνεται ἀπὸ 90 ἕως 95%. Π' αὐτό, συσχετίζουν τοὺς πλακοειδεῖς μὲ μαζικὴ παραγωγή, λιγότερο προσεγμένη σὲ ἓνα πρῶτο στάδιο κυπέλλωσης. Τὸ δείγμα ἀπὸ τὸ Τσέπι διαφοροποιεῖται ἀπὸ τοὺς πλακοειδεῖς λιθαργύρους τοῦ Λαυρίου ἀπὸ τὴν ὑψηλότερη ἀναλογία του σὲ ἄμορφο ὑλικό, πρᾶγμα ποὺ συνεπάγεται ταχύτατη ἀπόψυξη. Ἐν τούτοις, οἱ ὁμοιότητες ἐπιτρέπουν τὸ ἀσφαλὲς συμπέρασμα ὅτι ὁ λιθαργύρος ἀπὸ τὸ Τσέπι προέρχεται ἀπὸ κυπέλλωση μολύβδου γιὰ τὴν παραγωγή ἀργύρου καὶ μάλιστα μὲ ὑψηλὸ βαθμὸ ἀποδόσεως.

SUMMARY AND CONCLUSIONS

TSEPI MARATHON

THE EARLY HELLADIC CEMETERY

Tsepi lies at the western end of the Marathon plain in Attika, approximately 2.5 km from the sea (fig. 1). During the Early Bronze Age, the cemetery of an as yet unidentified settlement was established there, on level ground, at the foot of the rocky hill Kotroni. The cemetery lies to the left of the main modern road leading from Athens to the town of Marathon, the excavated area roofed over by a modern structure (fig. 3).

In earlier times, well before the establishment of the cemetery, a stream of uncertain course ran through the area, depositing pebbles and sand. In this soft ground, the digging of graves was easy and the stream pebbles close to hand for lining the pits; the actual river bed sometimes formed a suitable floor for the burials.

At the end of 1969, the first grave came to light by happenstance. Soon, Spyridon Marinatos excavated the site, revealing the oldest and largest cemetery of the Early Bronze Age in mainland Greece and the Peloponnese. Within three years (1970-1973), 28 graves were fully excavated and another 36 partially or superficially revealed (General Plan of the Cemetery). However, work came to a halt in 1974, following the sudden death of Marinatos.

In 1997, the Archaeological Society in Athens commissioned me to study and publish the cemetery finds. In the process, it became obvious that additional excavation was needed to clarify certain points. These excavations (1998-2002) brought to light a very important find, a large deposit pit (Nr. 39, General Plan of the Cemetery) with funeral offerings. In order to avoid a significant delay required by the study and publication of this deposit together with the rest of the excavation, I have decided to proceed, at this point, with the publication of the latter, leaving the offering deposit for detailed presentation at a later date. What follows, therefore, is essentially a presentation of the 1970-1973 excavations. In this respect, it should be noted that the cemetery under discussion has not been excavated in its entirety: while the existing finds are fully presented, the graves described in detail are in various stages of investigation; very few have been entirely excavated (e.g. T.4), many are revealed to a greater degree (e.g. T.4 - T.12), and others, also many, are only superficially marked (e.g. T.58 - T.64). Therefore, the comments and conclusions in this volume arise only from the existing finds. Very few recently investigated additional graves (T.33, T.36) or sites (T.3, T.19, etc.) are included, and only in order to clarify some of the arising issues. It is certain that data from any future excavations will add a wealth of information.

The distinctive features of the cemetery are the shape and structure of the graves and their allocation within the surrounding area.

The graves are dug in rows –from South to North and East to West– and have approximately the same orientation (General Plan of the Cemetery). Each grave occupies a discrete space and is demarcated on the ancient surface by its own, separate, border. These enclosures are formed by a series of stones laid out on the ground; their size varies from grave to grave. The enclosures are rectangular or, on the whole, quadrangular, with an opening to the east leading to the entrance and allowing access to the grave (e.g. figs 28, 35, 59, etc.).

The typical grave shape is a rectangular pit, approximately 1.00 m. long, and 0.80-0.90 m. deep, lined with dry stone walling formed by river stones (e.g. figs 51, 59), or, more rarely,

vertical slabs (e.g. figs 26, 28, 169). The bottom of the graves is covered with fine gravel or river stones, clearly part of the ancient riverbed (e.g. figs 51, 201). The entrance (0.40 m. $\times$ 0.50 m. approximately) is usually to the east. It is opened 0.20-0.30 m. above the bottom of the pit, has a threshold, and reaches to the top of the grave (e.g. fig. 64). The stones lining the eastern side of the pit to the right and left of the entrance opening form a *stomion* (doorway) with vertical sides (e.g. fig. 31). The thickness of this stone lining determines the length (E-W) of the *stomion*. On the outside, the entrance is sealed with a thin schist slab, placed vertically on the threshold (fig. 30). Rarely is the entrance found unsealed or walled with stones (fig. 172).

In front of the *stomion* lies the *prothyron*, a passage approximately 1.00 m. long. It is slightly wider than the entrance and its sides are occasionally lined with stones (figs 198, 221). The eastern end of each of the walls thus formed is often faced with a vertical slab of schist. These slabs rise above the ancient surface level and served to mark the position of the entrance (e.g. fig. 189). Their tops slant symmetrically, to the right or to the left (e.g. fig. 86); occasionally they come to a point. The entire passage is filled with clean earth and piled high with loose stones; this stone pile protruded above ground level (e.g. figs 75, 126).

The grave pit is covered with a large schist slab, or more than one, usually smaller, limestone slabs (e.g. figs 11, 44, 150). The level of these covering slabs relative to the ancient surface varies from grave to grave. In most of the excavated graves, it lies 0.30-0.50 m lower than the ancient floor; in others the slabs are laid on the same level as the outer enclosures (e.g. figs 40, 57, 143, 208). In either case, the slabs were then covered with earth up to the surface of the cemetery. Above the pit, now covered by both slab and earth, a frame with 2 or 3 layers of stones was raised; it was most probably filled with earth (e.g. figs 189, 212, 222). This "platform" must have been visible above ground and is roughly rectangular, even over circular graves (fig. 40). It is complimented by a raised oblong structure to the east, above the *prothyron*, always more sloppily constructed and curved at the (East) end (e.g. figs 210-211).

The original premise that each grave was covered with a small mound is not supported by the excavation evidence. By definition, even a low mound would also totally cover the enclosure stones. But the enclosure must have been visible or there is no reason for its existence.

Occasionally there is evidence of repairs to damaged areas carried out after the building of the grave. These interventions are betrayed by a sloppiness and unevenness in construction. Most often attested are: raising the pit sides (T.10, T.16, figs 71, 110, 114); mending the internal lining (T.26, fig. 177), especially by the entrance (T.9, T.13, figs 61, 64, 92, 94); adding a *prothyron* and side entrance to the more ancient cist graves (T.3, T.19).

Burial offerings typically include pottery, animal bone palettes, a few beads, obsidians and –two in total– marble figurines (plates 1-30). In general, there are very few vases, always fewer than the skulls in each grave; the miscellaneous objects are even less. All the vases are small; usually amphoriskoi (e.g. T.3,1, T.10,4), neck jars (e.g. T.1,2, T.33,1), jugs (e.g. T.9,2, T.11,2), pyxides (e.g. T.22,1, T.11,1), bowls (e.g. T.10,5, T.10,6), frying pans (e.g. T.9,1), lids (e.g. T.33,2) and a few other rarer shapes.

The graves and their contents reveal the burial customs of the Tsepi residents. The distinctive features of the graves are meant to facilitate their repeated use. Subsequent to the initial burial, the pit is prepared to receive the next deceased. Opening the grave begins by removing the fill of the *prothyron* and the entrance slab. The bones from the earlier

burial are collected at the western end of the pit and the skulls are placed in an orderly fashion along the southern or western side (e.g. figs 12-13, 34). The eastern side in front of the entrance is cleared, and the latest committal is always laid there. The body is placed in a contracted position on its right side, usually facing the entrance (e.g. fig. 82). Furthermore, the exact positioning of the limbs reveals that the interment must have taken place a few hours *post mortem*, before *rigor mortis* was fully established (fig. 227). The deceased is accompanied by very few grave goods, perhaps a vase, placed in front of the body; occasionally there is an additional item.

Children are usually buried with the adults and their bones are found among the others at the sides of the pit. Occasionally, one or two children were interred in a small shallow pit similar in shape to the adult burials; this was dug within the boundaries of the burial enclosure or next to it (T.5a, T.15).

Processing and evaluating these novel methods of grave construction and interment and studying the funerary offerings leads to a rough picture of the Tsepi society and the degree of evolution at the time. Some initial conclusions can be reached as to the origin of the inhabitants and their relationship with the mainland and the islands, the structure of society, certain beliefs and customs, the evolution of aesthetics, etc.

In order to determine the origin of the inhabitants one has to look at the similarities to and analogies with contemporary finds and similar constructions in other areas. This new grave type of a composite structure –with *prothyron*, entrance, and platform projecting above ground level– differs significantly from the simple pit graves of Neolithic Greece, the Cycladic cist graves, or even the built graves of Kea. There are perhaps a few isolated cases of a similar type in Attika, but their bad state of repair does not allow for any constructive comparisons.

Most similar cases, at least the most relevant ones, are to be found in the Cyclades, but rarely do the features of both areas coincide totally. The space of these early Cycladic cemeteries is restricted and the allocation of the graves random, with no plan or enclosure. The graves are small cists, lined with schist slabs, or built on one side. Each grave usually contains only one burial. At Tsepi, the complex grave features are established to such an extent that they are subsequently applied to the older simple cists (T.3 and T.19).

This remodelling is significant, indicating the existence of an earlier type of grave and its evolution into a more complex form. It is therefore of interest to examine whether the simple cist grave is used simultaneously in the islands and Attika or whether it appears in one place and is subsequently adopted by the other.

Due to the repeated burials and the resulting interventions to the graves at Tsepi, the pottery finds cannot be used as the sole factor in dating the graves. However, the graves known so far to have been remodelled (T.3, T.16, T.19), have yielded finds of a very early type, such as the crusted ware amphoriskos from grave T.25.

In determining the relative age of the graves, one must also take into account the use of schist, a material common in the Cyclades and widely used in lining the Cycladic cists. At Tsepi, on the contrary, the local stone is limestone from Kotroni hill. One interpretation is that schist was adopted because it is softer than limestone and easy to process. However, its transportation from mount Agrieliki across the plain was no doubt a hard and arduous task: its use could also be attributed to the desire for imitation of a foreign prototype. On

this premise, it can safely be assumed that the small cist graves at Tsepi, especially T.3, are based on a Cycladic prototype.

This early use of schist is also corroborated by a new unpublished major find. Recently, two EH I graves were discovered at the perimeter of Tumulus 2 at Vranas, buried among a thick layer of river stones. Remarkably, while both graves had lined walls, in one instead of the expected river stones, schist slabs had been used in layers.

Other parallels can be drawn between Tsepi and the Cyclades. Most of the pottery found at the cemetery can be typed as EC I, but it is all made locally, with small variations in construction, shape and decoration. Not a single Cycladic vase has been recovered to date. Even the most typical insular forms, incised amphoriskoi and frying pans, show variations in execution. Distinctive Tsepi pottery shapes are: narrow based amphoriskoi (T.3,1, T.25,1), handleless pyxides (T.23,1, T.24,1), lids (T.16,1) and Mainland-type frying pans (T.9,1). Impressed dots on straight or curved lines are a local decorative feature (T.6,2); the vertical surfaces with alternating lined or plain triangles in incised amphoriskoi are a local interpretation of a known insular design (T.16,2).

Among the other grave goods, one should mention the palettes, here fashioned almost exclusively of bone, rather than marble as their Cycladic counterparts (e.g. T.19,8, T.19,9). This difference in material has been attributed to the early date of the Tsepi cemetery: this may, indeed, be the case. Relative antiquity could also be the reason for the very few figurines found in the Tsepi graves (T.10,8, T.19,11), but as marble objects are generally absent, this is not conclusive. Even small shallow bowls, which are of marble in the Cyclades, are here made of stone (T.33,6, T.36,5).

The miscellaneous objects such as beads, metal bands etc., fashioned out of foreign materials, were in all probability imported.

A similar comparison to mainland graves is not possible, since no EH I cemeteries have been found to date. As a result, only the pottery can reveal any Helladic influences at Tsepi. Among the shapes, the –essentially household– wide neck jug stands out (e.g. T.9,2), totally different from the narrow necked Cycladic bottles, the absence of which is notable. The bowls (e.g. T.10,5, T.10,6) are more common in the mainland than on the islands.

The simple enumeration of local features and their comparison to those of the two main cultural centres, makes it obvious that there are few Mainland influences and these are –in the absence of other evidence– restricted to pottery. On the other hand, Cycladic influences are evident both in the construction of the graves and in the finds.

Besides being Cycladic in character, the finds have well-established local features and distinctive attributes, revealed through the minute examination of their construction details. What is unclear is whether these main distinctive features were initiated locally, in Attika, or whether they are the product of differentiation, after the prototypes had been brought to Tsepi from the islands. Perhaps, the answer may be found through the study of the material from the deposit pit 39 with burial offerings.

The number of burials provides information as to the structure of the Tsepi society and the relations between its inhabitants. The graves contain multiple, primary, burials. The bones seem to remain grouped together in each pit. There are two instances where –due to broken covering slabs– burials have taken place in the *prothyron* area (T.14 and T.33). This is further confirmation that the burial site is always the same, dedicated to one ‘family’ –whatever its definition at the time– even when access to the pit is not possible.

Even though the cemetery has not been excavated in full, it is obvious by the layout of the graves and their method of construction that they must have been built by specialised workmen equipped with the appropriate stonemasonry tools. The builders were able to transport large stone slabs from the hills to the cemetery; they could select uniform materials and –despite the unevenness of the river stones– achieve a good fit when lining the pit walls. These must have been workmen, who built according to custom regulations, but could also adapt their designs to the individual wishes and desires of each family.

The orderly digging of graves in rows and the generally uniform construction within the cemetery boundaries also point to a disciplined adherence to rules. Such a systematic application of space allocation is unknown in the Cyclades and in Mainland Greece. (In the latter, however, no such early cemeteries have been found.) The total extent of the Tsepi cemetery is unknown, and it is not possible to calculate what proportion belongs to the 64 graves identified so far. One can, however, surmise that the existing community must have been populous, with large families which had, while the cemetery was in use, buried 8, often 15, even 27 (T.12) of their members.

Given this population, the formulation and adherence to community regulations and, moreover, obedience or loyalty to a leader or ruling body must have been necessary, at least in everyday matters. Based on the structural elements of the graves, one could speculate even further about the relationships between individuals and their place in society. Any such thoughts, however, would be pure conjecture.

Within the cemetery grounds there doesn't seem to be any specific distribution of the graves according to whether they are lavish or plain, well-constructed or not. All graves display similarities both in their general and their specific features. Moreover, the area occupied by smaller or larger enclosures is not indicative of financial or social superiority, since it does not correspond to the size of the pit, quality of construction or relative antiquity.

Grave T.22 raises many questions and merits special mention (figs 153-160). It is definitely superior to the rest of the excavated graves, lined with material no longer in regular use. It is built with schist slabs, perfectly joined at the sides and top of the pit; it lies within a large rectangular enclosure, jutting into the corner of T.24; it features a double row of stones at its eastern side. This grave is obviously different, and belongs either to a family of builders, or to a leader– the latter, most probably, given the structure of society at Tsepi.

On the whole the graves at the southern side of the cemetery –up to T.22, T.16, T.12– appear to be more carefully constructed than those at the northern end, which display –externally at least– sloppiness, negligence and imperfections in construction. Their covering slabs are almost exclusively of limestone, many thick and shapeless, while the spaces between slabs are filled with smaller stones.

The level of the top end of the pits relative to the ancient ground level also indicates a difference in time of construction. At the northern side, most of the covering slabs are laid practically at ancient surface level and the “platform” rises only slightly above ground. At the southern end, the top end of many pits lies approximately 0.30-0.50 m. lower than the level of the enclosure (T.3, T.4, T.5, T.7, T.16, T.19, et. al.); a section of the deposit from the top end of the pit to ground level, when visible, reveals pebbles and stones.

This implies that a significant amount of time elapsed between the establishment of the cemetery and its abandonment. During this time, either the surface level rose, or, as time went by, grave construction became less meticulous. In any case, the standard shape with its

classic features –orientation, enclosure, stone pile, covering slabs, raised platform– persists until the cemetery is abandoned. It can thus be surmised that the Tsepi population remained essentially unchanged and continued to adhere to a specific burial ritual, even if upholding the customs became more lax.

The aesthetics of the Tsepi inhabitants are reflected in their artefacts. The burial offerings, especially the vases found in the graves and considered local, are usually very simple in shape, of average construction and substandard decoration. Apart from a few handleless pyxides (T.23,1, T.24,2), which have carefully fashioned surfaces, the rest are of average quality and do not merit attention. The incised frying pans are an exception, with superior decoration and fine workmanship, especially T.9,1 and the 'lids' T.6,2 and T.33,2, apparently the work of a local artist.

The variation in quality between the frying pans and the rest of the ware is easily explicable. The vases must have been household objects, while the shallow incised pans were luxury items meeting special demands. In total, however, the pottery finds at Tsepi, compared to similar Cycladic ware, are of lower standard. At first glance, this could be attributed to the lesser skill and lower aesthetic demands of the Tsepi inhabitants.

This impression changes when examining the small miscellaneous finds. The beads, and especially the metal bands, display symmetry of design and meticulous, detailed workmanship. The decorative purpose of the dotted design on the gold band T.12,12, is especially noteworthy. The material –rare as a find in the Cyclades– and the fashioning suggest an imported precious ornament, which must have been cherished by its owner.

The aesthetics of the Tsepi inhabitants are also revealed by the structure of their graves. All the features repeatedly mentioned above indicate an ability for methodical construction and assume an inherent good taste, both on the part of the builders and of the inhabitants who commissioned the graves. Moreover, grouping a few skulls together and laying the dead on ground that has been previously cleaned may be dictated by custom, but the manner of execution reveals a desire for order within the pit. This notion can be projected into the settlement's life; it can safely be assumed that order and method would also reign there, a feature of any society striving for a better quality of life and with sophisticated aesthetic demands.

The two main sources of information, graves and pottery, offer extensive evidence as to the position held by Tsepi within the wider society of its time. The distinctive grave shape and its variation from the standard simple type reveal a departure from the classic insular prototype. The inhabitants free themselves from the narrow typological standards, establish new patterns in the particularly conservative field of burial rituals, and demand conformity to them. Even the oldest families, which had been burying their dead in simple cist graves, have to comply.

The same departure from the insular standards exists in pottery typology and decoration, even in vases obviously Cycladic in shape (incised amphoriskoi, frying pans). This runs in parallel with the development and predominance of substitute shapes such as the lids. Mainland features are apparent in household ware (jugs, bowls).

The publication of the Tsepi finds brings to light a new and different civilisation. Based on the concrete, definite and precise evidence of grave goods and structures a clear image of the area during the Early Bronze Age emerges.

Tsepi lies between two major cultural centres and benefits from its geographical position. It must have had direct access to the sea and the advantages provided by this must have facilitated the establishment of a community on the plain. Whatever its origins, during its heyday it was a populous settlement with large or long-living families. The population grew and dynamically developed special characteristics and a strong desire to be autonomous. It was in touch with the rest of the known world, had regular contact with mainland Greece and close ties to the dynamic Cyclades, but was never totally dependent on them, displaying an intentional deviation from the prototypes. Its citizens used existing Helladic forms with ease while introducing new elements: there was a constant core while the new ideas brought in by way of the sea were adapted to suit local preferences and abilities.

The Tsepi inhabitants move with ease in their known world. Their artefacts show that a new civilisation, insular in character, grows and blooms in the eastern coast of Attika, on mainland Greece.

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

AA	<i>Archäologischer Anzeiger</i>
AAA	Ἀρχαιολογικὰ Ἀνάλεκτα ἐξ Ἀθηνῶν
ΑΔ	Ἀρχαιολογικὸν Δελτίον
AE	Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερὶς
AJA	<i>American Journal of Archaeology</i>
BAM	<i>Beiträge zur Ur- und Frühgeschichtlichen Archäologie des Mittelmeer-Kulturräume</i>
BAR	<i>British Archaeological Reports. International Series</i>
BCH	<i>Bulletin de Correspondance Hellénique</i>
BSA	<i>Annual of the British School at Athens</i>
Ἔργον	Τὸ Ἔργον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας
Hesperia	<i>Hesperia. Journal of the American School of Classical Studies at Athens</i>
JdI	<i>Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts</i>
ΠΑΑ	Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν
ΠΑΕ	Πρακτικὰ τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας
SIMA	<i>Studies in Mediterranean Archaeology</i>

Barber 1987	R.L.N. Barber, <i>The Cyclades in the Bronze Age</i> (London 1987).
Barber - MacGillivray 1980	R.L.N. Barber - J.A. MacGillivray, The Early Cycladic Period: Matters of Definition and Terminology, <i>AJA</i> 84, 1980, 141-157.
Βαρούχα 1925-26	E.A. Βαρούχα, Κυκλαδικοὶ τάφοι τῆς Πάρου, <i>AE</i> 1925-26, 98-114.
Blegen 1928	C.W. Blegen, <i>Zygouries. A Prehistoric Settlement in the Valley of Cleonai</i> (Cambridge Mass. 1928).
Blegen κ.ἄ. 1950	C.W. Blegen - J.L. Caskey - M. Rawson - J. Sperling, <i>Troy I, The First and Second Settlements</i> (Princeton 1950).
Bossert 1960	E.M. Bossert, Die gestempelten Verzierungen auf frühbronzezeitlichen Gefäßen der Ägäis, <i>JdI</i> 75, 1960, 1-16.
Broodbank 2000	C. Broodbank, <i>An Island Archaeology of the Early Cyclades</i> (Cambridge 2000).
Caskey 1958	J.L. Caskey, Excavations at Lerna, 1957, <i>Hesperia</i> 27, 1958, 125-144.
Caskey - Caskey 1960	J.L. Caskey - E.G. Caskey, The Earliest Settlements at Eutresis. Supplementary Excavations, 1958, <i>Hesperia</i> 29, 1960, 126-167.

- Carter 2004 T. Carter, Tsikniades. The Chipped Stone: A Preliminary Report, στο: *᾽Ορίζων, A Colloquium on the Prehistory of the Cyclades*, 25-28 March 2004, McDonald Institute for Archaeological Research, University of Cambridge (ὕπὸ ἐκτύπωση).
- Cavanagh - Mee 1998 W. Cavanagh - C. Mee, *A Private Place: Death in Prehistoric Greece*, SIMA 125 (Jonsered 1998).
- Cherry - Torrence 1984 J.F. Cherry - R. Torrence, The Typology and Chronology of Chipped Stone Assemblages in the Prehistoric Cyclades, στο: MacGillivray - Barber 1984, 12-25.
- Coleman 1974 J.E. Coleman, The Chronology and Interconnections of the Cycladic Islands in the Neolithic Period and the Early Bronze Age, *AJA* 78, 1974, 333-344.
- Coleman 1977 J.E. Coleman, *Keos I. Kephala, A Late Neolithic Settlement and Cemetery* (Princeton 1977).
- Coleman 1985 J.E. Coleman, «Frying Pans» of the Early Bronze Age Aegean, *AJA* 89, 1985, 191-219.
- Coleman 1992 J.E. Coleman, Greece, the Aegean and Cyprus. Part I. Greece and the Aegean from the Mesolithic to the End of the Early Bronze Age, στο: Ehrich 1992, 247-279.
- Conophagos 1980 C. Conophagos, *Le Laurium antique et la technique grecque de la production de l'argent* (Athènes 1980).
- Davis - Cherry 1979 J.L. Davis - J.F. Cherry (ἐκδ.), *Papers in Cycladic Prehistory*, Monograph XIV, Institute of Archaeology, University of California (Los Angeles 1979).
- Diamant 1974 S. Diamant, *The Later Village Farming Stage in Southern Greece* (Ann Arbor 1974).
- Ντούμας 1963 X. Ντούμας, Νάξος: Ἀκρωτήριο, *ΑΔ* 18, 1963, Χρονικά 2, 278-279.
- Doumas 1977 C. Doumas, *Early Bronze Age Burial Habits in the Cyclades*, SIMA 48 (Göteborg 1977).
- Ντούμας 1979 X. Ντούμας, Προϊστορικοί Κυκλαδίτες στὴν Κρήτη, *ΑΑΑ* 12, 1979, 104-106.
- Doumas 1982 C. Doumas, *Art des Cyclades, Collection N.P. Goulandris* (Bruxelles 1982).
- Edgar 1896-97 C.C. Edgar, Pre-Historic Tombs at Pelos, *BSA* 3, 1896-97, 35-51.
- Ehrich 1992 R.W. Ehrich (ἐκδ.), *Chronologies in Old World Archaeology*³ (Chicago 1992).
- Evans - Renfrew 1968 J.D. Evans - C. Renfrew, *Excavations at Saliagos near Antiparos*, *BSA* Suppl. 5 (Oxford 1968).
- Evans - Renfrew 1984 J.D. Evans - C. Renfrew, The Earlier Bronze Age at Phylakopi, στο: Mac Gillivray - Barber 1984, 63-69.
- Fitton 1989 J.L. Fitton, *Cycladic Art*, British Museum (London 1989).
- Fossey 1969 J.M. Fossey, The Prehistoric Settlement by Lake Vouliagmeni, Perachora, *BSA* 64, 1969, 53-69.

- French - Wardle 1986 E.B. French - K.A. Wardle, Problems in Greek Prehistory. *Papers Presented at the Centenary Conference of the British School of Archaeology at Athens*, Manchester April 1986 (Bristol).
- Furumark 1941 A. Furumark, *The Mycenaean Pottery. Analysis and Classification* (Stockholm 1941).
- Goldman 1931 H. Goldman, *Excavations at Eutresis in Boeotia* (Cambridge Mass. 1931).
- Γραμμένος 1991 Δ.Β. Γραμμένος, *Νεολιθικές έρευνες στην Κεντρική και Ανατολική Μακεδονία* (Αθήναι 1991).
- Hadjianastasiou 1986 O. Hadjianastasiou, A Late Neolithic Settlement at Grotta, Naxos, στο: French - Wardle 1986, 11-20.
- Hansen 1937 H.D. Hansen, The Prehistoric Pottery on the North Slope of the Acropolis, 1937, *Hesperia* 4, 1937, 539-570.
- Hauptmann 1981 H. Hauptmann, *Die deutschen Ausgrabungen auf der Otzaki-Magula in Thessalien. III. Das späte Neolithikum und das Chalkolithikum*, BAM 21 (Bonn 1981).
- Hillson 1992 S. Hillson, *Mammal Bones and Teeth. An Introductory Guide to Methods of Identification* (London 1992).
- Immerwahr 1971 S.A. Immerwahr, *The Athenian Agora XIII. The Neolithic and the Bronze Ages* (Princeton 1971).
- Jacobshagen 1986 V. Jacobshagen (έκδ.), *Geologie von Griechenland* (Berlin-Stuttgart 1986).
- Karantzali 1996 E. Karantzali, *Le Bronze Ancien dans les Cyclades et en Crète. Les relations entre les deux régions. Influence de la Grèce continentale*, BAR 631 (Oxford 1996).
- Knigge 1976 U. Knigge, *Kerameikos IX. Der Südhügel* (Berlin 1976).
- Κοντολέων 1972 Ν.Μ. Κοντολέων, Άνασκαφαί Νάξου, ΠΑΕ 1972, 143-155.
- Lamb 1936 W. Lamb, *Excavations at Thermi in Lesbos* (Cambridge 1936).
- Lambert 1981 N. Lambert, *La Grotte préhistorique de Kitsos, Attique* (Paris 1981).
- MacGillivray - Barber 1984 J.A. MacGillivray - R.L.N. Barber (έκδ.), *The Prehistoric Cyclades, Contributions to a Workshop on Cycladic Chronology* (Edinburgh 1984).
- Manning 1995 S.W. Manning, *The Absolute Chronology of the Aegean Early Bronze Age* (Sheffield 1995).
- Μαραγκοῦ 1990 Α. Μαραγκοῦ (έπιμ.), *Κυκλαδικός Πολιτισμός. Ἡ Νάξος στην 3η π.Χ. χιλιετία, Ἰδρυμα Νικολάου Π. Γουλανδρῆ, Μουσείο Κυκλαδικῆς Τέχνης* (Αθήνα 1990).
- Μαρινᾶτος 1970α Σ. Μαρινᾶτος, Μαραθῶν, ΠΑΑ 1970, 108-117.
- Μαρινᾶτος 1970β Σ. Μαρινᾶτος, Άνασκαφαί Μαραθῶνος, ΠΑΕ 1970, 5-28.
- Marinatos 1970c S. Marinatos, From the Silent Earth: Marathon, AAA 3, 1970, 63-68.
- Marinatos 1970d S. Marinatos, Further News from Marathon: Tsepi, AAA 3, 1970, 154-155 (figs 3-6 στίς σελ. 156-157).

- Marinatos 1970e S. Marinatos, Further Discoveries at Marathon: Tsepi, *AAA* 3, 1970, 349-350, addendum 363-366.
- Μαρινᾶτος 1971 Σ. Μαρινᾶτος, Ἀνασκαφαὶ Μαραθῶνος, *ΠΑΕ* 1971, 5-6.
- Μαρινᾶτος 1972 Σ. Μαρινᾶτος, Ἀνασκαφή Μαραθῶνος, *ΠΑΕ* 1972, 5-7.
- Μαστροκώστας 1970 Ε. Μαστροκώστας, Προϊστορική ἀκρόπολις ἐν Μαραθῶνι, *AAA* 3, 1970, 14-20.
- Μαστροκώστας 1974 Ε. Μαστροκώστας, Μαραθῶνιαι μελέται: 2. Προϊστορικός οἰκισμὸς παρὰ τὸ Κάτω Σοῦλι, *AAA* 7, 1974, 1-7.
- Mylonas 1959 G.E. Mylonas, *Aghios Kosmas. An Early Bronze Age Settlement and Cemetery in Attica* (Princeton 1959).
- Mylonas 1966 G.E. Mylonas, *Mycenae and the Mycenaean Age* (Princeton 1966).
- Μυλωνᾶς 1973 Γ. Μυλωνᾶς, Ὁ ταφικὸς κύκλος Β τῶν Μυκηνῶν (Ἀθῆναι 1973).
- Otto 1977 B. Otto, The Ornamental Motifs of the Cycladic Neolithic and Early Bronze Ages, στο: Thimme 1977, 129-141.
- Παντελίδου 1975 Μ. Παντελίδου, Αἱ Προϊστορικαὶ Ἀθῆναι (Ἀθῆναι 1975).
- Παντελίδου Γκόφα 1991 Μ. Παντελίδου Γκόφα, Ἡ Νεολιθικὴ Νέα Μάκρη. Τὰ Οἰκοδομικά (Ἀθῆναι 1991).
- Παντελίδου Γκόφα 1995 Μ. Παντελίδου Γκόφα, Ἡ Νεολιθικὴ Νέα Μάκρη. Ἡ Κεραμεικὴ (Ἀθῆναι 1995).
- Παντελίδου Γκόφα 1997α Μ. Παντελίδου Γκόφα, Ἡ Νεολιθικὴ Ἀττικὴ (Ἀθῆναι 1997).
- Παντελίδου Γκόφα 1997β Μ. Παντελίδου Γκόφα, Νεκροταφεῖο Τσέπι Μαραθῶνος, *ΠΑΕ* 1997, 41-46.
- Παντελίδου Γκόφα 1998 Μ. Παντελίδου Γκόφα, Νεκροταφεῖο Τσέπι Μαραθῶνος, *ΠΑΕ* 1998, 41-50.
- Παντελίδου Γκόφα 1999 Μ. Παντελίδου Γκόφα, Νεκροταφεῖο Τσέπι Μαραθῶνος, *ΠΑΕ* 1999, 33-41.
- Παντελίδου Γκόφα 2000 Μ. Παντελίδου Γκόφα, Νεκροταφεῖο Τσέπι Μαραθῶνος, *ΠΑΕ* 2000, 33-36.
- Παντελίδου Γκόφα 2001 Μ. Παντελίδου Γκόφα, Νεκροταφεῖο Τσέπι Μαραθῶνος, *ΠΑΕ* 2001, 15-19.
- Pantelidou Gofas 2004 Μ. Pantelidou Gofas, The Deposit Pit at Tsepi Marathon: Features, Formation and the Breakage of the Finds, στο: Ὁρίζων, *A Colloquium on the Prehistory of the Cyclades*, 25-28 March 2004, McDonald Institute for Archaeological Research, University of Cambridge (ὑπὸ ἐκτύπωση).
- Παπαβασιλείου 1910 Γ.Α. Παπαβασιλείου, Περὶ τῶν ἐν Εὐβοίᾳ ἀρχαίων τάφων (Ἀθῆναι 1910).
- Παπαδημητρίου 1957 Ἱ. Παπαδημητρίου, Μυκηναϊκοὶ τάφοι Ἀλυκῆς Γλυφάδος, *ΠΑΕ* 1957, 29-34.
- Παπαθανασόπουλος 1961-62 Γ.Α. Παπαθανασόπουλος, Κυκλαδικὰ Νάξου, *ΑΔ* 17, 1961-62, Μελέται, 104-152.

- Παπαθανασόπουλος 1996 Γ.Α. Παπαθανασόπουλος (έκδ.), *Νεολιθικός Πολιτισμός στην Ελλάδα*, Ίδρυμα Νικολάου Π. Γουλανδρή. Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης (Αθήνα 1996).
- Παπαχριστοδούλου 1971 Ί. Παπαχριστοδούλου, Ειδήσεις ἐκ τῆς Β' ἀρχαιολογικῆς περιφερείας. Β' Μαρκόπουλον Μεσογαίας, *ΑΑ* 4, 1971, 143-146.
- Partzinger 1991 H. Partzinger, Zur Rachmani-Periode in Thessalien, *Germania* 69, 1991, 359-388.
- Πελεκίδης 1915 Ε. Πελεκίδης, Πήλινα ἀγγεῖα Ἀκροπόλεως: Πεποιημένα διὰ τῆς χειρὸς, *ΑΔ* 1915, Παράρτημα, 34-35.
- Πετράκος 1995 Β.Χ. Πετράκος, *Ὁ Μαραθὼν* (Αθήνα 1995).
- Πετράκος 1997 Β.Χ. Πετράκος, Μαραθὼν. Τσέπι, *Έργον* 1997, 19-22.
- Πετράκος 1998 Β.Χ. Πετράκος, Μαραθὼν. Τσέπι, *Έργον* 1998, 18-23.
- Πετράκος 1999 Β.Χ. Πετράκος, Μαραθὼν. Τσέπι, *Έργον* 1999, 22-28.
- Πετράκος 2000 Β.Χ. Πετράκος, Μαραθὼν. Τσέπι, *Έργον* 2000, 25-34.
- Πετράκος 2001 Β.Χ. Πετράκος, Μαραθὼν. Τσέπι, *Έργον* 2001, 18-22.
- Πετράκος 2002 Β.Χ. Πετράκος, Μαραθὼν. Τσέπι, *Έργον* 2002, 15-17.
- Πετράκος 2003 Β.Χ. Πετράκος, Μαραθὼν. Τσέπι, *Έργον* 2003, 17-20.
- Phelps 2004 W.W. Phelps, *The Neolithic Pottery Sequence in Southern Greece*, BAR 1259 (Oxford 2004).
- Πλάτων 1966 Ν. Πλάτων, Έργασίαι διαμορφώσεως καὶ τακτοποιήσεως τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου Ἀκροπόλεως, *ΑΔ* 21, 1966, Χρονικά 1, 36-44.
- Pullen 1986 D.J. Pullen, Mortuary Practices in Early Bronze Age Greece: Identifying Patterns of Prehistoric Behavior, *AJA* 90, 1986, 178.
- Pullen 1990 D.J. Pullen, The Early Bronze Age Village on Tsoungiza Hill, Ancient Nemea, *BCH* 1990, Suppl. 19, 331-346.
- Rambach 1997 J. Rambach, Irrfahrt einer «Kykladenpfanne», *AA* 1997, 313-316.
- Rambach I 2000 J. Rambach, *Kykladen I. Die Frühe Bronzezeit. Grab- und Siedlungsbefunde*, BAM 33 (Bonn 2000).
- Rambach II 2000 J. Rambach, *Kykladen II. Die Frühe Bronzezeit. Frühbronzezeitliche Beigabensittenkreise auf den Kykladen. Relative Chronologie und Verbreitung*, BAM 34 (Bonn 2000).
- Renfrew 1972 C. Renfrew, *The Emergence of Civilisation. The Cyclades and the Aegean in the Third Millennium B.C.* (London 1972).
- Renfrew 1991 C. Renfrew, *The Cycladic Spirit. Masterpieces from the Nicholas P. Goulandris Collection* (London 1991).
- Rice 1984 P.M. Rice (έκδ.), *Pots and Potters. Current Approaches in Ceramic Archaeology* (Los Angeles 1984).
- Richter - Milne 1935 G.M.A. Richter - M.J. Milne, *Shapes and Names of Athenian Vases* (New York 1935).
- Σάμψων 1981 Ἀ. Σάμψων, *Ἡ Νεολιθικὴ καὶ ἡ Πρωτοελλαδικὴ Ι στὴν Εὐβοία* (Αθήνα 1981).

- Σάμψων 1985 Ά. Σάμψων, *Μάνικα Ι. Μία Προτοελλαδική πόλη στὴ Χαλκίδα* (Ἀθήνα 1985).
- Σάμψων 1988 Ά. Σάμψων, *Μάνικα ΙΙ. Ὁ Προτοελλαδικὸς οἰκισμὸς καὶ τὸ νεκροταφεῖο* (Ἀθήνα 1988).
- Σάμψων 1993 Ά. Σάμψων, *Σκοτεινὴ Θαρρουνίων. Τὸ σπήλαιο, ὁ οἰκισμὸς καὶ τὸ νεκροταφεῖο* (Ἀθήνα 1993).
- Sapouna-Sakellarakis 1987 E. Sapouna-Sakellarakis, New Evidence from the Early Bronze Age Cemetery at Manika, Chalkis, *BSA* 82, 1987, 233-264.
- Schachermeyr 1976 F. Schachermeyr, *Die ägäische Frühzeit I. Die vormykenischen Perioden des griechischen Festlandes und der Kykladen* (Wien 1976).
- Shepard 1956 A.O. Shepard, *Ceramics for the Archaeologist* (Washington 1956).
- Sinos 1971 S. Sinos, *Die Vorklassischen Hausformen in der Ägäis* (Mainz a. R. 1971).
- Spitaels 1982 P. Spitaels, Final Neolithic Pottery from Thorikos, *Miscellanea Graeca*, fasc. 5 (Gent 1982), 9-44.
- Σπυρόπουλος 1969 Θ. Σπυρόπουλος, Λιθαρές Θηβῶν, *ΑΔ* 24, 1969, Μελέται, 28-46.
- Στέφανος 1904 Κ. Στέφανος, Ἀνασκαφαὶ ἐν Νάξῳ, *ΠΑΕ* 1904, 57-61.
- Θεοχαράκη 1980 Έ. Θεοχαράκη, Νέα Μάκρη. Ὁδὸς Αἰσχύλου, *ΑΔ* 35, 1980, Χρονικά, 82-84.
- Θεοχάρης 1951 Δ.Ρ. Θεοχάρης, Ἀνασκαφὴ ἐν Παλαιᾷ Κοκκινιᾷ Πειραιῶς, *ΠΑΕ* 1951, 93-116.
- Θεοχάρης 1955 Δ.Ρ. Θεοχάρης, Νέοι «Κυκλαδικοὶ» τάφοι ἐν Ἀττικῇ, *Νέον Ἀθήναιον* 1, 1955, 283-292.
- Thimme 1977 J. Thimme (ἐκδ.), *Art and Culture of the Cyclades* (Karlsruhe 1977).
- Torrence 1979 R. Torrence, A Technological Approach to Cycladic Blade Industries, στί: Davis - Cherry 1979, 66-86.
- Travlos 1988 J. Travlos, *Bildlexikon zur Topographiè des antiken Attica* (Tübingen 1988).
- Treuil κ.ά. 1989 R. Treuil - P. Darcque - J.C. Poursat - G. Touchais, *Les civilisations égéennes du Néolithique et de l'Âge du Bronze* (Paris 1989).
- Τζαβέλλα-Ενjen 1984 Χ. Τζαβέλλα-Ενjen, *Λιθαρές* (Ἀθήναι 1984).
- Τσουντας 1898 Χ. Τσουντας, Κυκλαδικὰ Ι, *ΑΕ* 16, 1898, 137-212.
- Τσουντας 1899 Χ. Τσουντας, Κυκλαδικὰ ΙΙ, *ΑΕ* 17, 1899, 73-134.
- Vitelli 1984 K.D. Vitelli, Greek Neolithic Pottery by Experiment, στί: Rice 1984, 113-131.
- Vitelli 1999 K.D. Vitelli, *Franchthi Neolithic Pottery*, Vol. 2: *The Later Neolithic Ceramic Phases 3 to 5* (Bloomington and Indianapolis 1999).
- Warren - Hankey 1989 P. Warren - V. Hankey, *Aegean Bronze Age Chronology* (Bristol 1989).
- Weisshaar 1979 H.J. Weisshaar, Ausgrabungen auf der Pevkakia-Magula und der Beginn der frühen Bronzezeit in Griechenland, *Archäologisches Korrespondenzblatt* 9, 1979, 385-392.

- Weisshaar 1989 H.J. Weisshaar, *Die Deutschen Ausgrabungen auf der Pevkakia-Magula in Thessalien I. Das späte Neolithikum und das Chalkolithikum*, BAM 28 (Bonn 1989).
- Ζαφειρόπουλος 1960 Ν. Ζαφειρόπουλος, Ἀρχαιότητες καὶ μνημεῖα Κυκλάδων: Δεσποτικόν, *ΑΔ* 16, 1960, Χρονικά, 246-247.
- Ζαφειροπούλου 1970 Φ. Ζαφειροπούλου, Ἀρχαιότητες καὶ μνημεῖα Κυκλάδων: Κουφονήσι, *ΑΔ* 25, 1970, Χρονικά, 429-430.
- Zapheiroulou 1983 P. Zapheiroulou, Un cimetière du Cycladique Ancien à Epáno Kouphonisi, στο: G. Rougemont (ἐκδ.), *Les Cyclades. Matériaux pour une étude de géographie historique*, Table ronde réunie à l'Université de Dijon les 11, 12 et 13 mars 1982 (Paris 1983), 81-87.
- Zapheiroulou 1984 P. Zapheiroulou, The Chronology of the Kampos Group, στο: MacGillivray - Barber 1984, 31-40.
- Zervos 1957 C. Zervos, *L'art des Cyclades du début à la fin de l'âge du Bronze, 2500-1100 avant notre ère* (Paris 1957).

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ

- ἄγγειο: ἀμφορίσκος σποράδην, γραπτὸς 170, 338, μικκύλος 140, 170, ἐγχάρακτος 118, 321, 324, 337, 338, 343· ἀμφορεὺς 300· ἀρυβαλλοειδὲς 61, 62, 90, 308, 317, 318, 325· «κάλυμμα» ἢ κάλυμμα σποράδην· «κρατηρίσκος» ἢ κρατήρας 300· κύαθος 146· κύμβες 310, 325· κύπελλα 305· λεκάνη 137, 139, 141, 310, 318· πιθόσχημο 196, 289, 303, 304, 307 καὶ σημ. 199, 317, 318, 325, μικκύλο 82, 96, 104, 219· πιθόσχημο μὲ λαμὸν 25, 52, 55, 62, 104, 122, 140, 201, 300, 303, 304, 325, 338, 343, μικκύλο 146, 201· πινάκιο 140, 316, 325, 338, ἐγχάρακτο 316, λίθινο 25, 196, 201, 216, 219, 313, 316, 331, 338, μαρμάρινο 338, πήλινο 136· προχοΐσκη 61, 62, 82, 325, 327· πρόχους 74, 75, 83, 90, 305, 306 σημ. 179, 307 καὶ σημ. 199, 316, 318, 324 σημ. 311, 325, 338, 343· πυξίδα 25, 61, 82, 83, 156, 302 καὶ σημ. 149, 303 σημ. 161, 307, 308, 313-318, 325, ἐγχάρακτη 90, 140, 307, μαρμάρινη 316, μικκύλη 165, ραβδωτή 316, 318, σφαιρική 90, 140, 157, 302, 306-308, 325· πυξιδόσχημο 53, 55, 104, 161, 165, 219, 308, 317, 318, 325, 338, 341· σκύφος 48 σημ. 20, 104, 125, 136, 141, 196, 309, 310, 316, 318, 325, 338, βαθὺς 104, 310, ἡμισφαιρικός 126, καμπύλος 83, 201, κωνικός 48, 61, 62, 83, 122, 139, 196, 200, 201, 309, 318, μὲ παχὺ καμπύλο χεῖλος 324· «σῶμα ἀχينوῦ» 304· τηγανόσχημο σποράδην· ὑδροφόρο 300, 326· φιάλη 68, 307, 310, 316· φωλεόσχημο 302· χυτροειδὲς 304
- Ἁγία Ἄννα Νάξου 307
 Ἅγιοι Ἀνάργυροι Νάξου 287 σημ. 71, 290
 Ἅγιος Κοσμάς 287-292, 294, 295, 302, 305, 309-311, 313, 316, 321, 328 σημ. 331, 333 σημ. 345, 336
- Ἀγριελίκι 11, 337
 Ἀγριλιά 303
 Ἀθήνα 306, 308, 324
 Αἶγαῖο, Αἰγαιακὸς 218, 290, 325
 Αἶγινα 301, 326
 ἀκμές: κυματιστὲς 243, 299· πριονωτὲς 89, 299
 Ἀκρόπολις Ἀθηνῶν 303, 324
 Ἀκρωτηράκι Σίφνου 289 σημ. 80, 306
 Ἀκρωτήρι Νάξου 306, 325 σημ. 319, 333 σημ. 347
 Ἀλυκή Γλυφάδας 288 σημ. 76, 291
 Ἀμοργὸς 304, 315
 Ἀντίπαρος 307
 Ἀποθέτης Α 17, 20
 Ἀποθέτης 39, ἀποθέτης 13, 20, 103, 222-224, 302, 308, 310, 323, 326, 332, 334, 338 σημ. 360, 339
 ἄργυρος, ἄργυρὸς 323, 345, 349, δακτύλιος (ἀσημένιος) 136, 140, 320, ταινίες 96, τεμάχια 96
 Ἀττική 19, 288-291, 293, 294, 301, 308, 310-312 καὶ σημ. 244, 324-326, 336 καὶ σημ. 354, 337, 339, 343
 Ἀττικῆς - Κεφάλας πολιτισμὸς 324
 Ἀττικός -ῆ 300, 311 καὶ σημ. 240, 312, 313
 Αὐλῶν 11
- βαφή 55, 301, 326· ἐρυθρὴ 118, 301, 317, ἐρυθρὴ ἄψητη 170, 338· καλλωπισμοῦ 331· φλοιωτὴ 324
 Βοιωτία 292
 βότσαλο (κροκάλα) ἐντὸς λάκκου 216, 218, 251, 331· βλ. καὶ πέτρα
 Βρανᾶς 11· τύμβος 289, 336 σημ. 355, 338
- crusted ware 301, 303, 317, 324, 326, 337
- Δεσποτικὸ 301, 333 σημ. 347
 διακοσμήσεως τεχνική: ἀνάγλυφη 307

σημ. 199· αὐλακωτή 307 σημ. 197· γραπτή 170, 301, 315· ἐγγάρακτη σποράδην· ἔντριπτη 302 σημ. 156· ἔντυπη 75, 104, 165, 301, 306, 311, 312, 314· νευρωτή 25, 307 καὶ σημ. 197· repoussé 320· στικτή (μὲ στιγμές) 62, 219, 304, 311, 314, 318, 320, 338, 342· φλοιωτή 301, 317, 324-327, 337

διακοσμητικὰ θέματα: ἀκτῖνες 75, 118, 311, 314, 315· ἀμείβοντες 170, 301· ἀστέρας 75, 118, 310, 311, 313-315, 318· ἀψιδώματα (τόξα) 90· γραμμὲς ἀντίρροπες 118, 201, 302, βραχεῖες 75, 104, 304, 312, 317, κάθετες 90, 140, καμπύλες 201, 219, 312, 317, 338, κυματιστὲς 170, 301, 314, 315, κυρτὲς 219, λοξὲς 302 καὶ σημ. 156, λοξὲς ἐφαπτόμενες 104, 312, παράλληλες 219, 313, παράπλευρες 75, 104, 311, τεθλασμένες 90, 140, 304, 317· γραμμίδια 140, 307, 311, 314, 318· διαγραμμίσεις 302, 314· διαγραμμισμένα τρίγωνα 90, 303, 309, 313, 338· δικτυωτή ταινία 307· «ἥλιος» 314· ἡμικύκλια 201· κροσσωτὰ 90, 313· κύκλος 75, 104, 118, 312-315, ὁμόκεντροι 90, 104, 219, 311-313, 315· κυψελοειδῆ σχέδια 311 καὶ σημ. 237· μηνοειδὲς 301· ῥόμβος μὲ κοῖλες πλευρὲς 62, 90, 312-315, 318· ρομβοειδῆ (τριγωνικὰ) ἐντυπώματα (στίγματα) 75, 104, 311, 314· σπείρα 62, 75, 201, 308, 310-312, 314· τριγωνίδια 311-314· ψάρι 313 σημ. 248

δίδυμοι 82, 334

δόντι: ζώου 61· παιδικὸ 66, 96, 109

ἐγχαράξεις σποράδην· ἐπάνω στὸ χεῖλος 201, 309

ἔθιμα 218, 332, 336, 341, 342

εἰδῶλιο 82, 83, 136, 141, 323, 338· βιολόσχημο 323· σανιδόμορφο 141, 323· τραπεζιόσχημο σῶμα 323

εἴσοδος σποράδην· ἀνοικτὴ 192, 292· ἄφρακτη 109, 123, 138, 328

ἐκμαγεῖο 335 σημ. 353· γύψινο ἀποτύπωμα 251

ἔλασμα 140, 319, 320· ἀργύρου 97, 319· μεταλλικὸ 342· χάλκινο 53, 55, 122· χρυσοῦ 319 σημ. 283

Ἑλλάς, ἐλλαδικὸς σποράδην

ἐπίθημα 83, 308· δισκοειδὲς 104· κυλινδρικὸ 201· κωνικὸ 83, 305· σφαιρικὸ 25

ἐπισκευὴ 228, 296-299

ἐργαλεῖο 156, 299, 311, 320 σημ. 285, 321, 323, 339· λαξεύσεως 211· ὀψιανὸς 322· σκαπτικὸ 192· χαρακτηριστικὸ 312

Εὐβοία 287, 288, 301, 304, 310, 326

Εὐβοϊκὸς 313

Εὕτρησις 303, 304, 307, 309, 310, 336 σημ. 356

ζῶα 332· δόντι 61· ὀστὰ 320

Θαρρουνία 334 σημ. 351

Θεσσαλία 301, 310, 323, 324, 326

Θήρα 15, 17

Θορικὸς 323

ἰχθυάκανθα 49, 78, 147, 170, 207, 218, 220, 296, 297, 327

jarre à col 300

Κάμπου ὁμάδα (περίοδος, φάση) 303, 306-309, 311, 312, 314, 319, 325

κάταγμα θεραπευμένο 170

Κάτω Ἀκρωτήρι (Ἀμοργοῦ) 304

Κέα 287-289, 295, 297 σημ. 120, 301, 326, 329 σημ. 332, 333, 334 σημ. 351, 336, 338 καὶ σημ. 359

Κεραμεικὸς 288 σημ. 76, 289 καὶ σημ. 77-78, 291, 293

Κεφάλαια Κέας 289

Κοβάται 288 σημ. 76

κοίτη ποταμοῦ 11, 23, 31, 63, 193, 290· ὑδατορεύματος 11

Κοκκινιά 309, 310

Κοπρέζα (Μαρκοπούλου) 288 σημ. 76, 289, 290

Κοτρώνι λόφος 11, 12, 298, 337

Κουφονήσι, Κουφονήσια 235 σημ. 59, 307

καὶ σημ. 189, 311 σημ. 240· Ἄνω Κου-
φονήσι 310, 311
κρανίο σποράδην· βρεφικά 82, 334· νη-
πίου 53· παιδικό (παιδιοῦ) 89, 96, 103,
146, 176, 334
Κρασάδων τύπος 309
Κρήτη 302 σημ. 149, 321

Λάγκουδες 290, 306, 308 σημ. 203, 321, 337
λάξευση· ἐργαλεῖο 211· κτυπήματα (λα-
ξεύσεως) 211, 235 σημ. 59· σημεία 218,
299
λάσπη 102, 207, 245, 251, 253, 262, 289 σημ.
77, 295, 297, 298
λατομεῖο, λατόμηση 11, 29, 47, 86, 89, 197,
218, 243, 298, 299, 339
Λαύριο 323, 345, 349
Λιβάδι Δεσποτικοῦ 302 σημ. 149
λιθάργυρος 14, 66, 68, 323, 345, 349
Λιθαρές 287, 290, 292, 293, 306, 307, 336
Λοῦρος 315

Μακεδονία 319 σημ. 284
Μάνικα 287 σημ. 71, 290, 292-294, 301, 308,
313, 321 σημ. 291, 336
Μαραθῶν 11, 15, 19, 20, 287, 312, 316, 323,
336
Μαραθῶνια Διαδρομή 12
Μαρκόπουλο 288 σημ. 76, 289, 311
μάρμαρο, μαρμάρينو 53, 55, 82, 83, 122,
136, 141, 338
μεταλλικό 136, 319, 320 καὶ σημ. 286, 338,
342
μέταλλο 136, 141 σημ. 44
μεταλλοτεχνία 307
μετασκευή (τάφων) 139, 296, 326, 332, 337
Μῆλος 300· βλ. καὶ Πηλὸς
μόλυβδος 68, 323 καὶ σημ. 299, 345, 349
Μουσείο· Βοστώνης 323· Ἐθνικὸ Ἀρχαιο-
λογικὸ 12, 302 σημ. 152, σημ. 153· Μα-
ραθῶνος 12 καὶ σημ. 1, 13, 15, 19, 141
σημ. 44, 161, 223, 316, 323, 325 σημ. 316,
326· Νάξου 302 σημ. 152, 303 σημ. 161,
313· Πάρου 303 σημ. 161
Μυκῆναι· ταφικὸς κύκλος Β 288 σημ. 75

Μυτιλήνη 307

Νάξος 290, 301, 306, 307 καὶ σημ. 189, 319
σημ. 284, 324 σημ. 308, 338
Νέα Μάκρη 19, 288 σημ. 76, 290, 291, 293,
302, 310, 311 σημ. 237, 336 καὶ σημ. 355
νεκρὰ παιδιὰ 122, 334
νεκρός· σποράδην· ἐτοιμασία 331· τεμαχι-
σμός 328, 329
νεκροταφεῖο σποράδην· ἐγκατάλειψη
341· ἵδρυση 341· ὀργανωμένο 287, 290·
χρήση 324, 341
νεκροταφείου βόρειο τμήμα 12, 28, 293,
294, 333, 341
νεκροταφείου νότιο τμήμα 290, 294, 341
neck jar 300

ξέστρο 322

οἰκισμός 19, 316, 342, 343· οἰκισμοῦ ἀπορ-
ρίμματα 223
οἰκογένεια 327, 328, 333, 334, 339 καὶ
σημ. 363, 339-343· βλ. καὶ τάφοι οἰκογε-
νειακοὶ
Ὀλυμπιεῖο 288 σημ. 76, 290, 293, 308
ὀπέας 251
ὅστὰ σποράδην· τοποθετημένα μετὰ τάξη
196, 216, 218, 328· τακτοποιημένα 349
ὄστρεο 66, 96, 97, 103, 161, 201
Ὅτζάκι 301
ὀψιανὸς σποράδην· ὀψιανοῦ λεπίδες, φολί-
δες σποράδην· ὀψιανοῦ πυρήνας 188, 322

παιδί, παιδικὸ 110, 165, 176, 335· δόντι 66,
96, 109· βλ. καὶ ταφή, τάφος
Παλάτια Νάξου 301
Πάρνης 11
Πάρος· πυξίδα 306, 307· Πύργος 306, 323
πελέκημα· ἵχνη, σημάδια 86, 239, 243
Πελοπόννησος 290, 301, 324, 326, 338
Περαχώρα 305, 309
περίαπτο 320, 331
περίβλημα (πήλινο, κεραμικὸ) 14, 251,
335 καὶ σημ. 353
περιδέραιο 320

περίοδος (έποχή) Νεολιθική 19, 302, 307, 322, 336, 338· Τελική (τελευταία) Νεολιθική (TN, NNA II) 301, 317, 319 σημ. 283, 324 και σημ. 307, σημ. 312, 325, 334 σημ. 351· ΝΛ II/ΠΚ I 326· Χαλκολιθική (Λιθοχαλκή) 301, 324· Ύπονεολιθική 289, 301, 302 σημ. 156, 303, 324· Πρώτη Έποχή Χαλκού (Πρωτοχαλκή), 11, 290, 324, 326, 343· Πρωτοελλαδική (ΠΕ) 15, 17, 49, 287, 290 σημ. 88, 293, 302 σημ. 149, 325 σημ. 318, 336· ΠΕ I 303-305, 308-310, 317, 323, 324 σημ. 312, 325 σημ. 317, 326, 336, 338· ΠΕ II 218, 290, 297, 304, 306, 307, 309, 310, 324 σημ. 307, 325, 327, 336· ΠΚ I 289, 290, 302-304, 306-308, 313, 315, 316, 318, 319 και σημ. 283, 321, 324-326, 338· ΠΚ Ib 315· ΠΚ I/II 313, 325· ΠΚ II 289, 302-304, 308, 315, 316, 325 και σημ. 319, σημ. 323· ΠΚ III 289· Μεσοελλαδική (ΜΕ) 334 σημ. 351, 336 σημ. 355· Μυκηναϊκή (ΥΕ) 218, 294
 πέτρα ποταμού έντος λάκκου 66, 200· σέ σκελετό 96, 151
 πέτρες (λίθοι) σέ γραμμή (σειρά) 236, 238, 257, 259-261
 Πευκάκια 301, 323
 Πηλός Μήλου 290, 301, 324, 337· ομάδα (τύπος, φάση) 303, 307, 319, 320 και σημ. 286, 321, 323, 325 σημ. 319, 326
 πλάκα: σποράδην· έντος λάκκου 52, 62, 196, 200, 330· επάνω σέ νεκρό 106, 331· πλακωτή πέτρα έντος τάφου 126
 Πλάσι 12, 15, 325 σημ. 318
 Πλαστηράς 337· περίοδος, φάση 316, 319, 320 σημ. 286, 321, 325 σημ. 319
 Ραχμάνι 301· περίοδος, ρυθμός 310, 323, 324 και σημ. 307, σημ. 312· ομάδα Ραχμάνι-Κεφάλα 326
 rolled run bowl 324
 Σάλιαγγος 301
 σαλιγκαράκια 201, 319
 σκελετός: σποράδην· παιδικός (παιδιοῦ) 89, 109

Σκόρπιο Ποτάμι 11, 297
 σπάτουλες 122
 Σπήλαιο: Αγίου Βαρθολομαίου 307 σημ. 201· Ζά Νάξου 301, 303, 319 σημ. 284· Κίτσου 301· Πανός 325 σημ. 316
 Σταυροκοράκι 11
 στέγαστρο σποράδην· νέο 289, 296 σημ. 118, 318 σημ. 276, 340 σημ. 368· στεγασμένο τμήμα 341 σημ. 372· χώρος 12, 287, 293
 Σύρος 289, 292, 302 σημ. 153, 306, 315· ομάδα Σύρου 314
 suspension pot 300
 ταφή σποράδην· από όροφή 329 σημ. 332, 330· εκ τών άνω 329· ταφή έν κενῶ 335· κατά χώραν 96, 139, 192, 200, 329· πρωτογενής 339· στο πρόθυρο 197, 329, 339
 ταφή νηπίου 251, 289, 335· επάνω σέ καλυπτήριες 334· παιδική 240, 334 και σημ. 351
 τάφοι σποράδην· θαλαμωτοί 290, 293, 330· με θόλωση 290, 292· θολωτή όροφή 289· κιβωτιόσχημοι 32, 36, 40, 42, 110, 152, 171, 283, 288, 290, 292, 293, 298, 321, 326, 336, 337, 342· λακκοειδείς σποράδην· λαξευτοί 288, 290-292· οικογενειακοί 339· βλ. και οικογένεια· ομάδες 290, 293· ομάδικοί 339· παιδικοί 17, 49, 56, 76, 110, 176, 189, 246, 296, 334, 336 σημ. 356· πίσος 289, 334 σημ. 351
 τελετουργία ταφής (ένταφιασμοῦ) 200, 331, 332, 341
 τελετουργικό σκεῦος 313
 τραῦμα 96
 τριπτήρας μαρμάρινος 53, 55
 Τσούγκιζα Νεμέας 336 σημ. 356
 τύμβος, τυμβοειδές 279, 281, 296
 Urfirnis 310, 325
 ὕπερος 53, 55, 97, 118, 216, 219
 ὕψομετρική άφετηρία 12, 222
 ὕψόμετρο άπόλυτο 12

Φράγχθι 301

φρέαρ (πηγάδι) 15, 23, 27, 324

Φυρρόγες Νάξου 319

Χαλανδριανή 287 σημ. 71, 307, 313, 315

χαλκός, χάλκινος 53, 55, 74, 75, 122, 319·

χυτό (άντικείμενο χαλκοῦ) 320

χάνδρα 96, 156, 196, 319, 320, 322, 325, 331,

338, 342· κορναλίνη 196, 201· λίθινη 83,

96, 122, 157, 319· ὀρεία κρύσταλλος 53,

55· ὄστοῦ 157, 319· στεατίτου 82· χάλκι-

νη 122, 319· χρυσή 97, 319 καὶ σημ. 283·

κυβόσχημη ἢ τετράγωνη 122, 319· κυ-

λινδρική 96, 122, 319· πηνιόσχημη 96·

σταγονόσχημη 53, 55· σφαιρική 196,

201, 319· βλ. καὶ σαλιγκαράκια

Χάραδρος 11

χοές 139, 333

χρονολόγηση 305, 323· χρονολογική ἀξία

321 σημ. 294· χρονολογική ἔνδειξη 303

σημ. 160· χρονολογικά στοιχεία 326

χρυσοῦ φύλλο (ἔλασμα, ταινία) 97, 319

καὶ σημ. 283, σημ. 284, 320, 342· διακο-

σμητικά θέματα: ρόμβοι 97· τρίγωνα 97·

στικτές γραμμές 97· τεχνική: repoussé

320, στικτή 97

χρῶμα ἐρυθρὸ 41, 219, 316, 320· βλ. καὶ

βαφή

χρωματοτρίπτης σποράδην, λίθινος 165,

321, μαρμάρινος 321, 338, ὀστέϊνος μὲ

ὁπὲς στὶς γωνίες 97, 140, 320, 321 καὶ

σημ. 294· μὲ χρῶμα 41, 97

ψάθας ἀποτύπωμα 265, 317

ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ ΕΙΚΟΝΩΝ

ΧΑΡΤΗΣ

Ἰωάννης Τραυλός: Εἰκόνα 1.

ΣΧΕΔΙΑ

Ἀρχεῖο Σπυρίδωνος Μαρινάτου

Εἰκόνες: 2, 13, 24, 49, 54, 65, 74, 84, 88, 95, 99.

Ἰωάννης Παρμενίτης

Εἰκόνες: 127-130, 213, 219, 222-223.

Ἀλέξανδρος Γούναρης

Εἰκόνες: 15, 17, 25-26, 108-111, 193, 196, 204, 235, 296-298.

Douglas Faulmann

Ὅλα τὰ σχέδια τῶν εὐρημάτων.

Νικόλαος Καλλιωντζῆς

Τὸ γενικὸ τοπογραφικὸ καὶ ὅλα τὰ σχέδια τῶν τάφων, ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω σημειουμένων.

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ

Ἀρχεῖο Σπυρίδωνος Μαρινάτου

Φωτογραφίες σελ. 4 καὶ 10.

Εἰκόνες: 4, 10-12, 21-23, 27, 32-34, 40-42, 44, 48, 50, 55, 56, 69, 77, 81, 83, 87, 94, 96-98, 102, 103, 105, 112, 113, 119, 120, 125, 126, 131, 137, 138, 143-147, 150, 152, 156, 160, 167.

Οἱ εἰκόνες 11, 27, 33, 144, 147, 150, 156, 167 εἶναι φωτογραφίες τοῦ Σπύρου Μελετζῆ.

Klaus Valtin von Eickstedt

Εἰκόνες: 3, 7, 12, 14, 30, 31, 35, 39, 43, 45, 47, 51, 53, 57, 59, 64, 66, 72, 73, 75, 78-80, 82, 86, 89, 93, 100, 104, 107, 114, 115, 117, 118, 122, 123, 135, 139, 141, 148, 151, 153, 157-159, 161, 163-165, 168, 171-174, 176, 179, 180, 182, 183, 187, 189, 191, 198, 205, 207, 209, 210, 226, 227, 231, 236, 238, 240, 242, 244, 249, 251, 253, 256, 258, 260, 261, 263, 266-268, 270, 272, 274, 276, 278, 281, 283, 285, 287, 303, 304, 307-309.

Πίνακες: T.1,3. T.3,2-3. T.5,6-11. T.7,2-3. T.9,4. T.10,11-12. T.11,6-7. T.12,13-15. T.13,6. T.18,1. T.19,6. T.19α,1-2. T.20,2. T.22,3-5. T.26,1. T.31,1-3. T.33,1. T.33,3-9. T.36,1. T.36,4-7.

Ἐριέττα Ἀττάλη

Πίνακες: T.2,1. T.4,2. T.5,3-5. T.6,6. T.7,4. T.9,3. T.10,8-10. T.12,3-12. T.16,3-4. T.17,3-6. T.19,7-11. T.22,6-7. T.24,4. T.25,2. T.33,2. T.36,2.

Ἡλίας Ἡλιάδης

Πίνακες: T.1,1-2. T.3,1. T.4,1. T.5,1-2. T.6,1-5. T.7,1. T.9,1-2. T.10,1-7. T.11,1-4. T.12,1-2. T.13,1-5. T.16,1-2. T.17,1-2. T.19,1-5. T.20,1. T.22,1. T.23,1. T.24,1-3. T.25,1. T.40,1.

Οἱ λοιπὲς φωτογραφίες εἶναι τῆς συγγραφέως.

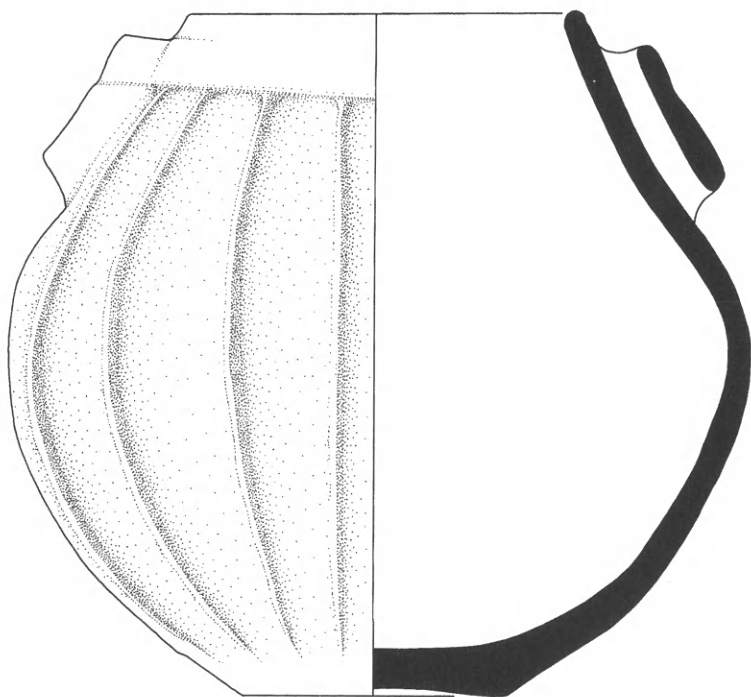
ΠΙΝΑΚΕΣ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ

“Όλα τὰ σχέδια τῶν κτερισμάτων στοὺς Πίνακες 1-30 δημοσιεύονται ὑπὸ κλίμακα 1:2. Ὅταν ἡ κλίμακα διαφέρει, σημειώνεται παραπλεύρως. Οἱ χρωματοτρίπτες εἰκονίζονται στὶς φωτογραφίες μὲ τὴν κυρτὴ ὄψη καὶ στὰ σχέδια μὲ τὴν κοίλη.

ΤΑΦΟΣ 1

1

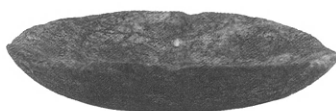
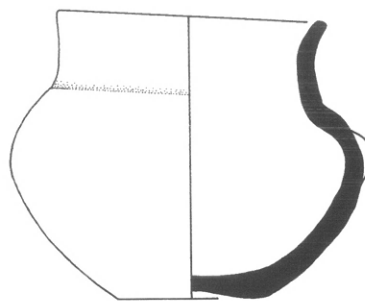

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

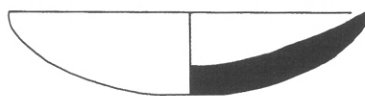
ΤΑΦΟΣ 1 *συνέχεια*

2

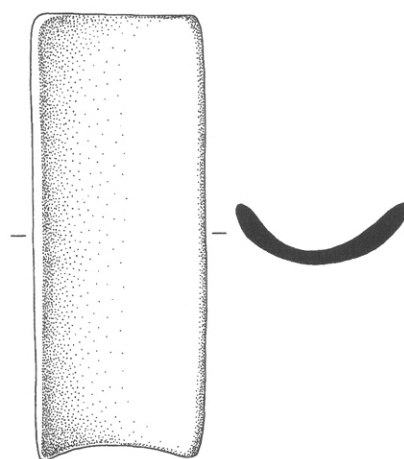
3

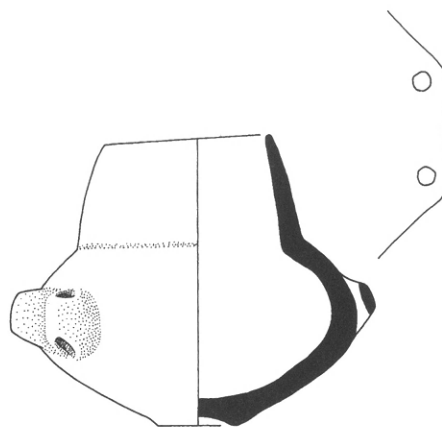
ΤΑΦΟΣ 2

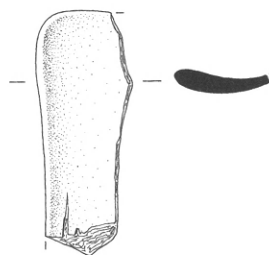
1

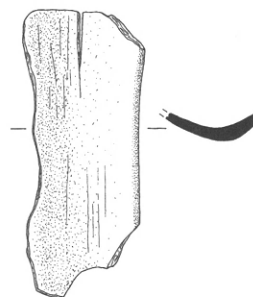
ΤΑΦΟΣ 3

1

2

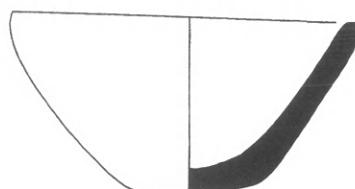

3

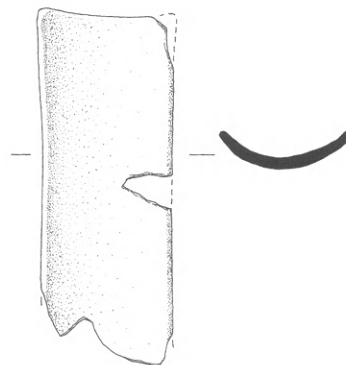
ΤΑΦΟΣ 4

1

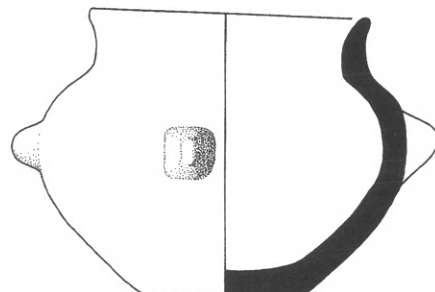
2

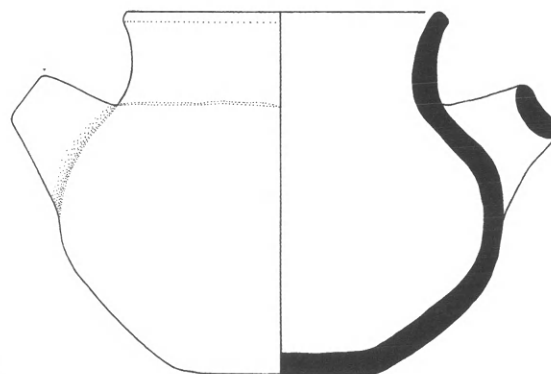
ΤΑΦΟΣ 5

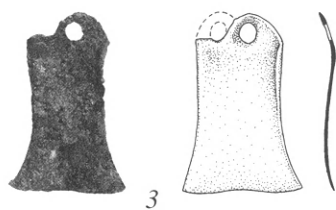
1

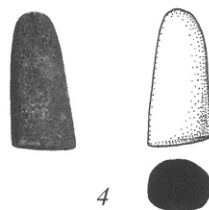
2

ΤΑΦΟΣ 5 *συνέχεια*

3

4

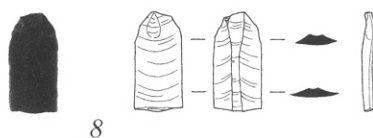
5

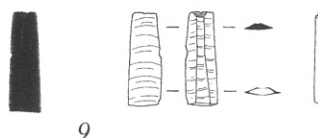
6

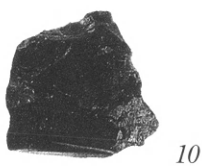
7

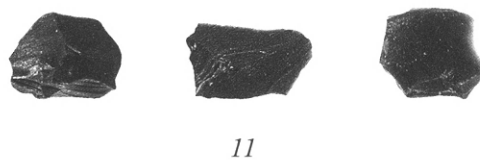
8

9

10

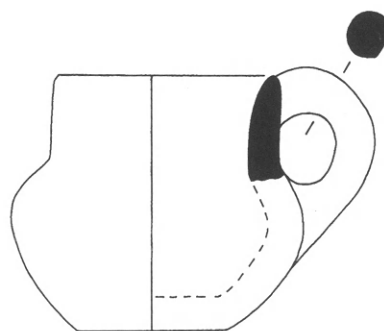

11

ΤΑΦΟΣ 6

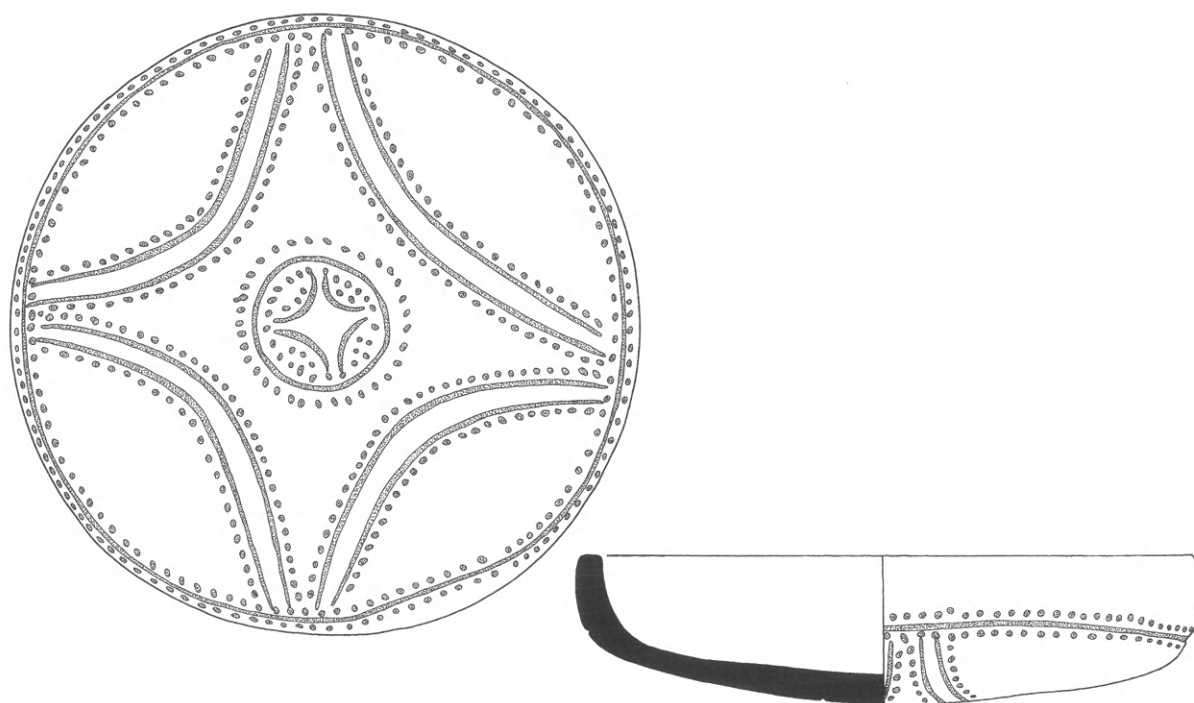

1

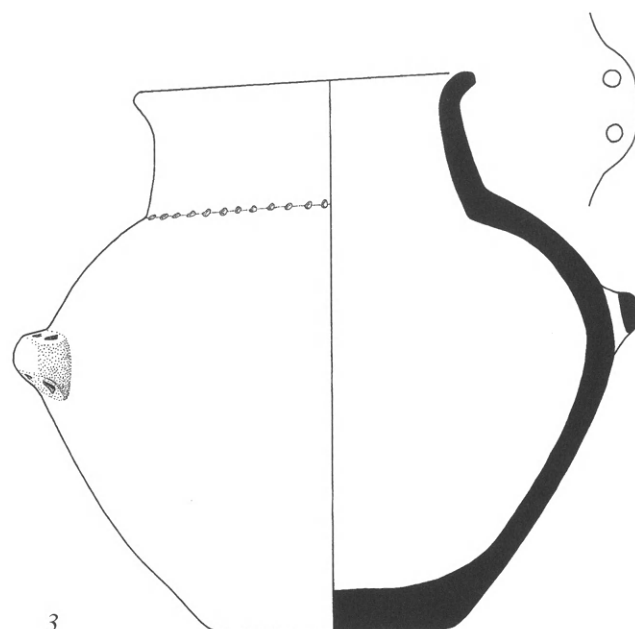
2

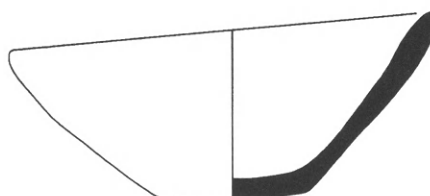
ΤΑΦΟΣ 6 *συνέχεια*

3

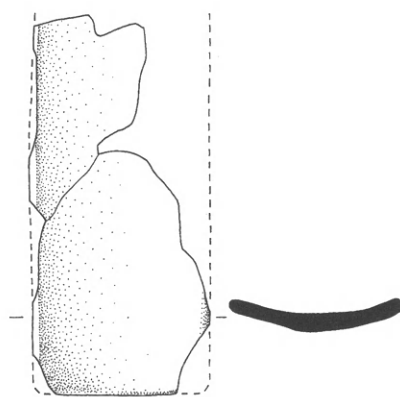
4

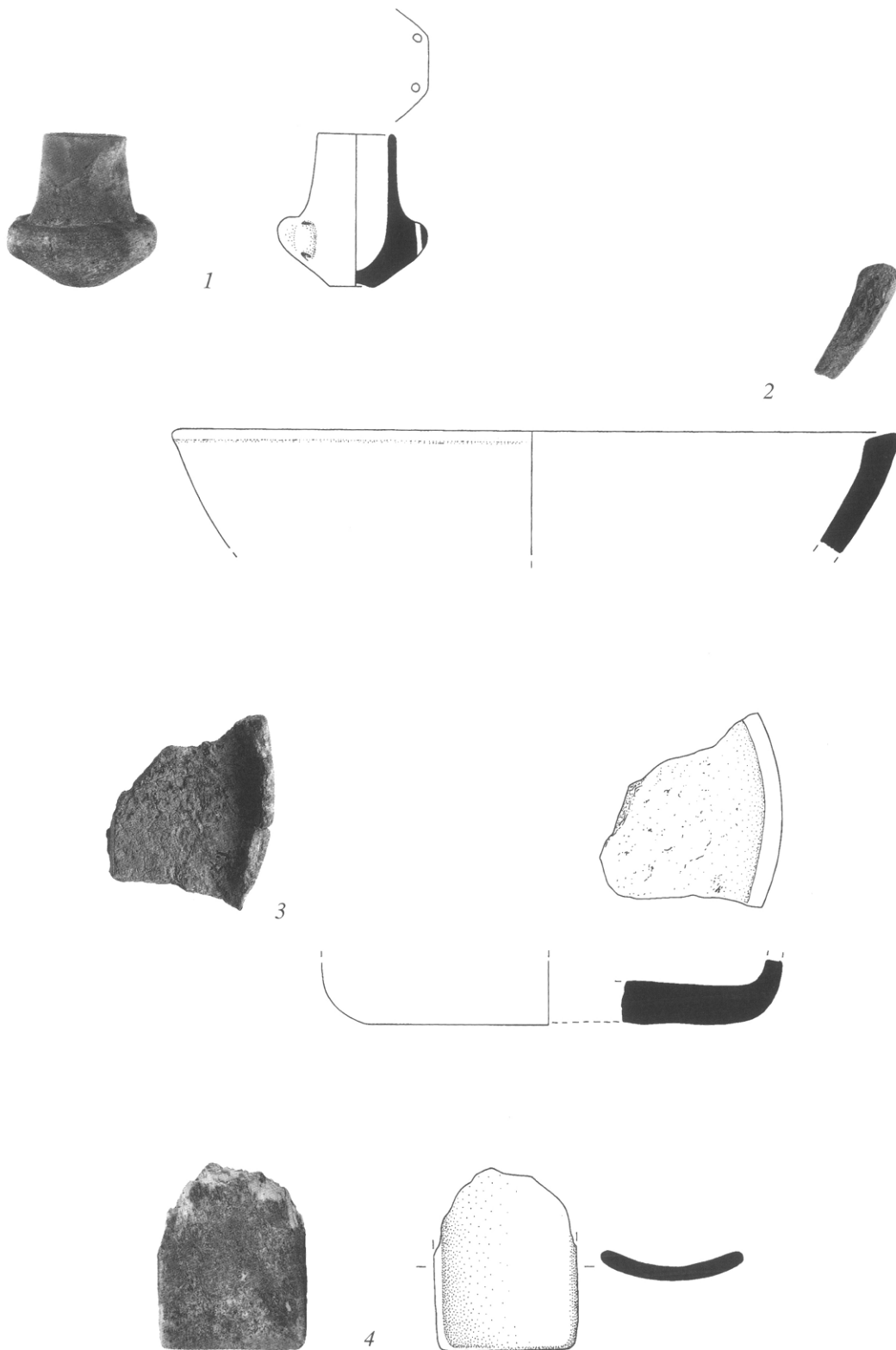
5

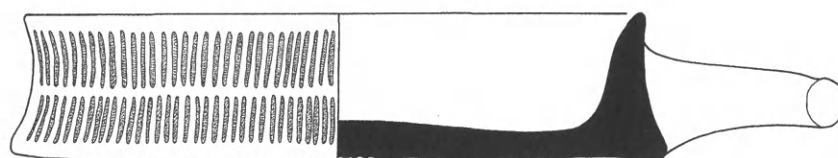
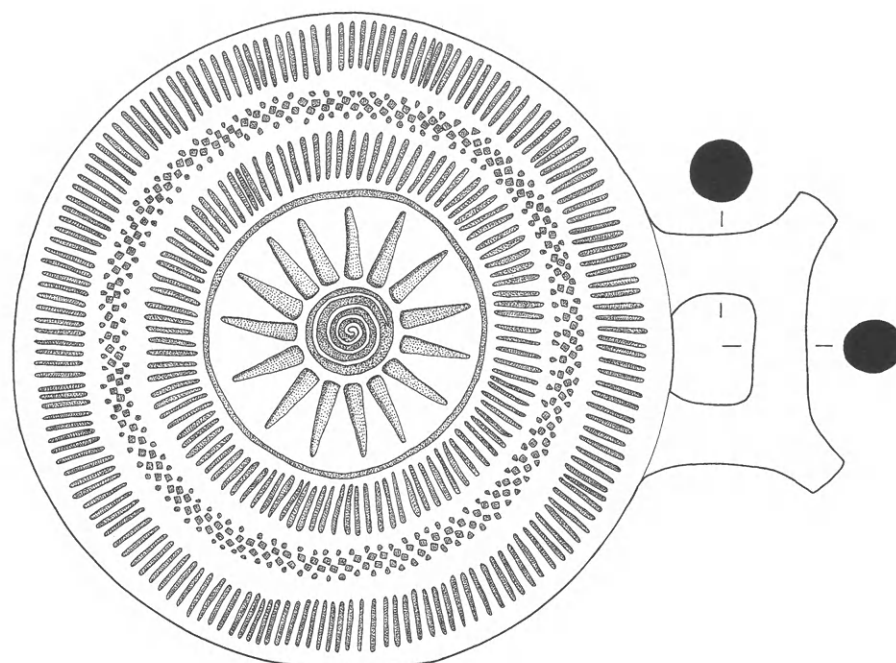
6

ΤΑΦΟΣ 7

ΤΑΦΟΣ 9

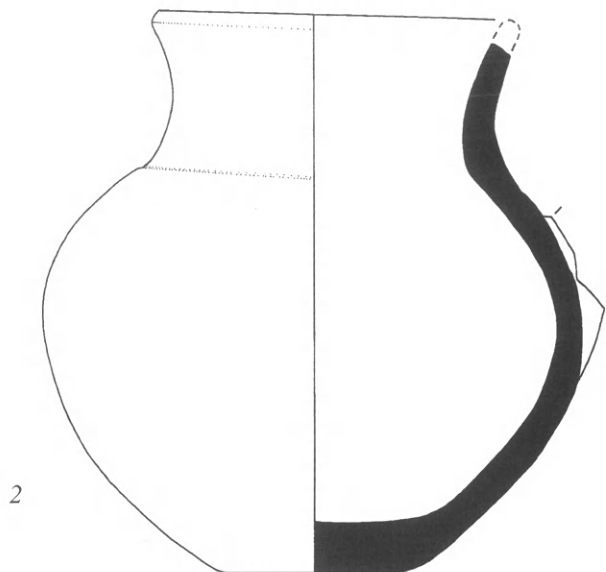

1

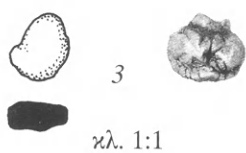

ΠΙΝΑΚΑΣ 10

ΤΑΦΟΣ 9 *συνέχεια*

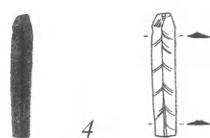

2

3

κλ. 1:1

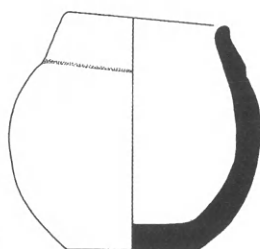

4

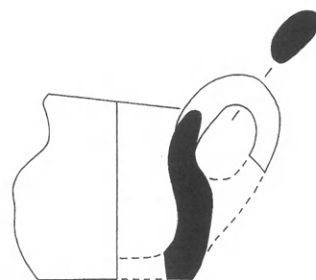
ΤΑΦΟΣ 10

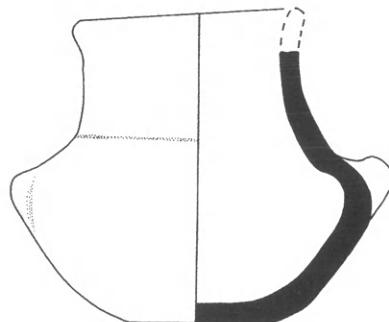
1

2

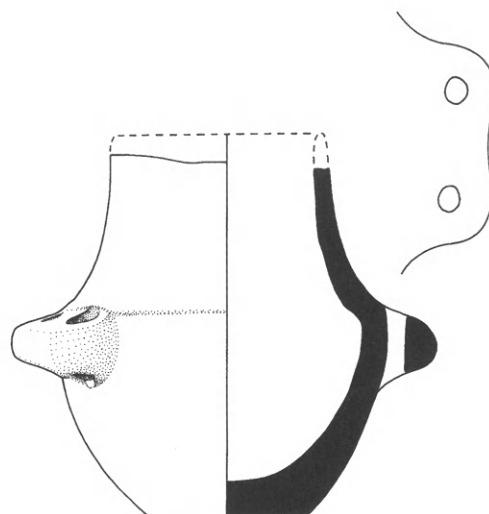
3

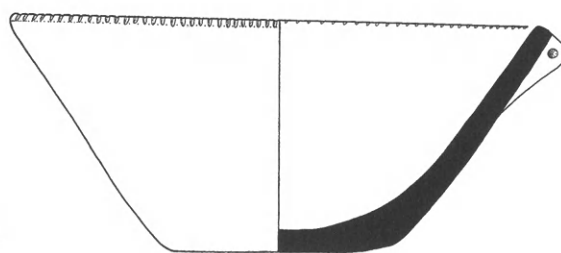
ΤΑΦΟΣ 10 *συνέχεια*

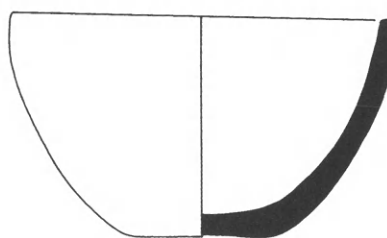
4

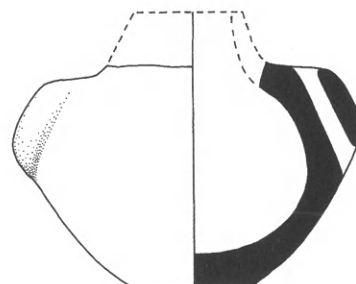
5

6

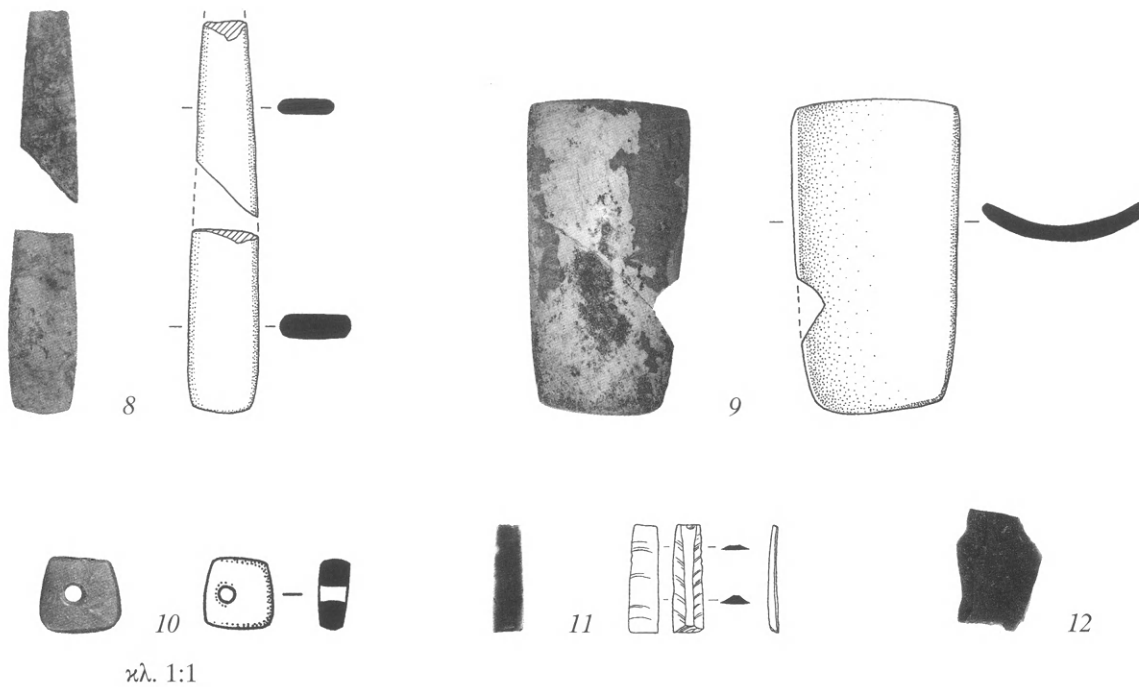

7

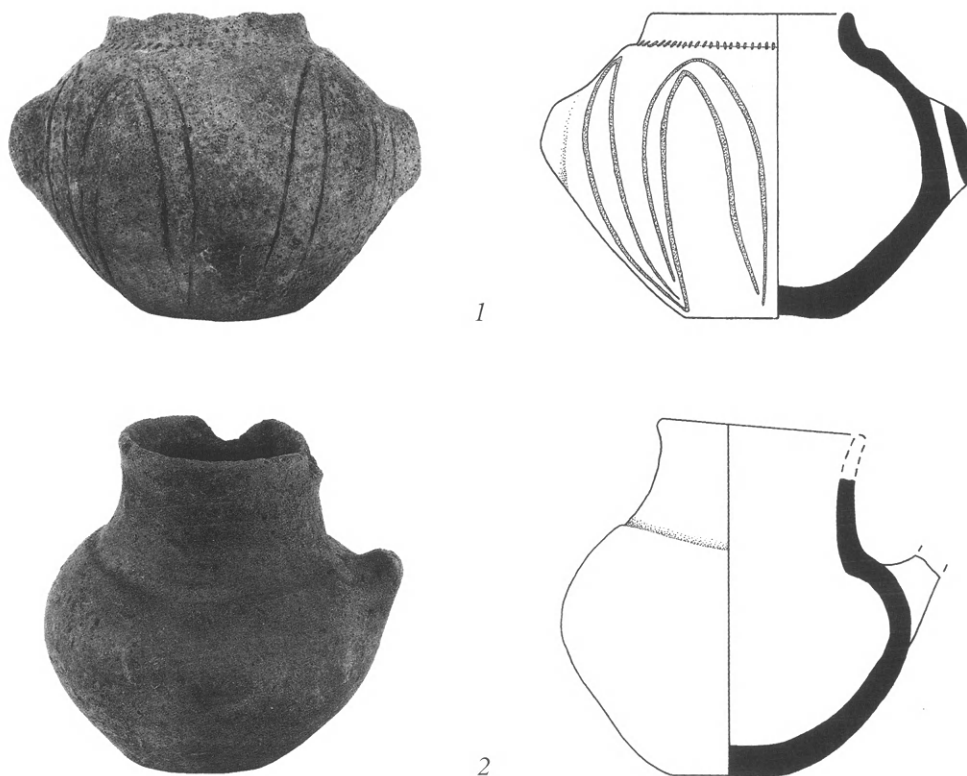

ΠΙΝΑΚΑΣ 12

ΤΑΦΟΣ 10 *συνέχεια*

ΤΑΦΟΣ 11

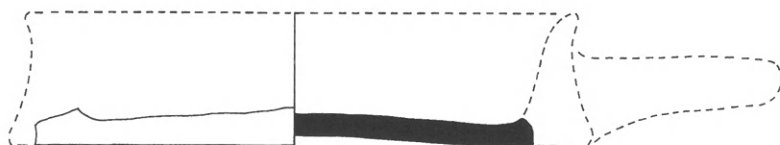
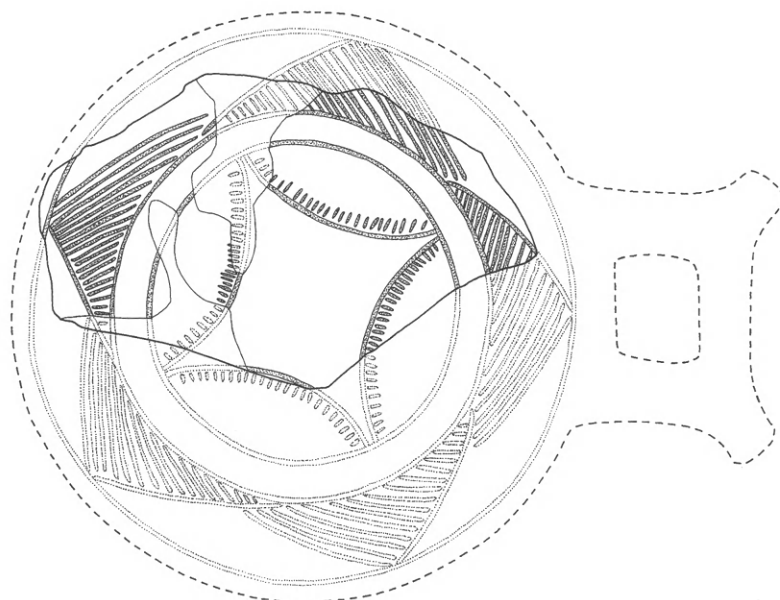
ΤΑΦΟΣ 11 *συνέχεια*

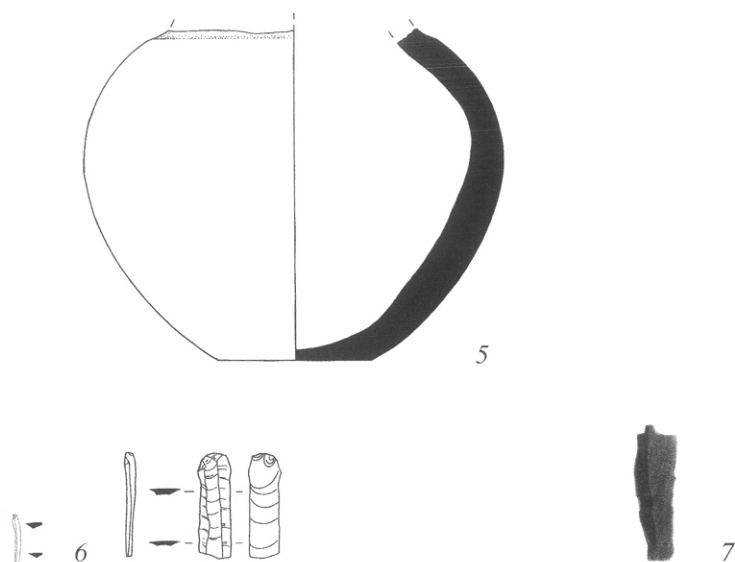
3

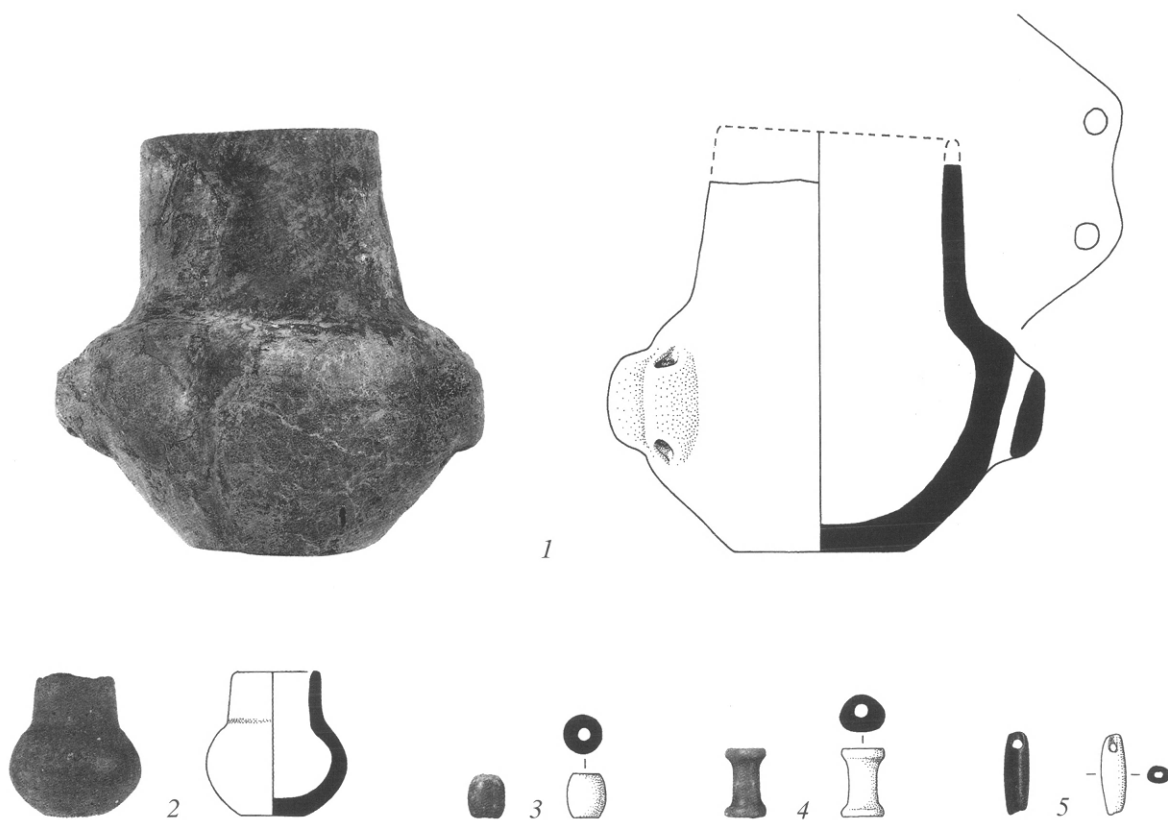
4

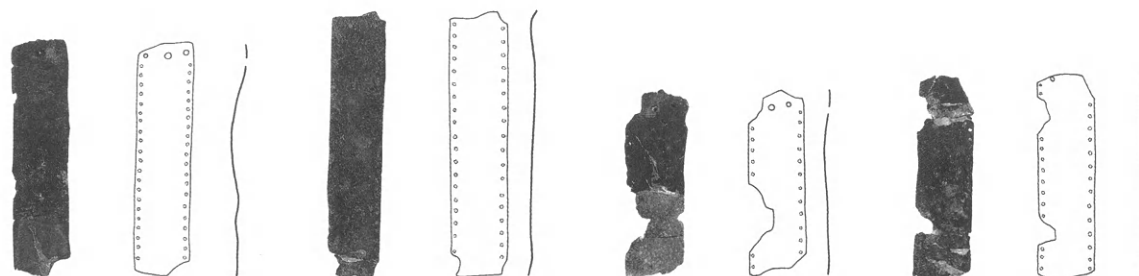
ΤΑΦΟΣ 11 *συνέχεια*

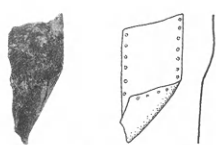
ΤΑΦΟΣ 12

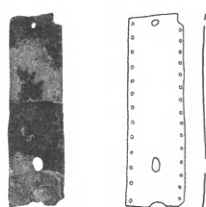
ΤΑΦΟΣ 12 συνέχεια

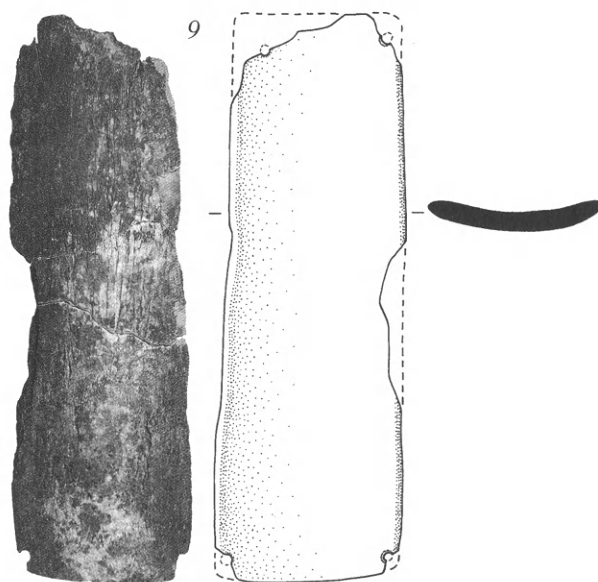
6

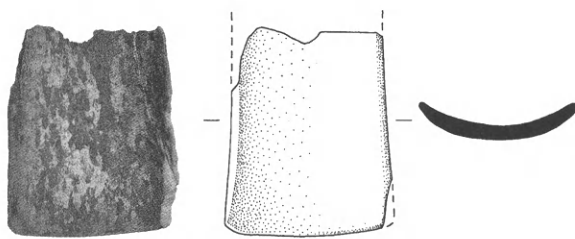
7

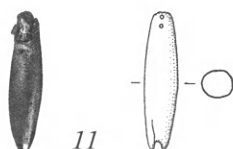
8

9

10

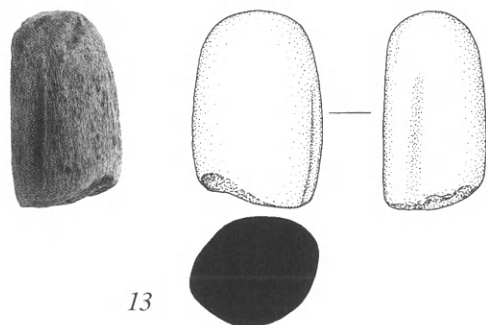
11

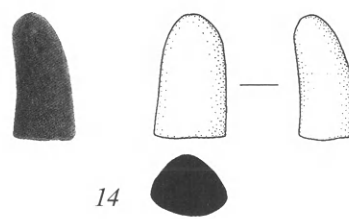
12

15

13

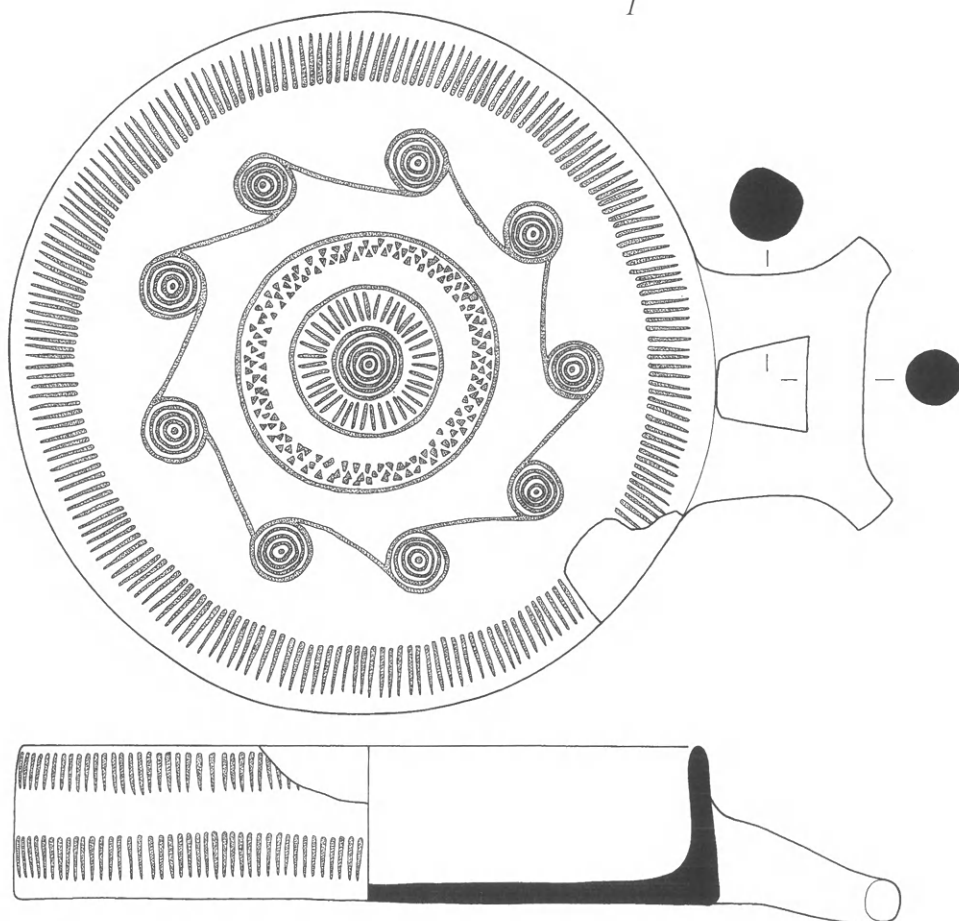

14

ΤΑΦΟΣ 13

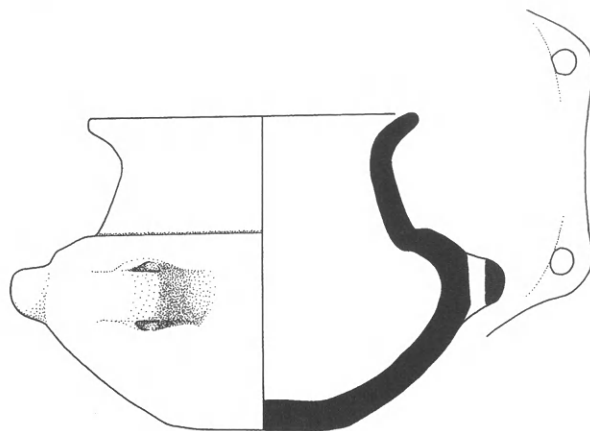
1

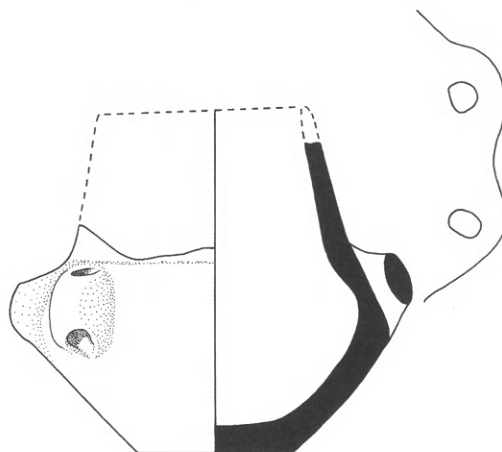
ΤΑΦΟΣ 13 *συνέχεια*

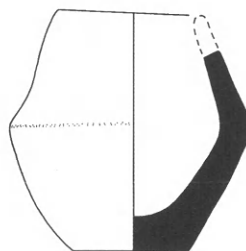
2

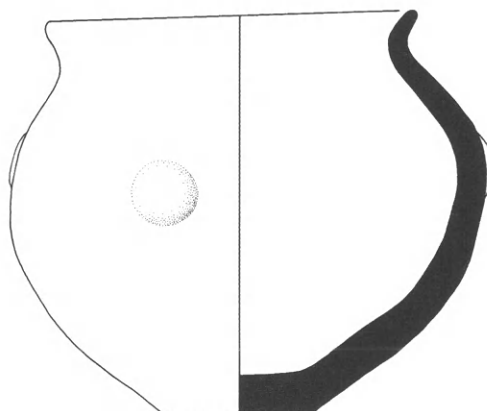
3

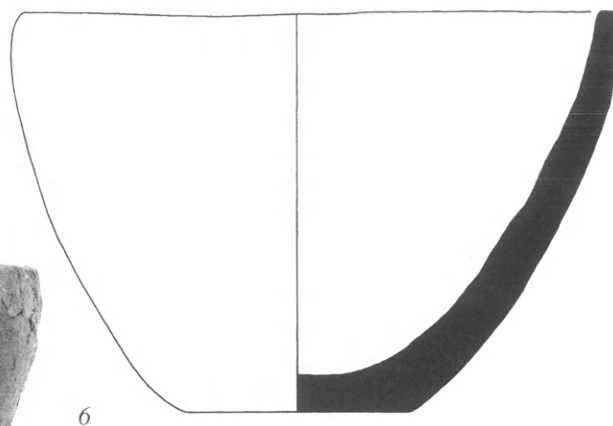
4

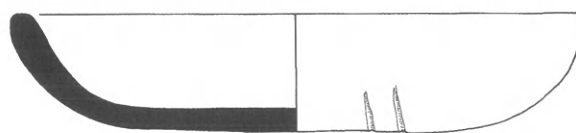
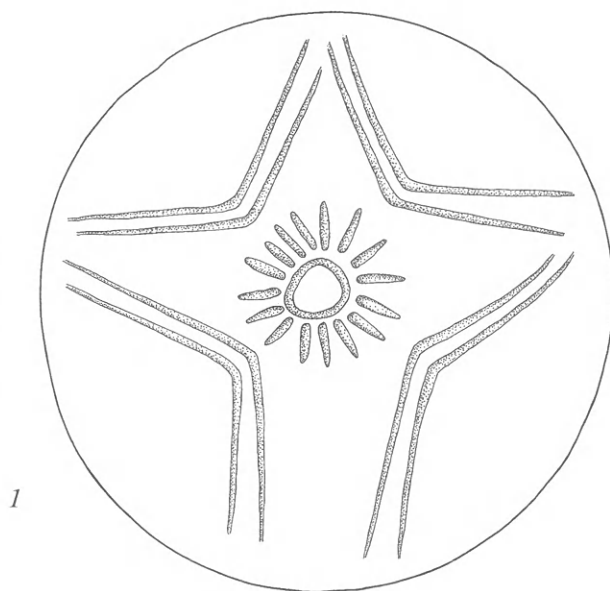
5

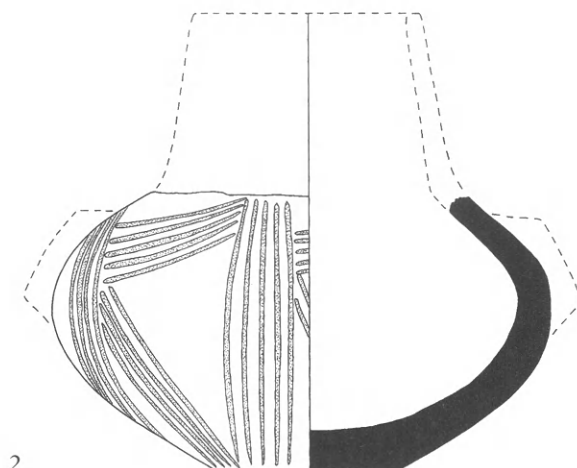
ΤΑΦΟΣ 13 *συνέχεια*

ΤΑΦΟΣ 16

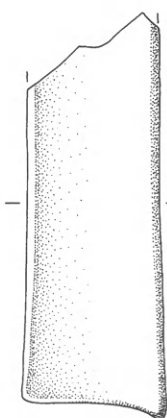
ΤΑΦΟΣ 16 *συνέχεια*

2

3

4

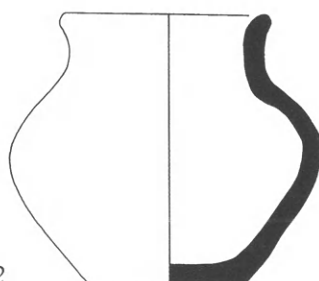
ΤΑΦΟΣ 17

1

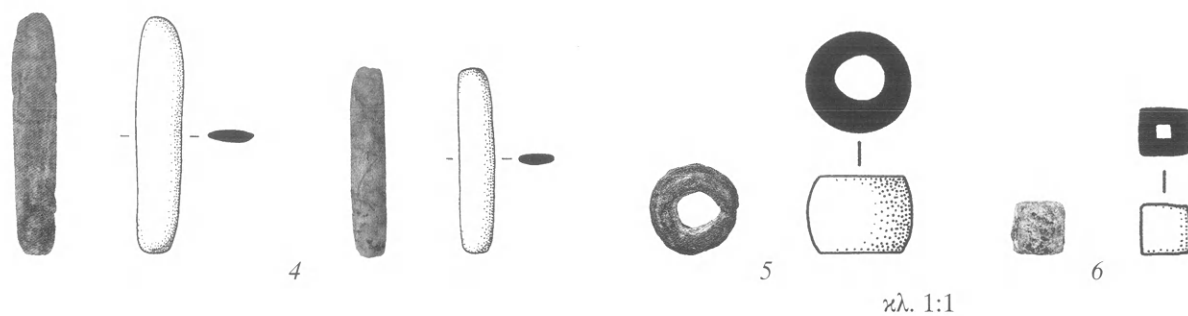
2

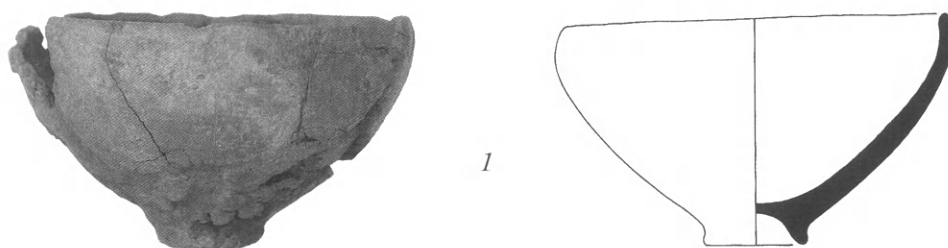
3

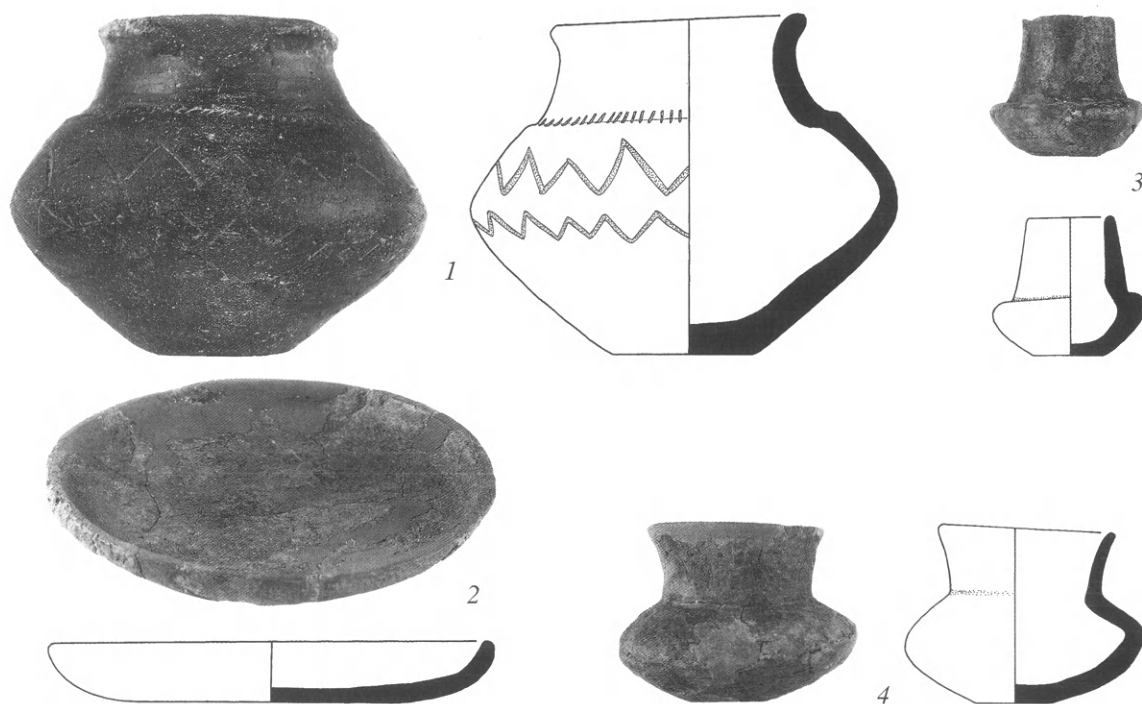
ΤΑΦΟΣ 17 *συνέχεια*

ΤΑΦΟΣ 18

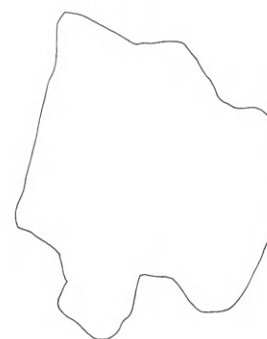
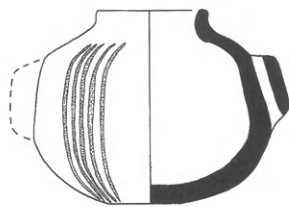
ΤΑΦΟΣ 19

ΤΑΦΟΣ 19 *συνέχεια*

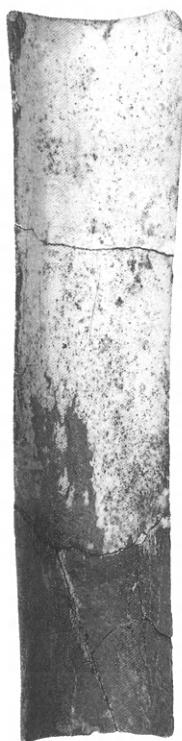
5

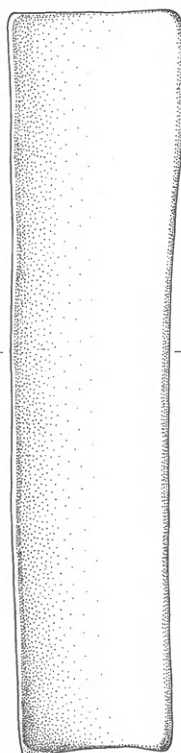
6

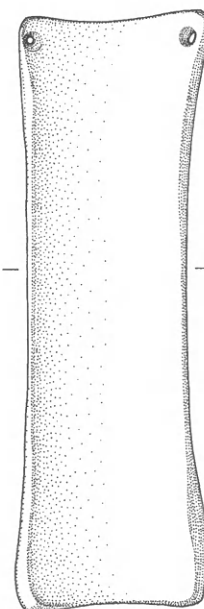
7

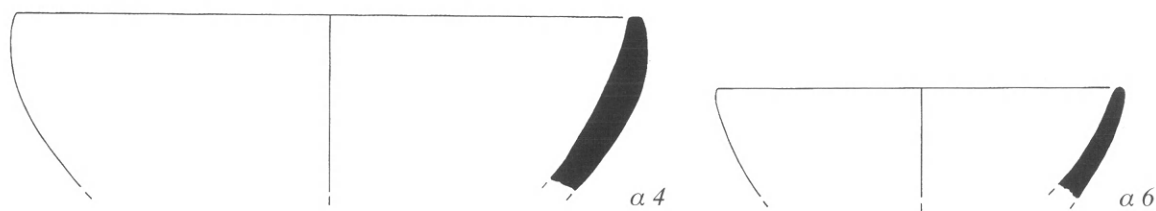
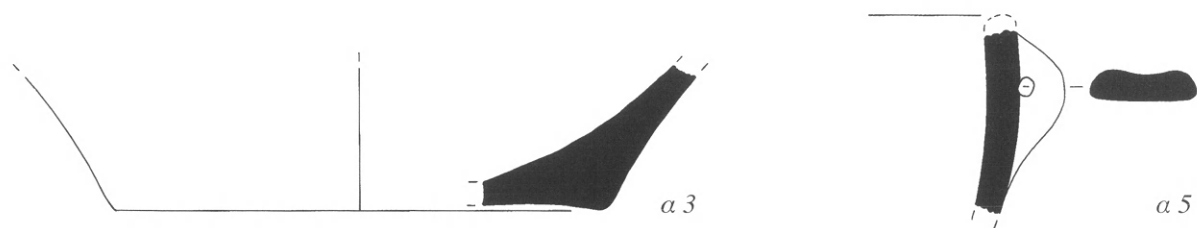
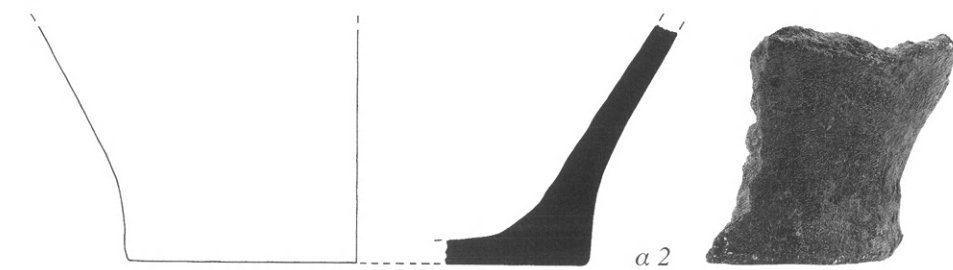
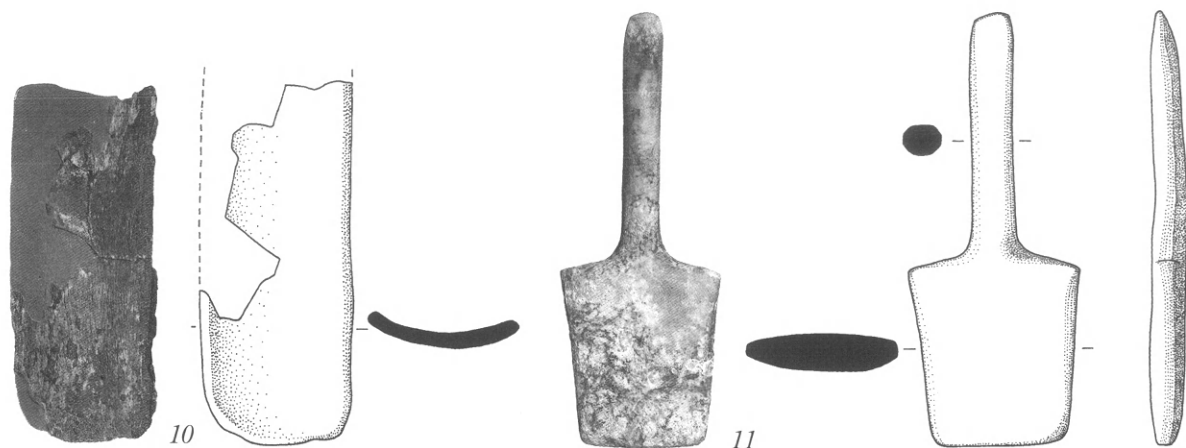

8

9

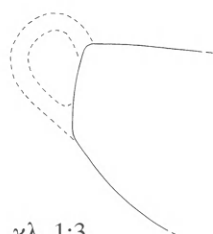
ΤΑΦΟΣ 20

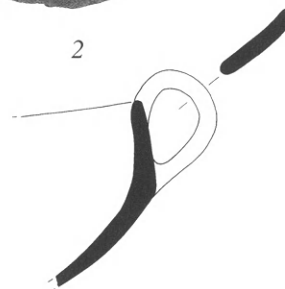
1

2

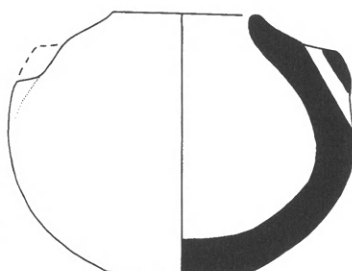
κλ. 1:3

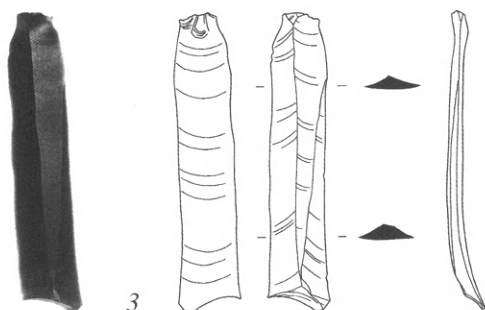
ΤΑΦΟΣ 22

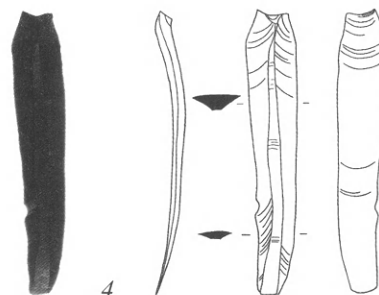
1

2

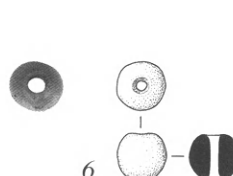
3

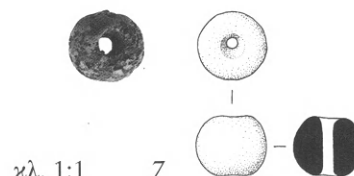
4

5

6

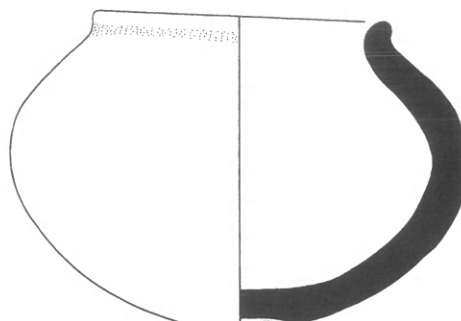
7

κλ. 1:1

ΤΑΦΟΣ 23

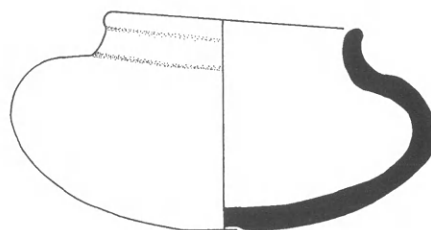
1

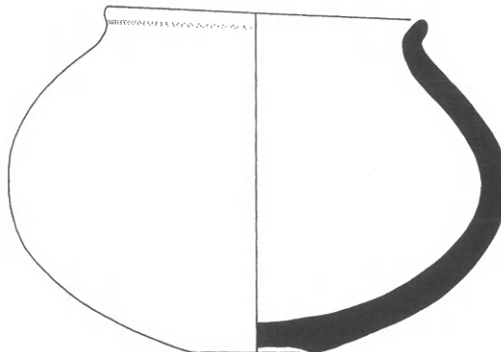
ΤΑΦΟΣ 24

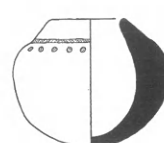
1

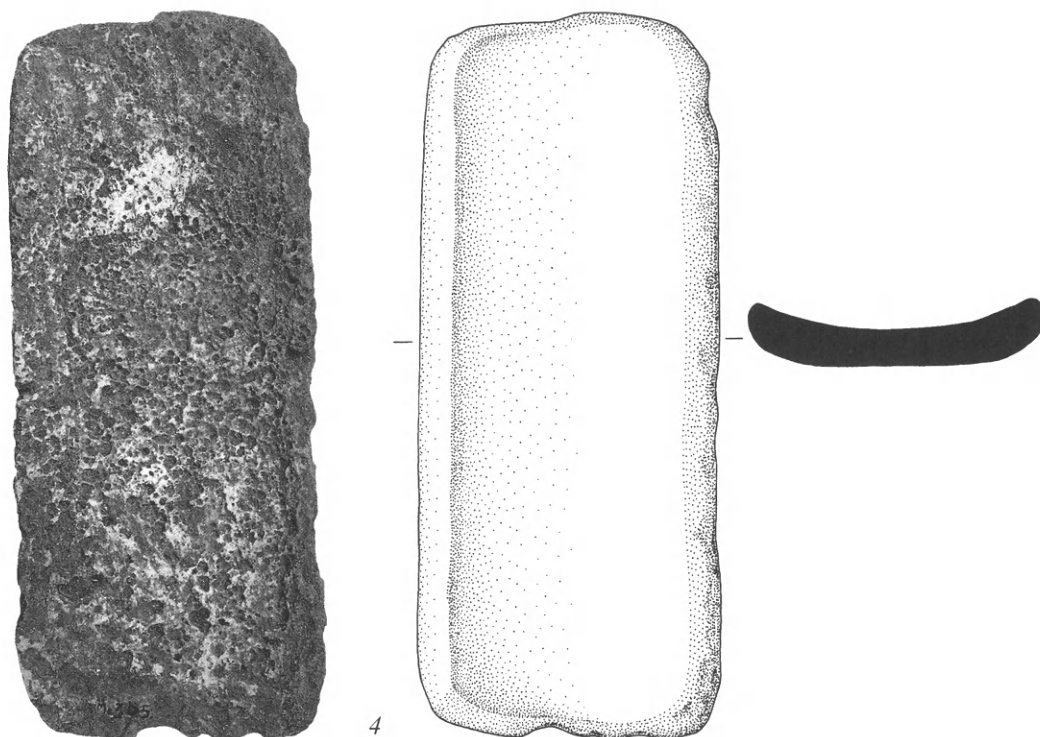
2

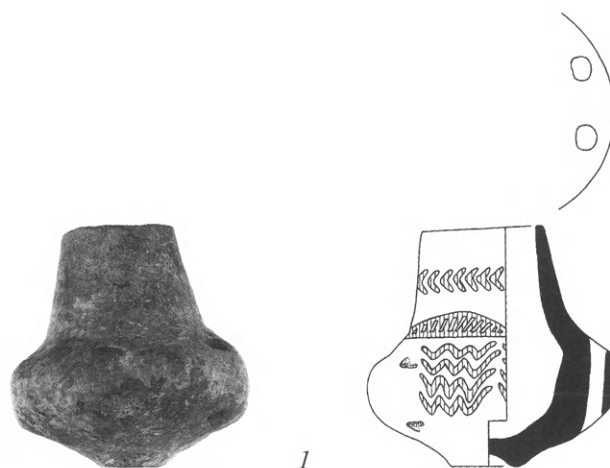
3

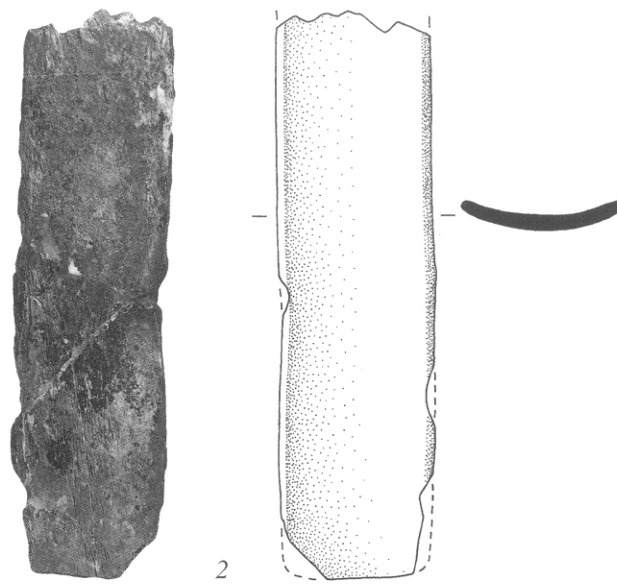
ΤΑΦΟΣ 24 *συνέχεια*

ΤΑΦΟΣ 25

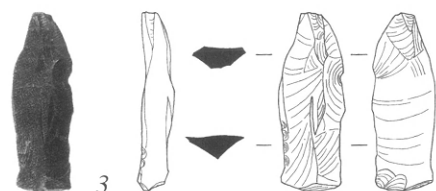
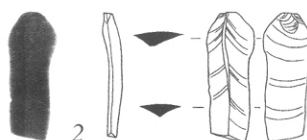
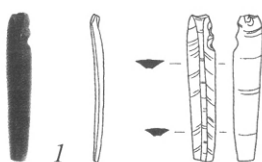
ΤΑΦΟΣ 25 *συνέχεια*

ΤΑΦΟΣ 26

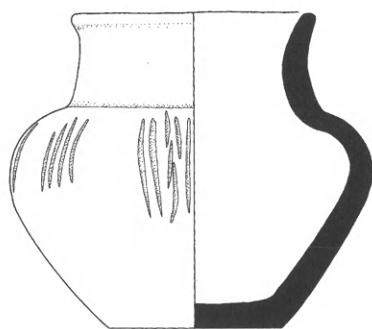
ΤΑΦΟΣ 31

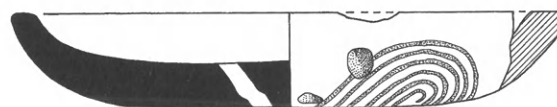
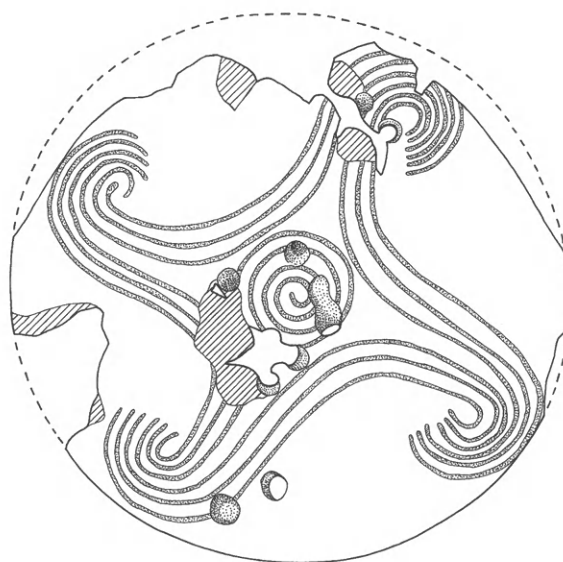
ΤΑΦΟΣ 33

1

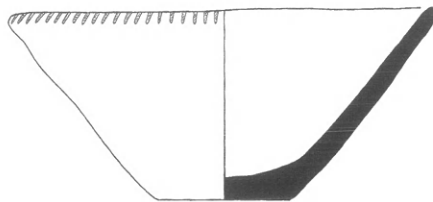

2

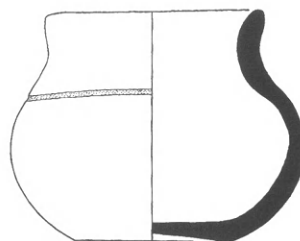

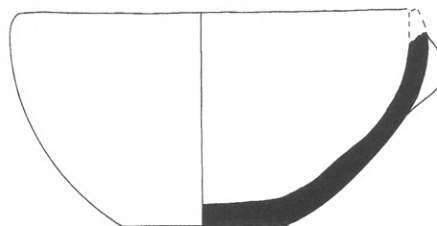
3

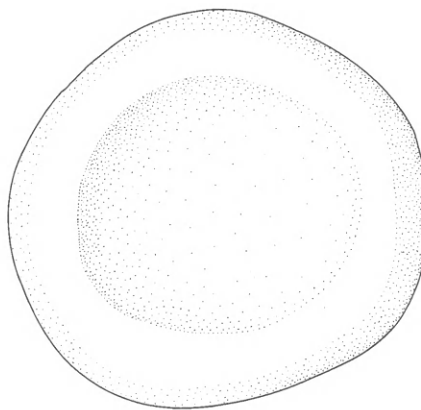
4

5

6

7

κλ. 1:1

8

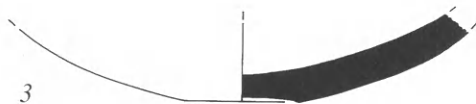
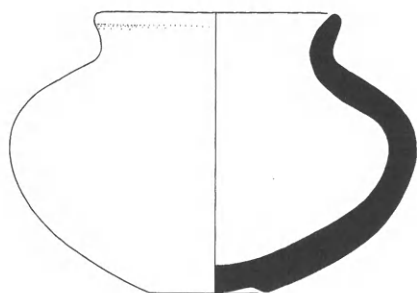
9

ΤΑΦΟΣ 36

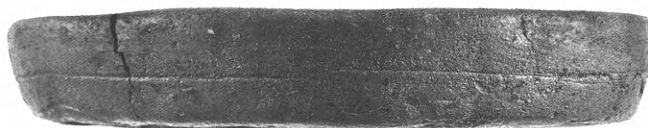
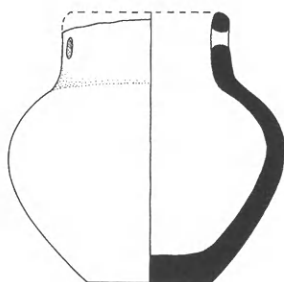
1

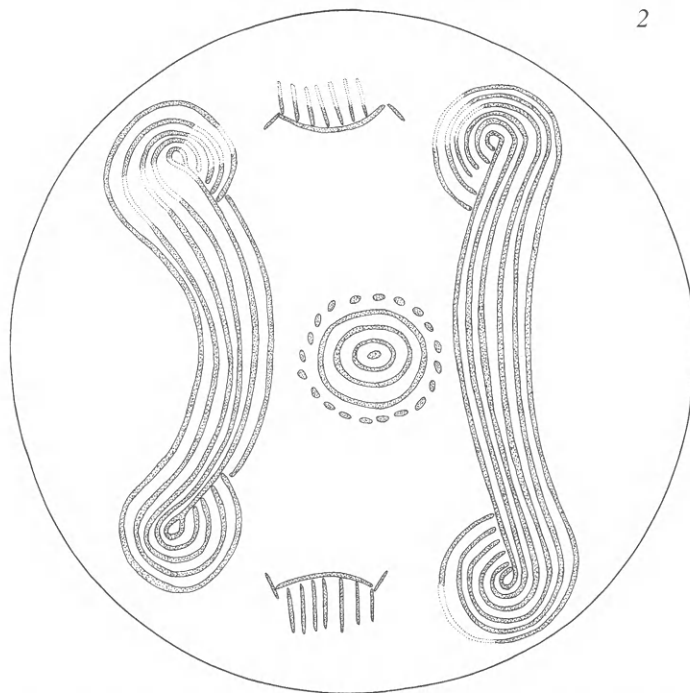
3

4

2

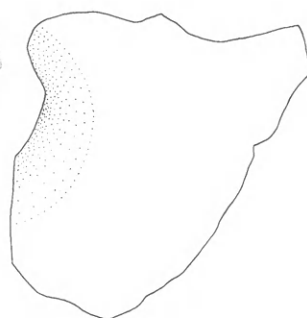
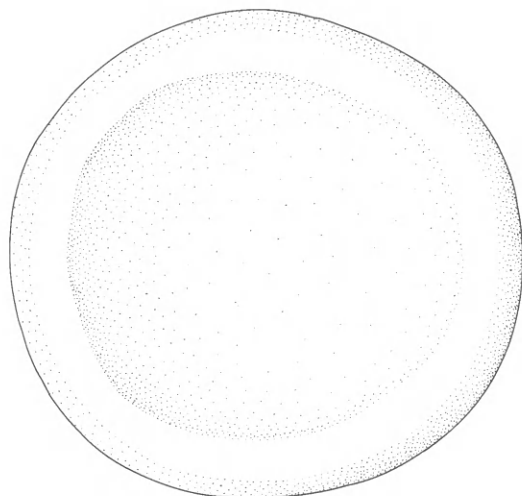
ΤΑΦΟΣ 36 *συνέχεια*

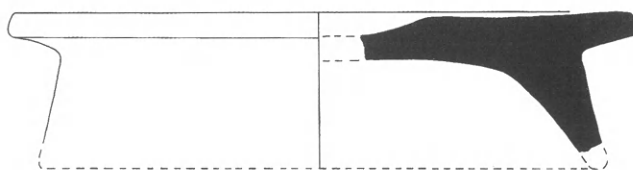
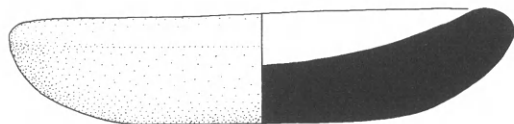
5

6

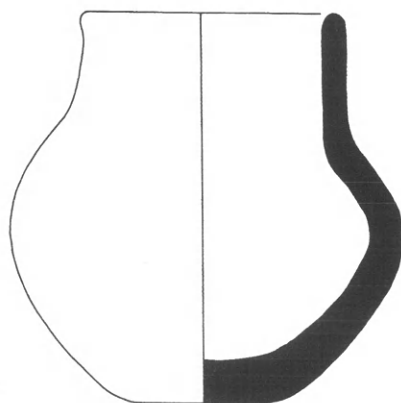
7

ΤΑΦΟΣ 40

1

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ
ΤΣΕΠΙ ΜΑΡΑΘΩΝΟΣ
ΤΟ ΠΡΩΤΟΕΛΛΑΔΙΚΟ ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΟ
ΤΗΣ ΜΑΡΙΑΣ ΠΑΝΤΕΛΙΔΟΥ ΓΚΟΦΑ
ΑΡ. 235 ΤΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΤΥΠΩΘΗΚΕ ΤΟΝ ΙΟΥΛΙΟ ΤΟΥ 2005